

VÁCZ VÁROS TÖRTÉNETE.

IRTA:

KARCSÚ ANTAL ARZÉN,

a sz. Ferencz-rendi váczí kolostor főnöke, rendtartományi tanácsos,
a magyar történelmi társulat rendes tagja.

ÖTÖDIK KÖTET.

A váczí egyházmegye általános, s a püspöki lakok története és
a püspökök életrajzai az első főpásztortól Peitler Antal József-ig
bezárólag. (1036--1885.)

VÁCZ, 1885.

NYOMATOTT MAYER SÁNDOR KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

~~~~~  
Ára 1 forint.



«Aubonien est oliguel, si valeurs oligoi  
allies esse et bene de. Polia morali: remiss  
addat et affect: plurimo: si oligant: auditu  
quique vena delia

(Lebelsky: Stromung: Russ. Rev. II, 1904, 119)

## I. SZAKASZ.

A váci egyházmegye történelme korunkig főbb mozzanataiban adva.

### I. FEJEZET.

#### A püspökség története és viszontagságai.

##### 1. §. A püspökség keletkezése és megadományozása.

A váci püspökség alapítójára nézve, az alapítványi okirat hiánya miatt, az írók véleményei eltérők. Ugyanis hazai krónikáink *Bél*-l az 1074. évben trónra jutott I. Géza királynak tulajdonítják ezen egyházmegye alapítását; míg ellenben mások, *Pray* után indulva, azt állítják, hogy még ezen uralkodónk előtt lőn az alapítva, mint-hogy, amint írják, már I. Endre királynak a *tihami apátság* számára 1055-ben kiadott alapítói okmányában *Kelemen*<sup>1)</sup> mint püspök van aláírva, a ki, mint vélik, *váci püspök* volt; s ezen utóbbiak helyesen is vélekednek így, mert föltenni nem lehet, hogy ekkor már *Vác* népes hely nem volt, és az esztergomi meg egri egyházmegyékkel határos nagy országrésznek<sup>2)</sup> az oly hitbuzgó első szent királyunk főpásztort nem adott volna és sehol nem olvassuk, hogy a váci püspökség valamikor a későbbi időkben alapítottatott volna. Állításunk mellett küzd ugyancsak az I. Géza király által a *Garam folyó* mellett sz. *Benedek* tiszteletére létesített *benczés apátság*nak 1075. évben kiadott alapítói irata, melyben, a többi közt ez is előfordul: „*Adtam más földet is ugyanazon Tisza folyó körül, mely Alpárnak neveztetik és tulajdon határaival így osztatnak meg: először a Tisza-partjától haladva némely fákig, ott határoltatik a Vác-városi sz. Mária (püspökségi) birtokaitól; azon határtól a birtok a váci sz. Máriáé; a jobb rész pedig megy a sz. Benedek részére — — — a hol a csongrádi polgárok birtokrészei végződnek — — Aztán a részek megoszlának Csongrádmegy és a váci sz. Mária püspöksége közt.*“<sup>3)</sup>

Ezekből, az ítészet törvényei szerint, következtethetni, miszerint a váci egyházmegye már előbb létezett a Garam folyó melletti sz.

<sup>1)</sup> Az egyházmegye megnevezése nélkül. — <sup>2)</sup> Ld. Pázmány P. Appendixét I. a 266. l. — <sup>3)</sup> V. ö. az okmányt Praynál: Specimen Hierarchiae Hung. Parte I. 332—335.

Benedekhez czimzett apátságnál, és hogy e szerint, azon (tiz) püspökségek egyike az, melyeket sz. István első királyunk alapított. Mikép már ezen szerény művünk I. kötetében említők, sz. István a váci püspökséget létesítette, I. Géza pedig annak megadományozását befejezte,<sup>1)</sup> a várost sz. épületekkel ékesítette, többfélekép gyarapította, megerősítésére sokat tett s a lakósoknak különféle szabadsalmakat és kiváltságokat engedett, és az általa emeltetett *bold. szü. Mária templomában*<sup>2)</sup> el is temettetett 1077. évben, maig is áldásban lévén emléke ezen ősi város lakóinál.

## 2. §. A püspöki megye viszontagságai, kiterjedése és története 1541. évig.

Jó ideig virágzott ezután a püspöki székhely, míg t. i. 1241. évben, fekete-vasárnapon, a városra rontott tatárok mindent elpusztítottak, s két nap dühöngvén a városban, a templom kincseit elrabolták, a bástyával erődtített első székesegyházat szétrombolták, s a 30-nál is több kanonokot sok lakósokkal együtt, a templomba hányt üszkökkel kegyetlenül elégették, mint *Rogierius* írja.<sup>3)</sup> Hogy a tatárjárás idején a váci egyházmegye más helyei is sokat szenvedhettek, mondani is fölösleges. A tatárok eltávozta után a Váczon letelepedett német és magyar új lakósok, a várost helyreállítani törekedvén, a felső városban sz. *Mihály* főangyal, az alsóban pedig a *bold. szü. Mária*<sup>4)</sup> tiszteletére szentelt templomot építettek, és e templom mellé püspöki és kanonoki lakok is járulván, a bástyák és falakkal bekerített és három kapuval ellátott püspöki várost visszaállították előbbi alakjába. Ezen idő alatt a váci püspök Pesten lakott, és azért „*pesti*“-nek is neveztetett.<sup>5)</sup>

Az egyházmegye népessége a tatárjárás utáni században nem volt valami nagy, mert a pápai tizedek lajstromában az egész püspökség területén csak 23 egyházközség van följegyezve.<sup>6)</sup> Hiányzik a püspök és megyéjének adó — összege. A „*filiszteusok*“-nak nevezett jászok és kis-kúnok földjén, valamint a nagy-kúnokén, hol ekkor *mohamedán izmaeliták* és sátoros pogány kúnok tartózkodtak, a keresztény vallás akkor még gyökeret nem verhetvén, hitközségek sem képződhettek. Ezért volt oly gyér népességű a váci egyházmegye is azon időben.<sup>7)</sup> — Ennek területe ugyanazon határok közt van maig is, melyeket neki sz. István, az áldott-lelkű és emlékü alapítója

<sup>1)</sup> Miután sz. István nagy tevékenysége mellett is mindent bevégezni képes nem volt. — <sup>2)</sup> Azon a helyen diszlett ez, hol jelenleg a sz. Ferencz-rendiek temploma és kolostora emelkednek. — <sup>3)</sup> A „*Carmen miserabile*“ című híres művében. — <sup>4)</sup> Illetőleg a létezett székesegyházat helyreállították. — <sup>5)</sup> Noha többek szerint, Pest az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott volna. — <sup>6)</sup> *Decimae sexennales per D. Clementem P. V. in Concilio Viennensi impositae, collectae in toto Regno Hungariae et Trans. ab anno 1332—1338. A.—D. 1. Zonoy (Szolnok, Batonya, Mokra, Varsány) 2. Csongrád. 3. Pest. 4. Szigetfő (Vecse, Pereg, Szalk, Apor.) Ld. Theinert. — 7) V. ö. M. Állam, ápril 7. 1880.*

kitűzött, t. i. *Kis-Nógrád, Pest, Csongrád, Külső-Szolnok vármegyék és az ezek közt fekvő Kis-Kánság képezték kezdet óta a 73 falura kiterjedt váci püspökséget*, melynek tehát kiterjedése hosszában 30, szélességében pedig majd 8, majd 10 földrajzi mérföld, és mintegy az ország közepén fekszik; tehát három érsekséggel határos, t. i. az esztergomival, a mely érseki főnhatósághoz tartozik,<sup>1)</sup> a kalocsai és egrivel, úgyszintén a székesfehérvári, csanádi, nagyváradai és rosnói püspökségekkel. Belső határai északról *Verőcze, Szokola, Diós-Jenő, Borsos-Berénke és Tolmács* falvak. Innét pedig dél felé a Zagyva, Duna és Tisza folyók közt a bácsi püspökséggel egyesített kalocsai érseki megye határai húzódik le. Keletől meg Szeged városig terjed; sőt a Tiszán túl is Szolnok<sup>2)</sup> alatt tágas területre fut ki.

És nem hiányoznak fontos érvek sem, melyeknél fogva valószínű, ha nem egészen bizonyos, miszerint *maga Pest városa is*, mint ezen egyházmegye szívében helyezett, és általa minden oldalról körülvevett, sőt még az előbb érintett *Szeged városa*<sup>3)</sup> is, mint Csongrád-vármegyében fekvő, melyet a nagyszombati zsinat tekintélye is teljesen ezen püspökségnek tulajdonít, hogy mondom ezen, a Tisza innenső részén létező és *Tápié* helységhez közel fekvő város is, a váci püspök lelki joghatósága alá tartozott legyen kezdet óta. Különben *Hajmó János* váci püspök, e város a tatárok által elhamvasztatván és nyomorú kö-s csonthalmazzá tétetvén, sem Pesten nem székelte, sem pesti püspöknek nem akart volna neveztetni, ha csak ezen város akkor még a váci egyházmegyébe kebelezve nem lett volna. IX. *Bonifác* 1401. és II. *Pius* 1464. évi döntvényeiben, melyeknél fogva az esztergomi érsek jogai és kiváltságai megerősítetnek, a főpásztori hatóságok alól kivett plebániái egyházak közé számítva fordul elő a pesti is, a régi, elismert és békés joggyakorlatnak örvendve. De mikor és mily alkalommal kezdett ezen kiváltsággal élés behozatni, az erre kívánt feleletet sűrű homály fedi. Hasonlót lehetne mondani a váci püspökségből kivont és a csanádihoz csatolt Szegedről is.<sup>4)</sup>

### 3. §. A váci egyházmegye sorsa a török-uralom alatt.

E püspöki megye sorsa, egész az 1541. évig, ha a Vatha-féle lázadási és tatárjárási korszakot kiveszszük, többnyire jól ment, részben pedig nem valami gyógyíthatlanok voltak bajai. De akkor Vác város és vára, később pedig, t. i. 1544. évben Nógrád vára is, melyek a püspökség erődeiül szolgáltak, török-hatalom alá kerülvén, és tűz-

<sup>1)</sup> Pázmány nagyszombati zsinata. Append. I. 226. — <sup>2)</sup> Az egyházi szólmód szerint: „Episcopus Vaciensis est suffraganeus Metropolitae Strigoniensis. — <sup>3)</sup> A váci püspök-megye irattárában több hivatalos levél van, a szeged-alvárosi Ferenczes kolostor főnökei és plebános-helyetteseitől, a kik különféle lelkipásztori ügyekben a váci püspökhöz fordultak. — <sup>4)</sup> Nem hiányoznak oly vélemények is, hogy a szegedi Ferenczes kolostori főnökök és admtrok ama harczi zivatarok s barbár uralom alatt azon püspökhöz fordultak az ügybajokban, a kihez jobban hozzáférhettek.

zel-vassal pusztítottatván, a legszomorúbb sorsra jutott! A papok ugyanis elszéledtek, szétszórattak, övéiktől eltávolítva biztosabb helyeken lapangtak, életük, a hivek üdve és a sz. religio miatt aggódtak. A püspök és képtalana székeikről elűzettek, 1541—1684-ig, tehát 143 éven át Vácztól távol voltak. Noha ez ugyan a mieink által ezen időszak alatt gyakrabban visszafoglaltatott, de a törökök kalandozó csapatai által, a kik ide sokszor el-el-látogattak, és a kiknek nagyon közel volt fészkek, ismét és ismét hatalmukba kerítettett a legiszonyúbb pusztítások és vérengzések közt. A váci, nógrádi és alpári püspöki birtokok csakhamar a barbár török prédáivá lőnek! Így aztán a dézsmákat vagy ezek haszonbérletét alig fizette többé valaki az illető püspöknek, és a főpásztorok a székhelyről száműzve s ide s tova vándorolva, majd saját fáradalmokkal, majd meg a más egyházmegyékben nyert javadalmak jövedelmeiből, majd a királyi kegyből folyó évi járulékból és a hivek adományaiból tartották fön magokat. — Így aztán az ünnepélyek, a szombat feledésbe merültek, gyászoltak az oltárok, sok sz. helyek falai romokba dőltek!

A váci egyházmegye, mikép már említők, a XVI. és XVII. századokban, a legnagyobb részben, a török-uralom alatt nyögött! Főpásztorai távol a székhelytől, távol a nyájtól, elfoglalt jövedelmeik némi kárpótlásául, más kisebb javadalmakba, legtöbbszörre a szepesi prépostságba <sup>1)</sup> helyeztetve, onnan a Kárpát bérceiből csak fájdalommal nézhették a dülást, rombolást, mit az izlám megyéjük egyházain és hivein elkövetett! A pusztulás széles mérvű terjedelmet öltött! A foglalás és rombolás nemcsak a templomok és papok lakaira szorítkozott, hanem ritkultak, fogytak a lelkipásztorok, és így aztán a hívő sereg is! És ezen, az állami viszonyokból kifolyt bajokhoz szegődött egy, még igen sokkal fenyegetőbb válság; a török-uralom mellett, itt-ott annak védelme alatt is, <sup>2)</sup> a mindinkább terjedő *protestantismus*, mely a jámbor vallási érzület, a tiszta erkölcsök, a kath. hitélet, művészetre és tudományokra, meg az igazi honszeretetre <sup>3)</sup> oly sorvasztólag hatott!!! Oh a pásztor nélkül maradt egyház és hivei, a hivatlan próféták által tévútra vezetve, gazdát és vallást cseréltek! <sup>4)</sup>

#### 4. §. Az egyházmegye története b. Pongrácz György püspök alatt.

Rég elfeledte már a török-iga alatt mindinkább haladokló váci egyházmegye egykori dicsőségét, melynek tetőpontját a halhatatlan emlékü *Báthory Miklós* püspök kormányja alatt érte el, mikép ezt

<sup>1)</sup> Ez akkor igen tekintélyes és nagy befolyású volt. — <sup>2)</sup> Tény, hogy a protestánsok a buta török basáknak nagyon hizelegtek, őket ajándékoztatták s nálók a katolikusok ellen a magok javára nagyon sűrűn árulkodtak! — <sup>3)</sup> A törökökkel czimboráló protestánsok volnának a 13 próbás hazafiak?! — <sup>4)</sup> V. ö. Magyar Sion-t, 1869. III. füzet, a 161. lapon.

már az általános részben előadtuk és e nagy főpásztor életrajzában alább még vázolni fogjuk, és hajdani terjedelmének csak egyes foslányai, Nógrádban és Pestmegyében létező néhány szegény plébánia volt még fön, midőn az áldott emlékü sz. miklósi és óvári báró Pongrácz György nevezetett ki 1669-ben váczi püspökké, Pray szerint, sept. 23-kán. A kegyetlen török-uralom nem engedvén meg, hogy megyéjébe jöhessen és itt megvonja magát, ő is, mint annyi elődje, számkivetésben élt a távolabb eső Nagyszombatban; mindazonáltal jó pásztor lévén, ki a juhok miatt nagyon aggódik, szerfölött érdekelte őt zilált megyéjének, árva nyájának sorsa, tett is érlette mindent, amit csak tehetett; és ha mindemellett óhajtott siker nem koronázta is ernyedetlen buzgalmát, ezt ama nyomorú kornak, a minden üdvöset már csirájában megfagyasztó akkori gyászos viszonyoknak kell tulajdonítanunk!

Legott püspöksége kezdetén saját lakában több ifjat képeztetett a papi pályára és az így kiképzetteket leküldé megyéjébe, hogy ott mint Krisztus jó vitézei, a váczi Sion roskadozó falain örködvén, nélkülözzenek, szenvedjenek és egy ily élet lezajlása után átmenjenek az elfogyhatlan örömek örök hazájába. — 1672. év körül <sup>1)</sup> a váczi egyházmegye térképét elkészítette <sup>2)</sup> és megyéje állapotáról bővebb tudomást szerzendő, azt 1673. évben P. Cseke Mihály <sup>3)</sup> helyettese és ecsegi plébános <sup>4)</sup> által hivatalosan meglátogatatta, <sup>5)</sup> a ki elkezdvén a rábizott művet az előbb említett évi nov. 6-kán, bevégezte 1674. évi január 14-kén.

##### 5. §. A sz. benedeki papi gyülekezet története.

Azután papjait és szabadalmazottjait <sup>6)</sup> a barsmegyei Sz. Benedeken tartandó gyülekezetre <sup>7)</sup> hívta meg, 1675. május 1-re, és ezen helyettesi látogatás, valamint a főpásztor személyes elnöklete alatt május 1—3-káig megtartott congregáció alapján készült azon Rómába szánt okmány, melynek czime honi nyelvünkön így hangzik: <sup>8)</sup> „Jelentés a váczi püspökség állapotáról, maga a váczi püspök, Pongrácz György, az esztergomi érseki egyház fdő káptalanának nagyprépostja, a cs. kir. fölség tanácsosa által a zsinati gyülekezethez betérjesztendő és előadandó,“ — melynek közlésre érdemes pontjait ezennel bemutatjuk. — Érdekesekek pedig mindenek előtt azok, miket ezen püspök a váczi megye hajdani területéről, felosztásáról, valamint a főpásztorok jövedelméről eképen ad elő:

„Hogy a váczi egyházmegye hajdan elég terjedelmes és népes volt, abból is kiderül, hogy az öt egész vármegyét foglal ma-

<sup>1)</sup> V. ö. Czínár Mór-t Monasterologia II. 191. l. — <sup>2)</sup> Ez volt a váczi egyházmegye első térképe. — <sup>3)</sup> A „Páter,“ vagy atya kedves czímmel tisztelték ekkor a világi papokat is. — <sup>4)</sup> Csak maradjunk mi katolikusok a tisztas „plébános“ szó mellett, hagyjuk a „lelkész“ szót a protestáns igehirdetőeknek. — <sup>5)</sup> Azaz: „Canonicè visitari curavit.“ <sup>6)</sup> A „Licentiatúsokat. — <sup>7)</sup> Congregatio, — <sup>8)</sup> Az eredeti okirat latinul van adva.

gában, t. i. Kis-Nógrád, Pest-, Zsolt, Csongrád és Szolnok vármegyét, lévén az a térképen 80 német mérföldnyi az ő kiterjedésében. — Hoszszában *Szokola* helységtől dél felé *Martonos*-ig vonúl 30 mérföldnyire; szélességében pedig keletfelé Pesttől Szolnokig 18 mérföldet téssen. Ezen vármegyékben 340 mezővárost és falvakat számláltak, melyek a püspöknek dézsmát, vagy a tizedekért haszonbérletet fizettek és ez, mint a régi ily lajstromokból latható, boldogabb időkben nem megvetendő összeget képezett. Ma már azon vármegyékben 90 helyek egészen elhagyatvák, nem műveltetnek, következőleg haszonbér sem fizettetik tőlök, úgy hogy a tizedek váltságdíja alig tehető valamivel többre 3000 frtnál.

„Voltak a püspöknek hajdan más jövedelmei is, t. i. az ő uradalmaiból, a mezővárosok és falvakból, melyek a jobb időkben 75-re rúgtak, és ezek nagy része Tolna vármegyében, a pécsi egyházmegyében volt, a többiek pedig Nógrád- és Pest-vármegyékben. A tolna-vármegyéiek ugyan a bor- és gabona-tized bérletét a pécsi püspöknek fizették, de az adót a váczinak juttatták el kezeibe, mikép ezt a régi iratok bizonyítják. Most nincs már több, mint 13 falu Vác mezővárossal együtt, de ezek sem mind egészen a püspökéi, mert közülök négyet a főpásztor másokkal közösen bír. Vannak más pusztái is, melyekből és a falukból kap a püspök körülbelül mintegy 1000 frtnyi jövedelmet. A többi helységek még régente elpusztultak és elidegenítették, nem maradván fön mi adomány levelek sem, melyek alapján a püspök az ő jogát védelmezhetné és az elidegenített javakat visszaszerezhetné, s az itt feljegyzettek is csak a régi úrbéri kéziratokból vétettek.<sup>1)</sup>

„Nem is csodálhatni, hogy a vácz püspökségtől annyi sok falu elidegenítve lőn, lévén ennek oka, részint a püspökség huzamos székiüressége,<sup>2)</sup> részint a helyek nagy távolsága, melyeket a Dunán innen székelő püspökök alig igazgathattak és a határőri katonák, úgyszintén más birvágyó urak ragadományokhoz szokott és önhasznukat kereső zsoldosai ellen meg sem védelmezhettek. . . .

„Az elszámolt 5 vármegye különböző kerületekre volt felosztva, t. i. *Pest* vármegye a vácz, ozeglédi és kecskemétire; *Nógrád* vármegyének csak egy kerülete volt, de abban külön tétettek, és így megvan maig is, a bujái vár javai. *Solth* vármegyének is csak egy kerülete volt, *szolnok*inak pedig kettő, az egyik Tiszán innen, a másik pedig ezen túl; *Csongrád* vármegyében is két kerület volt, az egyik szintén a Tiszán túl, a másik meg ezen innen.

„Ezen egyházmegye a Tisza és Duna között fekszik, de egy részben, mint már említők, a Tiszán túlra terjed, t. i. a Szolnok és Csongrád vármegyékben. A keleti részről a *Szagva*<sup>3)</sup> folyó 7 mértföldön

<sup>1)</sup> „Ex antiquis Manuscriptis Urbaniis.“ — <sup>2)</sup> Legtovább nélkülözte az egyházmegye a főpásztort a mohácsi vész utáni criti cus korszakban, t. i. 1540. körül 1549-ig, annak előtte pedig hosszabb üresség is volt. — <sup>3)</sup> Vagyis a mai *Zagyva*.



futva le, az egri egyházmegyét a váczitól elválasztja, mely az esztergomi, egri, nagyvárad, csanádi, bácsi és pécsi egyházmegyékkel határos. És ennyit röviden a püspökség fekvése, a főpásztor jövedelmei és illetményeiről; mert hogy a káptalan mikép van ellátva vagy alapítva, erről idáig mitsem tudok.“

„Említve volt, hogy a gondos főpásztor papjaival gyűlést <sup>1)</sup> óhajtott tartani; de hol tartsa azt? hiszen megyéjét a török bitorolta és egy talpalatnyi biztos hely sem létezett! A buzgóság azonban találékony; minthogy a zsinatot, ugymond az értesítvényt fogalmazó püspök, a tulajdon egyházmegyén kívül megtartani nem lehet, nekem pedig . . . egy tenyérnyi földem sincs, a hol az én megyém-ben bizton megállhatnék, azért a földő és mlgos<sub>2</sub>) esztergomi érsektől az ő megyéjének bizonyos helyére, t. i. a tdő esztergomi káptalan várába, *Sz. Benedkre*, nem ugyan zsinatot (nehogy a főpásztor-nak sérelmet tenni látszassam), hanem csak gyülekezetet hittam össze és minden plebános papokat és szabadalmazottakat <sup>3)</sup> a most folyó 1675. évi május 1-re a nevezett helyen megjelenni rendeltem.“ — Az öszszehívó főpásztori sorok eredeti fogalmazványa magyar, melyet azonban az Értesítvény latinul ad és ez honi nyelvünkön így hangzik:

„Én sz. miklósi és óvári báró *Pongrácz György*, vácz püspök, az esztergomi székesegyház nagyprépostja, ő cs. kir. fölségének tanácsosa stb. Minekutána a legkegyelmesebb és leglegyőzhetlenebb római császár és Magyarország királya nekem a vácz püspökséget a legkegyelmesebben adományozta volna, adván nekem a minden hatalom és tekintély képességét, hogy a vácz egyházmegye papjai és egyházi személyeivel rendelkezhessem és megparancsolta, hogy szorgalmas gondnal és gondoskodással örködjek azok fölött, ezek által a tudatlan népecskét oktattassam és a jó erkölcsökre vezettessem, nehogy azok, mint az én gondjaimra bizottak, valami hiányt szenvedjenek. Minthogy pedig értesültem volna, hogy mind a lelkipásztorok, mind pedig a hallgatók részéről bizonyos hiányok volnának, melyeket jó móddal elintézni és jóvátenni akarnám a *nép megmaradása* tekintetéből is, azért ezen, saját pecsétünkkel erősített iratunknál fogva, nektek, az én megyém plebánosai, és szabadalmazottjainak komolyan meghagyom és megparancsolom, miszerint félretéven mindeneket, ezen 1675. évi május 1-re Lipótvárában, ő fölsége erősségében, megjelenjete és megjelenni tartozzatok, máskép nem cselekedendvén. Kelt *Nagy-szombatban* <sup>4)</sup> 1675. márczius 17-kén.“

Készarakva lön az inént adott meghívás oly egyszerűen fogalmazva, mert azt akarta *Pongrácz* püspök, hogy az a törökök kezeibe is jusson. Szerinte ugyanis a török nagyon gyanakodó, és bizonynyal

<sup>1)</sup> T. i. Congregatiót. — <sup>2)</sup> Még ekkor csak ez volt hivatalos czime az ország legfőbb papjának. — <sup>3)</sup> Azaz: *Licentiatos*, kiket a törökök is a magyar nép — szól-mód után „*felpapok*“nak szoktak nevezni. — <sup>4)</sup> Ekkor ugyanis már itt székelt az esztergomi főkáptalan.



egy pap sem merészelne előlegesen kért engedély nélkül helyéről eltávozni, ilyen lépés könnyen élet- és vagyronvesztést vonhatván maga után. Nehogy tehát a török valami rosztat képzeljen ezen öszszzehívás felől, másrészt pedig maguk a lelkipásztorok könnyebben nyerjenek távoztatási engedélyt, úgy kellett szerkeszteni ezen levelet, hogy a török belássa, miszerint a püspök nem akar egyebet, mint azt, hogy alattvalói, a hivek, helyeiken állandóan megmaradjanak. „*Egyébiránt, írja a püspök, szóbeli izenetet is küldtem nekik, hogyha szabadság nem adatik a lelkipásztoroknak az én parancsom folytáni megjelenésre, én azokat rögtön elmozdítom helyeikről,*“ mitől a török nagyon szokott félni, nehogy a lelkipásztorok elmozdítása folytán a faluk elnéptelenedése következék be.

Ne hozzon az senkit zavarba, hogy a váczai püspök Sz. Benedeken tartja gyülekezetét és mégis levelében Lipótvárába rendeli egyházmegyéje papjait. Ezt maga a püspök fejt meg ilyképen: „*Hogy pedig őket Lipótvárába hittam meg, midőn máskép a lelkipásztorok gyülekezetét másutt tartottam légyen, ezzel a törökök ravasságát akartam kijátszani, nehogy valamikép, miután észrevévén a gyöngébb helyeni öszsagyülekezésünket, az alkalmat megragadva e helyet véletlenül megtámadandán.*“ Szomorú kor! Rettenetes idők, midőn a legszentebb ügyben fáradozva, ily úton-módon kell a kard elől szabadulni!

A főnebbi főpásztori sorok folytán az egyházmegye lelkipásztorai a törökhatóságoktól török-nyelven írott és pecséttel erősített menlevelet <sup>1)</sup> kaptak. A verseghi plebános részére kiállítottat latin-nyelven közli Értesítvényünk, és az kedves honi nyelvünkön így hangzik: „Ezen levél a mi területünkön létező, és az ujon épült, Galgócz közelébeni várba <sup>2)</sup> utazni akaró és onnét visszatérni szándékozó verseghi plebános részére íratott, ki avégre tőlünk engedélyt kérve, azt megnyerte, kinek is az elmenetel és visszatérésre ezen menlevelünket kiadtuk, melyet, hogy a mieink közül ki sem merészeljen megsérteni, szigoruan meghagyjuk. Kelt Budán, 1675. évi ápril hóban.“

Pongrácz püspök megjegyzi: „E levél a legfőbb budai Ibrahim Effendie volt, azaz: mintegy érseké, ki a hét férfiak egyike, és parancsnokol minden a budai vezérség vagyis főnökségben létező effendik, muftik és hodzsáknak, azaz: mintegy: a püspököknek, papoknak és szerzeteseknek.“

## 6. §. Az előbbi czikk folytatása.

„A gyülekezetre kitűzött nap földerülván, megjelent Sz. Benedeken 11 plebános és ugyanannyi licentiátus s a következő napon kezdetét vette a benedeki bezárt egyházban,<sup>3)</sup> hogy ne látszatnánk az

<sup>1)</sup> *Salvus conductus*. — <sup>2)</sup> A Lipótvára Leopold császár alatt az érsekújvári vár romjaiból keletkezett. — <sup>3)</sup> Ezen híres műbecsű, egykor benczés egyház az újabb időben elhamvadván, azt a tulajdonos esztergomi főkapitán mint kegyúr stylszerüleg helyreállította.

idegen egyházmegyében tulajdonképen zsinati gyűlést tartani, — az üdvös foglalkozás. Hosszas lenni nem akarván, mellőzöm azokat, a mik Értesítvényünkben „*Statuta et Decreta Congregationis*“<sup>1)</sup> czimen foglaltatnak, nevezetesen Cap. I. „*De Sacramentorum Administratione*“<sup>2)</sup>; — Cap. II. „*Quid in Parochiarum adeptione vel resignatione observandum*“<sup>3)</sup> és Cap. III. „*Praescriptiones quaedam pro Parochis*“<sup>4)</sup> — Azonban jónak látom a lelkipásztorok akkori jövedelmeinek forrását, és a plebánosok meg a licentiátusok neveit közleni, mi a III. fejezet egy részét teszi, és lehetetlen meg nem említenem, mily nehezen kaphatott és mily súlyos lekötés mellett valamely község fölszentelt papot miről a II. fejezet értekezik.

„Minthogy pedig, olvassuk ezen Értesítvényben, a tapasztalat bizonyítja, hogy mind a törökök és magyarok járkeléseiben, mind más alkalmakkor a legtöbb bajokat és karosításokat szenvedik a plebánosok, sőt a törököktől, és mások talán garázdálkodóktól még veréseket is kell tűrniök, azért az ilyenek elkerülése végett, a nemrég bevett szokás szerint, semmi plebánost kérő mezőváros vagy falunak sem adassék lelkipásztor, hacsak a bírók, esküdtek az egész községgel egy hiteles, a plebánosok megmaradására bizonyos föltételek alatt szolgáló irattal nem szerződendének és magukat kötelezendik. A szerződvény pedig, mint már eddig is szokásban volt, ily tartalmú legyen:

„Mi N. N. bíró és esküdtek és N. N. mezőváros vagy falu egész községe, jelen sorainkban adjuk tudtúl mindéneknek, a kiknek illik, hogy mink a mgos és földő megyés főpásztor, vagy az ő lelkiekbeni helynöke rendelkezésből plebánosul és a mi lelkeink lelki igazgatójául N. tdő urat nyertük legyen magunknak, és azt mihozzánk éyben N. és napon N. elhoztuk, és a mi keresztény katolikus buzgalmunk és a plebános biztosabb megmaradására megtartandó szerződvényt kötöttünk légyen mi alólirottak a következő föltételek alatt: 1. hogy mink a föntnevezett plebánosunkat a törökök bántalmazása, beszállásolása, alkalmatlankodásaik ellenében megvédelmezzük, és ha esetleg bármely állapotú törökök a plebános házába bevetődnének, azonnal egybegyűlvén ottan, a törököket legjobb móddal onnét kivezetni és lelkipásztorunknak semmiképen alkalmatlankodni vagy azt bántalmazni nem fogjuk engedni. Hogyha pedig onnét semmiképen sem vezethetnénk ki őket, enni- s inni-valókat, mint húst, kenyert, sajtot, bort, szénát, abrakot, és nekik meg lovaiknak hármely szükségeseiket a plebániára mi magunk tartozunk beszolgáltatni. Azon esetben pedig, ha a föntnevezett plebános a törökök hasonló beszállásolása által az ő javaiban valami kárt szenvedne, az okozott károkat neki megtéríteni tartozunk. Sőt tőle bármit akármily magas állású török, vezir, basa, Bugisoda Bassa (?), Olaybég Zain, Ispája,

<sup>1)</sup> Azaz: a gyülekezet szabványai és döntvényei. — <sup>2)</sup> A szentségek kiszolgáltatásáról. — <sup>3)</sup> Mit kell a plebániák megnyerése vagy lemondásánál megtartani? —

<sup>4)</sup> Némely utasítások a plebánosokat illetőleg.

Aga, Beslia <sup>1)</sup> vagy bárki más, akár mint földesúr, hatalmaskodás, csalárdság vagy rablás útján, ajándék vagy hivataloskodás, vagy bármely szín vagy czimen kicsikarna, azt mink mind a legutolsó fillérig megfizetni köteleztetünk. Ha pedig ezen ígéreteket teljesíteni nem akarnánk, vagy hogy teljesíttessenek, azzal nem gondolnánk, ugy ez esetben minden hatalmat adunk neki, hogy az okozott károokra nézve, saját tekintélyével, bárhol, minden legjobb móddal, elvágva minden törvényes orvoslat útját, a mi ingó dolgaink és javainkból magának elégtételt szerezhessen. — 2-or: Ha, mitől Isten őrizzen, valami hamis vádolás miatt a törököktől valami módón elfogatnék és bebörtönöztetnék, őt a fogságból csakugyan kiszabadítani fogjuk, és ha az másképen nem történhetik, pénzen kiváltandjuk. — 3-or: Arra is szorítkozunk és kötelezzük magunkat, hogy mielőtt a plebános hozzánk jönne, a török földesúrtól a lelkipásztornak a jövő időkben nálunk maradására nézve iratot fogunk kieszközölni, azon hozzátartozó föltétellel, hogy t. i. a plebánosnak szabadságában álljon minden ingó javairól végrendeletet tenni, ugy, hogy, ha az Isten ugy rendelné, hogy meghaljon, senki többet ne követelhessen, mint a mit neki a végrendeletben hagyott.“

Nem voltak-e azok igazán jó hívek, kik ily valóban súlyos pontokat is szívesen aláírtak, csakhogy lelkiatyát nyerjenek, ki érettkök bemutassa a szeplőtelen áldozatot, és vezesse őket az élet nehéz útjain a tulajdonképeni czél, a mennyország felé? Bizonyynyal életüket és vérüket áldozták volna föl az ilyenek papjokért és elmondhatni felőlök: „*Omnes testimonii fidei probati inventi sunt in Christo Jesu Domino nostro.*“ <sup>2)</sup>

## 7. §. A lelkipásztorság mezején izzadó k esekély anyagi jutalma.

Megrója a főpásztor némely plebánosok, főkép pedig a szabadalmazottak azon szokását, melynél fogva, jövedéküket illetőleg, évenként újabb szerződést kötnek a hivekkel, mi által csak jövedelmi csökkenés áll be. Meghagyja helynökének, hogy az ily visszaéléseket gátolja és így ír: „A hívek, ha lelkipásztort akarnak, fizessenek, miképen ezt azelőtt tették, és az egyszer fizetni szokott jövedelemből mit sem vonjanak le, a mi különböző helyeken különbözőleg fizettetik. Azonban a párbér, kereszteleés, esketés és temetésekre nézve egyenlő legyen a fizetés, t. i. minden pártól 50 dénár és egy kila,<sup>3)</sup> ahol pedig szőlők is vannak, a borból is egy köböl adassék. A saját hívek házassági összeadásától 5 garas, a kereszteleés és avatástól egy kenyér és egy kakas; az egyszerű temetéstől 5 garas, ha misével történik, 1 forint; ha misével és sz. beszéddel, egy tallér.<sup>4)</sup> A többi fizetések

<sup>1)</sup> A tolvajok hadnagya. — <sup>2)</sup> Azaz: mindnyájan a hit bizonyítványával ki próbáltaknak találtattak a mi Urunk Jézus Krisztusban. — <sup>3)</sup> Egy köbölnyi gabona. — <sup>4)</sup> Imperiális, vagyis egy császári tallér.

s illetményekben, mint eddig voltak, maradjanak meg ezután is a plebánosok.“

### 3. §. Az Értesítvényt aláírók és a meg nem jelentek

Ezen Értesítvényt aláírták és pecséteikkel megerősíték a jelen voltak mindnyájan; első helyen állván a fűpásztor aláírása és pecsége. Alább azután megneveztetnek azok is, a kik el nem jöttek. Az előbbiekek névsora imez: *Cseke Mihály* váczzi helynök,<sup>1)</sup> *Szarka Miklós* pestmegyei alesperes és *Sz. Benedek Conventuális*,<sup>2)</sup> *Szebeny János* szőlősi plebános, *Terenyi István*, másképp Bendő, kismógrádi alesperes, *Munkácsi János* kállói, *Kesztölczy István* Mihály szecsői, *Vadas Ferencz* verseghi, *Kontsik György* almási, *Szécsényi Ferencz* cseke-kátai, *Kecskeméthy István* lörinczi és *Gajza Simon* sz. lászlói plebánosok.<sup>3)</sup> — A szabadalmazottak ezek: *Morvay Márton* becski és berczeli,<sup>4)</sup> *Szakmáry György* sülyi, *Pruszkay János* dányi, *Zahon István* bagi, *Kóhay István* zsámboki, *Dorozsmay György* boldogfalvi, *Zólyomi János* herencsényi és terényi, *Szálkay György* mácsai, *Szebasztiáni János* püspökháti, *Sógor János* nézsbai, és *Debreczeni István* dengelegi szabadalmazottak.

Távol maradt plebánosok pedig, a kik otthon fáradoztak, ezek: *Márthy György* kókai és *Szalay György* bujádi plebánosok.<sup>5)</sup> A szabadalmazottak pedig: *Bersenyi András* surányi, *Kürthy Ádám* keresztúri, *Nagy Balázs* hévizgyörki, *Váralljai Ferencz* mindsenti, *Borostyáni György* boldogfalvi, *Bentsik János* ujszászi, *Dombrinus János* sápi, *Ujfalusi János* rékasi, *Nováki János* nándori, *Morvai Márton* becskei, *Szemerka Mátyás* szatóki, *Horváth Mihály* csongrádi, *Jászberényi Mihály* tolmácsi, *Tompai Mihály* tiszajenői, *Szegedi Pál*, a ki nem rég megöregült, úri-i, *Borostyáni Sámuel* romhányi s *Deméni István* dunakeszi, *Maróthy István* serkedi, *Várady István* alsó-petényi, *Kászonyi György* és *Sartoris György*.<sup>6)</sup>

### 4. §. A plebániák és plebánosok, s a hivek állapotairól értesítés.

Ezután „következik magának, az egyházmegyének, t. i. a plebánosok és plebániák, úgy szintén a hivek lelki és világi állapotukról értesítés.“ E tárgynak Értesítvényünk hét pontot szánt, melyeket ezennel közlünk:

#### I. A katolikus falvak számáról.

Kitűnik a hivatalos látogatásból,<sup>7)</sup> miszerint az említett 5 vgybn

<sup>1)</sup> Vagyis az egyház nyelvén, azaz latinul: „Vicarius generalis.“ — <sup>2)</sup> Így nevezetnek azon egyházi férfiak, kik ezen régi hiteles-hely iratait őrzik. — <sup>3)</sup> Mindegyikököve előtt ott van a P. vagyis Pater, azaz: a lelkiatya kedves czim. — <sup>4)</sup> Nógrád-megyében fekszik e helység. — <sup>5)</sup> Ezek nevei előtt is ott diszlik a P. — <sup>6)</sup> E kettőnél hiányzik a helynév. — <sup>7)</sup> Ex visitatione canonica,

73 katolikus falu van, de nem mind tisztán katolikusok a lakók, hanem más-hitűek is vannak közöttük,<sup>1)</sup> de eretneki cultus nélkül, kivéven itt Kecskemétet, ahol a sz. Ferenczrendieknek van székházuk és templomuk, melyhez a kálvinistáknak is van kapcsolva imaházuk. Ama faluk nevei betűrendben im ezek: Acsa, Almás, Alsó-Petény, Bogon,<sup>2)</sup> Bag, Betske, Bertzel, Boldogaszszonykátá, Boldogfalva, Borsos-Berinke, Buják, Bátya, Cséce, Cseke-Kátá, Csongrád, Dán, Dengellegy, Dunakeszi, Ecseg, Gede, Heréd, Herentsény, Héviz-Györk, Hihalom, Horpáts, Jobbágyi, Kálló, Keresztúr, Kóka, Kökényes, Kürth, Lőrinczi, Mátsa, Mindszent, Marthonos, Nándor, Nicsa,<sup>3)</sup> Palotás, Hatvan, Püspök-Hatvana, Romhány, Rékas, Zsámbok, Zsáp,<sup>4)</sup> Serked, Zsidó, Surány, Sülly, Szondokér, Szoyol, Szántó, Szátok, Szetső, Szente, Szent-László, Szent-Lőrincz-Kátá, Szent-Márton-Kátá, Szent-Tamás-Kátá, Szilágy, Szőlős, Tartsa,<sup>5)</sup> Tisza-Jenő, Tisza-Püspöki, Teretske, Terjén, Tolmács, Tura, Ujszász, Uri, Üllyő, Versegh, Valkó.

## II. A lelkek száma és némely csodák.

Az előbb elszámolt falvakban a lelkek tökéletes összszezámlálását szívesen megtettem volna, de mint a török hatalmában levő helyeken az ily összeírás igen veszedelmes, minden fejtől ugyanis a török egyéb adókon kívül fizetést is követel; ha tehát a fejek csalhatlan száma nyilvánulna ki, eltűrhetlen lenne a fizetés; amennyiben azonban a távolból kikutathattam, és mind a látogatásból, mind pedig másunnét következtethettem, az egész egyházmegyében körülbelül 13,000 kath. lélek találattatik. Ezekből az én időmben 113 megtért lelket számálnak a plebánosok, a mely csekély szám fölött ki sem csodálkozzék, ezen megyében ugyanis, mint a törökök közepette és a lázongók torkában, eddig mi alkotás<sup>6)</sup> sem tétethetett. Ha azonban alkalmas időt nyerendek, és az idők kissé békésebbek leendenek, nem fogom elmulasztani minden erőmet és tehetségemet a kath. hit elterjesztésére fordítani. Azonban, mily csodálatos az Isten az ő műveiben, és mily csodálatosan térített meg a püspöki falvakból egy *Püspök-Hatvana* nevű, a benne mivel csodákkal, úgy, hogy ahol előbb a 87 letelepültek<sup>7)</sup> közt csak 7 katolikus volt, most ott egy eretnek sincs . . . . . Történt pedig így: 1672. évben volt a nevezett faluban egy *Koczor Pál*<sup>8)</sup> nevű lutherhitű gonosz ember, kinek fia 8 éven át súlyosan betegeskedett elannyira, hogy inyeről a hús mind lement, és inye a fogakkal együtt helyéről elmozdult, miket az atya a szájából kivett s a temetőben eltemetett; látván hát, hogy fiának már vége van, fogadást tett, hogy nejével együtt katolikussá lesz, ha gyermeke meggyógyulni fogna; a ki

<sup>1)</sup> T. i. kálvinisták vagy lutheránusok. — <sup>2)</sup> A kéziratban: Bogyon. — <sup>3)</sup> Nézsa. — <sup>4)</sup> Sáp. — <sup>5)</sup> A kéziratban: F. Tarcza (azaz: Felső —). — <sup>6)</sup> „Nulla Reformatio“ áll a kéziratban. — <sup>7)</sup> Ebben „Hospites“ áll. — <sup>8)</sup> A kéziratban „Kaczor“nak nevezetik.

— 15 —  
után jobban is kezdett lenni s végre teljesen fölépült, s inye a fokkal együtt, a természet rendjén kívül, újra kinőtt. A mely és nás, ott mivel két csoda fölött a hiteles bizonyítványokat összeszedettem, s ezeket beterjesztem.<sup>1)</sup>

### III. A plebánosok és szabadalmazottak, azok élete, erkölce és ellátásukról.

A fönt említett falvakat 13 plebános pap és 32 szabadalmazott<sup>2)</sup> gondozza,<sup>3)</sup> a kiknek élete, tudománya, erkölcsük és az egyházi hagyományok megtartásáról, valamint dicséretes viseletekről jól értesülve van a püspök, mind a megejtett látogatás, mind pedig saját tapasztalatából, és ez a papokra nézve. — Mi a szabadalmazottakat illeti: ezek úgy középszerűen tanultak, némelyek közülök jó hitszónokok, a többiek a „Kath. postilla“-ból a keresztény nép előtt tanítást tartanak, keresztelnek, temetnek, esketnek, avatnak, és ha ezen kívül más szentségekkel látandók el a hallgatók, a legközelebbi plebánosokhoz fordulnak. Mindezeknek, mind pedig amazoknak elég nyomorúlt és szenvedelmes a sorsuk, úgy hogy a legnyilvánvalóbb, miszerint nem jutalomért, hanem csak is az Isten dicsőségeért fáradoznak; mert közülök többeknek alig van ennivaló kenyerük is. Azért a legtöbb helyeken a nős szabadalmazottak helyett plebános-papokat lehetne ugyan alkalmazni, de a törököktől félelem, az eretneknek kegyetlensége<sup>4)</sup> és a garázdálkodó latrok gonoszsága, valamint amaz igazán nyomorúlt sors miatt, a milyent a legtöbb helyen még a császár sem szenved, alig lehetne valami papot találni, a ki ott a lelkek gondozását elvállalná. Amiért a hitterjesztő-társulatnak<sup>5)</sup> kellene ezen nyomort felhozni és tőle segílyt kérni, ugyanis sokkal nagyobb eredményt fogna itt ama gyülekezet tapasztalni, mint sok más helyeken.

### IV. Az eretnek-plebániák számáról.

Mi a tiszta eretnek-városok és falvak parochiáit illeti, melyeknek saját prédikátorai és eretnek-gyakorlataik vannak, lévén azok részint kálvinisták, részint látheránusok, azok ismeretére csak nagy nehézséggel és nem veszély nélkül lehetett eljutnunk. Ilyenekül mégis a következők találtattak, t. i. Alsó-Némedi, Sz. György, Ráczkevi, Nagy-Káta, Ordas, Fodor, Sz. Benedek, Kara, Aszód, Fokró, Fajsz, Tolna, Gödöllő, Gomba, Palota, Halas, Czepléd mv., Körös mv., Tápió-Sz.-Márton, Siger, Ság, Szele, Gyenő, Verőce, Nőtincs, Agárd, Felső-Petény, Rétságh kálvinisták, Tereskén ilyen a lakosok fele.

<sup>1)</sup> A kéziratban ezek hiányzanak. — <sup>2)</sup> Ezekből egy a congregatio után megöbült. — <sup>3)</sup> A szabadalmazottak sorában Morvay Márton neve kétszer fordul elő, és pedig mind a gyülekezetben jelentek, mind a távollévők közt. Ugy látszik hát, hogy a felpapok száma csak 31 volt. — <sup>4)</sup> Ezek az ő gyönyörű „megtisztított evangélium“-uk szerint sok bántalmat okoztak a szegény, oly igen szorongatott katolikusoknak, ahol csak tehették! — <sup>5)</sup> „Congregatio de propaganda fide.“



Bér, Szirák,<sup>1)</sup> Guta lutheránusok, Legénd kálv., Csővár, Acsa, Tót-Györk luth., Vác, Kosd, Pécel, Fóth, Tarcsa, Rád,<sup>2)</sup> Hartyán, Sződ,<sup>3)</sup> Felső-Némedi,<sup>4)</sup> Sz.-Miklós, Rátóth, Vörösegyház, Szada, Mogyoród, Czinkota, Demsd,<sup>5)</sup> Haraszi, Takson, Apostol,<sup>6)</sup> Solth, Patai, Fülöp-Szállása, Szabadszállása, Izsák, Vecse kálvinhitűek. — Vannak még más helyek is, melyek ismeretére részint az idő rövidsége, részint az utak veszélyessége és a mostani rossz viszonyok miatt el nem juthattunk, de alkalmasabb időben ezek is meg lesznek majd.

#### V. A javadalmak és alapítványokról.

A ki a magyarországi királyoknak az Isten egyházai iránti buzgalmát és bőkezűségüket, és az Ur szolgálóinak részökre hajlékokat alapító törekvéseiket nem ismerné, az tán azt hinné, hogy nem volt több alapított javadalom a váci egyházmegyében, mint amennyiről *Pázmány* bibornok az ő nagyszombati zsinatában megemlékezik, idézvén *Layruels-i Servác* prémontrei rendü szerzót, általános helynököt, a ki szerint, a váci egyházmegyében a prémontrei kanonokrendnek 8 prépostsága volt, t. i. *Sz. Kereszt, Jánoshida, Albei, Dornau, Sz. Mihály*-ról nevezett *Hatvan*-ban, *Chuchnis* és *Grába*. De ezeken kívül kétes, hogy volt-e több javadalmuk, mire nézve semmi írott adattal sem rendelkezem. — Mi az *alapítványokat* illeti, kettőnél többet nem tudok. Az *egyik* a néhai földő *Nagyfalvay Gergely* váci püspöké, a kinek pénzéből zsinatilag tétetett alapítvány 1648-ban két növendék eltartására a Nagyszombatban állított honi egyetemes papnöveldeben,<sup>7)</sup> kikért fizettetik évenként 300 ft. A *második* a földő *Zongor Zsigmond* néhai szintén volt váci püspöké, a ki 1658. évben 2500 frtot hagyott a végre, hogy a papok és szabadalmazottak az ő utódja által évenként ruháztassanak és segélyeztessenek, mely összegnek 6% fizettetik a kamara által, vagyis 150 frt.

#### VI. A plebánosok, plebániák és templomok hiányairól.

Tagadni nem lehet, hogy csekély a plebánosok száma, minek oka az, hogy a növendékekre mi alapítvány sem létezik, *Nagyfalvay* ezen legújabb alapítványán kívül két növendékre, kik ha a *Logicára* fölvetetnek, míg a theológiát elvégeznék, hány év múlik el? Azalatt a hivek nyája a pásztoroktól megfosztva van. És ha csak én a felváltalt püspökség kezdete óta tulajdon házam és a káptalani lakban<sup>8)</sup> növendékeket nem tartottam és neveltem volna, most kevesebb papok számláltatnának az én megyémbe. Jó volna tehát, ha a növendékek száma gyarapítása tekintetéből valami módot lehetne találni, hogy így aztán a váci egyházmegye plebániáira többeket lehetne kiküldeni.

<sup>1)</sup> A kéziratban: Czirák vagy Zsirák. — <sup>2)</sup> A kéziratban: Ráth. — <sup>3)</sup> Ebben: Szőgy. — <sup>4)</sup> U. o.: Felső Némegyt. — <sup>5)</sup> Demsd. — <sup>6)</sup> A mai Apostag. — <sup>7)</sup> Az egyház nyelvén: „Collegium Generale Cleri Regni Hungariae.” — <sup>8)</sup> A kéziratban így áll: „In Residentia Capitulari.”

Ami a többit illeti: meghagytam a plebánosoknak, hogy mindazon hiányokat, melyek akár a plebániákon, akár a templomokban találtatnának, írásba tegyék és nekem előterjeszszék, melyek hozzám előterjesztetvén, igen kevés plebániát és templomokat találtam, melyek hiányok nélkül volnának. Némelyek a jövedelmek csekélységén kívül, mint fentebb említettem, panaszkodnak a rossz alkalmazásról a plebániákban, a földesuraknak irántoki idegenkedéséről a kik nekik az ő csekély jövedelmeik és hátrálékaik behajtásában, az engedelmeskedni nem akaró alattvalók megfélekezésében, az elidegenített kertek, szőlők és rétek viszszaszerzésében segítségükre lenni nem akarnak. Panaszkodnak az alattvalók engedetlenségéről, a szokásba vett rút káromlásokról,<sup>1)</sup> és végre több sérelmekről, a melyeket különbözőktől szenvedniök kell. A melyek ellen mi más orvoslátot sem találunk, minthogy kérettesenek meg komolyan iratilag a földesurak, miszerint mások, a kik katolikusok, jó buzgalomból adjanak elégtételt a szegény plebánosoknak; az eretnekek pedig más utakon és eszközökkel hajtassanak az elégtételre, mely elhatározást végrehajtani nem hanyagolandom el, amint ezt már meg is kezdettem.

Mi az egyházak hiányait illeti: ezek a legtöbbszörben szűkölködnek, némelyeknek nics casulájok,<sup>2)</sup> másoknak misekönyveik, miseingeik, másoknak oltári disztiményeik, vagy éppen oltáraik is, és ismét másoknak mindezek hiányoznak, elannyira, hogyha minden hiányokon segíteni kellene, nem csekély költségre volna szükség. Az én részemről mi sem fog hiányozni, hogy az így elszegényedett egyháznak segítségükre legyek és azokat a szükséges sz. készülékekkel<sup>3)</sup> segíthessem

*VII. Ezen Értesítvény rövid beszéddel záratik be, hogy a váci püspök, az ő pásztori tiszte kívánalma szerint, mikép ügyelhet föl jobban az ő egyházmegyéjére.*

Ez tehát a váci egyházmegye, mely a főpásztor által előterjesztetik, nem amilyennek lenni kell, hanem amilyen értesítést adni lehetett, mely ha nem minden részében tökéletes annyira, nem oly sima, s nem oly szabatosan és pontosan van is kidolgozva, hogy az apostoli székeknek megfelelő és mindenképen teljes kielegitést nyújthassa, ezen ki sem csodálkozzék, valamint azon sem, hogy a váci egyházmegyében a hitnek csekély gyarapodása látszik, oly csekély a megtértek száma és oly nagy az eretnek-faluké. Ugyanis megszűnik csodálkozni bárki is, a ki elméje éles szemével tekinti meg ezen püspöki megye nagy terjedelmét, és magának Pázmány bibornoknak bizonyítása szerint, egy valakinek bármily kitünő és minden más gondtól ment férfiúnak is, ha benn az egyházmegyében laknék is, alig lett

<sup>1)</sup> Ez az, amivel a magyar nép csúffá teszi magát és méltóvá az Isten haragjára és büntetésére! — <sup>2)</sup> Ez a felső kemény miseruha. — <sup>3)</sup> Az egyház nyelvén „cum sacris paramentis.“



volna lehetséges azelőtt is annyi lelkek üdvére fölvigyázni, a pásztor tisztt minden részét úgy megtenni, mindenekre úgy vigyázni, mind nyájokat úgy oktatni, amint a dolog nagysága és szükségessége kívánta. Ha tehát ezek oly terhesek és oly eredménytelenek voltak a jelenvalók és a saját aklában létezőknek, mit tehettek, vagy mit tettek már azon számkivetettek, és pedig a juhoktól oly messze szórórt pásztorok?

Midőn ezeket elmémben forgatom és fontolgatom és annyi szaksz orvoslásáról töprengve gondolkodom, eszembe ötlött: hátha a váczai püspök, ha nem is saját megyéjében, legalább annak közelében saját székházzal bírna? Hátha a váczai káptalant, mely már rég kihalt és mintegy feledékenységre ment, visszaállíthatná? Nemde azáltal, mind az Isten dicsősége és az egyház java, mind pedig Ő felsége becsülése és ugyanannak az Istennéli érdeme s végre a hazánk közjava (főképen, ha ezt egy harmadiknak sérelme és kára, s a költések nagyvolta nélkül eszközölni lehetne), előmozdítatnék és növekednék. Bizonyára, ha a héj eltörik, az igazság kitünni fog. Azon még holmi tervet hoz elő, hogy mikép lehetne az esztergomi főpályéból 4 püspökséget, amannak nagy előnyére, alakítani.<sup>1)</sup>

*Pongrácz György*, ki a kath. egyház érdekében megyéjén kívül is működött, amennyiben, mint kir. biztos a lutheránusokat<sup>2)</sup> Nagyszombatból kitiltotta,<sup>3)</sup> a váczai egyházmegye felvirágozására irányzott működése sikerét nem láthatá, és nem foganatosíthatá azon szegény ígéreteket, melyeket az imént közlött Értesítő II. és VI. pontjaiban tett, mert a következő évi márczius 5-kén váratlanul kimúlt. — Legyen áldott emléke! — Azok is, kik ott Sz. Benedeken áhitattal csatlakoztak a hitbuzgó főpásztor fölönt Jobbját s a többiek is, kik ott meg nem jelentek, elmentek már oda a sirba, és elporlottak ott már az áldozárok úgy, mint a némelyektől méltatlanul ócsárolt, másoktól méltán dicsért szegény licentiátusok, a mostoha idők e százanád szülöttei! — Pihenjenek csöndesen mind és a föltámadás hajnalán keljenek föl vidáman! — Mi pedig, kik azon a téren működünk, a melyről ők a sirba szállítottak, tanuljunk tőlök sz. lelkesedést és igaz hitünkért hősiest, senkitől visszariadni nem tudó önfeláldozást!<sup>4)</sup>

<sup>1)</sup> Ezen Értesítő megegyezze a bécsi cs. kir. könyvtárban őrizett kéziratall, melyhez a váczai püspökség első térképe is csatolva van. — <sup>2)</sup> Csélfogásból maig is „*csélfogásosok*“nak nevezik magukat. — <sup>3)</sup> V. ö. Desericky-t Hist. Eptus Vac. 197. I. 1. — <sup>4)</sup> V. ö. „*Magyar Sion*“ t VII. évf. 12. füz. 1869. 889—904. I.

## II. FEJEZET.

### A váczi egyházmegye gyarapodásának története.

#### 1. §. A helyreállítási s különféle alkotási mozzanatok.

Hivatalos és hiteles irathan olvassuk, hogy 1654. évben a terjedelmes egyházmegyében csak 5 plebánia volt.<sup>1)</sup> 1675-ben, mikép már fentebb is említők, 73 helységben csak 13 fölszentelt pap<sup>2)</sup> és 32 licentiátus lelkipásztorkodott a 13000 lélekre leolvadt hivek mellett!<sup>3)</sup> — Így álltak a váczi egyházmegye ügyei, midőn 1685-ben *galanthai Balogh Miklóst* nyervén püspökeül (1685—1689), ennek buzgó tervei egy jobb jövővel kecsesgettek. Az új főpásztor megérvén Buda visszavételét, a török hatalom megtörését, hogy megyéjét igazi székhelyéről kormányozhassa, azonnal a székesegyház és püspöki lak helyreállításáról gondoskodott, de az üdvös tervet 1689. okt. 6-kán közbejött halála<sup>4)</sup> megghiúsítá. A nagyszerű föladat teljesítése hát más egyházi férfiaknak lón föntartva; a főpásztori székre decz. 25-kén *Dvornikovich Mihály* lépett (1689—1703). Tudós és fáradhatlan férfiú volt, kinek a Gondviselés által választott segéd társak közreműködésével sikerült a váczi egyházmegyét ujjaalakítani. Ez utóbbiak legkitünőbbike, a ki Dvornikovichnak ama nagyszerű missió végrehajtásában magas miveltsége, beható elméje, lángbuzgalma és tevékeny erélye által mindenek fölött kimagasult, *Berkes András*, a visszaállított káptalan első nagyprépostja volt, kinek működéséről alább, a maga helyén, tüzetesen lesz szó.<sup>5)</sup>

Midőn Dvornikovich ezen elhagyatott püspökségbe belépett, alig talált már 20 kath. hivet, mint ő maga vallja! A gondos főpap, hogy e bajon segítsen, legelőbb is székhelyén, Vácson, állandó megtelepedéséről gondoskodván, magának hirtelenében lakhelyet építtetett. Ez azon épület volt, melyben mai-napság a siket-némák intézete van, azaz tulajdonkép ezen intézetnek az udvarba benyuló régibb szárnya, és a melyet utóbb *gr. Althán M. Károly* püspök (1734—1750) is megnagyobbított. Ugyanazon alkalommal a piacon állott *sz. Mihály templomát* is kijavíttatá és székesegyházzá berendezteté, melynek némi romjai maig is kilátszanak itt ott a „*fehércék temploma*“ előtti téren. Ez akkor egyszersmind Vácson egyedüli plebánia-templomul is szolgált. És midőn az akkori plebános *Terenyei* (másképp: *Bendő*) *István* kis-nógrádi esperes a XVII. század utolsó éveiben meghalálozott, ide nevezte ki kedves emberét, *Berkes Andrást*, plebánosnak, ki e plebániát még azután is, mint már nagyprépost, mindaddig gondozta, míg ezen templom a hozzá-épített kolostorral együtt a sz. domonkos-re-

<sup>1)</sup> V. ö. Desericky-t i. m. 192. l. — <sup>2)</sup> Ezek mind plebánosok voltak. — <sup>3)</sup> Ld. az egyházmegyei névkönyvet, 1835. a XI. lapon. — <sup>4)</sup> Wagner: *Analecta Scepus*. III. pag. 122. — <sup>5)</sup> A nagyprépostoknál.

dieknek átadatott.<sup>1)</sup> E plébánia föllállításá után, *Berkes* erélyes buzgalma folytán, a hívek száma annyira megszorodott, hogy az, ha meg nem haladá is, de bizonyára elérte, a püspöki hivatalos jelentés kifejezése szerint az „*eretnekek*“ számát. E minőségben és állomáson bő alkalma volt a főpásztornak, *Berkessben* még inkább kiismerni emberét s azért vele együttesen fáradozott az egyházmegye ujrászervezésén és gyarapításán.

## 2. §. A kedvező országos viszonyok és állapotok.

Az akkori országos viszonyok és állapotok is kedvezni látszottak egy időre e szent buzgalomnak. Ugyanis a belmozgalmak legyőzve valának, a török az ország fővárosából kiüzve s a hatalom teréről leszorítva. 1695. év óta az esztergomi érseki székből egy határozottan katolikus lelkületű és szilárd jellemű férfiú, *gr. Kollonich Leopold* bibornok ült, a ki a kath. egyház terjesztésére nézve, a török-uralom alatt a protestánsok által erőszakosan elfoglalt egyházak és javadalmak visszafoglalásában s az elpártolt hívek visszatérítésében szigorú erélylyel és buzgalommal járt el<sup>2)</sup> és nem csekélyebb buzgalmat követelt alantás püspökeiktől is. Az érsek<sup>3)</sup> fölhívása csak fokozhatta *Dvornikovich* és segéde *Berkessnek* különben is lankadatlan buzgalmát, melyet a hívek visszatérítésében addig is kifejtettek. A levél, melyben *Dvornikovich* a *primáshoz választás és jelentését küldi*, nem csak a hasonló törekvésű hangulatot jelzi, de egyszersmind a váci egyházmegye akkori szomorú állását és különösen a *török-világban elfoglalt kath. templomok lajstromát* is azon kor szelleméhez hiven és érdekesen, éles kifejezések kíséretében is, fölmutatván, becses egyháztörténelmi adatokat foglal magában, melyet érdemesnek tartunk itt egész terjedelmében közölni.<sup>4)</sup>

## 3. §. *Dvornikovich* váci püspök Értesítője.

Ezen Értesítő<sup>5)</sup> kedves honi nyelvünkön így hangzik: „Főmagasságú és Főtdő Herczeg, nekem legkegyelmesebb Véduram! <sup>6)</sup> Örömmel vettem a kisebbitendő eretnokség és egyházi javak visszavételére nézve azok részére, a kikhez régtől fogva tartoztak, a három pontot; ez az Isten különös kegyelméből lőn sugalva főmagasságodnak, mert soha alkalmasabb időt nem lehetett volna várni, mint most, az e részekeni eretnekek ugyanis, béke lévén, a legnagyobb félelemben vannak, csak, a parancsot várják. A váci egyházmegye 5 vgyből áll, t. i. *Pest, Solth, Csongrád, Külső-Szolnok és Kis-Nógrádból*; mely vgyekben

<sup>1)</sup> Azaz: tulajdonkép a sz. Mihály-templom lebontatván Mária Teréz királynőnk Vácra jövelele előtt, midőn már a dömések temploma létezett. — <sup>2)</sup> Ezért agyarkodnak oly igen ellene a protestánsok s veszett nevet gyártottak neki a történelemben. — <sup>3)</sup> Egyházi nyelven: „*Metropolita*.“ — <sup>4)</sup> Az eredeti szöveg latin. —

<sup>5)</sup> Ld. az eredetit Hevenessy MSS. Tom. XXXVII. pag. 77—84. — <sup>6)</sup> A szövegben: „*Patrone!*“

egy egyház sincs tvczikkileg <sup>1)</sup> adva oda az eretnekeknek, mivel 1647. és 1659-ben, midőn 90 templom adatott nekik át tvczikkileg, e vgyék a török-uralom alatt voltak, a ki megelégedvén a földterülettel, nem törődött a religióval, hanem minden templomokat tulajdon hatalmukkal és erőszakos kézzel elfoglalva tartják, melyek mindig a katolikuskéi voltak, nem is tudnak csak egyet is fölmutatni, melyet saját költségükön építettek volna, kivéven a *fából épített aszódit*, mely inkább csürnek vagy serfőződének illenék, mint templomnak. Azért igazság szerint, mint erőszakos visszatartók, <sup>2)</sup> a mieinket nekünk visszaadni tartoznának, a melyek nevei az ide csatolt lajstromban a földesurakéival együtt a következőleg följegyezték:

*Pest-vármegyében.*

*Acsa* falunak van jól földött kath. temploma, lutheránus prédikátora; földesúr: *Koháry István* és az eretnek *Vay Ádám*.

*Csü* (Csövár) falunak van náddal földött kath. temploma, lutheránus prédikátora. Ur: *Koháry István* és az eretnek *Egri Márton*.

*Tótt Györh* (Tót-Györk), van luth. prédikátora, elpusztult kath. temploma és ehhez csatlakozó barlang, melyben papol. <sup>3)</sup> Földesúr: *Kajaly András* és *Egri Márton* eretnekek, meg *gr. Koháry István*.

*Németke* falu, ntdő váczí helynök uré, van kálv. prédikátora, a ki házban papol, a kath. egyházban meg a plébános, de a kinek mit sem fizetnek az eretnekek.

*Hartyán* falu, ntdő váczí helynök uré, van jól földött kath. temploma, a prédikátor kálvinista. Hypothecarius <sup>4)</sup> a ntdő váczí helynök ur.

*Pusztá-Szent-Miklós* falu, van kálv. prédikátora, elhagyván a kath. templomot, valami barlangban papol. Földesúr: *gr. Koháry István* és *Szunyogh Gáspár* nagyságos úr.

*Fóth* falu, van jól földött kath. temploma és kálv. prédikátora. A földesurak: *Ujfalussy István* és *Sándor* eretnekek.

*Palotta* falu, van kálv. prédikátora, a ki házban papol. Földesurak: *Ujfalussy István* és *Sándor* eretnekek.

*Gödöllő* falu, van jól földött kath. temploma, kálv. prédikátora. Földesurnő: elhunyt *Werlein*-nak hátrahagyottja.

*Aszód* falu, van luth. prédikátora, fából temploma, melyet az eretnekek építettek. Földesúr: *Osztrólczy János* lutheránus.

*Demséd* falu, van jól földött kath. temploma, kálv. prédikátora. Földesúr: *gr. Koháry István*.

*Ócsa* falu, van nagyon szép kath. temploma, nem földött, de annak boltozata alatt a kálv. prédikátor papol. Földesúr: *Forster* úr.

*Csaba* falu, van jól földött kath. temploma, kálv. prédikátora. Földesúr: gróf (?) *Forster*.

<sup>1)</sup> Azaz: articulariter. — <sup>2)</sup> *Bitórlók*, a szó igazi értelmében. — <sup>3)</sup> „*Concionatur*.” — <sup>4)</sup> Azaz: „*Kezes*.”

*Piczél* (Péczel), *Gömlő* (Gyömrő), *Gomba* faluk, mindenütt jó földött kath. templomok vannak és kálv. prédikátorok. Földesurak: *Kajaly András* és *Fáy család*, eretnekek.

*Monor* falu, van jól földött kath. temploma, kálv. prédikátora. Földesúr: az egri káptalan.

*Pánd* falu, van elpusztult, de kijavítható kath. temploma; a kálv. prédikátor házban papol.

*Sz.-Márton-Káta* falu, van kath. temploma, ahol néhány év előtt a prédikátor elüzetett, de ismét visszatért s ahol jóformán a lakosok fele katolikus. Földesúr: *gróf Keglevich*.

*Czékléd* (Czegléd) mváros, van jól földött kath. temploma, kálv. prédikátora. Birják a pozsonyi sz. *Klára-apáczák*.

*Kecskemét* mváros, itt a sz. *ferenczrendi atyák* régi kath. templomot birnak, a másik templom, mely nagyrészt a katolikusok pénzén épült, adatván arra 5000 ftok, hogy a katolikusok megszabadulnának a naponkénti vizzálykodásoktól, nem lehetvén nekik különben kath. templomban szabadon tartani a szent szolgálatokat! És ezen templom a tán pénzzel megvesztegetett budai basa engedélyével épült. A prédikátor kálvinista; a földesúr a legkatolikusabb *gróf Koháry István*.

*Isák* falu, van jól földött kath. temploma, kálv. prédikátora. Földesurak: *Tassy Ferencz* fiai.

#### *A váczai püspök úr falui:*

*Némedy*, *Üllő*, *Szada*, *Mogyoród* és *Veresegyháza*, mindegyikben van jól földött kath. templom és kálv. prédikátorok.

#### *Kis-Nógrád vármegyében:*

*Jenő* falu, van jó földött kath. temploma, kálv. prédikátora. Földesúr: *Jánoky Zsigmond* eretnek.

*Szokola* falu, szintén van jó földött kath. temploma, kálv. prédikátora. Földesurak: *Jánoky Zsigmond* és *Bartakovics* hátrahagyott özvegye.

*Rétság* falu, van kath. temploma, elpusztult ugyan, de kijavítható; kálv. prédikátora, a ki házban papol. Földesúr: *Vattay János* eretnek.

*Nyőtécs* (Nőtines) falu, van nagyon szép kath. temploma, tető nélkül, kálv. prédikátora. Földesurak: *Balassa Ádám* és *Gábrriel* katolikusok.

*Bánk* falu, van kath. temploma, tető nélkül, mely hajdan szép volt, kijavítható, abban prédikátor papol. Földesúr: *gr. Zichy Ádám*.

*Gutta* falu, van a falun kívül elhagyatott kath. temploma és a luth. prédikátor házban papol. Földesúr-örökös: *gr. Zichy Ádám*; most *Bulyovszky Dániel* és *Horváth András* eretnekek birják.

*Bér* falu, van elhagyott kath. temploma, a luth. prédikátor házban papol. Földes urak: *gr. Eszterházy István* és *Forgách Simon*.

*Szirák* falu, van két régi temploma, egyik megújított az eretnekek által, melyben a prédikátor papol; a másik tető nélkül maradt. Földesúr: *Róth János* luth.

*Rúd* falu, van jó földött kath. temploma, kálv. prédikátora. Földesur: *Vay Ádám* eretnek.

*Kosd* falu, a vácsi püspök úré, itt a kálv. prédikátor kizáratván a templomból, magán-házban papol,<sup>1)</sup> Nógrád vármegye lelkesítése folytán!!

*Vérőcze* falu, ugyanazon vácsi püspök úré, van elpusztult temploma, a kálv. prédikátor egy barlangban papol.

*Vecse* falu, van kálv. prédikátora, ki a régi kath. templomban papol. Földes urak: *Darvas János* és *Ráday Gáspár* eretnekek.

*Solth* mvárosnak van jó földött kath. temploma, kálv. prédikátora. Földes urak: *Pinyei* alnádor úr és *gr. Forgách Simon*.

*Szalk* és *Szent-Márton* faluknak vannak elpusztult kath. templomai és kálv. prédikátoruk. Földesúr: *Amade Ádám* katolikus.

*Patay* mvárosnak van két kath. temploma, az egyik földött, melyben a kálv. prédikátor papol, a másik elpusztult. Földesúr: *Paksy János* katolikus.

Ezen lajstrom részletezett előadásából tehát kitünik, miszerint az említett falvakban többen vannak a kath. földesurak és tehetősebbek, mint az eretnekek, ezek azokban kevesebbet birtokolván. Minélfogva értekeztem a felől értelmes férfiakkal, hogy mikép lehetne visszazafoglalni, az eretnekséget csökkenteni, és a kath. religiót gyarapítani, s úgy tetszett, hogy a prédikátorok elmozdittatnának, és közülök némelyekről, a kik alkalmazkodnának, az élelmezést illetőleg gondoskodni kellene, mert többen csak azért vallják a tévelyt, mivel máskép nem élhetnek, csak papolásukból, és most oly rettenésben vannak, hogy ha parancsolnának nekik, közülök sokan alkalmazkodnának és megtérnének s nem fognának menni Angolországba.

Ez a mód pedig onnét is kitünik, hogy ezen püspökségbei első beléptemkor, midőn Vác mvárosban alig találtam 20 kath. lelket, mégis azonnal kiüzvén a kálv. prédikátort, templomot építtettem, felékesítvén azt mindennel, mik az istentiszteletre szükségeseek, oly számban szaporodtak meg a katolikusok, hogy az eretnekekével egyenlő lenni, sőt azt fölülmúlni is látszanék és naponként téregetnek meg az Isten kegyelméből. — Azt is vélném, hogy az eretnekek közül senki sem kapná bérbe a tizedeket, mivel nem méltók, hogy oly termények adassanak Krisztus ellenségei és a szentek megvetőinek, melyek az Istentől és a sz. királyoktól az Isten szolgáinak adattak. Nem is vethetik ellen ezen megyékben a tvczikkeket, mert

<sup>1)</sup> Az eredeti, latin szövegben: „*latrat*“ olvasható . . .

itt soha nem volt szokás, minthogy minden évben a váczai püspököknek kihirdettetni kellett és eladásba tenni, és azt adtak, a mit akartak, s a püspökök kénytelenek voltak inkább elfogadni valamit, mint semmit, és így talán megtöretnének kemény nyakaik . . .

Ahol papok helyeztetnének be, kiüzetvén a prédikátorok, kényszeríteni kellene őket a templomba való lépésre, hogy az Isten igéjét hallgassák, ha mindjárt nem is azonnal az eretnesség elvetésére, mivel hallva a szent tanításokat, sokan megindulnának és elfogadnák a sz. hitet. Itt a szigeten, „Tótfalu“-ban, mely mlgos gr. Zichy István győri altábornoké, papoló leggonoszabb prédikátort, a kinek tanácsától majd mindenek függenek, szükségképen oly helyre kellene tenni, a hol nem látja a világot, mert ezen a részeken a legnagyobb botrányára van mindenkinek, azon faluban ugyanis, a hol lakik, a karácsonyi, husvéti és pünkösdi ünnepélyek ellen van, azok első napjain soha nem engedi kimenni a faluból a katolikusokat ide Vácra gyónni és sz. misét hallgatni!!

Azt is az ő gonoszságából vélem történtnek lenni, amit itt felhozok, mert ugyanazon faluban valamelyik eretnek asszony pinczéjébe kőlépcsőket építtetvén, a Bold. Szűz kőszobrát egy lépcsőül helyeztette oda, a ki midőn lement volna azon pincébe, valami lélektől szorítva, úgy megijedt, hogy semmikép ki nem gyógyítható, észrevévén, hogy ő rosszszul cselekedett, az a vélemény, miszerint ama szobrot a Dunába vettette; ezt hallván, egy szerzetest küldöttem, ki az ügyet megvizsgálta, és minden kálvinisták megvallották, hogy ők látták a szobrot, de hogy az hová lett, nem tudják; kétségkívül a gonosz prédikátor tanácsából tették valahová ama szobrot. Azért, ha elmozdítatnék és plebános tétetnék oda, a kitől az egész sziget függne, sokak megtérését reméleném.

A fönt elősorolt s az eretnekek kezeiben lévő templomokon kívül az én papjaim 53 és a szabadalmazottak 16 falut gondolnak. — Csongrád és Külső-Szolnok vgyékbe még nem tolakodtak be a prédikátorok, mert az elpusztulás után csak most kezdenek ott az emberek elhelyezkedni.

### *Az egyházi javakról.*

A kamaránál ezen püspökségnek vagy káptalannak mi javai sincsenek, a fiscus kezeiben sincsenek ilyenek; ezen megyében azonban a püspökséghez tartozó némely puszták az eretnekek birtokában vannak, mit a pozsonyi kamara és az egri káptalan bizonyítványai-val megmutathatni; ugyszintén a váczai káptalannál is két falu tállatatik a királyi könyvben, melyeket mások birnak s ezeket én már a törvény útján visszakövettem, ha az Isten engedi, Ó Főlségétől bizottságot kérek, hogy a törvény által megtekintessék. Vajjon a császár által rendelt *neo-acquisticai* bizottságnak irott adatok adattak-e, nem tudom. — A *prémontreieknek* egy-két falueskáik vannak, jogai-



kat önekik maguknak kell tudni. — A *hatvani prépostságot* ő fölsége adományozásából földő *Kondor János* egri kanonok, az egész jövedelmet pedig a budai administratio bírja. — A nagy-váradí káptalanak is van egy faluja, és a váci püspök két falujában részbiratokai. Más javadalmak e megyében nincsenek.

Hogy Magyarország papsága Ő Fölségének az egész költségek, munkákért, és a mondott papság iránti ajánlata és kegyességeért magát hálásnak mutassa, méltó és igazságos, hogy a mód és alak megtartassék, én úgy vélném (sértetlen maradván azonban főmagaságod tekintélye és legmagasabb ítélete), hogy ez iratilag nem történhetnék, hanem tán jobb lenne, ha összehivatnának a főpapok és káptalanok Pozsonyba vagy Nagyszombatba és ott kiki tehetsége szerint ajánlana föl, és így egy összeg létesíttetnék, vagy gabonában az őrségek részére, vagy pénzben, és évenként vagy egyszer mindenkorra, mert a főpapok és káptalanok közt vannak gazdagabbak és szegényebbek, és így a gazdagabbak iratilag szűgyelnének keveset ígérni.

Ugyanazon alkalommal a harmadik pontról is lehetne határozni, hogy meghaló vagy végrendelet nélkül kimuló főpapok javai ne pusztíttatnának el, és a végrendeletek ne semmisíttetnének meg, mint eddig, hanem leltár készíttetvén, azok végrehajtatnának. Hogy pedig a következő főpapok részére, leltár elkészíttetvén, a használati és házi butorzat meghagyatnék, mit és mennyit kellene kinek-kinek adni, elhatározatnék, mivel sokan belépven püspökségökbe, s mit sem találván, nehézségükre lenne adni valamit, mikép én is az én beléptemkor sem egy ital bort, sem pedig egy falatnyi kenyeret sem találtam; mind az által én kész vagyok részemről, csak tudjam, hogy mit kell érteni: *annyit hagyni a használatiaktól, hogy a jól bealkalmazkodott a széklakban becsülettel megmaradhasson.*

#### *A tizedekről.*

A váci püspökséghez tartozó faluk és néhány más uradalmakból a Pest, Solt és Kis-Nógrád vgykben én a dézsmát természetben kapom, más falukat pedig a budai igazgatóság dézsmált meg már 8 év óta, 800 forintig, holott pedig ugyanannyi ezeret érne azon dézsma, az én legnagyobb káromra, és amint hallom, nem a császári haszonnal. — Három mváros: *Kecskemét, Kőrös, Cegléd* fizetnek nekem bérleti czímen, mint azelőtt szoktak fizetni a török-iga alatt, 1000 frtot, holott pedig 5000 frtot is érne; az egész Csongrád vgyét, kivévén a mvároost, mely nekem bérletet fizet, eddig a szegedi praefectus dézsmálta meg, a ki pedig soha nem adott nekem egy fillérkét sem, a dézsma pedig legalább is ezer császári tallért ér. — A mlgos kalocsai érsek úr erőszakosan elvette *Patay* mvárosban a tizedeket, és néhány más soltmegyei falvakban, pedig azon tizedek a régi idők óta, a váci püspökséghez tartoztak.

Vannak sok falvak, melyek „*curialisok*“-nak mondják magukat, de nem bizonyítják be; megtagadják a dézsmákat és a földes urak magoknak gyűjtik össze azokat, és pedig a következők: „A Jobb-ági melletti *Szántó, Alsó-Petény, Bágyon, Nésa, Alsó-Bodony, Cső, Dengeleg, Fogacs, Tót-Györgyk, Aszód, Gödöllő, Tass, Szántó*.“ Sok templom van elpusztulva, ahol semmi emberek sem laknak, minthogy pedig lassanként kezdenek az emberek visszatérni az elhagyott helyekre, kijavíthatatnak az isteni tiszteletre. — Ezen egyházmegye javára a boldogul kimúlt *Nagyfalvay Gergely* váczai püspök pénzéből az áldott emlékü *Lippay György* esztergomi érsek a vörösek társodájának Nagyszombatban letett 8500 frtot, melyből tartatik három növendék. — Ugyancsak az áldott emlékü *Zongor Zsigmond* váczai püspök a pozsonyi kamarában letett bizonyos összeget, melynek kamataiból évenként 100 tallérok adatnak ezen egyházmegye plebánosai közt kiosztandók az ő lelki nyugalmáért, a többi kamat adatik a pozsonyi káptalan zenészeinek, más alapítványokról mit sem tudok.

Ezeket föltéve, kérni fogom az Istent enyimekkel együtt, hogy ezen Főmagasságodban meggyújtott buzgalmat és lelkesültséget a a jó szándékkal megvalósításra növelje az ő egyházának gyarapítására és a kath. hit öregbítésére. Főmlgdnak 1700. febr. 7-kén legalázatosabb káplánja *Dvornikovich Mihály* váczai püspök m. k.“

Ezen levél nemcsak azon teendőket sorolja elő, melyeknek keresztülvitele a püspöki kormány buzgalmára várt, hanem azon törekvéseket és eredményeket is fölmutatja, melyeket a fáradhatlan erély el eddig is, és pedig oly rövid idő alatt érvényesített. — Ezen időben már 53 helység fölszentelt lelkipásztor s 16 falu szabadalmazottak gondja alatt volt; de csak olyképen, hogy mindössze is csak 4, legfőlebb 5 plebános létezett az egyházmegyében, és így az 53 helységből 10 is jutott egy plebánosnak gondozása alá.<sup>1)</sup> De a kezdet nehézségei közt már ez is nagy eredmény volt.

### 3. §. A helyreállítási alkotások folytatása a központban és künn.

Hogy a szétzilált egyházak berendezése annál biztosabban és rendszeresebben haladhasson, szükségesnek látszott legelőbb is a székhelyen, mint *központban az egyházmegyei kormányzat közögeinek teljes helyreállítása*, hogy így a püspöki hatóság mintegy megerősöved és a káptalan tagjaiban megannyi támoszlopot nyerve, egész erélyvel oldhassa meg nagy földadatát. Ez okból *Dvornikovich* már a XVIII. század elején folyamodott I. Leopoldhoz a káptalan helyreállítása

<sup>1)</sup> V. ö. Desericky i. m. 213. l.

ügyében. Az 1700. évi június 25-ke hozta meg a legfőbb királyi intézkedést, mely a káptalan minden előbbi jogai és kiváltságaival együtt visszaállítá és a török zavarokban elveszett pecsétje helyett egy újjal is megadományozta.

Az első, kit *Dvornikovich* a nagypréposti székre kiszemelt, *Berkes András* volt. Kineveztetése 1701-ben történt meg, utána a betöltött kanonoki állomásokat a következők nyerték el: olvasó-kanonok lett *Szécsényi Ferencz*, örkanonok *Ujfalussy Tóbiás*, dékán *Barnaky András*, székesegyházi főesperes *Czigndróvics János*, külső főesperes *Mráz Gergely*. Az éneklő-kanonokság betöltetlen maradt. Összesen a káptalan akkor 6 egyénből állott.

Miután ekép a káptalan szervezve lőn, és föntartására a püspöki javakból összeegyített javadalmak is kijelöltek, következett a megyei külső egyházak és plebániák berendezése is. E tekintetben a legnagyobb akadályul szolgált a *papok hiánya*,<sup>1)</sup> melynek pótlására addig is,  *míg világi papság fog neveltetni, szerzetes-rendek vétettek igénybe*. Így telepítettek le a következő években Vázott a *sz. domonkos-rendiek*, hol a maig felső plebániának nevezett parochiát 1714. évig kezelték, mely utánok egész 1719-kig a *kegyes-rendiekre* volt bízva, és csak azután vette át az egyházmegyei papság, midőn t. i. a hívek száma már meglehetősen fölszaporodott. Az egyházmegye tágas területén elpusztult plebániák újra-állítása is kezdetét vette. Így alapítottott újra a többi közt 1700. évben a *püspök-hatvani*, 1702-ben a *romhányi*, *mindszenti* s aztán mások is.

#### 4. §. Derűre ború. Új harczizivatarok.

Azonban, mint midőn a tavasz kellő melegen hajtásnak indult rügyeket egy zord vihar lehervasztja, úgy szakaszták meg a bekövetkezett események az egyházmegye virágzásnak indult terveit és műveit is. Nagyon kedvezőtlen idők következtek; 1703. év tavaszán már harsogtak a tárogatok, hirdetvén a hosszadalmas belküzdelmeket, melyek a békés időt igénylő egyházi és vallási ügyek terén is más eljárást igényeltek. A politikai áramlat, rohammal terjedve szét, a hullámokkal szembeszállani ott többé nem lehetett, hanem a mentő eszközöket az árral úszva felhasználni lehetett csak a józan és észélyes felfogás föladata. És ily körülmények között *Berkes*, ki nem kevesebb lelkes és hű hazafi, mint buzgó egyházi férfiú volt, a legheylesebb útát választá. A *Rákóczy* vezérlete alatt szövetkezett Rendeeknek már az ország legnagyobb része meghódolt. Az 1705. év őszén a szövetséges rendek nógrádmegyei *Szécsény* városa alá országgyűlést hirdettek. A papság részéről megjelentek ott *Telekessy István* egri püspök mellett *Petes András* egri nagyprépost anzári, *Illés István* samándriai, továbbá a tinnini<sup>2)</sup> és rozoni czimz. püspökök; a mun-

<sup>1)</sup> Az egyház nyelvén: „*penuria sacerdotalis*.“ — <sup>2)</sup> Ez tán Ghillányi György volt?

kácsi gör. kath. megyés püspök, *Patay András* nagyszombati kanonok, Kassáról *Krucsay Miklós*, Egerből *Csete József* kanonok, *Sóos Mátyás* pálosrendi vezérő, <sup>1)</sup> és számos fő- és alesperes, kanonok, plebános és szerzetes-rendek képviselői, mint ezeket mind egy tanú följegyzé.<sup>2)</sup>

A váci püspöki szék ekkor üres lévén, az egyházmegyei kormány *Berkes András* nagyprépost kezeiben volt. Ez ok tartóztatán, hogy a szécsényi gyűlésről elmaradva, ott a megyét egyik ügyes kanonok-társa által képviselteté; és ez annál inkább szükséges és eszélyes volt, mert a gyűlés főkép a katolikusok és protestánsok közti viszályok, nevezetesen az egyházi javak és elfoglalt templomok iránti kérdések kiegyenlítésén fáradozott. Mennyire csapongtak itt az ellentétes viták hullámai, nem tartozik e Monographia keretébe. Az bizonyos, hogy a templomok kérdésében a váci egyházmegye, mely, mint láttuk, Nógrád vgyre is kiterjed, és itt főleg ezen kérdés által érdekelve volt, a jól utasított váci küldöttek is befolyásával az okt. 2-kán tartott országos tanácskozmány folytán elég előnyben maradt.

A következő 1706. évben a váci egyházmegye új püspököt kapott *gr. Eszterházy Imré*-ben, de a rendkívül buzgó és jámbor volt pálos vezérő,<sup>3)</sup> úgy látszik, az akkori viszonyok miatt, kevés időt töltött székhelyén, és alig két évi főpásztorsága alatt, míg t. i. a zágrábi püspökséget nyercé, kevés részt vett a kormányzatban, hanem helyette annak teendőit *Berkes* vitte ismét, mi annál inkább nehezebb volt, minél inkább bonyolodtak a haza ügyei. A szabadság-harcz még mindig tartott és a politikai véres harcok közepette az egyházi rend annál kevésbé nézhette azokat közönyösen, minél inkább összeforrvá voltak azok fejlődésével az egyházi és vallási ügyek szabályozásai is. Ide járult azon állás, melyben az egyházi rend az állam irányában volt. De ezeken kívül *Berkes* hazafiúi szelleme, érzületé, és mondhatni, — lelkesedése is élénken érdeklődött a válságos mozgalmak iránt, melyek fejlődésétől szeretett hazájának sorsa függött. Ezen ok volt forrása azon elhatározottságnak, melylyel 1707-ben az *ónódi országgyűlés*-re meghívását elfogadá.

Gyakorlati értelme és felfogása előtt bármennyire óhajta is az alkotmányos harc diadalát, mégis mély és szomorú benyomást tett lelkére ama körülmény, mely a roppant mennyiségű értéktelen rész-pénznek forgalomba bocsátása által egyebek közt a föld népét végső elnyomorodással fenyegette. Ez okból, miután az ónódi országgyűlésen megjelent, a jun. 6-kán tartott közgyűlésen erélyes óvást emelt a rész-pénz forgalma ellen. Azonban, mert illető megyék nemességétől, kiknek részökről hasonló óvást jelentett, megbízást venni elfelejtett,<sup>4)</sup> fellépése a fejedelmet (*Rákóczy-t*) egy a Rendekhez intézett komoly intésre ösztönzé, különösen megróván *Thuróc*z vgyét, mely szakadásra

<sup>1)</sup> Nagy Iván tévesen írja apátnak. — <sup>2)</sup> Csécsi Joan. Diarium Conventus Szécsényiensis anni 1705. MSS. — <sup>3)</sup> Prior generalis. — <sup>4)</sup> Horváth M. Magyar Orsz. Tört. IV. 407.

szélzó vádakkal illetetett. Mire éles felszólamlások történtek, melyek folytán, miután Thurócز vgye követei, névszerint *Rakovszky Menyhért*, túlzón kiszinezett felszólamlásában vgyéje panaszait a háborúsággal együtt járó terhek és zsarolások ellen ismét fölmelegíté, a fejedelem megsértett hangon emelt válasza oly vihart keltett a két követ (*Rakovszky* és *Okolicsányi*) fejére, hogy annak felzúduló árijai közt kardsapások vetettek véget életöknek! Az iszonyún véres jelenet megrettenté a bátrabbakat is, annál érzékenyebben hatott az a szelid kedélyű Berkes vallásos érzületére, ki *a véres jelenet alatt Rákóczy fejedelem háta mögé vonulva*, az őt „*ne félj édes papom!*“ nyájas szavakkal bátoritá. De az irtózat elég volt arra, hogy Berkes még azon éjjel több főpap társaival haza-siessen a véres tett színhelyéről; minél fogva ő az „*elszakadás*“ kimondása tényétől is távol maradt.<sup>1)</sup>

A következő évek egészen a szatmári békeig a váczai egyházmegegyére nézve minden előhaladási nagyobb mozzanat nélkül folytak le. Gróf *Kollonich Zsigmond* személyében ugyan a váczai püspöki székhely 1709-ben ismét betöltve lett, de a folytonos háborúság az egyházmegegye rendezésének éppen nem kedvezett. Csak a régóta kívánt béke idején nyertek ama rendezési ügyek jelentékenyebb lendületet.

## 5. §. További alkotások és szervezkedések.

Az egyháziak megfogyatkozása és hiánya legelőbb is egy papnövelde fölállításának tervével foglalkoztatá az új püspököt és Berkest. Mig ez úton elegendő lelkia tyákkal az egyházmegegye nem rendelkezhetett, az elpusztult plebániákat sem lehetett betölteni. Mindössze is, amennyire adataink terjednek, 1711. évben csak egyedül a *nézsai plebánia* állítatott ujra föl. Eleddig a régiebb alapítványok jövedelméből összesen csak öt növendékpapot képeztethetett az egyházmegegye az országos papnöveldeben, nagyon kevés lévén pedig ez avégre, hogy velők a hiányok pótoltassanak, a szükségek földöztesenek. Minél fogva *Kollonich* e számot négygyel szaporitá meg és a papnövelde szék helyén saját házában rendezteté be. — Még mindig a székhelyen is érezhetőleg kevés lévén az egyházi személyzet, úgy hogy a sz. szolgálatot a megfogyott káptalan is elégtelen volt teljesíteni a növekedő szükséghez képest. Azért *Berkes püspökével egyetértve a kegyes-rendet*<sup>2)</sup> telepíté *Vácra* 1714-ben, sőt Berkes tulajdon maga házába<sup>3)</sup> fogadá az egyházi szolgálat és tanítás végett meghívott szerzeteseket. Ez alkalommal, mint már fön tebb érintők, az eddig a sz. domonkos-rendiek által kezelt plebánia is a kegyes-rendre bízott, valamint a növendékpapok oktatása is. Ugyan csak Berkes nagyprépost és *Kollonich* püspök kezdeményezése vetette meg alapját

<sup>1)</sup> V. ö. Desericky i. m. 221. l. — <sup>2)</sup> „*Clericos Regulares Scholarum Piarum*“ az egyház nyelvén. — <sup>3)</sup> A mostani kegyesrendi templomhoz ragasztott földutcai épületbe, melyben ő lakott.

a papi nyugdíj-intézetnek <sup>1)</sup> is, mely utóbb, mint a maga helyén látni fogjuk, mindinkább gyarapodott.

*Kollonich* 1716-ban a bécsi püspöki, majd érseki székre emeltetvén, utána a vászi egyházmegye *gr. Leslie Gillyént* <sup>2)</sup> kapta főpásztornak, de ez is alig egy évi püspöksége után *Laibach*-ba tétetvén át, a püspök-helyettesi méltóság és teher most is, mint már előbb többször, Berkesnek jutott, míg 1714-ben az egyházmegye kormányzatát, a nagy egyházfejedelem, *gr. Althán M. Frigyes* püspök vette át, a ki alatt már az elvetett mag szép virágzásnak indult. A papnövelde létezése érezhetőleg kihatott az egyházi életre, a plebánosok száma szaporodott s a hitélet kitünőbben nyilatkozott. — Ez időben a többi közt, Vácson *Matejkovics Mihály* uradalmi tisztartó jámborsága a szőlők közt egy kápolnát emeltetett, melyet 1718-ban Berkes szentelt föl, <sup>3)</sup> a ki előmozdítója lett annak is, hogy Váczra sz. *Ferencz-rendi szerzetesek* <sup>4)</sup> is helyeztessenek be, aminthogy *gr. Althán M. Frigyes* kegyessége és a vallásos keblű *gr. Koháry István* bőkezűségéből itt meg is települtek. — Ezen 1719. évben a dunakeszi és veresegyházi plebániák ismét fölállítottak.

#### 6. §. Berkes püspöki helynök további működése.

Azonban, amit eddig Berkes jeles püspöke mellett csak fél-erővel tehetett, most azt az 1720. év után ismét egyedül kellett tennie; mert ezen évben *gr. Althán M. Frigyes* a római sz. székhöz követül nevezetvén ki, búcsut kelle vennie megyéjétől, lakását Rómába teendő át, majd utóbb mint alkirály élte végeig Nápolyban tartózkodott. <sup>5)</sup> E hosszú idő alatt püspöki helynökje és meghatalmazottja folyvást Berkes volt, mely huzamos idő, egy évtized alatt sok emlék és intévény keletkezett, melyek buzgó tevékenységének és magasztos hivatásának maig is szép emlékei gyanánt állanak. Már akkor, hogy mint püspöki és káptalani helynök hivatásának kellően megfelelhessen, herciai czimzetes püspökségre emeltetvén, mint ilyen fölszenteltetett. Még azon évben Nógrádmegyében Nóténcs-en, melyet akkor jelzálogjogon birt, a kálvinkitű lakosok lassanként az ősi római kath. szent hitre térvén, a kath. plebániát és egyházát újra fölállította. <sup>6)</sup> — Vácson 1729. évben egy magasztos ünnepélyt tartott, midőn a sz. Ferenczrendiek templomának alapját május 8-kán letette.

Idejét, melyet az egyházkormányzatán kívül még világi méltósága is elfoglalt, <sup>7)</sup> legyagyobb részben a plebániák újjászervezése

<sup>1)</sup> Egyházi nyelven: „*Deficientiae Institutum*.” — <sup>2)</sup> „*Guilielmus*” azaz Vilmos volt keresztneve. — <sup>3)</sup> E kápolnától vette nevét a „*Mihály-hegy*.” — <sup>4)</sup> Religiosos Ordinis Minorum Observantium S. P. Francisci Provinciae Hungariae SS. Salvatoris script. obs. — <sup>5)</sup> Innét küldött levelei maig is fön vannak a püspöki irattárban. — <sup>6)</sup> Ld. *Historia Parochiae Nóténcs*. Cap. I. — <sup>7)</sup> *Acta Diaetalis anni 1729*, per Paulum Lányi et Georgium Nebesz I. Cottus Gömör. conscripta, pag. 377. a pesti egyetemi könyvtárban.



vette igénybe. Azonban meg nem állhatta mégis, hogy ott, hol a kath. egyház érdekei és védelme kívánták, sikra ne szálljon. Ezen indok és cél vezette őt, hogy minden elfoglaltsága mellett is az 1722<sup>2/3</sup>-ki országgyűlésen főpapi és törvényhozói székét elfoglalja. És itt sem ült hallgatagon, tétlenül; mert a többi közt, az 1723. jun. 5-ki gyűlésen erélyesen felszólalt a mellett, hogy a „*dézsma-k haszonbérbe adási joga*,” mely körül annyi visszaélések történtek, az egyház részére föntartassék.<sup>1)</sup> — Ugyanezen időben az 1715. évi 30. tvezikk értelmében kiküldött vallásügyi országos választmányban is részt vevén, fontos érdekű óvást tett az egyház érdekeit sértő törekvések ellen.<sup>2)</sup>

Hazatérvén a nagyfontosságú országgyűlésről, mely a „*Pragmatica Sanctio*”-t az ország sarkalatos törvényei közé bezikkelte, — ismét egész erejével egyházmegyéjének szentelte napjait egész halálaig. Alatta az újra szervezett egyházak, habár az időviszonyokhoz képest kisebb arányban, de folyvást szaporodtak. 1726-ban a *tápei*, 1727-ben az *üllői*, sz. *lőrincz-káta*i és *holdmező-vásárhelyi* plebániák és egyházak állítottak föl. — Ugyanezen évben egy váci nemes, *Csik János*, jámbor adakozásából elkészülvén a városon kívül a csinosan és erősen épített *kálvária-kápolna*, azt márcz. 28-kán ünnepélyesen felszentelte.<sup>3)</sup> Még a következő évben, az ő buzgósága folytán, nyerték vissza *Tápió-Szele* és *Borsos-Berénke* helységek parochiális egyházaikat.<sup>4)</sup>

## 7. §. Némely helységekre nézve támadt vitás kérdések.

A török-uralom alatt és után kérdés merült föl bizonyos helységekre nézve: *vajjon azok az esztergomi vagy a váci egyházmegyéhez tartoztak-e?* Így 1713. jul. 11-kén, *Patak* nógrádmegyei faluban, *Lőrinczy Ádám*, ezen vgyei szbiró és *Kopcsányi Bálint*, ugyan csak e vgyebeli esküdt, nemes és nemzetes *szendrői Török András* e vgyei alispán törvényes megbízása mellett, fötdő *Putanicz János* budai sz. Zsigmond prépostja, nógrádi főesperes, esztergomi kanonok folyamodványára, vizsgálatot tartottak avégből, vajjon: 1. A Rákóczy-féle zavarok előtt, Budának a törököktől visszavétele után meglátogatta-e valaki *Romhány, Nándor, Tereske, Szátok, Horpács, Tolmács, Rétság, Berényke, Jenő, Nógrád* falukat? és pedig ki vagy mely egyházmegyéből és hányszor? — 2. A zavarok idején ki látogatta meg, vajjon ő Főlsége parancsára-e? — 3. Az elsorolt falukban ki szedte a dézsma-t? A németek vagy a budai igazgatóság? Vajjon erőszak-e? — 4. Vajjon minden faluk fizettek-e bérletet a váci püspök

<sup>1)</sup> Acta Diaetalis anni 1722<sup>2/3</sup>, per Paulum Lányi et Georgium Nebesz I. Cottus Gömör. conscripta, pag. 377. a pesti egyetemi könyvtárban. — <sup>2)</sup> Catalogus MSSrum Bibliothecae nationalis Hung. Széchényianae regnicolaris I. 7. — <sup>3)</sup> Az újabb időben kijavítottatott. — <sup>4)</sup> M. Sion. III. füzet, 1869. 161—181. lap.



részére, a Nógrádon vagy Budán lakó török idején, vagy pedig a töröknek adtak gabonából és minden megtizedelni szokottakból dézsmát? — 5. Vajjon a *Berényke, Tereske, Szátok* faluk plebánosai vagy szabadalmazottjaiból voltak-e némelyeknek beigtatásuk az esztergomi általános helynökségtől, és ily esetben Berénykéhez tartoztak-e fiókegyházakul *Horpács* és *Tolmács*? — 6. Vajjon az orosz plebános, valamikor Buda visszafoglalása után, birta-e Berénykét és Horpácsot fiókegyházakul vagy csak hallották a régi elődöktől, hogy azok az orosz plebániához tartoztak légyen? — Ezen kérdésekre nézve a nevezett megbizottak 28 tanút hallgattak ki.

Ezen ügyben a fönnevezett *Putanicz* e levelet intézte a főmagasságú és fönseges *szászihoni Keresztély Ágost*, a sz. római egyház bibornoka, főpapja, esztergomi érsekhez: „Főmagasságú, Fönseges Herczeg! stb. Mint nógrádi főesperes, kötelességemnél fogva adom tudtára főmagasságodnak és fönsegednek, hogy ezen zavarok alatt, a következő faluk, melyek régóta a nógrádi főesperes alatt valának és az esztergomi érsekségben, mikép ez *Pázmány* zsinatából kitűnik, a *váci egyházmegyéhez vonattak*, és pedig: *Berény*, máskép: *Borsos-Berény*,<sup>1)</sup> *Bodony*, *Cheszve*, *Horpách*, *Jenő*, *Nándor*, *Nógrád*, *Ritiság*,<sup>2)</sup> *Romhány*, *Soori*, máskép *Chori*, *Tereske*, *Tolmács*, *Szátok*, azelőtt pusztá, *Szente*. Azért mielőtt a látogatáshoz fognék, méltóztatni fog főmagasságodnak a mlgos és földő váci püspök urral az iránt megegyezni és nekem megparancsolni, vajjon kell-e nekem azokban látogatást végezmem, a mlgos és földő általános helynök úr jól van ezekről értesülve, valamint a nemes és nemzeti *Paluska* úr is. Legalázatosabb káplánja: *Putanicz János* sz. Zsigmond budai prépostja, nógrádi főesperes, esztergomi kanonok mk.“

Ezen okmány végén utóiratul ez áll: „Próba: A *Pázmány*-féle zsinatból a 100. lapon, a „*Nógrádi főesperes*“ czím alatt előfordul a hol ezen faluk beirvák; úgy szintén a 80. lapon e versben: „*Quocirca*.“ Ahol bizonyítja *Pázmány*, hogy sok száz év előtti régi és hitel okmányokból lettek légyen azok leiratva, s nem ellenkezhetik azokkal Miksa VI. döntvényének<sup>3)</sup> 26. tvezikke.<sup>4)</sup> — Ezen per végre is úgy dőlt el, hogy ama helységek csakugyan a váci egyházmegyéhez tartozókul jelentettek ki. — Az esztergomi egyházmegye részére létezik még egy, a nógrádi főesperesség jogainak földerítése, az esztergomi főmegyében azon vita alatt létezett helyeket illetleg.<sup>5)</sup>

<sup>1)</sup> Jelenleg: *Borsos-Berényke*. — <sup>2)</sup> Rétság. — <sup>3)</sup> Decretum. — <sup>4)</sup> Articulus. Az irat keltezés nélküli, de 1713. évben iratott. — <sup>5)</sup> Az eredeti latin szöveg után.

### III. FEJEZET.

#### A plebániák jövedelmei és joghatósági viták.

##### 1. §. Az egyházmegye plebániáinak jövedelmei.

Igen érdekes azon 1718. évben kelt okmány is, a melyben ezen egyházmegye jövedelmei elsoroltatnak, melyet is itt egész terjedelmében közlünk: <sup>1)</sup> „*Vác püspöki város plebániáját tényleg a tő kegyesrendi atyák gondozzák, kiknek minden pártól fizetésök volna egy rénusi forint, azonfölül rendkívüli díj,* <sup>2)</sup> azaz: a keresztelestől félforint, az esketéstől 25 garas, a szülés utáni és új házasok megáldásaért 28 dénár, temetésért egy ft. Van egy plebániái szőlő, melyet a lelkipásztor saját költségén miveltet; azonfölül a bor és gabona tizenhatodát kapja. Ez volna a fizetés készpénzben, ha a nyomorult nép fizethetne; de amint értesítettem a tő főnök atyától, <sup>3)</sup> a jelen 1716. évben a stoláris jövedelemből nem több, mint 140 rftot és 50 dénár, a tizenhatodából gabonában 24 mérőt, borban 17 akót, pénzben a házasemberek párjaitól 32 ftot szedhetett be a nép vagy szegénysége miatt.

Nógrád helységben <sup>4)</sup> *Berényke, Tolmács és Horpács* főkegyházakkal együtt a plebános fizetése vetésben <sup>5)</sup> áll: *Nógrád* helységben 12 pozsonyi kila tavasziból, 3 ősziből. — *Berényke és Horpács* helységekből kap 4 kila őszit, 2 kila tavaszit, úgy szintén *Tolmács*-ban is. Azonfölül minden házaspártól 1 kila gabona, 50 dénár; a plebános székhelyi falujában rendszeren adatik egyszersmind ezen egyházmegyében egy majális, <sup>6)</sup> a fiók-egyházakból pedig kettő ad egy majálist és egy kőst.

##### 2. §. A stoláris jövedelem a falukban

*Ezen egyházmegyében a stoláris jövedelem, kivévén Vác városát, egyformán ilyen: esketéstől 50 dénár a hivektől, a külsőktől szabad stola egész egy császári tallérig, <sup>7)</sup> ha csak nem nagyon vagyonosak, az új férjhez-mentnek bevezetésétől egy kendőcske, egy pecsenye vagy egy kakas, egy ital, <sup>8)</sup> milyennel a vendégek élnek. A keresztelestől egy kenyér és egy kakas, úgy szintén a bevezetéstől <sup>9)</sup> is; egyszerű temetéstől 50 dénár, ha sz. beszéd is van mise nélkül, 1 frt; úgy szintén kis-misével sz. beszéd nélkül; sz. beszéddel és énekes-misével egy császári tallér a szegényektől, a magukat jobban bíróktól azon szokás jött be, hogy 2 frt követeltetett. És ezen stoláris fizetés általánosan egyenlő az egész váci megyében.*

<sup>1)</sup> Szintén az eredeti latin szöveg nyomán. — <sup>2)</sup> Stola extraordinaria. — <sup>3)</sup> T. i. a plebániái adminisztrátortól. — <sup>4)</sup> Ma már mezőváros. — <sup>5)</sup> A szövegben: „*Seminatura*“ áll. — <sup>6)</sup> A latinban zárjel közt ez olvasható: „*veniam verbo*“ — <sup>7)</sup> „*Imperiális*“ áll a szövegben. — <sup>8)</sup> „*Haustus*“ van a szövegben. — <sup>9)</sup> Ez „egyházkelés“-nek is szokott nevezettni.

*Romhány* helység. Az itteni templom sz. György vitéz és vértanu tiszteletére van emelve; a kis-nógrádi kerületben, a szomszédos *Apácz-Tereske* és *Szátok* fiók-egyházakkal. A székhelyi Romhány ad a plebánosnak minden házaspártól egy kila buzát, 50 dénárt, őszi vetésből 12, a tavasziból 3 kilát, *egy majálist*, egy kősót. *Apácz-Tereske* a tavaszi vetésből ad 3, az ősziből 10 kilát, *egy majálist* és egy kősót. *Szátok* ad az őszi vetésből 6 kilát, és hasonló földet tavaszival bevetnek s egy kősót.

*Bodony* helység ad az őszi vetésből 7 kilát, és minden egész aratrumból évenként 2 kila buzát.

*Nándor* helység ad mindent, amit Romhány helység ad; *Szente* fiókegyház pedig ad minden házaspártól 1 kila buzát, 50 drt, *egy majálist* és 1 kősót.

*Herencsén* helység, *Terény* és *Surány* fiókegyházak egyenként adnak az őszi vetésből 12, a tavasziból 2 kilát, a házaspároktól mint Nándor, egy hizottat, egy kősót.

*Buják* helység, a házastársaktól ad egy kila buzát s  $\frac{1}{4}$  bort, vagy e helyett egy kila buzát, őszi vetésből 16 kilát, a tavasziból 4-gyet, egy kősót, *egy majálist*.

*Ecsegh* helység, *Csécse* fiókegyházzal, mindegyik ad őszi vetésből 12 kilát, a házaspároktól, mint *Csécсэн*, egy kősót és egy majálist. Ecseghen ezekből mitsem adnak.

*Szölös* helység, ad őszi vetésből 12, tavasziból 6 kilát, házaspároktól egy kila buzát s 50 dénárt, egy kősót, egy majálist.

*Palotás* helység ad őszi vetésből 12 kilát, házaspároktól egy kila buzát, 50 dénárt, egy kősót, egy majálist. — *Dengeleg* fiókegyház ad egy kősót, félszalonnát, vetésre 6 kilát. — *Hihalom* fiókegyház ad fél-kősót és egy majálist. — *Bágyon* fiókegyház ad vetésre 4 kilát, félszalonnát s egy kősót.

*Jobbágyi* helység ad őszi vetésre 12 kilát, a lakósok belátása szerint, a házaspároktól 1 kila tiszta-buzát és egy köből bort, ennek hiányában ad egy kila buzát; bor helyett egy majálist, egy kősót. — *Gede* fiókegyház egy házaspár után 1 kila buzát, 50 dénárt, egy szalonnát és egy kősót.

*Lőrinczi* helység ad őszi vetésü 14, tavaszt 5 kilát, a házaspároktól 1 kila buzát és egy köből bort, a kiknek szöleik vannak, az ilyeket nem bírók, egy kila buzát adnak, vagy e helyett 50 dénárt, egy majálist, egy kősót. — *Heréd* fiókegyház ad 10 kila őszi, a házaspárok egy kila buzát, 50 dénárt, egy majálist és egy kősót. — *Szántó* fiókegyház ad 8 kila őszi, a házaspároktól egy kila tiszta-buzát, 50 dénárt, egy majálist s egy kősót. — *Sáp* fiókegyház ad 4 kila őszi.

*Berczel* helység ad 12 kila őszi, 2 tavaszt, a házaspároktól kap egy kila buzát, 50 dénárt, egy kősót, egy hizottat. — *Becske* fiókegyház 8 kila gabonát, 1 kősót, 1 majálist. — *Sáp* és *Kövesd* fiókegyházak mindegyike ad 1 majálist, egy kősót és bevet 6 kilát.

*Kálló* helység ad 12 kila őszt, a fiókegyházak: *Tarcsa* 7 kilát, *Kürt* 6-ot, a házaspároktól jár egy kila buza s 50 dénár. *Kálló* ad egy kőst, egy hizlaltat, *Tarcsa-Kürttel* hizlaltat és kőst.

*Versegh* helység ad 16 kila őszt, a házaspároktól jár egy kila buza, 50 dénár, egy kőst, egy majális. *Kőkényes* fiókegyház vet 10 kilát, ad 1 kőst, 1 hizlaltat.

*Hatvan* helység ad a házások párjától egy kila buzát és egy köböl-bort vagy 50 dénárt, 12 kila őszt, 6 tavaszt, egy kőst, egy majalist. Ideiglenesen hozzá csatolva van *Boldog* fiókegyház, mely úgy fizet, mint a többi fiókegyházak.

*Szilágy* helység ad 12 kila őszt, úgy szintén *Mácsa* és *Kis-Némedi* fiókegyházak 10 kilát, a házastársak párjától 50 dénár, egy kila buza, mindegyik falu ad egy kőst és egy majalist.

*Püspök-Hatvan* helység ad 12 őszi és 2 kila tavaszt. — *Néza* fiókegyház ad 12 őszi s 3 kila tavaszt. — *Alsó-Petény* fiókegyház ad 6 kila őszt és 2 tavaszt, a házaspároktól egy kila tiszta-buzát s 50 drt. *Püspök-Hatvan* és *Néza* külön adnak egy kőst és egy hizottat.

*Szolnok* helység a tód sz. ferenczrendi atyák által gondoztatik, nagyrészt alamizsnáért; a mvárostól van valami illetménye, úgy szintén a magyar militiától. A német helyörség szintén sz. ferenczrendi káplánt tart a várban. A stoláris dij mint másutt.

*Huraszti* helység, igen csekély hely, és úgy szólván, a legszegényebb; nem rég valami sz. benedek-rendi áldozár helyeztetett itt be plebánosúl; fizetésének kellene lenni, mint más plebániákon, de a szerződvény nem adatott át neki iratilag, minthogy kétes, vajjon állandóan megmaradhat-e?

*Kecskemét* mváros is a tód sz. Ferenczrendiek által gondoztatik. A mvárostól van valami illetménye buza és borból. Stoláris dij, mint másutt.

*Kerepes* helységnek van nem rég behelyezett plebánosa; ennek sem tüzetett ki a fizetés, minthogy kétes, vajjon képes lesz-e ott a nép roppant nyomora miatt állandóan megmaradni, ha akarna is.

*Mindszent* helység. A fizetés nincs följegyezve, mert a vizáradás miatt ide eljutni nem lehetett, sem *Tápé* helységbe, melyet szintén a szegedi sz. Ferenczrendiek gondoznak.

*Sz.-Márton-Káta* helység, ad 8 kila őszt, házaspároktól egy kila buzát és 50 dénárt, egy majalist és egy kőst.

*Izza-Szegh* helység ad 12 kila őszt és 5 tavaszt, a házaspároktól egy kila buzát és 50 dénárt, egy kőst és egy majalist.

*Uri* helység, ad 12 kila őszt, a házaspároktól egy kila buzát és 50 dénárt, egy majalist s egy kőst. A fiókegyházban a fizetés épen annyi, mint *Uri*ban.

*Szecső* helység, ad a házaspároktól egy kila buzát, 50 dénárt, 16 kila őszt, egy majalist és egy kőst.

*Nagy-Káta* helység, ad 14 kila őszt, a házaspároktól egy kila buzát, 50 dénárt, egy kőst és egy majálist.

*Tót-Almás* helység, ad 16 kila őszt, egy kőst, egy majálist, a házaspároktól egy kila buzát, 50 dénárt.

*Sz.-Lőrincz-Káta* helység ad 12 kila őszt, a házaspároktól egy kila buzát és 50 dénárt, egy majálist, egy kőst.

*Kóka* helység, ad 16 kila őszt, a házaspároktól egy kila buzát, egy köből bort, a kinek bora nincs, ad egy kila buzát, a kinek ez nincs, ad 50 dénárt, egy kőst s egy majálist.

*Zsámbok* helység és *Dán* fiókegyház adnak 24 kila őszt, 2 kőst, 2 majálist, minden házaspártól egy kila buzát, 50 dénárt.

*Sz.-László* helység, ad 12 kila őszt, egy majálist s egy kőst; úgy szintén a fiókegyház a házaspároktól ad egy kila buzát, 50 drt.

*Tura* helység vet 12 kilát, ad egy majálist, egy kőst, a házaspároktól mint másutt.

*Bagh* helység vet őszt 12 kilát, tavaszkor hatot, ad egy majálist, egy kőst; a házaspároktól mint másutt. *Aszód* fiókegyház ad 6 kila őszt, egy majálist, egy kőst; *Tóth-Györk* ad 6 kila őszt, félzalonnát, egy kőst, a házaspárok mint másutt.

*Hévíz* helység, vet 12 kila őszt, 4 tavaszt, ad egy kőst és egy majálist, a házaspároktól mint másutt.

*Csongrád* helység,<sup>1)</sup> ugyanazon nevű egyben, plebánosának illő lakást adott, de a plebánia a templommal együtt a legujabban leégett. Azonban illetményét, melyet évenként kap, a távolság miatt felírni nem lehetett; de ennek is úgy fizetnek, mint másutt, és a stólaris díj is ugyanaz.<sup>2)</sup>

### 3. §. Gr. Althánn Mihály püspök az uralkodó őtalmába ajánlja meggyéjét.

Hogy a váci egyházmegye történelmét más részről is ismertessük, helyén látjuk itt közölni kedves honi nyelvünkön<sup>3)</sup> azon igen érdekes okmányt is, a melyben gr. Althánn Mihály Frigyes váci püspök (1718—1734) egyházmegyéjét VI. Károly cs. és király őtalmába ajánlotta; az eretnekek kihágásait előadja, alázatosan esedezvén, hogy azok helyrehozassanak és az illetők megbüntettessenek. Szól pedig így:

„Cs. és kir. fölség! Legkegyelmesebb uram! közelegvén innéti elmenetelem és a bekövetkező, tán huzamos távollétem is engem elengedhetlenül arra szorítanak, miszerint fölséged legkegyesebb arcza előtt a legalázatosabban megjelenjek, és ott nem csak árva egyházmegyémet a valóban apostoli királynak különös védelmébe ajánljam minden alázattal, hanem hogy az eretnekek terjedő sokasága miatt

<sup>1)</sup> A latin szövegben ez is „*possessio*“-nak iratik. — <sup>2)</sup> I. d. a latin eredetit a püspöki irattárban. — <sup>3)</sup> Ennek eredetije is latin.

*napról-napra mindinkább kiáradó kihágásaikat Fölséged előtt fájdalmas hangon és panaszos tollal ezen sorokban kiönteni bátorkodjam.*

„Bármennyire ugyanis, hogy a sokból csak keveset érintsek, mindaz 5 vgyben, Pest t. i. és Solth t. e. vgykben, Külső-Szolnok és Csongrád vgykben, a melyekből az én váczí egyházmegyéim képezetik, kellőleg kihirdetve volt Fölséged kegyes parancsa, a helvét és ágostai hitvallásuakra vonatkozólag és őket is kötelezőleg, hogy t. i. az u. n. „*decretális ünnepek*,” melyek a katolikusok és mások által az én megyémben nyilvánosan megületnek; mégis nem tekintve és megvetve az ily legkegyelmesebb parancsot, azt büntetlenül megszegni semmibe sem veszik, és így nyilvános munkákkal foglalkozván, nem csekély zavara és botrányára vannak a katolikusoknak, a kik között laknak; mely ellenszegülés főképp onnét ered, hogy sem a földesurak, sem azok gazdatisztei, és még kevésbé a helyek vagy vgyék hatóságai, midőn a plebánosok által a kihágó és ellenkező eretnekek ellen világi karhatalom kéri illően, azt adni nem akarnak, ellenvetvén, hogy erre Ő fölségétől különös rendeletök nincsen, és azért nem is áll hatalmukban karhatalmat adni!

„Minden képzeletet fölülmul azonban az eretnek *prédikátorok vakmerősége*, mint a kik nem csak a kath. plebániákra kirándulni merészkednek, és ott az eretnekek közt lakó *kath. hivektől fizetést követelnek* s különféle módon, t. i. a kath. személyeket összeadva házasságilag, vagy ha kath. lekipásztor által történt az ily esketés, rendkívüli fizetést kicsikarva az összeadottaktól, — a most említett kath. plebánosok stoláris jövedelmeit csökkentik, hanem több házassági elvállást is, a kötelékre nézve, törvényes és kánoni ok nélkül csinálni, és az így külön-váltakat más házasságra lépni megengedni, és a házasság-kötésekben az eretnek felekre, a gyermekek nevelésére nézve, a nem vallásának követését illetőleg a leggonoszabb föltételeket erőszakolni nem pirulnak, és a mi legfőbb, legtöbbeket, főleg a gyöngé női nemből, az ősi, igaz és egyedül üdvözítő kath. hittől eltántoritani, és az ő felekezetükbe fölvenni merészelnék, mikép az ide csatolt A. és B. alatti értesítvényekből láthatja fölséged.

„Ezen most jelzett kihágások fő oka abban létezik, hogy az említett prédikátorok szokatlan és miben sem gyökeredző kiváltságokat költenek és követelnek maguknak, melynek ürügye alatt sem az ország törvényeihez, sem pedig a kánoni szentesítvényekhez alkalmazkodni nem akarnak, hanem megidéztetvén, mind az egyházi, mind a világi tvszékeket kerülők, előbb t. i. azt állítják, hogy ők azoktól, mint egyházi (???) személyek épenséggel kivétetvők, állítgatják így mindkét hatóságot büntetlenül kijátszva, kikerülők s tetzésök szerint, kihágni és vétkezni nem szégyenlik magukat!

„Másik, *a rosszaknak nem kisebb tere az én megyémben a földesurak részéről* fordul elő, mint a kik a kath. plebánosokat az ő birtokaikban, noha a legnagyobb részt katolikusoktól lakvák is azok, oda befogadni nem csak megtagadják, hanem azok helyett saját eret



nek felekezetők prédikátorait bevezetni merészlenek is, és pedig az Uralkodó beleegyezése nélkül, mi pedig ily esetben okvetlenül megkivántatik. Elég tágas imaházakat, a nem törvényes helyeken, milyen az én megyémben egy sincs, a megyés főpásztor tudta és beleegyezése nélkül, alapjából emelni merészkednek, mint az *aszódiról* Pestmegyében, és a *tiszatúriról* Külső-Szolnok vgyben, melyek most keletkeztek, és a törökök idején létesített *kecskemétiről* tudva van.

„Azonfölül igen sok, előbb jó népes puszták elhagyatva lévén, most népesülnek újra és mindenütt a földesúr felekezete és önkénye szerint, *erctnek igchirdetők* vezettetnek be, és napról-napra mindinkább állandósíttatnak; hogy több, sőt számtalan egyes kihágásokat most mind el nem számlálva, nehogy Fölségednek terhére legyenek, érintetlen hagyjam. Melyek így lévén, Fölségedhez, mint egy sz. horgonyhoz, könyörögve járulok, és őt minden lehetséges gondoskodással a legalázatosabban kérve kérem, miszerint nekem az oly iszonyú kihágások és naponként mindinkább terjedő rozszak ellen valami komoly karhatalmi parancsral, mint súlyos büntetéssel azon áthágókra nézve, intéztetvén az a fönt nevezett 5 vgyhez, az ide legalázatosabban csatolt folyamodvány szerint, kegyesen támogatást nyújtani ne terhelhetnék, minélfogva nekik határozattan meghagyattassék, hogy mind maguk a vgyei hatóságok, mind pedig valamennyi földesurak, bármely vallásuak és felekezetűek legyenek is, hasonló és minden más okoknál fogva, melyek az egyházi hatóság elé tartoznak, nemcsak az ő saját alattvalóikat, hogy megidézttetvén, a váczai sz. székhely, vagyis a püspöki hivatal előtt megjelenjenek és az ott hozott rendelkezéseknek engedelmeskedjenek, szorittassanak, hanem maguk a nemesek és főurak és a sz. királyi és kiváltságos városok polgárai ezen egyházmegyében a mondott okokban, úgyszintén az ország vagy vgyék rendes birái a világi hatóságot illető esetekben megjelenni tartozzanak, és ha a szükség úgy hozná magával, és a püspöki hivataltól illően megkéreznének, minden karhatalmat, mitsem vonakodva, megadni tartozzanak, és pedig minden vonakodás nélkül, hódolat-teljesen köteleztessenek.

„Mitsém kétlelem, hogy ő fölsége az én legalázatosabb, az Isten dicsőségét és a kath. sz. religió elterjedését célzó legalázatosabb folyamodványomat nem csak kegyesen meghallgatni és beleegyezni, hanem egyszersmind az ő legmagasabb ítélete és értelmével jól megfontolni méltóztatnék, miszerint megfosztva az ily hathatós támogatástól, teljes lehetetlen lenne nekem, az Istentől rám bizott juhokat, és a kikiről nekem egykor annak legszigorúbb ítélőszéke előtt számot adni tartozom, kellőleg legeltetni, hanem a fölségednek és a hazának teendő szolgálataim végetti távollétem idején csak folytonos lelkiismereti aggodalmakat és ezek folytán nem csekély furdalásokat kellene tűrnöm és táplálnom. A ki egyébiránt fölséged legmagasabb kegyeibe és cs. kir. pártolásába ajánlva magamat, és távollétem alatt az egyházmegyét és a káptalant, különösen pedig az én váczai püs-



pöki hivatalomat a legalázatosabban oltalma alá vetem és a legmélyebb hódolattal öröklök cs. kir. Fölségednek stb.“<sup>1)</sup>

#### 4. §. Joghatósági vita és per bizonyos plebániákra nézve.

Már föntebb érintők, miszerint vita és pör támadt bizonyos plebániákra nézve: vajjon az esztergomi vagy a váci egyházmegye területéhez tartoznak-e azok; ép úgy jó ideig kérdés volt innét kifolyólag: vajjon a sz. Ferenczrendi pesti kolostor amannak vagy ennek főpásztori joghatóságát köteles-e elismerni? E kolostor főnöksége ugyanis gyakran érintkezvén a váci püspök- és sz. székkal, e sűrű hivatalos közlekedésből az tűnik ki, hogy a pesti Ferenczes kolostor a XVIII. század első tizedeiben még a váci püspök joghatósága alatt látszott állani; noha már fordult elő eset, amint itt alább látni fogjuk, hogy az esztergomi érsek ezen joghatóság<sup>2)</sup> ellen hivatalosan fölépett, megtiltván a pesti Ferenczes kolostori egyénnek és e rendház főnökének, a váci sz. szék idézete folytán ez előtt megjelenni. — Lásuk ezen érdekes vitát és pört kissé körülményesebben kifejtve!

Hogy a váci sz. szék Pest városát és illetőleg a pesti Ferenczes kolostort a váci püspöki megye területén lévőnek hitte, kitűnik *Pusztay Zakár* pesti kolostorfőnök azon leveléből,<sup>3)</sup> melyet ez a váci sz. szék hivatalos iratára válaszul adott,<sup>4)</sup> a melyben e sorok is fordulnak elő: „2. Már azelőtt is akart minket a tő sz. szék különféle levelek följárítása által a meghódolásra kényszeríteni, de mi azokat elfogadni nem tartozánk; valamint ezután is a mi legkegyelmesebb rendes főpásztorunk sérelmére tartozni nem fogunk, csak midőn a per ugyanazon legkegyelmesebb urunkkal bevégezve leend.“<sup>4)</sup> — A váci sz. szék *Ottó* atyát színe elé megidézvén és erről kolostori főnöke által az esztergomi érsek hivatalosan tudosittatván, ettől a pesti kolostor ezen tiltó rendeletet<sup>5)</sup> vette:

„Mi *Imre*, Isten kegyelméből a sz. r. b. hge, a galánthai Eszterházy grófokból, az esztergomi érseki egyház érseke, az apostoli sz. szék szül. követe, Magyarország primása stb. stb. A tő házfőnök atyának és a szigorúbb tartályú<sup>6)</sup> sz. Ferencz-rendi egész együletnek<sup>7)</sup> üdvöt és apostoli áldást! Mivel hiteles értesülésből vettük, miszerint *Ottó* atya, kolostortokbeli pap, a váci tő sz. széktől, azon oknál fogva, hogy bizonyos végsőben lévő katonát, és egy ugyanazon megyebeli plebánost jóhiszeműleg föloldozott szentségileg,<sup>8)</sup> ezek miatt adandó számadás végett e folyó hó 21-re megidézttetett, nektek e jelen sorok erejénél fogva erősen meghagyjuk és parancsoljuk,

<sup>1)</sup> Ezen okmány keltezés nélkül van írva. — <sup>2)</sup> Egyházi nyelven: „*Jurisdictio*.“

— <sup>3)</sup> Kelt 1734. okt. 9. — <sup>4)</sup> I. d. a püspöki irattárban az ide vonatkozó leveleket. —

<sup>5)</sup> A meg nem jelenésre nézve. I. d. u. o. — <sup>6)</sup> Azaz: „*strictioris observantiae*.“ —

<sup>7)</sup> Azaz: „*Convent*“-nak. — <sup>8)</sup> Az egyházi nyelven: „*Sacramentaliter absolvit*.“

miszerint a mondott Ottó atya, az említett sz. székh előtt, sem ő maga személyesen, sem pedig más által semmiképen meg ne jelenjen, vagy ti a többször említett sz. székh valami határozatának vagy rendelkezésének, a legcsekélyebbekben is ne engedelmeskedjete, minthogy az én egyházmegyei joghatóságomhoz tartoztok, melyet háborgatni tényleg kinek sem szabad, másképp nem cselekedendvén. Adatott a mi érseki udvarunkból Pozsonyban, okt. 14. 1734. Fr. Imre.<sup>1)</sup>

Ezen parancs folytán a már nevezett Pusztay Zakár atya, a pesti Ferenczes kolostor főnöke így irt a váci sz. székhhez: „Főtdő Ur! Minthogy a már legismertebb eset miatt Ottó atya, a mi konventunkbeli pap, a folyó hó 21-re a váci sz. székh elé rögtönösen megidéztetett légyen; azért hogy tudja meg a tdő váci sz. székh, miképen mink az ő joghatósága alá nem tartozunk, ezen a főmagaságú herczegnek, a mi rendes főpásztor urunknak<sup>2)</sup> határozata erejénél fogva, melyet annak parancsából, ugyanazon Főtdő Uraságnak másolatban<sup>3)</sup> átteszek, kinyilatkoztatom, miszerint a nevezett atyát nem akarom küldeni, és nem fog ott megjelenni, minthogy a tdő sz. székh nem a mi illetékes biránk.<sup>4)</sup> A mi esetünk pedig, és azok, melyek velünk közöltettek, az illetékes hatóság előtt annak idején megvizsgáltatni fognak. A többiben stb.<sup>5)</sup>

Ezen ügyben a fönt nevezett esztergomi érsek király ő Fölségéhez fölebbezett, így irván a legfölsőbb helyre: „Cs. kir. Fölség! Legkegyelmesebb Uram! Az én főpásztori joghatóságomat,<sup>6)</sup> melyet a sz. kir. Pest városára nézve, a római pápák iratai,<sup>7)</sup> és legujabban cs. kir. Fölséged eldöntésénél fogva is, mikép elődeim is, birtam, a váci káptalani sz. székh ismét kezdi hánytorgatni. Hogy ugyanis több, azon város szerzetesekre gyakrabban feltolt, de azok által el nem fogadott határozatokat, bullák hirdetményeit elhallgassam, a legujabban Ottó atyát a pesti kolostorbéli Ferenczes papot, a folyó hó 21-re, az ő sz. széki birósága elé idézte meg, a fölfüggesztés büntetése alatt, csak azon oknál fogva, mivel egy legvégsőben lévő katonát és egy, az ő megyéjebeli plebánost tudva és akarva, és amint hinni lehetne, erre rábeszélte (minthogy őt azonnal a mondott sz. székhnek föladta), meggyóntatott jóhiszeműleg. Mely alkalommal a kolostori főnök és a nevezett Ottó atya egyszersmind tényleg makacsoknak, engedetlenek és törvényszegőknek nyilvánítottak, azon egyházmegye valamennyi templom-ajtaira kifüggesztett irat által, és az egész konvent az egyházmegye területéni kéregetéstől eltiltatott. En továbbá, mint előrebocsáttatott, minthogy azon város az én egyházmegyei joghatóságomhoz tartozik, és azt kinek sem kellene háborgatni, hanem inkább az állítólag sértetteknek is hozzám kellett volna fordulniok elég-

<sup>1)</sup> A kedves magyar pálos szerzet tagja lévén, alázatosságból „fráter,“ azaz: testvérnek irta magát. — <sup>2)</sup> „Ordinarius“ — <sup>3)</sup> Ez, hogy az eredetivel megegyezik, bizonyítja Wellenson Ker. János pesti plebános. Kis 4-r. nyilt alakú írásban. —

<sup>4)</sup> „Non est nostrum forum competens.“ — <sup>5)</sup> Olv. 1734. okt. 30. sz. széki ülésen. — <sup>6)</sup> „Ordinariam Jurisdictionem.“ — <sup>7)</sup> A bullák.

tételért —, a sz. szék előtti megjelenéstől eltiltottam őket határozatilag. Ennélfogva hát fölséged előtt térdelve könyörgök, miszerint engem hasonló és más, netán a jövőben is ezen sz. szék által megkísérlendő merényletek ellen kegyes tilalma és parancsa által védelmezni, és az én joghatóságom birtokában, melyet Fölséged is megállapított, engem föntartani pro iusto et aequo ne terhelhetnék. Fölséged sz. lábai elé borulva öröklök cs. kir. Fölségednek legalázatosabb káplánja és alattvalója: *Fráter Imre* mk.<sup>1)</sup>

Mire legfelsőbb helyről a következő válasz érkezett a váczai sz. székhöz: „*Tő árby János* nagyprépost, olvasó, éneklő, ör- és a többi váczai székesegyházi kanonokoknak stb. a mi kedvelt hiveinknek. VI. Károly, Isten kegyelméből a rómaiak választott császára, mindig győzedelmeskedő, és Német-, Spanyol-, Magyar- s Csehországok stb. királya. Tő kedvelt hiveink! Krisztusban fötdő atya, gr. *Eszterházy Imre*, esztergomi érsek, és nevezett Magyarországunk primása, hogy a ti káptalani sz. széketek ellen, a püspöki székiüreség alatt, mily panaszt terjesztett elénk, az ő ide csatolt emlékirata másolatából bővebben megérteni fogjátok. Minthogy továbbá köztudomású, miszerint a fönt nevezett esztergomi érsek minden lelki joghatóságot tényleg gyakorol a mi sz. kir. Pest városunkban, nem tekintve, hogy ezen város a váczai egyházmegyében létezik, és az ő elődei is gyakoroltak légyen —, ez pedig így lévén, nem tudhatni, hogy mily czim alatt, vagy mi joggal idézhette meg az említett sz. szék a különben ott lakó és ilyképen másnak joghatósága alá tartozó szerzetest a maga jelenléte elé, és minthogy az meg nem jelent, a pesti sz. Ferenczrendiket, mint az alamizsnára érdemetleneket, a szöszékről kihirdetni, sőt a hivatott följajánlott könyöradományokat, a helységek plebánosai által, a nép botrányára és a mondott szerzetesek kárával letartóztatni miképen lehetett? Ennélfogva a föntérintett emlékirat áttételével, nektek ezennel szigorún meghagyandónak tartottuk, miszerint a fönt előadottakra nézve, a nevezett sz. széktektől a tett okát adni megkívánjuk és azt haladéknélkül elénk terjesztetni parancsoljuk; addig is pedig, míg ez iránt további végzést fogtok Tőlünk venni, semmi újításokat azon sz. szék által behozni ne merészeljete, hanem a pesti sz. Ferenczrendiket a kéregetés azon gyakorlatában, melyben azelőtt, t. i. az utóbb elhalt főpásztorok életében voltak a váczai egyházmegyében, ezentül is háborítatlanul meghagyjátok és ezt tenni tartozzatok. Egyébiránt a mi cs. kir. kegyelmünkkel hozzátok hajlandók maradunk. Kelt a mi Bécs városunkban, Osztrákhonban, október 25-kén, 1734-ben. Károly m. k., gr. Batthyányi Lajos m. k., Wanyedeczky Illés m. k.<sup>2)</sup>

Ezen a legfelsőbb helyről érkezett puhító iratra aztán 1734. nov. 11-ről a tő váczai sz. szék az üllői, alsó-némedi-i, haraszti, so-

<sup>1)</sup> A latin eredeti szép gömbölyű írás. — <sup>2)</sup> Ennek eredetie is latin. Ld. a püspöki irattárban.

roksári, sülyi ei úri-i plebánosoknak ezen a multkori méltatlanságot jóvátevő rendeletet küldte hamarjában: „Tdő Urak, nekünk Krisztusban legkedveltebbjeink! A pesti sz. Ferencz-rendi atyák kéregetése és a letartóztatott alamizsnákra nézve ő cs. kir. Főlségének a főmagasságú hercegprimás és esztergomi érsek folyamodványára kiadott legkegyesebb parancsát vévén ezen sorokban, melyek tartalmánál fogva komolyan meghagyjuk és parancsoljuk, fönt tisztelt Uraságaitoknak, miszerint ugyanazok összeggyűjtött alamizsnáit nem csak kiadni, mikép az előbb kelt sz. széki parancs is rendelte, hanem ezentúl is a Krisztus híveitől sz. alamizsna gyűjtésére, sz. misék végzésére és az előbb már jóváhagyottakat<sup>1)</sup> a poenitentia sz. ítélő-székebeni működésre is szabadon és minden háborgatás nélkül boesítani el ne mulaszták. A többiben sz. imáikba ajánlottan maradunk: vácsi káptalan, a szék ürességében.“

A káptalannak a herceg-primáshoz intézett iratára<sup>2)</sup> ez amannak 1734. nov. 18-kán Pozsonyból a többi közt válaszolja, hogy: „mindazok, a mik ezen ügyben Ottó atya ellen tétettek, a kinek is követelt megjelenése, vallomása és meggyőzése, mint törvénytelen idézésen alapulók semmi ítéleti érvénnyel sem birnak, semmiskül tekintendők.“ Aztán megjegyzi az illetékes főpásztor: „Ha Ottó atya esete a tdő sz. szék által hozzánk, amint is jögilag történni kellett volna, terjesztetik elő, mink haladéktalanul kellőleg cleget teendettünk volna.“ — Az alamizsna-gyűjtés betiltását illetőleg pedig így ír: „Nem illett épen egy magán-szerzetes vétsége miatt az egész konvent, sőt az egész szerzet-tartomány ellen oly súlyosan járni el, és mintegy minden életmi eszközöktől őket megfosztani. Mért lakoljanak ugyanis egyért valamenynyien? Mért függesztessenek föl ezen egyben mindnyájan? Nem vala vétség a kéregetésben, hát mért legyen az alamizsna betiltásában a büntetés?“ — Majd így folytatá:

„Kérem hát és intem ezen tdő sz. széket, hogy az igazon és méltón túl ne feszítse a sz. fegyelem azon száraz ivét. Megtörténik ugyanis gyakrabban, hogy törekvéseink, ha bármily jók legyenek is, úgy gyorsabban meghiusulnak, mint az óhajtott czélt elérnök az Isten dicsősége és a hívek lelki üdve előmozdításában. Nem is igérek soha a jó buzgalomnak sikert, ha egyebet nem tudok vagy tesztek, mint a fenytékeket ismételni, kiközösítésekkel fenyegetődni, idézésekkel az olvasók szemeit botránykozttatni, és a vétkesek lelkeit s lelkiismereteit hidegen átszúrni inkább, mint szelidséggel üdvözíteni; ugyanis Krisztus, az Isten Fia, is mirhás epével vegyített borral akart itatni, mert erős Isten és egyszersmind ember is volt; bennünk pedig a samaritánus elveszne, hacsak a borhoz olaj nem járulna, mert gyöngé bennünk és gyarló a csupa ember. Az igazságos és irgalmas Isten igazgassa jóra az igazságot és könyörületün-

<sup>1)</sup> Az egyház nyelvén: „pro Jurisdictione adprobato.“ — <sup>2)</sup> Ez az illető iratcsomagban nem található.



a tő sz. szék 1740. jul. 18-ki ülésén olvastatott, kéri a káptalan nézetét és véleményét ezen két pontra nézve: 1. *Vajjon a missionárius jezsuita atyák Vácztól állandó lakóiként bevezetendők volnának-e? és 2. Vajjon az ő kormányzatuk alá lenne-e helyezendő a váci papnövelde?* — Minthogy e pontok nagyobb megfontolást igényelnek, a választ egy időre a káptalan elhalasztotta. Ugyanezen 1740. évi jul. 28-án ismét olvastatott ő nmlgnak e hó 6-ról kelt irata, a melyben a hitbuzgó főpásztor az ő káptalana véleményét kéri az iránt, hogy: *vajjon a missionárius jezsuita atyák ő nmlga által behozandók volnának-e Vácra,<sup>1)</sup> és itt a papnöveldével úgy egyesítendők, hogy a püspöki papnövelde és az ebbeni kis-papok az ő képzésök és tanításuk alá adatnának?* — E kérdésekre a káptalan akkorra halasztotta választát, midőn a főpásztor és ő közötté főnforgó pör bevégezve leend. Hogy aztán válaszolt-e és mikép, erről nincs tudomásunk; hihetőleg az úgy elejtetett.

## 2. §. Jezsuita-missiók az egyházmegye területén.

Annyi bizonyos, hogy ezen buzgó szerzetesek itt megtelepülve nem voltak, és csak jóval később *galánthai gr. Eszterházy Károly* váci püspök engedte meg és adott hatalmat az előtte megjelent és neki alázatosan könyörgött tő *Witt* jézus-társasági atyának, miszerint az ő váci egyházmegyéjében missiói hitelemzéseit megtartani, a keresztény tanítás testvérületét<sup>2)</sup> fölállítani, ennek részére az apostoli sz. széktől nyert búcsukat kihirdetni, és több, e sz. széktől nyert és neki engedett jogokkal élni, a világi, szerzetes és papi bűnbánókat, bármely, még a nekünk föntartott esetektől is föloldozni, a gyónatásokra a helyi lelkipásztorokat, káplánokat, vagy bármely világi és szerzetes, általunk jóváhagyott papokat maga mellé segítőkül fölvenni, a kiknek, de csak azon végre, hatalmat adunk a föntartott esetektől föloldozásra is, és ahol a templom a hiveket befogadni nem képes, azon kívül is a missiói szószéket fölállítani és hordozható oltáron<sup>3)</sup> a sz. misét elvégezni. Akarjuk pedig, hogy a fönt nevezett atya e sz. missiói tiszte teljesítésében ezen váci egyházmegyénk dicsegetes szabványai és szokásaihoz alkalmazza magát, és mielőtt a missióra szánt helyre megérkeznék, annak plebánosát előre értesítse, hogy a missiót még jókor kihirdetnie lehessen. Végre ezen legüdvösebb művet erőnkhez képest előmozdítani akarván, parancsoljuk és meghagyjuk minden joghatóságunk alatti espereseknek, plebánosoknak és ezek helyetteseinek, miszerint őt szeretettel fogadják és neki a mondott célra minden kedvezést és támogatást nyújtsanak. Melyek nagyobb hitelére stb. Kelt *Vácson*, a mi püspöki városunkban, 1760. aug. 1.<sup>4)</sup>

<sup>1)</sup> A missióházból a vidékre kirándulni szoktak az áldozárok prédikálni. —

<sup>2)</sup> Confraternitas doctrinae christianae. — <sup>3)</sup> Ara portatilis. — <sup>4)</sup> Nyílt alakú okmány erős papíron.



Hogy a nevezett jézus-társasági atyának ezen missziói működése a vallásosság szellemét, a hitéletet, erkölcsösséget s a katolikus hívek számát növelte és gyarapította, mondani is fölösleges.

### 3. §. A templomok fölszerelési hiányai.

Igen érdekes azon helységek lajstroma is, melyben értesítettik a főpásztor, hogy az *azokbani templomoknak mik hiányzanak a szükséges fölszerelvényekből*. Így a *hartyáni* templomnak nem volt szentségtartója és kelyhe, *Berénykének* hiányzott szintén mindkettő; ezek *Szentének* sem voltak és úgyszintén *Horpácsnak* sem, *Legénd* és *Jenő* meg *Berczel* helységek is érezték azok hiányát, valamint *Heréd* is, *Szentivánnak* nem volt ezüst-kelyhe <sup>1)</sup> és erre a szükséges költségeket nélkülözte. *Kürtön* hiányzottak ugyancsak a szentségtartó és kehely, valamint *Dengeleg*, *Bágyon*, *Zsámbok*, *Sz.-Lőrincz-Káta*, *Mende* és *Sz.-Márton-Káta* helységeknek sem voltak ezek s költségek is hiányzottak ezekre. *Irsa* helység szentségtartó, kehely és útiköltségi szelencze nélkül <sup>2)</sup> voltak, szintén *Kécske* is; *Mező-Túron* sem volt szentségtartó, *Nagy-Körösön* hiányzott ez és a szelencze, *Algyőn* mind a három, *Halason* nem volt szentségtartó és kehely, *Csépán* hiányzott szentségtartó, kehely és szelencze, úgy *Peregen* is, *Apostagnak* nem volt kelyhe és szentségtartója, *Terényen* hiányzott mind a három. És megjegyzi e lajstrom készítője, hogy ezen egyházakon kívül még más többek is voltak, melyek az ily ezüst- sz. edényeket nélkülözték, de mivel vagy kegyuraik, vagy ezek megszerzésére költségeik vannak, szándékosan elhallgattatnak. Ezüst szentségtartója nagyon kevés templomnak volt e megyében!

### 4. §. Az egyház megye területén i remeték kivetkőztetése.

A szabadkőmivesek és egyéb titkos társulatok által fáradhatlan munkássággal elterjesztett, ápolt és megszilárdított vallástalanság üdvtelen szelleme által a szerzes-rendek részint megszüntetni, részint azok tagjai tetemesen megkevesbítettetni szándékolatván, 1767. évben a megyés főpásztorok által felsőbb rendeletre, Magyar- és Tótországban tett összeírásból kiderült, miszerint 1446 kolduló-szerzetes <sup>3)</sup> létezett ott összesen, melyekből a váczai egyházmegyére 3 kolostorban <sup>4)</sup> 87 sz. ferenczrendi, egy rendházban 14 domonkosrendi, <sup>5)</sup> és 10 házi remete, összesen 133 esett. — Az egyházi hatóságoknak a hittó-tanács ezen kérdéseire kellett felelni a teendő fölterjesztésben: 1. Mi a remete kereszt- és vezetékneve? — 2. Hány évig vallotta ezen életet? — 3. Vajjon csak itt, vagy már másutt is, és hol, mily

<sup>1)</sup> Itt majd mindenütt ezüst-kelyhekről van szó. — <sup>2)</sup> Egyházi nyelven: „*Pyais pro s. viatico*“ — <sup>3)</sup> „*Religiosi ordinis medicantium*.“ — <sup>4)</sup> T. i. a váczai, szolnoki és kecskeméti. — <sup>5)</sup> T. i. a vácziban.



időben volt remete? — 4. Akar-e tovább is azon kápolnánál, letévén a remete-öltönyt, megmaradni? — 5. Van-e e helyen szükség kápolna-örre, és azon esetre, ha a mostani kivetköztetett megmaradni nem akarna, ki lön az ő helyére állítva? — 6. Van-e valami alapítvány a remeték részére, és ha igen, annak leltára hitelesen elkészítve mellékeltessek.

Eszerint hát a remetéket is összezeirni kellvén minden egyház-megyében, azok a váczinak területén az 1778. januárban ezek voltak: *Vácztól* a városon kívül a *Hétkápolna* őrzésére egy, ugyanott a *Kálvárián* egy, a *spinyéri* sz. kereszt-kápolnánál egy, *Izsaszeghen* a sz. György-kápolna gondozására egy, *Kerepesen*, *Mogyoródon* a kálvárián, *Berénykében* a Bold. Szűz kápolnájánál, *Nézsán* a kápolnánál, *Kecskeméten* a sz. kereszt-kápolnánál és *Mindszenten* egy-egy. Összesen 10. Mindnyájan a hivek önkénytes adakozása és saját iparkodásukból éltek, a nép megterhelése nélkül és a kápolnák meg kálváriák gondozására rendeltetve valának. Mind a szerzetesek, mind pedig a remeték lajstroma a httóság útján ő fölsége elé lön fölterjesztve, mely utóbbiak tagjainak száma az érintett két országban 191-re ment. — *A Naszálon* is volt régebben egy, fráter *Tureczky József* nevű remete, a kit *Frick János* váczí kórházi gondnok <sup>1)</sup> tetteleg bántalmazván, a váczí sz. szék ezen ügyben 1735. aug. 25-kén azon ítéletet mondta ki, hogy *ama vad lelkű gondnok 8 nap alatt 12 ft büntetés-pénzt tartozik letenni, melyből 10 fton egy harangocska vétessék, a nevezett remete laka előtt arra alkalmazandó, hogy szava a munkásokat az imádkozásra emlékeztesse. Két fton pedig ama remete-lakocska részére kályha szereztessék. A vonakodás vagy a pénzbírság meg nem fizetése esetén annyi ütest kapjon a gonosz ember a városháznál, mennyivel ama szegény remetét bántalmazta,*<sup>2)</sup> és valamely ünnepnapon az isteniszolgálat alatt, a templom előtt, összszebilincsel kezekkel, álljon két órán át az ünnepélyes sz. mise végeig.<sup>3)</sup>

Az 1782. febr. 25-kén kelt kir. intézmény szerint, a remetéknek szokásos öltönyeiket letenni és világi ruhába kellvén öltözködni,<sup>4)</sup> ez a kir. megbízás folytán, *Zerdahelyi Gábor* általános helynök előtt történt meg e város területén, mikép erről ezen évi márcz. 28-ról kelt hivatalos értesítvénye tanuskodik. Kivetköztettek pedig hárman, a kiknek egyike, *Zimmermán Ferencz*, 18 évig volt már ekkor remete, és pedig remetesége elején két évig a Hétkápolna szolgálatában állott; a honnét aztán a váczí kálvária gondozója lön s ott 16 évig szintén hiven fáradozott, és a hol most a remete-öltönyt letette. A másik *Wurtz Dávid*, ki a Hétkápolnánál 16 évet töltött el, és a 3-dik *Diedl József*, ez eleinte 4 hóig Rómában időzött, honnét visszatérvén, a

<sup>1)</sup> Ez a kórház az, melyről az „*ispita-utca*“ neveztetik. — <sup>2)</sup> Gyalázta, csúf szavakkal illette, káromolta, bottal verte, szakállát és haját tépte, a földhöz verte stb. — <sup>3)</sup> A vallatások és tanúk nyilatkozatai mind németül írvák. — <sup>4)</sup> Többnyire a sz. ferenczrendiek öltönyét viselték csuklya nélkül.

spinyéri hegyen a sz. kereszt-kápolnát gondozta 3 évig s 8 hóig, aztán *Szendé* helységben a gyermekeket oktatta egy évig és aztán visszatért előbbi remeteségébe, hol egész mostanig megmaradt. Az első letévén a remete-ruhát, állását azonnal elhagyta és nem szándékozott többé foglalkozni valami kápolna őrzésével. A 2-dik világi ruhában életfogytiglan a Hétkápolna hűséges sz. szolgálatára ajánlotta föl magát, s a 3-dik szintén így a sz. kereszt-kápolna gondozását kívánta mindvégig megtartani.

A kálvária őrzésére szükséges volt egy ily egyén, ki e sz. hely minden részének, a sz. öltönyöknek gondját viselje, és sz. kereszt ünnepein, meg a nagy böjtben a sz. miséknél szolgálatot tegyen. Ugyanezen oknál fogva a Hétkápolnánál is állandóan szükség volt, mert ott egész éven át igen gyakran mondatnak sz. misék. Azért megmaradt itt is az előbbi remete világi ruhában. A sz. kereszt kápolnánál szintén szükség volt egy ily állandó gondozóra, a ki a sz. ruhákra fölügyel és oltári-szolgálatot is tesz, midőn a vácz kegyes-rendi atyák <sup>1)</sup> olykor-olykor, kivált nyáron, ott misézni szoktak a hivek lelki vigaszára, mint a kiknek társodája <sup>2)</sup> birtokosa a spinyéri hegyeni szőlőnek, és a mely kápolna emelését a hivek kegyes adakozásaikkal elősegítették. Azonfölül évenként május 3-kán <sup>3)</sup> a székesegyházból ezen kápolnához, a felső-városi plebánia részéről ünnepélyes sz. menet szokott kivezettetni. A kápolna őrzésére megmaradt az, ki előbb itt remete-ruhában hűségesen fáradozott. — Ezen remeték ellátására mi alapítvány sem létezett itt, hanem magok a jámbor hivek kegyedományaikkal önkényt gondoskodtak azok föntartásáról; mind a városi, mind pedig a vidéki hivek e három sz. hely iránt kiváló kegyelettel viseltetvén. <sup>4)</sup>

A kecskeméti remete, *Kókay Benedek*, ezen állapotban 22 évet töltött, és pedig 20-at ezen városban, előbb meg *Verebélyen* és *Ósimán* a Dunán túl kettőt. Az előjárók kegyes intézkedésére bizta magát. Minthogy a kápolna az országút mellett emelkedett és félni lehetett, nehogy a dühös eretnekek e sz. helynek sérelmet okozzanak, és mivel a várostól félórányi távolságra feküdt, örre nagyon is szükség volt. — *Malonyay Ignác*z fráter, izsaszeghi remete ezen állásban már ekkor 32 évet töltött különböző helyeken remeteségben. *Mocsonokon* <sup>5)</sup> egy éven túl volt ujoncz, onnét a *zselizi* <sup>6)</sup> remeteségbe vette magát, ahol 12 évet húzott ki. Ezt elhagyván, Pestre költözött s ott ezen életmódban 7 évet töltött el. Majd a *márianosztrai* remeteségbe költözött, melyet egy év mulva a *vadkerti* remetével cserélt föl. Kitöltvén itt 3 évet, a *komáromi* remeteségbe vonult, honnét 5 év mulva Izszaszeghre vándorolt át és itt 3 évig lakott. Szeretne ugyan a sz. György-kápolnánál maradni, de örre itt nem igen van szükség, mint-

<sup>1)</sup> Sacerdotes Scholarum Piarum. — <sup>2)</sup> Azaz: Collegium. — <sup>3)</sup> Sz. kereszt felalálása. — <sup>4)</sup> Az Értesítőt *Tiller József* vácz kanonok írta alá. — <sup>5)</sup> Nyitramegyében. — <sup>6)</sup> Barsmegyében.

hogy oda a nép áhítatoskodni nem igen jár, kivéven az egy czimszenti napot, és ott semmiféle valami drága kincs nem létezik, mint az egy Bold. Szűz kegyképe, mely az oltárkát ékesíti. A remete részére itt is mi alapítvány sem létezik, és a kápolna nagyon szegényes felszereléssel bír; mert két közönséges casulán, és az oltár igen egyszerű öltözetén kívül itt mi sincsen. Ezen kápolna anyagát, mint-hogy mi remény sem csillámlik arra, hogy a helységben<sup>1)</sup> új templomot lehessen emelni, sem pedig a mostaninak bővítésére költség nem létezik, az iskola építésére kellene tán fordítani.<sup>2)</sup>

Az izsaszeghi plebános<sup>3)</sup> értesítője szerint, a *Tápió-Sz.-György* nevű pusztán, sz. György vértanú kápolnájánál, gr. *Salbeck Károly* segéd-püspök ő mlga engedelmeiből ketten voltak az örök, t. i. az öregebb *Kókay Gellért* és a fiatalabb *Hegyi Apolló*, a kik az épületnek különösen gondját viselték és mindenre felügyeltek, állapotukhoz illő példás életet vivén. — *Mogyoródon Szudeck György* nevű sz. Ferencz III. rendjebeli remete létezett, a ki Csehország *Petska* nevű mvárosában született, a csaszlaui kerületben, Rómában sz. Kozma és Damiánnál még 1770. decz. 22-kén beöltözött, 52 éves, és a kálvária-hegyen, ahol kápolna és teknős-béka-alakú kálvária létezik, melyet a mostani helyi plebános úr emelt, valami kis házikóban lakik és a kálváriának gondját viseli. Részére szintén nincs alapítvány, hanem a kegyes hivek alamizsnáiból tartja fön magát. A remete-öltöny letételére megintetett, de a kálvária gondozására megmaradt világi öltönyben.<sup>4)</sup>

Közlöttük itt szándékosan a szegény remeték ismertetését, mert az ő szerény viseletük és ájtatos életük szép befolyással volt szintén a vallás-hitélet és erkölcsiség előmozdítására. Egy jobb, vallásosabb kor szüleményei voltak ők. Szent fáradaimaikért legyen áldásban mindenkor az ő emlékezetük!

##### 5. §. Az egyházmegye területén, eltörölt szerzetesekből alkalmazott áldozárok.

A jó erkölcsök és a tudományok előmozdításában oly fényes érdemeket szerzett *Jézus-társasága* is eltöröltetvén, és így az anyaszentegyház ezen egyik legerősebb védőfala is ledöntetvén, a gonosz kor vallástalan szellemének hódoló nagyok által, annak tagjai hazánkban a m. kir. egyetemi vagy a tanulmányi alapból láttattak el, mások pedig, a kik még jó testi és lelki erővel bírtak, a lelkipásztorságra alkalmaztattak. Van a váci egyházmegyei irattárban egy B. tábla,<sup>5)</sup> melyben a minden egyes egyházmegye területén lévő rendi tagok felsoroltatnak, t. i. neveik, életkoruk, viselt hivatalaik, hol időzésök, évi nyugpénzök,<sup>6)</sup> vagy netáni tisztkedésük azzal összekötve, ilyes

<sup>1)</sup> T. i. Izsaszeghen. — <sup>2)</sup> Irja *Csanádi József* izsaszeghi plebános 1782. ápr. 3. tudósítványában. — <sup>3)</sup> Ekkor már *Lányi Mihály* volt itt plebános. — <sup>4)</sup> Pestmegyében. — <sup>5)</sup> Latinul adva nyomtatásban. — <sup>6)</sup> Hivatalos nyelven: „*Pensio*.”

utáni mellékes jövedelmök, vagy csak nyugpénzökre utaltak, mely szolgálatra képesek még és a nyelvek, melyeket értenek és beszélnek. Csak az a sajnos, hogy épen az A. tábla hiányzik, melyből a váci püspökség területén tartózkodott jezsuitákat lehetett volna itt elősorolni. Olvastatott ezen táblázat az 1780. május 29-ki sz. széki ülésen. A B. táblán elforduló 79 rendi tag évi nyugpénze tesz összesen 21,102 ftot, a C. táblániakéi 10,676 frtot.

Egyébiránt az évi fizetéssel ellátott szerzetes-papok közül a hivek gondozására a váci egyházmegye területén ezek voltak alkalmazva az 1787. évben: *Tóth Mihály* volt pálos, ezen évi aug. 1. óta helyi káplán <sup>1)</sup> *Anyáson* Csongrádmegyében. Nyug-pénzét kapja Szegeden a sóhivatalban. — *Bodroghi Dezső* hitszónokrendi, <sup>2)</sup> ugyanazon évi aug. 1-től helyi káplán *Csanyon* u. a. megyében. Fizetését u. o. kapja, hol az előbbi. — *Hermann Elisaeus* szintén hitszónokrendi, u. a. évi okt. 1-től helyi káplán *Szenthelyen* <sup>3)</sup> Nógrádmegyében. Fizetését Váczon a püspöki uradalomtól veszi föl. — *Peresztegi István* hitszónokrendi, u. a. évi okt. 1-től helyi káplán ez is, *Tápió-Sághon* Pestmegyében. Pesten a sóhivatalban kapja járulékát. — *Szőke Alajos* hitszónokrendi, 1786. okt. 28-tól helyi káplán *Duna-Vecsen* Pestmegyében. Fizetését a helyi sóhivatalban kapja. — *Anchely Ildefonz* sz. benedekrendi, <sup>4)</sup> 1787. május 1-től káplán *Váczott sz. Mihálynál*. <sup>5)</sup> — *Misicz Quinctinus* kapucinus, 1787. május 25-től káplán *Hatvanban*. Fizetését Lőrincziben veszi föl a sóhivatalban. — *Nagy Pulcherius* kapucinus, 1787. május 25-től káplán *Hatvanban*. Fizetését u. o. kapja, hol az előbbi. — *Demeter Tiburtius* kapucinus, u. a. évi jul. 12-től káplán *Csepán* Hevesmegyében. Fizetését Szolnokon kapja a sóhivatalban. — *Honseck Justin* kapucinus, u. a. évi okt. 1-től káplán *Szelén* Pestmegyében. Évi pénzét a pesti sóhivatalban kapta, — *Rubenstein Valfried* kapucinus, u. a. évi sept. 28-tól előbb *Irsán*, aztán *Balogh-on* káplán. Fizetését Pesten a sóhivatalban kapta ki. — *Stettner Bernárd* volt pálos, u. a. évi okt. 1-től *Alsó-Sápon*, Nógrádmegyében, helyi káplán.

<sup>1)</sup> Capellanus localis. — <sup>2)</sup> Sz. Domonkos szerzete ez. — <sup>3)</sup> Vagyis: Szendehely. — <sup>4)</sup> Ez bizonyára vérrokona volt azon hirhelt Anchely p. urad. kormányzónak, a kiról már a maga helyén szólottunk. — <sup>5)</sup> Vagyis a felsőlébánian.

## V. FEJEZET.

**A kolostori bevallások esküje, a váczi egyházmegye plébániáinak szabályozása, az ebbeni templom-szerelések szükségletei, az első váczegyházmegyei naptár, az apostoli lelki főpásztorok buzgalmi gyümölcse.**

1. §. A kolostori főnökök bevallási esküje a leltárokról nézve s a plébániák szabályozása.

Az eltörölt szerzetes-házak főnökei, a kiküldött királyi biztosok előtt esküvel tartoztak kijelenteni, hogy a kolostori és templomi leltár lelkiismeretesen van elkészítve,<sup>1)</sup> és hogy mitsem titkoltak el azokból, miket a hozzájuk tartozott kolostor és templomban birtak, vagy ezeken kívül is.<sup>2)</sup> Különösen a templomi szerelvények Budára a kamarai épületbe hordattak mind, és ott koronként, jó részben elárvereztettek; miről az egyházmegyei főpásztorok jókor, előre lőnek tudósítva, hogy a joghatóságuk alatti plébánosoknak az ily árverések napját és óráját értesőkre adják még jókor. Így a többi közt, a m. kir. httö-tanács tudósítja a váczi püspököt is 1786. jan. 17-kén, a 3377. sz. a., miszerint Budán, a kamarai épületben, az eltörölt szerzetes-rendek kolostoraihoz tartozott szent edények és egyházi öltönyök 1786. márc. 10-kéig a kiszabott jutányos<sup>3)</sup> becsáron megszereshetők. Az ilyeneket venni kívánók Bodó Jánoshoz, mint ama sz. dolgok gondnokához fordulhatnak. Miről az illető plébánosok jókor értesítendők.

A m. kir. httö-tanács 1786. sept. 28-kán, a 15,546. sz. a. pontos lajstromát kívánja be mindazon szerelvényeknek, melyekkel az ujon állítandó parochiák és helyi káplánságok a vallási alap által ellátandók. Minthogy a váczi egyházmegyére nézve a plébániák szabályozása legfőbb helyről már kiadatott legyen, ennek következtén 1787. május 30-kán a váczi püspöki hivatal a m. kir. httö-tanácsnak válaszolván, a következő helyekre nézve jelentettek föl a különböző egyházi dolgokbani szükségletek pontos részletességgel:<sup>4)</sup> Gödöllő és Tápió-Sáp plébániák a kegyuraság által már mindennel ellátvák. Uj-Szász, Tápió-Ság, Törtely, Szentehely, Tereske, Alsó-Sáp, Csécs, Csany, Anyás helyi káplánságok; Becske, Réthág, Dócz plébániák.<sup>5)</sup> Azonban 1787. sept. 21-kén,<sup>6)</sup> egy udvari rendelettel betiltatott a budai raktárban levő sz. dolgok ezentúli elárúsítása. — Az 1788. május 24-kén<sup>7)</sup> kiadott legfelsőbb irat az új expositurák vagy más szegényebb egyházak részére oltárok, oltár-asztalok, képek, szobrok

<sup>1)</sup> Még erre is gondja volt az abszolút kormány kapzsi embereinek! — <sup>2)</sup> Azaz: hogy annál biztosabban adnectálhassanak! — <sup>3)</sup> Mily sok műkincs veszett el ekkor!!

— <sup>4)</sup> E jelentés czime ez: „Elenchus sacrae supellectilis, qua neo-erigendae Parochiae et Locales Capellaniae in Dioecesi Vaciensi indigent, Anno 1787. — <sup>5)</sup> Kelt Vácztól 1787. május 10. Aláírva Kajtár Miklós püspöki titkár által. — <sup>6)</sup> 5100/33825. sz. a.

— <sup>7)</sup> 2282/20461. sz. a.

stb. melyek az ily sz. szerelvények raktárában Budán találtatnak, ingyen ajánlja. Ily helyek voltak ekkor a váczai egyházmegyében : *Kis-Némedi, Almás, Sz.-Lőrincz-Káta, Sz.-Márton-Káta, Legénd, Szente, Kis-Ecsét, Mező-Túr, Törtely, Sülyi, Sz. Ivány, Bitske, Körös, Mende, Tápió-Ságh.*

A m. kir. httö-tanács 1789. márcz. 6-kán <sup>1)</sup> haladéktalanul körményes nyilatkozatot kér betérjesztetni az iránt, vajjon és pedig mennyiben oltárok, szószék, orgona, padok stb., melyek a budai várbán eltörölt sz. ferenczrendiek templomában léteztek, <sup>2)</sup> volnának ezen váczai egyházmegyében az új expositurák <sup>3)</sup> részére szükségesek és alkalmazhatók? — 1789. júl. 6-kán *Sáfrány Mihály* plebános, *Sántha Antal* postamester, *Kindlovics József, Pál János, Hegedüs József, Scibian Pál* a magok és az egész nagykörösi római kath. község nevében folyamodtak a m. kir. httö-tanácsához, esengve kérvén azt, kegyeskednék a budai eltörölt sz. ferenczrendi kolostor templomának sz. edényei, öltönyei s a többiből az ő templomuk fölszerelésére a szükségeket kegyesen följánlani. E kérvényből kitűnik, hogy *Mária Teréz* királynő a nagykörösi r. kath. egyház részére a plébánost 1778-ki ápril 21-kén megajánlotta, a ki is ezen évi július 15-kén bevezettetett. <sup>4)</sup> Az itteni templom építési költségeire a nevezett kegyes uralkodó 1781. márc. 5-kén 8000 rfrtot adományozott s arra *Migazzi* is költött néhány ezer frtot, valamint ennek utódja is. A templom szükségét *Kostyáni Kostyán János* pestmegyei szbiró is bizonyítja *Czeglédén* 1789. jun. 23-kán. Azonban a nagykörösi r. kath. egyház kérelmének a m. kir. httö-tanács 1789. sept. 10-ki intézvény szerint <sup>5)</sup> helyt nem adott.

## 2. §. Az első egyházmegyei naptár és az apostoli lelkű főpásztorok buzgó működésének gyümölcsei.

Fölemlitjük itt egyszersmind, hogy a váczai egyházmegye első egyházi naptára <sup>6)</sup> 1783. évben Váczott *Ambró Ferencz* kiváltságos nyomdájából került ki, és egy példánya maig is fön van a püspöki hivatal irattárában. <sup>7)</sup> — Az első *Névkönyv* <sup>8)</sup> pedig 1786-ban jelent meg szintén a nagytevékenységű *Migazzi* püspöksége idején, mellélkelve az ugyanezen évi egyházi naptárhoz és csak 5 levélből áll.

Az apostoli lelkületű főpásztorok hitbuzgalma annyira gyümölcsös volt, hogy míg *gr. Althánn M. Frigyes* püspöksége kezdetén <sup>9)</sup> csak 30 plébániát talált, élte végeig azokhoz másik 30-at adhatt. Midőn *gr. Migazzi Kristóf* bibornok és bécsi érsek a váczai püspökséget másod-izben birná, <sup>10)</sup> 1769-ben Váczott a sz. *Mihályhoz* címzett plébánián gyónképes 2318, nemképes 760, *Kis-Vácson* gyón-

<sup>1)</sup> 8799. sz. a. — <sup>2)</sup> E sz. tárgyakról három lajstrom volt mellélkelve. — <sup>3)</sup> Azaz: kezdetleges lelkési állomások. — <sup>4)</sup> Installáltott. — <sup>5)</sup> 3767/35110 sz. a. —

<sup>6)</sup> Azaz: *Directorium*. — <sup>7)</sup> Vagyis a: Cancelláriában. — <sup>8)</sup> Schematismus. — <sup>9)</sup> Azaz: 1718-ban. — <sup>10)</sup> Jure perpetuae Administrationis.



képes 60, nemképes 7 lélek volt; sz. Miklósnál gyónképes 3046, nemképes 539 s Kis Vácz főkegyházban 456 kálvinhitű volt. Az egész egyházmegyében gyónképes katolikusok 91,360; nemképesek 32,972, lutheránus 19,186 és kálvinista 56,764 létezett. Az összes lelkek száma 200,282-re ment. Már 1784-ben, ugyanazon gr. *Migazzi* főpásztorsága alatt, a váczi megyében 91 plébános és 32 káplán volt. A római katolikusok száma 115,595, lutheránusoké 21,831 és a kálvinistáké 44,550-re rúgott, a görögöké pedig 393-at tett ki. A többi áldott emlékü püspökök is folyton irtva, ültetgetve, építve és gyarapítva, minden akadályok és kedvezőtlen viszonyok daczára is, azon állapotra emelték dicsteljes tövekvéseikkel az egyházmegyét, melyben azt a jelenlegi, az 1885. évi Névkönyv lenni mutatja.

## VI. FEJEZET.

### Kánoni látogatások, paphiány, országos bizottság, a teljes és üres püspöki székek.

1. §. A püspökök és megbizottaik által 1673—1842-ig tett kánoni látogatások.

I. A török hatalom által 1541-ben a püspöki székhelyről a főpásztor káptalanáva együtt elűzetvén, Solimán parancsára nagy pusztítások történtek a városban, melyet a különféle harci viszontagságok teljesen tönkre tettek, és az itt 1242. évben letelepült szászok által épített sz. *Mihály templomát* jóval később Bocskay a kálvin-hitűeknek adta oda, míg aztán azokat 1682-ben *Kéry* püspök, az 1606. I. 2. §. szerint, a templom és városból kitiltván, a Vácz átellenében maig is létező *Tótfaluban* települtek le. — Mondja ugyanis báró *Pongrácz György* püspök, ki akkor Nagyszombatban ültette föl lakását: „Minthogy azonban saját megyéjén kívül zsinatot nem tarthat, neki pedig egy talpalatnyi földje sincs, ahol megyéjében megállapodhatnék, azért a földő és mlgos esztergomi érsektől szabadalmat kérve, a tő ő esztergomi káptalan Sz. Benedek nevű várába 1675. május 1-re az összes parochusokat, papok és szabadalmazottakat összehívatta,<sup>1)</sup> mert hogy a káptalan mikép volt megadományozva és alapítva, erről idáig mitsem tud,” — ennek folytán b. *Pongrácz Gy.* váczi püspök *Cseke Mihály* ecseghi plébános<sup>2)</sup> mint megbizott helynök<sup>3)</sup> által a látogatást megtétette.<sup>4)</sup> A ki is e tisztét 1673. nov. 6-kán megkezdvén, azt 1674. jan. 14-kén bevégezte. — 1676—1688-ig, négy

<sup>1)</sup> Ahol szabványok és rendelkezések hozattak. — <sup>2)</sup> A szövegben neve előtt áll: „*Tő ő atya.*“ — <sup>3)</sup> „*Vicarius delegatus.*“ — <sup>4)</sup> Ezen gyászos időkbén, a székeikről elűzött püspökök külső helynököket neveztek ki. Ilyenek voltak: *Sárfőzy János* ecseghi (1617.), *Császár János* nógrádi (1651) és *Terenyei* vagy *Bendő* váczi (1688) plébánosok, mind meg annyi külhelynökök. — Lásd a Schematismust 1835. és *Róka János* diákóvári kanonok művét (1777.)



főpásztor idői alatt a látogatások mi nyomaira sem akadhatni. — *Dvornikovich Mihály* váci püspök, *Bendő* nevű helynöke által 1697. látogatást végeztetett, a ki is Vác mezővárosához közelebb eső 42 helyet látogatott meg Nógrád- és Pestmegyékben, de az errőli értesítvények nagyon rövidiek.

II. *Berkess* helynök 1700. évben meglátogatta a káptalant.

III. Főn van maig is I. Lipót király, *Dvornikovich Mihály* alatt, 1702-ben *Berkess András* helynök és nagyprépost részére kiadott látogatási parancsa, ki e tisztelkedést a székesegyházi és pesti főesperességben, a soroksári kerülettel együtt, 38 helyen teljesítette, minek folytatása 1706-ban megakadt. — *Eszterházy* kormánya alatt, a ki alig volt a püspöki szék birtokában két évig Vácson, aztán meg 1711-ben *Kollonich* alatt ismét fölvétetett a látogatási munka és 1712. febr. 24-kén az egész egyházmegye területén befejezve lőn. Ezen látogatás kezdetben a káptalan helyreállításának fölvételekor tartatott, a hiteles-helyi iratok kiadásánál új pecsét használatával.

IV. *Kollonich* alatt, VI. Károly császár 1715. febr. 6-kán kelt döntvénye, *Berkess András*, nagyprépost és helynök részére, a látogatást illetőleg, ki azt ezen évi márcz. 11-kén a távolabbi kerületekben: *Nagy-Káta*, *Abony*, *Csongrádon* kezdvén és folytatván, s 44 helyen fordult meg az előbbiekkal együtt és 1716. febr. 17-kén végezte be.

V. *Athánn M. Frigyes*, VI. Károly császár 1718. okt. 18-kán kelt döntvényénél fogva, ugyanezen évi sept. 29-kén kezdte meg a látogatást és bevégezte 1719. évi sept. 30-kán. „És ezen látogatás magában foglalja az 1714. ápr. 28-ról kelt királyi döntvényt, azon vizsgálások megszüntetésére nézve, a melyek az eretnekek és ezek pártolói által támogatott belmozgalmak folytán Magyarországra és az egyházba becsúsztak. Ezen látogatás 26 parochia és egyházak megtekintését foglalja magában, Pest- és Nógrád-megyékben, meglátogatva lévén a székesegyház, káptalan, papnővelde és a kegyes iskolák intézete.“ — Látogató *Berkess*.

VI. *Althánn M. Frigyes*, VI. Károly császár 1725. jun. 28-kán kelt döntvénye folytán megkezdte a látogatást *Berkess András* nagyprépost és helynök által, mely ténykedés 1725. nov. 29-től 1727. decz. 13-áig *Pest*, *Külső-Szolnok*- és *Csongrád-megyék* területén 31 helyen létesítette a vizsgálatot vagyis látogatást. Ezt a püspök különös megbízása folytán 1727-ben folytatta *Arbay János* székesegyházi kanonok és főesperes Nógrádmegyében 42 helyen. — Végre a főmagasságú főpásztor Nápolyból visszatérvén, a székesegyházat és káptalant ezen évi nov. 24—26-ig meglátogatta, és végre a látogatást decz. 2—3-ig befejezte, a felső parochiáival együtt, mely alkalommal szerződvény jött létre, ennek értelmében a város évenként 300 frtkát köteleztetvén fizetni.

VII. *Gr. Althánn M. Károly* Mária Teréz 1744. febr. 3-kán kelt döntvényénél fogva, megkezdte a látogatást ezen évi ápr. 6-kán s

bevégezte 1746. máj. 23-kán, megtekintvén mindenekelőtt a káptalan, aztán a papnövelvét, székesegyházat, sz. Miklós-, sz. Rókus-, sz. Anna- s kálvária-kápolnákat, és a váczy parochiát (mely ez alkalommal választatott ketté) és minden parochiákat s egyházakat.

A káptalan 1744. évi látogatási jegyzőkönyvéből a következő érdekesebb pontot vonjuk itt ki: „Minthogy a tdő váczy káptalan, mint ujon helyreállított, semmi constitutiói és statutumai sincsenek, a melyekkel kormányoztatnék, maga a főmagasságú bibornok *Kollonich*, mint főpásztor 1713. május 14-kén, a nagyprépost és többi kanonok urak beleegyezése és tanácsával, statutumok vagy constitutiokat és rendelményt tett, melynél fogva, a kanonokzágokhoz az olvasó-, ör-, éneklő- és főesperesi méltóságokat kötötte a káptalan nagyobb diszére, és a jövedelmek egymás-közötti fölosztásának ezen módját szobta meg: hogy a *prépost* urat, minthogy neki mindenek előtt a káptalani terheket vinni és javát előmozdítania kell, minden osztlék előtt az öszszes jövedelmekből a 7-dik, az *olvasó-kanonokot* a 10-dik, *örkanonokot* a 11-dik, az *éneklő-kanonokot* meg a 12-dik rész illesse; ami pedig pénz főnmarad, a *főesperes* az osztlék előtt kapjon 100 frtot; és ezek mind fölvétetvén, a többi 6 egyenlő részre osztassék, a melyekből ki-ki vigye el a magáét, a hatodik pedig a két káplán kifizetésére fog szolgálni 100 frtokban, az organista is 100 frtot kapjon; a többi káptalani költségekre pedig a „*Nemo*“ lőn hagyva, a melybe befolylni kellene mindazoknak, t. i. jövedelmeknek, a mik az utolsó és ujonez-kanonokoktól a két első évben, és pedig az elsőben fele, a másodikban meg negyedrésze, levonatanak. (Ez azonban már nincs így). A melyek végre az előbbi évben elvégezve lőnek az egyezményben, ismételtettek a *Kollonich*-féle, mindig szentül megtartott szabványokban, és miben sem változtattak meg, kivévén az *éneklő-kanonok elsőbbségét*, mire nézve, az Urban elhunyt *gr. Althánn M. Frigyes* főmgú bibornok és váczy püspök rendelte (in *S. Visit.* 2. decz. 1729.), miszerint Magyarország más káptalanainak szokása, a melynél fogva, az éneklő-kanonok megelőzi az ör-kanonokot, itt Váczon is megtartva legyen, a mi tényleg úgy is van.“

VIII. *Gr. Eszterházy Károly* 1761. évi jun. 20-tól jul. 20-ig, tehát 20 nap alatt, csak a csongrádi kerületben tartott látogatást. 1746-tól pedig a kánoni látogatásoknak egy ideig mi nyomai sem látszanak, hanem csak értekezletek és jövedelmi rendezések némi közbeeső nyomai, *Migazzi* bibornok 1758. és *gr. Forgách Pál* 1759. éveiben.

IX. *Gr. Migazzi Kristóf* kormánya alatt, *Mária Teréz* 1766. okt. 18-kán kelt látogatási dötvénye erejénél fogva, *Szalbek Károly* prépost és a lelkiekben általános helynök által 1767. okt. 10-tól nov. 2-káig a nógrádi kerületet, 1772. máj. 18-tól junius 3-káig a váczy kerület 8 parochiáját, végre 1773. sept. 29-től okt. 9-kéig az akkori hatvani kerület 9 plébániáját látogatta meg. — Folytatta *gr. Eszterházy Pál* nagyprépost és helynök, mint megbizott látogató,

a két váci parochián kívül, és a melyek *Salbeck Károly* által meglátogatva voltak, 1777. jul. 2-tól 1779. jul. 8-káig, a midőn az egyházmegye minden része meglátogatva volt.

X. II. *József* császár 1781. márcz. 9-kén kelt rendeletével *Zerdahelyi Gábor*, nagyprépost, püspök-segéd és általános helynök 1781. márcz. 25-től 1785. május 20-káig, meglátogatta mindkét parochiát Váczon, a papnövelvét és a szolnoki, kecskeméti, csongrádi és soroksári kerületek minden egyházait. Ezen látogatásról még ezek maradtak fön: „Főtdő *Tiller József* parochus alatt 1781-ben a váci parochiák látogatása megejtetett, a mlgos és főtdő *Zerdahelyi Gábor* titopolitáni püspök által, gr. *Migazzi Kristóf* bibornok ő főmga és váci püspöktől nyert megbizási hatalom folytán. Az idetartozó ügyiratok az egyházmegyei és parochiai irattárakban őriztetnek. És ez volt az utolsó cánoni látogatása a váci parochiáknak.

XI. 1808. *Kámánházy Mihály László* 1810—1815-ig az egyházmegye minden helyeit meglátogatta. — (A párbér pénzbeli megváltása az alvidékeken rosszul sikerült.)

XII. Gr. *Nádasdy Ferencz* 1825. jul. 23-kán a főbb és népesebb helyekre kirándult és ezen évi szept. 11-kén az országgyűlésre meghivatván, 1825. szept. 15 kén a *székesegyházi kerületben* folytatta a látogatást, 1829-ben az *ecsegi és hatvani* kerületekben, 1832-ben a *nógrádi*, 1838-ban a *gödöllői*, 1841-ben az *alsó-némedi*, 184 $\frac{1}{2}$ -ben a *soroksári* kerületekben és végre 1842-ben kánoni látogatást tett a *h.-m.-vásárhelyi* kerületben, — és ez volt az utolsó „*Canonica Visitatio*,” a későbbiek nyganyis csak az atyai látogatás jellegével bírtak.

Közöltük itt az ily kánoni látogatások töredékeit és kivonatit, mert ezek is szép fényt derítenek az egyházmegye történetére.

## 2. §. Paphiány 1780—1810-ig.

Az 1802. jul. 13-kán kibocsátott httötsági intézvény kiemeli, hogy ezen időben a *gondozó-papságban nagy hiány mutatkozott*; sőt már a mult század két utolsó évtizedében is oly nagy szükség tünt fel a papjelöltek tekintetében, minő eddig még alig volt észlelhető. Jelezen 1789. évben a főpásztorok 335 papnövendék hiával voltak. A csanádi egyházmegye három egymásutáni évben egyetlen növendéknek valót sem kaphatott! — Ennek oka az akkori rosz és hiányos nevelés, az általánososan elterjedt vallástalanság, valamint a társalgási szabadságban volt föllelhető. — Továbbá, miután II. *József* az 1781. év elején uj sajtó-törvényét kihirdetteté, számtalan pamphletek, mind meg annyi mérges gombok termettek, melyek fekete leve főkép az egyházi rendnek volt szánva! Nem csoda hát, ha az egyházi személyek kigunyolva, megvetve és lenézve valának, úgy, hogy csak a kevés erőselekkük, szilárd hitük és igazi hivatással bíróknak volt bátorságuk az üldözött papi osztályba lépni.

Ide járult még azon körülmény is, hogy az alrendű papság

nyomorult 300 frtnyi congruával volt dotálva, aggott korát pedig épen nem látta biztosítva! Már pedig *ha olykor a gazdagság is te-herré válik, annál inkább elmondhatni ezt a szegénységről.* — 1802. Az egyháziak gyéritését okozta az is, hogy midőn a II. József által 1782 ben eltörölt szerzetes-rendek lelkipásztorkodásra alkalmazott tagjai egyszerre nagy számmal elhaltak, az egykori személyzetben tetemes hézag támadt; valamint az is, hogy I. Ferencz cs. és király 1802. márcz. 12-kén, 2272. sz. a. rendeletével a prémontréi, benzés és cisterci rendeket jogaikba visszahelyezvén, azok volt tagjaiból többen bensőleg szeretett szerzetőkbe édes örömmel visszatértek, és így a lelkipásztorok száma ez által is megritkult.

### 3. §. Az 179<sup>o</sup>/<sub>1</sub> és 182<sup>o</sup>/<sub>7</sub>. évi országos bizottság.

Az 179<sup>o</sup>/<sub>1</sub>-ki országgyűlés tekintettel arra, hogy a királyi elő-terjesztések és utasítások kegyes tárgyalása, melyekkel az országgyűlési követek ellátva valának, több idei tanácskozást venne igény-be, e körülmény pedig jelentékeny költséget és mind a magán-embe-rek, mind pedig főkép a szegény adózó népnek sérelmet okozna: al-kalmatosnak tartották az országgyűlési tárgyak kidolgozása czéljá-ból, a 67. tvczikk erejénél fogva, 9 országos bizottságot nevezni ki előre, főkép avégből, hogy ezek dolgozataikat jókor elkészítve és azokat az 1792. évre hirdetett országgyűlésre beadva, azon érettebb tárgyalásuk történhessék.

Különösen az „*egyházi bizottság*“-ra nézve előadva lőn, elkési-teni az indítványt, mely szerint *elintézendő lenne az eltörölt és tény-leg visszaállítandó szerzetes-rendek szabályozása és ellátása, úgyszintén a kegyes alapítványok, valamint a latin és görög lelkésziségek elrende-zése, ezeknek a nmlgú kamara, uradalmak és az alattvalók újabb meg-adóztatásuk nélkül történendő fölállításuk.*

Ezen egyházi bizottság 44 ülést tartott és működése eredményét 1793. május 16-kán az országgyűlés elé terjesztette, jelesen az iránt fejezvé ki véleményét: „*Vajjon és mily módozattal lenne a parochi-ák száma növelendő, és miképen kellene az egyházak és lelkipásztorok megadományozását jobbitani.*“ — Ezek folytán lőn kiadva 1802. jan. 15-kén, 327. sz. a. a kegyes kir. döntvény, melyben az indítvány minden pontjára megfelelő határozat foglaltatik. — Azok után, me-lyek később merültek föl, mint harczy és pénzügyi bajok, 1825-ben, az országgyűlésen, jelesen a 8. tvczikknél fogva, *Rudnay Sándor* fő-mgú bibornok és országunk áldornagya elnöklete alatt ismét kije-lölve lőn *egy más egyházi bizottság*, és ebbe beválasztva lőn a főrendek táblájától: *gr. Nádasdy Páli* váczi püspök és a tdő papság-ból: *Palugyay Imre* kanonok, a váczi káptalan követe, a kir. tábla praelátusa.<sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> V. ö. Kovách P.: „Szemelvények az 179<sup>o</sup>/<sub>1</sub> és 182<sup>o</sup>/<sub>7</sub>-ki országos egyházi választmányok munkálataiból. Vác, 1848.

#### 4. §. A betöltött és üres püspöki székek, 1800—1885.

E század első világa a váci püspöki széket az özvegyiség alapotában pillantotta meg. Miután tudnillik *b. Splényi Ferencz* váci püspök 1795. decz. 22-kén az élők sorából elköltözött volna, 1807-ig gyászolta az egyházmegye, a midőn t. i. *Károly Ambrus Ferdinánd* főherczeg, a váci püspökség kormány-rúdját <sup>1)</sup> vette kezébe. Azonban a püspöki trónt rövid ideig birta, minthogy az uralkodói kegy 1808. jan. 25-kén már a primási trónra emelte őt. A váci főmlgű főpásztornak, a ki nemsoká, 1809. szept. 2-kán, mint *az áhitat, kegyesség és szeretet áldozata múlt ki*, 1808-ban utódja lett *Kámánházy László Mihály* és birta a váci püspökséget 1817. febr. 4-kéig. Ez óta az egyházmegye teljes hét évig gyászolt ismét, míg azt 1824. febr. 12-kén *gr. Nádasdy Páli Ferencz* nyerte el. — Ugyanezen gróf-főpásztor 1845-ben a kalocsai érseki székre emeltetvén, ismét gyászba borult az egyházmegye, mely ez alkalommal tartott 1851. évig, amidőn *Roskoványi Agoston* váci püspökké neveztetett ki kegyelmesen. Ez pedig hét évi kormányzás után Nyitrára helyeztetvén át, a főpásztori méltóságot 1859-ben *Peitler Antal József* ő nmlgra hagyta, a ki egyházmegyéjét 1885-ki jul. 24-kéig „szeretettel kormányozta.”

Ezekből kiderül, miszerint a váci püspöki székek ürességben lévén, az egyházmegye összesen, a jelen században, 20 évig volt kormányozva káptalanilag, a többi évek alatt pedig betöltve volt a püspöki székek.

### VII. FEJEZET.

#### A XIX. század említésre érdemesebb eseményei.

##### 1. §. Az egyházjavadalmi jövedelmek kamarái összeírása.

1802-ben, ugyancsak a káptalani kormányzat alatt, elkészítve lőn a parochiális jövedelmek összeírása, mely gözerövel, de elég felületesen ment végbe, és mulékony örömet szerzett a gondozó papságnak. Természetes, hogy a csekély 300 frt <sup>2)</sup> congrua kiegészítése sehol sem okozott casus bellit. Toldozva-foltozva kikerült az végre innen és onnan. Ellenben, úgy látszik, a kormány elérte célját. Mert a zavaros napokban vajmi nagy támasza neki a gondozó papság, mely a népre szintén nagy befolyást gyakorolhat, midőn pénz-, vagy vér-adóra van szüksége háborús időkben a szorongatott hazának.

<sup>1)</sup> Jure administratoris. — <sup>2)</sup> Mi azonban akkor többet ért a mostani ily összegnél.

II. József császár a plebánosok illetékét 300 frtban állapította meg.<sup>1)</sup> — Az 1791. országos egyházi választmány, *gr. Batthyány József*, bibornok, herczeg-primás és esztergomi érsek elnöklete alatt, e tárgyra nézve így vélekedett: „Midőn a 300 frtos illetmény ideiglenesen meghatározottatott, egy cs. kir. rendeletben ígéret mondatott ki, hogy, mihelyt a vallás-alapnak cselekvő állapota tisztába hozatik, a 300 frtnyi illeték felemeltetni fog. Mert, ha tekintjük a drágaságot, amijelenben (1792.) uralkodik, valamint azt, hogy most a plebánosoknak költségesebb asztallal és ruházattal kell élniök, mint egykoron, és mert a cselédbér is fölszökkent, méltán panaszkodnak a plebánosok, hogy congruájok nem elégséges. Hogy tehát a plebánosok tisztességesen megélhessenek, és a vendég-, meg a felebaráti szeretet kötelmeit teljesíthessék, akként vélekedünk: hogy minden régi és újabb plebánosok, kiknek eddig esekélyebb illetmény jutott, ezentúl *faluhelyen 400, kisebb királyi és nagyobb mezővárosokban 600, végre az első osztálybeli sz. kir. városokban 800 frtnyi illetékben részesüljenek.* — Ide nem értve az örökös, és kézi sz. mise-ajánlatokért, ugy a rendkívüli egyházi ténykedésekért járó mellék-jövedelmet és palástdíjt.<sup>2)</sup> A mely plebánosok jövedelme az érintett illetményt meghaladja, azokat e többlet élvezetében meghagyatni kívánjuk, mind azért, hogy mások a nemes versenyre ösztönt nyerjenek, mind pedig, hogy az érdemesebb egyháziak legalább javadalmasabb plebánniák elnyerése által megjutalmazva legyenek, miután a lelkipásztorok számához képest ugy is aránytalanul kevés egyházméltósági állás létezik, melyekre a kitünő papi egyének előléptethetnének.“

E munkálatot követte, a már előbb említett, 1802. jan. 15.-ről, 325. sz. a. kelt kir. rendelet, mely, mikép már érintők, az illető orsz. választmány véleményének minden egyes pontjára megfelel, és a többi között, a plebánosi jövedelmek összeírását is elrendeli oly czélból, hogy ott, hol a jövedelem a 300 frt congruát meg nem üti, e hiánylat az illető tényezők (község, patronus, földesúr) közbenjöttével, — végelemzetben, — a vallás-alapból kiegészítettessék. — Később azonban az 1802-ki összeírás a lelkipásztori karnak kiszámíthatatlan kárt okozott. Mert, ha tizedpótlás, vagy általában a congrua kiegészítéséről volt szó, mindannyiszor az 1802-i elavult összeírás vétetett zsinór-mértékül. — Az 1852-i ápril hó 23-kán kibocsátott nyílt parancs is, a régi nyomot követve, meghagyta, hogy ott, hol a párber készpénzzel megváltatott, az 1802-i összeírás alapján, a váltásági öszlet ezüstben fizettessék. Midőn ellenben az adókiivetés jó szóba, már ekkor az adóhivatalnok ignorálja és félreleteszi az 1802-i összeírást, és önkényüleg rója ki a plebánosra és ideális jövedelmére az országos, községi és egyenértéki adókat! Mi aztán annyit tesz, mint kétféle mértéket használni . . . .

Ujabban, az 1868. 54. tvc. az elaggott plebánosok és a lelki-

<sup>1)</sup> Elég csekélyre szabta! — <sup>2)</sup> „Proventus stolaris.“



pásztorok egyházi illetményét pártfogása alá vévén, rendeli, hogy azok csak annyiban lehetnek a birói végrehajtás tárgyai, amennyiben a 300 frtot<sup>1)</sup> meghaladják, mely minden esetre az elmarasztalt fél részére meghagyandó. — Minthogy azonban az 1868. 54. tvc. a *lelkipásztori congrua*, vagy *illeték* szót szövegében betível sem említi, és a 300 forint, ma már gúnynak is beillő congruát nem törvényesíti, szabadságában áll azt tehát a gondozó papságnak tisztán a maga javára értelmezni. — Ismét összeült 35 év után az 1825—7-ki országos egyházi választmány *Rudnay Sándor* bibornok, primás és esztergomi érsek korában. Halljuk ennek is határozatát a congrua-kérdésben: „Nyomósak ugyan, kezdi, az 1791-i orsz. egyh. választmány érvei, melyekkel a plébánosi illetmény felemelése mellett harczol, sőt azoknak jelenkorunk követelményei még nagyomatékokot és súlyt kölcsönöznek. Mivel azonban folytatja, a vallás-alapnak mostani vagyoni állapota bizonytalan lebegést mutat föl,<sup>2)</sup> nem véljük időszerűnek a plébániai congruát oly mértékben, mint azt az 1791-i orsz. egyh. választmány tevő, most véglegesen megállapítani, és megelégednünk azzal, ha ezúttal a főnebbi 400—600, és 800 frtban tervezett plébánosi illetményt maximumnak elfogadva, ezt plébánosaink, majd mikor a vallás-alap pénzereje megengedi, ezüstpénzben is megkaphatnák.“

És csakugyan e vélemény folytán V. Ferdinánd, apost. magy. király, az 1836. évi nov. 8-kán, 33,138. sz. a. kegyes elhatározása erejével a plébánosi és kápláni illetményt<sup>3)</sup> pengő pénzre<sup>4)</sup> emelte, és a vallás-alapból ugyanazon 1836. nov. 1-től kezdve k. kiutalványozta. — Azóta ismét majd 39 év repült el fölöttünk, de a 300 frt congrua áll maig is, mintha érinteni sem volna szabad e közel száz-éves mumiát. Pedig a „*M. Állam*“-ban is fölléptek az 1802-ki összeírás és 300 frtos congrua ellen több ízben tudós és practicus egyházi íróink; de eredmény nélkül! Ott kísért a 300 frt még az 1868-i 54. tvcikkben is, mint föntebb láttuk. Többi közt érdekesnek találjuk a következő eszmefüzést:<sup>5)</sup> „Hogy az új összeírás méltányos és előnyös legyen, szükséges, hogy a régi 300 frtos illetményt a korkövetelte magasabb congrua váltsa föl; hogy a földhaszon és a termények közép-ára az új összeírásban túlzólag föl ne csigáztassék, és végre, hogy tekintet legyen a földadóra; mert, mit használ például, ha az illetmény 500 frtban állapittatik meg, de ebből csupán földadó fejében évenként az államnak 100 frt visszatfizettetik.“ — Az alrendű papság sorsának javításán napjainkban is nem egy kitűnő elme fáradozik; hő ohaja ez a főpapságnak is, mely

<sup>1)</sup> Ennél többet összegyűjt évenként egy szemérmetlen koldús is . . . —

<sup>2)</sup> Minthogy a vallás-alap tőkéje a devaluatio által föltöbblet sokat veszített. — <sup>3)</sup> Eredetileg 300 és 150 frtot. — <sup>4)</sup> Conventions-Münze. — <sup>5)</sup> V. ö. „Magyar Állam“ 1869. febr. 6.



a nmlgu vallás- és közoktatási miniszteriumból kibocsátott és hozzáintézett fölhívás következtén e cél elérése végett már értekezletet is tartott, és remélni lehet, hogy a közeljövőben az alpapságra országos gond fog fordittatni e tekintetben.

## 2. §. 180<sup>2/3</sup>-ki gyülekezet és egyházmegyei szabványok.

A század fordultával az egyházmegyei gyülekezetek 180<sup>2/3</sup>., 1848., 1876., 1879-ben lőnek tartva.<sup>1)</sup> A m. kir. httö.tanács 1802. júl. 13-án, 18,253. sz. a körintézhényt bocsátott ki az ország püspökeihez, a melynél fogva fölhívatnak, hogy mivel a gondozó papság személyi állapotában nagy hiány mutatkozik, és ő fölsége az ily szükségén segíteni akarva és e tekintetben több üdvös intézkedéseket hozva, a többi közt, a papnöveldek és fizeteses intézetek elégséges ellátását<sup>2)</sup> is atyailag sürgetné: a gondozó papságot a szabvány erejénél fogva kötelezzék, miszerint annak tagjai e célra alapítványokat tegyenek, és hogy minden javadalmasok halál esetén vagyónuk valamely részét nemcsak a papnövelde, hanem az elaggott papok intézete javára hagyni köteleztessenek. Azonban a főpásztorok<sup>3)</sup> e szabvány<sup>4)</sup> alkotásában akkép járjanak el, hogy a *parochusok és más áldozárok vagyonaira valami súlyos kötelezettség ne rovasék*, annál fogva ezeket előbb kihallgassák és aztán a szabványt, a m. kir. httö.tanács útján, a legmagasabb jóváhagyás végett betérjesszék.

Noha akkor a püspöki szék 1795. évtől üres volt és azon ismeretes szólam szerint: „*A székhüresség idején valamit megváltóztatni nem szabad.*”<sup>5)</sup> mégis a föntérintett kegyes intézvény folytán, 1802. nov. 10-re, Vácra, a székhelyi városba, átalános egyházmegyei gyülekezet<sup>6)</sup> lön egybehiva és hirdetve, Bodonyi Sándor, fölszentelt püspök és nagyprépost, mint átalános káptalani helynök által. Ez alkalommal összegyültek: 7 valóságos kanonok, t. i. *Benedek, Bezzegh, Tiller, Ciani, Belkovics, Laffcsák Mátyás és Belánszky József*,<sup>7)</sup> két címz. kanonok,<sup>8)</sup> 3 külső<sup>9)</sup> főesperes,<sup>10)</sup> 8 kerületi alesperes,<sup>11)</sup> 7 parochus,<sup>12)</sup> 3 hittudományi tanár,<sup>13)</sup> végre a helynöki hivatal irattárnoka<sup>14)</sup> és tollnoka.<sup>15)</sup> Összesen 32-ten.

Megtekintetvén a papnövelde és nyugdpapok intézetének számadásai, és kiderülvén ezekből, a mondott intézetek szük és silány

<sup>1)</sup> A legujabban 1883. szept. 13-kán is volt conferentia vagyis gyülekezet. —

<sup>2)</sup> A szövegben áll: „*sufficientem dotationem.*” — <sup>3)</sup> A szövegben: „*Ordinariatus.*” — <sup>4)</sup> Azaz: „*Statutum.*” — <sup>5)</sup> „*Sede vacante nihil innovare licet.*” — <sup>6)</sup> „*Congregatio Generalis Dioecessana.*” — <sup>7)</sup> Ez később beszterczébányai püspök lett. —

<sup>8)</sup> Passerini és Balogh István, ez utóbb val. kanonok. — <sup>9)</sup> Vagy: vidéki, foraneus. — <sup>10)</sup> Szeliga, Glazer és Dobróczy. — <sup>11)</sup> Saghy, Gáspár, Huszka, Kaminszky, Raicher, Kajtár, Babindák és Bodonyi Miklós, utóbb ez val. kanonok. — <sup>12)</sup> Riek, később v. kanonok, Bogyay k. v. kanonok, Hampli, Poroszkay k. v. kanonok, Márkus, Török és Podhragyay holta után kinev. cz. kanonok. — <sup>13)</sup> Toronyossy, Csehi László k. cz. knk, és Knapovszky. — <sup>14)</sup> Nagy György. — <sup>15)</sup> Szabó József.

állapota, elhatározva lön: „Miserint az összes javadalmazottak, sőt más, végrendekezési joggal bíró világi áldozárok is, a halál esetére, az ő végrendeletükben, főnmaradó vagyonukból, ide azonban nem értve az örökségeket, és levonva előre a méltányosság czimeit is, és főnmaradva a cselédek bére, gyógyszeri költségek és az orvosok tiszteletdíja is, valamint a temetési költségek, és pedig minden 100 frttól 4 frtot kell hagyományozni az ifju papság növeldeje és a nyugalmazott papok intézete javára, lévén ezekre jól alkalmazandók, azon hozzáadással, hogy, ha valaki kevesebbet vagy éppen semmit sem hagyományozna a jelzett intézetekre, vagy ha végrendelet nélkül múlna ki valaki közülök, a püspök, vagy széküresség esetén, a káptalani helynök, a főnmaradt, és az elhunytak a jelzett czimektől mentes vagyonát szintén ezen százalék alá vetheti.“

Mivel pedig a szabvány az ő alkotói által aláírva nem volt, az ugyanazon 1802. decz. 21-kén 26,866. sz. a. ezen záradék hozzávetésével, Budáról Vácra küldetett vissza a helyrepótlandók pótolása tekintetéből: „Mivel a hazai törvények szerint, végrendelettelésre képes kanonokok, és más parochusok, és papok csak megegyezés mellett kényszeríthetők, a halál-esetén hagyományozás és fizetésre: Fönt tisztelt Uraságod <sup>1)</sup> az alesperesek számadásait és az ezen érdemben tartott ülés jegyzőkönyvét a minden jelenvoltak által aláírva, eredetiben hozzám beterjeszsze, a legmagasabb jóváhagyás kinyerése végett lévén azok fölterjesztendők a legfőbb helyre.

Az összehívottak tehát ismét egybegyültek 1803. május 8-kán, hogy a szabványt ünnepélyesen aláírják, előrebocsátva ezen megjegyzést: „Hogy ezen fönt előadott szabvány, a mi hozzájáruló szavatainkkal és megegyezésünkkel vagyon ellátva, ezennel megismerjük és a mi beleegyezésünk bizonyítása jeleül jelenlévők aláírjuk.“ A szabvány alján 126 aláírás <sup>2)</sup> van, két kanonok által előttemezve, <sup>3)</sup> úgyszintén a káptalani beleegyezés nyilatkozata.

Ezen okmány a nmlgú httö-tanács által a m. kir. udvari kanczelláriához lön áttéve és ott ő Fölsége nevében 1803. aug. 26-kán, 8085. sz. a. megerősítve és a váczi főpásztornak a m. kir. httö-tanács utján, 1803. decz. 13-kán, a 26,745. sz. a., megküldve; mely

<sup>1)</sup> A káptalani helynök. — <sup>2)</sup> Vagyis 4 hittanár. A székesegyházi alesperesi kerületből 16-an; a soroksári felső és alsó kerületből 18-an. Köztük: Toppler, k. v. knk, Gabrielli, ki 101 évet élt, Schimpl k. v. knk, 2 káplán. A kecskeméti kerületből 18-an, köztük Sándor András, Szörényi, Cseh András k. knk, és 4 káplán, köztük Seress Pál k. knk és egy volt pálos. A szolnoki kerületből 9-en. Köztük Andrássy János k. cz. knk és 2 káplán. — A csongrádi kerületből 12-en. Köztük Bengyel és 3 káplán. — A kiskún-któl 7-en. Köztük Bodonyi Miklós, Bottlik k. knk, Szabó László és 2 káplán. — A gödöllői kltból 16-an. Köztük Riek, Poroszkay, Laczkovics k. cz. knk. Diber, Urdá, máskép: Bányász, ki utóbb eltűnt. — A hatvaniból 14-en. Köztük Stettner, a hatvani prépost, Podhragay és 2 káplán. — A nógrádi kltból 12-en. Köztük Gáspár, Ludik és 2 káplán. — <sup>3)</sup> Bezzegh és Ciani knkok. A statutum végén ez áll: „Praesenti statuto consentit Capitulum Vacienae.“

idő óta, 80 éven át t. i. folytonosan, a gyakorlat és megerősítés által szilárdult meg.

Ezen szabvány következtén: kanonokok, parochusok, admtrok, káplánok, valamint az udvari papok, a papnövelde előljárói, a Lyceum tanárai, végre a kiérdemült és elaggott papok tartoznak a halál esetén minden 100 frttól 4-et hagyományozni a föntnevezett két intézetnek, különben ennek meg nem történte hivatalból pótoltatik helyre. Sőt, hogyha elkülönítve hagyatnék is valami a két mondott intézetnek végrendeletileg, ezt nem tekintve, a hagyatékon túl, a kiszabott százalék is behuzatni szokott.

### 3. §. Egyházmegyei, közpénztár.

Emlékezzünk itt egy másik egyházmegyei statutumról is. Midőn az első statutum, amint láttuk az imént, 1802. nov. 10-kén létrejött, ugyanakkor egy más külön statutum is keletkezett, t. i. az *egyházmegyei közpénztárra* <sup>1)</sup> vonatkozó, melynek gyarapítására szintén 2 frt százalék lett a papi hagyatékokból biztosítva, miután „*ezen alap az egyházmegyei papság fölségelésére és a megyei szükségletek födőzésére szolgál.*” Hozzá lehet még tenni: „*Egyházak és oly paplakok emelésére és föntartására, melyeknek nincs patronusuk.*” — E statutumot 1803. májushó 8-kán az egyházmegyei közgyűlés tagjai szintén aláírták és azóta folytonos usus és hatályban van. Azonban e 2-dik statutum a király által nincs utólagosan megerősítve s e czélból föl sem volt terjesztve; valószínűleg azon oknál fogva, nehogy az egyházmegyei közpénztár számadásai felkivántassanak. Ujabb időkben ezen alap országos és városi póttadó-kivetés tárgya lön . . .

A közpénztárt érdeklő statutumot, azért, mivel az megerősítve nem lön, egyszerűen elvetni nem lehet. Mért nem? Azért, mivel 1808. ápr. 12-kén, 7040. sz. a. a hittó-tanács szintén fölszólította az egyházmegyék főpásztorait, miszerint statutum erejénél fogva az egyházmegyéket kötelezzék, hogy a közpénztárt életükben és végrendeleteik által fölségsítsék és javadalmazzák. Midőn azonban ez történt, a váci egyházmegye már 5 év óta birt ily statutummal. E szerint a kormányzék és váci egyházmegye nézetei e pontban találkoztak. És a hittó tanács kezdeményező intézkedése mintegy megerősítette a már 5 éves statutumot, a 80 éves gyakorlat pedig megszilárdította annak létjogát.

A váci egyházmegyei közpénztár, az 1874-ki elbírált számadás szerint, bir tőkében 78,280 frt és 83 krt, az utolsó évi maradvány tesz 192 frt 42 krt, a hagyatéki százalékból bejött 304 frt 87 kr., <sup>2)</sup> kamatokból befolyt 4377 frt 9 kr. *Gaspárik* nagyprépost után örökségkép 2281 frt 37 kr. — Följegyezzük itt, miszerint az intézetben

<sup>1)</sup> „*Cassa generalis dioecessana.*” — <sup>2)</sup> Nem megvetendő tétel!

papi hagyatékoknak <sup>1)</sup> egyik örököse az egyházmegyei alap, <sup>2)</sup> az 1812. okt. 6. 4030/24,269. sz. a. kelt hittósági intézmény szerint. <sup>3)</sup> Ugyanis  $\frac{1}{3}$ -ot örökölnék a rokonok, a másik harmadot a szegények, és az utolsó harmadnak  $\frac{2}{3}$ -át kapja az egyházmegyei tár, a főmarad  $\frac{1}{3}$ -dát pedig az egyház, melynek az elhunyt szolgálja volt. — S e tekintetben a közpénztárnak külön jövedelmi ága és fölénye van, milyennel a papnövelde és nyugda <sup>4)</sup> nem dicsekedhetnek; mi komoly figyelembe veendő.

A közpénztár 1874-ben építkezésekre kiadott 1454 frt 75 krt; adóba fizetett 699 frtot; <sup>5)</sup> a gondozási alapba pedig beszolgáltatott 350 frt 27 krt. — Végre is a maradvány 1875-re kitesz 1188 frt 19 krt o. é. — E közpénztárról elmondhatni, hogy nélküle egy egyházmegye sem fejthetné ki ama gondviselészerű jótékonytságot, melyet mégis tőle <sup>6)</sup> méltán várhatni. Pártfogó nélkül fanyalgó anya- és fők-egyházak s paplakok ennek pénzerejéből építtetnek és tartatnak fön, beteges, sinlődő egyháziak kapnak abból gyógykezelési és fűrdőköltséget, a szegény állomásokon lelkészkedők ellátást, az Urban kimúltakat, ha máskép nem lehet, e közpénztár temetteti el, és midőn a kispap *Rómába* küldetik a német-magyar társodába, <sup>7)</sup> vagy midőn valaki a hittudományból szigorlatot teendő, *Bécsbe* utazik, ebből utalványoztatik a kellő költség; midőn az egyházmegye templomot, parochiát építtet, és ez a kész alkotmány fölülvizsgálatára <sup>8)</sup> mérnökét kiküldi, az enemű kiadást, valamint az alapítványi ügyész és az egyházmegyei főtanfelügyelő évi díját is e közpénztár viseli, esetleg a nyugdíjazott papok fizetését is pótolja, a szegényebbeket pedig segélyezi. Szóval: éltető melegét, mint a nap, minden irányban közli és terjeszti.

Ugyanazért sajnálatos, hogy az ide vonatkozó statutumra utólagosan a felsőbb megerősítés rá nem vezetett. Mert ha ez annak idején megtörtént volna, nem kellene most, az újabb időkben, esetenként tapasztalni, hogy az egyházmegyei közpénztár kettős százlékát a papi örökösök megtagadják, azon ürügy alatt, hogy a statum csak magán-jellegű, mivel legfelsőbb helyen az soha alakilag megerősítve nem volt. — Fölemlitjük itt, miszerint 1836. jan. 4-kén, 113. sz. a. egy httö-tanácsi intézvénny indítványba hozta, hogy az egyháziak hagyatékából a papnöveldek és nyugintézetek fölségelésére 5—5, összesen 10% igényeltessék. Ez ellen azonban érsekek, püspökök és káptalani helynökök erélyesen fölléptek, minek az lett következése, hogy az indítvány 1839. márcz. 12-kén 9554. sz. a. csakugyan visszavonatot.

A föntebbi statutum szövegének végén jelentékeny záradék <sup>9)</sup> fordul elő: „És most megjegyezzük, miszerint e statutum csak ad-

<sup>1)</sup> „*Massa intestata.*“ — <sup>2)</sup> „*Fundus dioecesanus.*“ — <sup>3)</sup> V. ö. 1822. ápr. 16. 9044. sz. — <sup>4)</sup> „*Deficientia.*“ — <sup>5)</sup> Enormis megrovás!!! — <sup>6)</sup> Az „*alma matertól.*“ — „*Collegium Germanico-Hungaricum.*“ — <sup>7)</sup> „*Superinspectio.*“ — <sup>8)</sup> Azaz: „*clausula.*“

dig fog kötelező erővel birni, míg a papnövelde és nyugdíj-intézet elegendőképen dotálva nem lesznek. — Az itt ismertetett két statutum nagyon válságos időben jött létre; <sup>1)</sup> de azért a vácsi papság annyi balszerencse és oly sok viszontagság daczára hű maradt a statutumokhoz. Kiállotta a sok terméketlen évet, ki az 184<sup>3</sup>/<sub>9</sub>-ki szabadságharcot, és az egyházmegyei papnöveldet, a nyugdíjintézetet és a közpénztárt idáig nemcsak végrendeleteiben gyarapította, hanem életében adakozásaival is jelentékenyen segítézte.<sup>2)</sup>

#### 4. §. A bankjegyek értéksökkenése 1811-ben.

Mindkét statutum alkotása, úgyszintén az egyházi javadalmak 1802-bani összezeirása is <sup>3)</sup> nagyon harcias időkben történt, úgy hogy elmondhatni a költővel: „*Heu quantis luimus nostris tristia proelia damnis.*“ <sup>4)</sup> Ugyanis megkötöttvén 1801-ben a *lünevillei béke*, I. Ferencz apostoli király 1802. május 2-ra Pozsonyba országgyűlést hirdetett, hogy *a hű karok és rendek az állam szükségéinek mi módon leendő földözése és a külbéke miképeni megállapításáról tanakodjanak*. És valóban az 1805. és 1809. években János temploma ismét megnyílt; mert a franczia ellenségeskedések ismét kigyuladtak, <sup>5)</sup> s pénzügyi tekintetben az Osztrák-birodalom állapotát nagyon kritikussá tették. <sup>6)</sup> Igen, a hosszszas harcok folytán oly ziláltak lettek pénzviszonyai és kedves hazánk is pénz-zavarba bonyolódott annyira hogy 100 ezüst-forintért ezer, sőt 1200 frtot is kelle fizetni az u. n. fekete bankóban. Az osztrák kormány tehát 1811. febr. 20-kán ki mondá az államtönköt, <sup>7)</sup> a forgalomban lévő bankjegyek <sup>8)</sup> értékét váltójegyekben <sup>9)</sup> <sup>1</sup>/<sub>5</sub>-re szállítván le!! Ennek folytán sok család koldúsbotra jutott, az üzlet, kereskedelem, ipar, sőt a mezőgazdaság is hosszszú évi sorvadásba estek! Az egyházi, iskolai, kórházi stb. alapítványok tetemesen megcsökkentek.

#### 5. §. Széküresség alatti 1821. évben tartott vácz egyházmegyei zsinat, mint az esztergomi 1822-ki nemzeti zsinat megelőzője.

Melyek voltak e zsinatok indokai, világosan fejezi ki a vácz bizottság <sup>10)</sup> az ő véleményében, hogy t. i. nagyon elterjedt az erkölcstelenség az embernem minden osztályában s nem hiányoznak a kik, miután a legezégéresebb bűnökkel magokat beszennyezték.

<sup>1)</sup> V. ö. Kovách Pál: „A kath. papság némely legégetőbb kérdéseiről,“ Budapest 1875. 11—14. — <sup>2)</sup> Mint ez ezen intézetek történetében bőven előfordul a magok helyén. — <sup>3)</sup> T. i. a római kath. javadalmakat iratta össze ekkor a kincstár. — <sup>4)</sup> Azaz: „Hej mennyi kárt szenvedénk gyászos csaták által!“ — <sup>5)</sup> És egész 1815-ig elhúzódtak! — <sup>6)</sup> Az államkiadások némi fedezéseül beleegyeztek a rendek, hogy a sónak ára mázsánsként 1 frt 6 krral föllebb emeltessék. — <sup>7)</sup> Állambukás, Staatsbanquerotte, fallimentum status. — <sup>8)</sup> Banknoten, schaedae bancales. — <sup>9)</sup> Einlösungsschein, Reluitoriae. — <sup>10)</sup> Deputatio Vaciensis.

elvetvén a szemérmert és szégyent, gaz tetteikkel dicsekedni nem iszonyodnak! Hogy az oly sok, naponkint növekedő rosznak eleje vétessék, úgy véli a bizottság, miszerint előbb gondosan megvizsgálni kellene: mely forrásból erednek azok, a tapasztalt orvos szokása és példája szerint, a ki, mielőtt a test gyógyításához fogna, a betegség természetét, eredetét és okait szokta kifürkészni.<sup>1)</sup> Ezen bizottsági, igen találó vélemény az egyházmegyei zsinaton fölolvatatott és pontonként megvitattatott. — Ime a zsinat jegyzőkönyvének rövidlete.

„1821. sept. 17—18. napjain fötdő *Tiller József*, a bold. Szűz Mária bézere-i apátja, a váczi székesegyház nagyprépostja, és kanonok, a váczi egyházmegyének, a széküresség idején, a lelkiekben helynöke és általános káptalani ügyhallgató elnöklete alatt, a fötdő *Borcsiczky Béla*<sup>2)</sup> olvasó, — *Bodonyi Miklós* székesegyházi, *Poroszkay János* pesti, *Balogh István* csongrádi főesperesek, *Toppler György*, *Bogyay Mihály*, *Riek ker. János*, *Bottlik István* és *Bartfay Márton* ugyanazon székesegyház valóságos kanonokjai jelenlétökben, ugyanintén *Baranyai János*, most mondott egyház cz. kanonokja és az ecegi kerület alesperese; — *Stettner Bernárd* hatvani prépost és parochus; — *Cseh András* sz. Hubert grábai prépostja és a kis-kún kerület alesperese, — *Bengyel György* chuchnis-i prépost és holdmező-vásárhelyi parochus; — *Nádasdi Tersztyánszky Imre*, sz. Benedek tereskei apátja<sup>3)</sup> és a kecskeméti egyház plébánosa: — továbbá ezen ntdő urak: *Horváth Elek* székesegyházi, *Gáspár József* nógrádi, *Alajtner József* gödöllői, *Schiml József* soroksári, *Rendel Ferencz* nagykátai, *Kárász Pál* alsónémedi, *Nagy György* kecskeméti, *Andrássy János* nagyabonyi, *Mátyus János* holdmezővásárhelyi valóságos kerületi alesperesek és *Kerék Mihály* hatvani helyettes alesperes;<sup>4)</sup> — továbbá ezen tdő urak: *Vazula István* nézsai, *Kasza János* veresegyházi, *Katona János* bujáki, *Besze Mihály* dányi, *Guba János* taksonyi, *Bentze György* szecsői, *Dobos Péter* kún-szent-miklósi, *Ladányi István* izsáki, *Szőrényi Ferencz* rékasi, *Schidlik Mihály* czibakházi, *Szabó László* dorozsmai, *Seress Pál* tápéi és Podhragyay János jobbágyi egyházak plébánosai; nemkülönben: *Szarvas Ferencz*, *Kutsera András* és *Szrnidy János*, a püspöki Lyceumban a sz. hittudomány nyilvános és rendes tanárai; — fötdő Púlya<sup>5)</sup> *Lajos* prémontrei rendü kanonok a jánoshidi konventből s az itteni parochiának a lelkiekben administratora;<sup>6)</sup> — tdő atyák: *Strobl György* váczi, és *Dányi Zsigmond* a kecskeméti kegyes rendi iskolák társo-dájának fűnökei;<sup>7)</sup> tdő atyák: *Végh Márton* váczi, *Gyüre Adalbert* kecskeméti, *Orbán István* szolnoki, sz. Ferenczrendi kolostorok fűnö-

<sup>1)</sup> Ld. Kovách Pál: „Specimen Monographiae Capituli Vaciensis, Vacii 1884. — <sup>2)</sup> „Borcsiczky“ előnévvel. — <sup>3)</sup> E szerény sorok írója szerencsés volt egykor ezen ősrégi benzés-templomban misézni, gyóntatni és aldoztatni. — <sup>4)</sup> Azaz: surrogatus VAD. — <sup>5)</sup> „Pályá“-nak is iratik. — <sup>6)</sup> Mert van a sz. kanonoki rendnek itt uradalmi administratora is. — <sup>7)</sup> „Rectores Collegiorum Scholarum Piarum.“



kei, *Simon Imre*, a besnyői kapucinus kolostor előjárója és *Riegl Damián* a váczai irgalmas-rendiek perjele, — összesen 49, — jelenlétén, tartatott az egyházmegyei zsinat, a melyben:

Minekutánna az egész papság, mely ezen tartandó egyházmegyei zsinatra, valóságos rendelettel hivatott meg, a székesegyházban, a Szentlelket segítségül hívó, ünnepélyes főpapi szertartással végzett sz. misén, áhitatosan és kegyeletesen jelenlett volna, azután pedig ugyanazon egyházból, a kiszabott rend szerint kivonulván, és a püspöki laknak a zsinati ülések megtartására kitűzött nagyobb teremében a kijelölt helyeket elfoglalta légyen, a zsinat a hiteskü letételével kezdetét vette, melyet is a tridenti zsinat előírt mintája szerint valamennyien letettek. Ez megtörténvén, a főtdő általános káptalani helynök úr, az egybegyült zsinati papsághoz erőteljes és magvas beszédet tartott, azt az egybehívott zsinat céljáról kitanította, — és azokra, melyek e zsinat tárgyai volnának, a dolgok és körülményeknél fogva tüzetesen buzdította a jelenvoltakat, hogy azokat testvéri szeretettel és kölcsönös jó hajlammal, komolyan tárgyalják és megvitassák. Felolvastatván aztán *Rudnay Sándor* ő főmga, Magyarország primásának az egyházmegyei zsinatok tartására kiszabott rendsorozatát illető 1821. május 24-kén kelt irata, valamint ő Főlségének ezen évi márczius 23-kán kelt s a herczegprimáshoz menesztett legmagasabb válaszirata, — azon pontok és tárgyak, melyeket ő Főlsége ezen válasziratában mint tárgyalandókat kitűzött, kölcsönös megvitatás- és jó megrostálásra egyenként fölvetettek; — és a tdő káptalan által előre jól megvitatott tárgyak, a megrostálás eredményeül, írásba foglalva, egyesített tanácskozás folytán véleményüket minden pontokra nézve a következőkben fejezte ki:

„Melyek mind így meglétén, és a kegyes kir. leiratban foglalt tárgyak fölötti vélemény, ezen zsinat által, amint az Urban jónak látta, kifejeztetvén, — egyszersmind ez alkalommal: *Toppler György*, *Bottlik István* és *Bártfay Márton* váczai székesegyházi kanonokok, ugyszintén *Szarvas Ferencz* a püspöki Lyceumban a sz. hittudomány tanára, ezen zsinat által zsinati vizsgálókká kineveztetvén és tisztök pontos teljesítésére a szokott módon, eskütétellel is leköteleztetvén, miután a főtdő elnök úr az egybegyült zsinati papsághoz beszédet tartott, s a zsinatot bezárta volna, a székesegyházba vonultak a zsinati atyák és ott elénekeltetvén a sz. Ambrus-féle dicsének,<sup>1)</sup> ünnepélyesen hálákat rebegtek a mindenható Istennek.

Az érintett bizottság<sup>2)</sup> a következő 8 pont fölött fejezte ki nézetét és szavazatát: I. *Az alásülyedt erkölcsiség megjobbítása eszkezeiről, jelesen a világi és szerzetes papság s az iskolai ifjuság fegyelmének helyreállítása.* — II. *A tanulmány és tanrendszer egyöntetűségének a püspöki Lyceumokba leendő mindenütti behozatala.* — III. *Az*

<sup>1)</sup> Vagyis a „*Te Deum laudamus.*“ — <sup>2)</sup> Azaz: „*Deputatio Dioecessana.*“



egyetemi tanárok közötti pörlekedések kiegyenlítése. — IV. A szerzetes-rendek szabványainak az egyház jelen állapotához leendő alkalmaztatása. — V. A Káldy féle magyar szentírás valami legjobb módóni új kiadása. — VI. A bécsi fensőbb áldozári nevelő intézet alapjának gyarapítása 10 magyar áldozár részére. — VII. Hajdan az eltörölt szerzeteseknél tett sz. mise-alapítványok intencióinak, melyek az idők gonoszsága folytán kimerült vallás-alapnak, valamint a gondozó papságnak terhével kötvék össze, összevonása.<sup>1)</sup> — VIII. A sz. székek és egyházi bíróságok egyenlő, a célnak jobban megfelelő, de egyébiránt az idevonatkozó harczai törvények sértetlenül hagyatván, rendezése.

6. §. A pozsonyi nemzeti zsinat 1822. évben. (A váci püspöki szék üressége idején.)

Ezen pontok előzetesen az előkészítő egyházmegyei zsinatok által szellőztetvén, megvitattatván, és kellőleg megvilágittatván, Rudnay Sándor, az ország herczeg-primása és esztergomi érsek által a sz. kir. Pozsony városába nemzeti zsinat lön hirdetve. — Főtdő Bodonyi Miklós, általános káptalani helynök, apát és örkanonok, szept. 5-kén 1822. évben, főtdő Toppler György kanonok és a tdő váci káptalan küldöttjének társaságában, valamint ntdő Mericzay Antal sz. széki jegyző kíséretében, a délelőtti órákban, a primási udvarba átmenvén, ott miután némelyek az egyházmegyei püspök urak közül, a főméltóságú herczeg-primásnak hódolatokat tették volna, annak kézcsókolása és tisztelet-kimutatására, több kanonokok és a papságbóliak számos társaságában bocsátva lön.

A nemzeti zsinat első egyetemes ülése 1822. szept. 7-kén tartott, az utolsó meg u. e. évi október 16-kán, előre bocsátván a legszentebb Üdvözítő templomábani ünnepélyes sz. misét, melynek bevégezése után, a zsinati imákat a főmlgú hg-primás a zsinati papsággal együtt mondotta el. Mire olvastatott és kihirdettetett a nálunk elharapódzó erkölcstelenség kutfői-, az erre hozandó gyógyszerekről, majd az iskolai ifjúság-, ennek házi, úgyszintén a tanintézetekbeni oktatása és neveléséről, továbbá a világi papság helyreállítandó fegyelme-, és végre a zsinati statutumoknak szerzendő hatályi döntvénye, mihelyt a zsinati akták ő fölsége által visszaküldetni fognak. Ezek megtörvén, a zsinat elnöke az atyáktól elbucsuzott, a kalocsai érsek pedig a primásnak, a zsinat böles vezetéseért, a zsinati atyák nevében is nyíltan köszönetét fejezte ki, végre a szokásos felkiáltások is megtétetvén, a primás curiájába visszavezettetett a papság által.

Okt. 17-kén, reggeli 8 órakor irattak alá a zsinati akták 3 példányban, megelőzvé az aláírásokat a hg-primás alájegyzése. Ez megtörvén és a hazamenetelre az engedély megadtván, a zsinati atyák még ugyanazon napon útra keltek; a kik példáját követte a főtdő általános káptalani helynök is, a ki a váci káptalani követ és

<sup>1)</sup> A szövegben „reductio“ áll.

sz. széki jegyző társaságában útnak indult Vác felé és ide okt. 20-kán övéi közé szerencsésen megérkezett.

Ezen nemzeti zsinaton, az elnökön kívül, jelen voltak: *Klobusiczky Péter kalocsai érsek, 11 megyés főpásztor, 3 főlszentelt püspök i. p. i.,<sup>1)</sup> 5 címzetes püspök, a pannonhalmi főapát, a káptalanok, valóságos apátságok és prépostságok stb. 20 küldöttei.* Az egybegyűlt atyák ezen társulata 5 szakaszra volt fölosztva, melyek másodikába volt beosztva *Bodonyi Miklós*, a váczi káptalani általános helynök, a ki a magyar szentírás kiadásáról beszélt; az ötödik bizottsághoz pedig tartozott *Toppler György*, a váczi káptalan képviselője, ki a sz. széki bíraskodás rendje és egyformaságáról szólott e zsinaton.

## VIII. FEJEZET.

### A váczi egyházmegyét ért különféle csapások és üldözés.

1. §. Az egész ország siralmas és nyomorú állapota, tehát a váczi egyházmegye és káptalané is.<sup>2)</sup>

Az 1829<sup>3)</sup>-ki igen szigorú tél után nem sokára, vagyis az 1831-ki nyáron a váczi püspök, *gr. Nádasdy Paulai Ferenéz*, jul. 3-ról siralmas körlevelet bocsátot gondozó papságához, amint következik: „Midőn a politikai hatóságok a legsúlyosabb betegségek elhárítására, mely először Tisza-Ujlakon észleltetett és a keleti kolerához hasonló, a tiszai részeken csodálatos gyorsasággal terjed, és a hivatalos értesítések szerint, Miskolczra és Mező-Kövesdre behurczoltnak lenni mondatik, megfelelő időszerinti eszközöket használnak . . . Főntisztelt uraságaitokat megbízom, hogy a sz. misékben a derűs idő- és a halandóság elkerüléseért collectát vegyenek, és az Istent esengő imákban kérni megemlékezzenek . . .

Mivel pedig megtörténhetnék, hogy az éritkezés köztem és uraságaitok közt megszűnnék, minthogy itt tényleg elzáró vonal buza-tik: Uraságaitoknak hatalmat adok a főntartott eseteiktől fölöldozásra<sup>3)</sup> ezen irat erejénél fogva, ennek visszavonásáig. Egyszersmind inteni akarom azokat, hogy különben Vácra ne menjenek, vagy én hozzám kit sem küldjenek, hacsak a község ünnepélyes iratával bizonyítani nem tudják, hogy Isten kegyelméből egészséges helyről, és tökéletes egészségnek örvendve utaznak s érkeznak meg.

Ugyanazon főpásztor 1831. jul. 26-ról az ő-körlevelében, növekedvén már az egyetemes gyász, a felsőbb intézkedésekhez alkalmazkodva, papságának ezen utasításokat adja, hogy t. i. *azok az utiköltség nyújtására ezüst-kávéskanalat alkalmazzanak 3—4 láb hossz-*

<sup>1)</sup> Az az: „*in partibus infidelium.*“ — <sup>2)</sup> Itt a keleti kolera értendő. — <sup>3)</sup> *Fa-cultas absolvendi a casibus Episcopis reservatis.*

szüi pálczára, melynek végén rovásos bemetszés lévén, vastagabb selyem-fonál segítségével ehhez legyen rákötve, és azt minden ténykedés után erős bor-eczettel mosassák meg; ugyyszintén a betegek kenésére <sup>1)</sup> hosszszas pálczikát használjanak, melynek a sz. olajba mártandó hegye pamutttal vagy gyapottal legyen körültekerve, elhagyván az érzékek szerveit, egy közös formula mondása alatt a betegnek csak homlokát kenjék meg... Ezekre a főpásztor irányadó utasításul közli és ajánlja a következőket: „Jelenti, hogy Kerber nevű sebész-mester megtámadtatván a kolera által, minden gyógyszerrel elutasított magától, e helyett bőven itta a vizet és visszazanyerte egészségét. Majd tanácsolja, hogy a sz. misék a templom bemeneténél tartassanak, — azok részére, kik kolerában hunytak el, a temetőben külön terület hasítottassék ki, — hogy a bűnbánók nagyobb összetódulása alkalmával, a gyónások a parochiális épület szobájában történjenek, — és hogy 8 láb mélységű sírok ásattassanak, végre, hogy a lelkipásztorok az előfordulandó esetekben a királyi biztoskhoz <sup>2)</sup> forduljanak.“

Kivonat az 1831. aug. 2-káról kelt köriratból: „A lelkipásztorokat felhívjuk, miszerint azok alkalmas beszédekkel, a különféle előítéletekkel telített és a közbéke zavarói által gonosz szándékból tévútra vezetett népet a hírek hamis volta és az apostoli király meg a kormány atyai gondoskodásáról, magánlag és a szószékről fölvilágosítani és meggyőzni igyekezzenek.“ . . .

Morzsák az 1831. aug. 5. körlevélből: „Ezek után, minthogy a rozsasz, melylyel bússítottunk, főképen az érintkezés útján terjed, az iszákosság és részegeskedés által pedig és az ezekből következni szokott fölhevülések, éjjeli dorbézolások és meghülések folytán különösen elmérgesül; és mivel e métely az egyháznapi-búcsúk <sup>3)</sup> alkalmával, a midőn különféle nép nemcsak a templomban és csapszékekben zsúfolva összedől, hanem lakmározások és ezeknél még sokkal rosszabb kihágásokat is elkövet többnyire, — a legtöbbször átöntésre a legalkalmasabb csatornát találja: a templomnap ünnepélyeket, <sup>4)</sup> míg jobb idők fognak ránk derülni, e sorok erejénél fogva az egész egyházmegyében betiltom és fölfüggesztem.“ . . .

Továbbá az 1831. sept. 5. köriratban, <sup>5)</sup> a többi közt, ezek foglaltatnak: „A nmlgú httö-tanács rendeli, hogy a lelkipásztorok a kolera gyógyítás azon szereit, melyek az ország főorvosa által javasoltatnak, és melyek Morvay János tiszabábolnai plébánostól vétetnek és már jobbra elfogadvák, parochiák területén minélelőbb és a legjobban használatba hozzák.“

Végre (1831. decz. 15.) a vácsi főpásztor így szól papságához: „Elszomorodik és borzad az én lelkem, ha azon rosszakat fontolgotom,

<sup>1)</sup> Vagyis az utolsó-kenet szentségének földadására. — <sup>2)</sup> Ezek voltak: Szentkirályi László, báró Orczy Lőrincz és báró Vay Miklós. — <sup>3)</sup> „Patrocinia.“ — <sup>4)</sup> „Festivitates Titulares“ áll a szövegben. — <sup>5)</sup> Az egyház nyelven: „Litterae Encyclicae“ vagy „Circulares.“

melyek végtelen serege, csak tegnap és harmadnapja a hazai földre és ennek vidékeire telepedett, — a kegyetlen halál, melynek csak neve is iszonyu, vétségeink büntetéseül bocsáttatván ránk, egyenlő léptekkel ke-reste föl a szegények viskóit és a főurak erődpalotáit. Semmi osztály, rang, kor és nem sem volt képes az ő mótelyét kikerülni vagy azt el-üzni. Mindenütt csak temetések valának szemlélhetők és a hová csak tekintettel, minden gyászszal és jajgatással volt tele. Itt virágzó ifjak, ott korgyöngye, roskatag aggastyánok vitettek a sirba.“ . . . „De már ezektől kedélyünkkel elfordítani, vidámbanban működni és szabadabban lélekezni lehet . . . „Az, a ki minden sanyarusáyunkban megvigasztal minket, visszazdta az áldott békét.“ . . . „Minélfogva ezen sorok erejével rendeljük, miszerint előrebocsátva az elhunytakért a gyászmisét,<sup>1)</sup> ünne-pélyes hálaadó istenítiszteletet, az Oltáriszentség kitételével,<sup>2)</sup> miről a népet előre értesítsék, énekeljenek minden parochusok, egyszersmind pe-dig a föntartott esetektől fölloldozás szabadságát ezennel visszavonom.“ . . .

## 2. §. A kolera vész pusztítása Váczon és a megyében

Ezen gyászos időszakban, a váczfelsővárosi parochia területén, mely akkor alig számlált 5000 lelket, augusztusban 243, szeptemberben 77, egész éven át 518-at ragadott ki az életből, az alvárosi plébánia hieveiből meg augusztusban 160-, és szeptemberben 52-tőt, egész éven át 401-gyet, összesen tehát 919-et ragadott el gyorsan e kegyetlen halál. És minthogy az ezen évi kath. népességet 9000-re lehet tenni, önkénynt következik, hogy az 1831. évi halandóságot átlag 10% körül forgónak mondhatni. — Mint a lelki szolgálat áldozata hullott el *Kovács Antal*, herédi plébános, 1831. aug. 4-kén a kolera-vész kiragadván őt az életből. Ezen vész későbbben is előfordult hazánkban, például 1849. évben;<sup>3)</sup> amidőn szeptember hóban elragadta a káptalanból *Medgyessy ev. Jánost*, mint örkanokot, élte 54. évében, áldott emlékét hagyván hátra a szűkölködők és tudomány-kedvelők-nél. Később, 1855. aug. 20-kán, a ravatalra döntötte *Jankovich Mi-hály* kecskeméti plébánost; 1866-ban, a porosz-olasz-háború alkalmá-mával, ismét sokakat döntött a sirba. 1873. évben *Millmann János* káplán (aug. 31.), *Gyurcsák Ignác* parochus (sept. 14.) és *Stitz Jó-zsef* kiérd. plébános (sept. 19.) életét oltotta ki. De egyébiránt más években is pusztított itt-ott e vész az egyházmegye területén szór-ványosan, például: 1836. évben *Félegyházán*.

## 3. §. A Duna és Tisza kiöntései (1838. és 1876.) tűz vészek, földrengések, tűnemények s egyebek.

A kiáradások, főképen tavaszkor, midőn ezen folyók a jégbori-téktől megszabadulnak, és a bőséges zápor-esők következtén oly mérv-

<sup>1)</sup> „Requiem.“ — <sup>2)</sup> Vagyis: „Te Deum landamus“-sal. — <sup>3)</sup> Háború, inség, mirigy-halál is uralkodtak ekkor!

ben garázdálkodnak, hogy a polgárok életére és vagyonára nézve egyaránt veszélyesek szoktak lenni. Ami egyházmegyénkben,<sup>1)</sup> az alsó-némedi (most soroksári), szolnoki és h. m. vásárhelyi (most csongrádi) kerületek leginkább kitétetvék a dunai és tiszai kiöntéseknek. Az 1838. és 1876. években a püspöki város és a káptalani jelentékeny károkat szenvedett, főképp pedig a Duna karajához közeli házak, ahol a folyónak nincsen partja, és a szegényebb lakókéi, romba dőltek, a megkárosultaknak hát emberbaráti segílyt kelle nyújtani. Az 1879. márcziusban a dorozsmai és algyői parochiák, megáradván a Tisza, ennek árja által teljesen eltöröltettek. Ezen gyász-eset következtén az 1940 lelket számláló eredeti plebánia Algyeő a Sándorfalva új curatiának lön fiókegyháza.<sup>2)</sup> Tápe plebánia, melynek kegyura Szeged sz. kir. v., és a mely maga is a kiáradás gyászos esetét szenvedte, lassankint a régi, sőt még szebb alakot is öltött. A Dorozsma kún-mezőváros, minthogy a Tiszától távolabb létezik és jó része magasabb helyen fekszik, kemény csapást ugyan, de mégis elviselhetőbbet szenvedett, mint Algyő és Tápe, és szintén a szomorú romokból emelkedik ki. E vész az 1881. évben majdnem ismétlődött megint!...

Az 1841. júl. 18-kán, a délutáni órákban forró szél, az u. n. „sirocco“ rémitette a lakókat. — 1842. júl. 8-kán, reggeli 7 órakor Váczon a nap eclipsis-e csodálatosan látszék. — 1846<sup>6</sup>/<sub>7</sub>-ben erős éhség dühöngött az országban, s ez alkalommal a szegény felvidéki tót cselédek potom áron adták el gyermekeiket!

1846. júl. 15-kén, a Pestről-Vácra húzódó vasutvonal használatra és nyilvános közlekedésre ünnepélyesen megnyitott. Jelen volt József főhg. ő főnsége, az ország nádora, a legkikeresettebb kíséret bőségében. Es ime! a Tabán külvárosban gondatlanul támadt tűzvész egész sorházat zsákmányul ejtett. Palatinus főherczeg minthogy kitűnő lelkületű és szerföltött népszerű volt, haladék nélkül a gyász-eset színhe-lyére sietett, és ott a megkárosultak első szükségére 200 frtokat osztatott ki.<sup>4)</sup> — 1864. évben hallatlan aszály pörzsölte le a váczzi területet, mely csapás általános volt és majdnem az egész országban nagy drágaságot és inséget okozott. — 1866. évben május 24-kén iszonyú fagy nemcsak a szőlőket, hanem a vetéseket is tönkre tette! — Ugyanezen évi nyáron a porosz hadak a mieinket Csehországban<sup>5)</sup> szerföltött gyilkos csatában leverték; ez még nem volt elég! Az inség és háboruhoz járult még a keleti kolera is, mely igen sok helyen pusztitván, számosakat döntött a sirba!

1879. évben a székesegyház kupolájába beütött a villám. — 1882<sup>2</sup>/<sub>3</sub>-ban földünket vészes földindulások rázták meg. — 1883. jan. és febr. hónapokban az ég szokatlan pirosságtól fénylett a nap le-nyugta után.<sup>6)</sup>

<sup>1)</sup> T. i. a vácziban: — <sup>2)</sup> Ez most már plebániává van emelve. — <sup>3)</sup> „Algyeő“-nek is iratik. — <sup>4)</sup> A városi jkönyvek szerint 1731-ben Vácott 196 ház égett el, és 1741-ben a lakosság tizedrészét ragadta a vészki ki az életből. — <sup>5)</sup> Königrácz-nél. — <sup>6)</sup> Még idáig e tünemény oka ismeretlen.

Mindezek mellett mégis,<sup>1)</sup> a *Bold. Szűz Mária*, kinek képe díszíti a káptalan és város pecsétjét, és a kinek, az ő hathatós pártfogásaért áhitatos érzülettel, meleg köszönettel és forró hálával tartozunk, *közbenjárása segítségével* mindenkor mintegy bekötözve sebeinket, azokat meggyógyította, és minket kiragadván a tűz- és vízveszélyből, a romok mindig helyreállítva lettek és ezen ősi város régi dicsét mindenkor viszszyanyerte. Miért „*Legyen Neki örökké dicséret és tisztelet!*“

4. §. A gondozó papság üldözése a vegyes házasságok megtagadott áldása miatt 1842. évben.

Bevégződven 1840-ben az országgyűlés, a főpásztori kar az akkor igen ünnepelt nevű *Lonovics József* csanádi püspököt küldte kebeléből könyörgő irattal Rómába a pápához, hogy a vegyes házasságok tárgyában utasítást adna ki. Ő szentsége *XVI. Gergely* az egyenlő eljárás czéljából 1842. ápril 30-kán *Apostoli Brevét* adott ki, melyet *V. Ferdinánd* apostoli király u. a. évi okt. 12-kén királyi tetszvényével látott el.<sup>2)</sup> Ezen pápai irat rendeli, miszerint, „*ha a nem-katholikus fél a mindkét nembeli gyermekek katolikus nevelését törvényszerű térítvényi irattal*<sup>3)</sup> *biztosítani nem akarná, a kath. fél pedig az egybekeléshez így is ragaszkodnék: ezen esetben a parochusa ennek, mint törvényes tanu, az egybekelésnél passive assistálhat; sőt, ha az így megtagadott áldás miatt a jegyesek hajlandók volnának a protestáns igehirdetőhöz vagy pópához menni az összekelés végett, ebben semmikép se akadályoztassanak, minthogy itt is az igazi szentség forog fön, mert hisz a házasság szentségének ministere magok az összekelők.*“ Megmentve van itt a kath. dogma és a kath. fél vallásos meggyőződése nem szenved fogyatkozást.

Már most a magyar gondozó papság élesen megtámadtatott, az 1647. 14. tvcz. alapján, több ezen egyházmegyei lelkipásztor, a *valási béke háborítása* ürügye alatt, mindannyiszor, ahány ily eset adta magát elő, 600 ftnyi birság letételére a törvényhatóság által szoríttatni sürgettetett, de hiába, mert az ily szorongató és vakmerő ügyeket, a m. kir. udvari kancellária parancsa folytán, Bécsbe kellvén fölterjeszteni, ott megakadtak, és mint törvénytelenek nem vétettek tekinetbe.

És ugyan ez eljárás, mint inaszakadt s minden iuridicai értelmet nélkülöző, inkább bosszút, mint igazság-szolgáltatást tanusít. — A kath. egyház a vegyes házasságokat soha sem helyeselte, mind azon elroszulási veszély miatt, melyben a kath. hívő forog, mind pedig más veszélyek miatt, melyeknek a születendő gyermekek és maga a házassági kötelék is kitéve vannak.

Mária Teréz királyné jogara alatt a térítvényi iratok tették azon

<sup>1)</sup> „*Stat Vacium, et laetis decorantur floribus arva,*“ mondjuk a költővel. —

<sup>2)</sup> „*Placetum regium.*“ Az egyházaló liberalismus gyönyörű találmánya! — <sup>3)</sup> „*Litterae Reversales.*“



*föltételt, a mely nélkül vegyes házasság létre nem jöhetett. II. József császár hódolva a Franciaországba áramlott vallástalan, tehát üdvtelen szellemnek, a reversátisokat eltörölte, végre az 1791-ki 26. tvczik az egyháziak és némely kath. főurak ellenmondása daczára alkottatott, de a kath. egyház dogmáját e tekintetben nem séritette, s így a vegyes házasságok tana a nagyobb és számosabb roszaik kiküszöbölése miatt csak eltérve lön, érintetlen maradván e mellett a sz. hitletétemény itt szoban lévő része. — Különben az egyház az ő nem-tetszését e pontban különféleképen tanusítá; tudniillik az 1791. 26. tvcz. eltörlése után is, a vegyes házasságokat az egyház külső jelekkel is általa nem helyeseltékül mutatta.*

A főt említett törvény kihirdetése után szintén merültek föl esetek, a melyekben nem egyenlő vallásu jegyesek összehadásai egyházi szerződés nélkül történtek.<sup>1)</sup>

## IX. FEJEZET.

**Vác egyházmegyei gyülekezet 1848. évben.** (A püspöki székesegyház alatti.) — **Szabadságharcz 1848<sup>2)</sup>-ben.** (A püspöki székesegyház alatti.) — **A czeplédi gyűlés.** — **A dolgok alakja 1850—1861-ig,** illetőleg 1867-ig. — **Az esztergomi tartomány zsinata.**

### 1 §. Vác egyházmegyei gyülekezet 1848. évben.

A püspöki székesegyház alatti gyülekezet<sup>2)</sup> tartatott, főddő Szarvas Ferencz, székesegyházi főesperes és kanonok, mint káptalani helynök,<sup>3)</sup> elnöklötte alatt. — A székesegyházban 9 órakor kezdődött sz. misén jelen voltak: a tő káptalan, a kerületi alesperesek és küldöttek,<sup>4)</sup> azonfölül még más önként megjelent egyházi férfiak, összesen 76-an. Az istenítisztelet után a püspöki lak nagyobb termében egybegyűltek, a Szentlélek segítségül-hívása után, székeiket elfoglalták, és miután az elnök a jelenlévőkhöz intézett ünnepi beszédét bevégezte volna, a kerületi képviselők igazolása ejtetett meg. — A főddő káptalant képviselték főddő Gáspár Kázmér olvasó, Cseh András éneklő, Medgyesy Ev. János örkanonok, Mericzay Antal pesti főesperes, Tajthy Ferencz csongrádi főesperes, Schimpl József, Kriszter Antal, Haulik József, Herrmann József és gr. Zichy Hippolyt kanonok urak.

A székesegyházi kerületből igazolva lettek: Hulyák István alesperes, szilágyi plébános, Fejér István sződi, és Papp József vác-kishartyáni plébánosok, Suhajda János mácsai és Bezzeredy Sándor főthi

<sup>1)</sup> V. ö. Kovách Pál: Monographia V. Capituli Vaciensis. Vacii 1884. pag. 90.

— <sup>2)</sup> „Congregatio Dioecesis.” — <sup>3)</sup> „Vicarius Generalis Capitularis.” — <sup>4)</sup> Azaz: „Ablegati.”

káplánok. — *A nógrádi kerületből*: az alesperes és ker. jegyző betegség miatt elmaradtak, megérkeztek: *Neszedá István* nőténcsi plébános és *Huszár Antal* romhányi káplán. — *Az ecseghiből*: *Rudlovcsky István* alesperes és ecseghi plébános, *Urik István* sz. iványi és *Horner József* becskei plébánosok. — *Hatvaniból*: *Vavroczy István* cz. knk, alesperes és verseghi plébános, *Sistyk István* kállói pl. és *Feltor József*<sup>1)</sup> lőrinczi káplán. — *Gödöllőből*: az alesperes akadályozva lévén, *Jankovics Mihály* turai pl. és *Paulovich Mihály* baghi káplán. — *Soroksáriból*: *Nell István* alesperes és soroksári pl., *Ellenbacher István* csömöri és *Hegedüs Ignác* üllői parochusok. — *Nagykátából*: *Rátskay Ferencz* aesp. s ottani pléb., *Egri Antal* t.-sághi pl. és *Csathó Alajos* szecsői káplán. — *Alsó-Némediből*: *Szabó József* aesp. pereghi pl., *Mikuska Károly* uj-hartyáni, és *Göcze József* bugyi-i plébánosok. — *Kecskemétből*: *Hoffmann János* prép. u. o. pléb. *Bobory Károly* pl. Czepléden és *Szalay József* kecskeméti káplán. — *Nagy-Abonyiból*: *Lexa Ferencz* aesp. t.-györgyei pl., *Maizner Samu* t.-szelei admtr, és *Gajzágó Lukács* nagy-abonyi káplán. — *Szolnokiból*: *Schidlik Mihály* aesp. és cibaki pl., három szavazattal volt ellátva, *Pál András* alpári és *Patek Cyrill* mezőturi pl. nevében is. — *Kis-Kunságból*: *Fittler Ferencz* aesp. és dorosmai pléb., *Makk Ferencz* csanyi pl. és *Szabó Richárd* dorosmai káplán.<sup>2)</sup> — *Hold-Mező-Vásárhelyiből*: *Leeb Mátyás* aesp. szentesi pl., gr. *Vécsey Elek* jááki val. apát, h.-m.-vásárhelyi pl. és *Lovász Antal* itteni káplán.

Az ülési akták jegyzőivé felkiáltás utján kijelöltettek: *Bobory Károly* czeplédi pl. és *Kovács Pál*, a helynöki hivatal titkára. — *Az ülések folytattak*: u. a. napon aug. 1-jén, d. u. 5 órakor, — aug. 2-kán reggeli 8 órakor, és ebéd után 5 órakor, végre aug. 3 kán délelőtti tanácskozásokkal befejezve lön.

Minthogy pedig ezen értekezlet a szándékolt egyházmegyei zsinat előkészítőjeül szerepelt, ennél fogva a vitatkozásba vették föl a miképen szervezendő zsinat pontjai, jelesen: *kik hivandók meg arra, vajjon a szavazatok nyíltak avagy titkosak legyenek-e, mikor és hova hívassék egybe a zsinat, mely tárgyak tűzettesenek ki a tárgyalásra? stb.*

Annál fogva pedig, hogy aug. 1-jén a d. u. ülésen azon kérdés: vajjon az egyházmegyei hivatal tagjai, a Lyceum tanárai és a papnövélde elöljárói birjanak-e szavazatokkal? *nyílt szavazatokkal úgy lön eldöntve és intézve, hogy az érintetteknek külön szavazati jog adottt-, a kis-kunsági és h.-m.-vásárhelyi kerületek képviselői, a tanácskozás helyét, írott nyilatkozat mellett, tüstént elhagyták, a többiek nem csekély fájdalommal és zavarával!*

Továbbá a zsinati tárgyak behatóbb megvitatása és az előleges tervezet megvilágítására, az utolsó ülésen az elnök 23 tagból álló bizottságot nevezett ki, mely is *Szarvas Ferencz* általános kápt. helynök

<sup>1)</sup> Később, mint kecskeméti prépost-plébános eltűnt véglegesen!! — <sup>2)</sup> A valálástalanság szelleme és szele által elszédítve, elhagyta a papi pályát és az ősi sz. kath. hitet!!

elnöklete alatt aug. 22, 23 és 24-kén valóban összejött, és az előkészítői tervezetek nyomán, melyeket annak a kerületi gyűlések és az egyházmegyei értekezlet nyújtottak, a jegyzők által előbb rendszerbe hoztván, az elhatározás végett, tanakodás alá, pontonként a következő tárgyakat bocsátották:

A) *Az egyház szervezete. I. Püspök.* („Elhunyván a püspök, két hó alatt egyházmegyei zsinat hívassék össze és titkos szavazattal új főpap választassék.”) — III. *Az egyház tanácsa*<sup>1)</sup> és a sz. szék. („Az ürességben lévő kanonokságra a kijelölés az egyetemes gyülekezeten történjék az összes papság által.”) — V. *Parochusok és káplánok.* („Ha a káplánok valamelyike csekély állomásról másuvá rendeltetik, annak tüstént ajánltassanak meg az úti költségek. A kápláni állomások épen ne szaporíttassanak, hanem inkább azok száma új parochiák állítása által a lehetőségig kevesbítettessék.”) — VI. *Szerzetesek.* („A hivatásuknak többé meg nem felelő szerzetes-rendek, a nemzeti zsinat által, az alamizsnát gyűjtögető szokással együtt, eltöröltessenek.”<sup>2)</sup>) — VII. *Tartományi és nemzeti egyházmegyei zsinatok.* („Egyházi zsinatok tartásának joga törvényileg erősítettessék meg. Egyházmegyei zsinatok évenként tartassanak, a tartományiak három évenként, a nemzetiek, amint a szükség kívánja.” — VIII. *A püspökök, fő- és alesperesek szabályszerű látogatásai.*<sup>3)</sup> („A püspökök mindegyike tartozik megyéjét 4–6 évi időközben kánonilag megtekinteni, és a körülmények kívánalma szerint, atyailag meglátogatni.”) — IX. *Kerületi gyűlések.*<sup>4)</sup> („Ezekben részük legyen az értelmesebb világiak és tanítónak is.”) — X. *Az egyházi hatóság*<sup>5)</sup> és *titkos tudósítások.*<sup>6)</sup> („A vádolt mindig előre kihallgattassék. Az evangéliumi javítás fokozatai mindig megtartassanak. A titkos tudósításoknak ezentúl ne legyen helyök, hanem pótolják ezeket a fő- és alperesi látogatások jegyzőkönyvei.”) — XI. *A javadalmak és hivatalokrai csőd.* („A kegyüri jogok érvényökben tartandók fön, de mindazonáltal kívánatos, hogy a kegyurak oly egyéneket mutassanak be a javadalmakra, a kik az egyházmegyében, mint áldozárok, három évet már eltöltöttek. A szabad adományozású parochiák a püspök és sz. szék közös tanácsával töltsenek be. A javadalmak adományozásánál tekintet legyen az évekre, szolgálatra, ügyességre, és az érdemekre, főképen pedig a nyelvre, mely azon parochiában honos, vajjon azt bírja-e az illető. Épenséggel nem szükséges, hogy a javadalmakra csődök tartassanak.”) — XIII. *Egyházi büntető hatóság. Fenyítések.*<sup>7)</sup> („A kiközösítési büntetés csak legvégsőbb esetekben hozassék.”) — XIV. *A számadási köteleesség és módzat.* („A gondozó papságot közelebből érdeklő számadások, vagy egész kiter-

<sup>1)</sup> „Senatus Ecclesiae.” — <sup>2)</sup> Hivatásuknak meg nem felelő szerzetes-rendek hazánkban nem léteztek; mert a betegeket ápoló, tanintezetekben foglalkozó és a miséző, gyóntató, a betegeket látogató, szentségekkel ellátó és prédikáló szerzetek itt köteleiket szentül teljesítették mindenkor, és így nagy szükség volt és van rájuk minden időben. — <sup>3)</sup> Canonicae Visitationes. — <sup>4)</sup> Coronae districtuales. — <sup>5)</sup> Jury eccles. — <sup>6)</sup> Secretae informationes. — <sup>7)</sup> Censurae.

jedésben, vagy csak kivonatilag a papsággal a zsinat alkalmával közöltessenek. *Misék, keresztekre* és más ily czélokra tett alapítványok ezentúl az illető parochusok által kezeltessenek, és azért a töképenzek és alapítványi értékek nekik átadassanak.“ — XV. *Kántorok és az egyházak szolgálói.* („A kántorok mindenképen a plébánosoknak legyenek alárendelve. A harangozók fölvétele és a szolgálatokból elbocsátása, kizárólag a parochus köréhez tartozzék.“)

B) *A sz. cultust illető tárgyak.* I. *Hitelemzési oktatás és az Isten igéjének hirdetése.* („Szünetelésnek hely ne adassék. A főpapok és kanonokok a prédikálásban jó példával menjenek előre. A homiletikai és hitelemzési tanítás egyelően megtartandó. Szükséges, hogy a hitczikkek és sz. szertartások gyakrabban fejtegettessenek. A sz. beszédek írásba foglalandók. Kell, hogy az evangeliumos könyvek minél előbb kinyomattassanak.“) — II. *A sz. mise végzése, — délutáni istentisztelet.* („Faiukon jókor kell misézni. A kántorok népszerű éneket adjanak elő. A sz. népének vizsgálat alá bocsáttassanak és az átvizsgáltak együttesen adassanak ki. A miséj mindenütt egyenlően legyen megszabva.“) — III. *Breviarium.* („Rövidebbre szerkesztessék és rövidebben adassék ki.“) VI. *Szertartási nyelv.* („Új szertartási könyv készíttessék, a melyben a népnyelvre tekintet legyen, amennyiben ezt a korszellem kívánja és a latin szertartás megengedi.“) — VII. *Böjt és ünnep-napok.* („A böjt körül némely engedvények kívánatosakúl látszanak (már tényleg megadattak). Az ünnep-napok megszentelését elengedhetlenül eszközölni kell.“) — IX. *Lelki gyakorlatok.* („Ezek az évi zsinatok alkalmával tartassanak meg.“) — X. *Kegyes társulatok.* („Legyen arra gondjuk a lelkipásztoroknak, hogy parochiájuk területén legalább egy testvérületet alapítsanak meg.“) — XI. *Erkölcsei bírák.* („Itt a „rózsa- és erény-ünnepek“ értetnek.“) — XII. *Házi ájtatosság.* — XIII. — A „Religio és Nevelés“ czimű lapok ajánlatosak. — XIV. Ugy szintén a „Keresztény Naptár“ és „Kath. Néplap“ a hivek használatára. („Egyletek alkotandók, és ezekben jó munkák olvasandók.“)

C) *Fegyelmiek.* I. *Ruha és papi viselet.* („Az egyházi ténykedéseknél papi öltöny<sup>1)</sup> használtassék, különben szerény, sötét színű polgári öltönyt lehet viselni. Ellenben tilos szakált és bajuszt eresztetni vagy gyűrűt és sarkantyut<sup>2)</sup> viselni.“ — II. *Papi nőtlenység.* („Ezen fegyelmet mindaddig föntartandónak véljük, míg az anyaszentegyház nyomós, sőt elengedhetlen indokoknál fogva a papi nőtlenység eltörlését hasznosnak vagy tán épen szükségesnek nem tartaná.“) — IV. *A szerzetesek fegyelmi szabványai.* („Szerzetes-rendbe, ujonczokul csak bölcsészetet végzett ifjúk vétessenek föl, szerzetes tanulók a hittudományi tanszakokat nyilvános papnöveldekben a világi kispapokkal együtt hallgassák. A szerzetesi fogadalom letételére csak akkor bo-

<sup>1)</sup> Vestis talaris. — <sup>2)</sup> Bizony ezeken a szabadságharc alatt többen kaptak a papok közül. — <sup>3)</sup> Coelibatus.

csáttassanak, ha életök 24-dik évét betöltötték, és a kolostorban legalább 3 évet húztak ki. És ez mindkét nemű szerzetesekre értendő. A kegyes iskolák atyái az egyház nyilvános sz. menetein az ifjúsággal jelen legyenek. Világi rendtársakul ne vétessék föl senki.<sup>1)</sup>

D) *Nevelés- és oktatási dolgok. I. fő-,<sup>2)</sup> nemzeti és elemi iskolák.* („A tanítás szabadsága, a közoktatást szabályozó 15. tvcz. által kimondatik. A közös iskolák<sup>3)</sup> ellenében kath. elemi tanhelyek nyit-tasának, a melyek berendezése a pécsi egyházmegye tervezete szerint eszközöltessék. — II. A gymnasiumok és akadémiák a kath. jelleget ezentul is folyton megtartsák. — III. *Az ifju papság növeldeje, püspöki Lyceumok és szerzetesek iskolái.* („Házi papnöveldek több szempontból elébe-teendők az ily általános intézeteknek. A bécsi Pázmány-intézet a budapesti központi egyetemes papnöveldével minél előbb egyesítendő. Minden egyházmegyében állítani kellene ugynevezett „Presbyterium“-okat, a papságból kitünő férfiak vezetése alatt, a melyekben a hittudományi tanszakokat elvégeztek a lelkipásztori tiszt-kedésre gyakorlati oktatást nyernének. *Az ifju papság papnöveldei lelki atyául érettebb koru s a lelkek gondozásában több éven át fáradozot-tak, igazán tudósak, szendék és feddhetlen életük szemeltessenek ki.* A Lyceum tanárai ne csak tanítsanak, hanem egyszersmind a növendé-kek sziveit nemesítsék, a szerzetes-papnövendékek a püspöki Lyceumok-ban tudományosan képeztessenek.“) — IV. *Képezdek.*<sup>4)</sup> („Az elemi iskolákban kizárólag a kath. képezdeket végzett tanítók alkalmaz-tassanak.“)

E) *Az egyház külső szervezete. I. A religió és cultus gyakorlásá-sának szabadsága.* (A tetszvény használata eltöröltessék. A papság ne köteleztessék a szószékről, oda nem való hirdetémények tételére vagy fegyveres szolgálatokra (nemzetőrségiekre) stb. A kath. egyház az egyenlőség és viszonzlagosság tekintetéből a maga körében szintén autonomiai jogoknak örvendjen.“) — II. *Társulási jog egyházi célok elérésére.* („A kegyes és vallási társulatok létesítése művében az egy-ház elé akadályok ne tétessenek, hanem neki az egyenlőségi jogok oly sértetlenül hagyassanak meg, mint ez az ország más polgárainál meg van bizonyos célok miatt, ugymint: a *politikai, gazdászati és szereteti társulásra nézve.*“) — III. *Az egyház főpapjai választásának szabad-sága.* („Minthogy hazánkban a vallási felekezetek főnökei szabadon választatnak, ugy a római katolikusoknak is engedessék meg a püs-pökök választásában nagyobb mérvben venni részt; minélfogva az 1848-ki 3. tvcz. 7. §-sa módosítása alá veendő.“) — IV. *Az egyházi javak és kath. alapítványok administratioja.* („Kivánjuk, hogy minden kath. egyházi alapítványok, ide számítva még azokat is, melyek idáig

<sup>1)</sup> Fratres Laici. Ilyenekre a kolduló szerzeteknél nagy szükség van, mint a kik a könyör-adományokat begyűjtik a hivektől, kertészek, sekrestyésekül stb. al-kalmaztatnak. — <sup>2)</sup> Scholae Capitales. — <sup>3)</sup> Scholae communales. — <sup>4)</sup> Praeparan-diae. —

a nmlgú m. kir. httö-tanács által kezeltettek, egy, egyháziak és világiakból alakítandó bizottság gondjaira bizassanak személyes jótállás<sup>1)</sup> mellett. A községekben, egyet sem véve ki, katolikus bizottságok választassanak.“) — V. *A magán-oktatás és nevelés szabadsága, kath. iskolák és intézetek önkormányzati rendszere.* („A tanulmányi alap töképenzei katolikusoknak átadandók. A házi oktatás és nevelés az állam által ne korlátoztassék.“) — VI. *A papok, parochiák és kath. intézetek illő megadományozása.* („A III. osztályú parochusok illetménye<sup>2)</sup> 800, a II-dik osztálybelieké 1000, az I. osztályuaké 1200 ftkban állapíttassék meg. A városi káplánok illetménye 400, a többieké 300 ftkból álljon, hozzáadva, hogy főnökeiknek ellátás czimén évenként 80—100 ftkat fizessenek. A parochusok javadalmát teszik: *Egy sessió*, melyet saját erőikkel művelni fognak. b) *Párbér*, mit a hivektől kapnak és természetiekben megváltani lehet, és mindkét esetben az elüljárók által hajtandók be. c) *A helyi alapítványok kamatai.* Ha ezen források nem elégségesek, segít a vallás-alap. A stoláris jövedelem töröltessék el. A parochia beszerelt alapja<sup>3)</sup> készpénzből álljon. A nyugalap<sup>4)</sup> önkénytes megadóztatás útján kellőleg gyarapíttassék, és a midőn ez megvalósodni fog, a hagyatéki tömegek százalékolása szűktettessék meg. A papnövelde rendkívüli szükségzeit fődözze a püspök, és az a fölös kiadásokat<sup>5)</sup> egyenlítse ki, mint az eddig szokásban volt.“) — VIII. *Az egyház kegyuri joga.* („A kegyuri jogok föntartandók. Ha valaki a kegyurak közül az aránylagos terhek vitelére nem képes, és a kegyuri jogtól megválni kíván, vagyona arányához mérve, vagy az urbéri kötelezettség megváltásához képest, bizonyos tökepénzt tartozik szánni a templom és parochia föntartása czéljából. Kegyr hiányában a templom és parochia föntartási kötelessége a községre hárul, vagy ha ez nagyon csekély és tehetetlen volna, a vallás-alapra száll át. Minden egyháznak legyen alapja,<sup>6)</sup> mely tökepénzekben vagy egy sessióban álljon.“) — IX. *A szent és világi hatóság érintkezése.* („A zsinat ítélő-széke elé utasítandó kérdések: a vegyes házasságokból eredő gyermekeké, hogy mely vallásban történjék neveltetésök, térítvények, a törvénytelen és kitett gyermekek vallási nevelése, az áttérés esetei, a világi és szerzetes papok házassága,<sup>7)</sup> az iskolák, Kollonich-féle egyezmény, az alrendű papság végrendelkezési szabadságának megszorításai, ugy szintén a vallás gyakorlata körüli kétes dolgok stb.“

E tárgynál szándékosan időztünk tovább, hogy annál világosabban tűnjék ki, főképen mily szellem lelkesítette 1848-ban a vácz-egyházmegyei papságot, midőn a püspöki széket gyász-lepel borította,

<sup>1)</sup> Fidejussio. — <sup>2)</sup> Congrua. — <sup>3)</sup> Fundus instructus parochiae. — <sup>4)</sup> Fundus deficientiae. — <sup>5)</sup> Supererogata. — <sup>6)</sup> „Dos“ a latin szövegben. — <sup>7)</sup> Fájdalom! a vallástalanság üdvtelen szelleme most is többeket leszédit a papi és szerzetesi pályáról, kik a testiség kedveért odahagyják az egyedül üdvözítő, ősi, kath. sz. hitet és megszégik a hit és szerzetesi fogadalmuk esküjét és így botrányára és szomorúságára vannak az őket szült kath. egyháznak!



és magok a fellegek is vészt-rejtő elveket hullattak alá. *Vajjon ekkor e papság kivetkőzött-e az ősi, igaz kath. hitből?* Épen nem. Sőt a sokféle ösztökélések közt, melyekkel körülvérték, a *szent és profán dolgok között, midőn a hit- és erkölcsi és fő tárgyokról volt szó, a szükségességekben az egységet, a kétesekben a szabadságot és mindenkiben a szeretetet pontosan megtartotta*, mint ezen dióhéjban itt előadott zsinati szervezet nyíltan és világosan bizonyítja.<sup>1)</sup> Nem lehet eléggé csodálni, a mi pedig megtörténhetett, hogy a vácz-egyházmegyei papság, az 1849. évben *Czepléden* tartott, *elírhedt gyűlde*<sup>2)</sup> miatt, a legundokabb bélyeggel lőn illetve, és a kisebb részről a nagyobbra vivén át vakmerően az ítéletet, oly igen méltatlanul megrovatott az egész vácz-i clerus!

A bekövetkezett harczy zivatarok miatt, a szándékolt zsinatot aztán egybehíni nem lehetett.

## 2. §. Szabadságharcz 1848<sup>9</sup>/<sub>10</sub>. évben. (A püspöki székiüresség alatt.)

Ezen véres küzdelem kezdetét, előhaladását és végét az egykoru és későbbi sajtó-termékek<sup>3)</sup> bőven előadják. A vácz-i egyházmegyét ezen szomorú harczy ellenségeskedés viharai leginkább megzavarták és fölforgatták, minthogy az ország szívében és a főváros mellett terülvén el a háborui műveletek és törekvéseknek első sorban volt kitéve. Ámbár a harczy veszélyek és ellenségeskedések az akkori szerencsétlen időben átalánosaknak mondhatók, mégis leginkább érezték és nyögtek azok sulya alatt: *Vác, Czepléd Szolnok és Kecskemét*, aztán a *hatvani, gödöllői, zsámboki és nagykátai* kerületek.

A lelkipásztorok, amint a hadi lobogók váltakoztak, folytonos rettegéseknek voltak kitéve, és mivel az egység központjától és az egyházmegyei kormányzat székhelyétől is sokszor elszigetelve és övéiktől édesgetve valának, gyakran nem tudtak magoknak üdvös tanácsot adni, végre mindenektől elhagyatva, az erőszakos halál torzába kerültek, amint ezt *Mericzay János t. szecsói* (1849. ápr. 5.) és

<sup>1)</sup> Nem lehetett itt minden pontot érinteni, p. o. a *szezségek kiszolgáltatasát*, a *gyermekek első áldozását*, *bucsujárásokat*, *kerületi könyvtárokat* stb. hanem csak a *legelőkelőbb tárgyakat* jelezhetjük. — <sup>2)</sup> *Conciliabulum Czeplédiense*. — <sup>3)</sup> Szilágyi S. „*A magyar forradalom férfai*.” — „*Emlékiratok az 1848<sup>9</sup>/<sub>10</sub>-ki hadjáratokból*.” Asbóth J. „*A magyar forradalom története*.” Szilágyi S. — „*Szabadságharcunk történetéhez*.” Jakab Elek. — „*Magyar szabadságharcz története*.” Vargyas Endre. — „*Honvéd Album*.” 1848<sup>9</sup>/<sub>10</sub>. — „*Silhouetten*.” Levitschnigg. — „*Magyarország 1848<sup>9</sup>/<sub>10</sub>.” Ábrai. — „Fogságom története*.” Deák Farkas. — Rüstow: „*Strasegikus munkái 1848<sup>9</sup>/<sub>10</sub>.” Jókai. — Görgey: „Aschermán megezáfolása*.” Vértessy . . . „*Adatok az 1848<sup>9</sup>/<sub>10</sub>. harczból*.” Csatai K. — „*Egy honvéd-köztűzér 1848<sup>9</sup>/<sub>10</sub>.” Kunsági: „Honvédvilág*.” 2 kötet. — „*Komáromi napok*.” Hamary. — Kossuth levelei Bemhez.” Makray. — „*Forradalmi adattár*.” Szilágyi. — „*Mit köszönünk a forradalomnak*.” — „*Kossuth és a magyar emigratio Törökországban*.” Szöllősy. — „*A forradalom költészete*.” Aldor. — „*Adomák a honvéd-életből*.” — Kossuth Lajos: „*Irataim az emigratióból*.” III kötetben 1880—1882. stb.

*Hernoegger Antal* kókai (1849. ápr. 6.) plébánosok gyászos esetei bizonyítják!

Azon napokban a fiu elárulta atyját és a meny kikelt napa ellen, a házbeliék nem ritkán a családtagok ellenségei lettek. A nyomorokat nagy mérvben növelték a hadjáratok folytáni inséges idők, drágaságok, valamint a pusztító keleti kolera metelye. A püspöki város több összeütközéseket és harci jeleneteket látott utczáiban, látott vad oroszokat és pogány katonaságot az ő körében.<sup>1)</sup> — A püspöki szék üres volt, a papnövelde kórházzá lett, az ifjú papság szétment, a földek miveletlen feküdtek, a szőlők nem adtak virágillatot, sem fűrtöket. Azon időkben vadság, tűz és füst, fegyverek zöreje és a pusztaság utálatossága uralkodának!

A nyomások és ellenséges állapotok szomorú eseményeket szülnek ugyan, de egyszersmind a hősök anyái azok és a kedélyek fölmagasztalásának eszközlői. Ki volna képes szépen ecsetelni az 1849. július 17-kén történeteket? Ekkor ugyanis csata volt Vác utczáin és téerein. Azon napon *Sághy Mihály* vál. novii püspök és a káptalan nagyprépostja, hogy laka előtt egy orosz katona agyonlövetett, megrettenvén, szélhüdestől érintve, rögtön meghalt. Az orosz a remegő polgárok házait zsványok módjára kifosztotta, mindkét nem erőszakot tett; de ezen durva erőszakoskodás, a bátrabbak egyesülve a magyar harczosokkal, nagy ellensúlyozásra talált ezeknél. Miért a muszka hadvezér, *Paskievics* herczeg, boszút lihegve, szikrázó szemekkel adta ki a rendeletet, hogy Vácot, mint ez *Losonez* mvárossal történt, több helyen fölgujtva, elhamvaszzák, romokba döntsék!

Értesülvén e vészhirről *gr. Zichy Hippolyt*, kanonok és alsóvárosi plébános, a kinek lakában *Constantin* császári herczeg szállásolt, megvetve barátai nem helyeslését és a halálos veszélyt, maga mellé vévén a kevés bátrabbakat, gyorsan a püspöki palotába vette magát *Paskievics* herczeghez, a kinél a veszélyben forgó hivei élete és üdvéért térdre borulva a legforróbb könyörgéseket hangoztatta, kész lévén nyájának megmentéseért még a halált is elszenvedni, a mit nem könnyű volt neki kinyerni.<sup>2)</sup> — Ezen apostoli hőslélkűség eredménye lön, hogy midőn később, 1862-ben *gr. Zichy Hippolyt*, pápa ő szentsége házi főpapja, apát, kanonok és pesti főesperes, az általa 1848. óta birt kanonoki széktől önkényt megvált, nem csak a főpásztor, hanem Vác város tanácsa is igen szívélyes tartalmu iratot küldött hozzá, melyekben az iskolák és szegények körül tanusított szép érdemeiért hálás elismeréseket nyilvánították, kifejezván egyszersmind, hogy az ő távozása a püspöki városra és a váczi egyházmegyére nézve épen nem előnyös. A pesti főesperesi kerület is, melynek élén állott, a távozóhoz igen éraékeny hangon tartott búcsúiratot intézett.<sup>3)</sup>

<sup>1)</sup> 1849. ápr. 10. és júl. 17. — <sup>2)</sup> Ld. a „*Hajnal*“ Albumot, melyben e mlgos és fötdő gróf ur életrajza van adva. — <sup>3)</sup> Azon idő óta a budai kastélyában lakik in dulci otio.

A viszontagságok közepette, melyek ezen egyházmegyét oly igen megzilálták, nem hiányzott némi vigasztalás és erősítő lélegzés is. A főtdő *Mericzay Antal* kanonok személyében az egyházmegye népszerűbb kormányzót nyert; ürességben volt két kanonoki szék szerencsésen betöltve lón főtdő *Herrmann József* (nagykátai plébános) és gr. *Zichy Hippolyt* (mogyoródi plébános) kinevezése által; *Horváth Mihály* hatvani prépost és plébános a csanádi püspöki székre, aztán pedig a vallás- és közoktatási miniszterségre emeltetett.<sup>1)</sup>

Ezen átmeneti vigaszt ismét a rosak követték, még rosszabbak az előbbieknél. T. i. a *Világosnál* történt önkénytes fegyver-letétel után, mely a szabadságért vívott küzdelemnek véget vetett, új üldözési hadjárat következett a haza azon fiai és leányai ellen, kik a győző hatalom előtt megrovottak voltak a szabadságharczbani részvételükért. Ezek közül többen a hazából kimenekültek, mások itt-ott lappangtak, sokan elfogattak, kötéltre, golyóra, börtönre ítéltettek, az életet nyomorúan végezve! E kemény sorsban részesültek több koros papok és legmélőbb lelkipásztorok, az osztrák hatalom előtti ama nagy vétségért, hogy a haza iránti szeretetet elég bátrak voltak tetteg is bebizonyítani . . . A katonai hatalom ugyanis a háboru szerencsés kimenetele után göggel és gyűlölettel eltelve és a gonosz lelkű emberek undok vádaskodásai által feltűzelve,<sup>2)</sup> az egyházi személyeket többnyire szerette bosszantani és üldözni, és pedig másoknál inkább, és sokszor mellőzve a törvény rendjét, mintegy rögtönítéletileg hozott fejökre halált! — Ezek történtek vegyesen az egész országban a pap-sággal; sőt az egyházi kormányzat is, sürgetve és kényszerítve is a büntető világi hatóság által, mintegy kényszerítve volt alantas papjainak büntetése és fenytésére.<sup>3)</sup> Ezek követték két központi áldozár, minden előleges kihallgatás nélkül, viselt tisztöktől elmozdítottak; sőt épen ezek egyike, a katonai bíróságnál bevádoltatván, halálra ítéltetett, minek végrehajtását *Haynau*<sup>4)</sup> váratlan esete folytán kerülhetette ki. Más váczmegyei papok a csász. katonai tvszékek által kegyetlenül gyötörtettek és nagyon is zsarnoki bánásmódban lónek részesítve!

### 3. §. A czeglédi gyűlde.

Tollunkat nem bírjuk megállítani anélkül, hogy az 1849. jun. 21-kén tartott *czeglédi gyűldére* is egy-két szóval ki ne térjünk. Ezen merénylet beszámításának meghatározásában az egyházi bírók maguknál a világiaknál is szigorubbak olykor. És azért az első látszatra szükségesnek mutatkozik: ezen büntény eredetét, okait és következményeit történelmileg kikutatni, és a tény állítólagos undokságának

<sup>1)</sup> Történelmi műveiben igazi szabadkőmívesi dühvel rugdalja Jézus egyházát, melynek kenyerét ette! — <sup>2)</sup> Fizetett kémek! — <sup>3)</sup> Ezekből egy-egy bűnhódésul a kecskeméti, szolnoki és vácz sz. ferenczrendi kolostorokba volt egy óra utasítva. —

<sup>4)</sup> Kit hajmeresztő kegyetlenkedéseért „hiéná“-nak neveztek el.

mértéket aztán törvényileg megállapítani. És pedig ezt annál is inkább, minthogy az egyházmegye nagyon megsértett tisztelete és becsülése a vétség bélyegétől így talán kitisztázható lenne. Gonosz dolognak látszik bizonyára, a rovást és szennyet, melyet az egyházmegyének e gyülekezetben jelenvolt tagjai, az ő törekvéseikkel, állítólag nagyon bűnösökkel, mint bensőleg forradalmárokkal, magukra vontak, az egész egyházmegyére helytelenül ráfogni és azt lázadónak kiáltani ki országszerte! Minthogy azonban e czáfolat fáradságos vitatást igényelne, attól elállunk és csak annyit bátorkodunk állítani, hogy ezen megrovásra érdemes eseményt más világosságba kell helyeznünk, ha a tett megelőző, vele járó és következő körülményeit együttesen bíráljuk meg, egyenlő mértékkel fontolgatva egyszersmind a súlyosító szempontokat és a beszámítást mérséklőket.

Főképen pedig tudva van, miszerint a vallási miniszterium 1849. aug. 20-ra, általános zsinati konventet hívott egybe, vagy csak azt megtartani szándékozott. Honnét következik, hogy a czeglédi gyűlde mintegy az általános konvent előjátéka leendett, és az abban szereplő személyek a dörgő Jupiter kezeiben villamok voltak. . . . Azon kor emberei emlékeznek annak körülményeiről, midőn maga a légkör is democraticus levegőt lehelte, és a *Ronge*-féle törekvéseknek megfelelőleg *nemzeti egyházakat* emlegettek nagyon! — A vácsi egyházmegye ekkor özvegy lévén, a szent hatalom meggyöngült és csekélynek tartatott, a fegyelem pedig teljesen tönkre ment. *A falukon belül és kívül is vétkeztek.*<sup>1)</sup>

Azért is a vallási optimismus szellemében, és a jó becsültetés velünk született joga folytán, a czeglédi drámát mindenkor az ő és a körülmények golyójával véljük mérlegelendőnek, és ilyképen a legyőzött ügy is, Cato szelidebb bírálatát fogja előidézni.

#### 4. §. A dolgok alakzata 1850—1861-ig, illetőleg 1867. évig.

Magyarország a kivetköztetés és politikai fogyatkozás kinjait bő mértékben szenvedte. Az ősi alkotmány elfonnyadt, a született polgárok, bármely nyilvános hivatal és szolgálatok viselésétől idegenkedtek, és így szenvedőleges viseletökkel a köz-keserűséget és gyászt kifejezni, vagyis inkább tetézni mentek. Nem hiányzottak ugyan a kiengesztelés és helyreállítás kísérletei, mind a kormány, mind pedig a nemzet részéről, jelesen 1861. évben, de eredmény nélkül. Ugyanis az erőszakos németesítés törekvései és a birodalom német meg szláv tartományaiból ide vetélykedve betódult vagy behívott nyilvános hiválnokok izetlen vexái az ország lakóinak kedélyeit nagyon elkese-ritették.

<sup>1)</sup> Eljövén 1851-ben az új főpásztor, a sz. szék büntető hatalmával a törvény-  
től eltért egyházakat porba fogta; a büntető igazság kívánalmainak engedett, de úgy  
hogy a cánoni szigor az atyai könyörület harmatával mérsékeltenék.

Vége a monarchia szerencsétlen hadjáratai, a mi ellenségeink szívének ravasz keménységét érezhetőleg meglágyították, és így történt, hogy a magyar nemzet az ő királyával, a ki 1867. június 8-kán Budán a sz. koronával diszítettett, a *pragmatica sanctio* régi szövetségét, minden jók őszinte nagy öröme és az ellenkezők nagy megilletődésére, ünnepélyesen helyreállította legyen.

Ezek alatt, majd minden remény nélkül, egyszer csak beköszöntött a kiengesztelés korszaka azon egyezménynél fogva,<sup>1)</sup> mely *I. X. Pius pápa* ő szentsége és *I. Ferencz József* osztrák cs. és magyar király közt 1855. aug. 18-kán létre jött. Ezen egyezmény XVI. pontjában a római kath. religio védelmezésére és előmozdítására nézve, ezek mondatnak a többi közt: „*A Főlséges császár nem fogja tűrni, hogy a kath. egyház, és annak hite, szertartása*<sup>2)</sup> és intézményei, akár szavakkal vagy tettekkel, avagy iratokkal megvetessenek, vagy hogy az egyházak főpapjai avagy szolgái az ő tisztök gyakorlásában, főképen a hit- és erkölcs tanítása és az egyház fegyelme megőrzésében akadályoztassanak. Azonfölül, ha szükséges leendő, hathatós segítséget fog nyújtani arra, hogy a püspököktől a kötelmeikről megfélekezett papokra kimondott ítéletek, végrehajtottassanak. Kívánja azonkívül, hogy, az isteni parancsok szerint, a szent szolgálakat illető tisztelet megtartassék, nem fog mitsem megengedni, a mi rájuk tiszteletlenséget hozna, vagy őket a megvetésbe döntené; sőt megparancsolni fogja, hogy birodalma minden tanácsai<sup>3)</sup> mind az érsekek és püspököket, mind pedig a papokat és az ő méltóságukat megillető tiszteletet és becsülést tanusítsák minden alkalommal.<sup>4)</sup> — Oly kedvesen hangzó szavak ezek, mintha csak sz. István I. királyunknak fiához intézett oktatását hallanók!<sup>5)</sup> Ezen egyezménynek valóban nagy sok következményei voltak! De visszaadatkán a birodalomnak a belső béke, az lassanként értelem nélkül a használatból kiesett. . .

Ezen időnek egy más terménye az „*Utasítás az egyházi székek részére.*“<sup>6)</sup> melyet *Rauscher József Othmar* bécsi érsek készített, és a melyet a mi országunk ujon szerkesztett „*Házassági ítélőszékei*“<sup>7)</sup> nemcsak elfogadtak, hanem egy ideig zsinór-mértékül is használtak. — Vége az 1861. évi értekezleten, melyet a kir. kuria bírása, a legmagasabb megegyezés mellett tartott, a köz- és magán-jogra nézve, több átmeneti törvények<sup>8)</sup> alkottattak, mint a később hozott törvények és országgyűlési czikkek<sup>9)</sup> előfutói.

5. §. Az esztergomi tartomány zsinata, 1858. évben, pünkösdtutáni XVII. vasárnaptól XIX-kig, (azaz: sept. 19. — okt. 3-kig.) az esztergomi primási basilicában.

*Scitovszky János*, a sz. római egyház áldozár-bibornoka,<sup>10)</sup> stb. a

<sup>1)</sup> „*Concordatum.*“ — <sup>2)</sup> „*Liturgia.*“ — <sup>3)</sup> „*Magistratus.*“ — <sup>4)</sup> V. ö. „*Manuale Parochorum.*“ Tom. II. pag. 113. — <sup>5)</sup> Ld. in *Corpore Juris.* — <sup>6)</sup> „*Instructio pro Judiciis Ecclesiasticis.*“ — <sup>7)</sup> „*Judicia Matrimonialia.*“ — <sup>8)</sup> „*Leges transituales.*“ — <sup>9)</sup> „*Articuli Comitiales.*“ — <sup>10)</sup> „*Presbyter Cardinalis.*“

zsinatra hívó iratot a főtűd testvérekhez, a tartománybeli püspökökhez, tűd káptalanok, apátok, prépostokhoz, a tartománybani szerzetes-házakhoz stb. intézvén, abban, a többi közt így szűl: „*A mi tiszűnk fontossága és a sz. Tridenti zsinat*<sup>1)</sup> *parancsa által fűlhiva, a mi esztergomi érseki tartományunk zsinatainak többnyire a szomorú időviszonyok miatt megűtűt sorát ezennel folytatni jűnak látjuk. Hogy ezen szent gyűlések mennyi jűt szűltek a religió- és egyházra nézve, ezt ti mindnyáján tudjátok, és tovább is bizunk benne és a legfűűb mérűben reméljűk, miszerint a mi napjainkban is nem fog az Úr keze megrűvidűlni, és nekűnk, kik a Szent-Lélekben gyűlekezűnk egybe, és az Isten dicsűségére, meg az anyaszentegyház fűlmagasztalására vetűnk és öntűzűnk, az Úr megadja a mennyei növekedést!*“

„*Ennél fogva a mi nagy elűdeink nyomdokain járva, tartományi zsinatot a mi esztergomi basilikánkban, melyet a mennybe fűlbett dicsűséges Isten anyjának és sz. Adalbert pűspűk s vűrtanu tiszteletére közel két év elűt a ti jelenlétetekben sz. krizmával fűlkentűnk és szenteltűnk, pűnkűdűt után XVII. vasárnapra, mely 1858. évi september hó 19-re esik, hívűnk egybe . . . hogy ott az Úr oltáránál a Sz.-Lélekben egybegyűlvén és a világosság fűgyvereit felűlűtvén, azokat határozzuk el, melyek a hit tisztasága és az erkűcsűk épségének elűmenetelére, az egyházi és szerzetesi fűgyelem megtartásának visszaszűhűzésára, az ifjúság keresztűny nevelése megállapítására, a visszaszűelűések, hibák és kihágások megjavítására, és végre a botrányok elhárítására, az Isten és lelkismeretűnk elűt, hasznosakul fognak mutatkozni.*“

„*Minél fogva mindnyájokat és mindenkit . . . intűnk, és amennyiben kell, parancsoljuk az Úrban, hogy a fűnt emlűtűt zsinatra Esztergomba eljűjjenek, ha azonban igazi ok által akadályozva, visszamaradnának, azt . . . bebizonyítani lesznek kötelessék, meghagyvén, hogy ezen kiadványunk . . . közhirrűtéssék. Esztergomban, sz. Péter és Pűl apostolok ünnepén, 1858. pűspűkségűnk 31. és érsekségűnk 9. évűben. János bibornok, érsek.*“

A zsinat végűzéseit aláirták: Scitovszky János bibornok, érsek. Gaganecz Jűzsef eperjesi g. kath. pűspűk. Ranolder János veszprűmi, Moyses István beszterczebányai, Roskoványi Agoston váczi, Farkas Imre szűkesfehűrvári, Girk Gyűrgy pűcsi, Szenczy Ferencz szombat-helyi, Simor János gyűri pűspűk. Rimely Mihály fűapát, Mészáros András nyitrai átál. káptalani helynűk. — A zsinati atyák őt bizottságot képezűnek. A váczi pűspűk a zsinati IV. bizottság fűűűke volt. (A szentsűgekrűl; a pápa viszonyárűl a lelkipásztorok és hűvek iránt; — az érsekrűl,<sup>2)</sup> a papok végrendeleteirűl, az eretnekek, szakadárók és zsidűkkali érintkezűsrűl; az alesperesekrűl.) — Kriszter Antal, mint a váczi káptalan megbizottja,<sup>3)</sup> az V. zsinati bizottságban ténykedett. (A vasárnap megszentelűse, az istenitisztelet disze, a bold. Szűz Mária tisztelete növelűsérűl stb. — Soos Jűzsef a váczi káptalan küldűtte, a zsinati II. bizottságban működűt. (Az Úr sz.

<sup>1)</sup> Sess. XXIV. cap. 2. de ref. — <sup>2)</sup> De metropolita. — <sup>3)</sup> Procurator.



szolgái tiszteiről; a nép erkölceiről.) — *Jankovics Alajos* hatvani prépost, a zsinati II. bizottságba volt beosztva. — Ezen egyetemes gyülekezet teremébe bebocsátva voltak Váczi: *Virter Bertalan* püspöki szertartó és *Santhó Ágoston* a sz. hittudomány tanára.<sup>1)</sup>

## X. FEJEZET.

**Sz. István, sz. László társulatai, lelki gyakorlatok Váczi, kath. egyházi önkormányzat, a három könyvtár egyesítése.**

### 1. §. Sz. István-Társulat (1848.)

Alapítva lőn 1848. május 1-jén *Fogarassy Mihály* nagyváradi l. sz. kanonok és utóbb erdélyi püspök által ezen cím alatt; „*Jó és olcsó könyv-kiadó társulat.*“ Tagjai az egyházi és világi állapotukból mindjárt az első években számosan voltak. Kiad jó szellemű könyveket, sz. képeket és korszerű műveket, a kedves „*Kath. Néplap*“-ot. Az újabb időben kiadta az *Encyclopaediát* és *Cantu Caesar* világhírű egyetemes történelmét<sup>2)</sup> s több kitűnő irodalmi műveket. 1854. febr. hóban a „*Szent-István-Társulat*“ nevet vette föl, és a mely alapító s rendes tagokból áll a mai napig. Az előbbieket egyszer-mindenkorra 105, emezek pedig évenként 3 frt 15 krt fizetnek be díjúl, a melyért minden egyes tag évenként 90 nyomtatott ívet kap a társulati kiadványokból, melyek együttvéve már egy szép könyvtárt tesznek ki, és így ezen érdemdús társulat nagy gyarapítására van a magyar, jó egyházi és világi irodalomnak és szépen előmozdítja az üdvös kath. szellemet, ennek folytán megszilárdítja a hitet bennünk és növeli a jó erkölcsöket. 1871. évben mintegy 6000 tagot számlált; 1869. máj. 1-től 1871. február hóig 9,503700 nyomtatott íveket osztott ki tagjainak bizományosai által, kik minden városban, illetőleg esperesi kerületekben vannak s mind egyháziak.<sup>3)</sup> Akkor még 618672 könyv-példány maradt vissza a társulati raktárban. 1883-ban összes bevétele volt 92,591 frt 19 kr; kiadása 90,731 frt 87 kr. A tőkepénz összege volt: 80,346 frt. — 1883. márcz. 1-től 1884. febr. végéig kiosztott összesen 8,128 példány könyveket ajándékol. A társulat, melynek a *váci egyházmegyéből is számos tagjai vannak*,<sup>4)</sup> ellátja a kath. elemi iskolákat a szükséges tankönyvekkel, és a szegényebb kath. iskoláknak, intézeti könyvtáraknak stb. évenként számos példányokban ajándékozik jó olvasmányu könyveket.<sup>5)</sup> Budapesten saját diszes háza van már

<sup>1)</sup> Tartatott V általános gyülekezet és III. ülés. Ld. Decreta et Acta Concilii Provinciae Strigon. de anno 1858. Pestini 1859. — <sup>2)</sup> Ez hazánk történelmének kiegészítésével bővítve látott világot s nagyban emelte a Társulat tekintélyét. — <sup>3)</sup> Ezek szedik be a tagdíjakat és kiosztják a könyveket — <sup>4)</sup> Ld. a társulat Évkönyvét. — <sup>5)</sup> Azonfölül a budapesti lipótvárosi templomban sz. István tiszteletére emelendő oltárra tetemes összeget adományozott.

évek óta, melyet *Horváth Mikály* püspöktől vett meg. — Éljen és virágozzék sokáig, évszázadokon át e derék, életrevaló társulat a vallásosság, hitélet, jó erkölcsök és az üdvös tudomány gyarapítására!

## 2. §. Szent-László-Társulat (1861.)

Keletkezett ez 1861. évben, mint a Szent-István-Társulat szü-  
lőtte, *Scitovszky János* bibornok ő fmg. törekvései folytán, lévén czé-  
lül eléje kitűzve ezen feladatok: a pápa ő szentsége segélyezése, a  
keresztényeknek, főképen a keleti magyar keresztényeknek nyújtandó  
segély, hogy maguknak templomokat és iskolákat nyithassanak és a  
szűken ellátott parochiák és más szegény kath. intézetek fölsegítése.  
1883. sept. 27-én tartotta XVIII. közgyűlését a társulat, melynek  
tagjai egyháziak és világiak, 1863. évben még csak 20,000 tagot szám-  
lált, ma már jóval többen vannak s közülök némelyek *alapító*, mások  
meg *rendes* tagok. A társulat fönállása óta segélyezési czélokra ösz-  
szesen 132,026 frt és 27 krt fordított a begyűlt tagdíjak és adomá-  
nyokból; ezen öszszegből a keleti katolikusok és pedig legnagyobb  
részt csángo vér- és hitrokonaink segélyezésére 54,704 ft 21 krt, hazai  
szegény templomok és iskolák építésére, javítására és fölszerelésére  
42,657 frt 16 krt, a kath. világegyház közszükségeire 34,864 ft s 90  
krt. *Ezen társulatot is szépen támogatja a váci püspöki megye*, mely  
is például 1883. jan. 1-től ezen évi sept. 20-káig 541 ft 10 krt kül-  
dött be annak pénztárába. — Több évig volt e társulat elnöke: *Lo-  
novics József*, az újabb években: *Peiller Antal József* váci és most:  
*Dr. Schlauch Lőrincz* szatmári püspök. Fővédnöke: *Simor János* bi-  
bornok, esztergomi érsek. Védnökök: a nmlgú püspöki kar. Az elnök  
után következik 2 alelnök, t. i. egy egyházi és egy világi, egy tit-  
kár és két pénztárnok. — A társulat védszentei: sz. *László* és sz.  
*Erzsébet*. 1882. évben volt a társulatnak készpénzben 6192 ftja s ál-  
lampapirban 32,750 ftja. A társulat kormányzására 100 igazgató —  
választmányi tag szokott választatni, kiknek fele budapesti, fele meg  
vidéki szokott lenni.<sup>1)</sup> — Viruljon e derék társulat is magatos hiva-  
tásának lelkiismeretes követése által az emberiség javára évszázadokig!

Megjegyezzük itt mellékesen, miszerint a váci egyházmegye, a  
legfölségesebb Oltári-szentség folytonos imadására és a hazai szegény  
templomok fölszerelésére mintegy 26 év előtt Pesten alakult<sup>2)</sup> *Oltár-  
egylet* ezen sz. czéljai előmozdítására is sokat adományoz évenként.  
Az egylet, mely 1884. évben csak a váci egyházmegye területén 16  
templom és kápolnának adott sz. edények és öltözékeket, 25 év le-  
folyása alatt öszszesen 4742 templomot részesített ilyenekben.<sup>3)</sup> 1883.  
nov. 6-tól 1884. nov. 6-ig bevétele volt 6261 ft, kiadása pedig 5041

<sup>1)</sup> Ld. az Évkönyvet. — <sup>2)</sup> Keletkezett 1859. nov. 6-án. 25 éves jubileumát  
ünnepelte 1884. nov. 6-án az angol-kisasszonyoknál. Bpsten. — <sup>3)</sup> E számban egy  
templom annyiszor foglaltatik, amennyiszor megajándékoztattott.

frt s ma már az egyletnek 12,000-nél is több tagja van.<sup>1)</sup> — Ugyancsak a „Jézus sz. gyermeksege“ című egyletet is szépen segélyezi a váci egyházmegye évenként, hogy fölséges hivatását annál nagyobb mérvben teljesíthesse. Így például 1884-ben az egylet pénztárába 408 frt 5 krt küldött be a váci egyházmegyei hivatal,<sup>2)</sup> több jó lelkek kegyes adakozásai folytán. Említendő ezek közül tek. Weisz József ur váci lakos, a ki 100 frtot adott, hogy az ezen összeg által megmentett és keresztelt pogány gyermekek imádkozzanak, miszerint: a jó Isten adjon a népeknek igazságos eljárókat, az egyháznak jó papokat, és hogy ő meg családjának tagjai jó katolikusok legyenek.<sup>3)</sup> — Van ez egyletnek: 382 árvaháza, 2255 iskolája, 175 műhelye, 54 gazdasági udvara és 521 gyógyszerháza.

### 3. §. Lelki gyakorlatok Vácson, 1852—1859.

A rövid, de diesteljes kormányzat alatt, melylyel a váci egyházmegye történetében magát *Roskoványi Ágoston* püspök ő nmlga örökre nevezetessé tette, az 1852. évi augusztus hó végső napjaiban, Vácson, a papnőveldeben lelki gyakorlatok<sup>4)</sup> tartattak ezen istenes lelki főpásztor atyai szárnyai alatt. A gyakorlatok *zsengéi, és ha mondani szabad, a lelki harcvolások, az üdvre kedvező idők és az érdemeket szerzendő időszakok kezdetei, a jó tettek napjai és a lelkek üdvös kúrdói valának ezek.* A boldog emlékezés szent nyugnapjai voltak, ezen kitűnő lelki vezérek és gyóntatók alatt: *Schlör Alajos* htdor, *Marczényi* és *Bedcsula* kanonokok, ugyszinten jeles tudorok és a nyájak pásztora: *Nogáll János, Palásthy Pál*<sup>5)</sup> és mások alatt. — Ezen szent lelki gyakorlatokra Jézus Krisztus jó harczosai serényen jártak évenként egész 1859-ig, kivéven az 1855. évet, a midőn a keleti vészskór<sup>6)</sup> dühöngött. Roppant mennyiségű lelki kincset érdemelték ki ezen küzd-téren az áhitatos munkások. Ugyanis szerencsésen megtalálták az elvesztett drachmát, kiséperve lelkismeretők kamaráját. Ide illenek *Philothea* ezen szavai: „Az áhitatosság<sup>7)</sup> minden édességek legédesebbje és az összes erények királynője. Az ugyanis maga a szeretet tökélye; mert ha a szeretet tej, annak áhitata tejfel; ha az növény, annak áhitata virág; ha az drága-gyöngy és drágakő, annak áhitata ragyogvány és tündöklés; ha az balzsam és fűszer, annak áhitata illatozás és a kellemesség illata, mely az embereket megerősíti és élteti, az angyalokat pedig vidámitja.“

### 4. §. A kath. egyházi önkormányzat. (Autonomia.)

A törvény által bevett vallásoknak az 1848. évi XX. tvezikk *tökéletes egyenlőséget és viszonylagosságot* tulajdonított. 1868. évi 53.

<sup>1)</sup> Ld. az évkönyvet. — <sup>2)</sup> Ld. az 1884. évi Értesítőt. — <sup>3)</sup> 1883-ban bevétele volt: 1,257,267 frt 61 kr. — <sup>4)</sup> Exercitia spiritualia. — <sup>5)</sup> Jelenleg esztergomi kanonok. — <sup>6)</sup> Epidemia cholerae orientalis. — <sup>7)</sup> „Devotio.“

tvez. pedig így szól: „Addig is, míg a felekezetek és hitvallások egyenlősége törvényileg szabályoztatni fog“ stb. Mintán tehát a bevett vallásoknak, a határok közt megszabott és azután meghatározandó keretben, joguk van önkormányzatot<sup>1)</sup> hozni be; e jog a katolikusokat is, mint *épenséggel népesebb társulatbelieket*, megilleti méltán. Más felekezetek e jogokat már régóta gyakorlják. Például: az *ágostai*<sup>2)</sup> és *helvétioni hitvallásuak*,<sup>3)</sup> a *bécsi* (1608) és *linczi* (1645) békekötés erejénél fogva szabad vallásgyakorlatot nyertek, főképen pedig az 1791. évi 26. tvczikk hozatala után az önkormányzatot haladéék nélkül életbe léptették és minden oldalról megerősítették.

Jelesen: az ágostai hitvallásuak felekezete ellátva van *helyi együletekkel*,<sup>4)</sup> *elnökséggel*, és *kerületi*<sup>5)</sup> meg *superintendensi*,<sup>6)</sup> végre *általános konventekkel*, bevonva ezekbe mindenütt a *világiakat* is. Hasonló szervezetet láthatni a *helvét-hitvallásuak* testületi berendezésében is, ahol szintén *helyi, kerületi, superintendensi* és *általános konventek* léteznek. — A *kath. congressus munkálata democraticus társadalmi jelleget tüntetve elő*, nemcsak az összpontosítás vétségei és rendetlenségei ellen megvédi ezen nagyszerű alkotást, hanem egyszersmint a most említett protestáns testületekéhez hasonló szervezetet tervez, a *kath. jelleg sérelme nélkül*.

Tudniillik 1870-ben tartatott Budapesten az autonómiát előkészítő *kath. konvent*. A *váczi egyházmegyéből* jelen volt: *Peitler A. József* püspök, és az egyházi küldött: *Bulla József* kanonok, és *világiak*: *Horváth Demeter*, *gr. Károlyi István* és *Szilágyi Virgil*. Az önkormányzati tevékenység köre, az apostoli királyi kegyuri joga sértetlen maradván, kiterjed általában a személyek kinevezési joga, a közoktatás tárgya, az egyházi javak és alapítványok, meg a *kath. iskolák kormányzására*, szóval: a *világi vonatkozású minden kath. egyházi ügyekre*, melyek mind a papságot, mind a híveket egyenlően illetik, érintetlen hagyván a dogmákat, szertartást, fegyelmet és a főpapok egyház-kormányzati jogát. Tehát az *autonomia általában oly jogot jelent*, melynél fogva az 1848. évi 20. tvczikk szerint az *egyháziak és világiak köz-megegyezéssel az egyházi és iskolai ügyeket rendezhetik*. — Az egyház tulajdonát képezik: a *javadalmasok összes javai* (tehát a *parochiai vagyonok is*), az *egyetem, vallás s tanulmányok alapjai és a többi kath. alapítványok*. A *javadalmasok tehát a már birt javaknak hasznélvezetében maradnak joggal*, de a *kath. alapítványokat a közállamtól, további kezelés végett, a kath. egyháznak visszavenni kellene*.

A magyar egyház ezen tulajdonát a *telek-könyvekbe* díjtalanul bekebelezni, és a *polgári törvényhozás e tekintetben kiadandó intézkedései-*

<sup>1)</sup> „Autonomia.“ — <sup>2)</sup> Lutheránusok. — <sup>3)</sup> Kálvinisták. — <sup>4)</sup> Igen helytelenül „Presbyterium“-oknak nevezik. — <sup>5)</sup> Seniorális — <sup>6)</sup> Superintendenseiket az újabb időben, elég okatlanul, püspököknek szeretik nevezgetni, holott tulajdonképen még papjaik sincsenek, lévén hitalapítójok csak egyszerű áldozár, a ki papokat nem szentelhet s mert a protestánsok szerint az egyházi-rend nem szentség; Kálvin meg épen csak világi ember volt . . .

vel kellene a maga módja szerint igazolvány útján szilárdítani meg. — Az autonomia szervezete: a) kath. gyülekezet<sup>1)</sup> az ő végrehajtó közgeivel, milyenek: igazgató-tanács és a kerületek igazgatói. — b) Minden egyházmegyében gyülekezeti<sup>2)</sup> és egyházmegyei tanács. — c) Minden alesperesi kerületben alesperesi kerületi tanács. — d) Minden községben gyülekezeti és községi tanács. — Mindezen közegek működésüket a nekik kiszabott körben és módon, a közállam, országos hatóságok és más vallási felekezetektől függetlenül gyakorolják.<sup>3)</sup>

Ezen autonomiai szervezetet a kath. congressus által kijelölt vegyes bizottság<sup>4)</sup> terjesztette be ő kir. felségének, és innét a nmlgu vallás- és közoktatási ministeriumhoz lőn áttéve további megfontolás és kifejtés végett,<sup>5)</sup> a hol már 14 év óta várja ott az asztaliókban szép csendesekén az ő országgyűlési tárgyalását... Az az iránt megkérdezett illető ministerium, hogy ezen oly nagy fontosságú tárgy mért nem bocsáttatik az országgyűlés elé megvitatásra? felelé: „Előbb bevárni kell az országos bizottság véleményét és szavazatát afőlött, hogy mily természetűek és jellegűek az eddig a nmlgu ministerium által kezelt kath. alapítványok?<sup>6)</sup> Vajjon azok az egyház avagy közállam tulajdonát képezik-e?<sup>7)</sup> Ha ez állna, akkor autonomicus konventet sem lett volna szabad 1870-ben tartani, mielőtt a kath. alapítványok milyensége fölötti kétely megoldatása bekövetkezett légyen. De nem is látszik ok ezen már oly huzamos késlekedésre, ha csak az nem szándékos vagy színlelt, minthogy a katolikusok sokasága és abszolút többségére való tekintet, ezen nagyon életbe vágó tárgy megérlelését szerfölött követeli magának.”<sup>8)</sup>

## 5. §. A három könyvtár egyesítése.

Jónak látjuk itt először is fötdő Csávolszky József, akkor sz. széki jegyző és könyvtárnok, jelenleg pedig kanonok ő nga igen érdekes beszédet adni a „Vác-egyházmegyei könyvtár“-ról.<sup>9)</sup> — „Az egyház sokféle küzdölmén ment keresztül, s még mindig szerencsés volt föltalálhatni azon eszközöket, melyek épen azon idők viszonyaihoz mértén legalkalmasabbak voltak a nehéz, de dicső diadal kivívására. Az ifju lelkesedés korában apostoli szellemű férfiak támadtak, kik lángszavaikkal, de még inkább szent életükkal egy világot hódítottak meg isteni tanaink számára; később a kard uralma idejében a nép küzdött tanunk mellett, nem többé szóval, hanem élesre köszörült fegyverrel; majd a korlátlan uralom szereplése alatt, Róma hármas

<sup>1)</sup> „Congressus catholicus.“ — <sup>2)</sup> Congregatio.“ — <sup>3)</sup> Ld. „A magyarországi és erdélyi kath. egyház önkormányzati szervezetének rövidleti áttekintése“ című művet. Megjelent 1871-ben. — <sup>4)</sup> T. i. egyháziak és világiakból. — <sup>5)</sup> Ki tudja, nem lesz-e ott agyon-tanulmányozva? — <sup>6)</sup> És midőn az országos bizottság kisütötte, hogy biz a katolikusok által katolikus czélokra tett kath. alapítványok a katolikusokéi, akkor ez nem tetszván, más bizottságot neveztek ki! — <sup>7)</sup> Azaz: hogy nem lehetne-e valamikép azokból jó részt a protestánsoknak juttatni?! — <sup>8)</sup> V. ö. Dr. Kovách már idézett művét a legégetőbb kérdésekről, 25—33. és 49—57. l. — <sup>9)</sup> Ld. u. o. 125—131. l.

koronájú ura, magát a korlátlan uralmat használta a hatalmak hatalmaskodásai elnyomására, míg egyes tudósok eretnek tanaival szemben száz meg száz tudományos férfiú szólalt föl s derítette föl napnál világosabban az igaz tant.

De a kor változott. Most már nem egyes tudósok fölvetett nehézményeinek <sup>1)</sup> megoldásában kell fáradsunk, hanem a nép nagy és pedig tanultabb részének kételkedésével állunk szemben, mert ezen u. n. „fölvilágosodott osztály” <sup>2)</sup> már annyit tanult, hogy kételkedni tud, de még annyira épen nem vitte, hogy kételyeit eloszlatni képes volna. Nem egyes tévtanhirdetők s azok követőivel van dolgunk tehát, hanem számtalan önálló gondolkozóval, kiknek ellenében mit sem ér egyes kath. tudós kitünő munkája, mert ilyet ők sohasem vesznek kezökbe. A *Roskoványi*-féle vaskos kötetek velök szemben hatástalanul hevernek. Oly időkre jutottunk, midőn csak a közéletben, úgyszólván, az utcán kell hirdetnünk tanaink és elveink igazságát. De hogy ezt tehessük, nem csak egyes tudós férfiakra van szükségünk, hanem a papság valamennyi tagját oly képzettséggel és lelkesedéssel kell fölruháznunk, hogy mindenike missziószerű hivatással szentelhesse életét a térítés nagyszerű munkájának.

És miután a papnőveldei képzés még koránt sem mutatkozik elégségesnek, itt tűnik föl az *egyházmegyei könyvtárak szüksége*, honnan a seminariumból kikerült tanulni vágyó ifjak a legjobb műveket minden költség nélkül megszerezzhessék, tanulmányozhassák és belőlök lelkesedést s széleskörű tudományt merithessenek. Az idő követelménye tehát az egyházmegyei könyvtárak felállítása, minek elmulasztása egyenértékű a vallás és egyházi ügyeinknek nem csak eljétségével, hanem legalább is Istenkisértéssel határos veszélyeztetésével. Belátta ezt a váci egyházmegyének minden szép és jóért lelkesedni tudó püspöke, és nem ösztönöztetve senkitől, nem véve igénybe egyházmegyéje papságának áldozatkészségét, az évek nehéz körülményei dacára 40.000 frtnál többre került díszes könyvtár-épületet emelt; s odaajándékozva azt egyházmegyéjének, nem csak a könyvtár rendezéséről gondoskodott atyáilag, hanem egy oly alap letételét is ígérte, mely a könyvtárnak céljához illő főnállását is biztosítsa.

Nem is tekintve a részint már tett, részint teendő áldozatot, maga az eszme s annak életbe-léptetése elég arra, hogy papjainak szívét a legnagyobb hálára kötelezze, s nevét egyházmegyének történetében legnagyobb püspökeink neve mellé jegyezze örök emlékezetül a késő utókornak. Tudós káptalanunk ezen eszme horderejét felfogva, saját becses könyvtárát sietett e célra felajánlani, és így sikerült a püspöki, káptalani és papnőveldei gyűjteményekből 30—40.000 kötettel a majdan nagyszerű püspökegyházi könyvtár alapját megvetni. A püspöki rész a hazánkban legjobban rendezett muzeumi könyvtár mintá-

<sup>1)</sup> Difficultates. — <sup>2)</sup> Ez osztály szeret legtöbbet beszélni a hitről és egyházi dolgokról, pedig tudatlanabb azokban egy iskolás gyermeknél!



jára már is fölállítottott, és a többi egy év leforgása alatt szintén átadathatni fog a használatnak.<sup>1)</sup>

Nehogy azonban e könyvtár is oly sorsra jusson, mint sok nagyobb vagy magán-könyvtár, melyekben a százados por alatt háborítlanul üthet tanyát a moly, mindenekelőtt oly alap létesítéséről kell gondoskodni, melynek kamataiból a szét- és visszszakülőzendő könyvek postai vitelbére kikerüljön, mert csak így remélhetjük, hogy a váczai egyházmegye minden papja használja könyvtárunkat. Ellenvetethetné talán valaki, miszerint egyesekre az ugys igen csekély költségbe kerülván, viselje az érdekelt fél e terhet; de szerintem az ily intézkedés mellett az egyházmegyei könyvtár semmi esetre sem felelne meg céljának, mert mi épen igen-igen csekély jövedelemmel rendelkező ifjakra számítunk első sorban, már pedig ezek jelen helyzetükben az ily csekély terhet sem bírnák el. A többiekre nézve viszont meg kell jegyezmem, hogy nekünk először kedvet, lelkesedést kell keltenünk bennük a tanulmányozáshoz, hogy pedig ez megtörténhessék, minden akadályt, ha a legcsekélyebbnek látszik is az, okvetlen el kell távolítanunk, különben a siker igen kétes lesz.

A lelkesedést különben előmozdítaná a könyvtár kellő ismerete is, mit úgy vélek elérhetőnek, ha szokásba hozzuk, hogy a papnövendékek a könyvtárt gyakrabban látogassák, és a szaklajstromot felszenteltetéseig magának mindenik lemásolni tartozzék, mely uton csakhamar az egész egyházmegyében szétterjedne az. Az alap előállítására leghelyesebb módnak tűnik föl nekem, ha aláírás nyitattik, és pedig nem a végből, hogy az összezet azonnal letegye az illető, hanem csupán, hogy a fizetendő kamatot önmaga határozza meg, az összeg vagyis a tőke lefizetése későbbi, kedvező, tetszés szerinti időre halasztatván. Ezen intézkedésnek kétféle előnyét látom, először szellemi haszon várható tőle, mert önkényt megajánlott pénzeért, bizonyára igyekeznék kiki olvasgatni is, hogy költsége némi haszonnal is járjon; másodszor anyagi oldalról tekintve, ez uton okvetlen nagyobb eredményt érnének el, mint egyszerreli fizetéssel. — Ezen intézkedéseket tartanám az egyházmegyei könyvtár érdekében czélszerűeknek gyakorlati szempontból. De kell, hogy az egyházmegyei könyvtárnak még más célja is legyen az említetteken kívül.

Az egyházmegye papsága oly testület, mely folyton ujulva szakadatlan sorban létezik évszázadokon keresztül, mely időtartam alatt az egyének tulajdonai, és a kor követelménye szerint, majd nagyobb, majd kevésbbé sikeres működést fejt ki, és e szerint az egyház és haza közéletében is majd kitünő, majd kevésbbé jelentékeny szerepet játszik. — Az egyházi és hazai történelem csak az első esetben foglalkozik testületünkkel, de tagadhatlan, hogy az egyházmegyének teljesebben kell ismerni multját, mint azt az általános történetek vagy a névkönyvekben találja, ismernie kell eme testület

<sup>1)</sup> E könyvtár rendezése a szép képzettségű, tudós Csávolszky ő ngnak érdeme.

hanyatlását épen úgy, mint emelkedését, ha rajta okulni, belőle a jövőre tanuságot vonni s a papnövéndékeket kellőleg vezetni akarja, nehogy régi hibák ismétlődjenek s az egyházkormányzás merő kapkodásból álljon, czélok szerinti biztos számítás helyett.

*Ily alapos és részletes egyházmegyei történelem megírhatását, csak úgy helyezhetjük kilátásba, ha már jóval előbb egybegyűjtjük erre az adatokat. Ezek gyűjtésére pedig kétségkívül legilletékesebb a megyei papság s letéteményezési helyül önkényt kínálkozik annak egyetemes könyvtára. — Az egyházmegyének, mint ilyennek élete annyira egybe van forva a papság tevékenységével, hogy e kettőt bátran egynek vehetjük, s ha mi a papságra vonatkozó minden nyilvánosan megjelent iratot öszszegyűjtünk, azt hiszem, ezzel egyházmegyénk történelmének adatait szedjük össze.*

Ily cél megvalósítására állítottunk fel az egyházmegyei könyvtárban egy osztályt „*a váczegyházmegyei papság életrajza*“ czimmel, bizonyosak lévén arról, hogy az általános czélon kívül, kell minden könyvtárnak egy külön sajátlagos céljának is lenni. Minden családi könyvtár főfeladatának tartja, hogy a családra vonatkozó iratok ott föllelhetők legyenek. — A magyar, bajor, porosz, angol országos könyvtárak az általános osztályokon kívül, külön magyar, bajor, porosz, angol osztályokat állítottak fel, hogy az illető országra vonatkozó minden írott mű egybegyűjtessék. — Ezt czélozzuk mi is csak, midőn *saját egyházmegyénknél egy kis tért nyitunk*, hol öszzpontosítva könnyen föllelhetők legyen egykor mindaz, mit a papság az egyházért tett, a honnan könnyedén megczáfolhassák utódaink majdan azokat, kik kortársainkhoz hasonlóan azt mernék állítani, hogy az egyház csekély részt vett a közmívelődés előmozdításában. De e czélunk valósításában az egyházmegyei papság minden egyes tagjának közremunkálására szorulunk, mert csak így lehet gyűjteményünk teljes. Ha kicsinyes szerénykedésen fölül emelkedve egyesek kéziratban maradt műveiket, melyek igen sokszor nagyon is becsesek lehetnek; továbbá egyházmegyénk valamely papjáról szóló nyomtatásban megjelent adatokat, képrajzot, hivatalos (p. o. kir. vagy miniszteri kinevezési) okmányt, avagy megjelent munkáikat beküldik, csakhamar oly sajátlagos egyházi osztálylyal fogunk birni, mely valódi kincsét képezendi a könyvtárnak.

Elmondottuk száándékunkat, egyszerűen, s röviden, a főtű egyházmegyei papság teendő nyilatkozatától függ annak életbe-léptetése. — Mi hiszszük, hogy az egyház, és úgy szólván, önmagunk ügye iránt bizton találunk annyi lelkesedésre, ha nem általán, legalább egyesekben, hogy a kezdeményezés legközelebb megtéve leend, s ha egyszer a kezdet nehézségein átesünk, bizonyosak lehetünk róla, hogy a Mindenható nagyra növeszti a fát, melynek gyümölcseit századok mulva is élvezendi a kegyeletes megemlékezéssel fizető utókor.“

*A káptalani könyvtár 1875-ben a püspöki és papnöveldével lón egyesítve. Adjuk itt A) a kegyes püspöki adományozási, B) a káptalan átengedési és C) a főpásztori megerősítő okmányt.*

A) Peitler Antal József váczai püspök adományozó okirata.

„Miután Isten és az apostoli szék kegyelméből, noha mint érdemetlenek, a váczai egyház kormány-rudját elfoglaltuk, és így közel 500,000 lélek lett a mi gondunk és atyai gondosságunkra bízva, nem egyszer tapasztalhattuk a gondozó papság által tett kitünő szolgálatokat, mint a melynek nemes lelkesültsége és a művelődésre kész jeles törekvéseinél fogva történt, hogy a vallásosság, erkölcsiség és a józan felvilágosodás mindenfelől növekednének.

Jól meggyőződve vagyunk is, hogy mindezek azon nevelési rendszernek örvendetes eredményei, melyet a tridenti sz. zsinat a papnöveldék részére ír elő. Mink is tehát a tridenti elveket követve, minden erőnk igyekezetével oda munkálkodtunk, hogy a gondunkra bízott egyházmegye részére, az *„Isten szíve szerinti papokat képezzünk.“*<sup>1)</sup> — Mivel azonban a tridenti zsinat óta a kath. egyház körülményei nagyon megváltoztak, bizonyára a mi napjainkban még nagyobb joggal idézhetjük a zsinat atyáinak ezen mondatát: *„A lelkek gondozása még az anyagi vállalknak is rettenetes teher.“* Korunkban ugyanis ezer művek és napi-lapok hintik a paloták és kunyhókba beható gonosz eszmék mételtyét. Bizonyára ezen irodalmi termékek ahelyett, hogy a jogosság és igazság üdvös ösvényét jeleznék, a hit, erkölcsök és műveltségre veszélyes elveket hintve el, a gondatlanok elméit a kételyek tömkelegébe<sup>2)</sup> vetik be, mikép már hajdan a legnevezetesebb II. Pius pápa<sup>3)</sup> kimondotta: *„Akinék több tudomány lón adva, azt nagyobb kételyek követik.“*

Ezen eszmék tekervényességében szükséges, hogy a lelkipásztor állandóan a miheztartás bizonyos vonalát tartsa, hogy így hiveinek is az igaz utat mutathassa meg e szerint: *„A pap ajaki őrizik a tudományt.“*<sup>4)</sup> Hogy pedig ez így legyen, nem elég a papnöveldében nyert képezés, hanem, mikép a mindennapi tapasztalás bizonyítja, szükséges, hogy kün is a lelkek gondozásában a papnöveldei tanulmányokat állandóan folytassa. És mivel szintén úgy vagyunk meggyőződve, miszerint a gondozó papság épen nem bir eszközökkel a neki szükséges könyvek megszerzésére, és így hiányzanak neki a tudomány kincsei, midőn ezekre szüksége volna; a parochiai könyvtárak meg, noha a növekedés állapotában vannak, a kor igényeinek többé meg nem felelnek. Ennélfogva szükségesnek tartottuk a végből egy nagyobb könyvtárt berendezni, hogy onnét nemcsak az egyhá-

<sup>1)</sup> Jerem. III. 15. — <sup>2)</sup> Labyrinthus dubietatum. — <sup>3)</sup> Aeneas Sylvius. — <sup>4)</sup> Malach. II. 7.

ziak, hanem a mi hiveink is szabadon és kényelmesen a kútfőket és keresett segélyeket<sup>1)</sup> kikölesönözthessék és hasznukra fordítani képesek legyenek.

Tehát az ily könyves-kamrák fő rendeltetése abban fog állani, hogy a theologiai műveken kívül a világi irodalom keresettebb termékei is egybegyűjtsenek, olyanok tudnillik, melyek piaci ára az egyháziak erejét és az egyesek pénztehetségét fölülmulják és a melyek a lekipásztori gondozás terén kitűnő használatra lehetnek. *Másik czélja ezen muzeumnak az, hogy abban a váci papság tudós fárada- maival keletkezett irodalmi termékei, melyek nyomtatásban vagy kézirat- ban megvannak, az utókor hasznára megőriztessenek.*

Minélfogva püspöki lakunk átellenében, saját költségünkön oly épületet emeltettünk, mely könyvpoleczokkal és olvasó-helyiely ellátva a fönt nevezett tárgyakat befogadhassa. Aztán kivévén az általunk szeretett káptalan beleegyezését, 1875. jan. 5-kén azon intézkedést tettük, hogy a püspökség, káptalan és papnövelde könyvei együttesen a mondott új muzeumban helyeztessenek el, és ezen czim alatt: „Püspökmegyei könyvtár“ az általunk ugyanazon alkalommal kinevezett praefectus és könyvtárnok kezelése és őrzése alá adassék. Megjegyezzük itt, miszerint ezen egyesített könyvtár alkatrészeihez a tulajdonosoknak joguk van, *aszerint, amint azok gondjaikra valának bizva külön és azt jövőre is megtartani fogják.* E végből az elhelyezés és rendezés alkalmával, a köteteknél a megkívántató ovatosság és biztosság világos megkülönböztető jegyekkel volt megerősítve. Ennek daczára ezen könyves-ház részeinek átengedése és összerendezése örök időkre értendő. Tudnillik e jelen sorokhoz csatoljuk a mi hű káptalanunk átengedési iratát,<sup>2)</sup> melynek ereje és a mi tetszvényünknel fogva ezen könyvtár kettős és hármas példányait, más, itt hiányzó művekkel elcserélni kellend, a fölös példányok pedig eladatván, ezek ára, a káptalani könyvtár alapjának kamatai és a lakás bérletével, mely ezen épületünkben létezik, együtt gyarapittatván, ezen, egyesített könyvtár javára fordittassanak.

Jövőre ezen könyvtár növelését képezni fogják, *részt a mi utódaink által hagyandó kötetek, (a jó példa kezdetét tevők, a mi részünkről ezennel följánlunk 3400-nál több kötetet), részt az elhunyt kanonokok könyv-birtokai és egyesek ajándékai, ugyszintén a parochiai könyvek kettős példányai, végre az idők folytán megszerzendő művek.* Addig is, míg Mink és a mi püspök-utódaink az ily szükségek fűdőzésének megfelelő tökepenzt összehozandunk, a kitűzött és esedékes szükségek fűdőzésére, ezen intézet gyarapítása tekintetéből, *kijelöljük az egyházmegyei általános alapot,<sup>3)</sup> gondot fordítván arra, nehogy az valaha e czimen tulterheltecsék. Minthogy ezek így vannak, hogy a*

<sup>1)</sup> „Quaesita subsidia“ áll a latin szövegben. — <sup>2)</sup> Az eredeti szövegben „Litteras Cessionales.“ — <sup>3)</sup> Designamus Fundum generalem dioecesanum“ áll a szövegben.

mi gyöngéd atyai szeretetünket, az isteni gondviselés által nekünk adott jegyesünk, az egyházmegye, valamint a gondozó papság, Krisztusban kedvelt fiaink iránt tetteleg kimutassuk: *minthogy a könyvtár lajstromozása valóban bevégezve vagyon, és azt egy év alatt, alkalmas időben, s ünnepélyes áldással a köz és nyilvános használatra átengedni szándékozunk, jelen alapítványi és adományozási iratok erejénél fogva, a könyvtárnak szánt házat, mely több mint 40,000 ftnyi költségen emeltetett, a 2. számban lerajzolva van megjelölve, és a város főutczája felé néz s az illető telekkönyvben 2380. sz. a. a mi nevünkre van írva, ezennel a váczai püspöki megyének örökös joggal ajándékozunk, és minden teher nélkül átbozsátjuk, fölhíva a mi engedelmes káptalanunkat, hogy az 1868. XXIII. 21. §.-hoz ragaszkodva, az ily átruházott jog telekkönyvi bekebelezését előírott modozattal, a tőlünk kieszközölt díj-elengedés mellett, azonnal, amint lehet, végrehajtani igyekezzék.*

*Főntartjuk azonban magunknak és a püspöki székeni utódainknak, a könyvtár praefectura, ugyszintén a könyvtárnok és hivatali szolga kinevezésének jogát, a kik amint eddig is, szabad lakásnak örönden i fognak, és a teendőkre nézve elváltatva, utasításokkal ellátandók lesznek.*

Végezetre ezen könyv-gyűjteményt sz. aquinói Tamásnak, a tudományok ezen nagy kedvelőjének ótalmába ajánljuk, midőn ezen kincset az egyházmegyei gondozó papságnak, Krisztusban legkedveltebb fiainknak, valamint a tudomány-szomj csillapítása végett ide gyűlekező világiaknak átadjuk e sorok erejénél fogva, és V. Pius pápa szavaival: *„Imc ezekben az igazi gyöngy,“* egyszerű kötetek alakjában jelvényileg átadjuk, azon hiedelem száll meg minket, hogy, noha kezdetben e castaliai forrásokhoz kevés vendégek és látogatók jövedenek el, e szerint: *„Az aratás nagy, a munkások pedig kevesen vannak,“* — mégis nincs meszsze már azon idő, midőn az igazi hívek serege dicső harczokat fog vivni az álszabad-elvűek vakmerő és szemtelen táborával, és hogyha mink éjjeli és nappali ernyedetlen tanulmányozásainkkal Pallás igazgyöngyét kutatni fogjuk, végre miránk is alkalmazhatni lehet aranyszáju sz. János ezen mondatát: *„Nincs oly akadály, melyet le nem győzhetnők, ha akarjuk.“*

Kelt Váczon, vizkereszt ünnepén, püspökségünk 19. évében, Krisztus születése után 1878-ban, Antal József püspöp. (P. H.)

B) A tdő váczai káptalan átengedő irata az egyesített könyvtár haszonvételére nézve.

Mi, váczai káptalan adjuk tudtára mindeneneknek, a kiket illet, hogy mink a főpásztori kegyes fölhívásnak, tudnillik mlgos és földő Peitler Antal József váczai püspök, ő cs. apost. kir. fölsége val. b. titkos tanácsosa, pápa ő szentsége házi főpapja és Ferencz József jeles rendjének lovagja fölszólításának engedve az elődöktől hűségünkre

bizott káptalani könyvtárt, a püspöki és papnöveldei könyvtárba leendő bekebelezés végett átengedni jónak tartottuk, szívesen és szabadon megengedvén, miszerint a jövő egyházmegyei főpapok, káptalaniak és áldozárok a káptalani könyvtárnak tudományos hasznát szedhessék és vehessék, föntartva azonban Nekünk és utódainknak azon keresett jogot, hogy idővel, ha ezen egyezményünk háborúk, forradalom, vagy más bármely elemi, nemzetközi vagy társadalmi csapás zivataraival bármiképen talán megsértetnék avagy csonkíttatni megkíséreltetnék, ezen gondunkra bizott káptalani könyvtárt (körülbelül 18,000 kötetből állott) igen fontos indokok alapján, nemcsak per útján visszszakövelteni, hanem egyszersmind bármely e tekintetben netán támasztandó sérelmes háborgatást, bármikor a káptalan nevében erélyesen visszautasítani, és így a mi tulajdonunkat, a mondott könyvtárunk birtokával együtt minden legjobb móddal visszaszerezeshessük. Mire nézve jelen átengedő iratunkat kiadtuk. Kelt Vácson, január 13-kán, 1878. A káptalan nevében: *Ellenbacher István*, nagyrépost és kanonok. (P. H.)

### C) A p ü s p ö k j ó v á h a g y á s a (P l a c e t u m).

167/1878. D. a J. Kr. Ezen átengedési okmányokat egész kiterjedésükben, jóváhagyjuk és megerősítjük. *Antal József* m. k. püspök. (P. H.)

Hogy a muzsák ezen minden árnál becsesebb kincse, mely elhamvadás esetén helyrepótolhatlan lenne, a villámok ütése és ereje ellen biztossá tétessék, és a tűzvészektől megóvassék, póznák fognak alkalmaztatni és az ajtók, ablakok vaslemezekkel elláttatni. — A püspök-egyházmegyei könyvtár praefectusa: *Tanács János* kanonok, könyvtárnoka: *Rózsahegy Gyula* áldozár és főgymn. tanár, szolgája meg: *Koncz István* voltak 1885. évben.

## XI. FEJEZET.

**A püspöki Lyceum helyreállítása 1880/1. évben. A gondozó papság új háborgatása 1881-ben. Népszerű missió Hatvanban. Az egyházmegyei elemi iskolák statistikája 1883-ban.**

### 1. §. A p ü s p ö k i L y c e u m h e l y r e á l l í t á s a 1880/1. é v b e n

A régi időkben a nyilvános iskolákat pótolták a monostorok, apátságok, papi társodákban<sup>1)</sup> és püspökségekben alapított tanintézetek.<sup>2)</sup> Ezekből egy volt a *váczi püspöki iskola*, tudnillik hogy *Vác*

<sup>1)</sup> „*Collegia Sacerdotum.*“ — <sup>2)</sup> „*Palestrae literariae.*“



már a XII. század elején Magyarország legkitünőbb városainak egyike volt legyen, és hogy a váci püspökök közt, kik gyakran a legfényesebb méltóságokra hivatnak meg, sokan a tudományokban derekasan kiművelve lévén, a tudományokat és tudósokat magok is a legmelegbben kedvelték. Az ily védelem alatt a „Váci Athenaeum“ az 1541. évig nagyszerűen virágzott; korszak alkotó volt itt *Báthory Miklós* püspök,<sup>1)</sup> kit dicséretekkel halmoznak el *Bonfin Antal* és *Galectus Martius* írók és *Corvin Mátyás* királyunk udvarában bizalmas emberek. A váci muzsák, mikép előbb említők, 1541-ben egészen elhallgattak és még *Dvornikovich Mihály* püspök idején túl is tartott e sajnos állapot. *Gr. Kollonich Zsigmond* 1714. évben behozta Vácra a kegyesrendieket,<sup>2)</sup> a kik ekkor csak az erkölcsi hittudományt<sup>3)</sup> adták elő. *Gróf Migazzi Kristóf* a hittudományi tanok folyamát bővítette; sőt 1764-ben a bölcsezséket is behozta, mely előbb a nagyobb gymnasiumban, majd a Teréz-Társodában,<sup>4)</sup> és ismét a kegyes iskolákban lön előadva, és 1795-ben másik tanárral is gazdagítva. A *Terézféle tápintézet*<sup>5)</sup> 1784-ben a többi ily intézetekkel együtt eltöröltetett.

A váci püspöki Lyceumban, melynek aligazgatói<sup>6)</sup> közt hajdan leginkább tündöklött *gr. Eszterházy Pál* nagyprépost és *Migazzi* helynöke, az újabb korban pedig majdnem amennyi aligazgató, annyi tudós férfiú, tudnillik a káptalan legérdekesebb tagjai ragyogtak ezen intézett mellett. — 1834-ben a világiakból 5 hittudományi, 79 bölcsészeti hallgató; 1835-ben 23 papnövendék, 3 bosnyák hallgató,<sup>7)</sup> és a bölcsezsékek közt 10 papnövendék és 28 kegyesrendi tanuló számlálatott. — 14 év mulva, vagyis 1848-ban, midőn a szabadság-harez tüze kigyulladt, a püspöki Lyceum, mindenek nagy fájdalmára, teljesen megszűnt. 1849/50-ben még állott a 6 osztály, de már 1850/51-ben csak 4 osztály maradt fön.

Ezen Lyceum Phoenix módjára életre támadt lassanként, de a jelzett 1850/51. évben csak mint *kis-gymnasium*, mely aztán 1870/1-ben *Peitler A. József* váci püspök ő nmilga bőkezűségéből és Vác város segítségével *nagy-gymnasium* rangjára emelkedett, végre 1880/1-ben nagykorúságát másodszor érte el, főképen a nevezett főpásztor és *Petroczy László* cz. kanonok és nagykartali plébános szent bőkezűségéből, a ki mind születése, mind lelkületénél fogva nemes lévén, e dicső célra 31,055 forintot ajánlott föl. Helyreállított pedig a Lyceum nyilvánosan kitünő sokaság jelenlétében, ünnepélyes beszéddel,<sup>8)</sup> melyet az intézet igazgatója tartott.<sup>9)</sup>

A váci püspöki Lyceum tehát 1880/1. év óta nyilvános és érettségi vizsgálat jogával is ellátva van. A hittudományi folyamokat kor-

<sup>1)</sup> Igen tudós képzettségű volt. — <sup>2)</sup> E rend 1715. évi 102. tvcz. által országgyűlésileg befogadtatott. — <sup>3)</sup> „Theologium morale.“ — <sup>4)</sup> „Collegium Theresianum.“ — <sup>5)</sup> „Convictus Theresianus.“ — <sup>6)</sup> „Prodirectores.“ — <sup>7)</sup> Sz. Ferenczrendi papnövendékek. — <sup>8)</sup> Ez a Lyceum történetére szép világosságot derít. — <sup>9)</sup> T. i. *Panek* *Ódón* kegyes-rendi pap.

mányozza az aligazgató, rend szerint egy a káptalanból, a felső gymnasiumot meg az, kit a kegyesrendi tartomány főnöke a főpásztor tudtával annak élére állít. Ennek elnöklete alatt tartatnak az iskolai ülések, melyeken jelen vannak a váci egyházmegye személyzetéből hárman mint tanárok.<sup>1)</sup> — Ezen gymnasium mellett a püspök nevében, mint a vallási és erkölcsi dolgokbani biztos<sup>2)</sup> egy a káptalanból van e czimen kinevezve a főpásztor által.<sup>3)</sup>

XIII. Leo pápa ő szentsége 1880. okt. 30-kán a kalocsai és bácsi egyesült egyházak metropolitájához ezen sorokat intézte: „*Ti magatok jól tudjátok, hogy a helyes bölcselkedési módszer mennyi segélyt nyújt a népek hite és üdve visszavezetésére... És minthogy a jeles magyar nemzet mind elméssel, mind pedig nemes indulattal bír, nem kételkedünk, hogy azon munkával, melyet tesztek, az anyagi tudor<sup>4)</sup> vezetése alatt előmozdítandó derék tudományra, nálatok a leghörségesebb gyümölcsökkel tetéztetni fog. Az alatt, melyek e célra Tőled és a te kalocsai papnöveldeitől, és a melyek a te Suffraganeusaidtól<sup>5)</sup> azon célra alkalmazatosan rendeltettek, megérdemelt dicsérrelt követünk, bizonyára bizván benne, hogy a fiatalabb hallgatók, a kik itt az egyház reményére növekednek, aquinói Tamás forrásaiból bölcseséget merítvén, az ő tudományukkal és erényökkel ezen egyháznaknak majdan nagy erőssége és ékességére leendnek.*“<sup>6)</sup>

Ezekhez alkalmazkodva a főpásztor ő nmlga, Peitler A. József elrendelte, hogy aquinói sz. Tamás bölcsészeti rendszere, melyet magyarra Zafféry Károly szathmár-egyházmegyei áldozár<sup>7)</sup> tett, a theologiai studium minden osztályában, az „*Aeterni Patris*“ pápai körlevél értelmében, hetenként két órán át adassék elő és fejtegettessék, egyszersmid pedig a papnövelde nagy teremét aquinói sz. Tamás Modenából szerzett ékes képével ajándékozta meg. — Záradékul megjegyezzük itt, miszerint 1880<sub>1</sub>-ben Váczott a VII. és VIII. bölcsészeti osztályokba 36 ifju járt, ide értve a 10 papnövendéket is. Ezek t. i. a helyreállított Lyceum második-eiső kezdetei, az idő folytáni nagyobb népességről bizonyára az Ur gondoskodni fog.

## 2. §. A gondozó papság új háborgatása 1881. évben

A lelkipásztori kar feladatához hiven, szent buzgalommal őrizi a szent és világi törvényeket, és az Ur félelmét, a haza szeretetét, valamint az alattvalói hűséget a király iránt, mind az egyházban, mind az iskolában, majd szóval, majd meg iratokkal a hivek sziveibe becsepegtetni igyekszik. E mellett a kath. elvek ellen támasztott sé-

<sup>1)</sup> Ezek jelenleg Forgó György, Simonides Károly és Rózsahegy Gyula. —

<sup>2)</sup> Commissarius in re religionis et morum. — <sup>3)</sup> Ilyenek voltak: Miller Mihály, Dr. Kovách Pál és jelenleg Sponer József kanonokok. — <sup>4)</sup> Aquinói Tamás, — <sup>5)</sup> Érseki joghatóság alatti megyés főpásztorok. — <sup>6)</sup> Ld. Magyar Állam, 1880. nov. 9. —

<sup>7)</sup> Ez előbb a szathmári főgymn. tanára, majd a fumei ily tanintézet igazgatója, azután jezsuita, jelenleg pedig trappista P. Angelicus néven Bosnyákhonban.

relmes incselkedéseket, mint Jézus győzhetlen serege, erőlyesen viszsza veri és a mi legigazságosabb, szent ügyünknek bizonyára győzelmet is fog szerezni. — Az 1879. szept. 1-jén hatályba lépett *büntető törvénykönyv*<sup>1)</sup> a gondozó papságnak új kellemetlenségeket szerzett. Jelesen az 1879. évi 40. tvcz. 53. §-ának ezen szövege: „*Ha valaki 18. éven alóli egyént, tehát kiskorút, az 1868. évi 53. tvcz. ellenére, idegen hitvallásba bekebelez (fölvész): két óra terjedhető börtönnel*<sup>2)</sup> és 500 frtig emelhető bírsággal sújtandó lészen,“ — a lelkipásztoroknak veszélyes csapdát<sup>3)</sup> szerzett, a kedélyek fölizgatásával és a béke meg az egyeség nemtelen megzavarásával, melyek eddig a vallásfelekezetek közt megvoltak.

A fönt hivatolt tvczikk hivatkozik az 1868. évi 53. tvcz. 12. §-ra, mely így szól: „*A férfi-gyermekek a vegyes házasságokból az atya, a nő-gyermekek meg az anya vallását követik. A törvény ezen rendelkezésével ellenkező minden egyezvény, térítvényi iratok vagy gondoskodás, mint érvénytelenek és minden törvényi érvényből kivetkőztetettek tekintessenek.*“ — Három eset merült föl egymásután, az első *Sopronban*,<sup>4)</sup> második *Tatán*<sup>5)</sup> s a harmadik *Budán*,<sup>6)</sup> a melyek szerint, minthogy a vegyes házasságból eredt gyermekeket a kath. lelkipásztorok köteleességek szerint megkeresztelték, a protestáns prédikátorok igen örömet föladták ezeket az illető járásbíróságoknál. De az ezek által hozott ítéleteket<sup>7)</sup> föllebezés útján, a kir. tábla megsemmisítette.<sup>8)</sup> — Nem kisebb csapda látszik rejleni az 1879. XC. tvcz. 60. §-ban, mely szerint: *Büntetésre teszi magát méltóvá az anyakönyv jegyzője, ha a polgárilag érvényes házasságból született csecsemőt úgy jegyzi be, mint a polgári törvény előtt nem törvényest, vagy a ki a törvénytelen ágyból eredtetet, mint törvényest írja be.*“

Minthogy tudnillik nincs szorosan meghatározva: mely házasságok különösen a polgári állam törvényei értelmében tekintendők érvényesekül. — Könnyen megtörténhetik, hogy a lelkipásztor a bábaszorongok vagy előtte ismeretlen szülők könnyelműen vagy gonoszán tett hamis bejelentéseiket hiteleseknek veszi és szóról-szóra a jegyzőkönyvbe bevezeti, és ez által aztán a büntető igazság töreibe keveri be magát.

Ez alkalommal ugyan „*a tör öszszetörött és mink megszabadultunk.*“ De majd idővel megtörténhetik, hogy a kir. tábla más szakasza egészen ellenkező ítéletet fog hozni; és azért szükséges, hogy ama hirhedt §§-sok (XL. tvcz. 53. és XC. tvcz. 60.) világosan és tüzetesen körülíratassanak, vagy a mi biztosabb lenne, ezen égő üszkők a büntető-törvénykönyvből mielőbb eltávolíttatnának.

<sup>1)</sup> Codificatio poenalis. — <sup>2)</sup> Bezárással. — <sup>3)</sup> „*Geduly-csapda*“ nevet nyert a „*Magyar Állam*“ című lapban. — <sup>4)</sup> *Gensthaler Nándor* plébános-főnöke *Póda András* szavára tette a keresztelést és mindketten 50—50 ft lefizetésére, különben 5 napi börtönnre ítéltettek. — <sup>5)</sup> *Horváth Ferencz* apát-pléb. és *Cser Vendel* káplán voltak bevádolva s 1881. jan. 7-kén megidézve. — <sup>6)</sup> *Cselka Nándor* pléb. és *Kántor Lajos* káplánja. — <sup>7)</sup> 1880. decz. 29. 1881. jan. 7. — <sup>8)</sup> 1881. május 12-kén.

### 3. §. Népszerű missio Hatvan mezővárosban.

Főddő *Janikovics Alajos* ur, hatvani valóságos prépost és plébános, a lekipásztori gondjaira bízott lelkek üdvé iránti buzgalmatól fölgýúlasztva és a főpásztor ő nmlga intésének engedve, magához hitta *Mladonicsky Ferencz* és *Tamás János* jézustársasági atyákat, akik is 1884. jan. 14-től 21-kig a népszerű missionáriusi ájtatosság folyamát bő aratással a hitélet mezején megejtették. Kétségkívül a jó példa ereje és hatása üdvös eredményeket fog szülni!

### 4. §. Az egyházmegyei elemi iskolák statistikája 1883-ban.

*Az egyházmegyei elemi tanítók alárendelvek az elemi iskolák egyházmegyei fő-tanfelügyelője gondjainak, a ki egyszersmind káptalani tag. — Az elemiskolákra nézve szabályozó sorokat adott ki a magyarországi püspöki kar, mind meganyi utasításokat a helyi igazgatók, tanítók, iskola-székek, kerületi tanfelügyelők és az egyházmegyei főfelügyelőknek, az 1868. évi 38. tvez. kivánalma szerint. Ezen törvény és az erre épített püspöki utasítások a legtöprengőbb gondosságot árulják főkép avégből, hogy az elemi iskolák kath. jellege és típusa állandóan föntartassék, és soha meg ne engedessék, hogy a kath. iskolák a közösségbe süllyedjenek, sőt, ha azok abba estek volna, azok minden szabad és törvényes módon visszaszerezetessenek. Ezen éberségnek köszönendő, hogy a váczai egyházmegyében csak 17 vallásnélküli vagyis közös elemi iskola létezik, és van remény, hogy idővel ezek is a kath. egyház kebelébe, melynek elsőszülöttai, fognak visszatérítettetni.*

*Mivelhogy Magyarország főpapjainak utasítása, a többi közt, az is rendeli, hogy az elemi iskolák egyházmegyei főtanügyelője az elemi iskolák állapotát minden tanév végével földerítse és az egyházmegyei hivatal elé terjeszsze: a működő tanfelügyelő és kanonok, az egyházmegyei lajstromban az 1883. évben az egyházmegyei iskolák áttekintését föltünteti, valamint az érdemleges statistikai adatokat, a melyekből itt a következőket adjuk: ezen egyházmegyében van összesen 224 betáblázott iskola-épület, ezekből különösen mint „kath. birtok” betáblázva van 145; mint „községi tulajdon” betáblázva van 47; mint „magán-tulajdon” betáblázva van 32; — tanterem van 330, — tanítók háza 243, — főiskola 124, — kert 105, — tornahelyiség 21, — fali absz 441, — földteke 160, — természettani gyűjtemény 31, — természetrajzi gyűjtemény 117, — könyvtár 36, — rendes tanítók 292, — altanító 55, — tanképesített tanító 312, — nem képesített 35, — iskola-köteles fi-gyermekek 6—15 évig: 19,743, — leánykák: 31,691; — római kath. gyermekek 56,343; — lutheránus gyermek: 155, kálvinisták: 191, zsidók: 219; — magyarok: 42,638, nem magyar: 3293. Ezekből a rendes iskolákba járnak tényleg fi-gyermekek: 13,308; — leánykák: 11,894; ismétlő iskolákba jár 3442 fiu és 3282 leány.*

Másik tábla nyomán, megjegyezzük még ezen adatokat: 200 faluban az évi fizetése a tanítók és kántoroknak készpénzben, egyszersmind a segédtanítóké együttesen kitesz 103,806 ft 79 krt, illetmények pénzben számítva: 50,767 ft 53 kr., összesen: 154,574 ft 32 kr. A jövedelem ezen ágához járul a földjövődék. Az ingatlanok értéke, melyeket a tanítók és kántortanítók használnak, 261,699 frtra rúg, az évi haszonnal: 21,943 ft s 4 kr. — Fölmennek harmadik helyen a tőkepénzek 41,931 ft 97 kr. értékben, és ezek évi kamatai 2639 ft 89 kr-ra.

Azonfölül még ezeket vonatoljuk ki: „Az évi iskolai kiadások így vannak: a) a tanítók és kántortanítók fizetésére: 121,633 ft 64 kr. — b) az altanítók fizetése: 8136 ft. — c) Fűtés, épületek főtartása és tisztaság eszközölése: 10,409 ft 51 kr. — d) Írászat és más szükségesegek: 2049 ft 90 kr. — e) Szegény iskolások könyveire: 670 ft 62 kr. — f) Különfélekre: 4638 ft 91 kr. Ezen költségek fölmennek összesen: 147,538 ftok és 58 kr-ra.

A tanítók ezeledői költségvetése ezen számolásból áll: 8 tanító húz összesen évenként készpénzben: 1179 ft 30 krt, illetményekben 4300 ftot, nemkülönben a 67,195 frta becsült ingatlanok után 5051 ftokat és 525 ft tőkepénz kamatát: 31 ft 50 krt. Tehát ezen 8 tanító részesül évenként összesen 10,561 ftokban, melyekből közép-számítással esik egyre 1320 ft. De ez csak egy kivétel a közös szabályból, mely fájdalom, szerfölött aggasztó és elkomorító!

Az elemi iskolák egyházmegyei főtanfelügyelői a káptalanból ezek voltak az újabb időben: *Müller Mihály* kanonok 1857—1867-ig; *Virter Bertalan* kanonok 1867—1872-ig; *Neszedva István* kanonok 1873—1876-ig; *Markovics Lázár* kanonok 1876—1885-ig; 1885-től *Csávolszky József* kanonok helyettesítőleg.

A tiszteltebb rangra emelt tanítók anyagi helyzete érezhetően javul; de egyszersmind ezen igen érdemes osztály művelődése is szépen halad. A gyülekezetekben nekik az előljáróság által föl adott tételeket szerencsésen megvitatják és megoldják. A kormány gondjaiba foglalja a kor által megtört vagy az erőbben megfogyatkozott tanítók állapotát; ugyanazt teszi az egyházmegyei kormány is, oda törekedvén, hogy a tanítók özvegyei és árvái inségre ne jussanak. E sz. emberbaráti célra koronként szépen folynak a segély-adományok; így a ngos és földő vácsi káptalan egy, ezen egyházmegyében halhatatlan nevű és áldott lelkű tagja, *Dr. Kovách Pál* pápai praelatus ő miga az elemiskolai tanítók javára segélyképen 10,000 ftot adományozott.

## XII. FEJEZET.

### A vácz-egyházmegyei papság érdemei a jótékonyság terén.

#### 1. §. A vácz kegyes szivü főpásztorok alapítványai.

A folytonos török háboruk miatt az egyház is sok csapást szenvedén, a főpásztorok, noha javaik még idegen kezekben voltak nagy részben, csekély jövedelmeik egy részét mégis magoktól elvonva, hasznos alapítványokat tevének, melyek később számra és jelentőségre nézve akkép gyarapodtak, amint ők jövedelmeik terjedelmesebb birtokába jutottak. Így, midőn 1684-ben a török járom alul Vácz kiszabadult, itt minden lerombolva vala, s csak a gyászos düledékek hirdették a fölötte elvonult mostoha sorsnak súlyos csapásait; később, midőn némikép ujolag épülni kezdett, 1710-ben a Rákóczy által becsődített ráczok azt ismét elégették. Idő kellett tehát, míg súlyot sérveiből fölgógyulhatott. *Nagyfalvai, Zongor, Balogh, Dvornikovich, Eszterházy, Kollonich, Althánn, Kámánházy és Nádasdy* voltak azon áldott emlékü főpásztorok, a kik oly számos és nagyszerü alapítványaikkal minden irányban jót és áldást hintve, a gondjaikra bizott egyházmegyét a gyarapodás zöld ágára juttaták. Nem részletezzük itt számos alapítványait, miután azok alább életrajzaikban ugyis előfordulnak; itt terünk szűkvolta miatt csak is utalunk azokra,<sup>1)</sup> és utódaik szintén nagy adakozásaira...

#### 2. §. A többi papság alapítványai az 1700. évtől az ujabb időig.

Mig a hatalmában elbizakodott s undokul felfuvalkodott modern liberalismus tele torokkal kürtöli elég gazul és hazugul, hogy a kath. papság önző és kapzsi: az élet és tapasztalás azt tanusítja, hogy nincs az emberi társadalomban oly osztály, melyben a nemeslelkü önzetlenség és jószivü adakozásnak oly gyakori és megható példáit látnók, mint éppen a kath. papságnál és pedig régebb idő óta. Így a többi közt:

*Berkess András*, a törökök kiüzése és 1700-ban a káptalan visszaállítása után első nagyprépost, az elaggott papok fölsegélyésére 2000, a szegény tanulókra 1000, a kegyes iskolák rendjének 100, a papnöveldeknek 400, a székesegyháznak 500, a pirtói egyháznak 400 ftot, a hatvaninak egy malmot, a kállói, verseghi, bujáki és kúrthinek egyenként 250 ftot. — *Bendő István*, vácz első plébános, Dvor-

<sup>1)</sup> Ld. a magyar papság adakozását Pauer, Lányi és Knauz-Lányi műveiben, a ki ezekben a roppant adakozásokat elolvassa, az joggal felkiáltani fog: „Le a káppal a jótékony magyar papság előtt!”



nikovich püspök alatt, a falusi plébániákra 244 ftot; — *Györe János* váci kanonok a székesegyházra 400 ftot; *Arbay János* váci nagyprepost, a váci kórháznak 500 ftot, az üllői egyháznak 400, a váci székesegyháznak 500, a szegény tanulóknak 500, a kegyes-rendieknek 500, az egyházmegyei plébániákra 1200, a papnövendéknek 101, a szegények javára 1250 ftot. — *Szappantsy Márton* nprepost a tanulók ösztöndíjára 4000, az árvák és özvegyek fölsegítésére 1200 ftot; — *Mocsányi Máté* a papnövendéknek 280, a székesegyháznak 500, a falusi plébániáknak 850 ftot; — *Drasits József* plébános a szegényeknek és árváknak 200 ftot; — *Kalló Ferencz* kanonok a papnövendéknek 4000, a kegyesrendieknek 5000, a székesegyháznak 1000, az elaggott papoknak 1000 ftokat, a verseghi egyháznak 500, a szőlősi és kökényesinek 400, a szegényeknek 50 ftot. — *Viragh György* a herédi és tószeghi egyházaknak 200 ftot; — *Odoly János* nagykatái plébános a nkátai egyháznak 184 ftot.

*Ujfalusy Tóbiás* váci kanonok a székesegyháznak 300, a falusi plébániáknak 110, a megye pénztárának 150 ftot; *Thury Pál*<sup>1)</sup> a papnövendék 100, a foglyok kiváltására 1000, az elaggott papok intézetének 500, a falusi plébániáknak 410, a kórházak és tanulóknak 95 ftokat. — *Hanovcsik Pál* egyházi öltözüek beszerzésére 891, a székesegyháznak 430, a berczelinek 500, a papnövendék 300 ftot; — *Laokász Ferencz* kanonok a papnövendék 1000, egy kanonokság alapítására 22,000 ftot; — *Mártonyi Pál* kanonok a váci kórháznak 6111, a házi szegények fölsegítésére 912 ftot, a káptalani káplánok fizetésére 1000, szegény tanulók ösztöndíjára 1000 ftot; — *Petrányi János* plébános a papnövendék 3000, a sz. lászlói és valkói főkegyházaknak 800 ftot; — *Bálintffy Péter* egy papnövendék nevelésére 3000 ftot; — *Farkas Mihály* kanonok a papnövendék 1000 ftot; — *Vazl János* ugyanannak 700 ftot; — *Schmidt Gottfried* ugyanannak 1000 ftot; — *Szikoray Miklós* plébános a megtértek segedelmére 200, a szegény tanulóknak 500, a szegényebb plébániáknak 400, az elaggott papok javára 100, a székesegyháznak 200, megyei templomoknak 820, árvák és özvegyt javára 100, a papnövendék 1500, egy beteg ápolására az irgalmas-rendieknél 500 ftot.

*Türjey Ferencz* a herédi egyháznak 3000 ftot; — *Kardos János* az egyházmegyei templomoknak 500 ftot; — *Maszar András* prepost a hatvani egyháznak 400 ftot; *Tamasovich Adám* és *Figuli József* az egyházmegyei templomokra 450; — *Fábián István* kanonok egy papnövendék nevelésére 3000, egyházaknak 300 ftot; — *Belkovits István* kanonok a kisutca-ujhelyi iskolára 1000 itot; — *Palugyay Imre* egy káptalani szék alapítására 10,000 ftot, melyhez *gr. Nádasdy Ferencz* püspök 2500 és *Sághy Mihály* vál. püspök és nprepost 500 ftot adtak.

<sup>1)</sup> Meghalt Vácson a sz. Ferenczrendieknél igen hajlott korban.

### 3. §. A váczegyházmegyei papság adakozásai a ujabbidőkben.

Szakadatlan láncolatban követik egymást ezen egyházmegye derék papsága által gyakorolt jótétemények. Így *Roskoványi* püspök 1851-ben a felsővárosi tűzvész által károsultak javára adott 200 ftot; — a váczai káptalan 1875-ben a máriavölgyi templom helyreállítására <sup>1)</sup> ajánlott 25, a váczai sz. Ferenczrendieknek urkoporsóra 15, *Peitler A. József* püspök ugyanarra 30 s *Ellenbacher* kanonok 10 ftot; — *Schmidt János* uri-i plébános cz. kanonok s sz. széki ülnök a „*Pázmány-egylet*“-nek 1000 ftos alapítványt tett irodalmi művek ösztöndíjára. Iskolai czélokra 1500 ftos alapítványt, 240 tanonczt a szükséges tanszerekkel egész éven át ellátott s az általa *Gomba* községben épített iskolák és tanítók fizetésének költségét felerészben fűdözi; a papnövendékek jutalmazására 90 aranyat s a csongrádi vízkárosultak részére első volt, ki 100 ftot küldött. — A szerény jövedelemmel bíró *Bodnár József* tápió-szeceői pléb. csupa ügyszeretettől 1876-ban 100 ftot adott az akkor rendezés alatt volt egyházmegyei könyvtár javára.

A váczai püspök 1876. évi 1816. sz. a. kelt körlevele folytán a csongrádi árvízkárosultak javára adakoztak: *Virter Lajos* váczai kanonok, előbb csongrádi pléb. 25, *Váry Gellért* akkor kegyesrendi al-mester Váczon, csongrádi születésű 5 ftot, *Körrei Ferencz* cz. kanonok és szeghvári pléb. 40 frankot aranyban, *Kardos János* szeghvári káplán 2 ftot. — *Somhegyi József* főthi plébános <sup>2)</sup> a rákos-palotai iskolának 1876-ban 400 ftot, aztán pedig a templom nagyobbítására is 400 ftot adományozott és a téglá-anyagot *gr. Károlyi István* ő nmlgnál közbenjárásával kieszközölte. 1874-ben a váczai elagott papok intézetére 1000 ftot tett le s ugyanannyit az elagott tanítók javára alapítványkép; egy közép és felső-tanodai alapítványul 1000 ftot tett le, míg *Petróczy* egy nyugalmazott pap nyugdíjára 11,000 ftnyi alapítványt mutatott be főpásztoránál. — *Mallár József* váczai kanonok, midőn az állami tanító-képezde Csongrádról Félegyházára tétetett át, s az ezzel járó ünnepély 1876. okt. 8-kán végbe ment, ezen alkalommal kedves szülőföldén egy kath. tanító-képezdei növendék ösztöndíjaul 300 ftos alapítványt tett. — A váczai káptalan 1880. év vége felé XIII. Leó ő szentsége iránti törhetlen hódolata s fiúi kegyelete jeleül 50 ftot, b. magyar *Jolánta* oltára és sirja följújtására 20 ftot s a candiai püspök-lak és templom kijavítására 10 ftot adományozott. *Sóós József* váczai kanonok (szül. 1815-ben s kimult 1882-ben),

<sup>1)</sup> A török uralom idején az egyetlen magyar eredetű, pálos-szerzet vezérfőjének székhelye volt s maig is nagy búcsújáró hely. — <sup>2)</sup> Ezen adakozó főpap 8 évig káplánkodott, 1865-ben sámsoni gondozó, 1867-ben admir, 1869-ben főthi plébános. 1875-ben pápa ő szentsége tiszteletbeli titkos káplánja, 1877-ben címzetes apát, 1882-ben ő szentsége kamarása s 1884-ben házi főpapja lett. — Született 1835. aug. 4-kén, áldozárrá szenteltetett 1857. szept. 19.

szegény rokonai részére 6000 ftnyi alapítvánnyal jelentékeny ösztöndíjakat tett. A szegényesen dotált székesegyház javára oda ajánlotta a püspöktől mint általános helynök nyert első évi 100 db aranyat; a Lauchas-féle kanonok tőle  $\frac{1}{2}$  sessió földet, s az újabb alapítványi káptalan egy szőlőkertet nyert. A kegyesrendiek temploma előtti Szentháromság-szobrot restauráltatta és alapítvánnyal ellátta. A papnöveldeben az 1880. év óta előadatni szokott bölcészet tanára tiszteletdíját az általa tett 1000 ftnyi alapítványból nyeri. A péterfillérek tőkéjét is ő létesítette örök időkre 200 ftnyi áldozatával, melyek évi kamatai a mondott célra fordíttatnak. Ha a halál oly váratlanul el nem ragadja, mint annak előtte 10 nappal nyilatkozott, szándéka volt több-rendbeli 100 ftos ösztöndíjakat is alapítani.<sup>1)</sup> — *Dr. Kovách Pál* kanonok 24 db. aranyat ajánlott 3 pestmegyei tót- és német-ajku község oly tanítói számára, kik a magyar nyelv tanításában legtöbb sikert képesek fölmutatni. A váci kath. legény-egylet javára 1884. nov. hóban 100 ftot adományozott. Az ő alapítványából 4 tanító a magyar nyelv tanításában tanusított kiváló sikerért 24 aranyat kapott.<sup>2)</sup> A váci egyházmegye római kath. népiskolái és tanítói javára 10,000 ftnyi alapítványt tett 1879. évben. Ugyanezen évben a váczvárosi inségesek javára 100 ftot adott a helyi nőegylet elnöknője kezeibe, mely a levesosztó konyhát 1875-ben is vezette. 1881. jun. 13-kán, mint *Peitler Antal József* püspök ő nmlga neve napján, ennek kezeibe alapítványkép 1000 ftot tett le, mely ősszeg kamata szeretetadományul évenként a pápa ő szentsége javára esik, míg szomorú helyzete tart, ennek megszüntével amaz alapítvány a váci székesegyház javára fog gyümölcsözni.

A váci káptalan 1884. év végén 50 ftot adott péterfillérül XIII. Leó javára. — *Ellenbacher István* nprépost végrendeletileg a Sz. István-Társulatnak 25, a székesegyháznak 500 ftot hagyott 1884. évben. *Markovics Lázár* váci kanonok az oszlányi római kath. iskola fölépítésére 1885. évben 25 ftot adott. — A váci káptalan a zágrábi földrengések okozta inség enyhítésére 20, a szerajevói kath. templomra 20, a pozsonyi sz. Erzsébet-apácák javára a tűzvész után 20 ftot ajándékozott. — A pesti oltáregylet szent céljaira 1877-ben 20, a Lourdesba küldendő magyar zászlóra is 20 ftot adományozott. — Ő szentsége XIII. Leónak szeretetfillérül felajánlott 1879-ben 60 frankot. A tűzvész által elpusztított tokaji templomra és a plébánia fölépítésére 15 ftot 1879-ben. 1876-ban szintén pápa ő Szentsége javára 30 ftot küldött. — A már dicsérettel föntebb említett *Somhegyi József* 1882. évben szept. 20-kán tartá áldozársága 25 éves jubileumát, mely napon az általa 4000 ftnyi költséggel emeltetett főthi kálváriát *Virter Lajos* váci prépost-kanonok ünnepélyesen fölszentelé

<sup>1)</sup> Igen jó és terjedelmes életrajzát ld. a M. Állam tárczájában 1882. jan. 31. *Kazaly Imre* papnöveldei tanár tollából. — <sup>2)</sup> E 4 tanító volt: *Krsák József* phatvani, *Merva János* czinkotai, *Mauler János* haraszti- és *Szalay György* ujhartyáni tanítók és segéd-tanítók.

1882-ben. — Mint már pápai praelátus az első bpesti gyermek-menhelynek tett jelentékeny alapítványát ismét 50 ftal gyarapította.

A váci papi nyugdíj-intézet javára *Peitler* püspök 3 nmlga 2000, *Ellenbacher István* 200, *Neszveda István* kanonokok 500 ftot ajánlottak. — *Ellenbacher* kanonok a vész-zivatar által károsult (jun. 26. 1875.) bpesti lakosok fölsegélésére 30 ftot adott. — A váci káptalan a lourdesi bold. szüz kegytemplomára ajánlott 10 ftot. — A váci káptalan 3 szentsége fölsegélésére 1875-ben 30 ftot küldött, és a váci egyházmegyei hivatal ugyanezen évben a svajczi üldözött papok javára 13 ft 44 krt. — *Ellenbacher István* kanonok 1876. évben az árvizkárosultak javára 50 ftot adott. — A váci káptalan a pesti Oltáregylet negyedszázados jubileuma alkalmából jótékony célja előmozdítására 1884. nov. hóban 50 ftot küldött. — Azon tárgyra, melyet a magyar katolikusok pápa 3 szentsége jubileumára kívántak fölajánlani, költség-füldözésül a váci káptalan 20 ftot küldött 1877. évben. Ugyan annyit adott a kassai római kath. férfi-tanító-képezde segély-egylete javára ezen évben, és pápa 3 szentségének ugyan ekkor fiui hódolata és tántorithatlan hűsége jeléül megint 30 ftot. — *Peitler Antal József* v. p. 3 nmlga 1884-ben a nszombati kir. kath. tanító-képezde anyagi szükségletei beszerzésére 20 ftot ajánlott.

*Peitler A. József* v. p., *Ellenbacher*, *Neszveda*, *Virter B., dr. Kovách Pál*, *Sponner J.* és *Virter L.* kanonokok, egy káptalani régi tisztviselőt a lelketlen uzsorások annyira vivén, hogy pár száz forintnyi tartozásból 1200 ftra srófolt adósságért már mindenét eladták és évi fizetését is legfoglalták volna, — érette eleget tettek. — *Neszveda István* kanonok a székesegyház tornyábani közép-harangot, mely meg repedt, 1880. évben 800 ftnyi költséggel újra öntette és a székesegyháznak egy igen diszes fekete miseruhát ajándékozott. — Ugyancsak ezen kanonok a püspök-hatvani templom kifestésére 50 ftot adott 1873-ban, a hol 3 egykor plébános volt. — Ugyan 3, már mint föl-szentelt püspök a nála tisztelgő küldöttségek alkalmával a nőegyletnek 100, a városi kórháznak 100, a tűzoltó-egyletnek 50, a növendék-papoknak 50 s a Pázmány-egyletnek is 50 ftot ajándékozott. A helybeli izraelita-betegápoló-egylet disztagjává választotta s küldöttségileg nyújtá át neki 1884. május 17-kén a diszokmányt. — *Peitler A. József* 3 nmlga az újpesti iskola és plébánia építéséhez 2500 és utóbb ismét 1500 ftal járult; ugyan 3 a verőczei legégett (1881. aug. 1.) iskola fölépítésére 1200 ftot áldozott.

*Schneider György* papnöv. aligazgató a v. főgymnasium természettani szertára részére 300 ftot adott. — *Ujhelyi István* tápió-szelei plébános, a ki nem rég a péter-fillérek öregbitésére 1000 ftot adott, 1881-ben a vácz-egyházmegyei nyugdíj-alapot 100 ftal gyarapította s a váci székesegyház javára is ennyit adott; ugyan 3 1883-ban a római kath. iskola-tanító fizetésére 1000 ftos alapítványt tett s ujabban a 2-dik tanítói állomás fölállítására évenként 100 ftot ajánlott föl mindaddig, míg a község a maga erejéből fizethetendi mind-

két tanítóját. Ugyancsak a sz. Vinczéről nevezett két irgalmas nővér házi berendezésére, kik 1883-ban iskolaszéki intézkedés folytán a középvárosi leány-iskolában fognak működni, 100 ftot tett le az iskolaszéki elnök kezeibe. — A tűzvész által 1877. okt. 11-kén nyomorba döntött rátkai lakosok fölsegélésére *Peitler A. József* v. püspök 10, *Ellenbacher István* 20 s a papnőveldei előljárók 8 ftot adtak. Ugyanezen kanonok a kerepesi templomot, melyben megkereszteltetett, többször becses egyházi szerekkel ajándékozta meg, 1880-ban pedig a sz. Rókus-kápolna nagyobbitásához 300, s egy új harang öntéséhez 366 fttal járult. — *Ellenbacher István*, *Neszedu István*, *Poroszkay Péter*, *Virter B.*, *Virter L.*, *Sponner József* s *Mallár József* v. kanonokok egyenkint 21 fttal alapító tagjai lettek a Sz. László-Társulatnak 1878. évben. *Ellenbacher István* v. nagyprépost e társulatnak végrendeletileg 30 ftot hagyott.

A „*Magyar Állam*“ veterán kath. napilap érdemdús szerkesztője és tulajdonosa, *Lonkay Antal* úr ő ngya vezérlete alatt, a magyar zárandokokat 1880. május 9-kén déli 12¼ órakor fogadta ő szentsége. Igen érdekes volt a kisebb adományok átadása, a mint azokat Lonkay a sz. atya tetszés-nyilatkozai közt magyarázta: „Ez a 11 darab arany, mondá a vezető Lonkay, *Gyurcsánsszky József* magyar plébános (nó-téncsi, Nógrádmegyében) alapítványának első évi kamatja s megismertette a jeles alapítványt. Mire ő szentsége tetszéssel mondá: „*Ecce tales habetis Parochos!*“ (Azaz: „Ime, ily parochusaitok vannak!“<sup>1)</sup> — A *váczi káptalan* a boldogasszszonyi sz. ferenczrendi templom megújítására 1877. évben 16 ftot adott. — A kereszténység közös atyjának 1882. évi ujévi ajándékul 50 ftot ajánlott. — A szegediek nyomora enyhítésére 1879-ben 100 ftot adott, ebből 40-et azok, 60-at pedig az algyői, tápéi és dorosmaiaknak.

#### 4. §. Az előbbi tárgy folytatása.

*Schmidt János* cz. kanonok s uri-i pléb. több ezer ftot áldozott a népnevelés előmozdítására és a papnővelde „*Pázmány-egylet*“ czimű intézetének kiváló jóltevője. — *Petróczy László* cz. kanonok nyug. pléb.<sup>2)</sup> a *kőkeszi-i* (Hontmegyében) iskola építésére 1000 ftot ajánlott s másik ezret az ottani tanító és a siraki tankötelesek számára alapítványkép. Kőkesziben 1200 ft értékű új orgonát állíttatott föl. — A főthi kerület plébánosai szeretet-adományul XIII. Leó számára 1885. januárban 21 ftot adakoztak, s az ily adományzások az egyházmegye területén évenként mindenütt történnek. — *Seregély János* tápió-sz.-mártoni pléb. szeretet-adományul XIII. Leó számára 4, a Jézus sz. szíve római templomára 1884-ben 2 ftot adott. — *Schneider Györgg* papnöv. aligazgató 1882. jan. 22-kén mint születése 52. évfor-

<sup>1)</sup> Ld. a „*Magyar Államban*“-ban 1880. május 14-kén. — <sup>2)</sup> Jelenleg Gödöllőn lakik nyugalomban.

dulóján püspök 6 nmlga kezeibe 100 ftnyi alapítványt tett le, hogy ennek évenkénti kamatai a legjobb próbabeszédet tartó papnövendéknek jutalmazására fordíttassanak. — *Rajczy László* jászkerkegyházi pléb. különféle jótékony czélokra 1884. évben 8 fto adott. — Ezen egyházmegyebeli áldozár szeretet-adományul 20 frankot aranyban péter-fillérül XIII. Leó, a kereszténység közös atya számára. És mily számosan vannak e nagy püspökségben az Ur szolgálói közt, a kik e szent czélra segédadományokat áldoznak.

Püspök-Vác város jkönyvében az 1811. decz. 20. ülésen, tő *Markassy Imre* volt plébános végrendelete 3. pontjában 300 ftoakat hagyott oly szegény árvák javára, kikre kevés gond fordíttatik, örökös segélyezésképen, a 7- pontban foglalt oly föltét alatt, hogy a tanács a kamat hova-fordításáról a megyés főpásztornak évenként számoljon. Az összeg az árva-gondnok számadása alá adatott. — A meráni beteg-segélyező egylet tagjai lettek a vácsi egyházmegyéből 1877-ben: *Janikovits Alajos* hatvani prépost, *Bolgár József*, *Krämer János* és *Kanda István* plébánosok. — *Motesiczky János* nagy-kátai pléb. 700 fton megvett egy házat a kath. iskolánál szükségessé vált 4-dik tanterem és a tanítói lakás elhelyezésére és azt Nagykáta községnek ajándékozta. — Ugyancsak a már említett *Seregély János* pléb. mint gyűjtő 21 ft 20 krt. küldött be 1878. szept. 24-kén a „*Magyar Állam*“ szerkesztőségébe, oly kérelemmel, hogy abból 10 ft 60 krt a Bosnyákhonban megsebesültek, 10 ft 60 krt pedig a miskolci szerencsétlenek javára fordíttassa. A községből mozgósított katonák családjai javára pedig a nevezett plébános a párber-fizetést ez évre elengedte, s a megsebesültek részére gyűjtött 39 ftr 25 krban az 6 5 ftja is befoglaltatik.

*Dávid János* kiérdemült tápió-süllői plébános az ottani római kath. elemiskolai szegény tanulók számára téli ruha beszerzésére 100 ftnyi alapítványt tett 1878-ban. — A vácsi növendékpapság és annak Pázmány-egylete 7 fto és egy ezüst huszast adott a Bosnyákhonban megsebesült honfitársak segélyezése czéljából ugyanazon évben. — *Gyurcsánsszky József*<sup>1)</sup> nőténcsi pléb. 1880. évi márcz. 24-kén 1000 ftnyi alapítványt tett olyképen, hogy ezen a káptalani kezelésre bízott tőkepénz 6%-ka évenként a pápa 6 szentsége javára adassék, míg birtokait viszszerzerendi, melyeket tőle jogtalanul elraboltak! — *Gecse Endre*<sup>2)</sup> tápió-györgyei pléb. és nyug. esperes 200 ftnyi alapítványt tett 1881. januárban, átadván ezen összeget a káptalannak oly végből, hogy annak kamataiból a györgyei szegény gyermekek könyvek és más tanszerekkel elláttassanak. 100 frrtal járult az országos római kath. tanítói segély-alaphoz, 10 frrtal segélyezi évenként a váczmegyei tanítók árváinak tápintézetét. — A sz. Ferenczrendi vácsi kolostor javára önszántából 50 fto küldött.<sup>3)</sup> A 78 éves,<sup>4)</sup>

<sup>1)</sup> Jelenleg Vácson lakik mint nyugalmazott. — <sup>2)</sup> Született Füleken Nógrádmegyében. — <sup>3)</sup> 1882. évben. — <sup>4)</sup> Jelenleg már korosabb.



üde, erős, munkás és vig kedélyű pap az egyház, haza, s a tanügy oltárára sz. örömmel nyújt áldozatokat. — A pápa ő szentségének szeretetadományul 5 és a svéd-missióra is 5 ftot áldozott. — A tápió-györgyei plébánia 100 éves főnállásása emlékére a szegény-sorsú iskolakötelesek tanszerai beszerzésére 200 ft tett alapítványul 1880-ban, melynek kamatai mindaddig a tőkéhez csatoltatnak, míg ő e helyen lelkipásztorokodik, ezentúl is sajátjából látandván el a szegény tanulókat tanszerekkel. — *Méjer János* herédi plébános 1881-ben a püspök ő nmlga kezeibe 29,000 ftot le alapítványul, mely összszegből 26,000 a létesítendő gyermek-seminariumra, 3000 ft meg különféle ájtatos czélokra fordítandó, az alapítványtévő akarata szerint. — Heréd község belsőleg ugyan csinos, de külsőleg az idő viszontagságai által megrongált templomát gyönyörű bádog-toronynyal és a templomot új tetővel látta el 1883-ban.

A vácsi nőegyleti bál alkalmából annak czéljaira, az 1885-ki farsangban fölülfizettek: *Peitler A. József* ő nmlga 20, a v. káptalan 15, *Hegyi Antal* 3, *Csúvolszky József* udvari papok 5 ftot. S ez évenként ismétlődik így. — Az országos kath. tanítói segély-alap javára a vácsi egyházmegyéből 1884. évben begyűlt 176 ft 51 kr. — A vácsi növendékpapság Pázmány-egylete a pápa ő szentsége javára, forró szeretete zálogául adott 4 ftot 1877-ben. — *Dr. Kovách Pál* kanonok s pápai praelátus a Pázmány-egylet tőkéje gyarapítására 100 ftos alapítványt tett, s az egylet könyvtárának a „*Religió*“ 40 évfolyamát és Roskoványi püspök összes műveit adományozta 1882-ben. — A lórdi zászlóra 1880-ban adakoztak: *Dr. Vörter Lajos* papn. igazgató 2, *Schneider György* aligazg. 1, *Máté János* hittanár 1, *Dr. Miltényi Gyula* hitt. 1, *Kozaly Imre* hitt. 1, *Vadkerty Ferencz* siketnéma-intézeti hittanár 1, *Hegyi Antal* lelki-igazg. 1, *Zsatkó Antal* fegyházi lelkiatya 1 s a növendékpapság 1 ftot.

A szegediek javára adakoztak a nagy árviz alkalmából: *Gyurcsánsszky József* 50 ftot s a vácsi káptalan 100-at; a vácsi növendékpapok 14 ftot, 1 db. egy forintost és egy db. huszast ezüstben. Ugyanakkor, vagyis 1879-ben a pápa ő szentségének 5 ft és N. N. 3 ftot küldtek. — Így lehetne ezt tovább szőnünk, ha terünk ezt engedné. Végre szép záradécul még azt főlemlitjük, hogy a vácsi káptalan 1808-ban a katonai akademiára 3000 ftot adományzott; mi akkor tekintélyes összszeg volt. — *Kopcsán Mihály* vácsi püspök és pozsonyi prépost a szegények segélyezésére 2000 ftnyi alapítványt tett 1646-ban, hogy azoknak aranyszáju sz. János sirjánál segély adassék, midőn arra nekik szükségök van. — *Zongor Zsigmond* vácsi püspök 1657-ben 1400 fttal járult a pozsonyi káptalan sekrestyéjének alapítványaihoz. — Ugyan ő 1655-ben 2700 ftot hagyott a káptalani egyház zenekara javára, tartozván a zenekari tagok a papnövendékeket az éneklésre tanítani. — *Szentgyörgyi Ferencz*, mint vácsi püspök, 300 ftnyi alapítványt tett a pozsonyi káptalan sekrestyéje javára.

Már most, ha a jötevők, adakozók ezen nagy lajstromához hozzá

tudjuk azon igen számos jótéteményeket, melyek ezen szerény műünkben mindenütt előfordulnak az egyháziak részéről és bizonyára ama számtalan kisebb-nagyobb adományokat, alapítványokat, alalmazásokat, segélyeket stb. is, miket csak a jóságos Isten jegyzetibe az élet könyvébe, — akkor csak tisztelettel kell meghajolni a váci egyházmegye derék, nemes-szívű és könyörületes papsága előtt és csak áldani, magasztalni, dicsőíteni kell azon érdemdús papnő veldét, melynek kebeléből az Urnak oly emberbarátiag érező, a jó tékonyság terén oly nagy dolgokat mivelő szolgáló kerülnek ki koronkint, a kik nemes-szívűségöknél fogva kedvesek az Isten és emberek előtt és áldozatkészségökkel fényt és diszt árasztanak az egyházmegyére! Legyen áldásban az elhunyt jötevők emlékezete és dicső példáik buzdítsanak sokakat azok követésére!

## II. SZAKASZ.

### Az egyházmegye történelmének folytatása.

#### I. FEJEZET.

#### A püspöki lak és első püspökök a tatárjárásig.

##### 1. §. A váci püspöki lakok története.

A váci egyházmegye történelmének főbb pontjai előadása után, már ezennel áttérünk oly egyes czikkek közlésére, melyekből ugyan, csak ezen egyházmegye történelme élénk s változatos részletekként ragyog ki, mint már az eddig előadottak szép kiegészítése. Lássuk pedig először is, azon lakok ismertetését, melyekben itt a székvárosban a főpásztorok tartózkodtak.<sup>1)</sup>

Hogy az első püspöki lak a várban volt és I. Géza királyunk által építtetett, már érintve volt. Mivel sz. László és II. vagy az u. n. Vak Béla s más királyok Budáról és Esztergomból többször meglátogatták Vác-várost, itt az országos dolgokról tanakodtak és pedig nem egy alkalommal, mert a váci püspökök az ő korlátnokaik<sup>2)</sup> voltak, és így már ekkor az itteni főpásztoroknak diszes lakkal kelle birniok. Azonban Batu tatár chán e lakot a várral és várossal együtt elpusztította;<sup>3)</sup> IV. Béla ugyan a tatárjárás után helyreállította, de előbbi diszes kinézését aligha nyerte ekkor vissza. Galeotti Martius szerint, a nagy Corvin Mátyás király alatt, Báthory Miklós, Vác ezen „első Migazzi“-ja, olasz izlésben ujra fölépítette a

<sup>1)</sup> „Residentiae Episcopales.“ — <sup>2)</sup> „Cancellarii Regum.“ — <sup>3)</sup> Tüzzel elhamvasztotta.

püspöki lakot, a várat pedig szép kertekkel, lugasok és halas-tavakkal vétette körül. Valószínűleg a *Lyceum*<sup>1)</sup> is egybekapcsolva volt a püspöki lakkal, mert ez ekkor még szokásban volt; és mert *Báthory* igen szerette a tudományokat, de ezt bizonyítani látszik *Galotti* elbeszélése is.<sup>2)</sup>

Valamint pedig *Brodarics István* a várat megerősítette a törökök ellen, úgy bizonyára a *Zápolya János* és más főurak által gyakrabban látogatott váci lakára is kitűnő gondja volt. Az ő halála után pedig ezen épület a törökök ágyugolyói által összelődztetett s elhamvasztatott 1541. évben; de a romokból megint diszesebben emelkedett ki. Azonban 1626. évben *Murthesanes* basa parancsára, mint annyira ismét megrongált házat, melyet emberei a lakásra alkalmatlannak találtak, lebontották nem csak, hanem még alapköveit is kiszédték és egész kőanyagát az erődítmények kijavitására fordíták.

A törökök birtokából 1684. évben visszakerülvén Vác, gr. *Kéry János* püspök visszahelyezte ugyan e városba székhelyét, és az e kor szűk anyagi viszonyaihoz mért püspöki hajlék építéséről is gondoskodott azonnal; de a törökök Vácot még egyszer megrohánván s azt könnyű szerrel el is foglalván, teljesen lerombolták és elhamvasztották. E roppant csapás elől a püspök elmenekült s ő többé vissza sem tért. Azután *Balogh Miklós* püspök igyekezett ugyan lakhelyét tovább építtetni, de annak bevégzését ez is utódjára hagyta. Mit *Dvornikovich Mihály* püspök végre is hajtott azon helyen, hol most a m. kir. siketnéma-intézet emelkedik a piacon, a városház átellenében. Ezen épületet pedig megnagyobbitotta és egészen kiépítette gr. *Althánn M. Károly* püspök; de a város rendezése és annak diszesebb tétele szándékoltatván, ennél fogva a püspöki laknak is más, alkalmasabb helyen kelle építtetni.

A mai pompás püspöki palota alapjait még gr. *Althánn M. Frigyes* püspök tétette le, igen kies fekvésű helyen, a Duna partján, 1732. évben, már akkor ama jó gondolatra is jöven, hogy annak átellenében a székesegyházat kellene építtetni. A püspöki lak alatt unokaöccse és utódja, gr. *Althánn M. Károly* 1741-ben *kettős pinczét* ásatott. Gr. *Migazzi Kristóf* pedig megváltoztatván az ebbe vezető lejárást, 1770-ben új földalatti menetet készíttetett, mely 210 láb hosszúsú s 15 láb széles. E nagy főpásztor minden gondját oda fordította, hogy mind a palota, mind pedig környéke tágas és diszes legyen. Mire nézve több családi házakat kelle kisajátítani és lebontani. Lássuk ide vonatkozólag a p.-város Jegyzőkönyvét, mely az 1768. évi nov. 9. ülésen ezt tartalmazza: <sup>3)</sup> „A herczeg és bibornok ő főmga legkegyesebb meghagyása és parancsa folytán, azon polgárok, kiknek az újon építtetni kezdett püspöki lak <sup>4)</sup> alatt házaik vannak, minthogy

<sup>1)</sup> Fensőbb tanintézet. — <sup>2)</sup> Hihető, hogy a *nógrádi püspöki lakot* is, ha tán nem *Báthory* építette is, de ő adott annak diszesebb alakot s ő nagyobbitotta meg. — <sup>3)</sup> T. i. még akkor latin nyélven. — <sup>4)</sup> „*Residentia Episcopalis*.”

azoknak a mondott székhelyi épület miatt lebontatni és onnét elhordatni kellend, a mai ülésre előhivattak, kiknek a bíró azon kérdést tette: vajjon házaikért megtérítési ár fejébeni egyezség, vagy pedig a becslés által kiszabandó díjjal akarnak-e kielégítettetni? Miután az előadást eléggé megértették, az iránt tett alázatos kérelmüket imigyen jegyeztették be, és pedig:

1. *Szikora Mihály* előadja, hogy az ő háza 300 ftnál többbe van, azonban ő főmga kegyességére bizza magát, de megjegyzi, hogy háza megéri ezen 300 fto. — 2. *Dány István* mondja: mivel eddig kijavítva nem volt, mégis eladhatta volna 280 fton; most pedig már, minthogy kijavíttatta és ujlag zsindelyekkel fűdette be, alázatosan kér érte 340 fto. — 3. *Urbanovits András*, noha az ő háza többet érne, mégis a legalázatosabban csak 330 fto. kér házáért. — 4. *Remis Simon*<sup>1)</sup> 50 fton vette házát, kijavítására 10 fto. költött, megelégszik tehát pénzével, a 60 fttal. — 5. *Kecskés János* az előbb említett Remis Simonnal egy telken birja házát, mely nejének örökségképen 240 fton számíttatott. — 6. *Sigli özvegye* mondja, hogy noha 1200 fto. érne háza, de minthogy azt már néhány év óta használja, és nincs is már előbbi állapotában, mégis azt 950 fto. érőnek állítja és ennyit kér érte a legalázatosabban. — 7. *Pikl György* 7 év előtt vette 300 fton, elköltött a tetejére és új mülhelyre<sup>2)</sup> 100 fto., tehát az 400 fto. ér. — 8. *Remis Mihály*, amint 2 év előtt vette, megelégszik érte 180 fttal. — 9. *Less Mihály* mondja: hogy háza megér 150 fto.; ennyit fizetett érte, de épített hozzá 50 fton pinczét. E szerint hát 200 fttában van neki. — Mindezen házak ára összesen 3000 ft. Azonfölül mindezen házak tulajdonosai más, házak alá való telkek kijelöléseért esedeznek ő főmgna.

Ugyanazon 1768. nov. 21. ülésen pedig ez fordul elő: „Minthogy ő főmga az új püspöki lak alatt a Duna partján létező házak árát, melyet azok tulajdonosai bemondottak, kegyesen kifogásolni méltóztatnék, és az volna ő főmgna legkegyesebb akarata, hogy ama házak ára a szakértő mesteremberek által teendő lelkiismeretes becslés folytán az uradalmi és tanácsbeli emberek jelenlétében állapittassék meg. Miért is e végre a tanácsból kiküldettek: *Laczkóczy Pál*, *Stockinger József*, *Ferencz* és *Drobní Adám* aljegyző urak, a mesteremberek közül pedig: *Hausmán János* és *Schriener Mátyás* kőmives mesterek, *Neisz András* és *Paner János* ács-mesterek, *Sirsinger András* lakatos, *Platzner János* asztalos, *Peziák Jakab* üveges, — a kik onnét még az napon előjövén, a következőleg adák elő a becslést,<sup>3)</sup> hogy tudnillik: 1) *Szikora Mihály* 114 ft 42 krt; — 2) *Dány István* 198 ft 33 krt; — 3) *Urbanovits András* 195 ft 6 krt; — 4) *Remis István* 59 ft 2 krt; — 5) *Kecskés János* 128 ft 39 krt; — 6) *Sigli özvegye* 774 ft 29 krt; — 7) *Pikl György* 252 ft 46 krt; — 8) *Remis Mihály* 74 ft

<sup>1)</sup> Már alább „*István*“-nak iratik. — <sup>2)</sup> A latin szövegben: „*officina*.” —

<sup>3)</sup> Minden szakba vágó becslés részletesen van adva.

51 krt; — 9) *Less Mihály* 178 ftot s 39 krt, — összesen: 1976 ftot s 47 krt kaphatnak házaikért a megejtett becslés szerint. — Kitetszik innét, hogy 1768. évben még mily szerény házikók voltak a város közepén, a Duna partján . . .

*Gr. Migazzi Kristóf*, a váci püspökség örökös admtra (1762 — 1786) a püspöki palotát úgy építtette, hogy ez és a székesegyház közé essék a főutcza. Az említett alapok és pinczék <sup>1)</sup> fölött 1771-ben kiemelte és az építést 1774. évben bevégezte.<sup>2)</sup> A pompás két emeletes épület 210 láb hosszú és 42 láb széles; az egész római izlés szerint van építve. A tornác <sup>3)</sup> fölötti boltozatot 8 dóriai oszlop, a nagyobb lépcsőzetten való fölmenetet pedig a felső szobákba ismét 6 dóriai oszlop tartja. Az épülethez jókora tér és kettős kert csatla-kozik, melyek másodikát ott lent a hajlaton, a Duna felé, néhány szegényes házikók kisajátítása és lebontása után *Kámánházy László* püspök létesítette és 1813-ban erős, faragott kövekből emelt fallal kerítette be, mely a diszes kertnek ékesség- és a Duna árja ellen erősségül is szolgál. E kerítést, melyen a Duna felé a püspöki czimer diszlik jó nagy alakban kőből készítve, majd minden évben nyaldos-sák a Duna hullámai. — A régészek bosszankodnak, hogy ezen püs-pök az itt szóban lévő kökerítésbe a *Migazzi* által nagy költséggel összeszerzett római régiségeket közönséges kövek gyanánt berakatta, de feledik, hogy ezek javát épen e jeles főpásztor a nemzeti muze-umnak ajándékozta, melyek maig is láthatók ott . . .

A püspöki kert lejtőjén van egy mesterségesen készített kis *bagolyvár* is, melynek az enyészetet hirdető fölirata <sup>4)</sup> a Duna felé im ez:

Semmi sem állandó e földön, dúlva emészt itt

A vad enyészet vasfoga mindeneket;

Légy bár fortélylyal teljes, mint róka; avagy töltsd

Könyvek közt ébren mint bagoly éjjeidet:

Mégis porrá válsz; e hitvány, s csalfa világhoz

Hát ne ragaszkodj, egy szebb haza vár tereád!

1860.

A püspöki palota kerti kapuja fölött, bent a kert felé, ezen fölirat olvasható:

<sup>1)</sup> Ezekben a bor-dézsma korában roppant mennyiségű bor létezett. — <sup>2)</sup> Töb-bek véleménye szerint kár, hogy e gyönyörű palotának erkélyes homlokzata nem a főutczára néz, hanem mintegy eldugva van! — <sup>3)</sup> Ez alatt van Urnapkor fölállítva a szokásos négy oltár legszebbike. A hol megtörténvén a szertartás, az áhítatos me-net a kert főajtóján vonul ki . . . — <sup>4)</sup> Mondják, hogy ezt a szép-tudományu Balla-kanonok ur fogalmazta.

M. Fridericus Card. ab Althann  
Fundamenta jecit.  
Eius a Fratre Nepos Carolus  
Cellaria fecit.  
Christophorus Card. a Migazzi  
Aedes extruxit  
Anno MDCCLXXI.<sup>1)</sup>

Kivülről pedig ez a fölírat diszlik: *Praetorium Migazzi MDCCIV.*<sup>2)</sup>  
— Benn a palotában az első emeletre érve, a lépcsőkre nézőleg a falba illesztett vörös márvány-lap ezen fölíratot tartalmazza: „*In memoriam diei 6-o id. aug. anni christiani 1808. Quam Carolus Ambrosius Ferdinandus Archid. et Beatricis Estensis Filius, Divae Mariae Theresiae Nepos, — Francisci Augusti Patruelis, M. Ludovicae Aug. et Reginae Apostolicae Germanus Frater, Vaciensis Episcopatus Administrator, — iam Hungariae Primas, cum Vacium inexpectata adparitione bearet, ab habitu Suo omnium iucundissimam verbis benignissimis iterum ac saepius dixit; et Ladislao Kámánházy-o in Episcopatu suceessori eius, Clero, populoque Vacienti in tanti Principis obsequia effuso honorificentissimam fecit, et aeternum grati exultantisque animi Monumentum!*“<sup>3)</sup>

Az elhagyott régi püspöki lakban aztán *Mária Terézia* királynő, az ő nevéről híressé lett *Teréz-társodá*-t<sup>4)</sup> vagyis a nemes ifjak lovagiskoláját honosította meg.<sup>5)</sup> Midőn pedig ezek innét a mai m. kir. országos fegyintézet<sup>6)</sup> épületének a diadal kapu felé néző szegletén emeltetett épületbe<sup>7)</sup> költöztek át, őket a régi püspöki lakban *Mária Terézia* által Budáról<sup>8)</sup> ide áttelepített „angol-kisaszszonyok“ váltották föl 1777. évben, kiknek megérkezésük előtt azonban, hogy a nőnövelde is jobban elférhessen, az épületre még egy emeletet raktak.<sup>9)</sup> Azonban nem sokáig működtek e város kebelében a derék angol-kisaszszonyok, mert őket *József* császár Pestre rendelte az általa ott eltörölt hitszónok-rendiek kolostorába, hogy ott folytassák a női nevelést.<sup>10)</sup> Váczról történt elköltözésük után ezen volt püspöki lakban majd katonaság tartózkodott, majd meg többen bérben laktak abban 1802. évig, a midőn *II. Ferencz* király ezen a tanulmányi alapra szállott épületben, a siketnémák intézetét honosította meg, melyben az maig is létezik.<sup>11)</sup>

<sup>1)</sup> E fölíratot több író közli. — <sup>2)</sup> Ezt is kiteszi töbyleiró. — <sup>3)</sup> Ezen emléktábla jelzi azon eseményt, hogy *Károly Ambrus Ferdinánd* főherczeg, mint már az ország primása, váratlanul látogatásával meglepte a várost. — <sup>4)</sup> „*Collegium Theresianum.*“ — <sup>5)</sup> Erről alább a maga helyén tüzetesen leend szó. — <sup>6)</sup> Előbb fegyintézet, majd kerületi börtön, s ismét fegyintézet lett. — <sup>7)</sup> A vácz köznép azért a fegyházat maig is csak „*konvik*“-nak nevezi. — <sup>8)</sup> A várból. — <sup>9)</sup> Így lett aztán két emeletes. — <sup>10)</sup> És itt élnek maig is szép hivatásuknak. — <sup>11)</sup> Ezt alább a maga helyén bővebben fogjuk ismertetni.



## 2. §. Váczi egyházmegye püspökei a tatárjárásig.

Előadván röviden a püspöki lakok történetét,<sup>1)</sup> lássuk már az azokban sz. feladatuknak élt és lángbuzgalommal működött főpásztorok életrajzeit:

1. **Kelemen.** A váczi egyházmegye főpásztorai diszes sorát *Kelemen* nyitja meg, a ki sz. István első apostoli királyunk által az ő élete vége felé neveztetett ki a váczi püspöki székre, s valószínűleg egyike volt azon három püspöknek, kik szerencsések voltak a *Vathaféle lázadás* dühe elől megszabadulni, és a kik I. András királyt 1046. évben Székesfehérvárott megkoronázták. — Neve előfordul a 2-dik helyen azon okmány aláírásánál, melynek erejénél fogva I. András király a *tihamyi szigeten sz. Anyos vértanu tiszteletére* a maig is főnálló benzés apátságot alapította 1055. évben. Az egyházmegye neve ugyan nincs kitéve, de *Szőrényi*,<sup>2)</sup> az esztergomi érsekek életrajzainak írója,<sup>3)</sup> nagy olvasottságu és kitűnő történetbúvárainak egyike, kinek igen sok becses okmány fordult meg kezeiben, határozottan állítja, hogy ő azt egy régi kéziratban világosan váczi püspöknek olvasta.<sup>4)</sup>

*Thuróczy* ugy vélekedik, hogy **Lázár** volt legyen az első váczi püspök,<sup>5)</sup> és véleményét ő is a Géza király által alapított *Garam folyam melletti sz. benedeki benzés-apátság* alapítási okmányával támogatja, melyben Lázár a 4 püspök közt utolsó helyen fordul elő aláírva, az egyházmegye megnevezése nélkül; mert, mint mondja az utolsó helyen írja magát alá, mint a legifjabb egyház főpásztora,<sup>6)</sup> és mivel hihető, hogy a Géza király előtt oly igen kedves Vácznak püspöke, az alapítási okmány aláírásánál nem lehetett távol. Bizonyára jelen is volt az, csak hogy nem Lázár, hanem Kelemen személyében. Megjegyzendő, hogy *Lázár* neve, semmi e korbeli püspöki lajstromban sem fordul elő.<sup>7)</sup>

2. Kelemennek, kinél régibb váczi püspököt eddig föl nem mutathatunk, 1074. év körül utódja lőn **Aron**, a ki I. Géza király által *Nógrád várával* adományoztatott meg, melyet Béla király névtelen jegyzője szerint, már az első magyarok, midőn Árpád vezérök alatt e vidéket meghódították, mint létezőt találtak itt.<sup>8)</sup> — *Báthory Miklós* váczi püspök pedig, *Mátyás*, az „igazságos“ király korában nagyszerű erődítményekkel jobb karba hozott, minélfogva a gyászos emlékü mohácsi vész után annyi harcok és ostromok elviselésére képes lőn, — s *Olpár* vagy *Alpár* várával, melyről ugyanazon névtelen jegyző azt írja, hogy *Zalán*, a bolgárok nagy fejedelme, *Árpád* követségével tiszteltetett

<sup>1)</sup> Ezek elseje a sz. Ferenczrendiek kolostora helyén, 2-dik a siketnémák intézete s 3-dik a jelenlegi szép palota. — <sup>2)</sup> Jézus-társasági pap. — <sup>3)</sup> Archiepiscopi Strigonienses. — <sup>4)</sup> Mikép Pray írja, vannak, a kik Kelemen után mindjárt Lázárt tartják püspöknek, de ő olyanul inkább Áront tekinti. — <sup>5)</sup> Ezen író szerint ugyanis I. Géza alapította a váczi püspökséget — <sup>6)</sup> V. ő. Bel: Notitia Hungariae novae, III. 114. — <sup>7)</sup> I. d. Anonymus Belae regis Notarius-t. — <sup>8)</sup> Ld. u. o.

meg, és a melynek romjaiból *gr. Althánn M. Károly*, szintén váczai püspök az alpári egyházat emeltette; — e várakkal örök időkre megadományoztatott. Emlittetik neve a garam-melletti sz. Benedek benczés apátságának 1075-ben kelt alapító okmányában. Minthogy ugyan is ebben ezen apátság határai Alpár vára mellett választatnak el eredetileg a váczai püspökségétől, Áronnak ily öt érdeklő fontos cselekménynél jelen kelle lennie, és ezért *Nehemiás* esztergomi érsek és *Dezső* kalocsai püspök után, más főpapok előtt adatott neki hely az említett okiratban.<sup>1)</sup> Vajjon Kelemen és ő közötté nem volt-e más valaki váczai püspök, ezt idáig kinyomozni még kinek sem sikerült.<sup>2)</sup>

3. Azután 1102-től **I. István** kormányozta a váczai egyházmegyét. Ennek kézírata<sup>3)</sup> valamennyi püspökök közt elsőnek tartja; de ez tévedés, s ennél még nagyobb tévállítás az, hogy az ő korában pusztították volna el a tatárok Vácot, és a kanonokokat tűzvészszel kiölték. Minthogy ő 1102-ben lett váczai püspök, a tatárok pedig IV. Béla alatt 1240 körül garázdálkodtak hazánkban, világos, hogy ama kézirat szerzője nagyon téved. A kanonokok ama vészesete ugyanis II. István püspök alatt történt, ki a váczai egyházmegyét 1235. év körül kezdte kormányozni. I. István különben, ki némely íróknál „Fekete“<sup>4)</sup> vezetéknéven emlittetik, Kálmán királyunk alatt élt.<sup>5)</sup>

4. **Fekete István** halála után a híres **Marcellus** volt a váczai püspök, 1108. év óta.<sup>6)</sup> Kálmán királynak a *zobori benczés apátság* kiváltságát<sup>7)</sup> megerősítő, 1111-ben kelt okiratában előfordul neve. Mint váczai püspöknek neve s méltósága emlittetik a Kálmán király által 1111-ben<sup>8)</sup> az arbenai egyháznak adott kiváltsági okmányban<sup>9)</sup> Miután a váczai főpásztori tisztelet 11 évig viselte volna, 1119. évben az esztergomi érseki székre emeltetett. Könnyű volt neki az ország legfőbb egyházi méltóságát elnyerni, hisz oly nagy kegyben állott Kálmán király előtt, hogy már akkor mindjárt Lőrincz esztergomi érsek után irta alá amaz okmányt.<sup>10)</sup> Mielőtt Vácra elköltözött volna, hogy a magyar egyház legfőbb méltóságának székét elfoglalja, minden butorait, holmait és saját pénzén szerzett földjeit is a váczai egyháznak adományozta. Ő II. István királynak a legfontosabb és nehezebb ügyekben bölcs tapintatu tanácsadója s Vak-Bélának igen kedves embere, hű tanácsosa, jobb-keze s mondhatni: az egész országnak szemefénye volt.<sup>11)</sup>

5. Ennek még ugyanazon 1119-ben utódjául **Marcellinus**, vagy mint némelyek olvassák<sup>12)</sup> „*Maredinus*“ neveztetett ki. Ezt a már

<sup>1)</sup> Ld. Fuxhoffer-Czinár: *Monasteriologia Regni Hungariae*, I. 218. — <sup>2)</sup> Desericzky s Nagy Imre Kelemen és István közt 2-dik püspökül Lázárt említi, de bizonyítás nélkül. — <sup>3)</sup> *Manuscriptum Ecclesiae Vacensis*. — <sup>4)</sup> „*Niger*.“ — <sup>5)</sup> V. ö. Pray: *Hierar.* I. 338. — <sup>6)</sup> Desericzky szerint 1109-ben lett váczai püspök. — <sup>7)</sup> „*Privilegium*.“ — <sup>8)</sup> *Indictione IV.* — <sup>9)</sup> Ld. Lucius Jánost: *De Regno Dalm. et Croat. Lib. III. cap. IV.* pag. 118. a. — <sup>10)</sup> V. ö. Bel i. m. III. 115. — <sup>11)</sup> V. ö. Desericzky: *Catalogus Episcoporum Vacensium*, pag. 4. in *Additamento*. — <sup>12)</sup> Elég hibásan!

többször említett „*váci egyházmegye kézírata*“ hibásan nevezi „*Marcellus*“-nak.<sup>1)</sup>

6. **Hippolytus** 1148–1169. Az előbbi után 1148-ban jutott a püspöki székre, a ki *Martyrius* esztergomi érsek adomány-levelében, mely 1156. évben kelt s az esztergomi főkáptalan irattárában maig is fönmaradt, említettetik. Ezen *Hippolyt* vagy *Ypolitról* a váci egyház kézírata nem emlékezik.<sup>2)</sup> Ennek Névkönyvei szerint itt 1169. évig volt püspök, tehát huzamos ideig; de működését még eddig sürü homály fedi.

7. Ezen egyházmegyet 1172-től. **I. Mihály** kezdte kormányozni. *Szentiványi*, nagy tudományu jézus-társasági pap<sup>3)</sup> lajstromában, *Desericsky* és a váci egyházmegye kéziratában előfordul neve. Meddig volt itt püspök, tudni nem lehet.

8. **Jób** még 1183. év előtt<sup>4)</sup> lett váci püspök s kormányozta az egyházmegyet 1185. évig. Ekkor az esztergomi érsekségre emeltetett. Mint e méltóság viselője III. Béla királyt Székesfehérváron eltemette, és minthogy ennek ellenében Imre pártját támogatta, ő volt az első esztergomi érsek, ki a pénzverdében aranyhulladékot kapta ezen királytól.<sup>5)</sup> Ő alatta iratott a szentek lajstromába, az akkor még valóságosabb ország kimondhatlan öröme, sz. László királyunk (1077–1095.). — S a mi eddig csak szokáson alapult, *Törvénynyé lón, hogy t. i. az esztergomi érseket illeti a magyar királyok megkoronázása.*

9. **Boleszló** (1186—1215). A váci püspöki széken azután 1186. óta<sup>6)</sup> a hies Boleszló<sup>7)</sup> ült. Keresztapja II. Béla volt; egyik testvére *Elwin* váradi püspök, másika *Antal* bars-i főispán, nagy birtok urai a hazában.<sup>8)</sup> Aláírása előfordul II. András király 1209-ben kelt azon okmányában, melyben e király nyilvánítja, hogy a Garam-melletti sz. Benedek benczés apátja részére *Crescentius* bibornok és pápai követ által az apostoli széktől azon kiváltságot nyerte, hogy az az isteni szolgálatot főpapi diszben végezheti.<sup>9)</sup> Sőt még előbb, 1188-ban aláírva találattik neve azon okmányban, melynek erejénél fogva III. Béla az esztergomi káptalannak bizonyos birtokot adományoz. E püspök, mint már föntebb az I. kötetben is említők, igen nevezetes azon hirhedt eseményről, mely a váci székesegyházban közte és Imre királyunk (1196–1204) közt történt.

Azon bántalmazást, melyet ezen Boleszló püspök Imre királytól szenvedett, így írja le a nagy és hatalmas III. Incze pápa Imre királyhoz 1199. évben intézett levelében: „Bizonyára eljutott tudomásunkra, miszerint a mult nagybőjti szent idő első hetében, kántor

<sup>1)</sup> Ld. u. o. — <sup>2)</sup> V. ö. Timon Sámuel: *Imago novae Hungariae*, pag. 40. s *Otrokocsi Foris* Ferenczet. — <sup>3)</sup> *Dissertationes paralipomenicae rerum memorabilium Hungariae*. — <sup>4)</sup> A Névkönyv szerint 1182-ben. — <sup>5)</sup> *Pisetarius Regni*. — <sup>6)</sup> *Desericsky* szerint 1182. s *Megyesy* szerint 1183. óta. — <sup>7)</sup> *Baillelavus* vagy *Boleslavus*. — <sup>8)</sup> V. ö. Lányit: *A M. Kath. Clerus érdemei*, I. 127. hol az Imre királyiالي sajnos eset érdekesen adatik elő. — <sup>9)</sup> „*In ornatu pontificali*.”

bőjti szerdán,<sup>1)</sup> vagyis márczius 17-kén, esti alkonyat körül, midőn tő testvérünk, Boleszló, váczi püspök kanonokaival a Completorium-ot<sup>2)</sup> énekelné, oda mentél a váczi templomba, s ott a szentély<sup>3)</sup> kulcsait neked átadatni, és a püspököt a templomból kimenni parancsoltad. Minthogy pedig ez, a neki vetett törtől rettegve, mivel maga az óra is igen nagy gyanúra jogosította őt fel arra nézve, a királyi parancsnak engedelmeskedni vonakodott, a szentély ajtaját erőszakkal feltöretni parancsoltad, és minthogy e miatt a püspök és a kanonokok az Urhoz fordúlva könyes szemekkel énekeltek légyen: „Nézz le Uram székedről és gondoldj velünk!” ezt te mintegy rosz néven vevén, haragudtál, hogy az isteni segedelemért esedeztek, a püspökre rontván, őt a legfelső lépcsőről,<sup>4)</sup> mely az oltár előtt van, egész a padlózatig erőszakos kezekkel lehuztad s arra levágtad, és embereid erőszakos kezeivel a templomból kihurczoltattad. Őt tehát az egyházból erőszakkal kivetvén, s mintegy félholtan hagyván, feltörted a szentély ajtaját, és a szekrényeket megfeszíztetvén,<sup>5)</sup> az egyház kincsét elfoglaltad, és ugyanazon püspök örökségét, melyet valami szerzetes-ház<sup>6)</sup> javára, melyet ő ujból alapított, szánt oda ajtatósságból, saját akaratodból lefoglaltattad.“<sup>7)</sup>

Pray<sup>8)</sup> joggal kétkedik e különben szelid jellemű királynak e tettén s gyanítja, miszerint e merényletet azok, kik azt a pápának jelentették, nagyitva adták elő. Egyébiránt e jelen okmányunk csakugyan tanúsítja, hogy „Boleslaus tempore dilecti fratris nostri Emmerici ob regie celsitudinis ingratitude falsi sceleris poenas subiisset.“ De ha tette is Imre király, „alieno consilio, mint Pray mondja, non sua malevolentia regem hunc intemperiarum venisse.“<sup>9)</sup> — Hogy mi vihette Imre királyt e törvénytelen bánásmódra, bizonytalan. Péterfy<sup>9)</sup> után Katona<sup>10)</sup> gyanítja, hogy a papok közül némelyek bosszankodván az ő püspökük szerfölötti ébersége miatt, midőn a pápánál nem boldogultak, ezen királynál, a kit aljas vádaskodásaikkal körülvettek, keresték az ő ügyök védelmét. — Lehet azonban, hogy Boleszló II. Endre pártján volt Imre ellen s innen eredt a király haragja.<sup>11)</sup> Ez utóbbi netán a pápa intelme következtén, a püspökkel teljesen kibékült s ennek jeleül Constantia<sup>12)</sup> aragoniai király leánya által szült László koronaherceg keresztatyjává választván őt, ekképen lelki rokonságba hozta önmagával és családjával.

Ezen Boleszló püspökről egy okirat azt mondja, hogy neki, aztán váczi püspöknek, II. Béla király, midőn a sz. keresztvízre tartotta őt,<sup>13)</sup> mint a Zemlyn várhoz tartozó pusztát adományozta, Leless bir-

<sup>1)</sup> Az egyház nyelvén: „Feria quarta quatuor temporum.“ — <sup>2)</sup> A papi zsolozsma egy része. — <sup>3)</sup> „Sanctuarium,“ a templom legszentebb helye. — <sup>4)</sup> „Planum sacerdotis.“ — <sup>5)</sup> „Scriniis violatis,“ t. i. a vad tettel. — <sup>6)</sup> A leszi prépostságot érti. — <sup>7)</sup> V. ö. Katona: Hist. Crit. R. H. IV. 553. — <sup>8)</sup> Azaz: „Nem az ő rosz akaratából ragadtatott ily hevességre.“ — <sup>9)</sup> Conc. I. 83. — <sup>10)</sup> Hist. Cr. IV. 416. — <sup>11)</sup> Ld. Knausz: Az esztergomi főegyház Okmánytára I. füzet 18—19. — <sup>12)</sup> Imre király neje. — <sup>13)</sup> „Quando Eum de s. Baptismatis Fonte levavit,“ mondja az okmány.

tokot,<sup>1)</sup> mely a Bodroghköz szigetén nem messze fekszik *Latorca* folyótól. — *Boleszló* püspök, hogy az egyházi szellemet és tudomány-szeretetet a főpásztori gondja alá helyezett egyháziakban fölélesztse és növelje, *Jób* esztergomi érsek tanácsát is kikérvén, *Vác*-zon egyházmegyei zsinatot<sup>2)</sup> tartott, sőt annak évenkénti ismétlését is elhatározta, mikép ez III. Incze pápának *Boleszló* püspökhöz 1193-ban intézett leveléből kitünik.<sup>3)</sup> Az ő buzgalmát nem csak a megyei zsinatok tartása, hanem az egvázi intézetek emelése körül tett jeles alapítványai is hirdetik, melyekről a *leleszi prémontrei prépostság keletkezésének történetében* azonnal szólni fogunk. A megyei zsinatokon hozott egyházi intézkedéseit sűrű homály fűdi az idők viszontagságai miatt, valamint egyéb zsinatok ismeretét is, melyek még ezen században, a magyar egyház főpásztorai által, tartattak, minthogy a megyei zsinatok tartását az 1114-ki nemzeti zsinat 65-dik fejezete törvénytényé tette.<sup>4)</sup>

A prémontrei kanonokok díszes és fehér rendjének<sup>5)</sup> első kolostora hazánkban *Nagyváradon* 1130. évben megalapítván, nem sokára az ország több pontján keletkeztek ily prépostságok, ezek között nevezetesebb helyet foglal el a *lelesz-i*, melyet *Boleszló* váci püspök alapított, arra szentelvén minden vagyonát. Amint ő a püspöki széket elfoglalta, azonnal a prépostság alapításáról gondoskodott, és annak alapját le is tette. Erre mutat III. Incze pápának Imre királyhoz 1199-ben küldött azon levele, melyben inti a királyt, hogy azon javakat, miket a püspök a prépostság alapítására szentelt, azon célra fordíttatni ne akadályozza, sőt az erőszakkal elfoglaltakat is a püspöknék visszaadja.<sup>6)</sup> Imre király ama jószágokat csakugyan vissza is adta, sőt, mikép már említők, hogy botlását némileg jóvátegye, utóbb fiának keresztyjával *Boleszló* püspököt választotta.<sup>7)</sup>

A püspök tehát a prépostság alapítását befejezendő, Imre utódját, II. András királyt megkérte, hogy alapítványát hatalmával erősítse meg. András király a püspök buzgalmát helyeselvén, 1214-ben királyi oklevelével azt csakugyan megerősítette. Ebből kiderül, hogy a püspök azonkívül, amit már életében a prépostság megalapítására szentelt, végredeleltileg annak még nagyon sok jószágot hagyott. Fekvő birtokul hagy a prépostságnak *Lelesz*, *Oylith*, *Paylem*, *Csernafalu*, *Kapus*, *Vizaka*, *Kanár*, *Hermely*, *Gyueres*, *Zoluntor*, *Mikusa*, *Megyer*, *Fauchol*, *Kabala*, *Gures*, *Hagymás*, *Narher*, *Nikad*, *Besenyő* helységeket, *Bors* birtok két részét, *Golsán* tiz szőlőt, *Egregyen* tizenkettőt, *Biharban* ötöt stb. stb. jobbágysokkal együtt. Ezeken kívül házakat, palotákat, só-szállító hajókat és egyéb javakat.<sup>8)</sup> Kiti-

<sup>1)</sup> „Praedium“-ot. — <sup>2)</sup> „Synodum Dioecesanam.“ — <sup>3)</sup> V. ö. *Péterfy*: *Concilia Regni Hungariae*, Parte I. pagina 83. — <sup>4)</sup> *Péterfy* u. o. pag. 61. — <sup>5)</sup> *Sacer, eximius ac candidus ordo Canonorum Praemonstratensium*,“ az egyház nyelvéen. <sup>6)</sup> V. ö. *Desericzky*: *Hist. Eptus Vac.* pag. 37. — <sup>7)</sup> *Péterfy* i. m. I. 86. — <sup>8)</sup> *Ld.* II. András kir. megerősítő okiratát *Páternál*: „Az egyházi rend érdeme Magyarországtörténetében“ 58—61. lapokon.

nik innét az is, hogy ezen püspököknek igen gazdag nemzetségből kelle származni, hogy oly sok birtok szállt rá örökségképen.<sup>1)</sup>

10. **Jakab** 1215—1222. A szent buzgalmú s oly nagy tevékenységű Boleszló püspök után a nem legjobb nevű és híré Jakab jutott a váci püspöki székre, a ki, hogy mily rossz hirben volt az apostoli széknél, kitűnik III. Honor pápának azon iratából, melyben megbizza a veszprémi püspököt és az ezen megyebeli bakonyi és pilisi apátokat, miszerint a váci püspök ellen vizsgálatot tartsanak s őt Rómába idézzék meg. Ezen pápai irat honi nyelvünkön így szól:

„Vajha a mi tő testvérünk, a váci püspök, ne volna oly darabos, hogy gondos elmélkedésben megfontolná, melyek ő fölé az apostoli széknél tárgyalattak és magától a főpapi szerénységet el ne vetné, és az annyi, meg oly soktól, miket ő róla hallottunk, tartózkodnék, holott már az előbbeniekből megtudhatná, mit fognak azok neki szólni. Bizonyára a váci egyház főesperesei, E. és B. kedvelt fiaink, a maguk és azon egyház káptalana nevében személyesen megjelenvén, előadák, hogy midőn az ő püspökük, mint a gyertyatartóra helyezett világítónak, az Ur házában világítania kellene, oktatta alattvalóit a tanítmányban és nekik a becsületesség cselekedetei által példát adva: ugyan ő, mint kioltott világosság, sem példával nem használ, sem tanítmánynyal, hanem üldözve az igazságot, s lakmározások meg iszákosságokra ügyelve gyönyörködik a csalárdságban és dicsekszik a gonoszságban. Midőn ugyanis ő a váci egyház jogait és jóváhagyott szokásait védelmezni és magát azokért, tett esküjénél fogva kitenni tartoznék, ő mind ebben, mind pedig a főt említett egyház birtokainak és jövedelmeinek elidegenítése, eltékozlása és elpusztításában, tett esküjét áthágja. A ki pléániáihoz tartozóknak olykor úgy szolgáltatja ki a lelkieket, hogy némelyek azt vélnék, mintha ő nem is szívelné az igaz hit tisztaságát. A váci papokat is földek, erdők, mezők, jövedelmektől és más dolgoktól megfosztja erőszakkal és az általános zsinat szabványai ellenére a kiközösítés bilincseibe szorítja, és azokból némelyeket garázda háznépe által, a milyenben ő, a szintén garázda, gyönyörködik, oly gyalázatosan bántalmaztatott, hogy közülök némelyek, mindenökből kifosztva, a kapott sebekben elvesztek légyen. És midőn a mondott főesperesek, a püspök háznépéből némelyeket, a kik őket megtámadták, a világi bíró előtt bevádoltak, ő, hogy a vád alól kivonná őket, jelentette, miszerint azok az ő iratánál fogva már a kiközösítés bilincseibe vették, holott még semmi ily kiközösítési ítélet sem mondott ki légyen ellenük, és az ő pénzőket erővel is használta, melyet ők a Szentföld segítségére szántak. Azonfölül, mivel az ő egyháza épületei roskadozással fenyegetnének, ezt ő épen nem veszi észre, és a kiközösítés ítéletét villogtatja, az egyetemes zsinat ellenére, az intelmet előre nem bocsátva. Az egyházi javadalmak

<sup>1)</sup> Kiténik ez is a megerősítő okmányból.



simoniával adományozza, elmellőzvé az alkalmasakat, a kevésbbé méltóknak, és azokat, a kik a hozott ítélet cánonába esnek, saját hatalmából föloldozni nem fél. Minthogy pedig ezekkel és más iszonyatosságokkal, melyeket elkövet a fönt mondott püspök, mind a főpapi becsület befeketítettik, mind pedig a nép megbotránykoztatik, és némelyek az ő példája folytán bűnökbe estek, és az Isten egyháza ott sokaktól megvettetik, ők szorgalmasan intették őt, hogy ezekre nézve javítsa meg magát, de mi intelmeikkel sem mehettek nála valamire. Magunk akarván hát megtekinteni és látni, vajjon a mondott püspök valóban tette-e azokat, amik felőle mondatnak, belátástokra bizzuk ezen apostoli iratunknál fogva és parancsoljuk, miszerint a váczí egyházba személyesen elmenvén, és szemeitek előtt egyedül az Istent tartván, az előrebocsátottak fölött vizsgálatot tegyetek és szorgalmasabban derítsétek ki az igazságot, s amint találni fogjátok, azt híven iratba foglalva és pecsétetek alá téve, hozzánk elküldjétek, a mondott püspöknek illő határidőt szabva ki, a melyre személyesen vagy megbízottja által a mi színünk előtt magát bemutassa, hogy amit a cánonok rendelnek, elveendje az Úr hatalmából. Ha nem is mindnyájan, te püspök testvér, azok egyikével stb. Kelt Rómában sz. Péternél május 15. 1218. évben, pápaságunk második évében.“<sup>1)</sup>

Hogy az ezen ügyben azután tett vizsgálatnak mi eredménye lett, adatok hiányában, arról mi tudomásunk sincs, valamint e püspök egyéb működéséről sem.

II. **Briccius** 1222—1238. lőnfutódja,<sup>2)</sup> a Bricciusok ősrégi olasz nemzetségéből. Neve II. András király arany-bullájában előfordul. III. Honór pápa őt, meg az egri és nagyvárad püspököket 1222. május 28-kán kelt iratában megbizta, hogy Béla királyunknak valami föl nem serdült görög leánykávali eljegyzését<sup>3)</sup> megvizsgálják és arról őt értesítsék; minthogy e király felserdülván a leány, elvenni nem akarja őt, hanem mást, úgy kívánván ezt a haza java.<sup>4)</sup> — Ugyanezen pápa 1222. jun. 21-kén meghagyta a váczí püspöknek, a váczí prépost és a csanádmegyei egres-i apátnak, hogy a kolosmonostori<sup>5)</sup> apátság elégett kiváltságai iránt a fehérvári<sup>6)</sup> püspök által nyomozást tétessenek s a feleket a pápa színe elé idézzék meg.<sup>6)</sup> — Ugyan e pápa u. a. évi decz. 4-kén dicséretekkal elhalmozva buzditja a váczí püspököt,<sup>7)</sup> hogy, miután, mikép neki előadva volt a nevezett király részéről, Briccius Béla királynak és nejének mindig híven segédletére volt, az ő házasságukat pártolta, s az ő elválasztásukra törekvőknek, az igazság iránti szeretetből, rettenthetlenül ellenállott, s mivel ugyanazon Béla király az ő házasságaért kemény üldözést tűr, kényszerülve lévén e miatt az osztrák fejede-

<sup>1)</sup> Ld. Theiner: Vetera Monumenta Hung. sacram illustrantia, Tom. I. pag. 13. — <sup>2)</sup> Briccius és Brietiusnak is iratik. — <sup>3)</sup> „Sponsalia.“ — <sup>4)</sup> V. ö. Theiner i. m. I. 33. — <sup>5)</sup> Erdélyben. — <sup>6)</sup> Thiener i. m. I. 34. — <sup>7)</sup> Theiner i. m. I. 45.

lem területére vonulni, testvériségedet kérjük és figyelmesen intjük, miszerint a te tanácsoddal és segítségével, melyek az ily viszonytagságban szükségesek, lelkesen és szívesen most is környékezd őt, úgy, hogy ő azokra támaszkodva, a zivatar után csöndesség és derű, a ború után világosság legyen.“<sup>1)</sup>

Ugyancsak III. Honor pápa megtudván a magyar király küldötte, *Florencz* mester orodi örkanonok előadásából, miszerint az esztergomi prépost oly vakmerőség és dühre engedte magát ragadtatni, hogy a király ellen gyalázatosan kikelt, őt kemény sérelmekkel illette, a királyi méltóság sérelmére és préposti rangja kisebbitésére-, a vakmerőt ezért keményen megróva, 1224. decz. 4-kén megbizsa ismét a *váci* és nagyvárad püspököket, meg a székesfehérvári prépostot, hogy ezen ügyben vizsgálatot tévén, annak eredményéről őt híven értesítsék, mikép így a vádlott, ha bűnösnek találtnék, rendre utasíttassék.<sup>2)</sup> És midőn a pannonhalmi monostornak károkat tettek,<sup>3)</sup> inti a királyt, a kinek, mint kath. uralkodónak kötelessége az ő országának minden egyházait általában védelmezni, hogy az okozott károkat visszatéríttesse, s megbizsa megint a *váci* és nagyvárad püspököket, meg a földvári apátot 1225. febr. 4-kén, hogy a királyt a kárpótlás eszközöltetésére indítsák, ezen ügyben jó eredménnyel igyekeztén buzgó törekvésüket kimutatni, és az egészről hű előterjesztést tenni.<sup>4)</sup> — Fölhija még ezen pápa u. a. évi márcz. 17-kén a *váci* és egri főpásztorokat, hogy az esztergomi káptalant egy hó alatt az érsek megválasztására indítsák.<sup>5)</sup> — Ezen pápa 1226. júl. 4-kén a *váci* püspöknek, meg a beli és vértesi apátoknak, s a veszprém-egyházmezei Sz. Endre főesperesének meghagyja, hogy a zágrábi püspököt és káptalant a köztök, meg a pannonhalmi apát s ennek konventje közötti perköltségei megfizetésére intsek meg.<sup>6)</sup>

A király alázatosan jelentvén, hogy az ő káplánjai, *Praenestinus* püspök apostoli sz. széki követ által a kiközösítés és tilalom ítéletével<sup>7)</sup> sujtatván, miséztek, azt híven, hogy ezen ítéletek őket nem kötelezik, lenne hát IX. Gergely ő szentsége irántok könyörülettel, — minélfogva 1235. aug. 31-kén meghagyja ezen pápa megint csak *Briccius vaczi* püspöknek és az ezen egyházmegyei belső mogyoródi apátnak, miszerint az említetteknek illő poenitentiát adván, és egy időre rendjeiket illető sz. szolgálatoktól fölfüggesztvén őket, aztán e fölött apostoli hatalmunknál fogva mentsek föl.<sup>8)</sup> — Ugyancsak e pápa 1235. nov. 22-kén meghagyja megint a jeles *váci* püspöknek, a budai és esztergomi sz. Tamás prépostjainak, hogy a pannonhalmi monostor és székesfehérvári egyház közötti, bizonyos dézsmák miatt keletkezett és már huzamos pert végezzék be, vagy

<sup>1)</sup> Társa e megbízásban a veszprémi püspök volt. Ld. Theiner i. m. I. 45. —

<sup>2)</sup> Ld. u. a. I. 52. — <sup>3)</sup> Bizonyos „Comes et miles.“ U. o. 54. l. — <sup>4)</sup> U. o. — <sup>5)</sup> U. o. — <sup>6)</sup> U. o. — <sup>7)</sup> „Excommunicationis et interdicti sententia.“ — <sup>8)</sup> Ugyanazon műben. I. 136.

az apostoli székhez terjeszszék föl.<sup>1)</sup> — Ezen pápa 1236. jan. 16-ki iratában ismét megbizza a *váci*, *nyitrai* és *bosnyák* püspököket, hogy Béla királyhoz járulván személyesen, igyekezzenek őt arra bírni és indítani, mikép ő az egresi cistercita monostornak a tőle elvett némely földeket visszaadja és így dicső emlékü elődeinek méltó utódja lenni igyekezzenek, s aztán őt az ügy mibenlétéről tudósítsák.<sup>2)</sup> — Ugyancsak IX. Gergely pápa 1238. aug. 9-kén IV. Béla királyunkat az apostoli szék és sz. Péter különös oltalmába s védelmébe fogadja, ha az Assán-föld szakadárjai és eretnekei megtérítését eszközöltetni igyekeznek. Azért meghagyja az esztergomi érsek és *váci* püspöknek, hogy a királyt a védirat ellen cselekedni, vagy az általa tett ígéret teljesítésében háborgattatni ne engedjék.<sup>3)</sup>

A pápák előtt oly kedves és a királynál is nagy kegyben állott ügybuzgó és tevékeny főpásztor a veszprémi püspöki székre emeltetett 1238. évben.

**12. I. Mátyás** 1238—1239. Ez a királyi udvarban IV. Béla királylyal neveltetett és bizonyára igen előkelő házból származott s körülbelül ugyanazon korú volt ezen Bélával és így 1206. év körül kellett születnie. 1224-től zágrábi prépost és Béla ifjabb királynak korlátnoká volt.<sup>4)</sup> Béla az uralkodást megkezdvén, *Mátyás* püspök a korlátnoki tisztet megtartotta; de mint ilyen 1235. éven túl nem említették.<sup>5)</sup> Minthogy azonban Béla világosan kifejzi, hogy neki sok évig volt korlátnok, és 1238. évig más korlátnok nem fordul elő,<sup>6)</sup> ezen évig megtartani látszik e tisztet, a midőn *váci* püspökségre emeltetett.<sup>7)</sup> De nem sokáig birta ezen méltóságot, mert már 1239. nov. 29-kén, körülbelül élete 33. évében esztergomi érsekké választotta meg. Ezen keltezésű iratában kéri IV. Béla király IX. Gergely pápát, miszerint az esztergomi káptalan által köz- s egyhangu szavazással érsekül kívántatván, őt ilyenül megerősíteni kegyeskednék; mert, mint írja a király: „*A mondott püspököt leghivebbnek találtuk és minden ügyben nagyon körültekintőnek és tapintatosnak; és azonfölül, minthogy sok évig a mi korlátnokunk volt légyen, tudjuk, hogy ő tiszta életű és becsületes, és hogy ő vele és általa az esztergomi egyházzól jól és hasznosan lehet gondoskodni, melynek a mi országunk valamennyi egyházai fölött tapintatos és jóra való főpapra van szüksége.*“<sup>8)</sup>

Mire IX. Gergely pápa 1240. márcz. 6-kán kelt iratában megjegyzi, miszerint „a király küldötteit szokott kegyességgel fogadta; azonban, noha Mátyás választását kevésbbé találta kánonszerűnek,<sup>9)</sup> mégis tekintetbe véve Béla és Kálmán magyar királyok és más hitelt érdemlőknek ezen *váci* püspök élete, becsületes viselete, tudománya, s komoly erkölcsiségét kiemelő bizonyítványait, a melyekkel magát előttünk is nagyon kedveltté tette, akarván ugyanazon egyháznak,

<sup>1)</sup> U. o. 140. l. — <sup>2)</sup> U. o. 143. l. — <sup>3)</sup> U. o. I. 166—167. l. — <sup>4)</sup> Ld. Fejér: Cod. Dipl. III. II. 253. 365. — <sup>5)</sup> U. o. IV. I. 27. — <sup>6)</sup> U. o. 110. — <sup>7)</sup> U. 111. — <sup>8)</sup> V. ö. Knauz; Monumenta I. 332. — <sup>9)</sup> Vagyis az egyházi törvénnyel megegyezőnek.

mint különös leánynak, bővebb kegyet mutatni, hogy soká ne nélkülözze a pásztor vigaszát, őt nektek atya és pásztorul adjuk.“<sup>1)</sup> — Az ő kedvéért IV. Béla király, miután *István* fiát e nagy főpap által megkereszteltette, az érseki jobbágyságot a vámoskoni fizetéstől szabadoknak nyilvánította. *Bonfin* is így magasztalja őt: „Az ő munkája és tanácsával IV. Béla király, minthogy együtt neveltettek, a legfontosabb és legnehezebb ügyekben élt.“<sup>2)</sup> — *Rogér* mester pedig így emlékezik felőle: „*Elesett* (t. i. a Sajó folyónál a tatárokkal vívott csatában) *Mátyás* esztergomi érsek, kit a király az ő hűségéért s mert hogy vele neveltetett, igen kedvelt.“<sup>3)</sup> — És így élte legszebb korában, a hazáért harczolva végezte dicsteljes életét.“<sup>4)</sup>

### 3. §. A váci megyés püspökök a tatárjárástól II. Fülöpig.

13. II. **István** 1239—1243. Ez a gr. *Vancsay*-ak<sup>5)</sup> fényes ősi nemzetségéből<sup>6)</sup> származott, és „*de Orbász*“ grófnak<sup>7)</sup> fia volt, a ki 1250-ben halt meg és az esztergomi egyház pitvarában temettetett el. István születési évét nem tudjuk s legelőször 1238-ban fordul elő mint *váci prépost* és a királyi udvar korlátnoká.<sup>8)</sup> E prépostságot 1240-ben a titelivel<sup>9)</sup> cserélte föl, és még ugyanazon évben, márcz. 6-ka után, mely napon az ő elődje *Mátyás*, a mint láttuk az esztergomi érsekké erősített meg, vagy bizonyosan a következőben, a váci püspöki széket nyerte,<sup>10)</sup> megtartván az 1242. évig a királyi korlátnokai tisztelet. Bő nyelvismerete, nagy műveltsége, politikai dolgokbani szép járatossága, és a legfontosabb, legbonyolodottabb dolgok megoldásában szerencsés ügyessége, mint oly ritka tulajdonok voltak, melyeknél fogva az apostoli szék, egyház és király az ő áldásos működését nem nélkülözhatték. — IX. Gergely pápa 1241. jun. 16-ki iratában ezen híres váci püspököt a tatárok elleni keresztes-had hirdetésére hitta föl.<sup>11)</sup>

A váci püspöki székről 1243-ban<sup>12)</sup> a tatárokkal harcz után, a szerencsétlen kimeneteli saji ütközetben elesett I. *Mátyás* helyére, az esztergomi érsekségre léptetett elő. E minőségben IV. Incze pápa által megerősített 1243. jul. 7-kén s e méltóságában mintegy 12 évet eltöltvén, fényes és bokros érdemeinél fogva a római sz. egyház bibornokai közé is fölvétetett s 1254. évben a *praenestei bibornok-püs-*

<sup>1)</sup> Ld. Knauz i. m. I. 335. — <sup>2)</sup> V. ö. Schematismus Dioec. Vac. 1835. XL. —

<sup>3)</sup> Ld. u. o. — <sup>4)</sup> A sok sebekkel annyira elborítottatott, hogy tetemeit nem bírták megtalálni. V. ö. Knauz i. m. I. 340. — <sup>5)</sup> A régi okmányokban „*Vanchá*“-nak iratuk. — <sup>6)</sup> E nemzet grófi ága kihalt a XV. században, de nemesi ága maig is fön van Nyitra vidékén. — <sup>7)</sup> „*Comes de Orbász*.“ — <sup>8)</sup> Ld. Fejér: Cod. Dipl. IV. III. 551. Venczelt: II. 93. — <sup>9)</sup> Theiner i. m. I. 258. — <sup>10)</sup> Fejér u. o. IV. I. 254. Venczel II. 144. — <sup>11)</sup> Theiner I. 184. — <sup>12)</sup> U. a. I. 351. márcz. 18-ka után kívántatott az érseki székre.

pökséggel<sup>1)</sup> is megtiszteltetett, miután Magyarországból, elhagyván érseki székét, s megtartván egy időre annak czimét, Rómába költözött. Viszszatért ismét a hazába apostoli követ minőségében, s az esztergomi nemzeti zsinaton mindjárt az akkori érsek *Benedek* után ült. Őt IV. Béla a tatárjárás vészes zivatarai kitörésekor a szentegyházak és a kir. ház kincseivel előbb Osztrák-, aztán Dalmáthionba s innét az ádriai szigetekre küldte előre, és egyszersmind a királynő, meg a királyi gyermekek megőrzésével s gondozásával is megbízta. Majd meg a barbár tatárok elleni segélykérés végett követül II. Frigyes császár s IX. Gergely pápához küldötte őt az említett gondos királyunk.

A sajói szerencsétlen ütközet 1241-ben a nemzeti jólét virágait leforrázta, haladásában meggátolta! Az ellenség elől a király nagy nehezen menekült meg; a gondviselés föntartá őt mégis, hogy legyen, ki az elvérzett nemzet sebei gyógyításáról gondoskodjék. A pannonthalmi apátság 800 márka ezüsttel segíté a királyt, hogy menedék helyre juthasson. IV. Béla néhány hívétől kísértetve, Zágrábba csakugyan elért s mindent elkövetett, hogy népének jobb napokat szerezhessen. Nem sokára a szerencsétlen ütközet után, jun. 25-kén, *Vancha István* váci püspököt Rómába, IX. Gergely pápához segedelemért küldötte, általa értesítvén ő szentségét a gyászos esetről, mely a magyar hazát érte. — Gergely pápa még e hóban válaszolt a királynak és segedelmet ígervén neki, vigasztalta őt. Teljesítette is ígérését, a keresztesek által, kiknek érdemöket maga IV. Béla 1243. évben oklevelileg elismerte. Azonban nem csak ezt tette a pápa, hanem több fejedelmeket is segítségre is szólított föl leveleiben. Irt *Kálmán* herczegnek, irt a norvégiai fejedelemeink, irt *Fridrik*nek is; a kik mind ígértek ugyan segedelmet, de ígéretöket nem teljesítették! . . .

Alig hogy végezte e követséget, *Vancha*, azon évben még *Fridrik* császárhoz küldetett, hogy tőle Magyarország védelmére segítséget kérjen. Ezt *Fridrik* is megígérte, de ígérését ő sem teljesítette. Viszszatértvén a követségből, érdemei és az ország jólétére irányzott fáradalmi jutalmul, és mivel az érseki lakot a tatárok földülták s lerombolták, a királytól az esztergomi várat s várost nyerte oly joggal, hogy azokat utódjaira is áthagyományozhatja. Emlitendő még, hogy a nagytekintetű főpap, a pápa nevében, kedves hazánkba visszatértvén, IV. Béla és ennek fia, *István*, közt, kit ő egykor nagy ünnepélyességgel megkoronázott, az ő lelkeket megnyerni tudó szép tulajdonánál fogva, a pörlekedést megszüntette és békét szerzett. — Majd felhozzuk még, hogy IV. Inceze pápa 1243. július 19-kén mint

<sup>1)</sup> E főpásztor volt a magyar főpapok közt tudunkra az első, ki a bibornoki sz. testületbe fölvetetett, s az összes hazai bibornokok közt idáig az egyetlen, a ki kardinál-püspök volt, a többiek mind bibornok-áldozárok lévén.

volt váczzi püspököt és már esztergomi érseket Horvát- és Dalmáthion részére pápai követséggel ruházta föl.<sup>1)</sup>

14. **Haymó** 1243—1263. a váczzi püspöki székre 1243-ban emeltetett;<sup>2)</sup> neki ajánlotta *Rogér* mester, ki a gyászos emlékü tatárjárás korában nagyváradi kanonok s nemzetségére nézve székely volt,<sup>3)</sup> a Magyarország elpusztulásáról írott siralmas verseit.<sup>4)</sup> E nevezetes művében Haymót „*pesti püspök*“-nek<sup>5)</sup> nevezi, ki azonban váczzi volt; de azon időben Pesten székelt, mint saját egyházmegyéje területén, míg a tatárok által kifosztott, romba döntött s elhamvasztott Vác város IV. Béla által helyre állíttatván, szép virágzásnak indult ismét. Ezen püspök neve előfordul IV. Incze pápa azon 1251. júl. 19-ről kelt megerősítő nagy okmányában, melyben IV. Béla királynak a jerusalemi kórodás mester és testvérek részére<sup>6)</sup> bizonyos föltételek alatt tett adományai<sup>7)</sup> foglaltatnak.<sup>8)</sup> — Ugyanazon pápa 1252. decz. 30-kán *Haymó váczzi* és a veszprémi püspököknek meghagyja, hogy a praenestei kardinálnak, mint akkor esztergomi érseknek, az érsekség minden haszonvételei és jövedelmeiről számoljanak be teljesen.<sup>9)</sup> — A IV. Béla király által 1252-ben alapított híres *turóczi prémonstrei rendü prépostság* okmányában<sup>10)</sup> az akkori főpásztorok közt aláírva az ő neve is előfordul,<sup>11)</sup> és ezen királyunk alatt 1256-ban Esztergomban tartott zsinaton ő is jelen volt.<sup>12)</sup> — Ő alatta IV. Béla király 1255. aug. 16-kán gyűlést tartván Vácztól, az esztergomi érsekség megszökött nemeseit és egyéb embereit ott Vadkerten az előbbi állapotukba visszahelyezte.<sup>13)</sup>

15. **I. Fülöp** 1263—1277. Jelen volt azon budai zsinaton, melyet 1263. évben *Angyal* pápai követ hívott össze.<sup>14)</sup> — IV. Kelemen pápa 1266. decz. 11-kén megbizza az esztergomi érseket és a *váczi püspököt*, hogy a kalocsai érsekké választott *Istvánt* a bácsi és kalocsai egyházak birtokába bevezesse.<sup>15)</sup> 1271. jan. 20-kán jelen volt IV. Béla király leányának, b. Margitnak, temetésén, melyet szintén Fülöp esztergomi érsek végzett.<sup>16)</sup> — Tagja volt a b. Margit csodáinak megvizsgálására X. Gergely által 1272-ben kinevezett bizottságnak is.<sup>17)</sup> — *Raynáldnál*<sup>18)</sup> olvassuk, hogy *István* magyar s *Ottokár* cseh királyok közt 1271. évben béke kötöttén, X. Gergely pápa a prágai érsek és olmücsi püspököknek a Cseh-, az esztergomi érsek és *váczi püspököknek* pedig Magyarországra nézve 1272. május 5-kén hatalmat adott, ezen országokat jegyházi büntetéssel illetni, ha ama

<sup>1)</sup> Ld. Vancha működésére nézve Knauz i. m. I. 349.—353. — <sup>2)</sup> Heymo. Gaymo, Goymon s Hieronymus-nak is iratik. — <sup>3)</sup> Ld. a váczzi Névkönyvet, 1835. pag. XLI. — <sup>4)</sup> Eredeti czime: „*Miserabile Carmen super Destructione Hungariae per Tartaros facta.*“ — <sup>5)</sup> V. ö. Desericzky i. m. pag. 52. — <sup>6)</sup> „*Magistro et Fratibus Hospitalis Jerosolymitani.*“ — <sup>7)</sup> Az egész *Zeurin* föld a hozzá tartozó hegyekkel stb. János meg Farkas Kenézségei s Kunsággal az Olth folyóig. — <sup>8)</sup> Theiner I. 208—211. — <sup>9)</sup> U. a. I. 214. — <sup>10)</sup> Fuchshoffer-Czinár: *Monasteriologia*, II. 59. — <sup>11)</sup> Heymó-nak írva. — <sup>12)</sup> Péterfy i. m. I. 87. — <sup>13)</sup> Knauz i. m. 422—424. — <sup>14)</sup> Knauz-Lányi I. 451—452. — <sup>15)</sup> Theiner I. 292. — <sup>16)</sup> Knauz I. 585—586. — <sup>17)</sup> Knauz I. 610—611. — <sup>18)</sup> Az 1271. évnél nro 31.



béke pontjait megszegnék.<sup>1)</sup> — Kár, hogy e váczai püspöknek neve a pápai okmányban nincs kitéve; úgy látszik azonban, hogy az ezen Fülöp főpásztor volt. — IV. vagy Kún-László király 1274. évi egyik okmányában *Ite Tamás és András* grófoknak *Kuchnya-allja* nevű falut (Sárosmegyében) visszaadományozza, s ezen okmány az, melyben *I. Fülöp, mint a királynő korlátnokja említettik*, a ki Izabella, I. Károly nápolyi királynak leánya volt. — Már ezen idő-tájban is a veszprémi püspök szokott a királynő korlátnokja lenni, de mivel az ekkori veszprémi püspök *Pál*, esetleg a király korlátnokává vététt föl, azért I. Fülöp váczai püspök volt a királynő korlátnokja s egyzersmind *nógrádi főispán*. — Jávahagyta azon cserét, a melynél fogva a *jerusalemi templomvitézek*<sup>2)</sup> s mesterök *Segnia* városát s a vegliai birtokokat Béla Tót-, Dalmát- s Horvátország vezérével, Doboka-megyéért átengedték.<sup>3)</sup> — Némely írók 15-dik v. püspökül III. Istvánt említik, ki a váczai székről a kalocsai érsekségre emeltetett volna.<sup>4)</sup>

16. **I. Haab** 1277—1278-ig az egyházmegyei Névtár szerint. Nevén kívül mi történelmi adat sem jutott el felőle hozzánk. *Megyesy* v. kanonok ezen püspököt egynek lenni állítja *I. László* 18-dik váczai püspökkel, de ezt mi adattal sem bizonyítja.<sup>5)</sup>

17. **I. Tamás** 1278—1288. Korának egyik nevezetesebb embere, egymást követő 3 király alatt, érdemeinél fogva fényes méltóságokra emelkedett. Ő már, mint hantai, majd székesfehérvári prépost,<sup>6)</sup> utóbb pedig *váczi püspök*<sup>7)</sup> többször országos követségekkel bízott meg, melyeket a haza javára és dicsőségére, kívánt eredménnyel végezett. IV. Béla idejében, midőn a tatárok hazánkat másod ízben fenyegették pusztítással, Oroszországba; majd *Ottokár* cseh királylyal folytatott hadakozás idején többször Csehországba küldetett. IV. Béla után V. István és fia László uralkodása alatt is a rábizott követségeket és egyéb országos ügyeket mindig hiven vezette, miért is 1283. évben Kún-László neki, és az ő érdemei tekintetéből, Kristóf, János és István testvéreinek, *Vecse* nevű kettős birtokot adta; Ezsébet királyné pedig *Vejtke* birtokot (Somogyban) adományozta ezen püspöknek és általa testvéreinek.<sup>8)</sup> — Tamás püspöknek az imént érintett érdemeit a királyi oklevél oly sok ékes szavakkal és dicséretekkel adván elő, azt terjedelmesebben itt közölni a dolog érdeke kívánja:

„László, Isten kegyelméből, Magyar-, Dalmát-, Horvát-, Ráma, Szerbia, Gácsion, Lodoméria, Kunság s Bolgárhon királya. Minden, e lapot megtekintendő Krisztus hiveinek üdvöt a mindenek Üdvöztőjében! Mindenek ellátásáról gondoskodva leginkább azokra kell különös gondot fordítani, a kik magokat a kir. Főlség iránti hódolatuk és érdemeiknél fogva kitüntették, méltók lévén a bőkezűség dicsé-  
re-

<sup>1)</sup> Theiner I. 304. — <sup>2)</sup> Equites Jerosolymitani Templi, vagyis a templomvitézek. — <sup>3)</sup> Theiner I. 310. — <sup>4)</sup> V. ö. *Megyesy* Névtárát 1835. XLI. Desericzky Catalogusát 6. l. — <sup>5)</sup> U. a. XLII. lapon. — <sup>6)</sup> Pauer i. m. I. 105. — <sup>7)</sup> Pauer szerint 1279. évben lett váczai püspök. Ld. u. o. — <sup>8)</sup> Ld. Pauer i. m. I. 105—106.

tének megfelelni és kegyesen felüldülni az orvoslaton, a kit az erkölcsök nemessége, a hit őszintesége és folytonos engedelmesség ékesítették. Midőn ugyanis ilyenekkel látunk el, midőn azok terheit elhárítjuk, mi azok békéjében megnyugszunk és békében vagyunk. Milyenekkel ugyanis és ifjusága ilső idejétől mindig mennyi világos jeleit adta tőő Tamás atya, váczi püspök, a mi udvarunk korlátnoka, a királyi udvarban szolgálva, a sok közől csak keveset hozunk fel e sorokban, a jelenvalók és elmúltakat számlálván elő. Ő ugyanis, mint az új régiség nemes eredete beszéli el, a mi nagyatyánk Béla király úr idejében, előbb jegyzői tisztséget vivén, oly előlépéseknek örvendett, hogy irnoki, vagyis különös, a királyi gyűrűnél tiszttel lett szerencsés elnyerni; gondos az ügyekben, tapintatos a tanácsban, a parancsok végrehajtásában éber; úgy vivén a nyilvános és ügyészi, a miniszterium által neki adott ügyeket, hogy szorgalmának, a hitbeni tisztaságának és éleselműségének szép jeleit adta a kormányban nagyatyánk uralkodása alatt, a kinek idejében Orosz- és Csehországokba követi minőségben menesztetvén, bölcs tapintata és kitűnő ügyessége által híressé tette magát. Sőt István királynak, a mi legkedvesebb atyáknak akaratóból a csehek királyához többször is küldetvén követségbe, ott nagyon megállta helyét a legviharosabb zavarok közepette is. Tehát ily elméleti képessége és követségi fáradalmainál fogva a mi atyánk királyi fölségénél oly kedvessé lett, hogy a királyi parancsoknak mintegy különös hordnoka volt az ügyek vitelében. Ugyanazon dicsőséges István király pedig, a mi atyánk, a halandóság adóját lefizetvén, noha külső és belső mozgalmak közepette, az isteni irgalomból, az ő trónjára léptünk és koronáját gyermekí korban nyertük, de a tőő Atya (t. i. Tamás püspök) hozzánk szorosan ragaszkodott s minket soha el nem hagyott, körünkől soha nem távozott, hanem gyors lévén az ügyvitelben, bőkezű az adakozásban, előbb a jegyzői, azután és mintegy együttesen az alkorlátnoki tisztségre és a tőő székesfehérvári egyház prépostságának vezetésére lett érdemes előmozdittatni. Így haladván erényről-erényre, rövid idő alatt a váczi egyház püspökségére lőn emelve . . .<sup>1)</sup>

Előbb a királyné és azután [a királynak is volt korlátnoka s pilisi főispán. Hazánk történetében nem igen van példa arra, hogy a király és királyné korlátnoksága, tehát e két méltóság összekapcsolva lett volna. Tudtunkra csak egy eset fordul elő 1284-ben, midőn e két méltóság egyesítve volt I. Tamás váczi püspök személyében.<sup>2)</sup> Ebből is kitűnik, mily fontos szolgálatot tett e derék egyháznagy az országnak és az uralkodónak. — Főlemlítendő azon IV. Márton pápa általi, 1282. nov. 4-kén kelt megbízatása is, hogy Gellért mester székesfehérvári kanonokot, a ki sz. Péter ó-budai prépostságára lőn megválasztva, ezen méltóságában megerősítse.<sup>3)</sup> — A folytonos háborúk,

<sup>1)</sup> Fejér: Cod. Dipl. V. III. 180. és 210. — <sup>2)</sup> V. ő. Századok, 1875. áprilhó, IV. füz. 247. lap. — <sup>3)</sup> Theizer I. 351.

főkép pedig a tatároktólí félem miatt, kik az országot mindig rémlésben tartották, Lodomér esztergomi érseket is arra indították, hogy a Margitszigeten erődöt és védtornyot építtetett,<sup>1)</sup> hogy veszély eseteére legyen hova menekülnie. Ezen szigeti erődöt 1285-ben Lodomér érsek 8 évre lakásul Tamás váci püspöknek engedte át, mely átengedés Kún-László király előtt ment végbe.<sup>2)</sup>

18. **I. László** 1288—1292. Neve előfordul Kún-László egy 1287. évi oklevelében.<sup>3)</sup>

19. **II. Haab** 1294—1311. Lodomér esztergomi érsek egy 1280-ban kelt okmányában, mint „esztergomi prépost” említettik „Haab mester,” a ki körül csupa zavar minden. Wagner<sup>4)</sup> ezt írja felőle: „Haab Aba király nemzetségéből Omode nádor testvére, előléptetett azután a váci püspökségre.” Ugyanezt állítja Bárdosy;<sup>5)</sup> továbbá Pray<sup>6)</sup> és Koller<sup>7)</sup> ezen Haab váci püspökről megjegyzik: „Abbá”-nak is iratik, Omode nádor fivére.” — Haab váci püspökül említettik 1279. évben Praynál,<sup>8)</sup> mint ott mondatik, Lodomér esztergomi érsek egy irata után. De Pray itt az évre nézve bizonyosan tévedett, 1297 helyett, 1279-et olvasván. Előfordul továbbá ugyanazon Haab váci püspök 1290. évben,<sup>9)</sup> majd 1291—1293-ig közbevetve László püspök<sup>10)</sup> újra előjő 1297—1309-ig.<sup>11)</sup> Ugyszintén 1291—1293-ig előfordul mint pozsonyi prépost is, a kit a prépostok lastroma is szintén a váci püspökségre emeltnek állit.<sup>12)</sup> Végre 1280. és 1284. években említettik „Haab egr prépost,”<sup>13)</sup> tehát épen azonévben, a melyben a mi okmányunkban Haab esztergomi prépostnak iratik. Növeli még a zavart a „Memoria Basilicae Strigoniensis,” mely<sup>14)</sup> ezen Haab-ot Lukács-csal, a ki 1280-ban esztergomi prépost volt, így kapcsolja össze: „Haab Lukács, Aba király nemzetségéből, nagyprépost (esztergomi 1280—1282), aztán szepesi prépost, ahol hat kanonokra tett alapítványt; végre váci püspök.”

Már, hogy fejtjük ki e csomót? A következőleg. Egy és ugyanazon Haab értetik bizonyára, a kiről jól egybevetve mindent, ezeket állithatni: Nem volt Omode nádor testvére, mert ezen Omode atyja, t. i. Dávid comes az Aba nemzetségből, 1280-ban így számolja el gyermekeit: Péter comes a curia bírāja, Fyntha palatinus, sümegi, soproni comes, a kúnok bírāja és Omode szepesi comes.<sup>14)</sup> Tehát nem az Aba nemzetségéből, hanem a Chák-éből eredt; mert Máté tárnokmester és Pozsony meg Baranya comese, a ki Chák-nemzetségből származott és később nagynevű nádor volt, Haab mestert legkedvesebb rokonának nevezi 1276-ban.<sup>15)</sup> Először fordul itt elő Haab említése, és mivel Timóth zágrábi püspök nunciusának lenni

<sup>1)</sup> „Curiam muratam et turrem lapideam,” áll az okmányban. — <sup>2)</sup> Theiner I. 120—121. — <sup>3)</sup> V. ö. Natales Archiepiscopatus Coloe. pag. 65. Timon i. m. cap. 8. pag. 37. — <sup>4)</sup> Analecta Scepussii I. 111. — <sup>5)</sup> Supplementum ad Analecta Scepussii, pag. 154. — <sup>6)</sup> Hierarch. I. 344. — <sup>7)</sup> Episcopi Quinqueeccles. II. 245. — <sup>8)</sup> Az i. h. — <sup>9)</sup> Fejér Cod. Dipl. VI. I. 46. — <sup>10)</sup> U. o. pag. 89. és 269. — <sup>11)</sup> U. o. VI. II. 86. VIII. I. 343. — <sup>12)</sup> Praepositura Posoniensis. pag. 32. — <sup>13)</sup> Fejér u. o. V. III. 62. VI. 309. — <sup>14)</sup> Fejér i. h. V. III. 61. — <sup>15)</sup> Venzel: Codex Arpadianus, XII. 182.

mondatik, és ennek meg a zágrábi káptalannak nevében küldetett légyen a nevezett Máté tárnokmesterhez, könnyen föltehetjük, hogy ezen évben zágrábi kanonok volt. Az 1280. és 1284. években, mint láttuk, egri prépost volt, és emlittetik ugyanazon egri káptalan iratában. Innét hát világosan kitünik, hogy Lodomér érsek iratában,<sup>1)</sup> csak a leiró tévedéséből, neveztetik esztergomi prépostnak; de egyzersmind az is kitünik, hogy ő 1279-ben még nem volt váci püspök. Ugy látszik, hogy az egri prépostságot 1291. évig megtartotta légyen, utódul kapván ott *István* mestert.<sup>2)</sup> Tehát már 1290-ben nem kaphatta meg a váci püspökséget, és így az idézett okmány, melyben már ezen évben váci püspöknek iratik, keltezése meghamisítatott és azt 1294-re kell tenni, mint az az 1536. évi átiratban téve van;<sup>3)</sup> de ahol Haab helyett hibásan van írva *Haas*. Még ugyanazon 1291. évnek vége felé<sup>4)</sup> nyerte a pozsonyi prépostságot, melyet a következő és tán az 1293. évben is megtartott, utódja ugyanis, *Seraphinus* mester, csak 1294-ben fordul elő. Hogy ezen 1294. évben már kinevezve volt váci püspökké, mutatja egy okmány.<sup>5)</sup>

Ezen püspök,<sup>6)</sup> mint pozsonyi prépost, 1291. évben jelen volt *Csukár János* végrendeleti bevállásánál, melynek megerősítését kérte a királytól Esztergomban, a következő évben. *Pray* által 1297-ben váci püspökül hozatik föl s mint ilyen emlittetik a pozsonyi káptalan régi lajstromában.<sup>7)</sup> — *Agad*<sup>8)</sup> Pest- és *Koplon* Nógrádmegyékben lévő helységekre nézve, III. András királyunk kiváltsága maig is főnvan a váczegyházmegyei irattárban,<sup>9)</sup> eredetiben és másolatban,<sup>10)</sup> melynélfogva, *Haab* váci püspök és *András mester de Zimud* fia közt, az említett birtokokra nézve történt elcserélés 1298. szept. 13-kán jóváhagyatik és megerősittetik. — *Márton* clericus, a budai káptalan karának alszerpapja, mint ezen káptalan küldötte és gróf *Péter* a Rosd-nemzetségből, mint királyi biztos, beigtatják II. Haab váci püspököt a *Nógrád* helységben fekvő azon birtok-részbe, melyet vele gr. Péter és Tamás, Tiburcz fiai, *Halász* helységért elcseréltek volt.<sup>11)</sup> — Előfordul *Hab*<sup>12)</sup> váci püspök azon 1301. jul. 30-kán Nagyszombatban kelt okmányban, melyben *János* kalocsai érsek, *András* egri, *Jakab* szepesi, *Antal* csanádi püspökök, és ő, a harmadik helyen írva, a bold. Szűz nagyszombati templomának, melyben *sz. Klára apáczái* az Istennek áhitatosan szolgálnak, egyenként 40 napi búcsút engednek, ha ahhoz a megyés főpásztor beleegyezése is járul.<sup>13)</sup> Előfordul a váci káptalan egy 1310. május 8-kán kelt kiadványában<sup>14)</sup>

<sup>1)</sup> Ld. Knauz i. m. a 128. l. — <sup>2)</sup> Ld. az egri Névtárt, 1865. 48. l. — <sup>3)</sup> Cod. Dipl. patr. VI. 356. — <sup>4)</sup> Sept. 3-kán ugyanis még Domonkos prépost fordul elő. — <sup>5)</sup> Ld. Knauz II. 354.—361. a 358. l. 358. sz. a. — <sup>6)</sup> A „Historia Capituli Posoniensis“ cz. műben a 224. lapon az 1291. évnél „Dominicus Haab“-nak iratik. — <sup>7)</sup> Cap. C. 4. 33. 35. Spec. Hierarch. I. 344. Cap. K. 10. 28. — <sup>8)</sup> Talán Agárd? — <sup>9)</sup> Ld. a Bubláféle Regestrumot (1295—1827.) az 1298. évnél. — <sup>10)</sup> Ld. u. o. a 3-dik lapot. — <sup>11)</sup> Ld. a Palásthy-Nedeczky levéltárt, kivonatilag a győri füzetekben, III. 301. — <sup>12)</sup> Így írva ki. — <sup>13)</sup> Knauz Monumenta, II. 494. az 522. sz. a. — <sup>14)</sup> Ld. Knauz u. o. II. 621—622.

Jelen volt II. Haab *Pascasius* nyitrai, *Pál* pécsi és *Teodor* győri püspökökkel azon szép ünnepélyen, melylyel *Lodomér* esztergomi érsek, III. András király, az ország bárói, nagyjai és temérek népség jelenlétében tőő *Jakab* püspök és érseki helynök *Pozsonyban* a sz. ferenczrendiek templomát a bold. Szűz tiszteletére <sup>1)</sup> fölszentelte 1297. márcz. 26. kán. — 1298. aug. 5-kén meg *János* kalocsai érsek és *Péter* erdélyi, *András* egri, *Tamás* bosnyák, *Bencze* veszprémi s *Pál* pécsi püspökök megbizottaik által, *Haáb* váczzi, *Tódor* győri, *Mihály* zágrábi, *Imre* váradi s *Antal* csanádi püspökök, *Pesten* a sz. ferenczrendiek egyházánál, az ország minden nemesei, valamennyi szászai és kúnjaival hongyülésileg egybegyülekezvén, mindjárt az I. tvezikkben elhatározták, miszerint „a királyi törzsből credő *András* ural fogják, mint az ország természetes urát tisztelni.<sup>2)</sup> — De III. András király halála után *Károly* ellen *Venczel* részén volt.<sup>3)</sup>

II. Haab életét 1313. év előtt végezte. Ezen évi aug. 1-jén ugyanis V. Kelemen pápa meghagyja *Tamás* esztergomi érseknek, hogy *Miklós* dömösi prépostot, ki a kiközösítés kötelékébe esett volt, s a kit némely váczzi kanonokok illetéktelenül választottak meg, a kire ugyanazon érsek, a mondott váczzi egyház igazgatását bizta bizonyos időtartamra, félvén ezen egyház nagy hátrányától, a váczzi egyháznak a lelkiek s mulandókbani igazgatásától fölfüggeszsze.<sup>4)</sup> — Végre II. Haab püspöksége kezdetére nézve megjegyezzük, miszerint ő, mikép föntebb említők, 1294-ben már kinevezett váczzi püspök lévén, e szerint kellene az egyházmegyei Névtárt az illető helyen kiigazítani.<sup>5)</sup>

**20. I. Miklós** 1312—1313. Ezen főpásztorra nézve V. Kelemen pápa 1313. aug. 1-jén a következő iratot intézte az esztergomi érsekhez: „Jelentette nekünk, a mi Krisztusban kedvelt fiunk *Károly* Magyarország királya, hogy a midőn a váczzi egyház, a jó emlékü *Haab* váczzi püspök halála által a pásztori kormányzattól megfosztott, azon egyház némely kanonokjai, másokat, a kik ugyan azon egyházban a pástör-választásra meghivandók lettek volna a jog szerint, megvetvén és meg nem híván, és egyéb jogi ünnepélyességek, melyeket megtartani kellett volna, ezen választásban elhagyatván, — a veszprémmegyebeli dömösi egyház prépostját, *Miklóst*, a ki akkor a kiközösítési kötelékbe bonyolódva volt, megfelelő tudomány nélküli, és máskép is kevésbbé alkalmas egyént, amaz egyház kormányzatára a kánoni szokások ellenére megválasztották. Elédbe terjesztetvén tehát, a ki a hely érseke vagy, ezen választási okmány, és a nevezett prépost azt megerősíttetni kérvén, te káptalanod tanácsából ezen választás megvizsgálását, bizonyos fontos okoknál fogva, elhallasztani jónak láttad akkor, noha tényleg azon egyház

<sup>1)</sup> Knauz II. 400. l. 407. sz. a. — <sup>2)</sup> U. o. 437. l. — <sup>3)</sup> Nagy Imre: Váczi leírása, a Tud. Gyűjteményben, 1818. IV. köt. 22. l. — <sup>4)</sup> Theiner I. 443. — <sup>5)</sup> V. 6. Knauz II. a 128—129. lapokon, ahol e püspök körüli zavar szép eruditóval enyésztetik el.

kormányzását ama prépostra rábízta legyen. Midőn pedig azután a nevezett prépost, az ő megválasztási ügyét illetőleg, minden iratok, jogokkal és felszerelvényekkel együtt, melyek ezen ügyhez tartoznak, bizonyos, kitűzött időre a te színed előtt megjelenni rendeltetett volna, azon prépost előtted meg nem jelent, amaz egyszerű izeneteket tévén, hogy az ő választási ügyére nézve a föllebbezést az apostoli székhez már elküldötte, noha felebbezésről neked mi tudomásod sem volt, őt a te színed elé utasította. De te az ő választása ügyében kellő komolysággal akarván eljárni, a nevezett prépostnak ismét meghagyta, hogy bizonyos időre ő maga, vagy ezen választási ügyben eléggé járatos képviselői által előtted az iratok, jogokkal és mondott felszerelvényekkel ezen választási ügy elintézése érdekében megjelenni gondoskodják. És mivel az említett prépost előtted a mondott időre megjelenni makacsul vonakodott, kedvelt fiunk, *János mester*, azon *váci egyház éneklő-kanonokja*, a ki szintén megvetttén, a nevezett választásra meg nem hivatott, amint jogilag véve, őt meghíni kellett volna, mind a maga, mind pedig a király képviselésének nevében, ez által állittatván, hogy ő a mondott egyháznak kegyura és a kihez tartozik, hogy annak jó főpapja legyen, — úgyszintén *Bogomér váci kanonok* is, a ki hasonlóképp megvetttett, a te személyed előtti megjelenésre rendeltetvén, és azon prépost személye és a választás alakja ellen igen sok vetttén ellen, és ezen választás semmisségének ítéletileg kimondása kértvén, te azon választás okmányát a föntebbiekkel és a káptalannal megvizsgálván, minthogy a határozattal úgy találta, hogy a választás a jog alakja elleni merénylet volna, a választás okát az apostoli szék vizsgálatára visszaküldötte, — parancsoljuk azon prépostnak, aki a fönt említett igazgatásba, noha annak ideje már lejárt volna, beavatta s avatja magát tulajdon vakmerőségével, mint előbb is, valamint a föntnevezett *János-mester éneklő-kanonok* és ügyvivőnek, és *Bogomér kanonoknak*, és másoknak is, a kiket illet, vagy hozzájuk tartozni hisznek. miszerint pünkösdi ünnepeig előhaladandók az ő választási ügyében, minden iratok, jogokkal és felszerelvényekkel, melyek a mondott választáshoz tartoznak, apostoli színünk előtt megjelenjenek. Mivel pedig az említett prépost a kitűzött időre s azontúl is várva, meg nem jelent, *János mester éneklő*, a maga s a mondott király, meg *Bogomér* a föntemlített *váci egyház kanonokja* nevében, mint ügyvivő, a mondott apostoli szék előtt törvényesen megjelenvén, az említett ügybeni tárgyalásra készen jelentkezett: Mink nem akarván, hogy a mondott választás ügye a *váci egyház hátrányára* tovább is függőben maradjon, testvérségednek az apostoli iratoknál fogva meghagyjuk, miszerint ugyanazon prépost a *váci egyház lelki* s az ideigleni dolgainak vezetésétől felfüggesztessék, és az valami alkalmas egyénre bízván, az a nevezett egyház javait az utód részére sértetlenül megőrizze, a föntnevezett prépostot a mi részünkről rögtön megidézed, hogy ezen megidézés utáni három hónap alatt, magát minden



iratok, jogokkal és nevezett felszerelvényekkel személyesen a mondott szék előtt bemutatassa s az érintett ügyben, a mint az igazság kívánandja, a tárgyalás megtörténhessék. Ezen megidézés napját és alakját pedig és mindazt, mit azalatt tenni jónak fogsz látni, az ezeket tartalmazó iratidban hiven tudunkra adjad. Kelt a „de Grauser“-i perjelségben, mint föntebb.<sup>1)</sup>

Mikép végződött ezen ügy, adatok hiányában tudni nem lehet. — Nagy Imre mondja, hogy e főpap neve Ottó király koronázása alkalmával említették.<sup>2)</sup>

**21. Benedek** 1313—1317., kire XXII. János pápa a bosnyaegyházmegye kormányzását is bizta. és őt utóbb a raguzai érsekségre emelte.<sup>3)</sup>

**22. Lőrincz** 1326—1328. Neve kora több királyi kiadványában előfordul.<sup>4)</sup> — Mily nagy föladat lenne, a régibb váci püspökök idősorát megállapítani, mutatja ezen eset is. A váci Névkönyvek szerint, 1326. évben lett Lőrincz váci püspök. Pedig az esztergomi káptalan irattában van két okmány, melyek szerint, ezen *Lőrincz* váci püspök 1319. évben XXII. János pápa beleegyezése és parancsából, a sz. Ágoston-rendi remete-szerzetesek részére<sup>5)</sup> kolostor és minden ehhez szükséges épületek alá, sz. Jakab apostol iránti tiszteletből, a kit ifjúsága óta különös kegyelettel karol, földterületet adományozott,<sup>6)</sup> s erről a váci káptalan ugyanazon 1319. évben bizonyítványt ad ki.<sup>7)</sup> Mindkét okmány eredetie szépen van irva.<sup>8)</sup>

**23. Rudolf** 1329—1342. Olvassuk XXII. János pápa 1329. jun. 19-kén kelt iratában,<sup>9)</sup> hogy a jó emlékü *Lőrincz* váci püspök halála után, a váci káptalan tagjai egy kitűzött napon egybegyűlvén, egyhangú szavazattal „*Fráter Rudolf*“ hitszónok-rendi áldozárt<sup>10)</sup> az ő szerzeti elüljárójának beleegyezésével váci püspökké választották. Mibe, miután ő is beleegyezett, az esztergomi káptalanhoz, az érseki szék ürességben lévén, megerősítésért folyamodott. De mivel ezen káptalan vonakodott valami józan ok nélkül a nevezett választást megerősíteni, Rudolf személyesen az apostoli székhez folyamodott, ott kérvén a választás megerősítését, miután a sz. széki ülés előtt előterjesztette a választási ügyet. Azután, az akkori szokás szerint, két bibornok kezeibe tette le lemondását, s minthogy az ily elárvult egyházak főpásztorokkai ellátása mind az apostoli széket illette, ennél fogva *Rudolfot*, akinek vallásos buzgalma, élet-tisztasága, erkölcsössége, a lelkiek s egyebekbeni okossága, sokféle erényei és érdemei eléggé ismeretesek, a váci egyházmegye püspökévé és pásztorává teszi, egyszersmind a váci káptalannak, Vác város papságának és népé-

<sup>1)</sup> V. ö. Theiner I. 443—444. — <sup>2)</sup> Ld. a Tud. Gyűjt. IV. köt. 23. — <sup>3)</sup> Theiner I. 458. — <sup>4)</sup> Ld. Hazai okmánytár I. 149. 157. II. 40. 43. 45. 52. 55. Fejér Cod. Dipl. 1323. VIII. 2. 401. 1328. VIII. 3. 278. — <sup>5)</sup> „*Fratribus Heremitarum Ord. S. Augustini*“ áll a szövegben. Ld. Knauz Monum. II. 768. — <sup>6)</sup> Ld. a püspök alapítványi okiratát u. o. — <sup>7)</sup> Ld. u. o. II. 709. Alább, a maga helyén megmutatjuk, hogy azok nem sz. Ágoston, — hanem sz. Domonkos-rendi szerzetesek voltak, a kik amazoknak szabályzatát követték. — <sup>8)</sup> Ld. ismertetéseket Knauznál u. o. — <sup>9)</sup> Theiner I. 524—525. — <sup>10)</sup> „*Ex ordine Fratrum praedicatorum presbyterum.*“

nek, a váci egyház minden jobbágyainak és Károly királynak melegen ajánlja.

Ugyanazon XXII. János pápa 1329. szept. 17-kén engedélyt ad Rudolf választott váci püspöknek, hogy mintán ő előtte személyesen lévén, akkor előterjesztette, miszerint mind a szükséges kiadásokra, mind pedig a váci egyház ügyeinek az apostoli széknél hasznos vitelére nagy költségeket kelle tennie, 500 arany-forintot vehessen föl kölcsön, mely összeget ő, vagy halál esetében utódai, a hitelezőknek a váci egyház javaiból, az uzsora-gonoszság minden színezetétől távol maradva, megfizetni tartozzanak.<sup>1)</sup> — Ugyanazon pápa 1334. jul. 11-kén meghagyja a kalocsai érseknek, ezen váci püspöknek s a dömösi prépostnak, hogy *Wliungo* vagy *Wiungo* budai grófot, ezen nemes férfit, a ki vallási buzgalomtól lángolva, *Budán sz. István és László királyok, meg sz. Imre herczeg, sz. Ferencz hitvalló és a 11,000 sz. szűzek, meg sz. Ilona tiszteletére, a maga javaiból 4 örökös káplánságot alapított, azokban szolgáló 4 örökös pap ellátására alapítványt tett, ezen örökös káplánságok fölötti kegyúri jogában megerősítsék.*<sup>2)</sup> Ezen pápa idejében a váci püspök, Rudolf, 500 forint egyházi adót fizetett az apostoli széknél.<sup>3)</sup>

Miklósegrí püspök ezen pápa elé terjesztvén, hogy igen sokan, mindenféle állásu emberek az egri egyház javait jogtalanul elfoglalják, vagy az elfoglalókat pártolják és tanácsokkal is segítik s megtiltják, hogy a papok és más egyházi személyek, az özvegyek és más nyomorult emberek, kiknek a törvények a lelki itélőszéknél védelmet biztosítanak, oda járulhassanak, és akadályozzák, hogy a nevezett püspök az ő főpásztori asztalához tartozó helyeken valamit alkothasson, vagy bármikép építhessen, és az azokon, a püspökhöz hű papokat és jobbágyokat bántalmazzák, elfogják, bebörtönözik, letartóztatják és meg is ölik! Ennyi gonoszság ellensúlyozására, a rakoncátlanok megfékezésére, XXII. János pápa a pécsi, váci és veszprémi püspököket „*conservatorok*”-ul adja az egri püspöknek, hatalmat adván nekik az ő jogai védelmezésére, az ellenszegülőknél, a pápa nevében, egyházi büntetéssel sújtásukra, minden felebbezés útját elzárva, s ha kell, még a karhatalom igénybevételére is.<sup>4)</sup>

Rudolf váci püspök neve az ő korában kiadott több okmányban előfordul.<sup>5)</sup> Van a *Bublaféle Regestrum*-ban 1331. évnél egy okmány, mely Rudolf testvér váci püspök urnak abba beleegyező irata, hogy a buda-nyúlszigeti hitszónok-endiek perjele, *Domonkos* testvér, ugyanazon szigeti dömés-apácák nevében előmutatta VIII. *Bonifác*s pápa és *Tamás* esztergomi érsek kiváltságait, a tizedek adományára nézve,

<sup>1)</sup> Theiner I. 525—526. — <sup>2)</sup> U. a. I. 599. — <sup>3)</sup> U. o. 601. Egy más pápai lajstrom szerint 40 márc. és 3 gr. márc. ad XLVI. gr. Comp. Theiner I. 573. — <sup>4)</sup> U. a. I. 641—643. — <sup>5)</sup> Ld. a Hazai Oknytár I. 166. 183. Fejér Cod. Didl. 1329. VIII. 3. 365., 1338. VIII. 4. 304. Különös, hogy ezen püspök a Buble-Regestrubani iratokban mindenütt *Adolf*-nak iratik.

melyek fizetésétől fölmentvék mindazon főpapok területén, kiknek joghatóságuk alatt ezen apáczáknak birtokaik vannak; és kérte, hogy a nevezett püspök úr által ezen kiváltságok tartalmánál fogva, az ő egyházmegyéjében, a mondott szerzetes-nők mentesíttessenek. A kiknek kérelmök helyben hagyatván, s ezen mentességek mindenképen megerősítetvén, egyszersmind a Szentháromság egyháza szerzetes-térfiainak is azon tizedekre nézve, melyeket ők még per útján is a nevezett szerzetes-nőktől venni akartak, örök hallgatás parancsoltatott.<sup>1)</sup>

**24. II. Mihály** (de Zéchen) 1342—1362. Ez, mint *Tamás* erdélyi vajda és „*de Pounuch Comes*“ fia, még gyermek-korában kapta 1335. évben a pozsonyi prépostságot, minél fogva azt adminisztrálni kellett; ily admtról ismerték *Rufus Tamást* és *Mártont*, egyszersmind dömösi prépostot, ki a pozsonyi káptalanra nézve nagyon káros befolyással volt, a mint az iratok 1346. évről bizonyítják, midőn a prépostságnak kormányzója volt.<sup>2)</sup> — Midőn a váci püspökségre emeltetett, sz. Miklós székesfehérvári egyházabani kanonokságot és javadalmat is nyerte.<sup>3)</sup> E püspökségre választása így történt: *Rudolf* nevű elődjének halála után, a váci káptalan tagjai a kitűzött napon és időben özszegyülvén, a „*Compromissum*“ vezetését *Berend János Márton* orodi prépostra<sup>4)</sup> bizták, a ki a nevezett káptalanból *Domonkos* szigetfői és *Miklós* pesti főespereseket, úgy szintén *Mikó* mester kanonokokat hatalmazta fel, hogy a váci egyháznak főpásztort adjanak, a kik is *Mihály* pozsonyi prépostot, a ki csak szerpap,<sup>5)</sup> 25 éves és balszemére hibás volt, választották egyhangulag a váci egyházmegye püspökévé, ki a választásba sem bele nem egyezett, sem azzal nem ellenkezett, hanem az apostoli szék kegyére bizta magát. Minthogy pedig akkor és azután is, az ellenségeskedések miatt, melyeknek azon részekén, a maga hibáján kívül, kitéve volt, és mikép állította, még mindig tarthat azoktól, az apostoli szék elé, halálos veszedelem nélkül járulni nem mert, ő és a káptalan bizonyos ügyvivőket, hírnököket és végrehajtókat<sup>6)</sup> küldött oda, az ő mentsége s a választás végrehajtása végett még XII. Benedek pápa életében; de ez aztán elhalván, az ő utódja VI. Kelemen, az albánói püspök által a választási ügyet megvizsgáltatta, és azután a nevezett fiatal választottat, mint a tudományban járatos, tiszta és erényes életű, a lelkiekben gondos s az ideigleniekben körültekintő és sok érdemeiktől tündöklőnek lenni állittatik, nem tekintve a korhiányt és szembajzt, melyektől fölmentetik, a váci egyház püspökeül őt megerősíti, és egyszersmind a váci káptalan, papság, a váci egyházmegye és város népének, a váci egyház jobbágyainak, az esztergomi érseknek és Lajosnak, Magyarország királyának ajánlja.<sup>7)</sup> — Egy okmányban olvassuk, hogy

<sup>1)</sup> C. B. 5. — <sup>2)</sup> V. ö. *Historia Capituli Posoniensis*-t, pag. 226. — <sup>3)</sup> V. ö. *Theiner* I. 649. — <sup>4)</sup> E prépostság Arádmegyében létezett. — <sup>5)</sup> Vagyis „*diaconusi rendfok*“-kal birt csak. — <sup>6)</sup> Azaz: *procuratores, nuncios et executores*. — <sup>7)</sup> *Theiner* I. 649.

II. Mihály püspökké emeltetésekor esztergomi kanonokságot és javadalmat<sup>1)</sup> is birt.<sup>2)</sup>

V1. Kelemen pápa 1343. nov. 13-kán megengedi az ő kérelmére ezen választott püspöknek, hogy bármely katolikus, az apostoli székkal egyeségben lévő püspök által, két ily püspök segédkezése mellett consecrálathatja magát.<sup>3)</sup> — Ezen pápa u. a. évben meg hagyja a vercelli-i és Mihály választott váci püspöknek, úgy szintén a bács-kalocsai prépostnak, hogy legyen gondja rá, miszerint *Urbáni Miklós* erdélyi kanonok a sz. Miklós, mislei gondozó, nem társas egyházának, az egri egyházmegyében, prépostságát megkapja, nem tekintvén, hogy ugyanazon Miklós már az erdélyi és Mária Albensi egyházakban kanonokságokat és javadalmakat bir, és a székesfehérvári sz. Miklós gondozó egyházát is bírja.<sup>4)</sup> — Ugyanazon pápa mindazoknak, a kik a váci egyházmegyei sz. Primus és Feliczián vértanukhoz czimzett „*de Begion*“ egyházat<sup>5)</sup> ezen martýrok s a templom fölszentelése ünnepén meglátogatják, egy évi és negyven-napi búcsút enged.<sup>6)</sup> Ugy szintén a nevezett pápa azoknak is, kik a váci egyházmegyében „*de Keede*“ bold. Szűz templomát<sup>7)</sup> Kiszasszonykor és a templomszentelés évfordulóján ájtatos érzülettel meglátogatják, egy évi és negyven napi búcsút engedett. — Nem különben azokat is, kik a „*de Keede*“ bold. Szűz templomából, melyet *Tamás* lipói gróf saját javaiból építtetett, a beteghez vitt Oltáriszentséget oda elkísérk mindannyiszor tiz-napi búcsuban részesíti.<sup>8)</sup>

II. Mihály püspök kora több ünnepélyes okmányában előfordul.<sup>9)</sup> — A káptalannak 1349-ben bizonyítványt ad ki, hogy az ő prépostsága korában a tizedeket rendesen fizették.<sup>10)</sup> — *Sz. István és sz. László* királyok alatt, a sz. Adorján vértanuhoz czimzett zalavári apátságnak adott és I. Károly király okmányába belefoglalt okiratokat 1347-ben I. Lajos király is megerősítvén, ennek kiváltsági iratában, a többi főpásztorok nevei közt hibásan emlittetik ezen kor váci püspökeül „*Demeter*“ nevü,<sup>11)</sup> váci püspök ugyanis *Mihály* volt, a kit 1363. évben már az egri püspökök között találunk.<sup>12)</sup>

25. **I. János** 1364—1373. A béke érdekében<sup>13)</sup> V. Orbán pápa 1363. jan. 24-kén, *Miklós* esztergomi érseknek és hazánk több főpapjának meleg hangú iratot küldvén, ebben I. János „*választott váci püspök*“-nek iratik.<sup>14)</sup> — Ugyanezen pápa 1364. febr. 27-kén így ír Nagy-Lajos királyunknak: „Fő testvérünk, *János váci püspök* nekünk nagyon kedves előterjesztéséből értettük, hogy a te áhitatos gyöngédséged egykor oda törekedett, miszerint a kúnok némely népei az

<sup>1)</sup> „*Canonicatum et praebendam.*“ — <sup>2)</sup> Theiner I. 649. — <sup>3)</sup> U. a. I. 657. — <sup>4)</sup> Theiner I. 662. <sup>5)</sup> — U. a. I. 666. — <sup>6)</sup> Ez talán a mai *Bagyon* főkegyház volt. — <sup>7)</sup> E hely ma ismeretlen. — <sup>8)</sup> Theiner I. 667. — <sup>9)</sup> Ld. Hazai okmánytár I. 271. 229. II. 89. 97. 112. Cod. Dipl. 1346. IX. 1. 350., 1362. IX. 3., 300. lap. — <sup>10)</sup> Hist. Cap. Posoniensis, pag. 226. — <sup>11)</sup> III. V. ö. Schmidt: *Episcopi Agrienses*, Nagyszombat 1768. I. 235. — <sup>12)</sup> Ld. u. o. — <sup>13)</sup> Vesélyes egyenetlenkedés forgott fön ekkor az uralkodók közt. Theiner II. 52. — <sup>14)</sup> U. o.

igaz hitet elfogadnák, a melyben állhatosaknak lenni mondatnak; de hogy még az ő jövedelmeik tizedét nem fizetik lelkeik főpásztorának, a mint ezt tenni tartoznak. Mink tehát szívéünkön viselvén, miszerint ugyanazon kúnok az ily tizedek fizetésében a szentegyházat elismerjék, és mindazt megtegyék, a mit tesznek és tenniök kell más keresztényeknek, Nagyságodat<sup>1)</sup> nagyon kérjük, miszerint az Isten és apostoli szék, meg a mi irántunk i tiszteletből és a mondott kúnok lelki üdveért s a váci egyház nagy hasznára, azon kúnokat a nevezett *váci püspök*nek fizetendő tizedek beszolgáltatására, az Úrtól neked adott okossággal vezessed és ebben őket megtartsad.<sup>2)</sup>

A nevezett pápa 1365. jun. 10-kén *Vilmos* pécsi püspöknek, más honi főpapoknak, és ezek közt a *váci püspök*nek is<sup>3)</sup> oly tartalmu iratot küldött, hogy miután Nagy Lajos királyunk unokájának, *Erzsébet*nek, a ki ezen nevezett királyunk István nevű testvérének leánya volt, *Fülöp* Burgundia herczegével, *Károly* francia király testvérével leendő házassága, a hazának, királynak az egész kereszténységnek előnyére és közörömére lenne, — oda működjenek a fölhívott főpásztorok, hogy a nevezettek közötti házasság létesüljön.<sup>4)</sup> — Ugyancsak V. Orbán pápa 1367. decz. 17-kén azt írja *János* váci püspöknek, hogy *de Calesio Péter*, az ágostonrendi nemauseni egyház prépostja s apostoli nunczius, e sorok vivőjétől örömmel hallotta légyen, mikép testvériséged azon prépostot a mi s az apostoli szék iránti tekintetből sokfélekép kitüntetted és neki kedvezésekkel és tanácsokkal szolgáltál, s különösen a kedves fiunkat, Lajost, Magyarország királyát, oda vezetni törekedtél, hogy nekünk és az apostoli széknek tetszésére lenni igyekezzék, és a római egyházat, az ő anyját, hathatósan kegyelje. Ezekre nézve hát kérjük ugyanazon testvériségedet, azt az Urban dicséretekkal ajánlván, miszerint nevezett jó hajlamodat folytatva, a mondott prépostot, kit azon részekre viszsza küldünk, mindenkor kegyeljed, azoknak, a miket rászünkről neked elmondand, teljes hitelt adván.<sup>5)</sup>

A pápa 1370. jan. 10-kén Lajos királyunknak írja, hogy a mit majd az ő követe, *János* váci püspök élő szóval is előadni fog, azon kegyek és kedvezésekért, melyeket az apostoli szék részéről tapasztalt, a római egyház védelmére, melyet ellenségei folyton serényen háborgatnak, fiui készséggel hatalmasan és nagyszerűen segédkezni igyekezzék.<sup>6)</sup> — Ugyanezen királyunknak 1370. jan. 11-kén irt a nevezett pápa ismét azon fölmentvényre nézve, melyet durazzói *Károly* és *Margit* házasságára vonatkozólag az anyaszentegyház ezen fejétől kért. Ezen ügyben is nevezett nagy királyunk és az említett durazzói *Károlynak* ügyvivő követe *János* váci püspök volt.<sup>7)</sup> — Majd 1730. jun. 17-kén irt e pápa az apostol-fejedelmek egyháza káptalanának,

<sup>1)</sup> Ez volt ekkor a magyar király czíme. — <sup>2)</sup> Theiner II. 59. — <sup>3)</sup> A szövegben „*Johanni Vachiensi*“ áll. Theiner II. 71. — <sup>4)</sup> U. o. — <sup>5)</sup> U. a., 84. — <sup>6)</sup> Theiner II. 93. — <sup>7)</sup> U. o.

hogy miután János váci püspök és de Zech Miklós nemes férfin, katoná, a magyar kir. udvar bírása és Cato mester veszprém-egyházmegyebeli dömösi prépost, a döntvények tudora,<sup>1)</sup> Magyarország jeles királyának követei,<sup>2)</sup> ájtatoskodni a városba<sup>3)</sup> jöttek, nekik és társaiknak a szent kendőt,<sup>4)</sup> csak ez alkalommal megmutassátok.<sup>5)</sup>

XI. Gergely pápa 1372. május 14-kén fölhija Nagy Lajos királyt, hogy a török ellen, a kik már Rácországba bementek, hadra keljen és álljon nekik ellen, míg tovább nem terjeszkednek. Ezen ügyben többeknek, köztök János váci püspöknek is irt.<sup>6)</sup> — Egy különös ügyben is igénybe vette ezen pápa a *derék és nagy befolyásu János váci püspöknek közreműködését*. Ugyanis a de Luca Spiefume Bertalan kereskedő és párisi polgár előterjeszté e pápánál, hogy durrazói Robertnak az ő nagy szükségében tekintélyes pénzüsszeget kölcsönzött nagylelkűen régen, igérvén Robert, hogy azt rövid idő alatt visszafizetni fogja; de ezt nem tevén, meg is halt, és durrazói Károly, a végrendelet nélkül elhalt nevezett Róbertnak unokája<sup>7)</sup> lett az ő örököse. Mire nézve, a nevezett kölcsönző kérelmére, a pápa felkéri Nagy Lajos királyunkat,<sup>8)</sup> lenne szives oda hatni, hogy azon összeg a mondott Bertalan kereskedőnek megtéríttessék. Felkéri ezen ügyben Erzsébet öregebb királynőt is, miszerint az ő szülöttjénél, Nagy Lajos királynál, oda működni kegyeskednék, hogy azon nagy összeg az illetőnek visszafizetessék.<sup>9)</sup> Majd fölhija erre a nagy tekintélyű János váci püspököt is, és pedig két iratában,<sup>10)</sup> miszerint ő is arra használja befolyását, hogy Nagy Lajos királyunk tekintélyével eszközölje azon összeg visszafizetését. E két iratban ez áll János váci püspök tekintélye és befolyására nézve: — „*Minthogy pedig te azon Károlynak kormányzója lenni mondatol . . .*“

Tamás esztergomi érseknek és más püspököknek, köztök János váci főpásztornak és az ország nemeseinek azt írja<sup>11)</sup> XI. Gergely pápa 1372. okt. 19-kén, miszerint Agapit testvért<sup>12)</sup> ulixboni püspököt, a haza több fontos ügyeiben, mint apostoli nunciust, Nagy Lajos királyunkhoz küldötte, kéri hát a nevezett érseket, hogy mindazokra nézve, melyeket az apostoli szék részéről ezen nuncius neki előad, ugyanazon királynál kérelmével és tanácsaival közreműködni igyekezzék.“ — Ezen az egyházi és állami téren oly nagy munkásságú váci főpásztornak neve, a ki kir. kincstárnok és a többi között, Nagy Lajos királyunk által 1369. évben Olaszthonba küldött követségnek feje volt, kora több ünnepélyes okmányaiban előfordul.<sup>13)</sup>

<sup>1)</sup> Decretorum Doctor. — <sup>2)</sup> Nagy Lajoséi. — <sup>3)</sup> T. i. Rómába. — <sup>4)</sup> „*Sacrum sudarium*.“ T. i. sz. Veronika kendője Jézus arczképével. — <sup>5)</sup> Theiner II. 98. — <sup>6)</sup> U. a. II. 115. — <sup>7)</sup> „*Nepos*.“ — <sup>8)</sup> Theiner II. 124—125. — <sup>9)</sup> U. a. II. 125. — <sup>10)</sup> U. a. II. 125. — <sup>11)</sup> U. a. II. 129. — <sup>12)</sup> A „*testvér*“, vagyis frater szó azt mutatja, hogy ezen főpap szerzetbeli volt. — <sup>13)</sup> Ld. a Hazai Okmánytárt, II. 126. Félér: Cod Dipl. 1364. IX. 3. 338., 1376. IX. 5. 84. vacat.



26. **I. Péter** 1378—1399. Egyebet nem tudunk felőle, mint azt, hogy ennek neve is kora több okirataiban olvasható.<sup>1)</sup>

**II. Miklós** 1402—1406. Erről sem tudunk többet, adatok hiányában, mint azt, hogy neve Zsigmond király egyik, 1405. évi oklevelében, és többekben előfordul.<sup>2)</sup>

#### 4. §. II. Fülöptől IV. Miklósig terjedő püspöki életrajzok.

28. **II. Fülöp** 1409—1419. Ezt Pray „*Frater*“ czímmel illeti, nyilván azért, hogy szerzetes volt; de nem említi, hogy mely rendnek volt tagja.<sup>3)</sup> Előfordul neve Zsigmond király oklevelében 1418. évben;<sup>4)</sup> jelen volt a királylyal a constantiai zsinaton és itt bibornokká neveztetett ki.<sup>5)</sup> — Megvan a püspöki irattárban Zsigmond királyunknak egy oklevele az 1412. évből, a melynélfogva sz. Klára óbudai apáczáinak folyamodványára, az ó-budai káptalan és prépostnak meghagyatik, miszerint a nevezett szerzetes nőt, az ő saját szőlőik, földjeik és birtokaikon, melyeket az ő költségeikkel miveltek és mivelendenek, tizedek fizetésére szorítani ne merészeljenek, úgy kívánván ezt a római pápák bullái.<sup>6)</sup> — A czeplédi dézsmákat illető iratok fön vannak különböző időkbel, a sz. Klára-apáczákkal tett követelések érdemében, úgy szintén Zsigmond királyunk kiváltsága is az 1412. évből.<sup>7)</sup> — Neve kora több okmányában előfordul.<sup>8)</sup>

29. **III. Miklós de Salgó és Ilsva**, mások szerint, *de Alcsép Gethal*, 1419—1429. *Leustachius* vagy *Leukos* palatinusnak fia, kinek, kitünő érdemeinél fogva, Zsigmond király a váczi püspökségnek adományozta *Hartyán* és *Kis-Némedi* helységeket.<sup>9)</sup> Hogy még mint segédpüspök<sup>10)</sup> jelen volt legyen a constantiai zsinaton, *Fessler* is állítja.<sup>11)</sup> — Neve előfordul néhány okiratban.<sup>12)</sup> — Utána 1429—1444. évig nem látott a váczi egyházmegye püspököt. — Tudunkra nézve ez a leghosszabb széküresség ezen egyházmegyében.

30. **II. Péter** 1444—1449. Ezen püspöknek *Julián* bibornok, IV. Jenő pápa és az apostoli szék követe, Budán 1444. febr. 20-kán kelt iratában, a többi közt, meghagyja, miszerint a *pesti sz. ferencz-rendiek* akár maga, akár pedig mások által, mindenkép védelmezze, és gondja legyen rá, hogy azok békében megmaradhassanak.<sup>13)</sup> — Megjegyezzük itt mellékesen, miszerint ezen adat is azt látszik bizonyi-

<sup>1)</sup> Hazai okmánytár, II. 134. 146. III. 212. Fejér: Cod. Dipl. 1378. IX. 5. 243., 1399. X. 2. 638. — <sup>2)</sup> Cod. Dipl. 1402. X. 4. 136., — 1405. X. 4. 336. — <sup>3)</sup> Ld. i. m. pag. 346. — <sup>4)</sup> Nagy Imre i. m. 23. lap. Besericky után. — <sup>5)</sup> Ld. u. o. — <sup>6)</sup> Ld. a Bublaféle Regestrumot a püspöki irattárban. Megvan másolatban. 1. 5. pag. 12. — <sup>7)</sup> Ld. u. a. 3. 9. pag. 12—13. — <sup>8)</sup> Hazai okmánytár. II. 208., IV. 267. Fejér: Cod. Dipl. 1410. X. 5. 42., 1418. X. 6. 92. — <sup>9)</sup> V. ö. Lányi i. m. I. 175. — <sup>10)</sup> „*Episcopus suffraganeus.*“ — <sup>11)</sup> *Historia Regni Hung.* T. IV. pag. 1094. — <sup>12)</sup> H. okmánytár, II. 223., III. 346. Cod. Dipl. 1421. X. 6. 392. — 1429. X. 7. 110., 1430—1437. vacat. — <sup>13)</sup> Bubl. Regestrum. Másolatban van meg. 1. 6. pag. 17.

tani, hogy Pest városa ekkor még a váci egyházmegyéhez tartozott. — Dénes bíbornok és esztergomi érsek V. Miklós pápa elé terjesztvén, hogy az ő székesegyháza oly rozszant állapotra jutott, mikép az összeroskadástól csak lebontással lehetett megmenteni; azt ő hát helyreállítani akarná, de az erre megkívántató nagy költséget nem bírja előteremteni, kéri hát a pápát, találna ki valami módot, hogy e szükségesen segíteni lehessen. Ennélfogva meghagyja a váci püspöknek, a pécsváradi és kolosmonostori apátoknak, miszerint az esztergomi egyháztartomány bármely állapotú és rangú minden papjait, apátok, prépostok, plébánosokat, az egyházak világi vagy szerzetes főnökeit, a kivettek és nem-kivetteket, vagy bármely más, az esztergomi egyházmegye főpásztorának hatósága alá tartozó papokat arra szorítsák, hogy kiki jövedelméhez arányítva annyit fizetni tartozzék, miszerint a nevezett templom helyreállítására 2000 dukátnyi összeg kikerüljön.<sup>1)</sup>

Ezen váci püspök egyszersmind korlátnak is volt, a ki Hunyadi János ország kormányzó ösztönzésére az erdélyi püspöki székre tétetett át. Felőle ezen kormányzó V. Miklós pápának 1449-ben így irt: „Elhatároztatott, hogy a tdő Péter atya úr, váci püspök, királyi korlátnak, az erdélyi egyházba áttétessék, kinek ismereteseik lévén erényei, nincs szükség arra, hogy azok Szentséged előtt bőven elsoroltassanak.<sup>2)</sup> — E főpásztort ugyanazon kormányzó az említett pápának 1450. évben már a kalocsai és bácsi egyesített érseki székre terjesztette föl megerősítés végett.<sup>3)</sup> — Neve kora több okmányában fordul elő.<sup>4)</sup>

31. **Vincze** 1450–1473. Ez a „Szilasy“-ak nemzetségéből eredett. Mint Hunyadi János kormányzó előbb említett leveléből kiderül, annak főjegyzője,<sup>5)</sup> nagyváradi kanonok s nagybányai<sup>6)</sup> plébános volt. — V. Miklós pápa 1450. jul. 17-kén kelt iratában mondja, hogy „Péter váci püspök halála után ezen egyháznak főpásztorrali ellátását önmagának tartotta fön, s annak főpásztorául, a minden szükséges tulajdonokkal ékeskedő Vinczét rendeli gyorsan.“<sup>7)</sup> — Ugyanazon pápa 1450. jul. 17-ki iratában „Vincze választott váci püspök“-öt a váci káptalan, váci egyházmegye papságának, a népnek és a váci egyházmegye összes jobbágynak ajánlja s meghagyja, hogy neki engedelmeskedjenek.<sup>8)</sup> — Ugyanazon keltezés alatt a nevezett pápa Vincze vál. váci püspököt az esztergomi érseknek ajánlja, hogy őt a bővitendő és föntartandó jogaiban támogassa.<sup>9)</sup> — Ugyanazon keltezés alatt e pápa megengedi Vincze vál. váci püspöknek, hogy bármely az apostoli székkal közösségben lévő püspök által fölszenteltetheti magát püspökké, a ki tőle a pápai szék iránti hűségi esküt elfogadja s ennek pecsétjével ellátandván, a nunczius által Rómába ő hozzá jutasa el.<sup>10)</sup>

<sup>1)</sup> Theiner II. 253. — <sup>2)</sup> Péterfy i. m. I. 190. — <sup>3)</sup> A váczmegyei Névtár, 1835. XLIII. lap. — <sup>4)</sup> H. Okmnytr, II. 293. — <sup>5)</sup> Protonotarius. — <sup>6)</sup> Theiner II. 256. — <sup>7)</sup> Theiner, II. 256. <sup>8)</sup> U. a. II. 257. — <sup>9)</sup> U. o. — <sup>10)</sup> U. a. II. 308.

III. Calixt pápa 1458. febr. 9-kén azt írja az apostoli szék követének, hogy a magyarokat egyeségre bírja és oda működjék a királynál, miszerint *Hunyadi Mátyás*, a kivégzett Lászlónak testvére és szintén Hunyadi János kormányzónak fia, a csehek fogságából kiszabadíttassék és szabad lábra helyeztessék. Írja a pápa az ő követének, hogy ha személyesen, a sürgősebb teendők miatt, nem járulhatna a király elé, a nagyvárad és *váczi* püspökökkel értekezzenek, a kik, mint ő értette, ezen kiszabadítás mellett lelkesednek; velök tehát annak érdekében mindent hatályosan elkövessen.<sup>1)</sup> II. Pius pápa 1460. febr. 21-kén az esztergomi érseknek, meg a veszprémi és *váczi* püspöknek meghagyja, miszerint a Duna szigetén<sup>2)</sup> sz. ágoston-rendi apácák monostorában, ugyanazon pápa közbevetett bullája<sup>3)</sup> szerint, örökös helynököt rendeljenek.<sup>4)</sup>

II. Pál pápa 1471. jun. 22-kén ezt irtja a kalocsai érseknek: „Előterjesztetett nekünk a multkor *Vincze váczai püspök* tő testvérünk részéről, hogy ő, mielőtt papi jelleggel diszítettett és a fölszentelés ajándékát nyerte volna, sőt még azután is, a megszállott egyházak, a hit és keresztények köztársasága védelmére, többször és különböző alkalmakkal, a háborúkban részt vett, a törökök és más gonoszak, meg a cseh eretnekek<sup>5)</sup> ellen harczolt, másokat is a hősies harczolásra buzdított; mely háborúkban aztán sok vérontás, tagok csonkításai, igen sok gyilkosságok, emberölések is történtek. Noha azonban, mint *Vincze püspök* kérvényében foglaltatik, ő a vérontástól stb. megtartóztatta magát, mégis lelkiismerete megkönnyítése és az ellenbeszélők szájai bedugása tekintetéből, a harczokbani részvét folytán magára vont egyháztörvényi megrovások, fenytések, büntetések fölmenteni kéri magát, hogy sz. rendjének teendőit szabadon véghezhesse és az ő *váczi* egyházát a lelkiek s ideigleniekben is háborítatlanul kormányozhassa.“ — Ezen fölmentéssel a nevezett pápa a kalocsai érseket bizta meg.<sup>6)</sup>

*Mátyás király* lyá-választatásában nagy része volt a bő tudománya és ragyogo ékesszólása folytán, Szilágyi pártjával, *Vitéz János* érseknek. Ő volt szónoka ama fényes követségnek is, mely *Mátyást*, ki 1458. febr. 5-kén érkezett a magyar határszélekre, mint az ország királyát üdvözölte. E követség tagjai voltak még: *János nagyvárad* és *Vincze váczai püspök* is.<sup>7)</sup> — *Mátyás király*, *Podiebrád Györry*nek a cseh királyi székre emeltetése alkalmával, Ágoston győri és *Vincze váczai püspököket* 1458-ban Csehországba követekül küldötte. Minthogy pedig az olmczi érsekség ekkor ürességben volt, ezen magyar püspökök koronázták meg *Podiebrádot*,<sup>8)</sup> és ezen alkalommal a frigyet is a két uralkodó közt megerősítették.<sup>9)</sup> — *Vincze püspök* volt az, kinek

<sup>1)</sup> Theiner u. o. — <sup>2)</sup> T. i. a Margitszigeten. — <sup>3)</sup> Kelt Sienában XV. Kalendis Aprilis, pápasága I. évében. — <sup>4)</sup> Theiner II. 352. — <sup>5)</sup> T. i. a Huszsziták. — <sup>6)</sup> Theiner II. 423. — <sup>7)</sup> Ld. Hunyadiak kora, III. 44. 47. — <sup>8)</sup> *Protáz* olmczi főpásztor még nem volt ekkor megerősítve s azért csak adstált az ünnepélyen. — <sup>9)</sup> Schönwisner: Antiquit. Sabar. pag. 271.

intézkedései folytán, *Nógrád vára* már előbb, a husziták garázdálkodásai ellen jól megerősítettetett, és ő volt, ki a cseh husziták elleni háborúra rendkívüli adót nyert ki az ország rendeitől.<sup>1)</sup> Ezen nevezetes váci püspökről, kit Mátyás király Vácson többször meglátogatott, e városban s a nagy vidéken is, igen ismeretetes s nagyon eredeti „*bon mot*“ maradt fön, melynek eredete a következő:

A váci püspökök a harci zivatarok alatt a váciai által el látott várórség és szolgálatokért a vámot és vásárokat nekik ideiglenesen átengedték. De mikor aztán a püspökök jogaik élvezetébe teljesen behelyezkedni akartak: a váciai ellenállottak és vérengző összeütközésre került a dolog. Végre a püspök megnyerte a pert s a végleges ítéletet épen virágvasárnapi vásárkor hirdették ki lovas hírnökök az özszecsoportosult vásári sokaságnak. Mire egy feldühödt csizmadia elkeseredésében így örökitette meg a sajnos veszteség emléket: „*Veréb Vesző Váci Vincze veszette el Vác városának Virág Vasárnapi Vas Vásárját.*“<sup>2</sup> — *Feniczy*<sup>3)</sup> szerint meg így hangzanék e bon mot: „*Vác Város Vérrel Vívott, Viaskodva Védett Váltágait, Vámjait, Vásárait Virág Vasárnapi Vásárkor Végképen el Vesztette.*“<sup>4)</sup> — Mi az előbbi tartjuk eredetinek egy tekintélyes kutfő nyomán.<sup>5)</sup>

A jeles történész, *Bunyitay Vincze*,<sup>6)</sup> így ír ezen kitünő váci püspökről: „*Szülasi Vincze mester harmadika azon derék papoknak, kiknek tollát Hunyadi hazánk és a kereszténység védelmének nagy munkájában használni szokta. Mint Balázs mester, követségben járt ő is a pápánál, a burgundi és más európai fejedelmeknél, de mint az egykorú Ivanich megjegyzi: szép szónál egyebet nem hozott. — Főlszentelt áldozár volt s a királyi iroda főjegyzője, mint ilyen vonta magára Vitéz János figyelmét, ki őt nagyváradi kanonokká tette s 1449-ben előbb az erdélyi, majd a váci püspökségre ajánlá, mit el is nyert; de előbb már nagybányai plébános is volt 1446-ban.*“<sup>7)</sup> — Záradéku! megjegyezzük, hogy a *Keresztury* művében<sup>8)</sup> előforduló „*kászonyi születésű áldozár, Miklós*“ egy és ugyanaz Miklós nagyváradi kanonokkal, a ki 1450. évben a váci püspökségre emeltetett és V. Miklós pápa által megerősítettet. Neve kora több okmányában előfordul.<sup>9)</sup>

<sup>1)</sup> Ld. Bel III. 118—119. — <sup>2)</sup> V. ö. *Kereszturyt: Compendiaria Descriptio Eptus MVarad. Part. I. §. VII. pag. 92.* <sup>3)</sup> Esztergom-főmegyei nyugalmazott pléb. — <sup>4)</sup> E mű írójához, Vörösegyszázáról, a hol nyugalomban élt s meg is halt, küldött, 1881. febr. 4. levelében. — <sup>5)</sup> Ld. *Kereszturyt* az i. h. — <sup>6)</sup> Nagyváradi l. sz. pap, könyvtárnok stb. — <sup>7)</sup> Ld. u. a. Nagyváradi l. sz. püspökség története, 1883. Nagyváradi, II. 136. — <sup>8)</sup> Part. I. pag. 87. — <sup>9)</sup> H. Okmnytár. I. 365. IV. 420. stb.

## II. FEJEZET.

### A püspökök életrajzainak folytatása 1475–1622-ig.

1. §. IV. Miklós, II. János, I. Ferencz, II. László életrajzai.

**32. IV. Miklós** 1475–1506. *Somlyói Báthory Istvánnak*, a törökök híres rémének és nagy ostorának, testvére, mikép születése, ritka fényességű erényeire, úgy tudományosságára is igen nevezetes és előbb szerémi püspök volt. Ifju korában Olaszthonban tanult, hol a sz. hittudományt<sup>1)</sup> tanította is.<sup>2)</sup> Nem csak *Bonfin*, ki így ír felőle: „*Vácz most Báthory Miklós főpappal a legnemesebb, legnagyobb szónok, olasz szokások és tudományokkal ékeskedő főpásztorral dicsekszik,*“ hanem a narn-i születésű *Galeotti Martius* is, ki *Hollós Mátyás* királyunknak tanítója volt, méltán halmozza el dicséretekkel.<sup>3)</sup> Ezen utóbbi író, ki őt csak úgy ismerte személyesen, mint az említett *Bonfin*, azt írja Báthory püspökről, hogy az ő tudományosságát még a legmélyebb gondolkodású bölcészek is bámulták. Azt is felhozza felőle, hogy a főrendek országgyűlési üléseire menvén, ekkor is mindig könyvet vitt oda magával, melyből aztán, míg mások az időt beszélgetésekkel töltötték, ő a szabad időben olvasgatni szokott. E szép és dicső tettért, a tudományokat akkor még nem értő s azért megvető nyers nemes urak őt nem egyszer kinevették! Ilyesmi egykor *Galeotti* láttára is megtörtént Báthory püspökkel Budán, a midőn Cicero tusculani kérdéseit olvasgatná. Ezt Mátyás király észrevévén, a főrendekhez fordult s e szavakkal piritott rájuk:

„Ne nevéssétek ki azt, a mihez nem értetek; csak tudatlanságokat mutogatjátok az által, hogy ti e püspököt kicsufoljátok. Nem hallottátok-e valaha, hogy volt Rómában egy *Cató* nevű igen bölcös ember? a kinek Uticában történt halálát még örökös ellensége *Julius Caesar* is fájlalta. Ez a bölcös tudós és mindenki előtt nagy tekintélyű *Cató*, a henyéséget a vétkek kútfőjének tartván, a római tanácsban is mindig szokott valamit olvasgatni.“<sup>4)</sup> *Galeottinak* pedig ezeket mondá a király: „*Ugy tartom, hogy ez a Miklós püspök, neked valaha tanítványod és lakó-társad is volt, ki a tudományokat ennyire szereti.*“ És ezt helyesen teszi, mert sz. *Pál* is azt mondja, hogy a püspöknek doktornak, azaz tanítónak kell lenni; tanítani ugyanis nem tud, a ki tudatlan. A tudomány pedig onnan fölülről adatik, vagy pedig csak munka és fáradság által szerezhető az meg.“<sup>5)</sup>

Ezen művelt lelkű püspök Váczon jelentékeny főiskolát alapi-

<sup>1)</sup> Sacrosanctam theologiam. — <sup>2)</sup> Mint ez *Marsilius Ficinus* leveleleiből kitűnik. — <sup>3)</sup> Ezek valóban megérdemelnék, hogy az u.ókor részére sajtó útján közrebocsáttatnának. — <sup>4)</sup> Ezeket hallván, a kik Miklós püspök olvasásán előbb uevet-tek, most az ő bámulatára ragadtattak a király rájuk piritó beszéde folytán. — <sup>5)</sup> V. ö. Bel: Notitia Novae Hungariae, III. 119–120.

tott a tudományok fölvirágoztatására, s ez által hazánkat e korban egy nevezetes intézettel gyarapította.<sup>1)</sup> Bőkezüleg pártolta a tudósokat s azokat a munkára ösztönözte. Az ő buzdítására írta *Galeotti Martius „De dictis et factis Mathiae Regis“* című művét, melyben nem egyszer magasztalja e püspök tudományosságát.<sup>2)</sup> E műkedvelő főpásztor szépíté és virágzásra emelé Vácot, Olaszországból hírneves építéseket, köztök *Traguri Jakabot* is, hozván, Mátyás király által buzdittatva s Buda várát mintául véve, a templomot és püspöki palotát kiékesíté s a várat roppant költséggel fölépíté, az utakat szökő-kutak által kedvesekké tette.<sup>3)</sup> Méltán magasztalják hát őt az egykori írók.<sup>4)</sup> Mint már fentebb is érintők, a nógrádi püspöki várat nagyszerűen megerősíttette a cseh-mozgalmak ellen s több szép épülettel látta el, mely aztán annyi sok ostromot állott ki a mohácsi vész után a gyászos emlékü török-uralom korában!

E püspökkel veszi kezdetét ama czélszerű szokás, hogy ezentul a magyarországi püspökök az okmányokban már vezetéknéveiket is kitették, míg az előtt csak a keresztnévet írták alá. — Hunyadi Mátyás korának méltó fénycsillagául tündöklött e főpásztor, a ki egykor ő rá megharagudván, ily tartalmu levelet intézett a hatalmas *Báthory* váci püspökhöz:

„Krisztusban tő Atya! Nekünk szeretett hívünk! Ha kegyúri jogunk levelét, melyet különben hozzátok különös kegyelmünből, nem pedig kötelességből intéztünk, inkább jól használni, mint azzal visszaélni akartatok s nem ingerelve költöttétek volna föl boszankodásunkat, mink bizonyára, valamint a többi, parancsainknak engedelmeskedő jó püspököket, úgy titeket is szívesen engedtünk volna élni ily kegyelmünk s engedelményünkkel. De mivel minden rosznak forrását az ily levélből eredni tapasztaltuk: Mink azon nekünk különösen előterjesztett levelet a mi pecsétünkkel, mely, hogy arra függesztve volt, azzal dicsekvétek, ezt róla levágván, attól megfosztottuk, és azt a levelet, mink nektek ártalmast összezasogattuk, hogy t. i. azon irat széttépetvén, ez által minden ellenünk való incselkedés anyaga elháríttassék és főkép, hogy megszűnven az ok, megszűnnék annak eredménye is. Írtunk tehát kincstartóunkhoz, hogy egyházatok elfoglalt birtokait annak viszszaadjá. Mi ugyanis ama kihágásokat, melyekkel boszankodásunkat felkeltöttétek, nem annyira érettetek, mint inkább testvéretek érdemei s a többi hiveink esedezéseinél fogva engedtük el ez alkalommal, hogy intsünk titeket, miszerint ezentul óvakodjatok fölhini a mi boszankodásunkat. Mert ha úgy, mint eddig szoktatok tenni, ezentul is megvetitek parancsainkat, félünk, hogy gyakori engedelkenységünk nagyobb boszúállást kíván majd, a mint nektek ezen szolgátok bővebben kijelenti akarátunkat. Kelt Budán 1484. évben.<sup>5)</sup>

<sup>1)</sup> Ld. u. a. III. 131. — <sup>2)</sup> Ld. a mű 31. fejezetét. — <sup>3)</sup> V. ö. Pauer i. m. 205. l. — <sup>4)</sup> Cherier Egyháztört. 250. l. — <sup>5)</sup> Cherier i. m. hol Galeotti szavai olvashatók. — <sup>6)</sup> V. ö. Bel. i. m. III. 119—120.



Innét kitűnik, hogy ama különös kedvességnél fogva, melyben e püspök Mátyás király előtt volt, ez neki a kegyuri jogot <sup>1)</sup> is átengedte. De e joggal visszaélvén, az erre vonatkozó okmányt a király megsemmisítette; a ki, a körülmények úgy kívánván, csak hamar kibékült a hatalmas püspökkel, tanácsosai közé is fölvette s aztán megint nagyon kedves embere lett neki. — *Hollós Mátyás* királyt túlélte e derék s nagy befolyású főpap; <sup>2)</sup> annak halála után ezen főpásztor II. *Ulászló*hoz (1490—1516) ragaszkodott s annak részére száz katonát adott *Albert* ellen 1491-ben. Három év múlva pedig 900 ftot fizetett a kir. kincstárba, hogy a katona-állítás és a táborba-meneteltől ment legyen. Ő volt II. *Ulászló*nak egyik elkísérője Prágába 1497-ben. — A budai sz. Klára-apácák irattárában létezett tőle egy írott okmány, a melyben megismeri, hogy ezen szerzetes-nőknek *Czegléd* mezőváros, *Taksony* falu, s egyéb a váci egyházmegye területén fekvő helyekre nézve kegyuri joguk volt. — A *Bubla-Regestrum* né-mely birtokviszonyi ügyek adatait tartalmazza felőle az 1489. évnél. <sup>3)</sup> — Az 1497. évben kelt *Ulászló* király egy döntvényéből kitűnik, miszerint tőő *Ujnémeti Mihály* mester a váci székesegyház oldalánál levő sz. Miklós hitvalló kápolnájának rectora volt. <sup>4)</sup>

Ezen püspök alatt hagyta végrendeletileg *Farkas Bálint* nagyváradai püspök (1490—1495), ki az itteni káptalan kebeléből emelkedett a főpapi székbe, a nagyváradai káptalannak *Lőrinczi, Veresegyház* és *Zada* <sup>5)</sup> falvakat (Pestmegyében). <sup>6)</sup> — IV. Sixtus pápa 1483. márcz. 21-kén a kalocsai érseket, a pécsi és váci püspököket megbizza, miszerint gondjuk legyen rá, hogy *Chalmancher Domonkos* <sup>7)</sup> székesfehérvári prépost részére, ki sok szép tulajdonokkal ékeskedik, könnyebb megélhetés tekintetéből némely javadalmakat eszközöljenek ki, ez lévén a király kérelmének is tárgya. <sup>8)</sup> — VIII. Incze pápa pedig 1484. okt. 30-kán azt írja a győri, váci és milkoviai püspököknek, hogy a székesfehérvári prépost <sup>9)</sup> és káptalan közötti ügyet elintézzék. <sup>10)</sup> — Vác ezen leghíresebb püspökének neve kora több okmányában előfordul. <sup>11)</sup> — Halála 1506. évben történt; híres sirata <sup>12)</sup> így hangzott:

*Nicolaus Báthor* iacet hoc sub Marmore Praesul,  
Gloria qui Sanctae Religionis erat.  
Quidquid habent legum speciosa Volumina norat,  
Noverat et, quidquid Pagina Sacra docet.

<sup>1)</sup> T. i. a Jus patronatus-t. Minek átengedése igen nagy kitüntetésül tekintendő bizonyára. — <sup>2)</sup> Mihép ez az 1486. 1492. 1498. s 1504. határozatok záradékai-ból kitűnik, melyekben az ország rendei a külsőket kizárni akarták a m. kir. méltóságból. Ld. *Bel.* III. 120. — <sup>3)</sup> *Copia.* Pag. 4. 21—22. — <sup>4)</sup> In origine et copia. 1. 7. pag. 22. — <sup>5)</sup> *Ibidem.* 2. 8. pag. 23. — <sup>6)</sup> A mai „*Szada*“. — <sup>7)</sup> Ld. a Tájékoztató és Egyházművészeti lapokat, 1884. 4. sz. 123. lap. Az egyházművészeti lap „*Irodalom*“ rovatában. — <sup>8)</sup> Theiner, T. II. Nr. 657. pag. 481. <sup>9)</sup> Ld. u. o. — <sup>10)</sup> Ez Kalmancs-chiz Domonkos volt. Ld. Theiner-t II. 499. — <sup>11)</sup> Ld. u. o. — <sup>12)</sup> Ld. Cod. Dipl. és H. Okmtr-t. — <sup>12)</sup> Epitaphium.

Historias omnes celebravit Carmine Vates,  
Lingva Latina sibi, Graecaque nota fuit.  
Te, Regina Poli, coluit, Tibi nobile struxit  
Hoc Opus, Obsequio Proemia redde pio!  
Scilicet hanc Animam, posito iam Corpore, Virgo  
Angelica socies, perpetuesque Choro! <sup>1)</sup>

*Gr. Althánn Mihály Frigyes* püspök, mikép alább a maga helyén látni fogjuk, *Berkes* nagyprépost buzgó törekvései folytán 1719. évben *Vácra a sz. Ferenczrendi szerzeteseket* <sup>2)</sup> behozván, ezeknek *gr. Koháry István*, a hires hős, a hajdani várbeli székesegyház és püspöki lak helyén jókora kolostort és nagyszerű templomot emeltetett. Az alap-ásások alkalmával több sarkophágra <sup>3)</sup> és püspöki diszjelvevényekre akadtak. Föllelték szinte Báthory püspök sirmárványát és czimerét is. A sirköböl, mely jóféle vörös-márvány, az említett szerzetesek *fej-mosó-medenczét* alkalmaztak, mely az érintett szerzetesek nyári éttermében maig is látható; a czimer pedig és egyéb részletek maig is a püspöki templom sirboltjában szent kegyelettel őriztetnek, beillesztve a falba. <sup>4)</sup>

**33. II. János** (de Gosthon) <sup>5)</sup> 1508—1510. Nemsokára a győri püspökségre emeltetett.

**34. I. Ferencz** (de Várda) 1510—1514. A kir. vámhivatalok főnöke <sup>6)</sup> és kincstárnok <sup>7)</sup> volt, utóbb a váci püspökséget az erdélyivel cserélte föl. — X. Leó pápa 1513. ápril 8-kán meghagyja a pécsi, veszprémi és *váci* püspököknek, miszerint gondjuk legyen rá, hogy a titeli prépost és káptalana részére <sup>8)</sup> a kalocsa-bácsi érsek vagy a szomszédos püspökök, avagy ezek helynökei a szükség esetében chrismát és olajt szolgáltatassanak. <sup>9)</sup> — Tamás esztergomi érsek és bibornok esztergomi templomában a Bold. Szűz Mária tiszteletére nagy költséggel egy szép kápolnát építtetvén, <sup>10)</sup> ugyanazon pápa az abban áhítatoskodóknak búcsukat engedett, melyek kihirdetését a szentsége a veszprémi, győri és *váci* püspökökre bizta 1513. szept. 6-kán. <sup>11)</sup>

**35. II. László** (de Zalka) 1514—1523. Némelyek szerint Váczott született és egy szegény csizmadiának fia lett volna. Az 1490. év táján igen jeles iskola volt a sárospataki kolostorban, a melyben ezen főpásztornak tanuló évei is folytak, a ki kora legnagyobb tudósai közé tartozott. Az esztergomi káptalan könyvtárában van egy csinos, régi, kis-rét-füzetű kézirat, melyben egyházi naptár, egyházjogi, bölcséleti (Aristotelesből, rhetorikai, aesthetikai, kótásénekről), költészeti (egy pásztori versnek magyar fordítása) s több ilyenek foglaltatnak.

<sup>1)</sup> Ld. Pray: Specim. Hierar. P. I. pag. 349. — <sup>2)</sup> Az Üdvözítőről címzett rendtartományból. — <sup>3)</sup> Koporsókra. — <sup>4)</sup> Az Urkoporsó mellett. — <sup>5)</sup> Pray szerint, ez guth-i Ország János lett volna, ld. i. m. — <sup>6)</sup> Vectigalium Regiorum Praeses. — <sup>7)</sup> Gazophilax. — <sup>8)</sup> V. ö. Theinert II. 590—591. — <sup>9)</sup> Theiner II. 590—591. — <sup>10)</sup> Ez az ugynevezett hires *Bakács-kápolna*. — <sup>11)</sup> V. ö. Theinert II. Nro 805. pag. 608.

Egy kéz írta e tárgyakat 1489-ben s a következőkben, Zalka László keze, *Kisvárdy István* művészeti babéros tanár alatt. E kéziratban öt ízben olvasható az egyes értekezések végén: „*per me Laszlonem de Zalka.*“ <sup>1)</sup> — Egy döntvény végén 1514-ben már *váczi püspökül* iratik; a királyi Főlség titkára s a legnevezetesebb váci püspökök egyike volt, kit *Ursinus Velius*, egykoru író, mint többféle tudományokban járatos főpapot említ. Ulászló királyunk az ország legfontosabb ügyeiben vette igénybe nagy tevékenységét, lévén azok viteleiben böles, tapintatos, körültekintő és kiválóan ügyes, Hogy az országos dolgokkal nagyobb mérvben és huzamosabban is kelle foglalkoznia, mint akarta volna, kitűnik a pápa ő szentségéhez Budáról 1515. febr. 16-ról menesztett iratából, mely egyszersmind az ő apostoli lelkületének igen szépen szóló bizonyítványa:

Előadja abban ugyanis, hogy az ő főpásztori tiszte azt kívánja tőle és lelki hajlamai is arra sürgetik, hogy a világi ügyekről végkép lemondva, egyedül az Isten tiszteletére és az ő egyházmegyéje kormányzására szentelje magát egészen, s ettől vajha soha el ne vonatnék. Nem is történnék ez, írja továbbá, ha Magyarország főlséges királya, az én legkegyelmesebb uram, kinek akaratával ellenkezni nem illő, és nem is szabad, engemet ezen ország számos ügyeinek intézésére gyakran nem alkalmazna s az én működésemmel és szorgalmammal a legnehezebb dolgokban nem élne. A melyeket pedig annál szivesebben teljesítem, minél inkább észreveszem, hogy azok a legnagyobb részben a hit ellenségeinek megfélekezése és az ország férfias megvédéséhez tartoznak légyen. Nehogy pedig az én távollétem miatt a gondomra bízott egyházban az istenitisztelet bármiképen is hiányt szenvedjen, helyettesemül *Döményt*, a döntvények tudorát, ugyanazon egyház kanonokját, Szentséged hűséges követét, a ki kor, tudományban s erkölcsösségben alkalmas, választottam. A kiről is, míg valami jövedelmesebb javadalommal fog elláttatni, úgy fogok gondoskodni, hogy tisztességes és kényelmes életet vihessen. Könyörgök hát Szentségednek az iránt, hogy a főt említett Döményt a szokott módon püspökké szenteltetni méltóztatnék, nehogy helynök hiányában az egyháznak valami hátránya legyen. A mit Szentséged irántam, legcsekélyebb szolgálja iránti kegyeül fogok elismerni, a kit is a főlséges Isten, az igaz hit gyarapodására és az egész anyaszentegyház ótalmára és védelmére a legtovább minden bajtól megmentve éltesse. Kelt *Budán*, mint föntebb.“ <sup>2)</sup>

Lajos király, atyja halála után kevés időre, Budára országgyűlést hirdetett mely ott május hóban meg is tartatott. Ezen országgyűlés után a király *Zalkán László* váci püspököt és *Raska Balázs* tárnok-mestert követekül Csehországba küldte, az lévén a követség célja, hogy a csek-rendek a magyar országgyűlés határozatairól ér-

<sup>1)</sup> Ld. Lányi: A Magyar Kath. Clerus érdemei, I. 87. — <sup>2)</sup> V. ö. Bel: Notitia Hung. III. 121.

tesítettessenek, és ők is, Ulászló halála után, a magyarok példáját követve, Lajost törvényes királyokul elismerjék. Továbbá, hogy a morva-szélekről a több izben pusztítva beütő erőszakos hatalmaskodókat korlátok közt tartani igyekezzenek stb. A csehek, hajolván a követek előterjesztésére, a kívántakba beleegyeztek.<sup>1)</sup> Az egyház, haza s a király javára tanusított nagyszerű és sikeres működése, illetőleg tündöklő érdemei jutalmul előbb az egri, sokkal jövedelmezőbb püspöki székre helyeztetett át II. Lajos király által, míg végre az ország oly nehéz viszonyai közt az esztergomi érsekségre s az ország primási méltóságára lőn emelve. Az ország ezen főkorlátnoka s nagy erényű, híres főpapja a gyászos emlékü hitujítás tovább és tovább terjedését s a Rákoson, meg Hatvanban zajongó anarchiát többé legyőzni már képes nem volt, és így fájdalmas szívvvel volt kénytelen tapasztalni, hogy a lelketlen dúsgazdag aristocrazia mellett a szegény haza a szentek, az egyház kincseire szorult! . . .

A nagy szenvedés és meg nem érdemlett sok méltatlanság után, a nemes indulatú egyházfejedelemnek és nagy hazafinak, mintán a gyászos végzettel hasztalan daczolt, két évi hű és buzgó hazafiúi szolgálat után, vagyona tetemes részét, sőt az egyház edényeit is, a közjóra áldozván, azon dicsőség jutott, hogy a mohácsi gyászmezőn hazájaért meghalhatott, és egy sirba temetkezhetett a nemzet nagyságával. Fájdalmat, de egyszersmind tiszteletet gerjeszt a rövid, de velős rajz, melylyel *Perényi Ferencz Zalka László* primás magasztos halálát örökíti. „*Ad latus Regis, ugymond, militari virtute, pietate pro Coelo, fide pro rege, fortitudine pro aeternitate: eadem die ac hora, et corona cecidit et princeps Hungariae infula.*“<sup>2)</sup>

## 2. §. III. János, III. István, IV. Miklós, Dudits Ágoston, Pétervárad Balázs és IV. János.

36. **III. János** (gúthi Ország) 1523—1532. Ezen nemzetség őse, *Robert*, 1316. évben költözött Nápolyból hazánkba s ezen püspök ama híres *Ország Mihálynak* volt fia, ki a királyi tábla bírájából nádor-ispán s a kúnok bírája lőn.<sup>3)</sup> III. János előbb szerémi püspök, s mindkét jogban annyira járatos volt, hogy közönségesen csak a „*döntvények tudora*,“<sup>4)</sup> vagy mint *Megyesy*<sup>5)</sup> írja: „*mindkét jog legfényesebb szövétnekeül*“ tündöklött kortársai előtt. — Ezen püspöknek nagyon meggyült a baja a budai káptalannal, váczai főpásztorra történt kineveztetése után, mert ama tekintélyes társas káptalannak főthi<sup>6)</sup> jószágán levő nyáját *Bessenyői Péter* nemes uradalmi tiszte által, ki *Mogyoródon* számos püspöki jobbágysokat és a népből is sokakat vevén maga mellé, erőszakosan elhajtatta, s így a nevezett

<sup>1)</sup> V. ö. *Pauer*: Egyházi rend érdeme, 242. l. — <sup>2)</sup> *Török*: Magyarország primásai, 165. l. — <sup>3)</sup> V. ö. *Longolin Gáspár*: *Palatinorum Catalogus*-at és *Bonifat Lib. II. Dec. IV.* — <sup>4)</sup> „*Decretorum Doctor.*“ — <sup>5)</sup> „*Splendidissima Juris utriusque Lucerna*,“ *Schematismusa* 1835. pag. XVIIV. — <sup>6)</sup> A szövegben „*Folth.*“

káptalannak több mint 50 arany-forintnyi kárt okozott. Miért is őt ezen káptalan bepanaszolta.<sup>1)</sup>

Ugyancsak létezik a püspöki irattárban 1528. évről egyszerű másolatban egy irat,<sup>2)</sup> melyet a budai káptalan folyamodványára, Ferdinánd magyarországi király az esztergomi káptalanhoz menesztett *gúthi Ország János*, a király személynöke és helytartója által, a megbízott tisztviselők és küldöttek, meg az ő általok, a Pestmegyében létező *Fóth* község határainál, melyeket *Mogyoród* község felől, hajdan a székesfehérvári keresztesek egyházának tő konventje állapított meg, fegyveres kezekkel nagyobb mérvű erőszakoskodást követvén el, az ő személye előtti megjelenésre idéztettek meg.<sup>3)</sup> Ugyan azon irodában van szintén egy irat, mely szerint: *Rékas, Alsó-Alpár, Üllő, Nagy-Némedi, Felső-Tarcsa, Szada, Mogyoród, Veresegyháza, P-Hatvan, Kálló, Alsó-Sáp, Nagy-Berczel, falvak* már 1528-ban váci püspökséghez tartoztak.<sup>4)</sup>

Zápolya hatalmát és népszerűségét gyanus szemekkel nézték a jobb hazafiak és igyekeztek bármi módon a hatalomra törekvő vajdát gátolni, különösen az egyháziak, kik ez időben is, midőn a közügyekkel oly kevesen gondoltak, törekedtek befolyásukat a haza javára fordítani. Így 1523-ban *gúthi Ország János* váci püspök egyike volt azon főpapoknak, kik több világi főurral szövetségre léptek, melynek bevallott célja volt: hiven szolgálni a hazát és egymást ótalmazni, de mely közvetlen az annyi zavart és vést okozó Zápolya hatalmának megtörését célozta. Így iparkodott hát e főpap is ellensúlyozni a hatalmat, mely a haza jólétének rovására emelkedett és szilárdult.<sup>5)</sup> A mohácsi ütközetben a főpapok nagyrészt elesvén a honért, csak *Erdődy Simon* zágrábi, *Podmaniczky István* nyitrai, *Ország János* váci püspökök s *Brodarics István* királyi korlátnok és szerémi püspök menekültek meg a csatából.<sup>6)</sup> Többen, s ezek közt *Pálma* is, hibásan tartják *Brodarics*ot ez időszakbeli váci püspöknek,<sup>7)</sup> *Lányi* megczáfolja őt.<sup>8)</sup>

A váci egyházmegye főpásztora, *gúthi Ország János* hát, mi-kép mondók, a mohácsi mészárlásból szerencsésen kimenekülvén, a többi életben maradt főpapokkal, ő is az osztrák Ferdinándnak mondá el a hűségi esküt Székesfehérvárott 1527-ben. Vácznak ezen püspöke tudomány-pártoló főpap volt. *Menardus János* híres ferrárai orvos jeles értekezését<sup>9)</sup> neki ajánlotta,<sup>10)</sup> — Halálának éve ismeretlen; 1532. év után már nem említetik az év-iratokban.<sup>11)</sup> — Ennek híres utódja lett:

<sup>1)</sup> V. ö. Knauz: A budai káptalan regestái, 109—110. 132. sz. a. — <sup>2)</sup> Ld. Buba Regestrumát, 4. 25. <sup>3)</sup> „Juxta consensum Litterarum Hbilis Conventus Ecclesiae Cruciferorum de Alba“ áll az előbbi helyen. — <sup>4)</sup> Ld. u. o. 1529. év. — <sup>5)</sup> V. ö. Szalay: Magy. Tört. III. 531. — <sup>6)</sup> Lányi: Magyar egyház története, I. 125. — <sup>7)</sup> Pálma II. 397. — <sup>8)</sup> Ld. i. m. I. 251. — <sup>9)</sup> „Praeservatio oculorum et dentium.“ — <sup>10)</sup> „Medicinales Epistolae,“ Argentorati 1529. 8-rét.) — <sup>11)</sup> „Annales.“

37. **III. István** (Brodarics) <sup>1)</sup> 1537—1539. Tóthonban született; nagy erényü, bő tudományu és bölc tanácsadó férfiú volt, az ország legfontosabb ügyeinek vitelében bámulandó tapintattal birt. II. Lajos királyunknak előbb titkára volt, 1526-ban pedig korlátnoka lett s egyszersmind szerémi, 11 év múlva pedig váczai püspök. Ilyenül meg erősítettett 1539. május 30. kán. Brodaricsot többen már 1526-ban tezik *váczi*, mások későbbben *pécsi*, míg némelyek mindig csak *szeréminek* írják. Mint ilyent versekkel üdvözli *Logus György* silesiai tudós egy művében.<sup>2)</sup> Pedig a dolog így áll: Brodarics, mint szerémi püspök *Sulyok*-nak Zápolya Jánoshoz elpártolása után Ferdinándtól a pécsi püspöki czimet, és *Szerecsény*-nek 1530. év körüli halála után birtokát is kapta 1537-ig, a melyben a nyugtalan környéket békésebbel cserélvén föl, Váczon települt le.<sup>3)</sup>

De hogy működését korrendben adjuk, fölemlítjük, miszerint már korlátnoksága és szerémi püspöksége előtt is járt, mint követ, Rómában segélyt kérvén VIII. Kelemen pápától a törökök ellen.<sup>4)</sup> E minőségében ott többször is megfordult; nevezetesen 1525-ben értésére esvén II. Lajos királynak, hogy I. Ferencz francia király Páviánál V. Károly császár által, ki I. Ferdinándnak fivére volt, elfogott s fogságba került, meghagyta a Rómába követül utazó Brodarics Istvánnak, hogy a nevezett francia fogoly-királyt *Pisleon* várában látogassa meg, vigasztalja s az ő, t. i. II. Lajos részéről kitelhető minden szíves szolgálatról biztosítsa. Nagy öröme volt ezen izenet a legyőzött francia királynak, a ki viszont megígérte, hogy fogságából kiszabadulandván, nevezett királyunknak segedelmet küldeni és így az ő halálját bebizonyítani el nem mulasztandja. Innét Brodarics Rómába utazott s mind a pápánál, mind pedig a bibornokoknál hazánk ügyét sikerrel ajánlani meg nem szünt,<sup>5)</sup> ékesítvén a bő tudományu s korának ezen egyik legnevezetesebb férfiát a valódi honszeretet.

Viszszatérvén Brodarics a hazába, 1526. márcz. 11-kén II. Lajos kinevezte őt fényes érdemei jutalmaul korlátnokának. E kitüntetés azonban az egyházi és világi főuraknak nem tetszván, ezek *Ártándy Pált* szemelték ki arra, hogy így értésére adják a királynak, ki épen 1526. sz. György napjára, Rákos-mezejére országgyűlést hirdetett, miszerint nagyon nehezökre esik az nekik, hogy a Rómából imént haza érkezett Brodaricsot, noha az mi egyházi méltósággal sem bír, mégis korlátnokává nevezte ki. Mire a király az említettek sérelmét úgy orvosolta meg, hogy Brodaricsot azonnal a szerémi püspökségre emelte, melyről elődje önkényt<sup>6)</sup> lemondott, mint *de Burgio Baro*

<sup>1)</sup> E név különféleképen iratik: Brodarith, Brodericz, Broderik, Brodarits, Leggyakrabban a latin „*Brodaricus*“ nevet használta. — <sup>2)</sup> „G. Logi Silezii Hencasyllabi, elegiae et epigr.“ Bécs 1529. Ld. Magyar Muzeum, 1857. 342—344. l. — <sup>3)</sup> Dr. Lányi i. m. Nagyszombat 1844. I. 251—2. — <sup>4)</sup> Bol. III. 122—3. — <sup>5)</sup> Pauer i. m. 244—5. — <sup>6)</sup> V. ö. Budai Eziás Polgári Lexiconát, I. 66. l. — Pray: Hierar. I. 349—351.



apostoli nuncziusnak 1526. márcz. 12-kén Budán kelt s *Sadolethez* intézett leveléből kitünik.

Brodarics mindenütt követte a királyt a törökök elleni hadjáratában. Jelen volt az ő oldalán a mohácsi vészben, melyet aztán ő, mint szemtanú, onnét szerencsésen megszabadulván, hiven és érzékeny tollal, ékesen és jó terjedelmesen leírta Váczon.<sup>1)</sup> A magyar nemzet által ezen eléggé soha meg nem siratható csata előtt, aug. 6-kán Duna-Sz.-Györgyről irt Anna királynőnek Budára, hogy mind ő, mind pedig a király idegenek az ütközettől; mivel a roppant török haderő ellenében mi reményszikra sem csillámlik a győzelemre! De azért a királyné Budáról még ki ne mozduljon, mert ez által alkalmul szolgálna sokak félelme és elmenekülésére. Sz. Györgyről Tolnára, onnan pedig tovább követte Brodarics a királyt, és már *Báta* és *Mohács* közt voltak, midőn egy éjjel ezen utóbbi helyen táborozó magyarok *Podmaniczky Mihályt* a királyhoz küldik, hogy gyorsan hozzájok siessen. Mire a király tüstént Brodaricsot menesztette hozzájok, hogy velők az ütközetet halasztassa. Brodarics értésökre adta, hogy mind *Zápolya János* vajda, mind pedig *Frangepán Kristóf* bán azt izenték a királynak, miszerint mindaddig meg ne ütközzék a törökökkel, míg ők a hatalmak alatti fegyveresekkel hozzája nem csatlakoznak. Eléjük terjesztette, hogy ha a segély-hadakat be nem várják, mily nagy veszélynek teszik ki a hazát, minthogy ők maguk nem elegendők a végre, hogy a törökök nagy és hatalmas seregével megütközzenek. Ha pedig ezek őket megverik, elpusztítandja az egész országot e barbár és kegyetlen népség. De mind hasztalan; Brodarics tanácsára és a király kérelmére nem hallgattak! Mellette volt ennek a püspök az ütközet alatt is, míg egyszer csak mellőle észrevétlenül eltűnt és őt az életben nem is láthatta többé.

A mohácsi vész után, midőn egy ideig *Zápolya János* és *Ferdinánd* tusakodtak, a magyar királyi korona fölött, eleinte ezen utóbbinak pártján volt, de azután *Zápolyához* szitott és ennek ügyét a legmelegebb buzgalommal támogatta élte végleheleteig. *Zápolyának* nagy bizalma volt benne, s azért igen fontos dolgokban vette igénybe ildomos és tapintatdús működését. Nevezetesen 1535. aug. 21-kén ő kötött szövetséget *Váczott* a fegyver-nyugvás tovább nyújtása iránt *Zápolya* és *Ferdinánd* között, ennek és *V. Károlynak* követivel, kitűnő eszélyességével visszaadván így, a törökök pusztításai s a párt-dulongások folytán is, a már oly sokat szenvedett szegény hazánknak a nagyon, de nagyon óhajtott békét, mely a következő évi február hó utolsó napjaig tartott. — Ő koronázta meg *Székesfehérvárott Vár-*

<sup>1)</sup> Kézirata után többször kiadott műve: „*Narratio de praelio ad Mohács.*“ *Schardius Simon*: *Scriptores Rer. Germ.* 1574. 2-dik köt. 1117. l. 1574-ben *Basel*-ban, a történeti munkák gyűjteménye II. kötetében. — *Sambucus* (zsámboki) 1606-ban *Hanoviában*, Bonfin könyveihez mellékelve, ikrétben *Frankfurt* 1581. *Schwandtner* a „*Scriptores Rer. Hung.*“ műben stb. *Horányi* I. 350—364. a csillag alatt a 361—365. lapokon Brodarics művének könyvészeti ismertetése bőven előfordul.

day Pál esztergomi érsekkel Zápolyát, és ez őt küldötte *Krakóba* Zsigmond lengyel királyhoz, hogy az ő részére *Izabella* nevű leányát nőül kérje meg s a hazába ünnepélyesen bekísérje. E követséget is a legfényesebb eredménnyel bevégezvén, Izabellát *Frangepán Ferencz* kalocsai érsek és egri püspökkel, miután az egybekelés megtörtént, királynővé szintén megkoronázta. Az egyház és haza körül ritka buzgalmu tevékenységével annyi fényes érdemeket gyűjtött főpásztor, még azon 1539. évben nov. 7-kén földi pályáját bevégezte Váczon.

*Oláh Miklós*, akkor II. Lajos özvegyének hű tanácsnoka s a székesfehérvári egyház kincstárnoka, utóbb I. Ferdinánd titkos korlátnoka és esztergomi érsek, *gr. Nádasdy Tamás*nak, Horvátország bánjának, aztán a kir. tábla bírájának s végre nádornak, Brodarics halálát megírván, noha ő Ferdinánd, Brodarics pedig Zápolya pártjához tartozott, mégis így szól <sup>1)</sup> ama levélben: „*Hallván az ő (t. i. Brodarics) halálát, nem bírtam magamat a könyekre fakadástól megtartóztatni,*“ s aztán a következő sir-iratot mellékelvén soraihoz, így éneklí meg abban a váczí püspökök legnevezetesebbjeinek ezen egyikét: <sup>2)</sup>

Hic iacet inclusus gelida Brodericus in urna,  
Cui decus et nomen, pulchra corona <sup>3)</sup> dedit.  
Phoebus in aethereo donec claresceret Olympo,  
Dum tenebras densas Cynthia clara fugat;  
Semper erit Stephani virtus, doctrina perennis,  
Sancta fides, probitas et pietatis amor.  
Pontificis Sacro vixit decoratus honore,  
Cuius in Officio sedulus usque fuit.  
O felix! claros patriae qui vixit honores,  
Illius ast cladem cernere non valuit. <sup>4)</sup>  
Dum nullam potuit nostris adhibere medelam  
Hisce malis, subito migrat ad astra poli. <sup>5)</sup>

*Lang János* pedig e költeménnyel áldozott *Brodarics* emlékének:

Praesule te, quantum laetata est Vacua vivo,  
Amisso tantum nunc Broderice dolet.  
Si retinet sensum post funera saeva doloris,  
Mortua quae Scythica sub ditione iacet.  
Huius ne cladem diram casumque videres,  
Decedens dixisti: „*Vita molesta vale!*“  
Felices, patriae quibus est superesse negatum,  
Perfugium summis mors habet una malis. <sup>6)</sup>

<sup>1)</sup> Ld. Pray i. m. I. 351. — <sup>2)</sup> Timon: Epitome ad ann. 1539. — <sup>3)</sup> Itt az ország sz. koronája értendő, melylyel János királyt Várday eszt. érsekkel Székesfehérvárott megkoronázta. — <sup>4)</sup> Azaz: a török és Ferdinánd közti még nagyobb villongásokat, az ország felforgatását stb. nem láthatta. — <sup>5)</sup> Ld. e költeményt Desericzky i. m. 90—91. l. — <sup>6)</sup> Budai Eziás i. m. 452. l.

A roppant tudományosságu *Sadolet* bibornok és carpentorati püspök Franciaországban, így zárja be *Frangepán Ferencz*, akkori kalocsai érsekhez menesztett, 1540. aug. 10-ről kelt levelét: „Hogy a mi *Brodaries*unk életét bezárta, fájdalmasan hatott ránk. Benne bizonyára egy barátságos, jó és okos embert vesztettünk.“<sup>1)</sup> — Hogy mily nagy tekintélyű volt *Brodaries VII.* Kelemen pápa előtt már prépost korában,<sup>2)</sup> kitűnik a következő esetből: „A nevezett főpásztor méltányosnak tartotta *II. Lajos* királyunk azon kívánságát, hogy egy magyar főpap helyet nyerjen az egyház legfőbb tanácsában. Késznek nyilatkozott, akár a hős-lelkű *Tomori-t*,<sup>3)</sup> akár a nagy műveltségű *Brodaries*ot bibornokká nevezni ki. De a nunczius nem helyeselé e szándékot, mint a melynek valósitása *Szalkai László* esztergomi érseket nagy mértékben fölingerelné, és így újabb bonyodalmakat támaszthatna. A két főpapra nézve, bár nagyra becsülte őket, kifogásai valának. *Brodaries* ekkor ugyanis még csak prépost volt, és így a kellő tekintélyt és jövedelmet nélkülözé. *Tomorit* pedig azért is nem ajánlá, mert meg van kötve szerzetesi fogadalmi által, mely-nél fogva, a bibornoki méltósághoz tartozó fényt nem tudná és nem akarná kifejtteni.“<sup>4)</sup> A nunczius teljesen áthatva volt azon meggyőződéstől, hogy *Tomori* vagy *Brodaries* kineveztetése a sz. szék és az ország érdekeire nézve nem a legelőnyösebb lenne, s azért ezen ügyben nem tett előterjesztést a királynak, noha különben *Tomori* kalocsai érseket derék férfiúnak és a biborra érdemesnek tartotta. És *VII. Kelemen* elfogadta az ép oly hű, mint mély belátásu diplomatának tanácsát.“<sup>5)</sup>

**38. IV. Miklós** (B. Perényi), a baza és egyház körül oly fényes érdemeket gyűjtött ősi Perényi-nemzetség sarja. Kineveztetése után, mikép a családi iratok bizonyítják, mielőtt a püspöki rend igényelte érett s alkalmas kort elérte volna, 1540. évben kiragadtattott az élők sorából, mint ezt *Pray Pál*ma után bizonyítja.<sup>6)</sup>

*Desericzky*,<sup>7)</sup> *Megyesy*, *Vachot* stb. szerint, és pedig 1539. 40. vagy 41. év óta *Kyres-i Kechety (I.) Márton* lett volna a váczai püspök, ki aztán a veszprémi egyházmegye kormányát nyerte. A *Báthory*-ak rokona volt s a császár igen fontos ügyeiben mint követ megfordult Erdélyhon, Csehország és Stájerban, meg a német császárnál. Jelen volt az idézett írók szerint, a többi főpásztorokkal a pozsonyi 1548-bnn tartott országgyűlésen, melyen *Várday Pál* esztergomi érsek azok támogatása mellett a magyar egyház jogai és birtokai megvédésére s a religió felvirágoztatására fordította minden igyekezetét.“<sup>8)</sup> — Azonban a hivatolt írók tévednek, midőn *Kyres-i Kechety Márton*t

<sup>1)</sup> Desericzky, 90, I. — <sup>2)</sup> V. ö. Századok 1881. májusi füzetét, 395. l. hol prépostnak emlittetik. — <sup>3)</sup> Ld. u. o. 394. l. — <sup>4)</sup> Ld. u. o. 395. l. — <sup>5)</sup> U. o. — <sup>6)</sup> Imre nádornak, a siklósi vezérnek, stb. ágából származik s testvére volt *Gábornak*, a tárnokmesternek, kir. táblai bírónak s tiszavidéki kapitánynak. — <sup>7)</sup> V. ö. i. m. 91. 103. 107. s 109. l. — <sup>8)</sup> Emliti *Kyres-i* nevét *Szőrényi Sándor* is. Ld. *AEpi Strig. Tyrn.* 1752. pag. 103.

Perényi utódjának teszik 1548-ig; mert ezen évben már Kechety, elhagyva a veszprémi püspökséget, nős ember volt.<sup>1)</sup> Azért a váci egyházmegye újabb Névkönyveiben,<sup>2)</sup> igen helyesen, nem is fordul elő neve annak főpásztorai közt. — Megemlítjük itt mellékesen, miszerint *Ferdinánd* király 1543. jun. 24-kén Prágából ezt írja *Fráter György*<sup>3)</sup> nagyváradai püspöknek: „A váci váról, a mit ir Uraságod, mi, hogy elláttassék, már eddig is nem csekély költsékezést tettünk rá, és azért nem mulasztjuk el folyton pénzt adni e célra, hogy a szükséges erődtímenyekkel elláttathassék, és nem kételkedünk azon, miszerint Uraságod is, az ország java és föntartására, valamint az irántunki hajlama és rendithetlen hűségénél fogva ugyanazt fogja tenni serényen.“<sup>4)</sup> — Az ifjú *Perényi* püspöknek utódja lett:

**39. Horehoviczai Dudits I. Ágoston**<sup>5)</sup> 1549–1553, a ki nemzetségére nézve ugyan horvát, de a mely már egy század óta letelepülvén e honban, itt polgárjogot nyert.<sup>6)</sup> *Sbardellati*-nak<sup>7)</sup> is nevezetett, a velencei származásu anyai ágról, a melyről nagybátyja volt ő a később elhanyaglott s azért méltán oly szomorú hírre jutott *Dudits András* pécsi püspöknek, a ki Budán született s korán elvesztvén atyját, az ő édes anyjának testvére, *Ágoston* váci püspök viselte gondját, s minthogy hazánkban akkor a Muzsákat mindenütt elnémitő harci zivatarok dúltak, *Boroszlóba* küldte tanulni. Majd több külföldi híres egyetemeket látogatott meg nagybátyja költségén,<sup>8)</sup> kinek gondoskodása folytán rengeteg tudományosságra tett szert s a hadi dolgokban is kiképeztetett.

Ezen Ágoston váci püspököt hibásan nevezi *Timon Sámuel*<sup>9)</sup> *Spaladier Sbardellus*-nak, valamint mások meg helytelenül olvassák *Spadalier*-nak,<sup>10)</sup> sőt *Bardalú*-nak is a *Sbardellát* helyett, mely nemzetség Velenczében századokon át virágzott. *Dudits*<sup>11)</sup> Ágoston 1550. május 3-kán erősített meg a pápa által váci püspökül, I. Ferdinánd kérelmére, *Tompa György* pécsi és *Bornemisza Pál* veszprémi püspökkel együtt. Ezen király *Dudits* váci püspök fölszentelésére, mely 1551. évben történt meg, saját kincstárából 200 arany-forintot utalványozott. — Ágoston püspök *Zsibrik* urral a löcseiektől írott hitvallást kért kiadatni, mit azok nem is tagadtak meg.<sup>12)</sup> T. i. a nevezett világi főemberrel I. Ferdinánd 1549-ben e püspököt a felső városokba követségül küldte az ottan nagyon elterjedő tévtanok megátlására. Ezek azonban több helyen már mély gyökeret vevén, a követek fáradalmát nem igen koronázta siker.<sup>13)</sup>

*Martinuzzi György*<sup>14)</sup> árulólag megöletvén, 1551. évben Ágoston

<sup>1)</sup> V. ö. Lányi i. m. I. 252. l. — <sup>2)</sup> A Schematismusokban. — <sup>3)</sup> T. i. a híres *Martinusi*-nak. — <sup>4)</sup> Ld. Történelmi tár. 1879. 2-dik füz. 313–314. l. — <sup>5)</sup> *Dudith*, *Dudich* s *Dudics*-nak stb. is iratik neve. — <sup>6)</sup> Honfiusított. — <sup>7)</sup> Lányi i. m. hibásan írja (I. 252.) *Spaladier*-nak a *Sbardellati* helyett. — <sup>8)</sup> Külföldön ismeretségbe jött a híres *Polus Regináld* angol bibornokkal. V. ö. *Budai Ezrás* i. m. 586. l. — <sup>9)</sup> In *Epitome* ad ann. 1550. — <sup>10)</sup> *Szentiványi* i. m. 77. l. — <sup>11)</sup> *Pray* i. m. I. 352. — <sup>12)</sup> Ld. u. o. — <sup>13)</sup> Ld. *Hetényi Jánost* I. 151. — <sup>14)</sup> Az egykori pálos.

az esztergomi érsekség admtra s gondnokává is kineveztetett,<sup>1)</sup> — Kitünő hadi ismereteinél fogva 1549-ben, minthogy ez évben Nagyszombatban tartott gyűlésen a honi rablók ellen erőlyesen fölléptek, hadjárat rendeltetvén ellenük, ő annak biztosává neveztetett ki. — 1552. évben végre, mintán előbb Léva várát ostrommal vette volna körül, a törökök elleni ütközetben *Palástinál* (Hontmegyében) a küzdelem hevében dicsően elvérzett a csatatéren.<sup>2)</sup> Halála után Ferdinánd király így irt a kamarához: „Alázatosan kérték bennünket a néhai váci püspök nővérei a már mondott püspök javaira nézve stb. Ama könyveket mégis, iratokat és okmányokat, melyeket birt, 1561. jun. 18-kán unokaöcsének, *Sbardellati Dudich András*, sz. István vértanúról nevezett prépostnak visszaadni parancsolta.<sup>3)</sup>

*Desericzky*, Timon Sámuelra hivatkozva, *Bornemisza*<sup>4)</sup> *Mártont* említi Dudich Ágoston utódjaul a váci püspöki széken. De erről a váci egyházmegyei Névkönyvek mi említést sem tesznek.

41. **Pétervárady Balázs**, 1553—1561. Előbb szepesi prépost volt, váci püspökké kinevezetvén, az apostoli szék által 1554. aug. 3-kán erősített meg.<sup>5)</sup> A váci egyházmegye kéziratában az 1558. évnél fordul elő neve. Az 1555. évben fizették a szepesi pásztorok a prépostnak, *Pétervárady Vazul váci püspöknek* (1549—1560),<sup>6)</sup> a szeretetdíjat,<sup>7)</sup> összesen 100 ftot, hogy így lassan visszaszerezze a szepesi székesegyház javait. *Pétervárady Vazul* szepesi prépost, váci püspök, híres mathematicus, ki már 1532. évben a pozsonyi quaesturában királyi pénztárnok volt, minden igyekezetét arra fordította, hogy a dilapidált szepesi prépostságot lassan visszaállítsa régi hírneves vagyonának élvezetébe. Ambár beteges ember volt, mégis fényesen sikerült ez neki nagy törekvései folytán. Meghalt 1560. jan. elején,<sup>8)</sup> nagy magán-vagyonát *Anna* nővérének, *Bódogh* özvegyének hagyományozta.<sup>9)</sup> — A váci püspöki tisztet igen viharos időben viselte.<sup>10)</sup>

42. **Gróf Ujlaky (IV.) János**, 1561—1578. a *bélteki*<sup>11)</sup> *Drágfyak* híres nemzetségéből; előbb szerémi áldozár és a *pílisi apátság örökös commendás apátja* volt, aztán tinnini s utóbb 1561-ben váci püspök lón. Ilyenül Rómában az anyaszentegyház feje által meg ugyanazon évi jul. 17-kén erősített meg. A híres *Ujlaky Ferencz* egri püspök és kir. httónak s aztán, némelyek szerint, kalocsai érseknek rokona és nélkülözhetlen kebelbarátja is volt. *Oláh Miklós* esztergomi érseknek elnöklete alatt 1561. ápril 23-kán megyei és tartományi zsinatot tartván Nagyszombatban a főpapok és egyéb egyháziak fontos ügyeikben, jelenvolt köztük *Ujlaky János* váci püspök is.<sup>12)</sup> Bizonyára ezen püspök akkor rangtársai közt a legszegényebb volt, mint

<sup>1)</sup> V. ö. Reutert, pag. 43. — <sup>2)</sup> V. ö. Desericzky-t, Catalogus Episcoporum Vaciensium, pag. 11. — <sup>3)</sup> Pray i. m. I. 352. — <sup>4)</sup> Abstemius. — <sup>5)</sup> Ld. Szentiványi i. m. pag. 77. — <sup>6)</sup> E kútfőnk Balázs helyett *Vazul*-nak nevezi. — <sup>7)</sup> Subsídium charitativum. — <sup>8)</sup> Pray szerint (ld. i. m. 352. l.) ápril 9-ke előtt halt meg 1561-ben. — <sup>9)</sup> V. ö. Wagner: Analecta Scepus. III. 87—88. — <sup>10)</sup> Bel *„de Várda Balázs”*-nak nevezi i. m. III. 125. — <sup>11)</sup> Megyesy *„Böltek”*-nek írja. — <sup>12)</sup> Ld. Péterfy i. m. II. 125.

a kinek egyházmegymegyéje a török-iga alatt nyögött egészen,<sup>1)</sup> a töröknek adózott, s a főpásztor egyházmegyéje területére nem léphetvén, ott helyben nyájára föl nem ügyelhetett! — Jelenvolt 1567-ben a Miksa király által Pozsonyban tartott hongyülésen, mely a többi közt elhatározta, miszerint *János Zsigmond* erdélyi fejedelem, mint a török-hatalom kegyencze, haddal ne háborgattassék, a kit viszont megintett az őt karoló *Szolimán*, hogy a fegyvert tegye le.

1569. május 1-én lemondott a kir. kincstár főnökségéről is, melyet Miksa király azonnal *Radet István* egri püspökre ruházott. — 1572. szept. 24. vagy 25-kén Miksa öregebb fia, *Rudolf*, élte 21. évében Pozsonyban magyar királylyá koronáztatván *Veráncz Antal* esztergomi érsek által, és pedig a viszontagságos idők daczára is a főpásztorok, főurak és nemesek fényes gyülekezetében, ez ünnepélyen jelenvolt a váci püspök is. — 1578-ban Rudolf király Pozsonyba ismét országgyűlésre hitta össze a karokat és rendeket, mely a többi között, határozattá emelte a törökök elleni hadjárat igényelte költségek fődözésére az adózást; a hadtestek parancsnokait kinevezte stb. Ezen országgyűlésen is jelenvolt az oly tevékeny és főuri nemzetségből származott váci püspök.<sup>2)</sup> Mint *Pray* írja,<sup>3)</sup> a király által a helyzet kipuhatólása végett Szigetre küldetett. — A váci püspöki irattárban létezik II. Miksa császárnak egy rendelete *Ujlaky János* püspök javára, a melyben gr. Zrinyi Miklósnak meghagyatik, miszerint az általa birt, de tényleg a nevezett váci püspököt illető *Oldán* és *Kemencze* helységeket, *Tolna*, *Ettei* és *Ebes* falvakat, Baranya vármegyében a váci püspöknek viszszaadja.<sup>4)</sup>

Már valamint elődje, úgy ezen főpásztor is, egyike volt azon számos püspököknek,<sup>5)</sup> a kik megyéjéből alig néhány helység maradt menten a törököktől, és a kik más főpapi udvarok vagy káptalanokban, többnyire az esztergomi főkáptalan tagjaiul Nagyszomban laktak s kanonoki vagy más javadalmi helyeket és hivatalokat viseltek.<sup>6)</sup>

### 3. §. Mossóczy Zachariás, Melegh Boldizsár, Pethe Márton és Szuhay István.

**43. Mossóczy Zachariás, 1578—1582.** Egyszersmind pilisi apát, születése és szép tulajdonaira nézve igen kitűnő férfiú, s előbb a nyitrai székesegyházi káptalan olvasó-kanonokja, azután a fejedelmi kegy által egymás után három, u. m. a szerémi, váci és nyitrai püspökségre<sup>7)</sup> volt emelve. Ezen utóbbira 1582-ben azért, hogy a törökök által előzőnlött szegény váci püspökség nyomorát a jóvedelmesebb nyitrai széken némileg elfeledje. Ezen 1582. évi VI. tvk.

<sup>1)</sup> Vácot 1544-ben foglalták el a törökök Ld. Lányi i. m. I. 251. — <sup>2)</sup> V. ö. Desericzkyt, pag. 122—3, 130. 135. 140. 146. s 147. l. — <sup>3)</sup> V. ö. i. m. 353. l. —

<sup>4)</sup> A váci püspöki irattárban meg van eredetiben. Ld. Buba-Regestrum-ot I. 9. pag. 27. — <sup>5)</sup> V. ö. Lányi i. m. I. 253. — <sup>6)</sup> Ld. u. o. — <sup>7)</sup> Még előba tiinnini püspök is volt. Ld. Századok 1874. májusi füzet, 356. l.



által az ország határainak megvizsgálásával bízott meg. Kittinő jogtudós volt, ki az ország szétszórta és azért jóformán elfeledett határozatait és intézményeit, melyek a sokféle kéziratokban egymástól különbözőknek tünnek föl, a könnyebb használat végett, *Telegdy Miklós* pécsi püspökkel s a kalocsai érsekség admirával, egybegyűjtötte s 1584-ben Nagyszombatban a jogtudósok nagy örömeire kiadta. *Kelemen Imre*, a magyar magánjog történelmében megjegyzi, hogy e műveért Mossóczy püspök, egyedül magáért, örök nevet érdemel.<sup>1)</sup>

*Pauer* ezt így adja elő: „Mossóczy Zachariás püspöknek a magyar törvénytudományban emléke maradandó, mert ő volt, ki törvényeink kiadásáról először gondoskodott. *Zsámboki* <sup>2)</sup> Bonfinnak történeti könyveit 1581-ben *Frankfurtban* kiadván, az azokhoz mellékelte némely törvények gyűjteményét Mossóczytól kapta s a püspök ösztönzésére adta ki azokat.<sup>3)</sup> Mossóczy pedig 1584-ben a *Telegdy Miklós* pécsi püspök által föllálított nagyszombati könyvnyomdában azokat nagy költséggel és szorgalommal ívrétben kiadta. Így jött létre hazánk összes törvényeinek első kiadása, melyet a honatyák már szinte száz év leforgása alatt szüntelen kívántak. Mi nemes czél indította a püspököt ezen terhez vállalkozásra, ajánló levelében világosan kifejti.“ <sup>4)</sup> Mossóczy tudós püspök könyvtárából, többi közt, egyik darab fönmaradt a budapesti egyetemi könyvtárban is, nevezetesen „*L. Annaei Senecae Opera* etc. Basileae, 1537. czimű, ívrétű munka, melybe Mossóczy, mint tulajdonos, nevét két ízben is (egyszer 1565-ben) beírta. Ugyan e könyvnek egyéb tiszta lapján áll Mossóczy saját kezével beírva a következő sirirat,<sup>5)</sup> bizonyosan azért, mert az általa készült és az általa emeltetett emlékkőre volt szánva. A nevezett munka, Mossóczy halála után, a könyvkedvelő <sup>6)</sup> *Ketskés János* pozsonyi kanonok birtokába került, ennek adományából jutott 1639-ben a pozsonyi jezsuitákhoz, ezektől pedig végre az egyetemi könyvtárba. A beírt *Epitaphium* a következő:

„*Nobili Dorotheae Nob. Simonis Chierni F. Reverendi Nicolai Chierni vic-archid. Thuroc. Sorori Melchioris Rohoznik Piae cong. Matronae Pudiciss. An. MDLXXI. III. Kal. Octob. Danieli ex Fre. Nep. impub. An. MDLXXIII. Kal. Jul. vita functis charissimis Zachar. Mossowius Eps. Tinnien. S. C. M. Cons. et Jonas F. F. moest. Genitri Dulciss. ac nep. iucun. Eo dum maiora praest. sunt Haec sinceri amoris Ergo hic sepultis.*“ C. C.

<sup>1)</sup> Az is pap volt, t. i. *Bencsik József*, bazini plébános s az egyetemes jogtudora, a ki a magyar törvénykönyvet abc. rendben: „*Repertorium Juris Publici, Privati et Criminalis Hungarici*.“ Pozsonyban 1821-ben kiadván, ez által annak használatát nagyon megkönnyébbítette. — <sup>2)</sup> Latinosan: „*Sambucus*.“ — <sup>3)</sup> Ld. *Pauer* i. m. 427. l. — <sup>4)</sup> V. ö. jelzett műve előszavát. — <sup>5)</sup> Azaz: „*Epitaphium*.“ — <sup>6)</sup> Azaz: a mostani szólmód szerint „*amateur*.“

*Infra Effigiem Crucifixi D. N.*

„Cur sic despectus, rigidaque sub arbore pendes,  
 Tam diram pateris, cur bone Chte necem.  
 Pro me cuncta quidem suffers, mea crimina portas,  
 In Cruce tu moreris, ne crucifigar ego.  
 Omne igitur toto mihi quod contigit in orbe,  
 Atque animis iuncto, corpore semper habe.“

Utóbb e versek fölé az van az említett könyvbe jegyezve, hogy az az Epitaphium elé lesz vésendő, a kereszt alá. Érdekes e sirirat azért is, mert Mossóczy Zachár püspök édes anyjával és családi összeköttetéseivel megismertet.<sup>1)</sup> Megemlítjük még, miszerint e kitűnő s nagy befolyású főpásztor összeíratta 1578-ban az Eger felé fekvő, a törökök birtokában volt, s ő hozzá tartozott birtokokat.<sup>2)</sup> Meghalt Bécsben és ott a jezsuiták templomának főoltára alatt<sup>3)</sup> takarították el tetemei. — Utóda lett:

44. **Melegh Boldizsár**, ki 1582. május 5-kén neveztetett ki váci püspökké, és előbb leleszi és egri prépost, aztán csanádi püspök lett. Mielőtt a váci főpásztori székbe ülhetett volna, kiragadtatt az élők sorából még ugyanazon 1582. évben.

45. **Hetesi Pethe (II. Márton)**,<sup>4)</sup> 1582—1586. Pozsonyi kanonokból esztergomi lett 1579. évben, majd a szerémi püspökségre, innét meg a *váczi* emeltetett, s mint ilyen az apostoli szék által 1582. október 26-kán erősítettett meg; ezen évben nyerte a pozsonyi prépostságot is.<sup>5)</sup> *Erneszt* főhg. 1586. jan. 7-kén a kamarához intézett iratában parancsolja, miszerint, ha e váci püspök a pestisben<sup>6)</sup> elhalna, vagyonát összeírassa.<sup>7)</sup> De úgy látszik, hogy e betegségében nem halt meg, mert azon évi ápril 12-kén az esztergomi sz. Istvánról nevezett prépostságot nyerte, a pilisi apátság pedig, melyet előbb birt, *Jóó János*nak, a pozsonyi prépostság pedig *Monoszlói András* kanonok és pozsonyi hitszónoknak adományoztatott. — 1586-ban<sup>8)</sup> a nagyvárad székre tétetett át a vácziról, s egyszersmind a szépesi és jászói prépostságokat is nyerte. Utóbb, 1598-ban a győri püspöki szék admtrsgval és a kalocsai érsekséggel is kitüntetett. Majd a főlebbezések átvizsgálásában I. Rudolf alatt kir. htó volt, sőt korlátnokká is kineveztetett.

Mint szépesi prépost e helyén tartózkodott leginkább, hol a vallás védelmében s föntartásában legtöbbet munkálkodhaték. Zsigmond lengyel király azzal bizta meg, hogy a 13 szépesi városban, mint préposti megyéjében egyházi vizsgálatot tartson, az ősi vallás

<sup>1)</sup> V. ö. Századok, 1874. májusi füzetét, a 356—7. l. — <sup>2)</sup> Ld. Bubla Elenchusát, 1746. a 61. számnál. — <sup>3)</sup> Ld. Schemat. Vac. 1835. XLVIII. — <sup>4)</sup> Régi írásmód szerint „*Pethe de Hetes*,” ujabban Pethő- vagy Petének is iratik. — <sup>5)</sup> Ld. Historia Capituli Collegiati Poson. 1880. pag. 239. — <sup>6)</sup> „*Pestis malo correptus*” áll ezen imént idézett műben. — <sup>7)</sup> Ld. Pray i. m. a 353 l. — <sup>8)</sup> Az 5. sz. a. hivatolt műben 1587-ben.

emelése s fölsegélésére, fölvirágoztatására minden módot fölhasználjon, lutherizáló lelkészek helyett jó kath. plébánosokat rendeljen. A helytartó ezen királyi iratot a szepesi városokkal közölván, azt nyerte válaszul, hogy az ősi kath. hitnek ellenállani eltökélvők, s szóra szóval, erőszakra pedig erőszakkal felelni s Krisztusért <sup>1)</sup> véröket is ontani készek.<sup>2)</sup> *Pethe* azt, mivel mint kath. főpásztor vallása és egyházának tartozott, megteendő, a vizsgálatot meg is kezdte, a tévtanokat hintó eretnek pásztorokat elmozdítá, s helyökbé az ősi kath. hithez hű papokat igtatott be. Ezen eljárásában a löcseiek köhajigálással fogadták a vizsgáló főpásztort <sup>3)</sup> épen akkor, midőn a kartausiak régi házába a jezsuitákat, a szent kath. hit ezen jámbor, tudós és rettenthetlen őreit akarta bevezetni.<sup>4)</sup>

*Radéczy István* elhaltával a thuróczi prépostság javai megürülvén, azok birtokába *Pethe Márton* váci püspök *Kubinyi László*val a jezsuitákat 1586. évi júniusban bevezette állandóbb lételők biztosításául.<sup>5)</sup> — A szepesi székesegyház 1622. évi leltárában, a 39. 40. 60. sz. a. az ő czimerével ellátott s tőle eredő becses egyházi ruhák említettnek.<sup>6)</sup> — E főpásztor földi pályáját Bécsben végezte be,<sup>7)</sup> a szepesi káptalan préposti tisztét éltefogytaig megtartván. Tetemeit Bécsből *Pethe László* vitette át Pozsonyba, a hol diszes emlékkövel<sup>8)</sup> tisztelt meg, melynek dicséretekkel teljes fölirata ezeket is tartalmazza:

Hic Martinus erat Pethei Stemmatibus Autor,  
Infula cui meriti cessit Honoris Apex.  
Os maduit Sophia, Mentem Fervebat Honesto  
Munificus, Comis, Propositique tenax.  
Plurima in ambiguis Legatio credita Rebus  
Apposuit tantis pondera Nominibus.

46. **Mathéssy (IV.) István**, 1587—1591.<sup>9)</sup> Egykor *Draskovics György* pécsi püspöknek a tridentin zsinaton titoknok volt, miután a győri prépostságot birta volna, csanádi választott püspökké emeltetett,<sup>10)</sup> s mint ilyen a váci székre helyezettett át, s az apostoli szék által 1589. jan. 23-kán erősített meg ezen utóbbi méltóságában. De ezen püspökség jövedelme ekkor igen csekély lévén, a török-uralom alatt, a pozsonyi templombani sz. *András oltárának kormányosságát*<sup>11)</sup> nyerte, hogy e jó javadalom jövedelmét húzva, állásához illően tartassza fön magát. Minthogy az ő idejében majd az egész váci egy-

<sup>1)</sup> Azaz: tulajdonkép Luther eretnek-tanaíért! — <sup>2)</sup> V. ö. Lányi i. m. I. 117. l. — <sup>3)</sup> Ennyire fanatisálva voltak már ekkor Luther itteni követői! — <sup>4)</sup> Klein: evang. Pred. II. 186. — Wagner i. m. III. 96. s a köv. lapokon. — <sup>5)</sup> V. ö. Lányi i. m. I. 114. — <sup>6)</sup> Ld. az Egyház-művészeti lapokat, 1882. IX. sz. szeptember, 264. s 266. lap. — <sup>7)</sup> Ld. Hist. Capituli Pos. pag. 239. — <sup>8)</sup> Művészileg készült sarköve a pozsonyi társas-káptalan temploma szentélyének falába illesztve látható. V. ö. ezen i. m. u. o. — <sup>9)</sup> *Mathéssy*-nak is iratik Praynál. — <sup>10)</sup> Ld. Pray i. m. 353. — stb. — <sup>11)</sup> Rectoratum Altariae S. Andreae.

házmegye a török-iga alatt nyögött, a váci polgárok közadakozásból begyűlt 500 ftal segítették őt évenként.<sup>1)</sup>

**47. Szuhay (V.) István, 1592—1598.** Előbb felhévizi apát volt<sup>2)</sup> ezen igen nevezetes egyházi férfiú, s a m. kir. kamara főnökeül 1597. szept. 28-kán esküdött föl *Rudolf* császár és *Kutassy* esztergomi érsek jelenlétében. 1592-ben a váci püspökségre emeltetvén, ennek ősi javait 1594-ben, t. i. Nógrád mezővárosát, a hozzá tartozó falvak, erdők, mezőségek és szántóföldekkel együtt, a hadi pénztárba némi összeget letevén,<sup>3)</sup> viszszyverte. *Rudolf* cs. és király által 1598-ban igen fontos követség fejeül szemeltetett ki. Ugyanis az állhatatlan lelkű *Báthory Zsigmond* erdélyi fejedelem magán- s elvonult élet után óhajtozván, 1597-ben tudtára adta *Rudolf* királynak, hogy ő a fejedelemségről lemond, minthogy az ugyis kezdettől fogva Magyarországhoz tartozott, kapcsolja hát ismét ahhoz vissza; neki pedig, mint a magán-életre áhítozónak az *opoliai herczegséget* adja át,<sup>4)</sup> évenkénti 50,000 arany-forint fizetés mellett.<sup>5)</sup>

Azért a császár 1598-ban *Istvánffy Miklós* nádori helynökkel s ama kor legjelesebb történészével<sup>6)</sup> és gr. *Nádasdy Ferencz* Sopron-megye főispánjával együtt *Szuhay István* váci püspököt küldte követségbe a nevezett fejedelemhez Erdélybe. Itt társaival együtt Kolosvárra vitetvén, huzamosan értekezett *Báthory Zsigmond* élte virágában lévő fejedelemmel, a császár nevében és parancsa folytán kéré őt, hogy tartaná meg az erdélyi fejedelemséget s a kötött béke pontjai szerint lenne csendes békében. A király ugyanis elég erős őt a külső támadások ellen megvédeni s a netaláni belső zavargásokat megfékezni. De hasztalan volt a püspök minden erőlködése, sőt a fejedelmet az csak még inkább megerősítette elhatározásában. Ennél fogva a királytól nyert fölhatalmazással élve, az ország rendei előtt Erdélyt annak részére, az ország rendjei jelenlétében, a szokott ünnepélyes módon átvette és viszont *Báthory Zsigmond*nak a Silesiában fekvő *opoliai herczegséget* évenként fizetendő 50,000 aranyról szóló okmánynyal birtokába bocsátotta, a fejedelemséget *Rudolf* iránti hűségre föleskette s a végett fontos eseményekről az illető ünnepélyes okiratokat magához vévén, azokat a királynak kézbesítette.

Ugyanazon évben *Istvánffy Miklóssal* együtt követségben járván, *Rudolf* és *Mihály* vajda közt *Tergovist*-ban békét szerzett.<sup>7)</sup> — Egyházmegyéjébe, mely oly huzamos idő alatt annyit hányatott, zaklatatott s majdnem egészen kifosztatott, visszatérvén, 1596-ban azt ugyan a török-uralom alól fölszabadulva, s némileg fölüdülve, de egyszersmind igen nagy részben nyáját az eretneki mótelylyel beszennyezve találta, mely a török-iga idején nagyon könnyen elharpódzhatott! — Fényes érdemei jutalmul a terjedelmes és dúsgazdag

<sup>1)</sup> Ld. Prayt u. o. — <sup>2)</sup> Pray i. m. 354. l. ezen apátságot 1596-ban kapta. — <sup>3)</sup> V. ö. Desericzkyt, a 149. lapon a g) jegyzet alatt. — <sup>4)</sup> Ezen herczegség Silesiában fekszik. — <sup>5)</sup> Ld. Timon Eptoméja folytatását az 1597. évnél. — <sup>6)</sup> Ld. *Istvánffy-t* XXXI. fejezetének elejétől. — <sup>7)</sup> 1598. jun. 10-ken.

egri püspökségre emeltetett 1600. évben; innét pedig a bécsi kiegyezkedés erejénél fogva, *Bocskay István* törekvései következtén számkivetésbe került! — Majd 1604. évben *gr. Erdődy Tamás* kíséretében Rákos-mezőjén *Achmet* török szultán követségével a békéről értekezett, s a barbár törökök esztelen kívánságát rettenthetlen lélekkel visszazavetván, a sikertelen tanakodás után visszatért a királyhoz.<sup>1)</sup> Végre még a kalocsai érsekséget s a győri püspökség kormányzását<sup>2)</sup> is elnyerte.<sup>3)</sup>

#### 4. §. I. György, III. Péter, I. Pál és II. Tamás püspökök életiratai.

48. **Zalatnaky (I.) György**, 1598—1599. Csakhamar a pécsi püspökségre emeltetett. Mint váci püspökről, *Desericzky, Szentiványi, Megyesy* s egyéb íróknál említés sem fordul elő. Mi *Pray-ra*<sup>4)</sup> és a váci egyházmegye újabbkori Névkönyveire támaszkodva, illesztjük őt be a váci püspökök lajstromába.

49. **Radovits (III.) Péter**, 1599—1608. A váci egyházmegye már sokszor említett kézírata szerint, a zágrábi egyház áldozára, vagy tán az ottani káptalan tagja volt; azután mint a nyitrai püspök helynöke működött. Váci püspökül 1600. évi decz. 15-kén erősített meg Rómában. 1606. nov. 14-kén *Bocskay* Váczott volt, a honnét az általa Bécsbe felküldött pontok 5-dikében, a többi közt, az is kívántatik általa, hogy *Szuhay István*, kamara-elnök, már akkor egri püspök, számüzsessék; *Migazzi Miklós* nagyváradai püspök pedig tovább is a fogságban maradjon. E kívánalmakra azonban a császári válasz az lón, hogy „nem lehet.”<sup>5)</sup> A bécsi pontokat aláírók nevei közt ott van *Radovits* váci püspöké is,<sup>6)</sup> az 1606. évi okmányban, valamint a *gr. Forgách Ferencz* esztergomi érsek és primás, meg a honi papság által II. Mátyáshoz, 1608-ban intézett tiltakozó okiratnak aláírói közt az ő neve is olvasható.<sup>7)</sup> Emlitendő, hogy Rudolf király és *Bocskay István* közt 1606-ban létesült békekötésnek ő volt az egyik ítélő-bírája. Két év mulva, október 11-kén a veszprémi püspöki széket nyerte.<sup>8)</sup>

50. **Eörs-i és Kukoly-i Almásy (I.) Pál**, 1608—1618. Ennek egyik öse, *Jula*,<sup>9)</sup> sz. László király alatt nádori, Péter pedig Kálmán uralkodónk korában vezéri tisztet viselt. Esztergomi helynök s kir. táblai ülnökből a váci püspöki székre lón emelve, melynek birtokában 1610. jan. 27-kén, *Pray* szerint pedig csak 1613. évben

<sup>1)</sup> Ld. *Istvánffy* XXXI. fejezet, az 1603. évnél s *Timont Lib.* IV. cap. XXXI. — <sup>2)</sup> Illetőleg adminisztrálását. — <sup>3)</sup> V. ö. *Desericzky* i. m. 151. 157. 161. s 163. lapokon s a püspökök lajstromában a 13—14. lapokon. — <sup>4)</sup> Ld. az i. m. I. 354. — <sup>5)</sup> V. ö. a győri régészeti és történelmi füzeteket, III. 170. — *Katona: Historia Ecclesiae Colocensis*, II. 67. — <sup>6)</sup> Ld. *Istvánffy*, *Libro XXXVIII.* 518. lapon. — <sup>7)</sup> V. ö. *Péterfy* i. m. Part. II. pag. 194. s *Desericzky* pag. 173—4. — <sup>8)</sup> Ld. *Desericzky* a 172—3. lapon és a lajstromban a 13. l. — <sup>9)</sup> Vagyis: *Gyula*.

erősített meg.<sup>1)</sup> II. Mátyás királynak belső tanácsosa volt; <sup>2)</sup> az 1613. évi pozsonyi országgyűlés az ország határainak biztosí tiszttét ruházta rá. — 1611-ben gr. *Forgách* bibornok Nagyszombatban tartományi zsinatot <sup>3)</sup> tartván, ennek atyái <sup>4)</sup> közt ott ült s aláírta a zsinati végzéseket *Almásy Pál* váczai püspök is. — *Lampe Adolf* írja<sup>5)</sup> 1631. évről valami kéziratból, hogy akkor *Almásy Pál váczai püspök* a váczai reformált egyházat s az ide tartozó kosdi, szadaí, veresegyházi eklezsiákat stb. erősen üldözte s nagyon megzaklatta; és néhány száz ftnyi pénzbüntetés, sőt néhány ember fejének elvesztése alatt, kényszerítette alattvalóit, hogy a budai basától a kath. papok részére védíratot vegyenek ki, a kiket erőszakkal feltölt az ő eklezsiáik részére.

De ez iszonyú eltorzítása a kortannak; hisz *Almásy Pál* váczai püspök 1618-ban már elhunyt, mikép bántalmazhatta és szorongathatta hát 1631-ben Kálvin követőit? Annyi bizonyos, hogy *Váczi Kosd, Veresegyház, Szada, Mogyoród, Tarcsa* s egyéb, ezek vidékén fekvő helyek a váczai püspök uradalmaihoz tartoztak s azok lakói az ő alattvalói voltak s azok jelenleg is; de azon időszakban Budát s az egész váczí megyét a török bírván, a váczí püspök nem csak mi hatalmat sem gyakorolhatott alattvalói íránt, hanem uradalmi területére még csak lábait sem tehetette. Micsoda állítás hát az, hogy Kálvinhitű alattvalóit üldözte, zaklatta s pénzbírságolta? — Megjegyzendő itt, hogy a törökök s mieink között békeség kötöttett egy időre, melyet 1608-ban II. Mátyás király sajátkezüleg irt alá, s a fegyverszünetet II. Ferdinánd is megújította 1625-ben. Állván tehát a béke, vagy *Almásy Pál*, ki 1608-ban neveztetett ki váczí püspökké, vagy *Dallos Miklós*, ki 1622-ben második utódja lön, az említett helyekre kath. papokat küldött, hogy az ősi hitben megmaradt híveket vigasztalnák, nekik a szentségeket kiszolgáltatták stb. s egyzersmind főpásztori íratban is intette őket, hogy néhány száz forintot összegyűjtván, azon a budai basától védíratot vennének, miszerint annak oltalma alatt lekipásztoraik háborítatlanul s minden bántalom nélkül maradhassanak; és hogy főkép a kálvinista prédikátorok s ezek követői által ne bántalmaztassanak.

Ekkor ugyanis a kálvinisták gazdag ajándékaik, alattomos árulkodásaik és fondorlataik által mindent kivinni bírtak a nagyon is megvesztegethető basáknál! Így annyira garázdálkodtak, hogy az ünnepélyesen megerősített békekötés daczára is, a kath lekipásztorokat állomásaikról kivetni nem egyszer megkísérlették. Miért aztán az egyszer már megalkotott rendelete mellett szigorkodó török basa által annak áthágásaért néhányan fejeik elvesztésével lőnek büntetve.<sup>6)</sup>

A szépesi székesegyház 1622. évi leltárában, a 81. sz. a. 4 uj

<sup>1)</sup> Ld. i. m. I. 354. — <sup>2)</sup> Mint többen állítják. — <sup>3)</sup> Így neveztetik az olyan zsinat, melyet az érsek a joghatósága alatti püspökökkel szokott tartani. — <sup>4)</sup> Így neveztetnek a zsinaton ülésel és szavazati joggal bíró egyházi méltóságok. — <sup>5)</sup> Ld. *Historia Reformatae Religionis in Hungaria*. — <sup>6)</sup> V. ö. *Desericzky*, pag. 185—186.



vörös török-szőnyeg említették *Almásy Pál* váci püspöktől.<sup>1)</sup> Azon időben *Dallos Miklós* volt a váci püspök (1622—1623). Lehet azonban, hogy az adományozó *gr. Almássy Pál* váci püspök volt, mert mint ezen leltár homlokán láthatni, ez időben a család egy tagja, *Almássy János*, a káptalannak tagja és dékánja volt, a kinek kedvéért történhetett az adományozás.<sup>2)</sup> — Hogy *Almásy Pál* váci püspöknek Nagyszombatban saját háza volt és pedig a „káptalan-utczá“-ban, kitűnik Pázmány egy okmányából, mely szerint Nagyszombatban a nemes ifjak részére egy intézetet<sup>3)</sup> alapít 1619-ben.<sup>4)</sup>

51. **Balásfy (II.) Tamás**, 1621—1622. Nemes nemzetségből eredett, született Kolozsvárott; előbb a győri káptalanban örkanonok, sz. Adorján zalavári apátja, sz. Salvator kapornaki prépostja s 1613. évtől bosoni püspök volt; 1618-ban pozsonyi prépost lett. A káptalan által magának adományoztatta sz. Adalbert és sz. György javadalmait, sz. Lászlót 1621-ben még mint váci püspök is birta, valamint a pozsonyi prépostságot is, még mint pécsi püspök is megtartotta, melyre 1622. évben mozdíttatott elő. Mint ilyen meghalt 1625-ben.<sup>5)</sup> — A *Lőrinczi* helység, Nógrádmegyében, mely a váci püspökséghez tartozik, díjtalanul átiratott *Jagóffi Ferenczre* 3000 magyar forint lefizetése fejében. Kelt a füleki várban 1621. július 6-kán.<sup>6)</sup> Igen tudós egyháznagy volt s a szent irodalmat több kitűnő művel gazdagította.<sup>7)</sup> Szorgalmas, rettenthetlen, de házsártos főpap volt.<sup>8)</sup>

### III. FEJEZET.

#### A püspökök életrajzainak folytatása 1622—1681.

1. §. VI. Miklós, VI. István, II. Pál, II. György és Gergely püspökök életiratai.

52. **Dallos (VI.) Miklós**, (1622—1623). Győrött született; *örkényi Dallos János*, a város előkelőbb és vagyonosabb lakói közé tartozott. Az 1582. és 1587. években a város birája volt, s az utóbbi évben *Grebecsi Ilona*, Györmegye alispánjának leányától már négy gyermek atyja,<sup>9)</sup> kik között Miklós volt az első-szülött.<sup>10)</sup> Születési évét nem ismerjük, ifjúsága, tanulmányai s első alkalmaztatásáról

<sup>1)</sup> „A Rssmo Dno Vacienſi“ áll a leltár szövegében. — <sup>2)</sup> V. ö. Egyházművészeti lapok, 1882. IX. sz. szeptember, 268. l. — <sup>3)</sup> Convictus-t. — <sup>4)</sup> V. ö. Győri tört. és régészeti füzetek, I. 164—5. — <sup>5)</sup> Ld. Frankl: Pázmány Péter és kora, I. 396. — <sup>6)</sup> Ld. Frankl és Ráth: „Dallos Miklós győri püspök politikai és diplomatikai iratai“ című művét. Esztergom 1867. a 168. l. — <sup>7)</sup> V. ö. Horányi: Memoria Hungarorum I. 106—7. Pray I. 354. Lányi-Knauz Egyháztört. II. 428—430. a hol érdekes és ritka művei elsoroltatnak. Pauer i. m. 438—440. l. — <sup>8)</sup> Knauz-Lányi i. m. II. 428. l. — <sup>9)</sup> Miklós testvérei voltak: János Erzsébet s Veronika. — <sup>10)</sup> Ráth K. közleményei alapján.

mitsem tudunk. Az ismeretes adatokban mint egri kanonokkal találkozzunk vele először, mely<sup>1)</sup> javadalmat bizonyára korán szerezték meg neki képessége és érdemei. 1609. szeptemberben Bécsbe küldé őt káptalan, bizonyos idegen kézrekerült tizedei és egyéb jövedelmei visszaszerzésének érdekében a király és kormányférfiak támogatását kellvén ott kieszközölnie. Igyekezetei buzgók lehettek, de úgy látszik, nem voltak sikeresek.<sup>2)</sup> Később az esztergomi főkáptalanba helyeztetett át, hol rövid idő alatt zólyomi főesperessé és olvasó-kanonokká lett.<sup>3)</sup> Mint ilyent küldé őt a káptalan 1616. október-hóban Prágába *Pázmány Péter*hez, az új primáshoz, hogy e főpapot káptalan nevében üdvözlje.<sup>4)</sup>

*Pázmány Dallos*t bizalmával tisztelte meg. Midőn 1617-ben közte és Körmöcz városa közt a mozgalom és vásárjog kérdésében surlódások támadtak, és azok kiegyenlítése végett királyi biztosok küldettek, az érsek saját személyének és az érsekség érdekeinek képviselésével *Dallos*t bizta meg, ki is a rábizott ügyben lelkiismeretesen járt el.<sup>5)</sup> A következő 1618. évben tartott királyválasztó országgyűlésen *Lósy Imrével*, mint káptalanának küldötte jelent meg. Élénk figyelemmel kísérte a tanácskozásokat, melyeket érdekes naplóba jegyzett föl s küldőt is az országgyűlés mozzanatairól szorgalmasan értesítette.<sup>6)</sup> Szokása volt neki az ily naplók vezetése; minden fontosabb eseménynek, melyben része volt, részleteit hiven s pontosan följegyeztette.

A király őt 1619. május 23-kán pécsi püspökké nevezte ki, mely egyházmegyének azonban csak címét viselte, legnagyobb része a törökök által lévén elfoglalva. Jövedelmei alig haladták meg a 200 — 300 magyar forintot;<sup>7)</sup> hihetőleg ezért s ugyan akkor neveztetett ki *királyi tanácsossá*.<sup>8)</sup> Ekkor, midőn *Bethlen* első támadása a királyi trónt, az országot és a kath. egyházat végromlással fenyegeté, a király hívei fokozott ragaszkodással csoportosultak körébe, hogy őt tanácsaikkal támogassák a súlyos viszonyok közepette; kivált azon magyar főpapok, kik a közelgő vész elől Bécsbe menekültek s ezek egyike volt *Dallos* is. És ezen időpontnál veszi kezdetét az ő *nyilvános politikai tevékenysége*; ekkor kezd jelentékenyebb mérvben részt venni a közügyekben. Kikéri véleményét a fontosabb ügyek és kérdésekben; avatott jeles véleményeket szerkeszt; fontos megbízatásokat nyer; meghivatik a titkos tanács üléseibe is, midőn magyar ügyek tárgyaltnak. Mint jó katolikus és igaz hazafinak elborult lelke, midőn azon nyomort és a sokoldalú szerencsétlen következményeket

<sup>1)</sup> Memoria Consecrationis Basilicae Strigon. 149. l. — <sup>2)</sup> Ld. Bécsből szept. 19-kén irt levelét egy kanonoktársához. Eredeti fogalmazat. Győri káptalan országos levéltárában. — <sup>3)</sup> Mem. Cons. Bas. i. h. — <sup>4)</sup> *Pázmány* említést tesz *Dallos* látogatásáról Thurzó nádorhoz irt levelében, 1616. nov. 6. — <sup>5)</sup> *Dallos* eljárásáról s az ügy menetéről tudósítja *Pázmányt* 1617. szept. 4-kén. Eredetije a primási levéltárban. — <sup>6)</sup> V. ö. a naplótöredéket 1618. márcz. 25. és ápr. 3-ról Frankl és Ráth idézett kiadásában Esztergom, 1867. az I. sz. a. — <sup>7)</sup> V. ö. Koller i. m. VI. 373. — <sup>8)</sup> Nem ok nélkül sürgeté *Dallos* 1621. jun. 17-kén kir. tanácsosi fizetését. Pray i. m. I. 257. l.

szemléle, melyeket az elhatalmasodó fölkelés maga után vont, s a melyeket egy iratában éles vonásokkal, élénk színekkel rajzolt.<sup>1)</sup> *Dallos politikai és diplomatai bokros teendői közben* 1622. jun. 17. és október 11-ke közötti időben a pécsi püspökségről a váczira helyeztetett át.<sup>2)</sup> De nem sokára, az azon időben jövedelmezőbb, mert a töröktől ment, — győri egyházmegye püspöki székére emeltetett 1623. május 5-kén,<sup>3)</sup> s egyuttal Györmegye főispánjává is kineveztetett.<sup>4)</sup> De még el sem foglalhatta püspöki székét, már is ujra a diplomatai tere hitta őt, az országot fenyegető veszélyek közepette a királyi bizalom.<sup>5)</sup>

Felhozzuk itt, hogy Dallos, mint váczai püspök panaszkodva említi, miszerint az 1621. évben Bethlen Gábor erdélyi fejedelem a holdmezővásárhelyieket kivenni törekedett, a hozzá intézett irat szerint, a dézsmaadási kötelesség alól. — *Dallos Miklós püspök 1622. év elején kelt véleménye „a nikolsburgi okmányok kicserélésének és a békeföltételek végrehajtásának módjáról“* czimű XII. közlemény<sup>6)</sup> közepe táján ez fordul elő: „Minthogy pedig a váczai püspökség javait azelőtt földő Almásy Pál váczai püspök birta légyen, a kinek utódja Dallos M. lett, ezen utódlást adják tudtára a nógrádi várkapitánynak és intsek meg azt, hogy a püspököt javainak birtoklásában védelmezzék.“ Ugyancsak Dallos Miklós váczai püspök azon kérdés fölötti véleményében: „mily magatartást kelljen Bethlen fejedelem békebiztosításai iránt tanúsítani?“ — a többi között így ír: „A váczai püspökségnek Tiszántúl birt tizedeit békében engedje haszonbérletetni. A mult évben ugyanis a fejedelem a hmvásárhelyieket, a hozzám intézett irata szerint, kivenni igyekezett. A mely példát követvén a nagytúriak, ők is igyekeztek magokat a tizedek alól mentesíteni. 1622. évben én birtam haszonbérben Nagy-Túrt és előttem mások.“<sup>7)</sup>

Főmlgú és földő Simor János esztorgomi érsek és bibornok, *Dallos Miklósnak politikai és diplomatai iratait*, melyek a győri káptalan levéltárában odáig ismeretlenül lappangtak, *Frankl és Ráth* történetbuváraink által kiadatván,<sup>8)</sup> kijelölte hazai történetünkben azon helyet, a mely őt megilleti s melyet eddig is csak történeti irodalmunk mostoha viszonyai gátolták elfoglalni; biztosítván nevének a dicsteljes emlékezetet, buzgó tevékenységének egyik jutalmát; oda állítván őt a püspökök tiszteletet keltő sorába, melyben oly sokan vannak, kik az egyház és vallás apostolai, a haza és trón támaszai tudtak lenni, s mig kitünő államférfiak voltak, mint jeles főpapokat is dicsőíti az egyháztörténelem.<sup>9)</sup>

**53. Kis-Sennyey Sennyey (VI.) István, 1623—1628. Kir.**

<sup>1)</sup> Ld. Frankl és Ráth-ot az i. m. II. sz. a. — <sup>2)</sup> Ld. Pray i. m. I. 257. —

<sup>3)</sup> Ld. az 1843. évi győri Névkönyvet a 28. l. — <sup>4)</sup> V. ö, Syllabus Episcoporum Jaurinensium, pag. 61. — <sup>5)</sup> Mi e nagy főpap ezen életiratát Frankl és Ráth említett kiadványából merítettük. — <sup>6)</sup> Ld. ezeket az i. m. 93. l. — <sup>7)</sup> Ld. u. a. a 214. lapon.

— <sup>8)</sup> Esztergomban, 1867. évben. — <sup>9)</sup> Ld. Frankl és Ráth i. m. előszavát az 1. és 2. lapon.

táblai ülnök, buda-felhévvízi Szentháromságról czimzett prépost<sup>1)</sup> s boszniai püspök volt. Majd a váci püspöki széket nyerte, s mint ilyen, *Szentiványi* szerint csak 1627. január 27-kén erősítettett volna meg.<sup>2)</sup> A váci főpásztori méltóságra II. Ferdinánd király emelte őt, a kinek *Pázmány Péter* esztergomi érsek és bibornok ajánlotta őt, 1623. ápril 28-kán Pozsonyban kelt iratában, szépen indokolván abban, hogy tehát méltóztatnék ő Fölségének *Dallos Miklós* váci püspököt a győrire áthelyezni és a *váczi*, meg az alkoriátnokságra *Sennyeyt* nevezni ki, kinek jövedelme ilyképen 2—3000 ftal szaporodnék.<sup>3)</sup> A római császár követe lévén, *Bethlen Gábor* menyegzőjén, 1626-ban *Kassán*, hová e fejedelem *Pázmány* bibornokot is igen barátságos iratban meghitta, a lakodalom napján, írja *Kemeny János*, a legelső táncz a völegényé lön, azután a menyasszszonynyal<sup>4)</sup> a római császár követe, *Sennyey* püspök tánczolt, ki mivel papi ember vala, a volt a mód: hogy egy szép keszkenőnek egyik végét a pap úr, a másikat a menyasszszony fogta, s ugy tánczoltak.<sup>5)</sup>

II. Ferdinánd megparancsolván 1626-ban, a mohácsi vész után, Budáról a török elől, a budavári Bold. Szűz Máriához czimzett várbeli plébánia Pozsonyba szállított templom kincseinek, majdnem egy század mulva, e városi tanács részéről leendő kiszolgáltatását a pozsonyi káptalannak, ezen alkalomra a pozsonyi városi tanács részéről a megbízottak voltak: *Sennyey István* váci és *Dávid Pál* pécsi püspökök, a kik is *Bielvay Tamás*, *Kápolnai Jakab* és *Csepreghy Jakab* pozsonyi kanonokok jelenlétében, ama templomkincseket a nevezett tanácstól hiány nélkül átvették. A káptalan ezen átírásról 1626. jun. 20-kán bizonyító iratot bocsátott ki a városi tanács részére, melyben azon kincsek egyenként felsorolják.<sup>6)</sup>

Valamint 1593., sőt előbb, 1539. években már őszszeirattak a váci püspökség javai és jobbágysai, ugy 1628-ban is a Nógrád-, Pest-Solt-, Csngrád- és Külső-Szolnok vgykben is leltározattak a váci püspökség javai,<sup>7)</sup> melynek székéről *Sennyey* előbb a veszprémi, aztán pedig a győri főpásztorságra emeltetett, s mind e helyeken egyszersmind kir. tanácsos és korlátnok is volt.<sup>8)</sup> *Telegdy* érsekkel a slávoniai rendek gyűléséről, melyen elnököltek, visszaszajóvén, meghalt 1635. évben. Híre járt, hogy a németek megmérgezték.<sup>9)</sup>

**54. Felső-Tál-i vagy felistáli<sup>10)</sup> Dávid (II.) Pál,** 1628—1630. Királyi ítélőtáblai ülnök s előbb kinevezett tiinninn-i püspök volt, 1626. márcz. 26-kán a pozsonyi prépostságot a pécsi püspökséggel nyerte, s szkalkai meg ludányi apát is volt; 1628-ban II. Fer-

<sup>1)</sup> Ezen egykori híres társas-káptalan préposti czimét 1631—1882-ig ki sem viselte. — <sup>2)</sup> Dissert. paralipom. pag. 78. — <sup>3)</sup> Ld. *Pázmány P.* levelezése, Frankl Vilmostól I. köt. Bpest 300—1. lap. — <sup>4)</sup> Ez Brandenburgi Katalin volt. — <sup>5)</sup> Ld. *Lányi i. m.* II. 302. — <sup>6)</sup> Ld. a győri tört. és rég. füz. III. 88—94. — <sup>7)</sup> V. ö. *Bubla Elenchusát* a 61. sz. a. s az idézett éveknél. — <sup>8)</sup> Ld. *Szegedy: Cynosura Juris Hung.* s 1625. határozatban és Bel-t III. 126—7. — <sup>9)</sup> V. ö. *Lányi i. m.* 303. — <sup>10)</sup> Pozsony-megyében ma is létezik Fel- s Alistál nevű helység.

dinánd sz. Katalin kápolnáját a javazalmas házzal adományozta neki Pozsonyban. Ugyanazon évi július 3-kán váczai püspök lett.<sup>1)</sup> Mint ilyen jelenvolt, a *Pázmány* által 1629. okt. 4-kén Nagyszombatban tartott egyházmegyei zsinaton.<sup>2)</sup> 1630. okt. 1-jén Losonczon kelt apró, már elhomályosult s nehezen olvasható iratában *Tárnoki János* váczai tisztartó számadást és információt küld ezen váczai főpásztornak. — Ezen bibornoknak hű és igen kedves embere volt mindvégig. 1630. okt. 24-kén a veszprémi püspöki székre helyzetetett át. — Utódja lett a váczai széken:<sup>3)</sup>

**55. Trakostyáni gr. Draskovics (II.) György, 1630—1636.**

A politikai és hadi pályán babérokat aratott híres Draskovics-nemzetségnek sarja, melynek alkotója hajdanta *Dragos* vagyis *András* volt. Az egykor oly nagy szerepet vitt Draskovics-nemzetség maig is főnáll Horvátországban.<sup>4)</sup> 1628-tól a pornói apátságot<sup>5)</sup> bírta s 1630-ban *Dávid Pál* lemondván a pozsonyi prépostságról, mind ebben, mind pedig a váczai püspökségben utódja lett. Esztergomi hegyről nevezett sz. Tamás prépostja<sup>6)</sup> és kanonok is volt. Előbb a pécsi püspöki széket is bírta, és a vácziról 1636. okt. 22-kén a győri egyházmegye főpásztorává neveztetett ki. — A gr. *Csáky*-ak kassai ágának levéltárában maig is fönvan II. Ferdinánd királynak *Brandenburgi Katalin*hoz intézett latin szövegű levele, melyben írja, hogy trakostyáni Draskovics György váczai püspököt, ki tanácsos ur volt, küldi hozzája, és kéri, mikép őt teljes bizalmával ajándékozza meg. Ezen irat *Laxenburgban* kelt 1632. május 1-én.<sup>7)</sup>

**56. Nagyfalvay Gergely,<sup>8)</sup> 1636—1638.** A győri székesegyházi káptalanban előbb örkanonok volt s mint ilyen szerémi püspökké s egyszerűs mind szalavári és kapornaki apáttá<sup>9)</sup> is léptetett elő. Majd a váczai püspöki székre emelte őt a fejedelmi kegy,<sup>10)</sup> s mint ilyen a növendékpapság nevelésére 8500 ftnyi alapítványt tett. Jelenvolt a *Lósy Imre* primás által Nagyszomban 1638. évben tartott zsinaton s a vitás ügyek elintézésére kiszemelt bírák egyike volt.<sup>11)</sup> — Utódja lett hat évi székiüresség multán:

**2. §. II. Mihály, III. László, V. János és III. Tamás életiratai.**

**57. Kopcsányi (II.) Mihály, 1644—1646.** Mint győri kanonok és sz. Mórincz bakonybéli apátjának 1637-ben a pozsonyi prépostság

<sup>1)</sup> Desericzky catalog. pag. 14. — <sup>2)</sup> Péterfy i. m. II. 234. stb. — <sup>3)</sup> Ld. a püspöki irattárban. — <sup>4)</sup> A nemzetség itteni ősfészke a Biszák vagy Mikács várában létezik, a Kőrösmegyében, hol az irattárban 19 db árpádkori okmány van, a vegyes korszakból 615 s az újabb korból 1060. Ld. Archeol. Értesítő-t, 1872. VII. köt. 5. sz. 86. lap. — <sup>5)</sup> Ezt a soproni jézus-társasági Collegium alapítására adta és 40,000 tallért mint győri püspök. Ld. Lányi i. m. II. 304. — <sup>6)</sup> Hist. Cap. Pos. 241. l. — <sup>7)</sup> Századok, 1878. nov. füz. a. 626. l. — <sup>8)</sup> Többen tévesen írják Györgynek. — <sup>9)</sup> A szegényebb püspökséghez mindig kapcsoltak a kinevező királyok egy jövedelmező prépostságot vagy apátságot. — <sup>10)</sup> Megerősített 1640. aug. 13. Ld. Szentiványi i. m. 78. l. — <sup>11)</sup> Péterfy i. m. II. 374.

adományoztatott, és birta a szerémi püspökséget is, honnét 1644. szept. 13-kán, az annyi hirneves nemzetségből eredett és oly kitünő főpásztorok által dicsőített váci püspöki székre emeltetett,<sup>1)</sup> és itt 1646-ban elhalván, végrendeletében, mely a pozsonyi káptalan levéltárában őriztetik, a szegényeket tette örököseivé és a győri katonai kórodát.<sup>2)</sup> — Különben még, végrendelete szerint, 1646-ban az elaggott papok intézetének *Kopcsányi* 1000 magyar forintot, az érseknek 6 lovat és hintót, soprnyi boraiból 60 nagyobb hordót, a pozsonyi kanonokoknak fejenként 2 aranyat, selyemkötésű misekönyveit, a sámóth-prépost-teleki szentegyháznak 125 ftot, prépost-utódjának gyémántos és rubintos aranykeresztjét, a pozsonyi sz. Ferenczrendieknek 150 ftot, a nagyszombatiaknak a szentegyház kijavítására 300 ftot, a pozsonyi apácáknak 50 ftot, Marienthállba 100 ftot és 10 kőst, a prépostházban lévő gabonáját egyenlően osztotta föl a pozsonyi jezsuita-társoda, a márientháli kolostor és *Hajóssy Menyhért* között, a leégett zágrábi kolostorra 200, a nagyszombati jezsuita-társodára 100 ftot, más 10 sz. fereczrendi kolostornak egyenkint 50 ftokat, összesen 500 ftot adományozott.<sup>3)</sup> *Hajóssy Menyhért* nevű rokonának és nővérének 1100 ftot, 3 lovat, 3 hintót, 4 tehenet, és egyéb a püspöki javakon létező házi állatokat és élelmi szereket; azonfölül 11 ezüst kanalat és 2 aranyozott ezüst-serleget, róka- és czoboly-prémes kontőseit; *Gyurka* fogadott és általa nevelt legénynek egy lovat vétetett 20 talléron, egy pár pisztolt és 15 ftot adott neki.<sup>4)</sup>

58. **Hosszútóthi (III.) László**, 1646—1647. A híres *Márk*-nak, ki 1305-ben kapitány volt, nemzetségből eredett, előbb a szépesi társas-káptalan prépostja s királyi táblai ülnök volt. A vasmegeyi Sorkoházáról való. Szépesi préposttá való kinevezetése után csak 8 év múlva, 1614. nov. 2-kán szenteltetett pappá, mire 1616-ban tényleg is átvette a prépostságot. — Aztán, megtartván a nevezett prépostságot,<sup>5)</sup> erdélyi főpásztor, majd nagyvárad és utóbbi váci püspök lön 1646. ápril 3-kán. Az ország határait megállapító fontos ügyben kétszer is működött, mint követ, s egyszer 1647-ben, már mint váci püspök, az elzalogosított lengyel városok visszaváltása ügyében, királyi biztossal Lengyelhonba küldetett.<sup>6)</sup> Ezen püspök alatt a kecskeméti csekély számú kath. hívek, a nagyszámú Kálvinhitűek között, lelkipásztor nélkül lévén, a sz. Ferenczrendiek tartományi gyűléséhez Gálóczra iratot intéztek, melyen 2—3 rendi papot kértek a hívek lelki vigasztalására, felajánlván nekik a telket is, melyen kolostort építenének. A mibe *Lippay* primás és *Hosszútóthi László* váci püspök iratilag is beleegyeztek, s ezen ntóbbi a hívek gondozását csakugyan rájoktis bízta.<sup>7)</sup> — Meghalt 1648-ban Wagner szerint.

59. **Püsky (V.) János**, 1649—1650. Előbb esztergomi és szkal-kai apát volt, 1637-ben csanádi püspök lett s 1644-ben nyitrai; 1648-

<sup>1)</sup> E püspökről több régi író hallgat. — <sup>2)</sup> Pray I. 355. II. 393. — <sup>3)</sup> Lányi i. m. II. 37. — <sup>4)</sup> U. a. II. 137. — <sup>5)</sup> Hogy legyen miből magát főtartani. — <sup>6)</sup> Desericzky i. m. pag. 17. — <sup>7)</sup> V. ö. Desericzky, u. o. pag. 190.



ban a pozsonyi prépostságot és a sághit nyerte, és mint törődött erejű, 1649-ben a váci püspökséget. A következő évben pedig már kalocsai érsek és egyszersmind a győri püspökség administratora lett, és ezen utóbbi helyen, miután annyi egyházi javadalmat és méltóságot lett volna szerencsés bírni, 1657. évben elhunyt.<sup>1)</sup> II. Ferdinándnak mint kir. tanácsos jó szolgálatokat tett.<sup>2)</sup> — *Lányi* írja ezen v. püspökről, hogy a verebeket káros voltuk miatt ki nem állhatta, s azért, mint a szanyiak bizonyítják, egyért-egyért kész volt fizetni egy fillért.<sup>3)</sup> — Miért „*Verébvesztő*“-nek is nevezte a köznép.

60. **Lelőczy Tarnóczy (II.) Mátyás**, 1651—1655. Született *Alsó-Lelőczon*, Nyitra megyében, ősi nemes nemzetségből vevén származását, mely ott maig is fönvan. Atyja *Tarnóczy János* lovagrendi vitéz, anyja *Viszocsányi Ilona* nemes nő volt. Iskoláit kitűnő előmenetellel elvégezvén, fölvétetett az esztergom-főmegyei papnövendékek közé, s mint ilyen a bölcsészetet Olmützban, a sz. hittudományt a Pázmány-intézetben végezte Bécsben. 1631-ben áldozárrá szenteltetett, s aztán magát a legodaadóbb buzgalommal szentelte a lelkipásztorkodásra. Csalóközből lett plébános, a hol ezen időtájban az ázsiai epemirigy dühöngött; hogy mily lelkiismeretesen ápolta ő ott a betegeket, azt az Úr az élet könyvébe jegyezte föl. *Kereskény* nevű közösségben, nem minden életveszély nélkül, az eretnekektől viszszafoglalta a templomot, előbbi jogos tulajdonosaik, a katolikusok részére. Lelkipásztori érdemei jutulmaul a nagyszombati papnövelde igazgatójává neveztetett ki. Majd esztergomi kanonok és sz. Adorján szalavári apátja lett s utóbb esztergom-főmegyei helynök. 1651-ben csanádi püspökségre emeltetett, s így ezen előbbi diszes állását csak hamar elhagynia kelle. Az elárvult csanádi egyházmegyét ő maga személyesen bejárni s meglátogatni készült, és pedig gyalog, egyszerű sz. ferenczrendi öltözkében. De ezen szándékát barátai meggátolták, tanácsolván neki, hogy inkább menjen az időközben neki adományozott szepesi prépostságba, hol üdvösebben fejtheti ki apostoli működését, mint a csanádi egyházmegyében, hol a török babonáság csak ártana czélba vett jóakaró működésének.<sup>4)</sup> És így el is határozta magát, hogy Szepesmegyébe, rendeltetési helyére utazik. Amint 1650. évben Rómából, a csanádi püspökségre való megerősítése megérkezett, ugyanazon évi szept. 4-kén püspökké szenteltetett a szepesi székesegyházban. Ez alkalommal, hogy e kitüntetés ünnepélye nagyobb és fényesebb legyen a szepesi egyházmegyére nézve, látványossággépen jelent ő meg a sz. ténykedésnél, mint sz. *Gellért* öltözve föl, ki egykoron csanádi püspök és vértanu volt.<sup>5)</sup>

1654-ben a pozsonyi prépostságot nyerte s jóval előbb, t. i. 1651. évben decz. 28-kán a váci püspöki széket, melyet a szepesi

<sup>1)</sup> V. ö. Memoria Eptus Nitriensis pag. 362. — <sup>2)</sup> Desericzky i. m. 17. — <sup>3)</sup> V. ö. i. m. II. 304. — <sup>4)</sup> V. ö. Wagner: *Analecta Scepusiensia* III. 107. — <sup>5)</sup> Ld. Wagnert. u. o.

prépostságból helynöke által kormányzott. Ennek Nagyszombatban szept. 10-ről kelt iratában utasítást küldött a váci püspökség uradalmainak igazgatására nézve.<sup>1)</sup> Ezen püspök 1652. márcz. 1-jén a nógrádi várban, a hol egyideig székel, összehívta a váci püspökség 5 vgye területén létező tizedeinek lajstromát.<sup>2)</sup> 1653. évben készítette el ezen püspökség javainak Urbariumát fötdő *Korompay Péter*, ekkor a váci püspök általános helynöke, és tizedeinek meg javainak hasonbérője.<sup>3)</sup>

Szepesmegyébeni kormányzása idején nagy látogatásnak örvendett a kluknoi kies mezőkön most is főnálló sz. *Anna-kápolna*. Hogy a hívek kegyeletos látogatása még jobban fejlesztessék, Tarnóczy prépost így rendelkezett: „*Tarnóczy Mátyás* váci püspök és szepesi prépost emlékeztetem ezen levelemmel mindazokat, a kiket illet: Hogy miután a Jézus-társaság tdő atyái kérelmére, kik a Krisztus Urunk vére által megváltott szepesi keresztények lelki üdvére örködnek, és azt, valamint Isten dicsőségét előmozdítani akarják, Méltóságos *Vesselenyi Anna* asszonyaság a somogymegyei kluknoi területen létező Anna-forrás mellett egy kápolnát építtetett kőből, és ebben a fönt érintett tdő atyák gondja által a hívek jámbor ájtatosságát napról-napra emelkedni látja, ez oknál fogva elhatároztam e kápolna lelki igazgatását és gondját a tdő jezsuita atyákra bízni; a mint azt minden jobb módon elrendelem s megengedem, saját, e részben nekem adományozott tekintélyemnél fogva, örök időkre, jelenlegi levelem erősítő bizonyosságtétele folytán, melyet saját kezem aláírásával és szokott pecsétemmel elláttam. Kelt Szepeshelyt préposti lakomban, 1653. jan. 10. *Tarnóczy Mátyás* váci püspök.”<sup>4)</sup> — Ezen okmányból megtudjuk, hogy a kluknoi kápolna nem olyan régi épület, mint azt sokan hitték, és megtudjuk ennek alapítóját.

1653. jan. 10-kén, hogy Tarnóczy az elődje, *Hosszszútóthy László* prépost által elvált s évenként a magyarországi iskolákra adandó 2000 ft fizetésétől szabaduljon, — átruházta a „*Corporis Christi Capella*”<sup>5)</sup> javadalmait a jezsuitákra, III. Ferdinánd király engedélyével. Ez időtől fogva tartozott e kápolna javadalmainak fele-része a szepesi, fele-része meg a szathmári jezsuita-rendházakhoz. *Tarnóczy* váci püspökhöz *Lippay György* primás és esztergomi érsek 1654-ben iratot intézett, intvén őt, hogy néhány ifjút kispapnak bevévén, őket Nagyszombatba küldené, ellátásukról gondoskodnék, mikép így ott papokká képeztezhessenek. Mire *Tarnóczy püspök* *érzékenyen panaszkodva jegyzé meg, hogy az oly tágas váci egyházmegye területén már csak öt kath. plébánia van, és hogy mint püspök csak 3 helyről kapván tizedet, jövedelme oly csekély, hogy állásához illőleg alig képes magát a szükségességekkel ellátni.*<sup>6)</sup> — III. Ferdinánd király több igen fontos or-

<sup>1)</sup> Megvan a püspöki irattárban, egyszerű töredékben. Ld. a Buhla-Regestrumot, 10 pag. — <sup>2)</sup> Ld. u. o. 3. pag. 38. — <sup>3)</sup> Ld. u. o. — <sup>4)</sup> Ld. Wagner i. m. III. 108. — <sup>5)</sup> Krisztus teste kápolnája. — <sup>6)</sup> V. ö. Kazy Ferenczet Istvánffy folytatásában.

szágos ügyek végrehajtását bízta rá, a többi közt a Morvahon felé eső országhatár megállapítására kiküldött bizottságban is tevékeny része volt.<sup>1)</sup> Mikép *Győry János* váci kanonok és *Zlinszky Imre* királyi ember s tek. Pest, Pilis és Solth megyék szolgabírája 1719. febr. 18-ki iratukban bizonyítják, Tarnóczy Mátvás püspök 1655. évben a szeged-alsóvárosi sz. Ferenczrendi kolostor részére oltár-követ szentelt, melynek hátuljára ez van írva latinul: „Alkalmaztatik a szegedi templom részére általam, *Korompay Péter*, váci általános püspöki helynök által 1655. május 31-kén. Ez a helynök u. e. évi aug. 13-kán a váci püspökség várából, Nógrádból ír a jubileumi bucsu hirdetése ügyében a szeged-alsóvárosi sz. Ferenczrendi kolostor főnökének, az esztergomi érsek meghagyása folytán. (Ld. a püspöki iratárban.)

Azon nemes tette után, melylyel, mint föntebb láttuk, a szatmári és szepesi jezsuitákat szép adományával látta el, *Tarnóczy* nem sokáig volt az élők közt. Ugyanis férfi-korának virágában, nem lévén még 50 éves, meghalt 1655 évben; amint szenny és folt nélkül élt, úgy mult is ki a világból. Azt mondja fölöle a szepesi prépostok névsorának egy kézírata, hogy: „*Az Istennel való ritka egyesülés és mély alázatosság férfia volt, ki a császár által neki följajánlott esztergomi érsekséget elfogadni nem akarta.*“<sup>2)</sup> A Jézus-társaságnak írta át *Paloczay Istvánnál* kamatozó 7805 ftnyi összegét és 4000 ft készpénzt; az érseknek 3 hordó lizskai bort, két szépen himezett erszényt, kehelyterítőt stb. hagyott végrendeletileg; többi boraiból három hordót a pozsonyi jezsuiták a király ő Főlsége számára szemelnek ki, a többit pedig ők tartják meg, valamint öltözeteit, czobolmentéit s szőnyegeit is. A soproni és szepesi pinczéiben lévő borai, pozsonyi gabonája, kocsik, ezüst-szerek stb. ára a szegények, szerzetesek, s a kir. rendelet értelmében, közpapnöveldére fordíttassék. *Mászt* falvát Pozsonymegyében 8000 ftban bírá és a jezsuitákra már régen átruházta; más 2000 ftjából a nagyszombati társodában egy nyitramegyei protestánsból kath. hitre tért vagy más jezsuita növendéknek kelle elláttatnia az ő intézkedése folytán.<sup>3)</sup> — *Halálának oka a következő volt:*

A viszcsoányi kastélyban őriztetik *Tarnóczy* prépost és püspök arcképe, holta után fölvéve, melynek hátsó oldalán következő történet olvasható: „*Mlgos és földő Tarnóczy Mátvás* szepesi és pozsonyi prépost 1655. évi aug. 17-kén eljött a cisterciták *vellehrádi* (Morvaországban) kolostorába, a hol másnap sz. Bernárd ünnepén pontificált, s a reá következő napon bucsut mondván a szerzeteseknek az ebédlő teremben, eltávozott. Utját *Polcsovics* falu felé vette, kíséretében volt *Salix János* apát; egyszerre csak ketté tört a szekér rudja a lovak elvadultsága folytán; de a rúd kiigazítása után tovább foly-

<sup>1)</sup> Desericzky: *Catal. Episcoporum*, pag. 17. és 191. — <sup>2)</sup> Wagner i. m. III. pag. 110. — <sup>3)</sup> V. ö. Lányi: *A Magyar Katholikus Clerus érdemei*, II. 37.

tatta útját. De ime megszire nem haladhatott, a szekér legerősebb kereke széthullott, a mi rossz omennek vétetett. Új kereket nem bírtak az egész faluban kapni s így kénytelenek voltak a vellehrádi klasztromba irni és egy új szekeret kérni, melyen visszazahajtottak Vellehrádra. Ott maradt tehát *Tarnóczy*, hisz mert más napra ki volt tűzve a nagy Jubileum megünneplése. S amint a pontifilális szent mise után *Tarnóczy* látta az egybegyűlt nép sokaságát, elhatározta magát a bérmlás szentsége kiszolgáltatására, mi közben a hideg láz vett rajta erőt. Kérték erre őt, szüntetné be a szentség kiszolgáltatását; de ő nem tágitott s folytatta szent ténykedését, mi közben a betegség őt lesújtotta. Pár nap múlva jelezte az orvos közelgő halálát. Szent Ágoston napján kért a beteg prépost magának egy szent misét tartatni, mely alatt meggyónt kétszer s ugyan annyiszor a jubileum formulája szerint fölordoztatott, mi közben az utolsó-kenet szentségét fölvette. Végre aug. 30-kán esti 7 órakor, több mint 20 vellehrádi cistercita szerzetes jelenlétében kiadta szent lelkét. A földnek viszszaadtván, az általa választott helyen, az apátok közt nyugszik.<sup>1)</sup>

Eddig a kép története. — A szepesi jezsuiták, kiknek *Tarnóczy* nagy pártfogójok és jótevőjök volt,<sup>2)</sup> forró hálájok és kegyeletök jeleül, ezen sirirattal örökiték meg emlékét a szepesi székesegyházban: „*Assmo Dno Domino Mathiae Tarnóczy Episcopo Vacienti, Praeposito Posoniensi et Scepusiensi vero Patri ac Fautori suo gratioso Societas Jesu erexit. Obiit Anno MDCLV.*“<sup>3)</sup>

61. **Zongor (I.) Zsigmond**, 1655—1658. Előbb 1625-ben nyitrai főesperes, sz. Kozma és Damián ludányi apátja, 1644-ben csanádi püspök s 1645-ben sz. István esztergomvári prépostja volt, *Lippay György* ottani érsek adományozása folytán. Majd 1648-ban nagyváradra és 1655-ben váci püspök és pozsonyi prépost is lett a fejedelmi kegy folytán. II. Ferdinánd király még 1625-ben adott ki egy okmányt, melyben meghagyta, hogy az elhalt főpásztorok hátramaradt javai papnöveldek föllállítására fordíttassanak. Az 1638. évi nagyszombati zsinat által e célra kinevezett igazgatók egyike volt *Zongor* is, kinek törekvései folytán, a török-uralom és eretnek-tanok miatt, oly igen elpusztult váci egyházmegye részére neveltetendő 4—6 kispap ellátására gyűlekezett össze a jelzett módon pénz.<sup>4)</sup> Mint már váci püspök, a nagyszombati egyetemes papnöveldeben<sup>5)</sup> néhány növendék részére, csekély jövedelméből is alapítványt tett, minthogy azon huzamosan tartó viszontagságos időben egy pap sem képeztetett a váci megye részére. Ezen egyházmegye szegényebb plébánosai javára 2500 ftnyi alapítványt tett.<sup>6)</sup> Még mint kanonok 1000 ftot áldozott

<sup>1)</sup> Ld. Wagner i. m. III. 110. — <sup>2)</sup> Vagyonát is jó részben nekik és a sz. Márton templomának hagyta. Ld. Memoria Basil. Strig. 154., Pray II. 303. I. 356. Magyar Sion VII. pag. 296. Cap. Part. 2. — <sup>3)</sup> V. ö. Wagnert, II. 341. E püspök jó életrajzát ld. Babura Lászlótól a Magyar Állam tárczájában. 1878. szept. 14. 211. —

<sup>4)</sup> Ld. Desericzky i. m. 193. I. — <sup>5)</sup> „Collegium Gnle Clericorum Regni Hungariae“ volt a neve. — <sup>6)</sup> Pauer i. m. 343. I.

a nagyszombati papnöveldeben képeztetendő pálos növendékek részére.<sup>1)</sup> — 1658-ban a pozsonyi káptalan tagjai által végzendő sz. misékre hagyott 3000 ftot; 5200 ft kamatját két pozsony-templomi zenész, vácz-egyházi plébánosok és az ottani u. n. szabadalmazottak fölségelésére; 1000 ftot a nagyszombati közpapi-növelde; a pozsonyi káptalannak sekrestyét és orgonát építtetett.<sup>2)</sup>

Közöljük itt, mert igen érdekesnek tartjuk, azon levelet, melyet Zongor, még mint választott csanádi püspök irt a szeged-alsóvárosi sz. Ferenczrendi kolostor főnökének: „Krisztusban ntdő atya, üdvöt és atyai áldást.<sup>3)</sup> — Ez elmúlt napokban irtam uala attiasagodnak egy szegedi embertol, nem tudhatom hogiha kednek kezéhez jutotte az leuel, miuelhogi semmi valasz nem erkezik, azt fogatta uala azon szegedi ember hogi böjt elo uasarnapra fol erkezik ide Nitrara, Ezen alkalmatossagal mostanaban léuén bizonios emberem, im az mostani Szentséges Papanak in initio ingressionis sui regiminis meg ajandikozta a Crístus hiueit es Jubiliumot boczatot minden Diecisisseghre, azokaert enis hiuatalom szerint im meg küldottem, keruen Attiasagodat miltostassik anni faratságot tenni (minthogi én nem tudom kik uadnak azon prouinciamban), hanem kigielmed minden rendeket, Plebanusokat, és egieb renden ualó fratereket convocalion,<sup>4)</sup> és agia eléikbe, hogi alkalmastassak magokat azó Szentsigi akaratiához es mihelen kezökhez ion az iubilium, ket het alat promulgaliak az bulanak Continentiaja szerint. Holha alkalmatossaga leend kednek, irion ennekem az odavalo allapot felol, meli helen és hani plébanus lehet azon prouinciamban, az Neuket is irija meg hogi annal inkab tehetsigem Szerént uisellek gondot rajok. En is minden illendo dolgokban Szolgálni akarok kednek. Eltesse isten kedet. Nitt. 15. Marty. Krisztusban jóakaró testvére, *Zongor Zsigmond*, választott csanádi püspök.<sup>5)</sup>

Meghalt ezen váczai püspök 1657-ben s eltemettetett a pozsonyi templomban, mely iránt bőkezűségének oly szép jeleit mutatta, a káptalant, sekrestyét, és a zenekart szépen megadományozta.<sup>6)</sup>

62. **Gr. Erdődy-Pálffy (III). Tamás**, 1658—1659. Ezen anynyi nemes és nagy tettek s fényes érdemekkel magát dicsőítő *gr. Pálffy-nemzetség* kitünő sarja, előbb esztergomi kanonok, 1653-ban csanádi püspök és a Bold. Szűz bátha-i apátja volt. Mint csanádi püspök, 1656. szept. 2-kán, Nagyszombathból ezt írja <sup>7)</sup> a szeged-alsóvárosi sz. Ferenczrendi kolostor főnökének: <sup>8)</sup> „A napokban esett értesemre, miszerint a legszentebb Üdvöztöről nevezett tartomány <sup>9)</sup> most Szakolozán Atyaságotat a szegedi egyesület főnökévé választotta, minek nagyon örvendő, kívánom, hogy ezen hivatalt az anya-

<sup>1)</sup> U. a. 367. l. — <sup>2)</sup> Lányi i. m. II. 37. — <sup>3)</sup> Eddig latinul van írva. — <sup>4)</sup> E kolostor főnökei püspöki helynökök voltak. — <sup>5)</sup> Ld. a püspöki irattárban. Az egész levél sajátkezű írása ezen püspöknek. — <sup>6)</sup> V. ö. Hist. Coll. Cap. Poson. pag. 243. — <sup>7)</sup> A püspök ezt magyarul írta, de a váczai püspöki irattárban latinra téve van meg. <sup>8)</sup> Ez Albagraecai Jeromos volt. — <sup>9)</sup> Provincia SSmi Salv. Ord. Min. S. P. Franc.

szentegyház diszére és a religio gyarapodására viselje. Hiszem, tudni fogja, mily jó indulattal, tudományos képzettséggel és szent szolgálatokkal viselkedtek a szegedi kolostor-főnökök az én csanádi magyém-ben lévő kath. nép iránt, hogy Atyaságod is az oly jó indulatot mutassa, kérem, sőt a mennyire lehetséges, és a mennyiben a slávok és Dalmatáknak szükségök leend, a szegedi atyái által is, a gyónatátások és másokban, melyekre nézve a *makói plébános* által megke-restetni fognak, segédkezzék. Neki is meghagytam, hogy atyaságaitokkal jó szomszédságban maradjon, én is, a mikben tudomásom van, örömet fogok szolgálni és meghálálni.“<sup>1)</sup> Majd 1657. jun. 1-én kelt iratában,<sup>2)</sup> a nevezett kolostor főnökét a csanádi egyházmegye részére helynökévé nevezi ki egy évre, a szerzet-tartományi főnök ellenkezése daczára is, megjegyezvén, miszerint ha ezt csakugyan megengedni az nem akarná, a napokban Bécsbe menend, ott panaszt emel az általános biztos atyánál,<sup>3)</sup> és ha másképp nem lehet testvérének, ki ekkor Magyarország nádora<sup>4)</sup> volt, közbejöttével fogja azt kieszközölni, miután nincsen más senki, a ki atyaságán<sup>5)</sup> kívül a helynöki tisztnek megfelelni képes lenne. Majd jó indulatába ajánlja neki megyéjét, és kéri, ha lehet, egy hó alatt legalább menjen hozzá Nagyszombatba, a midőn a helynökségre nevezve a kinevezési okmányt neki átadandja. De ha feljön, a csanádi egyházmegye mind lelki, mind pedig anyagi állapotáról őt értesitse. Az én püspökségemhez tartozó alattvalóknak megmondhatja, hogy épen most megyek, írja aztán, az ő ügyökben az ország nádor urához, ki által oly levelet fogok a határszéli kapitányoknak iratni, hogy őket többé ne háborgassák. Ellenben én is azt kívánom, miszerint közülök kiki a bérleti díjt annak idején letegye, és ha lehet, ker. sz. János közelgő ünnepére elhozzák, lévén akkor a legjobb alkalmuk. A sz. olajt elküldtem Atyaságodnak, a kit minél előbb elvárok, kívánván, hogy hozzám szerencsésen eljuthasson.<sup>6)</sup> Utóiratilag kéri a kolostor-főnököt, írja meg neki alkalmissal, hogy ki kapja a makói tizedet, mert ez őt, a püspököt illetné, valamint azt is, hogy nálatok kap-e valaki tizedet.

Ugyanezen csanádi választott püspök Nagyszombatból. u. a. 1657. jul. 18-kán így ír *Kolosváry Bertalan* szeged-alsóvárosi Ferences kolostor-főnöknek, ki azt aug. 4-kén kapta meg: „A ked keuanasaga szerint ugyanann a szent Olajokat megh küldöttem kednek, annak föl-lötte, három magyar Catechismust, Ritualekot itten sehol se találhatni, és igit abban nem szolgálhattam kednek. A mi a Vicariusagot illeti, itt uagjon mostan *P. Paulus de Tauris*, az ittualo Prouincia-lis, s a mi legh jobb lészén, az eő kegjelme tanacsabul azt cselekszem, reménlem is, hagi kedet pro Vicariatu meo megh nyerem. A Marha-jat, mely az én részemre esset, en azt éppen kezességre uissa bocsá-

<sup>1)</sup> Ld. a püspöki irattárban. — <sup>2)</sup> Ez is eredetileg magyarul volt írva. — <sup>3)</sup> P. Generalis Commissarius, t. i. a sz. föld részére. — <sup>4)</sup> *Gr. Pálffy Pál*. — <sup>5)</sup> T. i. a szeged-alsóvárosi kolostor-főnököt érti itt. — <sup>6)</sup> Ld. a váczai püspöki iratrár illető csomagában.



tattam. A *Szent Lőrinczi Licentiat*usnak is megh irtam jmmar mit köllessék eő neki ezarant cselekedni. Hogiha *Feyéruari Püspök Visitationia* gyun ked protestalyon elutte, hogi az cum Praejudicio Ordinarii ne legyen. Jó uolna ha a Makoiak én hozam föl juhethnének, enis minden jott negeznék uelek, minel *Szél Mihaly*nak, ki Szendrőben lakik, ahoz az *Igas* nevű Praediumhoz semi közze ninczen. Palatinus Urunk eő Naga is jmmar ugyan ezt megh irta neki. Megh boczasson ked hogi ilyen parasztul irok, miuel szinten mostan in summa dosi itt a hazamnál savanyu vizet kolletik jnnom, es igi ijen szette az jrassal. Ked ennékem parancsolyon, s a miben tudok erőmest szolgálok In kednek. Raptim *Tyrnaviae* stb.“<sup>1)</sup>

Ezen, mikép az imént láttuk, oly körültekintő és gondos főpásztor, 1658-ban váci püspök és pozsonyi prépost lett, s mint ilyen az 1659. 66. tezik erejénél fogva, a Morvaország körüli határookra nézve kir. biztosul neveztetett ki. A váci egyházmegyétől 1659. évben elbucszván, innét az egrinek kormányzására ment el, s mint egr püspök lemondott a pozsonyi prépostságról.<sup>2)</sup> Ezt 1669 évben ismét megnyerte s egyszersmind jászói prépost is lön; majd a következő évben a nyitsai székre helyeztetett át s a kir. udvar korlátnoka is lön. Ezen egyházat sz. öltönyökkel gazdagította s a püspöki várának keletre néző részét hatalmas erőddel látta el. Az oly roppant tevékenységű s ékesszólásu egyháznagy földi pályáját Bécsben végezte be 1679. évben,<sup>3)</sup> május 6-kán. Tetemeit 1883. évben ott megtalálták, és okt. 24-kén d. e. egy bizottság jelent meg a *bécsi rendőrségi fogházban*, melynek tagjai voltak: a bécsi városi physicus, a tanács több küldötte, és az érseki sz. szék megbízásából egy kanonok.

A kettős koporsót kivették a sirból, templomba vitték és ott fölnyitották. A korhadt deszkák a munkások erőfeszítésére fölnyitak hamar, s egy teljesen összezsugorodott emberi test tünt elő, melynek ruházata első pillanatra meglepte a munkásokat. Pár csipke darab ugyanis oly jó állapotban maradt meg, hogy a holt-testet először mindenki előkelő nőnek tartotta. A püspök papi ingben volt eltemetve, melyet drága csipkék szegélyeztek. Az egyik ujon levő püspöki gyűrű és kereszt által megállapítani lehetett az azonosságot. A koporsót a maradványokkal együtt a templomban hagyták, lepecsételték, míg más eltakarítás helyről fognak gondoskodni.<sup>4)</sup>

Gr. Pálffy János, Bécs városa tanácsának megkeresése és értesítése folytán, tudta meg e holt test létezését, ki a 200 éves tetemet a bécsi központi temetőből kiemeltette és Bazinba a csanádi sirboltba szállíttatta át.<sup>5)</sup> A család seniora ez alkalommal ily jelentést tett közzé: „Gróf Pálffy-Dawn Lipót, teánói herczeg, mint a család seniora tisztelettel meghívja erdődy gr. Pálffy Tamás nyitrai püspök, pozso-

<sup>1)</sup> Kolozsvár Bertalanhoz volt e levél intézve. Záradéka latin. — <sup>2)</sup> Hist. coll. Capituli Poson. pag. 243. — <sup>3)</sup> V. ö. Memoria Eptus Nitriensis pag. 377. — <sup>4)</sup> Magyar Állam, 1883. okt. 25. — <sup>5)</sup> Ld. u. a. nev. 2. és 3.

nyi és passau kanonok, a magyar királyság kancellárja (elhunyt 1679. május 6-kán) földi maradványainak Bécsből a bazini családi sirboltba való átszállításához: szombat délután 5 órakor, 1883. nov. 3-kán. A holttest fogadása a bazini indóházban d. u.  $\frac{1}{2}$  5-kor.<sup>1)</sup> E földi maradványokat gr. Pálffy János, Vilmos és István, továbbá nagy néptömeg jelenlétében szentelte be Brogyáni prépost, azután a pompás koporsót, mely koszorúkkal, püspöki süveggel s a grófi koronával volt diszitve, hatlovas diszgyászkozsira tették s a kapuczinusok templomába vitték. A kocsit az említetteken kívül a grófi tisztség és cseleedség kísérte fáklyákkal s más világító szerekekkel. A templomban a maradványokat ismét beszentelték s azután a sz. János-kápolnában helyezték el ideiglenesen.

3. §. II. Ferencz, III. Ferencz, III. György, VI. János és IV. Péter életrajzai.

63. **Szentgyörgyi (II.) Ferencz**, 1660—1662. Nemzetiségére nézve székely; 1648-ban, mint bélai apát, aláírta a Lósy Imre által tartott nagyszombati zsinat végzéseit tartalmazó okmányt. III. Ferdinánd által 1655-ben a győri és komáromi bizottságokhoz nevezetvéen ki, feladatát hiven teljesítette. Majd 1659-ben I. Lipót cs. és király kegyelméből, mint az okmány záradéka tartalmazza, erdélyi püspökké lön kinevezve. 1660-ban a pozsonyi prépostságot és ezen évi aug. 16-kán a váci püspöki széket nyerte, és mint ennek tulajdonosát 1662-ben I. Lipót király a haza állapotának kikémlelése s a zavargók lecsillapítása végett Erdélybe küldötte.<sup>2)</sup> Itt azonban a haza oly fönnen hangoztatott szabadságát, az azt nyomorgató és pusztító törökök bűnös czimboraságában kereső protestánsok által árulólág *Kacsuk*<sup>3)</sup> török basa kezébe adatott át, kinek parancsára a hatalmas *Aly* basa elé vezetettvén Temesvárra, ott börtönbe vettetett, s az abbani 4 havi nagy sanyarúság és inség következtén, bánatának és szenvedésének nagy sulya alatt a sirba hanyatlott.<sup>4)</sup> Midőn ezen rá nézve oly gyászos kimenetelű követségbe Pozsonyból elköltözött, búcsu beszédében megígérte a káptalannak, hogy a kanonoki székek mellett uj sekrestyét fog állíttatni. Mikép említők, utjában Temesvárott ugyan meghalt, de e sz. célra és alapítványul 3000 ftot hagyott.<sup>5)</sup>

64. **Szegedy (III.) Ferencz Lénárd**, 1663—1668. Nagyszombatban született, atyja kálvinhitű, de anyja katolika volt és a fiu is az lett. Római hittudós s fiatal korában jó költő volt.<sup>6)</sup> Előbb az esztergomi, legfőbb honi káptalanban kanonoki és általános helynöki tisztelet viselt. 1663. évben a pozsonyi prépostságot, majd meg a váci püspökséget nyerte, előbb azonban már erdélyi főpásztor is volt. Az

<sup>1)</sup> U. a. nov. 5-kén. — <sup>2)</sup> Hogy a lázadókat I. Lipót részére hódítsa. — <sup>3)</sup> Desericzky és Bel „*Kacsuc*“-nak nevezik. — <sup>4)</sup> V. ö. *Kazyt*: Hist. Hung. ad ann. 1662. pag. 253. — <sup>5)</sup> V. ö. Pray-t és Prot. Čap. priv. I. 42. Čaps. G. 5. 100. Prot. publ. 46. pag. 948. — <sup>6)</sup> *Poëta eximius*“-nak nevezik az írók.

érintett 1663. évi febr. 6-kán történt a váci püspöki székre való beigtatása; az ő püspöksége alatt készült ezen évben a legújabb Urbarium. 1667-ben kir. korlátnokká<sup>1)</sup> s 1670-ben egri püspökké nevezetett ki és 1675. évben meghalt Kassán.<sup>2)</sup>

65. **Szentmiklósi és óvári báró Pongrácz (III.) György,** 1669—1676. Rég elfeledte már a török-iga alatt mind inkább haldokló váci egyházmegye egykori dicsőségét, melynek tetőpontját a hallhatatlan *Báthory Miklós* jeles kormányja alatt érte el, és hajdani terjedelmének csak egyes foszlányai, — néhány igen szegény plébánia Nógrád- és Pestmegyében voltak még fön, midőn a költői tehetségéről híres *Szegedy Ferencz Lénárd* váci főpásztor az egri püspöki székre emeltetvén, közvetlen utódjául sz. miklósi és óvári báró *Pongrácz György* nevezetett ki 1669. szept. 23-kán.<sup>3)</sup> A hittani pályát az örök-városban<sup>4)</sup> futotta meg, s midőn a hazába visszaszajött, esakhamar győri kanonok lett. Innét az esztergomi főmegyébe tétetvén át, 1667. évben olvasó-kanonok, egyszersmind almádi bold. Szűz apátja, ugy szintén szemendriai választott püspök,<sup>5)</sup> s 1669-ben már mint káptalani első méltóság tündöklök ott.

Még ezen évben a váci egyház püspök-süvegével ékesítettvén föl, minthogy 1672. évi május 6-kán expedáltattak bullái Rómából, csak ezen évi jun. 12-kén, Szentháromság-vasárnapján, szenteltetett föl püspökké Nagyszombatban *pohronczai Szelepcsényi György* érsek által, sok egyházi és világi főurak jelenlétében. A váci egyházmegye ezen főpásztora kedvelt egyéniség lehetett az udvarnál, mert mint ő maga fölszenteltetését ecsetelvén, így nyilatkozik: „Ezen ünnepélyt ő cs. és kir. Főlsége, az én legkegyesebb nram is emelte, drága gyémántokkal diszitett arany-mellkeresztet küldvén nekem.<sup>6)</sup> Ezen igen fényes ünnepély a nevezett városban épen azon rendkívüli országgyűlés<sup>7)</sup> alkalmával történt, melyet I. Lipót cs. és király oda hirdetett és összehívott. E városban ezen uralkodónak megbízottja volt e püspök, ki minthogy a török-zsarnokság elől az esztergomi főkáptalan, melynek ő nagyrépostja volt, Nagyszombatba volt áthelyezve, ő e városban lakott s innét kormányozta a váci egyházmegyét. Igen, mert a kegyetlen török-uralom nem engedvén meg, hogy a váci püspök megyéjébe jöhessen, és itt magát megvonhassa, hát Pongrácz püspök is, mint annyi elődje, számkivetésben élt, a távolabb eső Nagyszombatban;<sup>8)</sup> mindazonáltal jó pásztor lévén, ki a juhok miatt nagyon aggódik, fölöttébb érdekelte zilált megyéjének, árva nyájának sorsa, tett is érte mindent, a mit tennie lehetett, s minden üdvöset már csirájában megfagyasztó akkori gyászos viszony k közepette!

Legott püspöksége kezdetén saját lakában több ifjut képeztetett

<sup>1)</sup> Mint ilyennek 1665—66—68. levelei, melyek közt 3 latin hg. Lobkovitz Mór raundiczi (Csehországban) levéltárában találtatnak. — <sup>2)</sup> V. ö. Lányi II. 295. — <sup>3)</sup> Pray szerint. — <sup>4)</sup> Azaz: Rómában. — <sup>5)</sup> Nem csanádi, mint a Memoria Basil. Strig. szerzője tévesen írja. — <sup>6)</sup> Páratlan eset eddig. — <sup>7)</sup> V. ö. Megyesy 1835. Név-könyvét az LIII. lapon. — <sup>8)</sup> V. ö. Lányi i. m. I. 172.

a papi pályára és az így kiképzetteket leküldé megyéjébe, hogy ott, mint Krisztus jó harcosai a váci Sion roskadozó falain örködvén, nélkülözzenek, küzdjenek, szendvedjenek a magok és hiveik üdvéért. 1672. év körül a váci egyházmegye térképét készíttette el.<sup>1)</sup> Bővebb tudomást szerzendő egyházmegyéje állapotáról, azt 1673-ban *P. Cseke Mihály* helyettese és ecseghi plébános által meglátogattatta,<sup>2)</sup> ki elkezdvén e tiszttét ezen évi nov. 6-kán, bevégezte 1674. jan. 14-kén. Ezután 1675. május 1-jén *Pongrácz* váci püspök, mikép már fentebb bőven előadtuk,<sup>3)</sup> a plébánosok és szabadalmasokat,<sup>4)</sup> az érsek engedelmével, *Sz. Benedekre*<sup>5)</sup> hitta össze, mert neki saját vallomása szerint, megyéjében arasznyi földbirtoka sincsen.<sup>6)</sup> Azonfölül még a török basa részéről is kívántatott engedély, s a püspök látván, hogy a török hatóságok az engedély megadásában késedelmeknek, sőt vonakodnak, azt üzente a basának, hogy a mely plébános meg nem jelenik, azt hivatalától megfosztja. A mit aztán rendesen a helységek kiürülése szokott követni, a népet egyedül lekipásztorának jelenléte és vigasztalása tarthatván meg a török birtokban. Az engedély a budai basától ilyenpen megadatott, ki a plébánosokat és szabadalmasokat útlevelekkel is ellátta *Uj-Galgócra* vagyis *Lipótvárosba*, hol a püspök a gyülekezetet tartani színelte, attól tartván, nehogy *Sz. Benedeken* megrohantassanak a törökök által.

Megjelentek pedig *Cseke Mihály* ecseghi plebános és püspöki helynök, *Szarka Miklós* pesti alesperes, *Terenyey István*, máskép *Bendő*, nógrádi esperesek, más 8 plébános és 11 szabadalmas. A hitvallást püspökük hallatára letévén, a nagyszombati határozatok fölolvastattak s elfogadtattak. Módosításul határoztatott, hogy mivel a török részekben, a hol plébános van, nincs mindenütt templom is, és ilyennek építésére csak nagy díjjal nyerhetni engedélyt, a lekipásztorok azon legyenek, hogy valami magánháznál kis lak épüljön az istentisztelet méltó megülésére, és ha ez sem volna lehetséges, a háznak falait, melybe a hivek gyülekeznek, előbb szentelt vízzel meg kell áldani. A török-uralom alatt a váci egyházmegyében 13000 katolikusknak volt 13 plebánosa és 32 szabadalmasa. Sányarú volt életök és veszélyteljes, nem lévén többnek közülök csak mindennapi kenyere is. Maga a püspök, mint már említők, mint az esztergomi főkáptalan nagyprépostja, ennek menhelyén, Nagyszombatban tartózkodott.<sup>7)</sup> Innét 1622. febr. 18-ról egy igen érdekes levelet intézett *Pázmány Péter* esztergomi érsekhez, mely szóról-szóra olvasható ezen biboros főpap levelei gyűjteményében,<sup>8)</sup> s írójának nagy lelki buzgalmáról tanuskodik.

Az 1675. május 1-től ezen hó 3-káig tartott sz. benedeki<sup>9)</sup> congregatio alapján készült azon okmány, melynek teljes czimét fentebb

<sup>1)</sup> V. ö. Czinár: *Monasteriologia*, II. 191. — <sup>2)</sup> Az egyház nyelvén: „*visitari curavit.*“ — <sup>3)</sup> Az egyházmegye történetében. — <sup>4)</sup> „*Licentiatos.*“ — <sup>5)</sup> Ezen egykor híres benzés apátság uradalmait jelenleg az esztergomi főkáptalan bírja. — <sup>6)</sup> Mert az egész területen a török uralkodott. — <sup>7)</sup> Ld. Katona: *Hist. Crit. R. H.* XXXIV. 280. — <sup>8)</sup> Kiadta Frankl. Vilmos, I. köt. 282–4. — <sup>9)</sup> Baramegyében.

már említők,<sup>1)</sup> és a mint láttuk, igen érdekesek abban ezen egyházmegye hajdani területéről, felosztásáról és a főpásztorok jóvedelméről a pápa ő szentsége elé terjesztett adatok. *Pongrácz György*, ki a kath. egyház érdekében megyéje területén kívül is működött, a mennyiben, mint kir. biztos, Nagyszombatból a lutherhirűeket kitiltotta,<sup>2)</sup> — a váci egyházmegye felvirágozására irányzott működése sikerét nem láthatta, mert már 1676. évi márcz. 5-kén váratlanul elhunyt.<sup>3)</sup>

66. **Gubassóczy (VI.) János**, 1676—1678. Mint *Náray György* csütörtöki plebános leveléből kitűnik, Gubassóczy sz. Tamás esztergomhegyi prépostja, az esztergomi érseknek a lelkiekben helynöke, általános ügyhallgató s a király ő Fölségének tanácsosa volt előbb.<sup>4)</sup> Aztán a pécsi püspökségre emeltetett, innét meg a váczinak kormányrúdjá mellé állíttatott, az apostoli szék által 1677. jul. 12-kén erősítettén meg ezen minőségben. A következő évben már a nyitrai egyházmegye üdvözlé őt főpásztorául. 1678. jan. 22-kén a béke olajágát kezében tartó főpaphoz illő nyíltsággal lépett föl és a jó hazafi őszinteségével tanácsolta I. Lipótnak, hogy a nemzet óhajaival ne daczoljon, mely rendet kíván; a nádori méltóság be nem töltése, a protestánsok elleni szigorú magatartása,<sup>5)</sup> idegen hivatalnokok alkalmazása, s egyéb elégtelenséget okozó általános zavar helyébe, ne erőszakkal, hanem kegyelemmel igyekezzék a kedélyeket csillapítani, s az elégtelenségeket megnyugtadni.<sup>6)</sup> 1681-ben kir. korlátnokká neveztetett ki s végre fényes érdemei jutalmaul a kalocsai érsekséget s a nyitrai püspökség kormányzóságát<sup>7)</sup> nyerte.

67. **Korompay (IV.) Péter**, 1679—1681. A sz. hittudomány borostyánosa,<sup>8)</sup> a váci püspökséget, melynek jóval előbb, mikép már említők, általános helynöke volt, 1679. aug. 21-kén nyerte és az apostoli szék által csak 1681. ápril 29-kén erősítettett meg. Még ezen évben az egri székre, erről pedig a nyitraitra költözött át utóbb s egyzersmind a kir. udvar korlátnoka is volt. Meghalt 1690-ben Bécsben és május 13-kán a fölavatott jezsuiták<sup>9)</sup> templomában takarítottak el tetemei. A gyászmenetben *Széchenyi György* esztergomi érsek is jelen volt, midőn már 95-dik életévét is meghaladta.

<sup>1)</sup> Az egyházmegye általános rövid történetében. — <sup>2)</sup> Desericzky i. m. 197. l.

— <sup>4)</sup> Egy latin levele hg. Lobkovitz irattárában őriztetik. — <sup>5)</sup> E levél 1676. nov. 16 kán kelt. Ld. a Tört. Tár 1883. jul.—szept. füzetét, 607—8. lapon. — <sup>6)</sup> Ime itt is kath. főpap védelmezte a protestánsokat, a kik ezért csupa hálából még a kath. főpapok birtokain osztozkodni szeretnének! — <sup>7)</sup> Ld. Magyarország képekben, 1867. márcz. III. füz. 159. l. — <sup>8)</sup> Azaz: adminisztrátorságát. — <sup>9)</sup> SS. Theologiae baccalaurens. — <sup>9)</sup> A háromszor beesküdtek-nél.

## IV. FEJEZET.

1. §. VII. János, VII. Miklós, IV. Mihály, Imre, Zsigmond, Vilmos és V. Mihály.

68. **Ipolykéri gr. Kéry (VII.) János**, 1681—1685. Mint neve is mutatja, a Kéry grófok nemzetségének sarja volt. Atyját, Kéry Jánost, az ország sz. koronája örét, köztisztelet környezte, anyja a kitünő erényű *Czobor Orsolya* volt. A derék főpap bölcsőjét az ipolykéri családi kastélyban ringatták; az oly erénydús, és tudós férfiak által nagy tekintélyre emelkedett, egyetlen magyar eredetű, kedves pálos-rendbe lépven, 1656-ban letette a szokott szerzetesi fogadalmaikat<sup>1)</sup> *Lepoglaván*, a rend tekintélyesebb kolostorai ezen egyikében.<sup>2)</sup> Kedves testvére, *István*, is ezen áldott emlékü, jámbor és tudós szerzetbe lépett utóbb.<sup>3)</sup> Gr. Kéry János nem csak fényes származásánál, hanem szép tudományos műveltségénél fogva is kitünő egyházi férfiú volt. Elvégezvén honn a bölcsészeti tanfolyamot, a sz. hittudományok tanulására a rend híres római kolostorába<sup>4)</sup> küldötte őt. A honnét, mint e tudományok tudora visszatérvén, előbb *Lepoglaván* bölcsészetet, majd Nagyszombatban a papi tudományokat dicséretesen adta elő. Több művet is adott ki, t. i. az *egész bölcsészeti tanfolyamot* három kötetben, az *apostoli szék határozatait*, az ő kételyei s ezek megoldásával együtt, egybegyűjtven azokat kitünő szorgalommal, főkép a szerzetesek használatára. A Magyarországon garázdálkodó török-had történelmét is megírta, ily czimű művében: *Ferocia Martis Turcici anno 1663. et 4. in Hungariae viscera irruens*,<sup>5)</sup> és azt Lipót császárnak ajánlva kiadta. Megjelent tőle ily czimű mű is: „*Panegyres et orationes*,“<sup>6)</sup> melyben 8 beszéd foglaltatik, nevezetesebbek: *Zrinyi Miklós* halála fölött 1664-ben *Csáktornynán*; *Keglevich Péter fia* fölött 1665-ben; gr. *Erdődy György kapronczai főkapitány* fölött Klanecen 1669-ben. Ezen beszéd külön is megjelent Nagyszombatban: „*Virtus post fata superstes*,“<sup>7)</sup> czim alatt; *Erdődy Zsuzsanna* grófné, *Lippay János* neje fölött 1669-ben stb.<sup>8)</sup> — Irt az új tudórokká-avatási szép ünnepélyre a bölcsészet dicséretéről. És ezek mind a legékesebb fogalmak és szónoki virágokkal valának díszítve.

Nagyszombati hittudományi tanárból a szerzet vezérőfi titkárává<sup>9)</sup> választatott, és mint ilyen 1669-ben a szerzet vezérőfnökévé<sup>10)</sup> emeltetvén, *V. János* néven sor szerint már 57-dik volt a kedves pálos-rend e méltóságában. Ő volt az első, ki a pápától bullát s a császártól okmányt nyert a végre, hogy a szerzetnek érdemes és tudós

<sup>1)</sup> T. i. a szegénység, tisztaság és engedelmisségéit — <sup>2)</sup> Slavóniában volt e kolostor. — <sup>3)</sup> V. ö. Orosz: Synopsis Annalium S. Pauli I. Eremitae. Sopron. 1747. 245. l. — <sup>4)</sup> Ennek jövedelme később a „*Német-magyar társoda*“ vagyis papnővel-déhez kapcsolatott. — <sup>5)</sup> Azaz: Magyarország belsejébe rontott török-had kegyetlensége. — <sup>6)</sup> Pauer i. m. 433. l. — <sup>7)</sup> Azaz: „A halál után is fönmaradó erény.“ — <sup>8)</sup> Ld. irodalmi működését az illető szakkönyvekben. — <sup>9)</sup> Azaz: Secretarius Prioris Generalis. — <sup>10)</sup> Vagyis: Prior Generalis Ordinis.



tagjai a tudorság elnyerésére bocsáttathassanak. Mi által a szerzet tekintélye és disze jelentékenyen emelkedett. Vezérőfi tisztről, mely alatt a rend ügyeinek buzgó előmozdítója volt, 1675-ben leköszönt.<sup>1)</sup> Valóban közkedvességű, s nemcsak az ország rendei, hanem I. Lipót cs. és király előtt is nagyrabecsült férfiú volt annyira, hogy ezen apostoli király, mint a rend atyját,<sup>2)</sup> a szerémi püspökségre nevezte ki, s egyszersmi esztergomi kanonok s általános helynök,<sup>3)</sup> valamint sz. István esztergomvári prépostja is lön. E püspökséget aztán a csanádival, emezt meg a váczival cserélte föl.

Ezen utóbbiban 1682. jun. 8-kán erősítette meg őt az apostoli székhely, és ő volt az első váczai püspök, ki 143 évi számkivetés után a püspöki széket, elüzetvén a törökök, visszatette a romokba döntött Vácra. De már a következő, 1685. évben, a minden oldalról szorongatott törökök, a már különben is oly sokat szenvedett Vácot lángba borítván, néhány papjával menekülni volt kénytelen. Még ugyanazon évben, az Isten, király és haza, meg az ő sz. szerzeteért oly égő buzgalommal működött egyháznagy márcz. 3-kán Nagyszombatban földi pályáját, két rendjebeli áldozár jelenlétében áhitatosan bevégezvén, tetemei a máriavölgyi pálos kolostor templomában<sup>4)</sup> nagy ünnepélyvel takarítottak el.<sup>5)</sup> — Még ugyanazon évben utódja lett:

69. **Galanthai Balogh (VII.) Miklós**, 1685—1689. Született Turóczmegyében 1625. évben nemes nemzetségből; atyja János, anyja Tarnóczy Ilona volt. Mint serdülő ifjú Rómába került a bölcsészet és theologia hallgatására, a mit ő dicséretes sikerrel el is végzett. Fölszenteltetése után 1652-ben megírta „*Nucleus totius libri Job ex S. Gregorio Papa excerptus*“ czimű művét sajátkezüleg Rómában, két kötetben, melynek birtokában van a nagyszalóki plebánia könyvtára, s mely Babura László plebános, néhány szepesi prépost életrajzának megírója<sup>6)</sup> kezei közt gyakran megfordult. Balogh M. Rómából hazajövén, plebános lett, s mint ilyen 10 évig sikerdúsan működött, szerzvény magának érdemeket a lekipásztorkodás terén, s különösen bibliai sz. beszédei által tűnt ki. Aztán esztergomi kanonok, és e főképtalan nagyprépostja lett, mely kitüntetését a csanádi püspökségre való fölemeltetése követte 1681. decz. 28-kán. Két év múlva megjelent Lipót császár előtt, mint megbízott egyházi delegátus, s ez alkalommal az uralkodóra igen kellemes benyomást tett Balogh M. megjelenése, kit a király Sebestény András halála után a szepesi prépostságra legérdemesbnek tartott.<sup>7)</sup> Volt novi-i választott püspök is.

1683-ban történt kineveztetése után elment a szepesi káptalanba, mely megérkezéséről ő sajátkezüleg e sorokat írta: „Még viharos, és épen nem csöndes időben jött ő le ezen vidékre, I. Lipót apostoli ki-

<sup>1)</sup> Ld. Oroszi i. m. 369. l. — <sup>2)</sup> A volt vezérőfőt „*Pater Ordinis*“ diszcimmal szokta megtisztelni a szerzet. — <sup>3)</sup> Azaz: Generalis Vicarius. — <sup>4)</sup> Marienthal-i pálos zárda Pozsony vidékén. — <sup>5)</sup> Ld. Annales Paulinorum, II. Vol. pag. 81., 141. 210. stb. — <sup>6)</sup> Ezen életrajzok megjelentek a Magyar Állam Tárcazában. — <sup>7)</sup> E méltóságot 1683—1689. évig birta.

rály parancsa folytán; a mit megértvén az itteni kanonokok, általok fogadtatott s bevezettetett, és ő a főoltárnál az esküt letette.“<sup>1)</sup> 1685. ápril 16-kán váci püspökké neveztetett ki; az apostoli szék általi megerősítése csak a következő évi márcz. 18-ról van kelezve. Létezik a váci püspöki irattárban<sup>2)</sup> a szepesi káptalannak egy bizonyítványa, mely Balogh M. váci püspök és szepesi prépost által, ő előtte a váci püspöki javak jövedelmeiről, *Mossóczy Zakár, Szuhay István, Almásy Pál* és mások, mint váci püspökök régi iratai nyomán 1578-ban s a következő években tárgyalva előterjesztetett, és ugyan annak megkeresésére lemásoltatni kéretett s hitelesen le is másoltatott 1687-ben, és a káptalan hiteles pecsétje alatt kiadatni végeztetett, a di-csőséges föltámadás vasárnapján. Ez a nevezett irattárban, másolatban, maig is megvan.

Ugyanazon irattárban létezik egy szerződvény, az előbb a törökök által birt Vác városban lakhatni esedezők kérvénye iránt, a melynél fogva az ő kívánalmaiknak abban, hogy t. i. nemes és nemzetes *Büllam Konrád* úr, születésére nézve német, a nevezett s az előtt a törökök által birt városba magát behelyezhesse, az általa a maga részére emelt épületeket illetőleg a közterhektől ment lehessen, megigérvén ugyanazon Büllam úr, hogy a városba jó lakókat fog bevezetni, de azok megérkezvén, sem a földeket a földes úrnak megfizetni, sem a kitűzött bizonyos adón tul fizetni ne tartozzanak; egy-szersmind kéri Büllam úr, hogy azon német nemzetiségű emberekkel értekezni, a korcsmák és mészárszékeket a városban használnia szabad legyen; — e szerződvényt Balogh M. váci püspöknek teljhatalmazottja és helynöke 1689. aug. 21-kén megerősítette.<sup>3)</sup>

Némi ideig Váczott időzött, hogy itt a körülmények és tehet-sége szerint, székhelyét és a székesegyházat valahogy helyreállítsa; de e szándékát ki nem vihette, mert, mielőtt az általa építtetni kez-dett néhány papi és iskolaház elkészülhetett volna, megrongált egész-sége miatt visszatért szepesi káptalanba,<sup>4)</sup> s ott 1689. okt. 6-kán élte 64. évében az Urban kimult. Siremléke a szepesi székesegyházban ezen fölirattal van ellátva: „*Hic iacet Illmus ac Rdmus D. Dnus Nicolaus Balogh Eppus Vaciensis. Praepositus Scepusiensis, Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis Consiliarius. Obiit VI. Octobris 1689. aetatis suae anno 64.*“<sup>5)</sup> — Jószivűségét következő adakozásai hirdetik: a sz. Adalbertől nevezett nagyszombati papnevelő-intézetben egy-házmegyéje növendékeinek neveltetésére 1000 ftot; az itteni szegé-nyek javára 800 ftot, a sz. Istvánról nevezett papnevelőnek 50 ftot, a kórháznak 120 ftot, az egyháznak pedig 225 ftot hagyományozott végrendeletileg.<sup>6)</sup>

**70. Dvornikovich (IV.) Mihály, 1689—1703.** Horváth szü-

<sup>1)</sup> V. ö. Wagner i. m. III. 122. — <sup>2)</sup> Ld. a *Bubla-féle Regestrum* 75. lapján. 3. sz. a. — <sup>3)</sup> *Bubla Regestái* szerint, a püspöki irattárban megvan eredetiben. 8. 77. lapon. — <sup>4)</sup> Babura szerint, betegessége miatt Vácra nem mehetett el. — <sup>5)</sup> Ld. a M. Államot, 1879. jan. 5. a Tárczában. — <sup>6)</sup> V. ö. Pauer i. m. 343—344.

letésü volt, és őt a zágrábi káptalan segélyezte, hogy a bolognai híres egyetemen <sup>1)</sup> tanulhasson. A tudósok őt úgy ismerték, mint mind a két és a császári jognak híres éles-elméjű és szorgalmas tudorát. A nagyszombati akadémián mint nyilvános, rendes tanár is működött, s csak hamar a Bold. Szűz türjei és sz. Magdolna felső-őrsi prépostja és győri kanonok is lett. Majd az esztergomi főkáptalanban az olvasó-kanonokságot s a csanádi püspöki süveget nyerte; e minőségében szepesi prépost is volt. A csanádi székről a váczira helyeztetett át 1689. decz. 25-kén, a hol is aztán a tudós és legkegyelmesebb, s igen tevékeny főpásztorok egyikeül, s a szó szoros értelmében az „*egyházmegye ujja-teremtőjeül tüntette ki magát*, és mint ilyenek áldásban él neve e püspöki város és egyházmegye minden becsületes és épeszű embere előtt. Az ország nyakáról valaha levett ozmán-iga után, Vác városába visszahozta az ősi, sz. kath. hitet és az isteni-tiszteletet. A kálvinhitű superintendenst *földesuri jogánál fogva*, <sup>2)</sup> és épen a protestáns elv szerint, <sup>3)</sup> a városból kitudta, ki aztán a várossal átelleni szigeten fekvő *Tótfalu*-ban üttötte föl sátorát; a hol rövid idő múlva, a kálvinhitű superintendensség megszűnt, <sup>4)</sup> és csak egyszerű prédikatori állomás létezik ott maig is. <sup>5)</sup>

A nagy főpásztor a székesegyházi és plébániai templomot visszaállította, <sup>6)</sup> a püspök és helyreállítandó káptalan urainak részére lakásokról gondoskodott. Igen a káptalant, más egyházmegyék jeles tagjait ide édesgetvén, <sup>7)</sup> ujra fölállította; a midőn első prépost, <sup>8)</sup> általános ügyhallgató <sup>9)</sup> s helynökül, <sup>10)</sup> a derék *Berkes András*, kinek szintén oly sokat köszönhet Vác, neveztetett ki I. Leopold által. — A dömések hitszónoki rendjét, <sup>11)</sup> mely, mint alább a maga helyén látni fogjuk, e város kebelében a török-uralom előtt is birt már, és pedig tekintélyes kolostort, abban ismét letelepítette, hogy az áhitatoság és vallás-erkölcsiség kedves szellemét itt és a környéken ismét meghonosítsák s a tudatlan népet oktassák, lévén csekély a szükségnek meg nem felelő világi papság száma, <sup>12)</sup> és nekik kolostort meg templomot emeltetett egészen alapjoktól kezdve és jövedelmet is alapított részükre. <sup>13)</sup> Ily dicső működésével az egész egyházmegyét, mint Phönix-et, hamvaiból új életre hitta. <sup>14)</sup>

Egy, a püspöki irattárban elismervény szerint, mely 1691. ápril 30-kán láttamozott másolatban találtatott, *Bendő István*, a vácz püspökségnek a lelkiekben helynöke és tizedeinek bérloje, a vácz püspökség minden tizedeit egy évre, hogy 1601 fton haszonbérben birja,

<sup>1)</sup> Olaszhon egyik tekintélyes városa. — <sup>2)</sup> „*Vigore iuris Domini*,” mondja Desericzky, i. m. 206. l. — <sup>3)</sup> „*Cuius regio, illius est et religio*.” Azaz: „Kie a birtok, annak hite követendő.” — <sup>4)</sup> V. ö. Lampe i. m. — <sup>5)</sup> A lakosság kisebb része katolikus. — <sup>6)</sup> A török zavarok alatt az esztergomi sz. Ferenczrendiek gondozták alattomban a kevés számú váczí biveket. — <sup>7)</sup> Desericzky i. m. 20. l. a püspökök lajstromában. — <sup>8)</sup> Praepositus maior V. Capituli. — <sup>9)</sup> Causarum auditor generalis. — <sup>10)</sup> Vicarius generalis. — <sup>11)</sup> Ezt itt 25000 fttal alapította meg. — <sup>12)</sup> Penuria sacerdotalis. — <sup>13)</sup> Ő adta nekik Cselőtét s egy nagy kertet stb. — <sup>14)</sup> Desericzky i. m. 206, 210. l.

ezt bizonyítja.<sup>1)</sup> — Ugy szintén 1696-ban az advent I. vasárnapja utáni hétfőn hiteles iratot ad ki az egri káptalan Dvornikovich M. vácsi püspök részére, mindazon több vgykbeni tizedekre nézve, melyek a vácsi püspökséghez tartoznak és általa régtől fogva szedettek.<sup>2)</sup> — Ugyanazon irattárban megvan eredetiben selyem-zsinórról függő pecséttel, *I. Lipót cs. és király kegyes vámkiváltsága*, mely Dvornikovich M. püspöknek és az ő utódainak Vác városára nézve engedményeztetett és Bécsben 1700. évi jun. 25-kén kelt, és u. a. évi október 19-kén Pest, Pilis és Solt t. e. vgyék Pesten tartott gyűlésén kihirdetett.<sup>3)</sup> — I. Lipót cs. és király *kegyes védelmi parancsa* Vécse, Zsámbok, Tó-Almás, Tót-Palota, Nagy-Káta, Sz.-Tamás-Káta, Solth, Gödöllő, Tót-Györk, Acsa, Csősz-Allak, Pest, — azon fölül Jobbágy, Kürth, Szőlős, Szirák, Kökényes, Becske, Nógrádmegyében létező, Dvornikovich Mihály vácsi püspök részére tizedet beadni vonakodó helységek lakói ellen, 1700. évi jun. 25-kén Bécsben keltezve, s ezen évi jul. 11-kén Pest, — aztán e hó 19-kén Nógrádmegyében kihirdetve lévő okmány megvan szintén u. o. eredetiben.<sup>4)</sup>

Dvornikovich M. püspök, 1701. május 27-kén Vácztól kelt iratában, *Berkas András* káptalani helynöknek tudtára adja, a *czeglédi tized haszonbérletére nézve*, hogy az ottani polgárok kétszer is voltak ő nála, de a *nyúlzigeti*<sup>5)</sup> *apácák által* a pénz elvesztése alatt letiltattak, azért erre nézve kellő örködést ajánl.<sup>6)</sup> — *Balassa Borbál Éva*, a pozsonyi sz. Klára apácák és ó-budai apátnőnek *Kollonich Lipót* bibornok és esztergomi érsekhez beadott folyamodványa Dvornikovich M. vácsi püspök ellen, ki az ő sérelmekre a *czeglédi alattvalóktól* tizedet követel, a végre, hogy nekik orvoslat nyujtassék, a nevezett bibornok által Bécsben 1703. márcz. 26-kán azon felzettel<sup>7)</sup> láttatott el, hogy azon apácák a kért tizedben meghagyattassanak.<sup>8)</sup> — Ugyancsak megvan a püspöki irattárban eredetiben a nmlgu m. kir. udv. cancellária elnöke és tanácsosainak Dvornikovich vácsi püspökhez menesztett s 1703. aug. 1-jén Bécsben kelt intézvénye, a melynél fogva jelentetik neki, miszerint folyamodványa fölvetetett, és a *czeglédi tizedek szedése elleni zárlat elrendeltetett*, oly föltétellel, hogyha a *czeglédi tizedek jogára nézve az apácák győzedelmeskedni találának*, az időközben a tized féléből nyert hasznót nekik megteríteni tartozik.<sup>9)</sup>

Nagy öröm lepte meg *Ráth Károly* történetbuvárunkat, midőn a főtűd győri káptalan országos levéltárában<sup>10)</sup> Dvornikovich M. vácsi püspöknek Győrött 1699. jun. 23-kán kelt eredeti, sajátkezűleg irt végrendeletét megtalálván, abban egyszersmind *honi műveltségünk történetéhez egy jeles adatott lett, mely a bolognai magyar tanulók társu-*

<sup>1)</sup> Bubla-Regestrum 3. 81. — <sup>2)</sup> U. o. eredeti 3. 89. l. — <sup>3)</sup> Ld. Bubla-Regestrumot, 1. 21. pag. 96. — <sup>4)</sup> Ld. u. a. 1. 22. 96—97. l. — <sup>5)</sup> Ez máskép: Margitsziget. — <sup>6)</sup> U. a. 3. 103. l. — <sup>7)</sup> Azaz: Indorsatum-mal. — <sup>8)</sup> Megvan ezen okmány egyszerü másolatban 3. 107. l. — <sup>9)</sup> Ld. u. a. 10. 107. — <sup>10)</sup> A rendezetlen iratok 57. (belül 50) számmal jegyzett fiókjában.

latáról emlékezik. Volt tehát ezen hirneves olasz városban a tanuló magyaroknak segélyalapítványuk is, melyből a szegényebbek pénzzel gyámolítva, képesekké tétettek tanulmányaik folytatására. Vajha találkoznék hazánkfiak közül, ki a helyszínér is kérdést intézve az illetőkhöz, e segélyalapítvány történetét, állását, annak egykori élvezői névsorát kitudná s ezeket közrebocsátaná, — jegyzi meg nevezett történészünk.<sup>1)</sup> De ezen kis kitérés után, lássuk ama véghagyományozás néhány pontját!

Mielőtt Győrt elhagyná, hogy váczai püspöki székét elfoglalja, a győri káptalannál végrendeletét és 2000 darab aranyat tett le, melyből saját szavai szerint: „A ftdő zágrábi káptalannak, nagy pártfogóimnak, kik engem a bolognai iskolában tanult, nemcsak ingyen tápláltak, hanem költséggel is segítének, hálám kifejezése jeléül 100 aranyat hagyok.“ Továbbá: „a bolognai magyar tanulók társulatának, hol — négy évig tanulva — ösmereteimet gyarapítottam, 100 aranyat hagyok, hogy evvel is gyarapodjék és növekedjék annak alaptőkéje.“<sup>2)</sup> Utóbb pedig Váczott, hol, a törökök kiűzése után, ő volt az első, ki plébániát állított, a váczai egyházmegye növénydekeinek Nagyszombatban képeztetésükre 6000 frtnyi alapítványt tett le, és a székestemplomot is ő építteté.<sup>3)</sup> Pray szerint 1705-ben halt volna meg.<sup>4)</sup>

**71. Galánthay gr. Eszterházy Imre, 1706—1708.** Vácznak e nagyevű püspöke az ország egyik legtekintélyesebb főúri nemzetiségéből származott, mely századokon át a legkitünőbb egyéneket adta az egyházi és országos ügyek vitelére, t. i. a galánthay Eszterházy grófokból, melyből *Miklós* és *Pál* nádorok, *József* Horvát-, Tót és Dalmáthon bánja, s azonfelül ugyanazon említett *Pál I. Lipót* cs. és király alatt, első neveztetett ki „a sz. római birodalom herczegévé“ örökösödési joggal, megtartva a születési elsőbbségét;<sup>5)</sup> *Antal* szintén ily birodalmi herczeg volt, s mások többen más magas méltósági polczokon tündöklöttek. Azon püspök, kiről itt szó van, *Dániel*-től, *Miklós* nádor 2-dik testvérétől<sup>6)</sup> eredett 1665-ben.<sup>7)</sup> A hires, kedves magyar pálos szerzet öltönyét 1680. évben vette föl, annak sz. *Farkas* védelete alatti kolostorában *Bondorf-on*.<sup>8)</sup> Mint e rendnek már áldozára, a bölcsészeti, majd meg a hittudományi tanokat adta elő Horvátországban és Nagyszombatban, a rendnek hirneves tanintézeteiben; aztán házfőnöki tisztet is több helyen buzgón viselvén, 1702. évben szerzete vezérfőjévé választatott, s mint ilyen, III. *Imre* név alatt, sor szerint 63-ik vala. Ezen legfőbb rendi méltósága hatodik évében, 1706-ban a váczai püspökséggel diszítettett föl, és mint ilyen a bugyi-i

<sup>1)</sup> Ld. a győri füzeteket, II. 384. l. — <sup>2)</sup> V. ő. ezen füzeteket u. o. — <sup>3)</sup> Ld. Pauer i. m. a 344. lapon. Tulajdonkép a hitszónokrendiekét, mely egy ideig székes-egyházul is használtatott. — <sup>4)</sup> V. ő. i. m. a 357. lapon. — <sup>5)</sup> „Observato ordine Maioratus“, áll a szövegben. — <sup>6)</sup> *Dániel* volt az Eszterházyak cseszneki ágának alapítója. Ld. *Róka* i. m. 40. l. — <sup>7)</sup> Ld. u. o. a nemzedéki sorozatot. — <sup>8)</sup> V. ő. *Orosz* i. m. 278. l.

plébánia alapítására 1000 frtot adományozott.<sup>1)</sup> E püspöki székről azonban, nem egészen két év múlva, 1708-ban már az *egyre* emeltetett. Innét pedig nem örömet, de az apostoli király akaratának engedve, 1723-ban a *veszprémi* egyházmegye kormányrúdjá mellé állott. Azonfölül 1725. évben Magyarország korlátnokává is kineveztetett, s ugyanazon évben *Keresztély Ágost* szász herczeg és bibornok kimulta után, a magyar egyház legfőbb méltóságára léptetett elő, t. i. *esztergomi* érsekké és primássá lőn kinevezve, és ennélfogva a *sz. római birodalom herczegévé* is.

Ragyogó erényessége ugyanis, mélyen vallásos érzete, megható áhitatossága, lankadni nem tudó főpásztori ébersége, finom s a legfontosabb dolgokban különösen föltűnő bölcsessége, az egyházi, világi s hazai törvényekben való jártassága, az egyház és a haza jóllétére irányzott törekvései, fáradalmai s nagyszerű áldozatai, mind oly fényes tulajdonok voltak, melyeknél fogva nagyon megérdemelte, hogy egymásután annyi fényes méltóságokra emeltett. Mint az ország primása, III. Károlyt s annak leányát, *Mária Terézt*, ő koronázta meg. *A szegények, ügyefogyottak, árvák és özvegyek bőkezű gyámolítója volt mindenkor s a tudósokat különösen kedvelte.*<sup>2)</sup> Annyi tündöklő érdemek gyűjtése után végre élete 80-dik évében mint *8 éves aranymisés paph*, 1745. decz. 6-kán Pozsonyban elhunyt. Ünnepeleyesebb eltakarítása, három napi gyászszertartások mellett a következő évben történt, alamizsnás sz. János napján,<sup>3)</sup> a pozsonyi társas-káptalan egyházában. A nagy egyházférfinak, ki a fényes primási méltóságot 20 évig viselte, önkészítette sirirata így hangzik: *„Sub hoc admirandae Commiserationis Prodigio, Divo Joanne Alexandrino, ego in te, Deus meus, Misericordia mea, assistente mihi dulci Misericordiae Matre, dormiam et requiescam Frater Emerius.*<sup>4)</sup> — Utódja lett:

**72. Kollográdi gr. Kollonich Zsigmond**, 1709—1716. Mint neve is mutatja, a *Kollonich*-ok hirueves grófi nemzetségéből<sup>5)</sup> vette származását és vérrokona volt azon *Kollonich Lipót* esztergomi érseknek és bibornoknak, ki a magyarországi főpapság és m. kir. udvari kancellária közti ama hirhedt egyezményt<sup>6)</sup> létesítette. A Kollonich-nemzetség maig is fön van hazánkban, melynek sirboltja *Felső-Lövön* van; gr. Kollonich Zsigmond sz. Péter és Pál apostolok tapolczai apátja és királyi tanácsos is volt. Mint váczai püspök és földesur a kálvinistákat a városból kitudta, megengedte azonban nekik, hogy azon kívül, valami alkalmas helyen letelepülvén, falut állithatnak, s ez a mai u. n. „*Kis-Vácznak*“<sup>7)</sup> első eredete. A papnöveldét föl-

<sup>1)</sup> Ld. Pauer i. m. 344. l. — <sup>2)</sup> Desericzky írja, hogy ő iránta igen kegyes s jóakaró volt. Ld. a v. püspökök lajstromát a 20. l. — <sup>3)</sup> E nagy szent tetemei a pozsonyi főtemplomban nyugszanak. — <sup>4)</sup> Alázatosságból „*Frater Emericus*“ szokta magát alájegyezni. — <sup>5)</sup> Ezen ősi grófi nemzetség férfi-ágon e Zsigmondban kihalt, a ki is nővére fiát gr. Zay-t adoptálta. Ld. Róka i. m. 41. l. — <sup>6)</sup> Ez a „*Conventio Kollonichiana*.“ — <sup>7)</sup> Sokáig külön község volt.



állította<sup>1)</sup> s ennek javára 1000 frtot tett le alapítványul; annak berendezése, ellátása és tanáraitra nézve gondoskodott. *Berkes* nagyprépostal a kiszolgált és eltörődött papok intézetének alapját megvetette.<sup>2)</sup> 1712. évben behozta Vácra a *kegyes iskolák szabályzatos papjait*,<sup>3)</sup> őket 24,000 frtnyi alapítvánnyal ellátta, hogy az ifjúságot a szelidebb tudományokban oktassák,<sup>4)</sup> s a világi papok csekély száma miatt a papnövédek tanítását és képezését, ugyanczintén a hívek gondozását is rájuk bízta. Már a beállott novemberben az 1712<sup>5)</sup> évi tanfolyamot megkezdették a derék szerzet buzgó tanárai.<sup>6)</sup>

Tekintetbe vévén, hogy Vác városa a háboruk és több viziontagságok folytán tetemes károkat szenvedett, 1711. évi ápril 24-kén, Pesten kelt nyilatkozata szerint, ezen kiadványa keltétől számítva, csak egy évre, a fizetés felét,<sup>7)</sup> 100 frt.- és a robotpénz-illetéket 70 frtban elengedi, ugyanczintén a jövő években is, kivévén valamely hirteleni szükség esetét, a roboti szolgálmányok alól kiveendi, és a jelen évben a bormérést félévi időtartamra megengedni fogja.<sup>8)</sup> — 1812. febr. 28-kán a *hmvásárhelyieknek* az ottani mindennemű tizedeket 800 frtnyi jó, és az országban folyó pénzen haszonbérbe adja. Ezen szerződmény *Hmvásárhelyen* kelt.<sup>9)</sup> — Az 1712. május 9-kén Vácson készült szerződvény szerint, *Nagy-Körös* városa, az e városbeli tizedet 700 frtéért egy évre haszonbérbe vette ki.<sup>10)</sup> — Ezen évi november 6-kán e püspök élte végeig a tizedeket és tizenhatodokat Vác városa évenként fizetendő 800 frton haszonbérbe vette ki az itt kelt szerződvény értelmében.<sup>11)</sup> Ugyancsak 1712. jul. 12-kén Váczott kelt és az itteni polgárokkal kötött szerződvény, az e városban fölállítandó bormérés, a szántóföldek, ugyanczintén *Cselöte és Csörög-re*, meg a mészárszékekre, rév- és vámokra vonatkozott.<sup>12)</sup>

VI. Károly császárnak a váczi püspökhöz tartozó, csongrád-megyei tizedekből eredő gabonáért fizetendő 968 frtra nézve, a kamarai elnök, tiszttartó és szegedi harminczados által azonnal megterítendő, Pozsonyban 1712. jul. 13-án kelt parancsának láttamozott másolata is megvan a püspöki irattárban.<sup>13)</sup> *Gr. Kollonich Zsigmond* v. püspök és a v. káptalan közötti, 1712. aug. 4-kén kelt megerősítő szerződvény, a földesuri jogokra nézve, melyeket egészen az egyezvényben adva megerősít és helybenhagy.<sup>14)</sup> — A Váczott ezen évi decz. 1-jén kelt szerződvény szerint, *Kollonich* v. püspök élte végeig, az e püspökséghez tartozó tizedeket és tizenhatodokat *Kecskemét* városának évenként fizetendő 1200 frton haszonbérbe adja.<sup>15)</sup> — Ezen évi decz. 10-kén Váczott kelt szerződvény értelmében, melyet ezen v. püspök udvari főnöke állított ki, *Kranwieder Mátyás* ácsmester a

<sup>1)</sup> A mai irgalmasrendi kolostorban. — <sup>2)</sup> Lányi i. m. III. 120. — <sup>3)</sup> A piaristákat. — <sup>4)</sup> Ld. az alapítványi okiratot. — <sup>5)</sup> Mint a társoda Naplója bizonyítja. — <sup>6)</sup> „*Dimidiam datiam*“ áll az iratban. — <sup>7)</sup> Eredetiben. 4. sz. 113. lapon. — <sup>8)</sup> Meg van eredetiben ez is. 3. sz. 115. tapon. — <sup>9)</sup> Eredetiben. Ld. u. o. — <sup>10)</sup> Ld. a 117. l. — <sup>11)</sup> Töredékben, 115. lapon. — <sup>12)</sup> Ld. 3. sz. 115. lapon. — <sup>13)</sup> Eredetiben 115. lapon. — <sup>14)</sup> Meg van eredetiben. 3. sz. 117. lap.

püspöki lak tetőzetét <sup>1)</sup> 150 frton fölállítani magát lekötölte. <sup>2)</sup> — 1713. május 14-kén kelt a Kollonich Zs. v. püspök által a váczí káptalan részére kiszabott jövedelmekről okmány, melyet azonban csak maga a káptalan irt alá. <sup>3)</sup> — Ennek részéről a Nagy- és Kis-Vác helyek utáni kilenczedek, Vásárhely és Nagy-Tur helyekeni tizedeknek egészen a negyedekkel együtt, ugyszintén a Sügyi pusztáni szénagyűjtés- és elhordásra nézve, 1713. május 14-kén Váczott kelt átengedése Kollonich Zs. v. püspök javára. <sup>4)</sup>

Puknicz János, sz. Zsigmond budai prépostja, esztergomi kanonok és nógrádi főesperes, Keresztély Ágost szász hg. esztergomi érsek primás és bibornokhoz kérvényt nyújtott be 1713. évben az iránt, hogy mivel Borsos-Berényke, Bodony, Csesztve, Horpács stb. helyek, Pázmány zsinata óta, mint az esztergomi érsekségben fekvők, a nógrádi főesperességtől a váczí egyházmegye részére vonattak el, vajjon e megvizsgált helyekre nézve adhat-e be értesítvényt? Ezen irat meg van eredetiben, keltezés nélkül, hozzácsatolva lévén a nógrádi főesperesség jogainak megvilágítása, azon általa megvizsgálni szokott helyekre nézve, keltezés és aláírás nélkül, egyszerű töredékben. Oda-csatolva van a váczí püspökség értesítvénye a nógrádi főesperesség törvénytelen jogainak követelése tekintetében, és a folyamodó budai prépost részére Lörinczy Ádám szolgabíró és Kopcsányi Bálint táblabíró által Nógrádmegyében tett nyomozás irata, mely szerint ezen helyek Budának a törököktől elvétele után, háromszor, Borsos-Berinke egyszer az esztergomi egyházmegyéből, valának meglátogatva, illetőleg a váczí egyházmegye részéről látogatattak és ezen helyekért a budai kormányzóság, Nógrádon és Budán a törökök székelvén, a Nagyszombatban lakó váczí püspököknek fizette a bérleti díjt, a Patak helységben 1713. jul. 11-kén hitelesített irat szerint. <sup>5)</sup> Ugyanott van Kollonich Zs. v. püspököknek e várossal a bormérés, vám, rév és mészárszékekre nézve, 1713. július 15-kén Váczott kötött szerződvénye. <sup>6)</sup>

Ugyancsak a váczí püspöki irattárban van a magyar kir. kamara tanácsosainak egy, 1713. jul. 21-kén, Sz. György-ön kelt irata, mely szerint gr. Kollonich Zs. v. püspökségéhez tartozó helységekbeni tizedelést illetőleg, a kir. kincstár magának elsőbbséget tulajdonit, lévén a szükséges élelemben nagy hiány, a kikötött tizedelési összeg letétele mellett, a tizedszedést magának tartja fön és az ezen átengedésért megkereső irat töredékben meg van a jelzett helyen. <sup>7)</sup> — Ugyszintén van ott egy irat, melyben a nmlgu kir. kamara az iránt kéri ezen váczí püspököt, hogy miután neki a király szolgálata és a közjó szíven fekszik, a kívánt helyekeni tizedelést a kért módon

<sup>1)</sup> Ez a siketnéma épületének balra az udvarra benyuló része volt a 2-dik emelet nélkül. — <sup>2)</sup> Eredetiben 8. sz. 117. l. — <sup>3)</sup> Eredetiben és másolatban van meg. 1. 25. sz. 118. lapon. — <sup>4)</sup> Eredetiben 8. sz. 118. lapon. — <sup>5)</sup> Ld. az eredetit 10. sz. 118-119. lapon. — <sup>6)</sup> Ez is eredetiben van meg. 5. 119. — <sup>7)</sup> Ld. Bublaregestumát, 3. sz. 119-120.

engedje át. Ezen irat Bécsben kelt 1713. aug. 23-kán.<sup>1)</sup> — Ugyancsak ezen püspök Váczott 1714. jun. 3-kán kelt irata szerint a m. kir. udv. kamara teljhatalmujának, *Cserneky* urnak megkeresésére, a váci püspökség területén lévő összes, minden néven nevezendő teljes és egész tizedeléseket átenged a csász. katonaság szükségére.<sup>2)</sup> — Ugyancsak gr. Kollonich Zs. püspök Váczott 1714. jul. 15-kén kelt iratában a bormérést, révet, vámot és mészárszékeket haszonbérbe adja ki a váci lakosoknak.<sup>3)</sup> — Létezik a püspöki irattárban, *Zenneg Kristóf*, szegedi kamarai főnöknek Budán 1715. ápril 24-kén kelt irata az iránt, hogy a váci püspökség által tizedelni szokott helyeket a cs. királyi katonaság részére Kollonich Zs. váci püspöktől 3496 frtban a kir. kincstár javára előlegesen haszonbérbe vette ki.<sup>4)</sup> — A kir. javadalmakat 1715. jul. 15-kén Váczott kelt szerződvény erejénél fogva e városnak ismét haszonbérbe adta e püspök,<sup>5)</sup> a ki ezen évi jul. 18-kán *Vogl János* váci kőtaragóval szerződvényt kötött, mely szerint ez a kőbányából, az elkészítendő négyszögű köveket a váci Dunaparra elszállíttatni tertozik.<sup>6)</sup>

Midőn gr. *Kollonich Zs. v. püspök* főpásztori buzgalma és dicséretes ébersége folytán e várost még több izményekkel is emelni szándékozánk, 1716. ápril 16-kán a bécsi érseki székre emeltetett, és így ő lett ezen birodalmi fővárosban az első érsek, ekkor t. i. VI. Károly császár a bécsi püspökséget érseki rangra emelte, — e méltóság ő róla hát utódaira átszállván, 1722-ben bibornoki és a sz. r. b. hgi méltóságával is megtiszteltetett. A kegyesrendiek érdemes szerzetét, míg élt, különösen kegyelte s több jótéteményekkel karolta őket nem csak hazánkban, hanem Bécsben is, valamint az osztrák és stajer tartományokban. Erdemdus földi pályáját 1751. ápril 12-kén élte 74-dik évében végezte be. — Utána következett:

**73. Gr. Leslie<sup>7)</sup> Vilmos**, 1716—1717. Atyja, *Jakab*, híres hadvezér volt; több dicső hősi tetteiből csak azon egyet említjük föl, hogy 1635. évben, az eszéki főerődöt fáradalmas ostrommal bevette. Ezen igen régi nemzetség azon *Berthold* főurtól vette eredetét, a ki a szamkivetésben élt *Salamon* magyar király áhitatosan nevelt leányát,<sup>8)</sup> sz. *Margit* skót királynőt, előbb Angolországba, aztán Skóthontra kísérte.<sup>9)</sup> Ez pedig 1067-ben történt.<sup>10)</sup> — Ezen főpásztor 1717. jan. 1-jén Váczott kelt szerződvény erejénél fogva e városnak a királyi javadalmakat, valamint *Csörög*, *Derecske* és *Szór* pusztákat, egy évre 3000 frton bérbe adta ki.<sup>11)</sup> — Ezen főpásztor megerősítette a helyi sz. domokos-rendiek részére *Dvornikovich v. püspök* által tett adományzást, melyet a maga helyén közölni fogunk.<sup>12)</sup>

<sup>1)</sup> Ld. u. a. töredékben aláírás nélkül. 3. sz. 120. l. — <sup>2)</sup> V. ö. u. a. 3. sz. 121. l. — <sup>3)</sup> Eredetiben, 2 példányban. 5. 122. — <sup>4)</sup> Eredetiben, 3. sz. 123. — <sup>5)</sup> Eredetiben, 5. sz. 123. l. — <sup>6)</sup> Eredetiben, 8. sz. 123. l. — <sup>7)</sup> Róka i. m. „*Lesté*”-nek nevezi a 47. l. — <sup>8)</sup> Ld. *Indicia Sanchitatis Hungariae, Tyrnaviae*, 1735. — <sup>9)</sup> Ld. *Desenicky i. m.* 231. l. — <sup>10)</sup> U. a. író szerint. — <sup>11)</sup> Két ered. példány és egy másolatban 5. sz. 126. l. — <sup>12)</sup> T. i. ezen szerzetesek helyi kolostora történelmében.

Ugyanezen püspök a városnak ajándékozta a „*Derecske*“ nevű, duna-melletti irtványrétet. Minthogy ezen rét igen tövises volt, a város maga költségén és embereivel egészen kiirtatta. <sup>1)</sup> — Bárá *Lew* meghalván, özvegyét elvette *Tillmann Ferdinánd*; így jutott ezen ur a gödöllői uradalom egyik részéhez, melynek birtoklása idején pörlekedett gr. Leslie váci püspökkel 1717. évben a *Szada* és *Gödöllő* közötti határárkérdés miatt. <sup>2)</sup> Alig töltött e püspök Váczt <sup>3)</sup> egy évet, már is a laibachi püspöki székre helyeztetett át sz. r. birodalmi hercegi czimmal. — E városból a tudós főpásztor, ki cs. kir. tanácsos s *ardagger-i* apát is volt, 1723. jan. 4-ről kelt iratában a tő ő váci káptalannak, illetőleg az ő nagyprépostja és püspökének, a többi közt köszönetet mond, hogy őt a fmgu bibornok <sup>4)</sup> nevében megbizta, miszerint gr. *Ditrichstein* ő mlgát cuchnis-i apáttá megáldhatja. <sup>5)</sup> — A váci széken utódja lett:

**74. Gróf Althánn (V.) Mihály Frigyes, 1718—1734.** Vácza e legnagyobb püspökeinek egyike ősrégi nemzetségből, mely Csehország legfőbbjeihez tartozott, eredett, és egész 1232. évre viszi alapítását vissza, amidőn előfordul egy *Thánn Dietmár* nevű, ki igen hajlott kora miatt közönségesen csak „*der alte Thánn*“-nak <sup>6)</sup> nevezetett, és maradékai már „*Althánn*“-oknak hivattak. Bárá *Althánn Kristóf* 1589. évben Bécsben a császári kamara elnöke volt és 3 gyermeket hagyott hátra: *Wolfgang*-ot, <sup>7)</sup> ki örökösök nélkül mult ki; *Mihályt* és *Quinctinus*-t, kik aztán két külön nemzetségi ágat képeztek. *Mihály Adolf* tábornakszernagy, esztergomi várparancsnok s haditanácsos 1619-ben Olmützben *Gonzaga Károly*-lyal a „*keresztény katonaság rendjét*“ szerzette. <sup>8)</sup> *Althánn Kristóf, Eustách, Wolfgang* és *Vilmos* grófok az 1578. évi országgyűlésen a 36. tvczkk erejénél fogva kebelezettek be az országba és vétettek föl az indigenák közé, fényes érdemeikért, a magyar főnemesség minden jogai és kiváltságai biztossittatván részökre. <sup>9)</sup> Mindkét Althann váci püspök az említett *Mihály* nemzetségi ágából származott, és azért mindkettő fölvette a „*Mihály*“ nevet is. *Mihály Frigyes*, gr. Althánn Mihály Venczelnek és *Aspermont Anna Máriának* gyermeke volt; született 1680-ban *Glatz*-ban, hasonnevű megyében. <sup>10)</sup>

Mint a sz. hittudomány borostyánosa, prágai, olmützi, varsói, breslau-i kanonok és ó-bunzlai nagyprépost volt; 1714-ben a római róta auditora s 1718. jan. 4-kén váci püspökké nevezetett ki, mint

<sup>1)</sup> És pedig: 1717. máj. 4-kén 114, 5-kén 190, 7-kén 184, 8-kán 118, 25-kén pedig 170 ember dolgozott ott fejszék, kapák, villák és gereblyékkel. A munkások napzáma 776, 25 drjával tesz az egész 194 frtot. Ld. a városi jkönyvet. I. köt. (1717—1740) a 3. lap. — <sup>2)</sup> Ld. *Odroy* nyák: *Gödöllő* hajdan és most, Pest 1875. 25—26. l. — <sup>3)</sup> Leslie püspök alatt hozta a tanács 1717. jun. 12-kén azon határozatot, hogy a német-városon lévő háza vendéglővé alakíttassék át. Ez lön a hírhedt „*Faszl*“, melynek első bérője volt *Klinger Farkas* senátor, ki ezért 20 frtot fizetett a városnak évenként. Ld. az idézett jkönyvet. — <sup>4)</sup> *De Althaimb*, áll a levélben. — <sup>5)</sup> Ld. a püspöki irattárban. — <sup>6)</sup> Az „*öreg Thánn*“. — <sup>7)</sup> Nyelvünkön: *Farkas*. — <sup>8)</sup> „*Ordo militiae christianae*“, ld. *Megyesyt* LVII. lap. — <sup>9)</sup> V. ő. *Bencsik: Repertorium Juris* etc. — <sup>10)</sup> Ez előbb osztrák, most porosz birtok.

ilyen egyszersmind birta a sz. Péter és Pál apostolok tapolczai jövedelmes apátságát. Midőn ő a váczai egyházmegye kormányzását megkezdette,<sup>1)</sup> már akkor *Dvornikovich*, *Kollonich*, az ő dicső elődjei, és a hires, jámbor, tudós és tevékeny *Berkess András* általános helynök buzgó törekvései folytán az egyházmegyét nagyrészt helyreállítva találta. Ugyanis a *kecskeméti sz. Ferenczrendiek* és a váczai kegyesszerzetieken kívül, kik e két helyen a hiveket gondozták,<sup>2)</sup> a következő helyeken voltak már ekkor lelkipásztorok: *Antalics Mihály* romhányi, *Letovánecz Mihály* nándori, *Borsány György* herencsényi, *Kaló Ferencz*<sup>3)</sup> szőlősi, *Arbay János*<sup>4)</sup> ecseghi, *Horváth Pál* bujáki, *Sóky László* berceli, *Marthonyi Pál*<sup>5)</sup> nézsai, *Hanovcsik Pál* püspökhatvani, *Szabó István* szilágyi, *Morvai János* kálói, *Szabó János* palotási, *Biró Pál* jobbágyi, *Öry Benedek* lőrinczi, *Szentgothárdy János* hatvani, *Mocsányi János* baghi, *Makay N.* hévizi, *Kálmán N.* turai, *Gergelyi Sándor* verseghi, *Kirichánszky László* zsámboki, *Pernethy András* uri, *Pásztly István* sz.-lászlói, *Damiáni N.* kerepesi, *Barna János* kókai, *Odolj János* nagykatái, *Balincsy N.* szecsői, *Fáber György* almási, *Sz.-Miklósi Gábor* csongrádi, *Némethy János* mindszenti, és egy öreg jövevény *izsaszeghi*. Ezek voltak az első, kik a sz. religióra nézve oly viszontagságos időben, a hivek lelki üdvéről gondoskodtak; amiért nagyon is megérdemlik, hogy az utókor áldott emlékekben tartsa neveiket.<sup>6)</sup>

*Gr. Althánn M. Frigyes* 1719. körül assisi-i sz. Ferencz szerzetének a legszentebb Üdvöztőről nevezett tartományabéli atyáit,<sup>7)</sup> *gr. Koháry István* kegyes áldozata által is támogatva, Vácra behozta, ahol nekik az oly sok ellenséges kéz által szétdúlt régi püspöki várat, a régen romba dőlt épületek és telekkel együtt átengedte. Így lett az annyi nevezetes események által örökölt hely, melyen a Nagy I. Géza király által emeltetett diszes Mária-egyház, püspöki palota, káptalan és papnövelde állottak jó ideig, sz. Ferencz szerzeteseié, kik azt maig is birják.<sup>8)</sup> — E nagy főpásztor 1719. évben a sz. testület tagjai közé vétetett föl, vagyis bibornok lett, és a királyi kegy az ő tanácsosainak rangjára is emelte. VI. Károly a pápai udvarnál követeül,<sup>9)</sup> Németország és az örökös tartományok védnökeül is üdvözölte őt, megtartván kedves püspökségét. Rómába kelle hát elutaznia, hogy ott az uralkodó által ráruházott megbízást teljesítse. 1720. évben V. Fülöp fölhagyván a háboruszkodással, Sardinia és a két Sicilia VI. Károly birtokában maradt. Amiért Rómából három év múlva visszatérni, és már sz. *Sabina* bibornoki czímmel földdiszítve, a két Sicilia alkirályává neveztetvén ki, VI. Károly parancsára *Nápolyba* volt kénytelen elutazni, midőn még három évig

<sup>1)</sup> Desericky szerint, 1717. márcz. 20-kán; Megyesy 1713-ra teszi püspöksége kezdetét. Ld. pag. LVI. — <sup>2)</sup> Azaz: a plébániát admlták. — <sup>3)</sup> Utóbb v. kanonok, püspöki helynök stb. — <sup>4)</sup> Utóbb v. nprépost. — <sup>5)</sup> Utóbb örkanouok stb. — <sup>6)</sup> V. ő. Deserickt, 232. l. — <sup>7)</sup> Patres Provinciae Ss. Salvatoris. — <sup>8)</sup> Alább látni fogjuk ezt bővebben. — <sup>9)</sup> „Orator“-aul.

sem kormányozta személyesen a váci egyházmegyét, püspöki helynökeül a tevékeny *Berkess András* nagyprépostot hagyván hátra maga után.

E főpásztornak volt egy *Carelli Ferencz Pál*<sup>1)</sup> nevű ügyes és hűséges uradalmi felügyelője, a kiről *Meda Fülöp* nevű, Conversáni püspöke, 1729. május 13-kán azon bizonyítványt adta ki, hogy az említett *Carelli*, conversánói nemes polgár, törvényes származású, mindkét jognak és a sz. hittudománynak római tudora, az illető collegiumokoni borostyános, 30 éves, e püspök által kinevezett theologus kanonok, praebendájának már két év óta dicséretes birtokosa, mi egyházi megrovás, büntetés vagy fenyíték alatt sem lévő, sőt nagyon is jámbor, jó, kegyes és tudós férfiú, minden nap misézni szokott, jó hírnevű és ügyes. A ki is ezeknél fogva minden egyházi javadalmak vagy méltóságokra, még a püspöki utáni elsőkre is, nagyon alkalmas, az említett püspöki vagy más egyházakban is.<sup>2)</sup>

Lássuk itt közbevetőleg az uradalmi, bérleti és több efféle ügyleteket, melyek ezen nagylelkű főpásztor alatt folytak le. Így mindjárt az 1718. év elején szerződés jött létre a váciakkal, mely szerint ezek egy évre 3000 frton bérbe kapják a kir. javadalmakat,<sup>3)</sup> ugyszintén a *Csörög*, *Derecske* és *Szór* nevű pusztákat, és engedélyt kapnak a hidak állítására.<sup>4)</sup> — A váci nprépost és káptalan a *Madács László*-val egyezsége lépven a Pestmegyében fekvő *Szöd* helység és szomszédos *Göd* pusztája megváltása tárgyában,<sup>5)</sup> 1718. május 23-kán, erről értesítvényt terjeszt be a főpásztor elé.<sup>6)</sup> — Ezen püspök az ujon betelepített *Berkenye* községgel s az új betelepítendőkkal Váczott ugyanezen évi október 13-kán kelt szerződvényt aláírta.<sup>7)</sup> — VI. Károly császár<sup>8)</sup> és e néven III. magyar király *gr. Althánn M. Frigyes* 1718. jan. 5-kén váci püspökké nevezvén ki, *Zennegh György Keresztély* bizonyítványt terjeszt ő Fölsége elé, mint kamarai biztos, hogy a püspök márcz. 20-án püspökségébe ünnepelesen beigtattatott.<sup>9)</sup> Majd elérkezvén püspökké felszenteltetésének napja, erről váci egyházmegyéjének káptalana, papságához és népéhez Bécsből főpásztori szózatot intézett.<sup>10)</sup> — A királyi javadalmakat, *Cselöte*, *Ösörög*, *Szór*, *Tatárhely* és *Derecske* pusztákat 3500 frton, 1719. jan. 1-jén kelt szerződvény szerint a váciaknak bérbe adta, szabad lévén nekik a városi korosmákban sert és bort mérni.<sup>11)</sup>

Ugyanezen 1719. évben *Barnaky András* váci kanonoktól a v. káptalanra maradt szőlőt *gr. Althánn* püspök részére *Metekovics J. György* püspök-uradalmi tisztartó megvette 400 frton s ezen ösz-

<sup>1)</sup> Tévesen „*Clarelli*“-nak is iratlik. — <sup>2)</sup> Aláírva van: gr. Fülöp püspök és Fanelli Jakab korlátnok. — <sup>3)</sup> Vagyis: a regálékat. — <sup>4)</sup> Eredetiben és másolatban. 5. sz. 128. l. — <sup>5)</sup> „*In negotio reuitionis*“ áll a szövegben. — <sup>6)</sup> Egyszerű másolatban; a szerződvény csak Madács által aláírott eredetiben van meg. — <sup>7)</sup> Láttamozott és egysz. másolatban van fön. 5. sz. 131. l. — <sup>8)</sup> T. i. római császár. — <sup>9)</sup> Eredetiben van meg. 1. 28. sz. 128. l. — <sup>10)</sup> Nyomatott példányban van meg. 10. sz. 133. l. — <sup>11)</sup> Egyszerű másolat.



szeget ezen évi aug. 20-kán a p. urad. pénztárból kifizette.<sup>1)</sup> — Van a püspöki irattárban egy, Bécsben 1719. jan. 25-ről kelt irat, mely szerint *Dibek Tóbiás* prága-főegyházmegyei áldozárnak a váczzi kanonokság adományoztatik.<sup>2)</sup> — Ezen évi május 8-kán Váczott kelt a püspök azon határozata, a váczzi káptalanra nézve, melyben megállapítatik, hogy az éneklő-kanonoki méltóság a 3-dik, az őrnöki pedig a 4-dik helyet foglalja el jövőre a kanonoki székekben, a régi szabványok és szokások rendje szerint, mikép ez a váczzi és más érseki egyházakban is régtől fogva gyakorlatban volt, és hogy *Rózsa Mihály* éneklő-kanonokot az egyházban a főnt nevezett kiváltság valódi birtokába bocsássák és őt minden ellenmondók ellenében védelmezzék.<sup>3)</sup>

Gr. Althánn M. Frigyes v. püspökkel is folytatta 1719. évben Tillmán Ferdinánd<sup>4)</sup> a papi dézsma megtagadása miatt a perlekedést.<sup>5)</sup> Ezen per 1720-ban a váczzi püspök által ismét megújítottatott.<sup>6)</sup> — Ugyan e püspök 1719. aug. 7-kén kelt iratában *Rothe Jánost* váczzi kanonokká nevezi ki.<sup>7)</sup> — *Jánoshida, Nagyker, Csaba, Dunakeszi, Csövár, Tótgyörk, Aszód, Palota, Gödöllő, Alagi, Bicske, Szenté s Tas helységek a tizedet megtagadván*, ezek ellen a püspök pert folytatott, melyet 1719. évben meg is nyert, s a nevezett helyek a tizedek beszolgáltatására szorítottak. — Vác város, 1720. jan. 1-én kelt szerződvényénél fogva, a kir. javadalmakat és a főntebb is említett pusztákat, 3500 frton egy évre haszonbérbe vette ki.<sup>8)</sup> — *Berkess András* nagyprepostot 1720. jan. 4-kén sz. széki helynökévé nevezte ki e főpásztor,<sup>9)</sup> a kihez ezen helynök, a Váczott főállítandó sz. széket illetőleg, Pozsonyból Bécsbe 1720. május 12-ről keltezett iratot menesztett.<sup>10)</sup> — *Bendő* váczzi helynök 1720-ban *Göd* pusztát jelzálogi joggal<sup>11)</sup> birta.<sup>12)</sup> — Gr. Athánn v. püspök 1726. jul. 13-kán XIII. Benedek pápa által a kedves magyar pálos-rend védnökévé<sup>13)</sup> neveztetett ki.<sup>14)</sup> — Az apostoli szék 1730. jan. 28-kán engedélyt ad a káptalan beleegyezésével 10 vizsgáló választása és egyházmegyei zsinat tartására.<sup>15)</sup> — A váczzi káptalan sérelmeit, hogy a váczzi püspök és ő közötté történt egyezkedés pontjait nem teljesíti, sőt inkább megsérti a püspöki tisztség, *Keresztély Ágost szász* herczeg, Magyarország primása és esztergomi érsek elé terjesztvén, onnét ezen sérelmeket tartalmazó irat gr. Althánn v. püspökhöz tétetett át.<sup>16)</sup>

A váczzi püspöki irattárban meg van másolatban és 1730. márcz. 9-kén megerősítve azon okmány, mely szerint gr. Kollonich v. püspök,

<sup>1)</sup> Eredetiben 10. sz. 139. l. — <sup>2)</sup> Aláírás nélkül töredékben van fön. 1. 31. sz. 135. lap. — <sup>3)</sup> Ez is aláírás nélkül egysz. másolatban van fön. 33. sz. 137—138. lapon. — <sup>4)</sup> Erről már föntebb volt szó. — <sup>5)</sup> V. ö. Index processuum Pestmegye irattárában. — <sup>6)</sup> Ld. u. o. V. ö. Odobenyák i. m. Pest 1875. 25—26. l. — <sup>7)</sup> Egysz. másolat. 1. 35. 139. l. — <sup>8)</sup> Két eredeti példány. — <sup>9)</sup> Ld. 1. 37. sz. 143. l. — <sup>10)</sup> Eredetiben van meg. 10. sz. 144. l. — <sup>11)</sup> „Jure hypothecario“ áll a szövegben. — <sup>12)</sup> 145. l. — <sup>13)</sup> Protector ordinis S. Pauli I. Eremitae. — <sup>14)</sup> Eredeti. 1. 40. sz. 157. l. — <sup>15)</sup> Eredeti 1. 42. sz. 167. l. — <sup>16)</sup> Keltezés nélkül, eredeti, hozzácsatolva a püspöki és káptalani kiegyezés töredéke. 4. sz. 167—8. l.

jobb ellátás czimén, a *Rétságh, Berczel, Szirák, Gomba, Pétsel, Szecső, Kóka, Uri, Szalk-Szt.-Márton stb. helyek tizedeit* a váci káptalannak engedi át.<sup>1)</sup> — *Visa János* székesfehérvári püspök *Rákóczy Ferencz* fejedelemhez 1730-ban iratot bocsátott, a székesfehérvári és solthi vármegyék tizedeinek visszanyerése végett, melyekre a váci püspök és káptalan tartanak igényt.<sup>2)</sup> — Ugyanezen évben Vác város közönsége folyamodványt terjesztett a püspök elé, kérvén őt, hogy a városi tanácsot számadásra szorítsa, mikép szedték be az adót és mire fordították.<sup>3)</sup> — Ugyanezen évi jan. 7-éről keletkezett, Vác város bírása és tanácsának kérvénye *Sikk János* és más váci lakók folyamodványát illetőleg, a kik az adómenntiség beszédese általi súlyos sérelmeiket Althánn váci püspök elé terjeszték, hogy ezen ügyet az urszékre bocsássa, ezen püspök elé lőn terjesztve, ki a felzetten megjegyzi, hogy e tárgyat az urszékehez tette át.<sup>4)</sup> — Ugyancsak a v. püspöki irattárban van egy 1732. aug. 30-ról kelt okmány, mely szerint engedély adatik, a káptalan beleegyezésével, a zsinati vizsgálók választására.<sup>5)</sup> — Vác város és Sződ helység határainak igazolása, megújítása és visszaállítására nézve, Pestmegye kiküldéséről létezik ott egyszerű bizonyítvány két példányban, 1733. decz. 9-ről keltezve.<sup>6)</sup> — Vác város és Sződ helység területeinek megjárására nézve, 1734. ápril 7-ről keltezett irat szerint, Althánn püspök a határidőt kitűzte.<sup>7)</sup> — Ezen ügy még egy 1737. decz. 12-kén kelt iratban is előfordul,<sup>8)</sup> míg végre ezen évben elintézve lőn.<sup>9)</sup> — 1734-ben is a város egy évre a királyi javadalmakat, *Szór, Csörög* pusztákkal együtt haszonbérbe vette ki *gr. Althánn* váci püspöktől.<sup>10)</sup>

Ezen főpásztor erélyes föllépése, püspöki buzgalma, és a nagy tudományu, jámbor, hitbuzgó és tekintélyes helynökének, *Berkess Andrásnak*, közreműködése által, már előbb, egész csendben, kitiltotta a püspöki uradalmak falvaiból a kálvinhitű prédikátorokat és rectorokat. És gedig: *Hartyán*-ból 1718-ban, *Veresegyház*-áról 1719-ben, *Szada*- és *Mogyoród*-ról u. a. évben, valamint ugyanakkor *Sz. Miklós*-ról is; *Alsó-Némedi*-ből 1720. jan. 19-kén, és *Üllő*-ről is azon évben<sup>11)</sup> és más több helyekről.<sup>12)</sup> Minélfogva Kálvin hívei azt követelték a gyűléseken, hogy prédikátoraik, előbbi helyeikre, a honnét elűzettek, vissza küldessenek. De az illetők megtekintvén a királyi rendeletet, úgy találták, hogy annak megsértése nélkül, Althánn püspök csak joga szerint cselekedett, ép úgy t. i., mint a luther- és kálvinhitű földesurak tettek kath. alatvalóikkal, és ha azokat ezért mi bántalom sem érte, és az ősi egyház hívei kénytelenek voltak saját hitsorsosaik közt letelepülni itt-ott, a protestánsok sem számíthattak

<sup>1)</sup> Láttamozott másolat. 4. sz. 168. l. — <sup>2)</sup> Keltezés nélküli eredeti. 3. 168. l. — <sup>3)</sup> Keltezés nélküli eredeti. 5. sz. 168. l. — <sup>4)</sup> Eredeti. 5. sz. 168—9. l. — <sup>5)</sup> Eredeti. 10. sz. 175. l. — <sup>6)</sup> 5. sz. 177. l. — <sup>7)</sup> 2. sz. 194. l. — <sup>8)</sup> U. o. 194—5. l. — <sup>9)</sup> Keltezés nélküli töredék az eredeti mellékletével. 5. sz. 182. l. — <sup>10)</sup> Ld. u. o. — <sup>11)</sup> V. ö. Lampe i. m. Lib. II. ad ann. 1724. pag. 554. — <sup>12)</sup> Utóbb azonban e helyeken mégis elszaporodott mindkét eretnek-hitfelekezet.

nagyobb kiméletre; mert hisz megirta kedves törzs-apjok, *Luther Márton* ő kegyelme, hogy: „*Kié a föld, annak vallása követendő*“.<sup>1)</sup> — 1729. márcz. 29-kén *Berkess András* segédpüspök, általános helynök,<sup>2)</sup> a főpapok idősbje és a kir. tábla hétszemélynöke dicső életpályáját bevégezvén,<sup>3)</sup> ezen az egész váci egyházmegyét mély gyászba borító hirre, gr. *Althánn M. Frigyes* bíbornok lemondván a nápolyi alkirályságról, melyet oly lelkiismeretesen viselt, és annak minden teendőit oly pontosan teljesítette, hat évi távollét után, a gondos és éber főpásztor, mint a múltai souverainrend<sup>4)</sup> nagykeresztése<sup>5)</sup> 1730. évben visszatért Vácra az ő kedves nyájához, az oly magas méltóságnak nem anyagi jutalmát, nem aranyat és ezüstöt hozván magával vissza, melyeket mind a szegényekre fordított, hanem a volt alkirály a fejedelmi erények s megható istenességének tündöklő kincseivel jött vissza. Nápolyból elköltözése előtt, a szegények iránti szeretetből, maga is szegény lón annyira, hogy a szükséges utiköltségeket is kölcsön kelle részére előteremteni.

A jó Isten iránti szeretettől annyira lángolt, hogy midőn sz. *Január vére*<sup>6)</sup> már rég nem forrott volna föl, és ezt a nápolyi nép a városra közelgő valami vész előjelének tartotta, a jámbor alkirály fényes papi menetben vonult a pompás főtemplomba, melynek főoltáránál, mint ünnepélyes isteniszolgálatot tevő alig kezdette meg mély áhitattal e szavakat kiejteni: „*Introibo ad altare Dei*“,<sup>7)</sup> midőn amaz igen nevezetes vér tüstint szétoszlani és forrni kezdett. — Midőn ismét megjelent Rómában, hogy ott egyik régi szent kívánsága teljesültén örvendjen,<sup>8)</sup> sulyos kézbaja miatt az orvosok megtiltották neki a lakábólí távozást. De az rögtön meggyógyulván, azonnal az apostoli kamarába sietett, és ott, most már még szentebb hévvel, mint azelőtt, sürgette *Nep. János*-nak, az ő kedves védnökének, a szentségi titok hú és rendithetlen megőrzőjének szentté avatását, kit a nép már azelőtt is szentnek tartott. Mit XIII. Benedek pápa (1724—1730) meg is tett a jó lelkek igen nagy öröme. — De lássuk tovább ezen nagy főpásztor működését!

Hogy terjedelmes egyházmegyéje kormányzatában rajta könynyitve legyen főpásztori gondjai közt, a sz. szék<sup>9)</sup> melyet a hazában oly huzamosan dulongott harci zivatorok és többféle viszontagságok miatt eddig fölállítani nem lehetett, ő megalkotta, és 1720. jan. 4-én kelt iratában *Kemmer Tivadar* tudós hitszónok-rendi atyát, a váci püspöki papnöveldeben működő hittudományi tanárt, a nevezett sz. szék tagjai közé vette föl ülnökül.<sup>10)</sup> — 1720. május 1-jén Bécsben kelt iratában, melyet *Berkess* npréposthoz intézett, vonat-

<sup>1)</sup> „*Quius regis, illius et religio.*“ — <sup>2)</sup> Episcopus conditor, Vicarius generalis. — <sup>3)</sup> Alább a maga helyén adni fogjuk életrajzát. — <sup>4)</sup> Azaz: uralkodó-rend. — <sup>5)</sup> Magnae Crucis Eques Ordinis Melitensium. — <sup>6)</sup> Ez a főtemplomban kristályedényben őriztetik és évenként e szentnek névünnepeén forrni szokott. — <sup>7)</sup> Az u. n. lépcső-zsoltár eleje. — <sup>8)</sup> T. i. sz. János szentté avatása, kinek tiszteletére a Moli-hidon egy nagy költséges colossust állított. — <sup>9)</sup> Consistorium. — <sup>10)</sup> Assessor.

kozva ama perre, mely az esztergomi érsek és váci püspök közt, azon joghatósági kérdésre nézve fölmerült, hogy: vajjon *Pest városa amannak, vagy ennek egyházmegyéjéhez tartozik-e*, nevezett helynökét buzdítja, miszerint a váci egyházmegye jogai mellett tevékenyen, lelkesen, és erélylyel küzdjön, ezen ügyet élénk szemmel tartással kövesse, nem félván senkitől; mert ő a netán fölmerülhető esetekben megvéendő őt bárki ellenében, nehogy ő valaha gyávaságról vagy tétlenségről vádoltassék az egyházmegye jogai és igazai meg nem védése miatt. Aztán írja tovább, hogy ha a nprépóst, t. i. *Berkess*, mint az ő helynöke a pozsonyi papi gyűlésre megjelenik, <sup>1)</sup> a sz. széki elnökséget *Ujfalusy* olvasó-kanonokra bizza, és ő ama gyűlésen minden tárgyban a nyitrai és egri püspökökkel s másokkal tartson és őt mindenekről értesitse. A mit ezen helynök a csanádi püspök kezében lévő hiteles okmányra nézve irt a szegedálvárosi sz. Ferencz-rendi kolostor főnökének, <sup>2)</sup> azt nagyon helyesli, s ha erre nézve onnét valami választ kap, azt másolatban azonnal küldje meg a főpásztornak. A sz.-márton-kátai ügyre nézve pedig csodálkozva jegyzi meg, hogy az ő fölségétől kiadott parancs daczára is, az alispán azt még el nem intézte; a kinek is hát ezen erélyes főpásztor tudtára akarja adatni, hogy ha még tovább is késlekednék, el ene ő Fölsége előtt panaszt fog emelni. A mi pedig azt illeti, hogy az aszódi templomépítés folytatásának nyíltan ellenmondott, <sup>3)</sup> azt örömmel olvasta, valamint a sz. folyadékok, <sup>4)</sup> a papnövendékek és némely plébániákra nézve tett intézkedéseit jóváhagyja és az ő váci tisztartójának szóló megbízást azon 40 frtra nézve, melyekkel a nagyszombati papnöveldek tételei <sup>5)</sup> kifizetendők, ezen leveléhez mellékelte. A nagyszombati papnöveldei tdő kormányzónak pedig megíratni kívánja, hogy a társodába <sup>6)</sup> beveendő egyénekre nézve jövőben jobban körültekintő legyen, különben minden onnét fölmerülő helytelenségek neki lesznek tulajdonítandók. *Madács László* urnak pedig tudtára adni parancsolja, hogy ő, t. i. a püspök, nem másképp van értesítve, mint úgy, hogy a berénykei részbirtok örökös joggal a váci püspökséghez tartozik; de ha ő az ellenkezőnek bebizonyításához bizik, kedves dolgot tesz a főpásztornak, ha az ő érveiről tudósítani el nem mulasztja, még mielőtt ezen ügy a törvény elé kerülne, mit a legközelebb már bekövetkezni remélek, írja a gondos főpásztor. — E levél szövegében a 2-ik lap alján ezt jegyzi meg a püspök: „Tdő *Winter Tamás*, jézustársasági atya, a bécsi fölavatottak <sup>7)</sup> társodájában, gr. *Stahrenberg* ő nmlgnál nagyon tehetős. <sup>8)</sup>

<sup>1)</sup> April 28-ra. — <sup>2)</sup> Mint már fentebb érintők, a szegedálvárosi Ferenczes kolostor főnökei az akkori időviszonyok miatt a csanádi püspökök helynökei voltak. és mint ilyenekhez a váci püspökök is intéztek hivatalos iratokat, Szegedet az ő joghatóságuk alá tartozóul tekintvén. — <sup>3)</sup> Ez a protestánsok templomára vonatkozik. — <sup>4)</sup> A sz. olaj, chrisma. — <sup>5)</sup> Az u. n. „*Theses Defensionis publicae*“, mik fölött nyilvános viták tartattak a tanintézetben. — <sup>6)</sup> Azaz: Collegiumba. — <sup>7)</sup> Vagyis a 3-szor beesküdtekében. — <sup>8)</sup> Azaz: befolyásos.

Bécsből írja a püspök 1720. május 22-ről *Berkess* helynökének, hogy értesülvén leveleiből a pozsonyi ülésekről és az azokoni tárgyalásokról, reméli azok szorgalmatos folytatását. Aztán előhossa, hogy a hatvani plébániára, *gr. Stahrenberg* ő nmlga bizonyos *Quirini Mátyás* nevűt, a budai Széchényi-társoda növendékét, fölszentelt papot, ki a német, tót és magyar nyelveket birja, ajánlotta nagyon, a kinek elbocsátásaért már irt is az esztergomi helynöknek. — Ugyanezen évi május 4-ről szintén Bécsből irt említett helynökének, hogy miután az ő közbenjárására, a váci egyházmegye területén létező *dornau-i* prépostságot ő Fölsége, *gr. Giannini* olműczi kanonoknak ajánlotta legyen oda, a kir. kancellária Registraturájában pedig bejegyezve előfordul, miszerint 1699. szept. 21-kén ezen prépostság bizonyos *Custoza Jeromos* premontrei rendü urnak lett adományozva, a kinek haláláról eddig semmi bizonyost sem hallottak; ha tehát a helynök erről valamit kitudhat, azt minélelőbb a főpásztornak tudtára adja.<sup>2)</sup>

*Nápoly*-ból 1723. febr. 5-ről irt levele főpásztor erélyei és atyaias jószívűségéről tanuskodik, abban ugyanis azt adja helynökének utasításul, hogy miután az alsónémedi plébánost annyi intelmek és büntetések sem vezették vissza a megjobbulás üdvös ösvényére, egyszerűen el kell őt az egyházmegyéből bocsátani,<sup>3)</sup> és annak helyére a helynök alkalmas egyéneket ajánljon a főpásztornak az ő véleménye kíséretében. Ha a kerepesiek az ő lelkipásztorukkal megelégedve nem volnának, valami más helyre kellene őt tenni, mert a megyéből mégis elbocsátani nem akarná; a harasztinak helyére pedig *Lemberg* váci káplánt lehetne rendelni. Aztán megjegyzi, hogy örömmel olvasta a helynök azon sorait is, miszerint az aszódi és vásárhelyi templomok visszakerülni fognának a katolikusok birtokába, és ezen esetben az utóbbi helyre legjobban lehetne plébánost helyezni be. Arról is értesíti helynökét, hogy a haldoklóknak adandó teljes bucsukért, és a püspöki meghatalmazások megújításaért is irt már Rómába, és amint megérkeznek, azonnal megküldeni fogja, és megjegyzi, hogy a sz. széki illetmények az ő rendelete szerint követelendők a kiadványokért.<sup>4)</sup>

Ugyancsak 1720. ápril 3-ról Bécsből ír helynökének, meghagyván neki, miszerint a Pesten kifüggesztett censurai parancs másolatát minden föle kitelhető szorgalommal megszerezni és neki elküldeni igyekezzék, mert ama helyen neki ismét joghatósági nyilvános tényt kell gyakorolni. A sz. folyadékra nézve ismét intézkedik és szigorú büntetésekkel fenyegeti azon plébánosokat, kik azokat egy év multán is még használják, hanyagságuk és gondatlanságukért. Azt is meghagyja, hogy csak a sz. szék előtt megvizsgált ifjakat vegyenek föl

<sup>1)</sup> Berkess nprépost szintén hatvani prépost is volt. — <sup>2)</sup> A dornau-i prépostság a prémontrei rendü kanonokoké volt. — <sup>3)</sup> Ez a főpásztor erélyére mutat. — <sup>4)</sup> *Taxae consistoriales.*

a papnöveldebe. — A tevékeny és gondos főpásztor 1720-ban kelt iratában alattvalóinak Nógrádmegye tisztviselői általi elnyomása ellen a legfelsőbb helyen panaszt emelvén, ez ott az érintett évi április 22-én mutatattott be. Ezen iratra e megye követői által nyanyoda benyújtott czáfolat közöltetni rendeltetett gr. Althánn M. Frigyes bibornok és váci püspökkel, a visszaküldés meghagyásával. Szép, kis ivértben 6 levélre terjedő irat ez, melyben mindjárt az elején így fakad ki a vgye: „Mily ellenszenvvel és lelki fölháborodással, és a vgyei közönség tekintélye s annak tisztviselői tisztelére nézve sérelmes iratot adott ki ezen, a legközelebb mult napokban, Nógrád vgyhez intézve Althánn M. Frigyes bibornok és váci püspök (milyent a nádor urtól vagy az ország oszlopaitól<sup>1)</sup> sem lehetett volna remélenünk és várnunk.) Fölségednek, mint urunk és királyunk előtt ezennel térdre ereszkedve eredetiben betérjesztjük.<sup>2)</sup>

Nápoly-ban 1723. jun. 11-én kelt válasziratában megjegyzi a pozsonyi gyűlésen lévő kedves helynöke levele következtén,<sup>3)</sup> miszerint bővebben megértvén abból a tizedek és Pestmegye határozatára nézve az országgyűlésen előhozattak és tárgyaltakat, nagyon szeretné, ha ezen határozat ő Fölsége elé kerülne, mert a nyitrai és főkép veszprémi püspök barátságától nagyon sokat vár. E levelében az ürességben lévő plébániákra nézve úgy intézkedik, hogy helynökének Pozsonybóli visszatérte után a sz. székkal alkalmas egyénekről gondoskodik, minden ily papokról véleményt esatolva azok sorozatához. Végre a nádort és gr. Koháryt viszont üdvözl. — 1726. decz. 31-én Nápolyból küldött iratában, a sz. szék részéről hozzája menesztett szíves újvi ünvözetet meleg köszönettel fogadja és hasonló üdvkivánatokkal viszonzza. Megjegyzí ezen alkalommal, hogy váci uradalmi tisztjeinek már megparancsolta, miszerint a makkoltatás végett, a plébánosok által a püspöki erdőkbe hajtattott állatjaiktól többé tizedet ne vegyenek. — 1727. szept. 2-kán Nápoly-ban kelt levelében kifejezi, miszerint nem elenzi, hogy a római zsinat végzései, melyek igen sok kitünő és üdvös intézményt foglalnak magokban, egész megyéjében elfogadtassanak, — de megköveteli, hogy minden fontosabb dologra nézve ő hozzá forduljanak előbb, kinek tudta, akarata és beleegyezése nélkül az ő megyéjében mi intézkedésnek sem szabad történni, ő lévén mindenről a felelős.

Nápolyból 1727. szept. 26-kán megengedi, hogy az ő engedményéből pontificáló süvegcs egyházi méltóságnak a ténykedés nagyobbszerűsítése tekintetéből 6 papnöveldei egyén segédkezhettek. Ami pedig a hittótanács által a plébániai vékák igazolását illeti, ez ügyben más hazai püspökök szándékát kívánja előbb kitudni. — 1728. jan. 13-kán Nápolyból ezen szilárd apostoli lelkületet tanusító levelet intézte a váci sz. székhöz: „Mlgos és ftdő, ntdő és nemzetes

<sup>1)</sup> Azaz: a főemberektől. — <sup>2)</sup> Ld. az Althánn-féle aktákat, Nr. 7. — <sup>3)</sup> Ez május 22-ről volt a helynök által keltezve.



urak! Csodálkoznom kellene azon, hogy föntisztelt Uraságaitok a hittótanácstól nekem szóló iratot nemcsak fölnyitni, hanem annak eredetijét magoknál megtartani, és hozzám annak csak másolatát elküldeni merészelték, és hogy az *egyházi mentességre oly sérelmes levelet*, engem meg nem kérdeve, és az én minden előleges tudtom és az én nyílt tiltakozásom ellenére kihirdetni az egyházmegyében, és így annak végrehajtását eszközölni bátrak voltak. Ennélfogva meghagyja nekik, miszerint azon iratot haladék nélkül visszavonják, és az ő további rendelkezéseig az egész ügyet helyreállítsák, és ha már ebben feleltek volna a hittótanácsnak, ezen felelet másolatát hozzá eljuttassák, és *alközben az egyházi mentességről Gergely- és Benedek-féle bullákat* egész teljökben az egyházmegyében megtartassák, nehogy ellenkező esetben azon bullákban foglalt büntetéseket és más ilyeneket rájuk alkalmazni kénytelen legyek.<sup>4</sup>

1728. május 11-kén *Nápoly*-ból örömet fejezi ki, hogy Pestmegye a sz.-márton-katai ügyben az ősi sz. hitet oly erélyesen védelmezte, és meghagyja általános helynökének, hogy az ő nevében mindazoknak, kik a religió ezen védelmezésében valami részt vettek, az ő különös köszönetét fejezze ki, és az országgyűlésre Pozsonyba menvén föl, ránduljon el Bécsbe is, hol az ő nevében legalázatosabb folyamodványát terjessze elő ő Fölségének, könyörögvén neki, méltóztatnék az ő magyar udv. kir. kancelláriájának meghagyni, miszerint az ezentul az eretnekek hamis előterjesztvényeinek oly könnyen hitelt ne adjon, és azok bármely kérvényeire, a tények előleges érett megvizsgálása nélkül parancsokat ne osztogasson a religió nagy sérelmére. Arról is értesíti a sz. széket, hogy már irt az esztergomi érseknek, kérvén tőle a plébániai úrességek betöltésére néhány papi egyént.

1729. ápril 2-ről *Rómá*-ból a pápa ő szentségétől nyert fölhatalmazás folytán az egész egyházmegyéje területéni haldoklóknak teljes bucsuval egybekötött apostoli áldást engedélyez. Ezen áldásosztási hatalmat hazajötteig helynökére bizta, ki aztán a gyóntatóatyákat ezen engedélylyel ellátta. — Ugyanezen évi jul. 2-kán *Bécs*-ből a váci sz. székhöz intézett iratában meghagyja, miszerint az ő hazajöveleig, a megüresedett plébániai javadalmakat szerzetes-áldozárokkal lássa el. — Ezen évi nov. 21-ről *Vác*-zon kelt és nyomtatott körlevelében <sup>1)</sup> nyomósan buzdítja a gondozó papságot <sup>2)</sup> a hit elemeiben tudatlanság kiirtására a szorgalmatos hitelemzésre, valamint a buzgó hitszónoklásra. <sup>3)</sup> — Ezen évi aug. 5-kén kelt köriratában panaszkodik a gondos főpásztor, hogy 1. Az általa kiadott utasítást a papi öltözetre, szakál és bajuszra nézve és egyebeket az illetők meg nem tartják. — 2. A két-mise-mondási engedélyt visszavonja. — 3. Megszabja, hogy a papnöveldebe fölveendőkre nézve a lelkipásztorok mily bizonyítványt adjanak, és 4. *Tarnóczy János* sz.

<sup>1)</sup> Csak egy oldalra terjed. Ld az Altháun-féle aktákat, 10. sz. — <sup>2)</sup> „Clerum curatum.“ — <sup>3)</sup> V. ö. ugyanazon aktákat u. o.

ágostonrendi segéd társat a budai kolostorból, ki már a sz. szék által többször följelentetett szertesi elüljáróinak a megfenyítés végett, de megjavulása be nem következett, és most is a kéregetés alkalmával rendetlen viseletet tanusít, a polgári-katonai karhatalom által elfogatni és Vácra kísértetni rendelte. — Ezen 1729. évi május 4-kén *Trident*-ből a váci sz. székhez intézett iratában *Berkess* és *Lemberg* végrendeleteiről intézkedik, és meghagyja, miszerint, ha mások nincsenek, az ürességben lévő plébániát kolostori papokkal láttassa el. Mig ő más helynököt nevez ki, a sz. szék ülések a legöregebb ülnök elnökölete alatt tartassanak.

1730. jul. 14-kén kelt rendeletével VI. Károly császár ő Fölsege Bécsben papi gyűlést tartani elhatározván, ennek folytán az ország primása, *Fráter Imre*, u. a. évi aug. 6-kán Pozsonyban kiadott levelében a következő szept. 1-jén megnyitandó értekezletre meghívja gr. Althánn M. Frigyes bibornokot és váci püspököt is, hogy ott értekezzenek azon tárgy fölött: mikép lehetne valami jó módját találni annak, miszerint a lekipásztorok, a szegény adózó nép megterhelése nélkül, illően fizettethetnének. <sup>1)</sup> — Ugyancsak Bécsből 1730. nov. 21-ről kelt nyílt alaku, nagy ivréti, nyomtatott körlevelében a XII. Kelemen pápa által engedélyezett *Jubilaeum*-ot a váci egyházmegye papságának és hiveinek kihirdeti a szokott módon és előadja a bucsu elnyerésének föltételeit. <sup>2)</sup> == Ugyanezen évi aug. 18-kán Rómából a váci sz. székhez intézett iratában meghagyja, miszerint, ha ezentul az ő egyházi méltóságai iránti kellő tisztelet nélküli levél érkezik bárhonnét, azt legjobb lesz felbontatlanul visszaküldeni oda, ahonnet érkezett. <sup>3)</sup>

1732. márcz. 19-kén Bécsből azt írja a váci sz. széknek, hogy miután a nagyhét felé Vácra lejönni akar, a „*Coena Domini*“ bullát az egyházi naptárhoz <sup>4)</sup> mellékelve, magyar, tót és német nyelvre fordíttassák, hogy nagyesütörtökön már nyilvánosan a székesegyházban felolvasni és kihirdetni lehessen. — Ezen évi márcz. 29-kén Bécsből írja a sz. széknek a mersiáni-ezredbeli közvitéz esetére nézve, ki a kegyesrendiek társházába menekült, hogy a Gergely- és Benedek-féle bullákat és más apostoli rendeleteket jól megtekintsék avégre, mikép ama váci társház bir-e ily menedéki joggal? <sup>5)</sup> És aztán ezen menedéki jog ellen tett minden erőszakosságok és merényletekről kimerítő értesítést tegyenek föl, hogy a nagyhét felé hazamenvén, ezen ügyet is rendben találja. Egyszersmind meghagyja, hogy az ezredeshez, kapitányhoz, vagy egyikmásikhoz elmenjenek, a kivel t. i. könnyebben lehetne értekezni, és őket a főpásztor nevében meginteni és buzdítani el ne mulasztassák, hogy ettől fogva azontul minden merényletek és erőszakoskodásoktól, melyeket ama mentes hely

<sup>1)</sup> Ld. u. e. 12. sz. — <sup>2)</sup> V. ö. u. a. 11. és 12. sz. — <sup>3)</sup> Ezen rendeletre bizonyos előkelő helyről érkezett levélnek ügyetlen czimezése adott alkalmat. — <sup>4)</sup> „Directorium ecclesiasticum.“ — <sup>5)</sup> „An Jure Asyli gaudent?“

ellen tettek, magokat tartóztassák, és alázatos kérelmökkel, a föloldozás folytán, magokat kitisztázzák. Amit ha alázatosan kérendenek, nekik megadni el nem mulasztom, elégtételt adván előbb kelőleg az egyháznak; a vonakodás esetén pedig velők a megérdemlett fenytékre nézve kellend elbánnom. Aki, valamint ezt kegyességből hozom tudtokra, úgy minden, az egyház iránti engedelmességet tőlök elvárom.<sup>1)</sup>

Ugyancsak 1732. jan. 19-kén Bécsből írja a sz. széknék, a *Kőrösön talált eretnek-könyvekre* nézve, hogy azok a sz. szék elé vitesenek, miszerint így azokra nézve a szokott bírálat megtéessék, és ő erről értesülvén, a további intézkedéseket megtehesse. Elvárja e pontra nézve az alispán nyilatkozatát. — Majd u. a. évi okt. 2-kán irt a Pozsony vidékén diszlő „*máriavölgyi kolostor*“-ból<sup>2)</sup> a sz. széknék mint hazatérő, hogy a vácsi székesegyházban, e város és az egyházmegye minden templomaiban, az ő szándékára, a „*Deus refugium nostrum*“ gyű-ima<sup>3)</sup> mondassék a szent-misékben.

A nagy főpásztor *Vácra visszatérvén*, tündöklött, mint a nap, s a legszebb erények dicsugaraitól fénylett. Drága életének ékkövé képezték a folytonos ima, virrasztás, böjt, önsanyargatás, mértékletesség, templomok látogatása, áhitatkönyvek, a kórház gyakori megtekintése, ott a szegény betegek vigasztalása s gyámolítása, az özvegyek és árvák fölsegítése, bőséges alamizsnálkodás, a szegény leányok gondos kiházítása stb., a szorgalmas olvasgatásban is nagy örömet találta; a világi hiúságot, lakmározásokat, vendégeskedéseket gondosan kerülte. Mély áhitatának könyvei az Ur igéinek hirdetése és a misézés közben is gyakran és bőven pörögtek le kedves arczain, és egész élete végperceiig sanyargatta és ostorozta selyemben és bársonyban született és nevelt főuri testét.<sup>4)</sup> Minden ünnepen a szegényeket etetni, nekik anyagi szerénységgel az étkeket fűlszolgálni és kiosztani, poharaikat megtölteni, a maradék-étkeket bögréikbe töltögetni, és a jóltartottakat még pénzzel is megajándékozni, — oly kedves szokása volt, mely az egész egyházmegyét különös kegyeletre hangolta kedves személye iránt.

A gondjaira bizott hívek lelki fűdvökérti fáradozása lángbuzgalmát oly meghatóan tüntette föl gyakran; óh hisz e tekintetben nem akadályozta őt semmi, nem a hőség, nem a záporosó, nem a vihar, nem a zivataros, koromsötét éj, hanem a legkellemetlenebb időben is, szent örömmel sietett a szegény betegek hajlékaiba is, hogy őket a szentségekkel ellássa és az örökkévalóság nagy útjára elkészítse. Az ősi kath. sz. hitet az eretnek-felekezetek gonosz merényletei és törekvései ellen rettenthetlenül és szilárdan, valódi hős lelkülettel védelmezte, kész lévén azért, ha kell vala, meghalni

<sup>1)</sup> Ez sajátkezűleg, jó nagy, vaskos betűkkel van írva. — <sup>2)</sup> Marienthall. A pálosok nevezetesebb kolostora. — <sup>3)</sup> Az u. n. „*Collecta*“. — <sup>4)</sup> V. ö. Desericky: *Catalogus Episcoporum*, pag. 22.

is örömet. — *Berkess* halála után azonnal *Arbay Jánost* nevezettette ki npréposttá. Midőn 1731. évben egy véletlenül támadt tüzvész a város legnagyobb részét lángba borította volna, az apostoli lelkű főpásztor önmagáról megfeledkezve, a felebaráti szeretettől lángolván, mindenfelé szaladozott; itt jó tanácssal segített, ott a csüggedezőket bátorította; a vizet saját kocsiain hordatta, a veszélyben lévők holmait megmentette. E lángbuzgalma s emberbaráti hő szereteteért az Isten megőrizte a veszélytől az ő épületeit, noha közel és köröskörül pusztított a tüzelem, mely egy óra alatt 196 házat hamvasztott el. A kárvallottak- és inségre jutottaknak aztán bőven adott pénzt és gabonát, az építésre szükséges fákkal, zsindelyekkel és egyéb szükséges anyagokkal is ingyen ellátta, és azonfölül még tartozmányaikat is mind elengedte nekik. — A nagy főpap 1731. évben megvetette az új püspöki palotának alapját és annak falait meglehetősen föl-emelte már, szándéka lévén annak egyik oldalán a székesegyházat, a másikon pedig a kanonoki lakokat építtetni, de e nagyszerű műnek kivételében nem sokára bekövetkezett halála megátolta őt . . .

1731-ben az ősi kath. sz. hit védelméért mélyen megszorította őt épen az, a kinek megdicsérni kellett volna őt főpásztori buzgalmaért; t. i. VI. Károly császár (1711—1740) a királyi bizottság által 1721. évben Pesten tartott gyűlésnek a religiói ügyekben hozott végzéseiből némely pontokat kivonva, az ő döntvényébe igtatta, mely Pestmegye gyűlésén kihirdettetett. Minthogy pedig némely pontok az ősi egyháztól elszakadt tévfelekezeteknek kedvezni látszottak, s ama vgye a váczai püspökség területén fekszik, *gr. Althánn bibornok és püspök az ellen ünnepélyes tiltakozását írásban beadta*, mely is 1731. május 23-kán Pestmegye gyűlésén felolvastatott, a vallásgyakorlat ügyébeni hozzácsatolt pontok ellen, és ez oly igen érdekes, hogy azt itt egész terjedelmében közöljük honi nyelvünkre áttéve:

„*Mihály, Frigyes*, Isten irgalmából, a római sz. egyház sz. Sabináról czimzett áldozár-bibornoka, *gr. Althánn, váczai püspök* stb. Minthogy a httö-tanács irata által a mult napokon, a religiói ügyben némely pontok érkeztek hozzám, valamely országgyűlési tvczik-keken alapulók, mint azon iratban mondatik, a melyeknek nemcsak a papság, hanem az ország összes katolikus karai ellenvetették magokat, a melyeket én lelkem keserűségével és borzalmával olvastam, mint olyanokat, melyek a kath. hit, istenitisztelet, a lelkek üdvére, és az apostoli szék tekintélye, joghatósága, kiváltságai, szabadsága és bármely jogaira nézve sérelmesek és azokkal merőben ellenkezők. Amiért is szintén ragaszkodva a nevezett papság és az ország egész katolikus kara által tett tiltakozásokhoz, a nem hasonlótlan, 1608. évből eredő sérelmek ellen; hogy az én főpásztori leg-súlyosabb kötelmemnek, a Kristus legdrágalátosabb vérével megváltott, s rám bízott juhokra nézve, eleget tegyek, — ezen soraimnál fogva a legteljesebb Szentháromság és a szeplőtlenül fogantató B. Szüz

Mária, a Mindszentek és a t. e. tek. Pest, Pilis és Solt vgyék Pest városában egybegyűlt közönsége előtt ünnepélyesen tiltakozom minden a fönt nevezett pontokban foglaltak ellen, ugyszintén mindazon és egyes sérelmek ellen, a melyekről elmondhatni, hogy sérelmeket hoztak vagy hoznak be, ártalmasak voltak, vagy azok a jelenben is, és egyszersmind minden onnét következőket vagy eredőket, joggal érvényteleneknek, haszontalanoknak, igazságtalanoknak és nem helyeselhetőknek jelentvén ki, melyek megtartására az én egyházmegyéim egy katholikns hívét sem lehetett és a jelenben sem lehet szorítani, hanem úgy tekintendők azok, mintha soha nem is keletkeztek volna; azért azokat mint nem létezőket tekintem és az én megyémbéliek által is olyanokul tekintetni akarom mindenkoron, és ezennel ismét ünnepélyesen tiltakozom. És ezen sorok crejénél fogva, Jézus Krisztus e földöni helynökére, a mi legszentebb Urunk, XII. Kelemen pápára, és az ő apostoli székére főlebbezek, mely a hit tárgyában egyedül, mint az igazság oszlopa és erőssége tud csatlakozhatlanul megkülönböztetni, kinyilatkoztatni és eldönteni, a melyhez én mindenképen és a legerősebben ragaszkodom és magamat annak a legengedelmesebben alávetem. Kelt Vácztól, a püspöki városban, 1731. május 23-kán. Althánn M. F. bibornok és váci püspök. <sup>1)</sup>

Ezen tiltakozás ő cs. kir. Fölségének azon határozata ellen lévén a nevezett vgyei gyűlésre beadva, mely a magyarországi kálvin- és lutherhitűek javára adatott ki, s ezen tiltakozást ő Fölsége oly zokon vette, hogy a nevezett évi jul. 21-kén kelt rendeleténél fogva őt Bécsbe idézte föl, <sup>2)</sup> még pedig oly szigorú megjegyzéssel, hogy vévén ő Fölsége rendeletét, azonnal utra keljen, és ott ő Fölsége további parancsait bevárja. <sup>3)</sup> Minthogy azonban bibornoki kiváltságaira támaszkodva, a Bécsbe-menésből mi sem lett, u. a. évi aug. 8-kán Bécsben kelt iratban, ő Fölsége nevében, még szigorubb megidéztet kapott, azon világos kijelentéssel, nehogy különben ő Fölsége legfőbb tekintélye és méltóságához illő eszközökkel kelljen ellene föllépni. <sup>4)</sup> Igen, ezen ünnepélyes tiltakozásról értesülvén a császár, napot tüzött ki neki, hogy arra Bécsben megjelenjen; de a rettenthetlen lelkű főpap az eretnek-nagyok által félrevezetett császárnak megizente, hogy őt, mint egyházfejedelmet és bibornokot csak a római pápa ítélheti meg, kivált a religióhoz tartozó bármely ügyekben. Mire VI. Károly annyira engedte magát ragadtatni, hogy a biboros főpapot a püspöki javak élvezetétől eltiltotta! De a sajnos meghasonlás nemsokára megszűnt; ugyanis a pápai tekintély közbevetése folytán gr. Althánn M. F. püspök javai használhatását visszanyerte és a császár régi kegyeibe ismét visszajutott. <sup>5)</sup> Erre 1732-ben, nagyheti hétfőn székvárosába a tengernyi népség roppant tapsviharai között visszatérvén Bécsből, az egyházmegyéjét ezután is szent buzgalommal kormányozta.

<sup>1)</sup> Az aláírás néhez és öreg kézre mutat. A nagy ostyapecsét a papirhajtság miatt a középen ketté van szakadva. Acta Alth. 15. sz. — <sup>2)</sup> Ad audiendum verbum regium. — <sup>3)</sup> Ld. az Alth. aktákat. 17. sz. — <sup>4)</sup> Ld. u. o. — <sup>5)</sup> Mert rászorulva volt.

Emlitendőnek tartjuk itt, miszerint *gr. Althánn M. F. váci püspök*, és több elődje is, az ő joghatóságuk alá tartozónak állítván *Szeged városát*, ugyszintén a *csanádi püspökök* is, mindkét egyházmegye főpásztorai küldtek koronkint a szeged-alvárosi ferenczes kolostor főnökeinek, mint a török-uralom alatti főpásztori helynököknek hivatalos iratokat, a kiknek helyzetük elég kellemetlen volt ezen joghatósági viták miatt!... A földő váci káptalan 1749. febr. 4-kén Vácztól kelt iratában,<sup>1)</sup> *Zlinszky Imre* királyi ember és *Győry János* káptalani kiküldött hivatalos vizsgálata folytán bizonyítja, hogy *Szeged városa a török-uralom alatt Csongrád vgybe volt bekebelezve, és ezen helyek: Szeged, Tápé, Győ, Csongrád, Újfalva a Tiszán innen; Vásárhely, Mindszent, Szentes, Sas, Ugh, Tollyó, Csány*<sup>2)</sup> stb. puszták a Tiszán túl a váci egyházmegyéhez tartoztak és ezek a váci püspököknek adták a tizedet; a pápai brevét, bullákat,<sup>3)</sup> bucsu-engedményeket és jubilaumokat Szegedre és a nevezett helyekre a váci főpásztorok küldötték és közölték velök; a lelkiekben a váci sz. székhöz vagy az itteni püspökhöz fordultak, avagy ennek helynökéhez a nevezett helyek lakói. — Csongrád vgye 1724. nov. 20-káról bizonyító iratot ad ki az iránt, hogy *Berkess András*, *gr. Althánn M. F. váci püspök* és *bibornok helynöke*, tiltakozást jelentett be ezen vgye előtt, *gr. Nádasdy László csanádi püspök* ellen, mint a ki *Szeged városában joghatóságot gyakorolván, ezáltal gr. Althánn M. F. váci püspök joghatóságán sérelmet követett el.*<sup>4)</sup>

Ezen joghatósági kérdés már előbb is nagyon feszegettetvén, VI. Károly cs. és magyar király *gr. Althánn M. F. váci püspök* részére, a luxenburgai várban, 1719. május 12-kén megbízó parancsot adott ki, hogy mivel az ő egyházmegyéje, mely a török-uralom hatalmában volt, még kellően helyreállítva nincsen, és több ahhoz tartozó helyek, majd a kalocsai, majd meg a csanádi főpásztorok által használtatnának, kihallgatván a feleket, ezen egyenetlenséget döntsék el, és erről ő Főlsége elé értesítvényt terjeszszének föl: *Wolkra János* veszprémi püspök és ezen vgye főispánja és *Spátai Gábor* sárdi-i püspök és a nyitrai káptalan éneklő-kanonokja, ugyszintén *Nagy István* nádori főjegyző, mint ezen ügyben megbízott bírák.<sup>5)</sup> Ezen ügy elintézésére a nevezett veszprémi főpásztor Győr városát tüzte ki, az értekezlet 1719. szept. 4-kén veendvén kezdetét.<sup>6)</sup> — A már nevezett csanádi püspök *H.-M.-Vásárhelyt* is az ő joghatósága alá akarván vonni, mely pedig mindig a váci püspökhöz tartozott, ennek helynöke, *Berkess András*, ünnepélyes tiltakozást terjesztett be a csanádi püspök jogtalan beavatkozása ellen Csongrád vgye közönsége előtt, mely is 1723. jul. 3-ról kelt bizonyítványt adott ki arról, miszerint *H.-M.-Vásárhely városa nem Csanád-, hanem Csongrádvgyben*

<sup>1)</sup> Meg van eredetiben. 3. 136. l. — <sup>2)</sup> Ez ma már plébániával bíró község. — <sup>3)</sup> Ezek fontosabb okmányok s a rajtok függő ólompecségekről neveztettek így el hajdan. — <sup>4)</sup> Eredeti. 4. sz. 136. l. — <sup>5)</sup> 1. 34. sz. 138. l. Ezen ügyben több irat van a levéltárban. — <sup>6)</sup> Eredeti. 4. sz. 138. l.



fekszik és a váci püspök lelki hatalma alatt van.<sup>1)</sup> — A váci sz. székhöz megbizta 1734-ben a mindszei plébánost is, hogy a csanádi püspök által Szeged városában végzett, a váci püspök joghatóságára nézve sérelmes ténykedések ellen tiltakozást adjon be. A megbízott eljárása eredményével ezen évi febr. 6-kán kelt iratában számolt be.<sup>2)</sup> — A váci püspök meg Pest városa fölött akarván gyakorolni joghatóságot, e miatt az esztergomi érsekkel nem egy levelet kelle váltania, *Keresztély Agost* szászszabonyi hg. és primás 1720. febr. 23-kán *Regensburg*-ban kelt iratában meghagyta Pest városa plébánosának, az ottani szerzeteseknek és polgároknak, az egyházi tilalom és fölfüggesztés büntetése alatt, hogy a lelkiekben nem máséhoz, hanem az esztergomi érsekhez forduljanak és senkit mást főpásztornak elismerni ne merészeljenek.<sup>3)</sup> — Erre aztán gr. Althánn M. F. váci püspök részére az itteni káptalan 1721. szept. 24-kén hiteles bizonyítványt állított ki oly értelemben, hogy a váci főpásztorok Pest városára nézve lelki joghatóságot gyakoroltak.<sup>4)</sup>

Mi főképen a váci és csanádi püspökök közti vitát illeti a terület és joghatóságra nézve, a mindkét részről számos érvek és okmányok a derék *Orthmayr Tivadar* és *Szentkláray Jenő* temesvári főgymnasiumi tanárok<sup>5)</sup> által szerkesztett „*Történelmi Adattár Csanád-egyházmegye hajdانا és jelenéhez*“ című havi-folyóiratban<sup>6)</sup> közöltetnek. De b. *Falkenstein Albert* csanádi püspök válaszára és több csanádi püspöknek a szegedvárosi sz. ferenczrendi kolostor főnökeihez, mint a gyászos emlékü török-uralom alatt a csanádi püspökök helynökeihez<sup>7)</sup> menesztett irataiból kitűnik, mikép Szeged soha nem volt a váci egyházmegyének tulajdonképeni alkatrésze, és azért b. *Falkenstein* csanádi püspök által a Szegedre vonatkozó joghatósága döntő érvekkel védelmeztetvén, a legfelsőbb helyen a csanádi püspöknek jogköre Szeged városa fölött megerősített és az egyházmegye határai e ponton is megállapítva lőnek véglegesen.<sup>8)</sup>

Fölhozzuk itt még azt is, hogy gr. Althánn M. F., *Goldburg*-és *Muhrstätten*-ben szabad báró stb. 1719. decz. 8-kán kelt iratában a *kegyesrendieket* a sz. *Mihály főangyalhoz* címzett váci plébánia vezetésétől fölmentvén, annak plébánosává *Paulesics József Mihály* visegrádi plébánost<sup>9)</sup> nevezte ki, meghagyván neki, a többiek közt. ezen iratában, hogy: „az ő elődjének, *Dvornikovic Mihály* püspöknek dicséretes rendelete szerint, két káplánt tartson, kiknek egyike magyar, a másik német legyen, s valamelyikük tótul is tudjon, kiknek ellátására 100 rhénusi forintot rendel segítségül ő is, az üresedésben

<sup>1)</sup> Eredeti. 3. sz. 152. l. — <sup>2)</sup> Eredetiben megvan a hozzátartozó okmányokkal. 10. sz. 181. l. — <sup>3)</sup> 1. 138. sz. 143. l. — <sup>4)</sup> Eredeti 10. sz. 143. l. — <sup>5)</sup> Csanád-egyházmegyei tudós áldozatok. — <sup>6)</sup> Az I-ső évfolyam febr.—jun. füzetében. Megjelent Temesvárott 1877., 12 füzetben. — <sup>7)</sup> A törökök kegyetlenkedése miatt a papság biztosabb helyekre menekült, és így a plébániákat a ferenczesek gondozták többnyire a szegedvárosi kolostorukból, főnökeik pedig mint a püspökök helynökei működtek az egész török-uralom idején. — <sup>8)</sup> Ld. a csanádi püspöki irattár „De limitibus Dioecesis“. — <sup>9)</sup> Ezt a főpásztort váci kanonokká is kinevezte s 1719. decz. 24-kén lőn beigtatva székébe.

levő kanonoki jövedék-részletből, a szintén elődjének *Kollonich Zsigmondnak* rendelete szerint.<sup>1)</sup> — *Paulesics* azonban háladatlan lett ezen főpásztora iránt, a ki ugyanis Nápolyból 1725. május 1-jén kelt iratában megintíti őt, mint már kanonokot, hogy az ő főpásztora s uradalmára nézve sérelmes beszédekert hallatott, gazdatisztein hatalmaskodott, azokat keserítő szavakkal is bántalmazta, — mikép az ilyenekkel hagyjon fel; mert különben ezen és egyéb okoknál fogva is, a sz. széki ülnökség- s fizetéstől fölfüggeszti, ha tovább is ellenségeskedni, daczolni s egyenetlenkedni meg nem szűnik.

Végre, a minden dicséretre érdemes főpásztor életének alkonya is elközelgett. Úgyanis 1734. jun. 20-kán, épen Szentháromság ünnepén, az Urban a legcsendesebben elszenderült. Midőn t. i. ágyából fölkelte, hogy az ünnepélyes isteni-szolgálatra készüljön, a szélhűdés által erősebben érintve, a legszentebb neveket hangoztatá s baloldalra kissé az ágyra dőlt le. Jelenvolt gyóntatóatyja a szélhűdött nyelvűt, de áhitatosan nézőt, a hit, remény és szeretet s a töredelem indulatainak fölébresztésére intette. A szent életű főpásztor fölsőhajtván, töredelmes bűnbánata jeleül háromszor veré mellét, és amint az Ur szolgájának ajakiról a fölöldozás szavai elhangzottak, drága lelke az égbe röppent. Amint tiszteletes testét tiszta ruhába öltöztették, az e szolgálattal foglalkozók vaslánczot vettek észre, melynek hegyes szégei már egészen a husba voltak nyomulva; vánkosa alatt pedig megtalálták a vashorgonyakkal ellátott többágu véres kötélkorbácsot, melylyel testét fenýíteni, szakgatni és a lélek teljes uralma alá hódítani igyekezett.

A zavargós viszonyok által erősen megzilált egyházmegyéjét annyira jó karba hozta, hogy míg püspöksége elején 30 plébániát talált, elhunytakor már 60-nál többet számlált az egyházmegye. A várost ékes püspöki palotával, papnöveldevel és más nyilvános épületekkel díszítette; fényes nemzetsége, vallásos érzete, bőkezűsége, a jólét napjaibani önmehtagadása és a balsors óráibani erős lelkülete, valamint egyéb ritka erényeinél fogva, *Migazzi* bibornok által kegyeletes emlékekkel tiszteltetett meg. Mivel pedig a könyörületesség mintegy vele született és e ragyogó erénye mindig növekedett, *méltán nevezetett Róma- és Nápolyban, valamint Váczt is, a szegények, özvegyek és árvák kedves atyjának. Desericzky* tudós k. r. áldozár mondott gyászünnepele alkalmával a nagyszámu főpapok, a világi és kolostori pagság, főnemesség és igen nagy népgyülekezet előtt igen jeles dicsbeszédet.<sup>2)</sup>

2. §. VI. Mihály Károly, Kristóf, III. Pál és Károly püspökök.

75. **Gr. Althánn (VI.) Mihály Károly**, 1734—1756. Ez az előbbi biboros főpapnak Ferdinánd testvérétől unokaöccse, sz. János

<sup>1)</sup> „Ex vacante portione canonicali“ áll a szövegben. — <sup>2)</sup> V. ö. Desericzky i. m. 232—5., 236., 238., 239., 240—3. s a catalogust 21—22. l.

jerusálemi diszes és souverain rendjének nagykeresztes lovagja és tisztviselője, <sup>1)</sup> a pápa ő szentsége házi főpapja és annak trónálló püspöke, bari-i érsek, <sup>2)</sup> mely méltóság címét és rangját, s a palástot is egész élte fogytáig megtartotta; egyszersmind királyi tanácsos is volt, ugyszintén oppelni főesperes, vratislauri kanonok, sz. Mór gallopolis-i apátja, Goldburg és Muhrstetten szabad bárója, mindkét jog és a sz. hittudomány tudora, ő cs. kir. apostoli Főlsége v. b. titkos tanácsosa, a hittótanács tanács tanácsnoka stb. Ő is *Glatz*-ban született 1702-ben, Cseh- Morvaország és Silesia közötti helyen. Az egyházmegyei irattárban megvan azon, ívrétben egyszerű papirra nagyon olvasható betűkkel irt okmány, melynek erejénél fogva VI. Károly választott római császár, Német-, Spanyol-, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát- és Tótország királya stb. Bécsben 1734. decz. 30.-kán, tehát még nagybátyja halálévében, gr. *Althann M. K.* bari-i érseket és Apulia primását váczai püspökké neveste ki. E legmagasabb okmánynak *Károly* császár, gr. *Batthyán Lajos* és *Wanyeczky Illés* irvák alá. Ezen szintén nevezetes főpásztort a következő, 1735. évben vezette be a váczai püspökség javadalmaiba a m. kir. kamara öregebb tanácsosa, báró *Laffert*, oly föltét alatt, hogy e javadalom évi jövedelmeiből a pápa beleegyezése mellett, bizonyos összeget a plébánosok közpénztárába évenként beszolgáltasson. A bevezetés és igtatás számos egyháziak és világiak jelenlétében történt, mint ezt a m. kir. kamara tanácsából, amaz adományozási okmányra hátriratolt és 1735. febr. 17.-kén kelt, *Conkel Károly Lajos* által kiadott sorok<sup>3)</sup> bizonyítják.<sup>4)</sup>

Fölhozzuk itt, hogy a széküresség alatti időközben a kamara késlekedő lévén a különféle fizetéseket illetőleg, a ftdő káptalan ennél fogva a tek. kamarai tanácshoz ezen kérvényt menesztette: „Miután teeszett az isteni mindenhatóságnak a főmlgu és ftdő római egyház bibornokát és váczai püspököt, egykor a mi főpapunkat e földi életből egy boldogabb (a mint hiszszük) hazába elhívni, kötelmünknek tartottuk ezen legalázatosabb folyamodványunkat a tek. kamarai tanács elé terjesztetni, hogy az egyházmegye céljára, a lelkiekbeni kormányzat és ellátási fizetések, és más ezek által szükségelt kiadások, a püspöki javakból eddig mindenkor a kitett részletezés szerint, a királyi ügyész<sup>4)</sup> belépése idejére semmikép el ne vonattassanak. Ilyenek: a püspöki sz. szék fizetése, az egyházmegyei papnövelde növendékeinek szükséges ellátása, ugyszintén a gazdatisztek, karmester, tanítók, székesegyházi zenészek stb. fizetései, melyek eddig szintén mindig a püspöki jövedelmekből szoktak kiadatni. Minthogy pedig kisem tartozik a maga költségén katonáskodni és a munkás méltó a maga jutalmára, az ily fizetés-elhuzás esetén könnyen elhagynák tisztségeiket a közjó hátrányára. Azért alázatosan esedeznek a tek. kamarai tnnácsnak, miszerint az uradalmi tiszteteknek azon

<sup>1)</sup> Azaz: Bajulivus-a. — <sup>2)</sup> E város Olaszhon Apulia nevű tartományában fekszik. — <sup>3)</sup> A püspöki irattárban több itteni főpásztorkinevezési okmányai őriztetnek.

— <sup>4)</sup> Ld. Acta Althanniana. Nr. 19.

utasítás adatnék, hogy a püspöki székkür idején mindenről kellőleg gondoskodva lenne, nehogy a rossz gondolkodási bajok és hiányokat az utódpüspök a káptalannak találja tulajdonítani.<sup>1)</sup>

Gr. Althánn M. Károlynak mindjárt püspöksége elején meggyült a baja nagybátyja adósságai és tartozásai miatt. Ez ugyanis, mikép főtebb életrajzában láttuk, magas méltósági állásainál fogva sokat utazván, és a szegények, árvák, özvegyek és nyomorodottak fölsegélésére sokat, majdnem mindenét oda adván, nem csoda, hogy gyakran pénzhányban szenvedett. Utódja, a sok nyomorba merült szegény váczzi népség részéről is kéretvén, hogy némely követelésekre nézve, melyeket a halála előtti napokban, mint ezt hitelt érdemlők állítják, kifizetni rendelt, de ez meg nem történvén, végre is a nmlgu m. kir. udvari kancelláriához folyamodni kénytelenek, és ő azon elhunynak<sup>2)</sup> nemcsak mint nagybátyjának, hanem mint elődjének is jó hírnevét védeni tartozván, és főképen azért is, nehogy ama követelések kielégítése elhanyagoltatván, e miatt az elhunynak lelke szenvedjen, a legalázatosabban esedezik a nmlgu m. kir. udvari kancelláriának, miszerint ezen ügyet minélelőbb elintézni, illetőleg ama követeléseket kifizetni kegyeskednék. Ezen irat 1736. nov. 20-kán kelt Váczott.<sup>3)</sup>

Mint közönségesen történni szokott oly nagy ember halálakor, a számos házi cselédség, a mi csak kezeügyébe esik, eltulajdonítani szokta, és akik aztán az értékes tárgyakhoz jogot tartanak, olyanokon kereskednek, a kik az ily dologban egészen ártatlanok. Ilyesmi történhetett gr. Althánn M. F. halálakor is; mert 1734. jun. 25-kén kelt iratában a m. kir. kamara elnöke értesíti *Reviczky János Ferencz* mestert, mint a m. kir. kamara tanácsosát, a magyarországi kir. ügyek igazgatóját s ezen ország koronájának ügyészét, miszerint a nevezett püspök halála után annak becsesebb holmait a káptalani urak elkapkodták, s azért vizsgálja meg ezen ügyet. A nevezett tanácsos *Player János József* budai kir. kamarai perczeptort bizta meg a nyomozással, meghagyván neki, hogy tegyen nyomozást a dologban a nevezett káptalani urak ellen, kik ama becsesebb tárgyakat elkapkodták (?), azokat visszaszerezni, az eltulajdonítók ellen pert indítani és minderről a kamarát értesíteni el ne mulasztja. Aztán u. a. évi jul. 2-kán *Laczkovics László* kir. táblai hites jegyző egyenesen a váczzi káptalanhoz intézett<sup>4)</sup> levelében fölhívja annak tagjait, miszerint egyetemben és egyenként mindnyájan azon legyenek, hogy akinél mi volna, bármely oknál fogva, elvéve, elkülönítve és félretéve, azt a szokott büntetés alatt visszaadják. Ha pedig valakinek az ilyenhez joga volna, azt ne saját hatalmával vegye el és tartsa meg, hanem azéval, ki az elhunyt főpapnak utódja, és a kinek jogában áll az elhunynak hátramaradt holmiaival rendelkezni, a ki természetesen

<sup>1)</sup> Az áldott lelkű főpásztor örököse, testvére gr. Althánn M. Venczel volt.

— <sup>2)</sup> Az aláírás igen finom, vékony fogású tollal van adva. Ld. Acta Althanniana Nro 18. — <sup>3)</sup> Másnap már bemutatott. — <sup>4)</sup> „*Fiscus regius*“.

nem más, mint épen a királyi ügyész, <sup>1)</sup> kimutatván ez előtt az oly tárgyak jogczimét. Végre a határozott választ minélelőbb kéri és minden jogi orvoslást föntart a királyi ügyésznek. <sup>2)</sup>

Fölemlítjük itt, hogy valami *Pironi Péter* gróf is, a VI. Károly császár ő Fölségéhez intézett folyamodványában esedezik, miszerint gr. Althánn M. F. váczai püspöknek az ő életében 12 éven át tett szolgálataiért őt kielégíttetni kegyeskednék. Ezen *anconai gróf pensiója*, mely a megholt püspök részéről neki élte végeig biztosítva volt, évenként 200 rhénusi frtban állapítottatott meg, de ama halálozás után a nyugpénz fizetése elmaradt.

Az új főpásztor buzgó lévén az ügghirdetésben, maig is fönvan, a karácson éjjelén ezen vezérige <sup>3)</sup> fölött: „*Dicsőség Istennek a magaságban és a földön békesség a jóakaratu embereknek!*“ <sup>4)</sup> mondott és sajátkezüleg írott német, 7 féloldalra 4-rétben terjedő egyházi beszéde, <sup>5)</sup> közbenközben latin-szövegű idézetekkel. — Minden tekintetben igen gondos lévén, inti 1744. május 2-kán kelt iratában az egyházi és kolostori papokat és világiakat is, hogy az elhunyt lekipásztorok hátramaradt holmait el ne kapkodják, szét ne hordják. — *Sz. Defendens* vértanu ereklýje, mely a sz. martyr minden csontjából és üvegbe szedett kevés aludt véréből állva, az arra készített oltár alsó részében, a güdöllői templomban egy aranyozott és ezüstözött fakoporsóban elhelyezve tartatik, és a *sz. Callixt*-ról nevezett római temetőből kiemeltetve, 1750. évben ezen főpásztor utján a római pápa által e diszes templomnak adományoztatott. <sup>6)</sup> — Majd az 1751. márcziusban egyházmegyéje részére kiadott, nyomtatott körlevelében megfejtí az általános Jubilaeumra nézve kiadott pápai rendeletet. <sup>7)</sup>

E szintén nagy főpásztor életében, alig volt egyházmegyéjében oly hely, mely jótékonyságát nagy mérvben ne érezte volna. Ugyanis *Kosd*, *Veröcze*, *Szilágy*, *Püspök-Hatvan*, *Mogyoród*, *Alsó-Némedi*, *Alpár stb.* községekben templomokat építtetett, melyeket sz. edényekkel és egyebekkel látott el; a plébániák számát növelte; a lekipásztorok részére tisztességes lakokat emeltetett és ellátásukról is szeretetteljesen gondoskodott. A nógrádi egyházat, minthogy az előbbi nemrég leégett, más alkalmatosabb helyen kezdte építtetni a diszes paplakkal együtt. Váczott a kegyesrendiek társházát <sup>8)</sup> nagyrészt kiépíttette, és az *alvárosi sz. Miklós templomot* <sup>9)</sup> alapjából fölemeltette s ott új plébániát állított, a volt püspöki lakot, melyben most a m. kir siket-néma-intézet létezik, <sup>10)</sup> bővítette, szőlők, kertekkel, halastóval, ma-

<sup>1)</sup> „*Omnes Juris cautelas pro Fisco regio reservo*“, áll a szövegben. —

<sup>2)</sup> *Ld. Acta Althanniana*. Nro 13. — <sup>3)</sup> „*Textus*“. — <sup>4)</sup> „*Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis!*“ — <sup>5)</sup> Ekkor a város nagy része német lévén, azért tartatott német nyelven a sz. beszéd. — <sup>6)</sup> V. ö. *Odobenyák* i. m. 50. l. —

<sup>7)</sup> E püspök elődje alatt is volt Jubilaeum, XII. Kelemen által engedélyezve 1730. évben. — <sup>8)</sup> „*Collegium*“. — <sup>9)</sup> Többen ezt tévedésből az I. Géza király által építtetnek írják. — <sup>10)</sup> 1802. év óta.

lommal, vadaskerttel és egyéb gazdasági épületekkel is ellátta, és a székesegyházat is elkezdte építtetni. *Káptalanával a királyi kiküldöttek előtt* <sup>1)</sup> *egyezségre lépett oly formán, hogy a váci egyház jövedelmei és tizedéből hét rész a püspököt, a nyolczadik pedig a káptalant illesse.* Azon idő óta a káptalan a város nyolczadrészét bírta, és az egyezmény szerint az öt illetőket rendesen megkapta.

Hogy főpásztori tisztének minden teendőit teljesítse, gondoskodását a *kálvinhitűekre* is kiterjesztette, és valóban kedves modora, okos és tudós ékesszólásával közülök többeket nyert meg Jézus ősi egyházának. Így, a többi közt, legyőzhetlen érvelésével a kecskeméti kálvinista collegium rectorát, *Nyergessy-t*, és *Liszkay Miklós sz. miklósi* <sup>2)</sup> *prédikátort* az ősi akolba visszaterelte, a kiket is kitűnő tudományosságuk és a főbb nyelvekbeni jártasságukért igen kegyelt. Miért amazt saját kérelmére papjai közé vette föl, ezt pedig oly jó karba helyezte, hogy magát és egész családját urilag föntarthatta. — Miután nagy kiterjedésű megyéjét egészen meglátogatta és mindenütt oly sok jót tett volna, visszatért Vácra, hol az u. n. „*Szentháromság társulatát*,“ a kegyes-rendiek kérelmére, jóváhagyta és helyeselte, hogy az ő templomukhoz tartozzék. E társulatnak saját könyvecskéje volt ily czim alatt: „*Vezérlő és oktató Könyvecske az eloszolhatóatlan tellyes Szent Háromságnak Dicsőségére Vác Püspöki Városban a Tisztelendő PP. Piaristák templomában felállíttatott Társaságnak, mely mostani Szentséges Római Pápának XIV. Benedeknek hatalmával megerősített, és Méltóságos, kegyelmes Püspökünk ő Excellentiájának kegyes engedelméből béhozzattatott.*“ — *Nyomatott Budán Nottensteiner Veronika özvegyénél 1749. évben; 30 lapnál többre terjed kis 12-rétben, a társulat áhitatosságait, bucsuit, szabálypontjait stb. foglalja magában.* <sup>3)</sup> — Az általa emeltetett sz. *Miklós-templomot*, mely már teljesen elkészülve volt, 1748-ban ő maga nagy ünnepélylyel fölszentelte, hogy az akkor még kicsin alsó-plébánia ideiglenes egyházaul szolgáljon. Román-stylben épült, s midőn erre néhány évtizeddel a nagy székesegyház fölépült, mint fölösleges elhagyatott és aztán később sok éven át, még az újabb időben is magtárul lőn kibérelve zsidók által, s mint rozszant, disztelen állapotban lévő a köznép közönségesen csak „*rossz templom*“nak nevezte, míg 1885. nov. 12-kén lebontása kezdetét vette, hogy helyén leányiskolai épület emeltessék.

Gr. Althánn M. K. püspök a királyi meghívó folytán 1748-ban szintén Pozsonyba utazott el az országgyűlésre. — Elérkezett végre az oly sokak által óhajtott 1749. év, midőn a régi magyar királyok palotájának helyén, hol az első királyi lakot IV. Béla király építette, Nagy Lajos bővítette, és Zsigmond új palotákkal ékesítette, — egy új, nagyszerű kir. laknak alapköve tétetett le roppant ünne-

<sup>1)</sup> Ezek voltak: Patatics Gábor kalocsai érsek, Nozdoviczky István nyitrai olvasó-kanonok és egy királyi hétszemélynök. — <sup>2)</sup> E helység a volt Kis-Kunságban létezik. — <sup>3)</sup> E művecskének egy, ma már igen ritka s tán unicum példányát mentette meg e szerény sorok írója.



pélyességgel. Jelenvolt ugyanis a magyar nemesség virága, az ország karai és rendjei, *Pálffy János* nádor stb. A rendkívüli fényes hallgatóság előtt az alkalmi beszédet báró *Bajtay József*, utóbb erdélyi püspök, hirneves szónok tartotta. Ezen jeles kidolgozású beszéd a honiak és külföldiek előtt a „legkéesszölőbb szónok“ díszczímet szerezte meg *Bajtay*nak, és előbb *Budán*, aztán *Varsóban* jelent meg nyomtatásban s róla a regensburgi lapok igen nagy dicséretekkel nyilatkoztak.<sup>1)</sup> — Minthogy gr. *Althánn M. K.* is jelenvolt, s az első követ, az egyház szertartása szerint, ő szentelte meg, a szónok beszéde közben ő felé fordulva, így szólt hozzá: „Téged is, gróf *Althánn Károlyt* és kitünő főpásztort üdvözöllek, hogy ezen ünnepélyes szertartást jelenléted, imáid és religióddal megszenteltesd, örvendj legjobb főpásztor azon véleménynek, melyet erényeidről táplálunk, és bennünket mindnyájunkat a jó és dicsélyes életre való törekvésben példáddal ezután is erősíts meg.“<sup>2)</sup> Ezen ünnepély május 13-kán, mint *Mária Teréz* születésnapján tartott.

*Károly* bajor fejedelem 1742. jan. 24-kén császárrá választatván,<sup>3)</sup> febr. 12-kén *Frankfurt*-ban megkoronáztatott. — Több mint 26,000 főnyi magyar sereg élén *Eszterházy József* kir. táblai bíróval, ki a hadi vezényletben igen járatos volt, az ellenség ellen a harczterre sietett. Ekkor gr. *Althánn M. K.* váczai püspök is állított ki káptalanával együtt szép számú és jól felszerelt harczosokat. — 1743. évben május 12-én *Mária Teréz* királynő *Prágában* megkoronáztatott, és ott néhány napig időzván, visszautazott *Bécsbe*. Fényes kíséretéhez tartozott gr. *Althánn M. K.* váczai püspök is. — Hogy a katonaság beke idején magát a fegyverben gyakorolja és a hadi képességnek jeleit adja, *Mária Teréz* királynő 1750-ben elrendelte, hogy nagy táborozás tartassék. Ez előbb *Vác*z, aztán *Pest* vidékén történt meg, melyen *Mária Teréz* is jelenvolt a nemesség virágával együtt, a *Dunán* hajózáván le nagy fényvel az ország e vidékére a nagy királynő. *Pesten* gr. *Barkóczy Ferencz* egri püspök házában szállásolt.<sup>4)</sup> E püspök innét *Gödöllőre* kísérte a m. kir. kincstár elnökéhez, gróf *Grassalkovich*-hoz, kinek tetteit megdicsérte a királynő, mint a ki ő fölségét pompás palotájában<sup>5)</sup> és oly fölségesen vendégelte meg, hogy ily fogádtatást csak fejedelmek szoktak tenni.

E helyen az ország szeretett királynőjét *Kaló Ferencz*, a váczai püspök helynöke, üdvözölte annak nevében, rövid ugyan, de igen kedves beszéddel, mely és a tisztas kinézésű öreg, komoly egyháznagy annyira megtetszett *Mária Teréz*nek, hogy eme nyilatkozatot tevén neki: „Igen fájlalom, hogy előbb közelebből nem ismertem, kész lettem volna

<sup>1)</sup> V. ö. *Desericzky* i. m. pag. 252—3. — <sup>2)</sup> A beszéd latinul volt adva. —

<sup>3)</sup> T. i. a római birodalom császárává. — <sup>4)</sup> E főpásztor utóbb esztergomi érsek és az ország herceg-prímásává lön kinevezve. — <sup>5)</sup> E palotáról, melyben maig is ugyan rendezve a szoba, mint azt *Mária Teréz* elhagyta, és mely ma már királyi nyaraló, így énekelt egy kegyes-rendi költő: „*Congeries lapidum, multis congesta rapinis, Corruet et raptas alter habebit opes.*“

korát és erényeit megillető jutalomban részesíteni.“ Würth Ferencz, szintén váci kanonok pedig Pest-vgye nevében üdvözölte igen ékes beszédben az érkező uralkodót.<sup>1)</sup>

Vége 1756-ban gr. Althánn M. K. püspök előbbi, őt igen elgyöngítő betegsége annyira megsulyosbult, hogy a királynő tanácsára, orvoslattatás végett Bécsbe ment föl. De hiú volt reménye, mert itt június 6-kán érdemdús földi életét az örökkévalóval kelle fölcserélnie. Drága tetemei az általa oly hön szeretett Vác városába hozatván vissza, egy időre a kegyes-rendiek templomában tétettek le, míg a gyászpompára a készülétek megtétettek. A temetési szertartást gr. Klobusiczky Ferencz kalocsai érsek végezte és ő tartotta fölőtte a halotti beszédet is. — Nyájassága, bőkezűsége, méltósága az arculatban, igen lekötélő s kegyeletre indító volt; egyházmegyéje javára és székvárosa jólétére oly sokat tett, hogy valamint nagybátyának, kinek magas erényeit örökölte, úgy neki is Váczott<sup>2)</sup> és az egész püspökség területén áldásban maradand emléke mindenkoron.<sup>3)</sup>

**76. Waali és sonnenturni gr. Migazzi Kristóf**, 1756—1757. A *Migazzi-nemzetség*<sup>4)</sup> egyike a legrégebbeknek, mely Olaszországban már a XI. század elején virágzott,<sup>5)</sup> honnét később *Tirolba*<sup>6)</sup> s innét Magyarországra is átszármazott. A *Migazzi-k* már 1200-ban urai voltak *Pedessina* és *Rassurá*-nak; *Migazzi Jakab* 1416 körül *waal-i* Antoniával, *Migazzi Vilmos* pedig 1448-ban *de Fridericis Katalin*, *sonnenturn-i* nővel lépett házasságra. Ezen utóbbiból eredett *Márton*, a ki a *Turri*, *de Migazzi*- is, *de Sonnenturn* és *de Waal* irta magát és a kinek neje *Castelalto Ugonia* volt. *Migazzi Jakab* 1597-ben jelenvolt a Kassa vidékéni hadjáratban a pápai segély-seregben, melynek parancsnoka *Aldobrándi János Ferencz* volt, a pápa rokona. A nemzetség öregebb ága *Migazzi Keresztelő János*ban, a ki *Galaráti Kamillával* kelt házasságra, kihalt, az ifjabb pedig maig is virágzik.<sup>7)</sup>

Az isteni gondviselés úgy akarta, hogy ismét azon nemzetségbeli főpásztor üljön az oly nagynevű püspökök által dicsőített püspöki széken, a melyből már egy törhetlen főpapi buzgalommal tündöklött a magyar anyaszentegyházban. Olvassuk ugyanis, hogy *Mikáczy* (I.) *Miklós* előbb tinnini püspökből nagyváradivá neveztetett ki és egyszersmind a kassai kir. kamara elnöke is volt. Püspöki székrét a *Bocskay*-féle zavarok miatt nem bírhatta békében.<sup>8)</sup> 1601-ben II. Rudolf döntvénye szerint<sup>9)</sup> a királyhoz menesztett főlebbezvények bírái közé ő is fölvéve volt, és 1606-ban *Bocskay* által, minthogy az

<sup>1)</sup> Jelenvolt a nógrádmegyei derék nemes csapat is, mely Bécsbe is viszsza-kísérte a királynőt. Ld. *Desericzky* i. m. 256. l. — <sup>2)</sup> Székvárosa népségét számos letelepülőkkel növelte, és a mesterembereket munkával bőven ellátván, az ipart előmozdította s uradalmait is rendezte. — <sup>3)</sup> Ld. *Desericzky* 243. l. — <sup>4)</sup> Róka i. m. „*Amici*“-nek is írja *Migazzit*, 43. l. — <sup>5)</sup> Ld. *Desericzky* 259. l. — <sup>6)</sup> Itt Tridentben volt a nemzetség ősfészke. — <sup>7)</sup> Ld. ennek nemzetségi tábláját Rókánál a 43. l. — <sup>8)</sup> Ld. az 1864. nagyváradi névtárt a 131—2. l. — <sup>9)</sup> 34. tvczkk. *Desericzky* 259. l.

ősi szent religió mellett rettenthetlen lélekkel kelt ki, hogy Nagyváradon a tévtanok el ne hatalmasodjanak, elfogatott és börtönbe vetetett, sőt a hatalmában elbizakodott gőgös és nagyon vastag nyakú kálvinista lázadó főnök által még ütlegekkel is bántalmaztatott a jámbor és hitbuzgó egyháznagy és sikeres hadjáratok által felbátorítva, 1606-ban a bécsi békekötésben hatalmas hitsorsosai által kivitte, hogy *Mikáczy* nagyvárad püspök (1598—1612) száműzetett! Három évi sanyarú szenvedése után, midőn már az ő, és Jézus ősi egyházának azon időben legdühösebb ellensége, Bocskay, Kassán lelkét kiadta, az ország karai és rendei közkívánatára a hazának és megyéjének visszaadatott.<sup>1)</sup>

Mint gr. Migazzi püspök, Desericzky hallatára is beszélt, a magyarok a „*Migazzi*“ nevet „*Mikáczy*“-nak irták régente<sup>2)</sup> s a család irattárabani okmányok szerint, ősei e nevet majd *k*-val *Mikáczy*, — majd *g*-vel *Migáczy*-nak ejtették ki. Az olaszok pedig a *k* helyett *g*t és a *cz* helyett *ze*-t kezdtek használni, és így lett a magyarosan hangoztatott *Mikáczy*-ból *Migazzi*.<sup>3)</sup> Hogy Migazzi nemcsak névre, de nemzetségre is rokon az említett nagyvárad hires apostoli lelkű püspökkel, az bizonyos. *Migazzi Kristóf* bibornok és bécsi érsek s *Migazzi Gáspár* 1764. évi 46. tezik erejénél fogva magyar indigenátust nyertek.<sup>4)</sup>

*Migazzi Kristóf* 1714. okt. 23-kán *Trident*-ben, vagy az ennek vidékén családi kastélyban született; a szelidebb tudományokat e városban szép sikerrel sajátította el fényes észtehetségénél fogva, melyekkel az alázatosságot kapcsolta egybe. A magasabb tudományok kedvéért Rómába küldetett, hol az összes művészetek és tudományok terén minden szakértőt meglepő haladást tanusított. És noha kora első virágában volt, mégis az értekezések és tetteiben oly érett ítéletet, viseletében pedig neki oly igen illő komolyságot mutatott, hogy előre gyanítani lehetett, mily fényes méltóságokra fog fokként emelkedni s mily nagy fontosságu megbízásokkal tüntettetni ki a legfőbb helyről. Előbb *tridenti*, *brixeni*<sup>5)</sup> és *olmuczi* kanonok, 1735-ben sz. Lénárdnál perjel, 1741-ben *frid.* kanonok, 1742-ben sz. Egyed perjele, 1745-ben a sz. Rota auditora, illetőleg Németország részére a 12 férfiak egyike, ugyanazon évben *Mária Teréz* és *I. Ferencz* ő Fölségeik oratora *XIV. Benedek* pápánál a *hetruriai* fejedelemség részére; ugyanazok tanácsosa, 1751-ben *carthágói* érsek és *Belgiumban* a *mecheln*i primási egyház főpásztorának örökösödési jog-gali segédje, v. b. tit. tanácsos és a *spanyol udvarnál* a császár követe. Majd 1756. márcz. 22-kén a *váci püspök segédje* és ugyanazon évi jul. 18-kán<sup>6)</sup> *váci püspök* lön.

<sup>1)</sup> Ld. 1609. 71. tvczk. u. o. — <sup>2)</sup> Ld. II. Mátyást u. a. 1609. 71. tvczikben.

— <sup>3)</sup> A *váci* köznép „*Megazzi*“-nak nevezi. — <sup>4)</sup> A gr. Migazzi-nemzetség maig is fön van hazánkban, meynek egy sarja, *Vilmos*, 1874. év előtt *Bars megye* főispánja volt. Nyaralója *Vihnye* nevű helyen van. — <sup>5)</sup> *Brixeni* kanonok 1732-ben lett.

<sup>6)</sup> Megyesy szerint az 1757. év vége felé neveztetett volna ki *váci püspökké*.

De ezen egyházmegyét nem sokáig kormányozhatta; mert, midőn épen mident bölcsen intézni akarna, s mind az egyház, mind pedig a város javára nagyszerű tervekkel foglalkodnék, itt egy évet is alig töltve, 1757. szeptemberben <sup>3)</sup> már a császár által bécsi érsekké <sup>4)</sup> s a sz. római birodalom herczegévé lőn kinevezve, <sup>5)</sup> s I. Ferencz (1745—1765.) azt is kivitte részére, hogy a római sz. testületbe <sup>6)</sup> fölvétetvén, a 4 koronázott vértanuról nevezett bibornoki méltóságot <sup>7)</sup> nyerte utóbb. Majd belső titkos tanácsosi rangra emeltetett, és midőn 1764-ben sz. István jeles rendje megalapítva lőn, annak nagy keresztjével is fölékesítettett. <sup>8)</sup> Az oly fényes erényekkel és igen szép műveltséggel diszeskedett Migazzi Vácra elköltöztvén, utódja lőn:

**77. Ghymes-i gr. Forgách (III.) Pál,** 1757—1759. Az annyi nagy férfiak által dicsőített gemesi <sup>9)</sup> nemzetségnek, mely az egyháznak bibornokokat és érsekeket, az országnak primásokat és nádorokat adott, e kitűnő sarja *Pált* és *gr. Révay Zsuzsánnát* <sup>10)</sup> tisztelte szülőiül. Atyja, neje halála után az egyházi pályára lépven, 1712-ben *Keresztély Ágost* szász hg., bibornok és esztergomi érsek által pappá szenteltetett és azonnal esztergomi éneklő-kanonok és roson-i püspökké emeltetett. Fia, mint váci püspök, *Pál* néven III. született 1696. jan. 5-kén, Bécsben a bölcsészet, Rómában pedig a sz. hittudományok tudorságát nyeré el. Midőn uj-mise-ünnepélyét tartá, azon nevezett édes atyja segédkezett; <sup>11)</sup> előbb nagyvárad i olvasó-kanonok és nem sokára e káptalan Sz. Lászlóról nevezett kis-prépostja lőn, majd roson-i püspök és mint ilyen a pozsonyi káptalan nagy-prépostjává neveztetett ki 1733. évben. E méltóságot birván, 1741-ben *Mária Teréz* Pozsonyban történt megkoronáztatásakor hg. *Eszterházy Imre* primásnak mint szerpap segédkezett a roppant fényű isteniszolgálatnál.

Erre egészen váratlanul mint kinevezett szombathelyi püspökkel <sup>12)</sup> találkozunk a magyar egyház történetében. Nem sokára pedig már ott látjuk őt ülni a szintén tekintélyes nagyvárad i püspöki széken (1747—1757). Mihelyt e terjedelmes megye kormányzatát átvette, teljes erejével oda törekedett, hogy a nyers-nyakas szakadár oláhokat az ősi hitakolba visszazavesse, és a tévtanok követőit az *egyedül üdvözítő* apostoli egyház részére hajlítsa. E közben a keresztény irgalmasság lelki és testi cselekedet naponkint szent örömmel gyakorolta.

A Bold. Szüz iránt kiváló kegyelettel viseltetvén, Olaszhonba zarándokolt el, a híres *lorettói kegyhely* megtekintésére és innét Rómába is elrándult. Itt XIV. Benedek pápa (1740—1758) által megható áhitatosságaért nagy kitüntetéssel fogadtatott és az anyaszentegyház

<sup>1)</sup> Róka szerint, 1757. ápril 26-kán. — <sup>2)</sup> A váciak igen sajnálták elköltözését, de másrészt örültek, hogy Vác már 2-dik főpásztort adta a fényes bécsi érsekségre. — <sup>3)</sup> S. Romani Imperii Princeps is egyuttal. — <sup>4)</sup> Sacer Cardinalium coetus. — <sup>5)</sup> Titulus Sanctorum 4 Martyrum coronatorum. — <sup>6)</sup> Ld. Rókat a 44. l. —

<sup>7)</sup> Ujabbán így iratik ki ezen előnév. — <sup>8)</sup> V. ö. Rókat a 64. l. — <sup>9)</sup> Adstált. — <sup>10)</sup> Csak kinevezett püspök volt s ott meg sem jelent.

bibornokai is nagy szeretettel karolták az istenfélő és tudós magyar főpapot. Olaszhonból *Latomos* nevű építész és kőmiveseket hozván magával Nagyváradra, itt a „*Várad-olaszi*“ nevű püspöki területen mint szilárd alapon és jó légű, kitűnő ponton, 1752-ben a *Nagyboldogasszony tiszteletére* nagy székes egyházat kezdett roppant költséggel építtetni,<sup>1)</sup> melyet aztán a következő püspökök *Mária Teréz* kegyes bőkezűsége által is támogatva, 1779-ben teljesen bevégeztek. De, mint már hajlott kora és elgyöngült öreget jónak látta *Mária Teréz* apostoli királynő a váci püspöki székre helyezni át.<sup>2)</sup> Mi kedvére volt az istenfélő főpaprak, mert új püspöksége szintén tekintélyes s a jótékonyosság gyakorlására alkalmas volt s itt családi kastélyához is közelebb jutott.

Alig vette birtokába 1757. febr. 16-kán a váci egyházmegyét, már is jegyesének forró szeretete és sz. buzgalma jeleül igen drága kelyhet<sup>3)</sup> ajándékozott. Nemsokára Bécsben, a legfölségesebb Oltáriszentség méltóbb eltartására, tiszta kristályból, idegen művész által, egy nagyszerű *Szentségszék*rényt<sup>4)</sup> nagy költséggel készíttetett; de minthogy a törékeny mű, véleménye szerint, nem látszott eléggé alkalmatosnak, áldott kegyességénél fogva a helyi kegyesrendűek templomának ajándékozta oda, mely ott maig is szépen disziti az Ur e kedves hajlékát. Aztán erősebbet és tartósabbat, mely a gazdag aranyozástól tündöklött, készíttetvén, azzal ékesíté az ő szent jegyesét. Hogy pedig székvárosát is részesítse az ő jótékonyságában, mint már főttebb is, e város általános történetében említők, a lövölde előtti nagyszerű hidat,<sup>5)</sup> mely a gombás-patak fölött emelkedik, tetemes pénzáldozattal ő építtette és hat, nagy műgonddal faragott szoborral<sup>6)</sup> emelte diszt. Azon székesegyház építését, melynek alapját *gr. Althán M. Károly* vetette meg, nagyrészt bevégezte és azt sok drágaságokkal megajándékozta.

E jeles főpásztor 1758. márcz. 15-kén Váczon kelt körlevelében<sup>7)</sup> 14 pontra terjedő, oly beható utasítást adott ki egyházmegyéje plébánosainak, hogy azok pontos és lelkiismeretes teljesítése a hívek lelki üdvét nagy mérvben mozdítván elő, a lekipásztorok buzgó fáradozásait a legdúsabban mutakozó lelki örömökkal jutalmazza mindenkori. A bevezetés így hangzik: „*Azokon kívül, melyek a mi meggyénkbeli plébánosok és a lelkek gondozói utasításokra nézve kinyomatnak, és a mi elődünk, gr. Althán M. K. váci püspök által közhírré tétettek, és általunk is megerősítettek, akarjuk, miszerint ezen itt bevezetettek is pontosan megtartassanak és sz.-székünk által kihirdetessenek.*“<sup>8)</sup>

<sup>1)</sup> A sz. László által építtetnek ugyanis már nyoma sem volt. Ld. Desericzky 25. l. a Catalogban. — <sup>2)</sup> A „*Liber regius*“ szerint, febr. 6-kán neveztetett ki v. püspökké, mely őt ifjabb Forgách Pálnak nevezi. — <sup>3)</sup> V. ö. u. a. Catalogban a 26. — l. <sup>4)</sup> Az egyház nyelven: „*Tabernaculum*“-ot. — <sup>5)</sup> E hidon 1849. ápr. 10-kén a 3. és 9. honvédzászló-alj oly hősieg viselte magát s a halál megvetésével foglalta azt el. — <sup>6)</sup> E szobrok az 1849. szabadságharc alatt és az idő viszontagságai által is már nagyon megrongálvák. — <sup>7)</sup> Latinul van írva. — <sup>8)</sup> Az ivréten 3 oldalt elfoglaló körlevél alján nagy fekete pecsét van „*Consistorium Epplae Vaciense*“ aláírással.

— Minthogy az öregség már maga is betegség, és mindinkább elgyöngíté őt az, úgy hogy annak sulya alatt sajnosan látá őt kiki roska-  
dozni, *Salbeck Károly* nagyprépostot, ki születési fénye, tekintélye,  
bő tudományossága és kitűnő képzettségénél fogva igen jeles egyház-  
nagy volt, nevezte ki helynökévé. Mig csak lélegzeni birt, a hívek  
áhitatának előmozdításán szent hévvel csüngött. Miért is a „*keresztény*  
*tanítmány társulatát*“ <sup>1)</sup> alapította, melyben minden állapotú tudatlan  
emberek a sz. hit elemeit és az ősi religió parancsait, hitcikkeit, az  
illető plébános felügyelete alatt, a kispapok által nyújtott hitelem-  
zés <sup>2)</sup> folytán <sup>3)</sup> megtanulhatták.

A jeles főpásztor örökre nevezetessé tette magát a gyermek-  
kora óta vele növekedett szivreható könyörületességével. Ugyanis, amint  
székvárosába megérkezett, az *alamizsnára szoruló embereket összeíratta*  
*s osztályoztatta. Ezek közt az első osztályt azok képezték, kik a jobb*  
*sorsból a nyomorba süllyedvén, koldulni szégyeltek; aztán jöttek az öz-*  
*vegyek és árvák, majd ezek után vegyesen, sánták, vakok, inségesek és*  
*mindenféle nyomorodottak.* Ezek közül némelyeket alattomban, másokat  
nyíltan segélyezett; az alamizsnákat és étkeket a kitűzött napokon  
hetenként osztogatta. Palotájában naponként számos szegények táp-  
lálkoztak, kiknek részére külön szakácsot tartott, és a jární nem  
képes házi szegények, nyomorultaknak javára egy-két jó ételkihordó  
embert. Naponként 12 tanuló ifjat vendéglelt meg palotájában, hogy  
tanpályájukat folytathassák, és oly szegény, de erényes leányokat,  
kik inséges sorsuknál fogva nem kerestettek a férjhezmenetelre, nyíltan  
és alattomban segítette, ellátván őket szépen nászhozományokkal.

Azonban minél inkább törekedett ő mások életét szivreható jó-  
tékonyságával föntartani, annál gyorsabban közelgett sulyosbuló be-  
tegsége folytán az ő halála. Ez végre 1759. aug. 25-kén, miután a  
halálra nagy töredelemmel, mindenkit könyekre indító módon elké-  
szült, be is következett, csöndesen mulván ki az Urban; az egész  
város, de leginkább a szegények, árvák, özvegyek, nyomorultak nagy  
szomorúságára. A kegyes-rendiek templomában nagyszerű gyásztisz-  
tisztelet tartatott lelke nyugalmaért, a fényes halgatósághoz ama  
szerzet egy jeles tagja kitűnő beszédet mondván. Tetemei a régi szé-  
kesegyházban <sup>4)</sup> takarítottak el, és a temetést a kalocsai érsek ve-  
zette, kinek oldala mellett a dalmáthoni ily rangu főpásztor és a  
pécsi püspök voltak láthatók, és előttök a nagyszámu papság, neme-  
sek, polgárok és a kesergő népség beláthatatlan serege. Megható, sőt  
szivrepesztő volt hallani az általa táplált oly sok szűkölködőnek  
hangos zokogását! Őt bizonyára örökké nevezetes hírü irlalma, kö-  
nyörülete, részvéte és kegyességeért a szegények forrói imái a mennyei  
hajlékokba vitték . . .

<sup>1)</sup> „*Congregatio Doctrinae Christianae.*“ Ld. Desericzky 262. l. — <sup>2)</sup> Azaz :  
*Catechesis.* — <sup>3)</sup> Mi által a kispapok a hitelemzésben gyakorlatilag is képeztettek. —  
<sup>4)</sup> Ez a hitszónokrendiek temploma előtt állott még akkor.



Minthogy az Isten háza diszét oly tekintélyes összegekkel emelte, annak kiépítését oly nagy utánlátással s nagy áldozatokkal nagyrészt befejezte és mindig nagyobbakra törekvő buzgalmának csak a halál vetett véget, *Migazzi Kristóf* főpásztor a pompás székesegyház alatti püspöki sirboltban, hova aztán tetemei átvitettek, szintén siremléket állított neki.

**78. Galanthai gr. Eszterházy Károly**, 1759—1762. Igen szerencsés volt Vác városa, hogy püspöki széken a legfényesebb születésű, tündöklő erényű, lángoló buzgalmu, tudomány-gazdag és finom műveltségű főpásztorok váltották föl egymást már oly huzamos idő óta. Az ily fényes származásu és családi jövedelmeket is húzó főpapoknak köszönheti az oly sokat szenvedett Vác városa romjából kiemeltetését és fölvirágoztatását. Ha a török-uralom után szegény családokból főpásztorok ültek volna az itteni püspöki széken, úgy Vác most csak mint valami szegényes falu nézne ki. Azért a kik oly fönnen szeretik hangoztatni, hogy minek a papoknak a pénz, azok csak butaságukat és városuk történelmébeni járatlanságukat, úgy szintén otromba irigységüket hirdetik, azt gondolván, hogy ama roppant pénzszegek, melyekkel a püspökök Vácot fölemelték, nemesebb célra jutnának, ha azokat tivornyahelyeken a torkukon leeresztgethetnék!

E püspök az *Eszterházy*-ak fényes nemzetségéből eredett, mely keletkeztét egész sz. István első apostoli királyunkig viszi le, sőt azzal rokonságban lévőknek hirdeti a családi irattár. Az egyház- és hazának annyi dicső nagyokat adott nemzetség alapítója volt „*Estorasz*,” a hét magyar vezér egyikének, *Örs*-nek<sup>1)</sup> fia, kitől aztán az utódok „*Eszterházy*”-aknak<sup>2)</sup> neveztettek. E család történelmét tárgyaló jeles műben<sup>3)</sup> sz. László királyunknak 1095. és II. Andrásnak 1225. évből hiteles okmányai hozatnak föl, melyekből kitünik, hogy e két királyunk az *Eszterházy*-akat rokonaikul ismerték el. E nemzetség maig is a legfőbb hazánkban valamennyi főuri házaink közt; ugyanis annak egy ága folytonos sorozatban a sz. római birodalom hercegi rangpolczán tündöklött, több várak, városok, faluk, nagyszerű uradalmakat bírván. A másik nemzetségi ág a grófoké, kik szintén igen gazdagok, az ország első mágnásai, békében és hadban igen kitünő férfiak voltak mindenkor. E nemzetség emlékezetet haladó idők óta érsekeket és püspököket adott az egyháznak és kitünő hadvezéreket, nádorokat, kir. táblai bírákat s egyéb más fényes méltóságok polczain működöket a hazának.

De lássuk már: kik voltak szülői e hirneves püspöknek? Anyja gr. *Pálffy-leány*, kit nádor nemzett; atyja *Ferencz*, a királyi városoknak hazánkban főnöke, a királyi tárnokok mestere; bátyja *Miklós*, különböző udvaroknál követ, öcse pedig kir. korlátnok volt. Gyöngé

<sup>1)</sup> Régi írmód szerint „*Eurs*” — <sup>2)</sup> *Estorasii* vagy „*Estoradae*” írja Dese-riczky Catalogjában a 27. l. — <sup>3)</sup> „*Trophaeus Familiae Eszterházy-anae*, Parte III.

kora óta kitűnt az egyházi pályára vonzó szép hajlama, és alig érte el ifjúsága első éveit, azok virágát Istennek szentelte s a papi pályára lépett az ő legédesebb örömére. Nagyszombatban a bölcsészeti tanulmányokat kitűnő sikerrel sajátítván el, a sz. hittudományok hallgatására Rómába költözött, hol a sz. *Apollináris* német-magyar társodájában az erényekben és tudományokban annyira kiképeztetett, hogy az egyházi élet és fegyelem ösvényén társainak mesterrül szemeltetett ki. Bevégezvén fényes eredménnyel az örök-városban a hittani folyamatokat, visszatért a kedves hazába, hol *Eszterházy Imre* primás és érsek, nem annyira fényes származását, mint fölséges erényeit és tudományosságát tekintve, a legelőkelőbb egyházi méltóságokra akarta őt emelni; de azokat megköszönve, egész alázattal kijelenté, miszerint nem azért lett pappá, hogy rangok és méltóságok után kapkodjon.<sup>1)</sup> Szavait tettek bizonyíták; ugyanis nemzetsége egyik őshelyén, *Pápán*, előbb káplán akart lenni, hogy a lelkipásztori tisztelkedést az alsó fokozaton kezdje. Nagyterjedelmű uradalmának birtokait, faluit és városait, az Ur igéit hirdelve, hitelemelve, a tévtanokat czáfolva, a szentségeket kiszolgáltatta, az egyenetlenkedőket békére intve, a tévelygőket az ősi akolba vezetve vissza, mintegy saját vállain, járta be lankadatlan apostoli sz. buzgalommal. Nemzetsége ősi városából a kálvinhitűeket, kik ott már két századon át laktak s hires tanintézettel birtak, nem zajjal, nem erőszakkal, hanem a legesélyesebb módon, földesuri jogánál fogva, kivándoroltatta<sup>2)</sup> s ennek folytán többen őseik sz. hitére visszatértek.

Minthogy oly buzgalommal fáradozott a Ur szőlejében, akarata ellen is fölkeresték őt apostoli törekvéseinek jutalmával. Csakhamar ugyanis az esztergomi főkáptalan tagjává, a kir. httóság tanácsnokává s a pozsonyi társas-káptalan nagyprépostjává neveztetett ki. Mivel ezen időben a váci egyház oly erénydus főpásztorának elhunytán kesergett, annak megvigasztalására élte 36-dik évében<sup>3)</sup> gr. *Eszterházy Károly* neveztetett ki ezen egyházmegye püspökévé. Pozsonyban ilyené szenteltetvén, egész csöndben, szerényen akart székvárosába bevonulni; de az egész népség eléje özönlött, tapsviharral, öröme kitörő jeleivel fogadandó. Nem hiányoztak diadalivék, magosan lobogó örömtüzek, előlovagló diszcsapat stb. Urunk mennybemenetele vigilyén<sup>4)</sup> érkezett meg s a következő ünnepen előbb isteniszolgálatot tartván a lehető legnagyobb ünnepélylyel, aztán a szószékre lépett, és oly hévvel, lelkesültséggel és buzgalommal, és ékesszólással hirdette az Ur igéit, hogy számosak szemeiben és arczain az édes vigasztalás könyei csillogtak a nagy meghatottság folytán. De az itt töltött két év alatt is sokszor nagyon szép lelki haszonnal teljesítette az oly fönséges és igen érdemes hitszónoki tisztet.

<sup>1)</sup> Ld. Desericzkyt 235. lap. — <sup>2)</sup> Utóbb e városba ismét nagyon befészkeltek magokat Kálvin követői! — <sup>3)</sup> Ekkor körülbelül 33 éves volt, Desericzky szerint. — <sup>4)</sup> Azaz: ezen ünnep előtti napon.

Életrendje és foglalkozása mind igen rendesen, kiszabott időben történt. Naponkint misézett s aztán sokszor a gyóntatószékbe ült; majd a betegekhez sietett, őket a nagy utiköltségekkel ellátandó. A hozzáfolyamodókat ritka békétüréssel és szeretettel hallgatta ki; hetenkint kétszer, sőt háromszor is elnökölt a sz. széki üléseken, melyeken az egyházmegyei ügyeket gondosan előterjesztette, meghányta, vitatta s eldöntötte. Igen mértékletesen élt, s asztalára csak egyszerű, höní étkeknek volt szabad kerülni; kevés, egyszerű öltözetű és zajtalan eselédséget tartott. Az egész nagy püspöki lakban mély csöndnek kelle uralkodni; lankadatlan tevékenységét az egész egyházmegye ismerte; mert abban hol itt, hol meg amott fordult meg, és előbb a legtávolabb fekvő csongrádi kerületet látogatta meg. A plébániákat és lekipásztorokat szaporította, a tévedőket jó utra vezette, a kicsapongókat és rendetlenkedőket üdvös intelmeivel, majd meg atyai szelídséggel, és ha kellett, szigorral is, hasznavehető, rend szerető emberekké tette. Az eretnek szülöktől származott szegény árva gyermekeket fölkerestette, összegyűjtötte, ruházta, táplálta, a kath. hit sz. igazságaira atyailag oktatta s mások által is gondosan tanitgattatta.

A várost tetemesen nagyobbította, a papnövelvét bővítette, a növendék-papok számát növelte s a nagyszombati akadémián tanítottakat is visszahitta. Papnöveldeje részére a megyéjébéli papságból nevezett ki jeles képzettségű tanárokat,<sup>1)</sup> és pedig kettőt a theologiai,<sup>2)</sup> egyet a szentírási<sup>3)</sup> és egyet az egyházi jogi tanszékre.<sup>4)</sup> A papnöveldei tanfolyam, az új szervezet folytán, 1761. novemb. elején nyitattott meg a Szentlélek segítségül-hívásával *Salbeck Károly* papnöveldei kormányzó és nagyprépost által, ki ez alkalommal bő tudományosságra valló beszédet tartott a jelenvolt püspök, mester-kanonokok és a számos mindkét rendbéli papság s a tanítványok szép közönségéhez. A jeles szónok egyszersmind e főpásztorinak általános helynöke volt. Miután a magasabb tudományok tárgyalásának rendszerét és módozatát a váci papnövelde nézve megállapította volna, igen szép sikert biztosító tapintattal, oda is gondolt, hogy vagy a régi székesegyházat<sup>5)</sup> végzi be egészen, vagy egy sokkal nagyobb-szerűnek alkalmasabb helyen veti meg alapjait.

Végre ezen utóbbi terve mellett kezdett nyilatkozni, és királyi engedéllyel a főtért szükítő régi székesegyházat<sup>6)</sup> tornyostól együtt lebontatván, így a piacot tágas helyiséggé tette. Ezután a hosszas

<sup>1)</sup> Azelőtt több évig a Morálist egy dömés-rendi áldozár adta elő; de a papnövédek szaporodtával a tanításra a kegyes-rendiek kérettek fel, kik itt 1754. óta az ágazati, vitatkozási és erkölcsant tárgyalták 1761. évig. — <sup>2)</sup> T. i. *Lautsák János* és *Benedek Agoston* tudós papokat. — <sup>3)</sup> *Pruszkay Sámuel* váczalsóvárosi plébánost, ki a nagyszombati egyetemen hittudorrá mozdított elő. — <sup>4)</sup> *Erdélyi József*-et, ki a fensőbb tudományokat Róma és Nagyszombatban tanulván, épen akkor érkezett meg az örökvárosi akadémiáról. — <sup>5)</sup> Mint már említők, ez a dömések kolostora előtti téren emelkedett. — <sup>6)</sup> Ennek kövei ittott maig is kilátszanak még a földből ezen téren.

fekvésű város közepén<sup>1)</sup> egy tágas és nagyszerű székesegyháznak törekedett nagy pénzáldozattal megvetni alapjait. Iszonyu munkába került ez, mert a víz oly bőven tört elő mindig, hogy azt éjjel és nappal sem győzte a sok munkás kiszivattyuzni. De szilárdan megmaradt mégis terve mellett, a melynek kivitelétől mi nehézség által sem hagyta magát elrettentetni. Midőn épen ily nagyszerű dolgokkal foglalkoznék, értésére esik, hogy *gr. Barkóczy Ferencz* egri püspök Mária Teréz királynő által az esztergomi érsekségre emeltetik, Egerbe pedig az onnét elköltöző főpásztor utódaul ő van kinevezve. Addig is tehát, míg az anyaszentegyház fővárosából e változás megerősítési okmánya kezeihez érkeznék, az új székesegyház alapjait még nagyobb erővel igyekezett a földből valahára kiemeltetni és egyszersmind *Pruszkay Sámuel* papnöveldei egyházjog-tanárt e tanszak előadásától fölmentette, minthogy a hívek számának szaporodása miatt az alvárosi plébánia teendői őt eléggé elfoglalták s érdemei játalmául czimzetes kanonoksággal tisztelte meg. Tanszékére aztán *Magyar Ignác*-ot emelte, kit a papnövelde kormányzójává is kinevezett.

Eszterházy még nem költözött el Váczról, midőn egyszer csak azt hallja, hogy e püspökség örökös adminisztrátorául *gr. Migazzi Kristóf*, a sz. római egyház áldozár-bibornoka, a sz. római birodalom hercege és bécsi érsek lőn kinevezve. Azért letenni sietvén a szokott egyházi szertartásokkal az alapokba az első követ, s azonnal a szószékre föllépven a szabad ég alatt, szent buzgalommal az igazi áhitatosságra, a valódi hű keresztény életre intette a népsokaságot és egyházmegyéjétől elbucszván, 1762. jun. 17-kén utra kelt. Miután Egerben is az éber, buzgó, tevékeny és jámbor püspökek minden teendőit dicsően teljesítette, és az emberiség javára, az Isten dicsőségére magát teljesen kimerítette volna, főpásztori buzgalma jutalmának elvételére 1799. márcz. 15-kén, élte 75-dik évében kiszóllított e világból,<sup>2)</sup> nagyszerű működése fényes emlékeit hagyván hátra, intő például, hogy mint kell a közjóért lelkesülni és mindent áldozni azoknak, kiknek ez tehetségben áll.

## V. FEJEZET.

1. §. Kristóf, Ferencz, Károly Ambrus Ferdinánd.

79. **Gr. Migazzi Kristóf**, 1762—1786. Az oly magas állásu főpásztor nagy szerénységénél fogva, esti szürkületkor érkezett meg néhány főúr és nemes kíséretében, a városi lovasbanderium előlovaglása mellett. Miért is fényes méltóságához illőleg a város nem üdvözölhette a herczeg főpásztort oly ünnepélylyel, mint ezt tenni sze-

<sup>1)</sup> A mai székesegyház helyén. — <sup>2)</sup> Igen jó arczképe látható az egri csillag-dában, az egri sz. Ferenczrendiek éttermében stb. Ő volt az utolsó egri püspök, az utána következő főpásztorok már érsekek voltak.

rette volna; de ő hecses jelenlétével eléggé megtisztelte és boldogította a várost. Boldog volt Vác, mely oly nagyszerű méltóságtól tündöklő főpásztort birhatott ismét kebelében! <sup>1)</sup> Miután itt az egyházi és világi ügyeket elintézte, *Salbeck* nagyprepostot az ideigleniek és lelkiekben nemcsak helynökének, hanem teljhatalmu ügyintézőjének nevezte ki azon utasítással, hogy a püspöki palotában lakjék. Gazdasági dolgait is elrendezvén, mindenkit atyailag megáldva, elhagyta a várost és Bécsbe tért vissza. De már július elején visszatért, és pedig éjjel, hogy az ünnepélyes fogadtatást kikerülje, és aztán az ősz végeig itt időzött. Kiki végtelenül örvendett, látván a nyájas főurat, a szeretetteljes főpásztort és alattvalói iránt kegyes földesurat, kinek mi sem feküdt inkább szívében, mint a székesegyház építését a gr. Eszterházy v. püspök által megvetett alapjain tovább építeni.

E közben a *Bugyi* nevű faluban, mint új plébánián elődje által emeltetni kezdett templomépítést bevégeztette és a földesurat, meg a népet arra szorította, hogy az újon bevezetett lekipásztort az élet székségeivel lássák el. Minthogy a tudományok minden nemében kitűnően járatos volt, és mint ilyen a tudományokat igen szerette, azokat maecenási buzgalommal előmozdította, a kegyesrendi gymnasium vizsgáira <sup>2)</sup> gyakrabban megjelent s a tanulókat a jó viseletben s a tantárgyakban előmenetelre buzdította. Sőt a nemes szülöktől származott, szegényebb sorsu, de tehetséges eszű, tanulni szerető, gymnasiumi ifjakból egyelőre kiválasztott nyolczat, de ezek számát csakhamar 12-re emelte, őket alkalmas lakkal, étteremmel, szobák és butorokkal, szabályokkal, muzeummal és tisztos egyenruhával ellátta. Ezen nemesi nevelő intézetet három kegyesrendi tanárra bízta, kik is a nemes ifjaknak 1762. nov. elején kezdték előadni a tantárgyakat, és a derék tanárok buzgó fáradozásainak köszönendő, hogy a növendékek a tiszta és jó írás-, nyelvtan-, költészet-, szónoklat-, számtan-, földrajz- s a nyelvek tanulásában, a tisztos és finomabb erkölcsökben oly szép előhaladást tettek, hogy a szép siker csak fokozta a herczeg jótekonyságát e kedves intézete iránt, melynek javára áldozott 150,000 frt. alapítványi tőkepénzét *József* császár 1784. évben iskolai ösztöndíjakra fordította.

Hogy a *Teréz-Társoda* <sup>3)</sup> Váczott királyi bőkezűséggel megalapították, ennek főszközlője ő volt. <sup>4)</sup> A püspöki Lyceumot új tantárgyak és kitűnő tanárokkal emelte. A nagyszerű székesegyházat, mely kicsinyben a római sz. Péter templomának mása, fölépítette, a püspöki palotát az *Althánn* által vetett alapok és pinczék fölött befejeztette, a papnöveldét a római társoda <sup>5)</sup> mintájára újból épi-

<sup>1)</sup> Azért nevezte őt ki Mária Teréz a váczi püspökség admtrává, hogy méltóságait annál inkább föntarthassa és alkotásait Váczon folytathassa. — <sup>2)</sup> Arczképe ott diszlik e társoda folyosóján, az ujoncz-intézetben. — <sup>3)</sup> Eredeti neve „*Collegium Theresianum*“. — <sup>4)</sup> E tanintézet máskép „*Ludoviceum*“-nak neveztetett. — <sup>5)</sup> „*Collegium Romanum*“ másolata ez kicsiben.

tette. A várost ékesítette s bővítette, hidakat emeltetett, téreket rendezett el, az utcákat kiköveztette, a Dunapartot kőfallal erősítette és fákkal diszítette, a székesegyházi káptalant 6 taggal emelte. E tekintetben az ő törekvése és buzdítása folytán nagy lendület állott be; ugyanis *Lauchasz Xav. Ferencz* hittani és jogtudor, <sup>1)</sup> több mint 30 év óta kanonok, s ezen huzamos idő alatt sz. széki ülnök. a káptalanban a nagyprépost utáni méltóság <sup>2)</sup> s kinevezett sebeniczi püspök, jelentékeny pénzösszeget tett le alapítványul, melynek kamatjából évenként egy kanonok láttatnék el tisztességesen. E javadalom első birtokosa lőn *Magyar Ignác* papnöveldei kormányzó és a szentirástan előadója.

Ugyancsak e káptalani tag, *ehrenfelsi Würth Salesi Ferencz*, a római collegiumban a sz. hittudományi tudorság borostyánával diszített istenfélő és tudós pap, sz. széki ülnök, szintén a maga jövedelméből elegendő alapítványt tett, és egy csinos házat is ajánlott föl egy másik új kanonokság fölállítására. Ezt meg *Farkas Mihály* félegyházi plébános, kit a lelkipásztori buzgalom, tapintat, okosság s jámborság ajánlottak, nyerte el. Ezen utóbbi érdemtelen alapító két jeles, szízes kanonoki épülettel emelte a várost s azonfölül egy gyümölcsöskertet, melyben tekenős békákat tenyésztő tó is létezett, egy szép pázsitos térrrel s jó karban levő házzal, oly föltét alatt adományozta oda a papnöveldeknek, hogy míg él, az használja, halála után pedig egészen annak birtokába menjen át.

A főntebb említett kanonoki állomásokra 1762. szept. 27-kén történtek a kinevezések és egyszersmind a papnöveldei tanácskozásban érdemeket gyűjtőknek „*Fődő kanonok*“-i czimet adott, <sup>2)</sup> kilátást adván nekik jövőre a valóságos kanonokság elnyerésére érdemeik jutalmául. Ily tanárok voltak ezek: *Laufesák János*, *Benedek Ágoston* és *Erdélyi József*. Külön mestereket is rendelt, kik a papnöveldeket az erényes, jámbor és komoly életre képezzék, a szent éneklésben és a szertartásokban oktatnak. — Az irgalmas-rendieket <sup>3)</sup> Vácra behozta; <sup>4)</sup> a megyei és városi intézeteket szaporította és jobb szervezetekkel látta el. A lelkek gondozását új, czélszerűbb törvényekkel sikeresebb alapra fektette; az Ur szőleijében hogy elegendő munkások legyenek, erről gondoskodott. Arról is nevezetes, hogy a budai kir. lak képolnáját 1769. okt. 15-kén ünnepélyesen ő szentelte föl; az *angol kisasszonyokat* <sup>5)</sup> és az ő nemes leánynöveldeiket 1770. május 13-kán a királyi palota nekik szánt részébe Budán bevezette, 1776. évben pedig Vácra helyezte át őket. <sup>6)</sup> — Az árvák

<sup>1)</sup> Az insbrucki-i egyetemen tanult 5 évig s ezen idő alatt ott hozzáfogható észtehetőség nem volt. Ld. Deser. i. m. 269 l. — <sup>2)</sup> Czimzetes kanonokokká tette, hogy még szorgalmasabban tanítsanak. — <sup>3)</sup> *Fratres misericordiae Ordinis S. Joannis de Deo*. — <sup>4)</sup> Egy ideig a dömések templomszentélyén inueni szegletházban voltak az első irgalmas-testvérek elhelyezve. — <sup>5)</sup> Az egyház nyelvén „*domicellae anglicanas*“. — <sup>6)</sup> Azon épületbe, melyben ma a siketnémák intézete létezik.



nevelése- és a kath. hitre tértek fölsegítésére 56,000 frtot áldozott alapítványul.

Különben a váczai egyházmegye ezen, az újabb korban legnagyobb főpásztorának áldásdus működése, 1762—1783. jun. 1-ig, vagyis az ő administratorsága idején, így adatik elő, egy a v. püspöki irattárban lévő rövid, de szabatos följegyzés <sup>1)</sup> szerint: „Amint 1762-ben ő főmagassága a v. egyházmegyébe belépett, főgondját a székesegyház fölépítésére fordította, és azt tiz év múlva saját költségén be is fejezte. <sup>2)</sup> Ezen templom belső fölszerelésére ezek lőnek általa beszerezve: ünnepélyes isteniszolgálatra aranyszövetből virágokkal diszítve egész készlet. Ide járult egy másik diszlet, <sup>3)</sup> szintén ünnepélyes sz. misére, Mária Teréz által készítve és ajándékozva drága szövetből, a székesegyház részére. *Jézus sz. teste társulatának misekészlete*; <sup>4)</sup> más két készlet drága anyagból; két gyertyatartó a nagyoltárra velencei rézből, <sup>5)</sup> melyek 5 láb magasak és 765 font súlynak összesen. Hasonló érczből feszület, mely 8 láb magas és 45 fontot nyom; két ugyanoly érczből lámpa, 160 fontnyi és mindegyik 4 lábnyi; hasonló anyagból gyertyatartók és feszületek a kisoltárookra; ékes keresztlókut márványból; két orgona; két mennyezet, egyik a nagyoltárhoz, 11 láb magas, 8 láb széles, egy másik a püspök részére, mely 18 láb magas, 12 széles, egészen selyemből van készítve és aranypaszománttal diszítve; a szentély falainak ékesítésére szőnyegek Althánn bibornok czimereivel, melyeket derekasan helyreállítva, paszomántok és rojtokkal látott el; belga művű szőnyegek a főoltár lépcsőjé befödésére, 25 láb magasak s 23 szélesek; a püspöki trón lépcsőinek befödésére való szőnyeg, 15 láb hosszú és 10 széles; két szép fogas csipkéű mise-ing; a püspök-süveg és botra való fátyolok, bársonyból, arany- és selyemvirágokkal beszőve, számszerint kettő; a szentség vitelére phrygiai himzésű fátyol; ezüstszentségtartó megaranyozva; a szentség vitelére hat rudon nyugvó mennyezet, török művű selyemből arannyal és különféle színekkel beszőve, melynek közepén Jézus legszentségesebb neve sugarak közt phrygiai tüvel készítve ragyogott; aranyozott sugarak a Szentség kitételére; <sup>6)</sup> arannyal és különféle színekkel átszőtt két perzsa-művű szőnyeg; két márvány-asztal; ékes kiadásu ezüst-szalagokkal ellátott misekönyv három példányban stb. stb.

Ugyanazon Vác városában, a székesegyház irányában, az Althánn bibornok által vetett alapon, *diszes püspöki széklakot* <sup>7)</sup> emeltetett, melynek hossza 210, szélessége 42 láb. A föld alatt, hogy a pinczébe alkalmas lenne a lejárás, nagy költséggel csatornát huзattott, mely hosszában 146, szélességében 24 lábnyi. A széklakbai beemetet 8 dőriai oszlopon nyugszik, melyek az erős boltozatot tartják;

<sup>1)</sup> Ez latinul van adva. — <sup>2)</sup> Mikép ezt a maga helyén tüzetesen fogjuk adni. — <sup>3)</sup> Azaz: „Ornatus“. — <sup>4)</sup> Az egyház nyelvén: „apparatus.“ — <sup>5)</sup> Ex auricalcho. — <sup>6)</sup> Ezek közepén ragyog az Oltáriszentség az Urkoporsójában. — <sup>7)</sup> Residentiam Episcopalem.

honnét a nagyobb följáró szintén dóriai hat oszlopra támaszkodik, mely a lépcsőkkel együtt a két oldalon jó kemény kőből van vágva. A földszint 18 szoba és két konyha az élestárral számláltatik. Az első összeírás szerint van 16 szoba a tágas teremmel és kápolnával, a második szerint meg 22; a székház azon része, mely a város felé néz, kő-ivekből, hetruriai mintára készült bemenettel ékeskedik. A többiben e palota kárpitokkal, képekkel, festményekkel és más szükséges felszerelésekkel bőven van ellátva mindenkor.

Minthogy a régi *papnövelde* <sup>1)</sup> szűk és nem is eléggé alkalmas helyen lett volna, az új székesegyház közelében alapjából utat, ékeket és jó tágasat emeltetett, a melyben nemcsak maguk a növendékeknek és azok oktatóinak, hanem a nyugalmazott papoknak is kellemes szállásuk és ellátásuk volt. Ezen intézetet püspöki asztaláról évenként 2050 frttal segélyezte. E *papnövelde könyvtárát* több költséges és kitűnő könyvekkel és az ő arcképével gazdagította. — Ugyanazon egyház szomszédságában egy tágas és csinos házat emeltetett, a melyben *az általa alapított 12 nemes, árva és megtért ifjú* a kegyes-iskolákbeli két tanár <sup>2)</sup> gondja és oktatása alatt neveltettek. — Az általa alapított 6 kanonok részére két kész házat saját költségén vett, más kettőt azok részére a székesegyház mellett alapjából emeltetett, a többi kettőt pedig még azután volt építendő. — A várostól egy kis mértföldnyire <sup>3)</sup> igen kies helyen kastélyt <sup>4)</sup> emeltetett, hogy neki és utódainak olykor-olykor kedves szórakozásul szolgáljon. Ehhez igen szép kápolnát is csatolt. — Oldalkanonokja által kegyes célra hagyott házat *kórodává* <sup>5)</sup> alakíttatta át, melyet tágasabb helyiségekkel és felszereléssel ellátta. — Azon alkalomra, hogy ő Fölségeik fönséges gyermekeikkel Vácra jönnek, ezen örvendetes esemény emlékére a legékesebb *diadalivet* <sup>6)</sup> emeltetett, és ezen évben azt kijavíttatta és diszittette. <sup>7)</sup>

Vác városán kívül az egyházmegyében mintegy 39 plébániai templomot, körülbelül 16 lekipásztori lakot és mintegy 8 iskolai épületet, részint alapjából, a maga költségén építtetett, részint pedig az építéseket befejezte. A Vác városán kívüli *bold. Szűz kápolnáját* <sup>8)</sup> kijavíttatta, kibővítette, ékesíttette, oltárokkal és márvány-szekerénnyel a szentség tartására, réz gyertyatartók és padokkal ellátta. — Egyházmegyéjét 7 kerületre osztotta, melyek élére ugyan annyi fő- és alespereseket tett és rendelte, hogy minden évnegyedben a religió közjavára lekipásztori gyülekezetek tartassanak, <sup>9)</sup> melyeken vagy ő maga, vagy pedig általános helynöke elnökölné. E célra évenként a magából 400 ftot fizetett, nehogy a plébánosok ezen intézkedés teljesítése által terheltesse.

<sup>1)</sup> Ez az irgalmas-testvérek mostani kolostorában volt. — <sup>2)</sup> Utóbb a tanárok száma növekedett. — <sup>3)</sup> „*Uno stadio*“ áll a szövegben. — <sup>4)</sup> Ez az u. n. híres „*Migazzsburg*“. — <sup>5)</sup> A szövegben: „*Hospitale*“. — <sup>6)</sup> „*Arcum Triumphalem elegantissimum*“. — <sup>7)</sup> Ez az u. n. Nagy- és Kis-Vácot egymástól elválasztja. — <sup>8)</sup> Az u. n. hétrápolnai sz. hajlékot.

A megyéjébeli több szegényebb, és főkép az eretnekek közt létező egyházakat miseruhákkal, vecsernye-palástokkal, mise-ingek, corporálék- és más gyoics-neműekkel, némelyeket pedig ezüstkelyhekkel és más szükséges fölszerelvényekkel ellátta és ellátja. A szegényebb plébánosokat segítette; megyéjébe hitküldéreket,<sup>1)</sup> *a papnöveldebe pedig sz. Vincze szerzeteseit vezette be az ottani növendékek oktatására, és azok ellátására a maga pénztárából adott ki díjakat éveken át. A tanárok számát a papnöveldeben növelte, kiknek szintén több éveken át a magáéból adott jutalmakat; a gyermekek oktatóinak és a székesegyházi zenészeknek, hogy azok a szükségésekre megtaníttassanak és az Isten házának disze előmozdittassék, a magáéból adott fizetést, lakást, és igen tágas iskolát emelt.<sup>2)</sup>* — A papnövelde nek mindjárt az egyházmegyébe érkeztek, egyéb jótéteményeken kívül, mint tűzifa stb. évenként saját pénztárából, segélyezés czimén, 1050 ftot adott.

Legkegyelmesebb királyi engedély mellett 1780. évben a püspöki asztalról örök időkön át évenként fizetendő 14,000 ftokat szentelt avégre, hogy azok egy része az általa a váci káptalanban alapított 6 kanonok, egy más részlet a székesegyház szükségére, papnövelde, megtért árva nemes ifjak intézete, egy rész a kóroda,<sup>3)</sup> nemzeti iskolák és a nemes ifjak társodája és végre egy rész a falusi templomok javára osztassék ki évenként. — Vác városát részint saját költségeivel, részint gondoskodásával azon állapot és virágzásra emelte, a melyben most látjuk. Az ő törekvése vagy előmozdítása folytán e város 300-nál több házzal gyarapodott ő alatta; tágas és kényelmes *nemzeti iskola*<sup>4)</sup> keletkezett; az esővizek összegyűjtésére földalatti csatornákat építtetett; a város közepéni mocsárokat kiszárittatta; az utcákat kiköveztette; a Duna kiáradása ellen töltéseket huzatott, és e folyó mentén a szépen elegyengetett utat árnyatvető lombos fákkal ültettetvén be, azt igen kedves sétahelylyé tette.

Az egész Magyarország disze és előnyére, *az angol kisasszonyok társodáját,<sup>5)</sup> tápintézetét<sup>6)</sup> és a Mária Teréz királynőről nevezett akadémia<sup>7)</sup>* Vác városába behozta, hogy a hazai mindkét nemű gyermekek az egyház és a haza javára neveltetnének azokban. Mely célra az ő saját püspöki lakát<sup>8)</sup> oda engedni, és míg az új elkészülne, magát zsellérré tenni az ő nagy kényelmetlenségére nem kételkedett. — Az egész egyházmegyében könnyen legelső plébániát, a *kecskeméti*, a sz. Ferenczrendiektől<sup>9)</sup> elvette, miután már az e sz. szerzetbeli áldozárok nagy önfeláldozásuk és apostoli lelkületük által

<sup>1)</sup> Azaz: „Missionarios.“ — <sup>2)</sup> T. i. a középvárosi normális iskolát. — <sup>3)</sup> „Xenodochium“ a szövegben. — <sup>4)</sup> „Schola Nationalis“. — <sup>5)</sup> „Collegium Dominicanarum Anglicanarum“. — <sup>6)</sup> „Convictus“. — <sup>7)</sup> E királynőről nevezetik hálából, a ki ezen jeles intézetet nagy adománnyal látta el. — <sup>8)</sup> A melyben ma a siketnéma intézet létezik. — <sup>9)</sup> E szegény áldozárok áldozatteljes fáradalmainak köszönendő, hogy a hivek jó része a kath. hitben megmaradt. Azért megérdemelte volna a rend, hogy egy kisebbecske parochia részökre kihatott volna . . .

nagyon elnépesedett, másokat pedig, főkép az eretnekek közt, állított föl, kiknek több igehirdetőit uradalmaiból kitiltotta <sup>1)</sup> s imaházait bezáratta. — Mind Váczon, mind pedig másutti birtokaiban a gazdaszat előmozdítására több alkalmas és szükséges épületeket állított, eszközök, edényekkel, hordókkal és egyéb felszerelvényekkel bőven ellátván azokat. — Utódai részére, „szerelevnyi alap” <sup>2)</sup> czimén 1500 akó bort, 3000 mérő gabonát, 1000 mérő zabot, 20 ül szénát, 28 lovat, 12 szarvas-marhát, 3 jóféle szekeret és kocsit, vászonműeket, ezüst-, ércz-, ón- s vaseszközöket stb. rendelt és ajánlott. — A szegényebb sorsú beteg polgárok részére gyógyszerekért ő fizetett s azokat másnemű jótéteményekben is részeltette. — A megtértek száma 1762-től a váci egyházmegyében körülbelül 3500 volt. Ugyanazon évben a lelkek száma összesen körülbelül 200–300-ra ment, 1782-ben pedig azok összes száma 223,100 körül volt.

*Az általa emelt templomok:* Váczon a székesegyház, aztán Nógrád, Veresegyház, Berkenye, Migazziburg, Ócsa, Apostagh, Berczel, Acsa, Sz.-Márton-Káta, Heréd, Rékas, Peregh, s Szendehely nevű helységekben. *Megújítottak:* Kosd, Saáp, Kálló, Bitske, Püspök-Hatvan, Alpár, Algyó, Mogyoród, Berénke, Horpács, a hétkápolnai kedves templomka, Hartván, Alsó-Némedi, Szilágy és Tápió-Szele nevű helységekben. *Megújított plébániai lakok:* Váczon, Szilágy, Püspök-Hatvan, Heréd, Alsó-Némedi, Lőrincz-Káta és Halason. *Alapjából fölemeltek:* <sup>3)</sup> Vörösegyház, Mogyoród, Berénke, Nógrád, Kosd, Verőcze, Kálló, Rékas, Alpár Peregh, Bugyi, Apostagh, Csaba nevű helységekben. *Megújított iskolaházak:* Szilágy, Szada, Mogyoród, Püspök-Hatvan, Sáp, Berénke, Nógrád, Rékas és Alsó-Némediben. *Uj iskola házak:* Vörösegyháza, Kálló, Apostagh, Alpár, Kosd és Váczon. A váci lakók száma 1762. évben összesen még csak 5424 volt s 1784-ben már összesen 9060-ra rúgott.

A váci egyházmegyében a n. e. görögöknek nem volt nyilvános imaházuk; de Kecskemétre a váci püspök által kitűzött időben megengedettett a pópának a kirándulás. A szentesiek pedig nem tekintve a kegyes királyi intézvényt, titkos összsze gyülekezeteket szoktak tartani. — 1784. évben a váci egyházmegyében 91 plébános és 32 káplán volt. Római katolikus volt 155,595; lutheránus 21,831; kálvinista 44,550; görög 393, az egész egyházmegye területén. — 1769-ben Váczott a sz. Mihályhoz czimzett plébánia hivei közt gyónképes <sup>4)</sup> volt 2318, nem képes 760; a kisváci főkegyházban gyónképes volt 60, nem képes 7; a sz. Miklós-plébánia hivei közt gyónképes 3046, nem képes 539., Kis-Váczott volt ekkor 456 Kálvinhitű. Az egész egyházmegyében gyónképes kath. hívő 91,360; nem képes 32,972; luth. 19,186; kálv. 56,764. Az összes lelkek száma 200,282-re ment.

A váci egyházmegye e nagy főpapja nem egy érdemdús alatt-

<sup>1)</sup> Luther szerint: „Cuius regio, illius et religio.” — <sup>2)</sup> Titulo fundi instructi, — <sup>3)</sup> Azaz: egészen új épületek. — <sup>4)</sup> „Confessionis capax”.

valója iránt tanusította kegyes lelkületét. Így a többi közt: *werhenfels-i Würth Sales. Ferencz*,<sup>1)</sup> a váczai székesegyházi káptalan éneklőkanonokja az iránt folyamodott ő főmagasságához, miszerint az ő nővéréből unokájának, *Schuch Ferencznek* házát, mely ezen püspöki városban az uradalom-igazgatói laktól az utcza sorban második és a melyet saját pénzén szerzett, a polgári közterhektől és szolgálmatól<sup>2)</sup> mentesnek és szabadnak nyilvánítaná. Tekintve a kérvényezőnek bokros érdemeit,<sup>3)</sup> annak folyamodványát szívesen vette, és Váczott 1765. márcz. 5-kén kelt magasztaló okmányában *Schuch Ferenczet* s mindkét nemű törvényes örököseit a közterhektől fölmentette.<sup>4)</sup> Továbbá, tekintettel arra, hogy a szép lelki tulajdonokkal ékeskedő *Mátyás Máté* a nagy lelkű földes urnak hasznos szolgálatokat tett, neki és *Huszka Rozál* nejének és mindkét nemű utódainak bizonyos nemesi telket,<sup>5)</sup> mely azelőtt uradalmi helyiségül<sup>6)</sup> használtatott ezen püspöki városban, és a melynek felső szomszédja az utcán *Csermák János* váczai püspök-uradalmi tisztartó, alsó szomszédja meg *Kép Tóbiás* polgár háza, és a mely telek egész az u. n. „*Békástó-völgy*“-ig terjed, — mindazon mentességekkel, melyekkel előbb e nagy főpásztor és az elődei birták, „*ideiglenes jog*“-gal, tehát visszaválthatólag, Váczott 1768. nov. 20-kán kelt okmány erejénél fogva átirta. A kik is azon telken ekkor létezett épületekért fizettek az uradalom pénztárába 200 ftokat; és minthogy pedig azon telken e főpásztor engedélyével *Mátyásy* ur tartós anyagokból már egy jeles házát is emeltette, ha idő folytán e főpásztor vagy valamely utódja e telket Mátyástól vagy örököseitől visszavenni akarná, tartozik ő, vagy utódja azon ház árát, a becslés szerint, lefizetni a tulajdonosnak, valamint így az azon telken többi, általa emeltetett épületek árát. A tulajdonos *Mátyásy* pedig tartozik az e főpásztor által meghatározandó bizonyos összeget a földesuri jog czimén évenként az uradalmi pénztárba befizetni. Az így megadományozottat pedig ezutánra is ezen telek utáni minden közterhek alól fölmentettnek nyilvánította, valamint utódait is.

Ugy szintén *Csermák János* urad. tisztartó is az iránt folyamodott ő főmagasságához, hogy az ő házát, melyet a püspöki telken, a jószágkormányzó laktól számítva hetedikül építtetett e főpap elődei engedélyével egészen alapjától fogva, mindennemű közterhek alól mentesíteni kegyeskednék. Az áldott lelkű főpásztor tekintettel arra, hogy ezen érdemes tisztartó már 20 év óta három elődje alatt, az ő püspöksége második kormányzata idején nevezett minőségében nem csak hűségesnek és szorgalmasnak tanusította magát a rábizottakban, hanem egyszersmind a széköresség idején, a kamarai igazgatás alatt, midőn a külső szomszéd földesurak a váczai püspöki uradalmak ha-

<sup>1)</sup> Az okmányban: „*Verhenfels*“ áll. — <sup>2)</sup> Azaz: „*praestatiók*“-tól. — <sup>3)</sup> Ezeket alább adni fogjuk. — <sup>4)</sup> Ezen okmányt *Kossuth János* sz. széki igató is aláírta. — <sup>5)</sup> „*Certum fundum nostrum curialem*“ áll a szövegben, — <sup>6)</sup> „*Pro allodio domini*“ mondja a szöveg.

tárait megcsonkítani igyekeztek, a püspöki jogok fölött serényen és erőlyesen örködött s hűségét egész idáig sértetlenül megőrizte és azt folyton föntartani ígérte, és tekintettel arra, hogy noha több gyermek atyja, mégis a 20 év alatt gyűjtött vagyonából e város ékességére diszes házat emeltetett, — őt és *Zlinszky Anna* nejét és mindkét nemű törvényes örököseit mindennemű közterhek alól kivette 1770. jun. 8-kán kelt irata erejénél fogva.<sup>1)</sup>

Uradalmi tisztjei iránt is, t. i. tiszttartó, számvevő, magtárnok, kulesár, gazda stb. iránt azon kegyességet tanusította, hogy őket is kivette egész tisztkedésök tartamára házaik és földeik után járó minden közterhek alól.<sup>2)</sup> Ugy szintén a főlebb említettekén kívül még ily mentesekül nyilvánította a *Schik*-, *Marczibányi*-, *Majerszky*-, *Hausmánn*- és *Poczheim-családokat*, nem különben *Varga kapitányt* és gyógyszerészt.<sup>3)</sup> — *Gr. Migazzi*<sup>4)</sup> bécsi érsek és váci püspök, a ki mikép láttuk, *Vácot* építkezései által oly igen emelte, és itt ezzel magának örök emléket állított, *gr. Grassalkovics Antal*nak legmeghíttebb barátja volt. Ez ugy szerette őt, hogy a Vácához közel eső sződi helység paplakának emeletét magának berendeztette, hogy bibornok-barátjával találkozzék, ha egy-két órára Sződ tájékára kirándulni ideje vagyon. De a bibornok is viszonzásul a mogyoródi plébániai épületet szintén ugy építtette, hogy az emleten a maga számára berendezett lakosztályban *gr. Grassalkovicsot* szintén illően fogadhassa. Mindketten pedig később Mária Teréz királynő udvarában legtöbbször találkoztak mint nagy befolyású férfiak.<sup>5)</sup> II. *Grassalkovich Antal* neje, született *Eszterházy Mária* hgnő, 1778-ban himzeni és varni kezdte azon vörös törökbársonyból arannyal gazdagon ékített casulát két csekélyebb értékű dalmatikával, melyek 2000 frtra becsültettek, és midőn a béke 1779. évben a poroszokkal megkötöttet, e drága miseruhában, ezen évi aug. 9-kén a gödöllői kastély templomában a Bécsből ezen alkalomra lejött *Migazzi* váci főpásztor hála-istenítiszteletet tartott *Garambi* bécsi pápai nunczius és a porosz követ, meg egyéb országos nevezetességű férfiak jelenlétében.<sup>6)</sup> A gödöllői kastély harmadik, déli szárny felső emeletén volt az u. n. „*Cardinals-Gang*“,<sup>7)</sup> a gr. kebelbarátja, *gr. Migazzi* bibornok, bécsi érsek és váci főpásztor részére berendezve, külön kijárással a „*Schimmel-udvarba*“. *Gr. Migazzi* itt sokszor időzött, minél fogva e lakosztály annyira megtartotta nevét és jellegét, hogy a hercegek idejében is itt szállásoltattak be a főpapok és je folyosó egész mai napig megtartotta említett nevét, mely lakosztály jelenleg *Rudolf trónörökös* ő fensége számára van berendezve.<sup>8)</sup>

A tudománykedvelő biboros főpap nagy szenvedélylyel gyűj-

<sup>1)</sup> 1785. aug. 28-án ennek másolata is meghitelesítettet. — <sup>2)</sup> V. ö. az urszéki könyvet, 1779. jun. 14. és 15. — <sup>3)</sup> Ld. u. a. 1782. decz. 20. — <sup>4)</sup> Némely okmányban a „*Kristóf*“ név előtt „*Antal*“ is fordul elő és *Chottain* meg *Ratzohors* urának is iratik. — <sup>5)</sup> Ld. *Odrobenyák* (Odray) i. m. a 95. l. — <sup>6)</sup> V. ö. *Odray* i. m. az 52. l. — <sup>7)</sup> Azaz: bibornok-folyosó. — <sup>8)</sup> Ld. u. a. 57. l.



tötte, mint kitünő régész, a római emlékköveket. A magyar nemzeti muzeumban európai hirre kapott mintegy 400 darabból álló kömléktárnak egyik nevezetesebb és kiválóbb részét azon föliratos kövek teszik, melyeket, *Varsányi János*, tapasztalt régész szerint, a biboros főpap Ó-Buda, Szöny, Visegrád, és Sz.-Endréről, mint eredeti lelhelyeikről hozatott Vácra az ő hires gyűjteménye számára.<sup>1)</sup> Mikép került ezek nagyrésze Pestre, az országos muzeumba, e szerény mű I. kötetében már említők; néhány darabot pedig a váci püspöki kert piléire befalazva vagy a kertben föllállítva, maga a hires régészünk *Rómer*<sup>2)</sup> is látta. *Salamon* írónk szerint, ama szép föliratos kövek gyűjteményének jó része leginkább Buda tájáról került Vácra.<sup>3)</sup> — A dicső biboros főpap nevezetes könyvtárát *gr. Batthyányi Ignác* erdélyi püspök vette meg 40,000 frton és ezzel a hires „*Batthyányi-könyvtár*“ alapját vetvén meg az erdélyi egyházmegyében *Gyulafehérvárott*, azt Erdélynek ajándékozta. Migazzi, mint bécsi érsek, egyszersmind a váci püspökségnek admtra is lévén, az általa eladott jeles könyvtárnak Váczon lenne a helye. E hires könyvtárban<sup>4)</sup> a kéziratok 120,000 ivet tesznek és 778 kötetben helyezvék el; nagy részük magyarul van írva és honunk történelme legérdekesebb korszakára vonatkoznak; nagy része pazar fénynyel van kiállítva és bámulatos kézrajzok, szép initálék<sup>5)</sup> láthatók ott. Igen gazdag gyűjteménye van itt az *Incunabulák*-nak is és látható több *vaslánczos könyv*;<sup>6)</sup> a nagy foliánsokról erős vaslánczok lógnak le, melyekkel egykor ezen, egész elalukat érő szellemi kincsek az állványokhoz voltak lánczolva, hogy elidegeníteni ne lehessen.<sup>7)</sup>

Végre a biboros főpap *Salbeck Károlyt* mindenben helynökévé nevezvén ki, ő Bécsbe tért vissza az érsekség vitelére.<sup>8)</sup> A váci püspökséget, melynek nagy területén nincs egy helység, melyben az ő érdemeinek valami emléke nem volna, 1786. január elején hagyta el élete 72-ik évében. → 1785-ben *Herzán Ferencz* bibornok, a bécsi udvar római követe, a ki mint szombathelyi püspök fejezte be életpályáját 1804-ben, *II. József császár* udvara szolgálattelkü egyházi személynének kiváló alakját; a pápánál kihallgatáson lévén, azon ügyben, hogy Migazzi bécsi érseknek a váci püspökség adminisztrációjától való fölmentését a pápa helybenhagyja, — ez ugy nyilatkozott, hogy a császár ezen erőszakos eljárását nagyon fájdalmasan veszi, és hogy ez mindenfelé nagy visszatetszéssel fogadtatott, de egyszersmind hozzát teszi VI. Pius: <sup>9)</sup> „*Ezt csak bizalmasan mondom, azért e*

<sup>1)</sup> Ld. az akademiái értesítőt. — <sup>2)</sup> Ez előbb hires benczés áldozár, tanár s a m. n. muzeumban a régiség őre volt, aztán beszttercebányai egyházmegyének tagja, jános-i apát és nváradí l. sz. kanonok lett. — <sup>3)</sup> V. ö. „*Budapest története az ókorban*“ című művét, I. rész, 101—2. l. — <sup>4)</sup> T. i. a Batthyányi-féleben Gyulafehérvárott. — <sup>5)</sup> Azaz: kezdőbetűk. — <sup>6)</sup> Igen eredeti ötlet volt ez a biztonságra nézve. — <sup>7)</sup> E könyvtárt később *Mártonffy, Szepesy Ignác* és *Kovács Miklós* püspökök jelentékenyen gazdagíták. — <sup>8)</sup> Ugy látszik, hogy Bécsbe a császár által hivatott vissza. — <sup>9)</sup> E pápa választásánál *gr. Migazzi* bibornok mint *Mária Teréz* és *József császár* követe jelen volt.

felől *Herzán* hallgasson.“ Mindennek ellenére is a szolgálalelkű bibornok-követ jelentésében *Kaunicz*-nak, az ő gyönyörűsége mesterének azt tudomására hozá! *Herzán* aztán azon mesterkedett, hogy *Migazzi* önkényt mondjon le a váci püspökség adminisztrációjáról, mit ő meg is tett.<sup>1)</sup>

József császár 1785-ben kibocsátá azon parancsát, hogy az egyháziak csak egy javadalmat birhatnak, ezáltal azt akarván elérni, hogy *Migazzi* majd lemond a bécsi érsekségről és megtartván a jövedelmesebb váci püspökséget, érsekké aztán *gr. Salm*-ot, a római róta auditorát teszi, kit azonban, *Herzán* bibornok osztrák követ minden erőlködése daczára is, visszautasított a pápa, egyáltalán bele nem egyezvén abba, hogy *gr. Salm* legyen a bécsi érsek. *Migazzi* aztán csakugyan lemondott a váci püspökség adminisztrációjáról és megtartá a bécsi érsekséget.<sup>2)</sup> — *Herzán* beriszlói kanonok, római hittudor, almádi apát, római auditor és 1776. év óta a jeruzsálemi sz. kereszt bibornoka, meghalt, mint szombathelyi püspök 1804. évben. — *Migazzi* földi pályáját 1803. ápril 14-én végezte be Bécsben,<sup>3)</sup> midőn már közel 100 éves volt.<sup>4)</sup> — Utódja lön a váci püspöki széken:

80. **Báró Mihálydi Splényi Ferencz**, 1787—1795. Vác legnagyobb püspökének ezen utódja 1787. augusztus hóban neveztetett ki; ősi főuri nemzetség sarja. Ugyanis *Splenius Jakab*, a spanyol örökösödési háboruban huszárezredessé, majd tábornokká lett *Splinius László* atyja volt, és így a *Splényi*-család őse.<sup>5)</sup> — E püspök atyja *Gábor*, a lovasság főparancsnoka, egy ezred őrnagyja és tulajdonosa, anyja pedig *gr. Berényi Katalin* volt.<sup>6)</sup> — Ezen jeles váci püspök azelőtt a jámbor, tudós és érdemdes Jézus-társaság papjai közé tartozott, melyben a sz. hittudomány tanára, majd a nagyszombati nemesi növelde<sup>7)</sup> kormányzójául tündöklött. Eltöröltetvén pedig a jobb sorsra méltó szerzet a vallástalanság rohanó vész hullámai által, ő az esztergomi káptalan tagjává neveztetett ki,<sup>8)</sup> és ama híres növelének tovább is, mint ernyedetlen buzgalmu igazgatója működött.<sup>9)</sup> Az érdemeiért őt kiválóan kegyelő *Batthyányi József* hg.-primás és bibornok 1790. márcz. 18-kán kelt iratában mint váci püspököt tudósítja azon értekezletről, mely a megholt II. József császárral tartatott, kevés halála előtt, az előbbi rendszernek

<sup>1)</sup> Ld. *Brunner Sebestyén* 1868-ban kiadott e művét: „*Die theologische Dienerschaft am Hofe Josef II.*“ — „*Die Mysterien der Aufklärung in Österreich.*“ —

<sup>2)</sup> Ld. u. o. — <sup>3)</sup> Igen jó életrajza van a Katona: *Hist. Critica* I. kötetében is. —

<sup>4)</sup> Arczkepe látható a székesegyházban, püspöki palotában, papnöveldeben, a kegyes- és Ferenczrendiekénél is Váczt. E püspök működése adataival végzi *Desericzky József Vincze* k. r. író Vác városa és püspöksége történelmét a 270. lapon, a ki is, midőn *Migazzi* 1763-ban Bécsből Váczt meglátogatná, „*Complementum Historiae Vaciensis Eptus*“, azaz: a v. püspökök névsorát az ő működésökkel együtt neki ajánlotta. Áll pedig az 30 lapból. — <sup>5)</sup> V. ö. Századok. 1880. máj. füz. 414. l. —

<sup>6)</sup> A b. *Splényi*-nemzetség ma is áll még. — <sup>7)</sup> *Convictus Nobilium*. — <sup>8)</sup> És pedig *Batthyányi* hg. primás által. — <sup>9)</sup> 1776. ápril 18-kán igttatott be a káptalanba.

az egyház és haza érdekében visszaállítása végett. A jámbor és tudományos képzettségű<sup>1)</sup> püspök 1792-ben val. b. t. tanácsossá neveztetett ki. Ugyanezen évi nov. 18-kán Pesten kelt iratában<sup>2)</sup> nevezett bibornok ő főmagassága értesíti e püspököt, miszerint a a kalocsai érsek ő nmlga betegeskedés által akadályoztatván az országos bizottsághani részvételben, a nádor ő fönsege más három püspököt, a *váczit*, nyitrai és szombathelyi ajánlotta ő Fölségének, a ki báró Splényi ő nmlgát bizta meg az érintett tisztséggel, és aztán így folytatja a bibornok:

„Fölvivom hát Nmlgdt, hogy tegye meg e szolgálatot az uralkodónak, a religiónak és egyháznak. Összeül a bizottság minden héten, csütörtökön, hogy ezen egy napi ülés is Nmlgdnak terhére ne legyen egészségi állapotánál fogva. Ha pedig gyöngélség miatt akadályozva lenne azon napi ülésre megjelenni, azt megtartani és helyrepótolni lehet azután, és így módot lehet találni az alkalmatlanság kikerülésére. A nádor ő fönsege nagyon ragaszkodik Nmlgod jelenlétéhez és nem könnyen volna rávehető mássali helyettesítésére. A mi bizonyára nehezen is volna kivihető, ha Nmlgd némely püsgökök nagy korát, másoknak betegségét és távolságát megfontolja. Ugy hiszem, hogy Nmlgod az én megkeresésem- és előterjesztésemnek engedni fog.“<sup>3)</sup>

Mily jószívűséggel viseltetett báró *Splényi Ferencz* püspök a szegény vácziak iránt, kitűnik ez, a többi közt, a következő adatból is: „A vácz püspöki szék üressége alatt ugyanis, a vadlelkű püspök-uradalmi igazgató, *Anchely János*, a vácziaikat megnyomorítani akarván,<sup>4)</sup> 1781. évben Püspök-Vác városát minden királyi haszonvételektől, melyeket a földesurасágtól odáig emlékezetet haladó idők óta haszonbérben békésen birtak és minden háborítás nélkül élveztek, megfosztani akarván, a praefectusi ház szegletére kifüggesztett fekete táblán és a lapokban országszerte kihirdette azon javadalmak árverezés utján bérletbe-adását. Eközben azonban b. *Splényi Ferencz* neveztetvén ki ő Fölségétől vácz püspökké, a kegyes főpásztor hivei szükségét tekintve, ama hirdetményt megsemmisítette.“<sup>5)</sup>

Ugyancsak ő adományozta a vácziai kérelmére az uradalmi tó mellett be a város felé a nagyhidnál lévő tért 1793-ban, melyen aztán még ezen évben a *lövölde*<sup>6)</sup> első alapját vetették meg, rajta közkölségen egy lövészeti helyiséget állítottak és rendeztek be. A lövésztestületnek 12 pontra terjedő és német szövegű szabványait, ő nmlga meghagyása folytán, a püspöki uradalom 1793. jun. 21-kén erősítette meg. Az ivréthben 5 oldalra terjedő, aranyos betűkkel és rajzolatokkal diszitett czimlappal ellátott, szépen írott s kék selyembe kötött okmánynak az akkori, püspök-uradalmi főnök, *Anchely János*,

<sup>1)</sup> V. ö. a jesuita-írók életrajgyűjteményét. — <sup>2)</sup> Sajátkezű irata a hg.-primásnak. — <sup>3)</sup> Latin szövegű. — <sup>4)</sup> Erről már az általános részben szoltunk. —

<sup>5)</sup> Ld. a városi jkönyvet, 1793. nov. 6. — <sup>6)</sup> A vácz köznép maig is „*Sistog*“-nak nevezi.

van aláírva és a püspöki pecséttel erősítve.<sup>1)</sup> Ezen kegyes főpásztor nevééről a felsővároson egy utca is neveztetik, mely az ő püspöksége alatt keletkezett.<sup>2)</sup> — Az u. n. lelkeszi tárba, II. József császár oklevele szerint, Splényi püspök 5,808 frt. 48½ krnyi százalékot fizetett és ugyanannyit az erősítésekre.

A buzgó főpásztor igen szépen szólt az 1790. decz. 9-kén az országgyűlésen a protestáns felekezeteknek, különösen a lutherhitűeknek adott királyi engedményekre nézve: „Mit az evangélikusok<sup>3)</sup> — ugymond — azelőtt sem békeszerződések, sem törvényhozás alkalmával ki nem eszközölhettek, most jó móddal megnyerhetik; csak olyanok sürgetésétől álljanak el, mik nélkül vallási szabadságuk épen megállhat, de a mikben a katolikusok vallásuk nyilvános sérelme nélkül meg nem egyezhetnek. Ilyen a 4 következő pont: 1. A kath. hitről szabad áttérés; — 2. a prot. egyházi tvszék megengedése; — 3. a kath. hitnek „recepta“<sup>4)</sup> elnevezése, holott ez az ország alkotmányával egykoru; — 4. a vegyes házassági fiugyermekek, ha az apa protestáns, ennek vallásában neveltetése.“ „Ily gyönyörű beszédet csak magyar püspök tarthatott“, jegyzi meg tudós Babura László plébános.<sup>5)</sup> — A derék főpásztor 1795. decz. 22-kén az Urban kimulván élete 65. évében, utána a váczai püspöki szék tiz évig volt megürülve.<sup>6)</sup>

81. **Károly Ambrus [Ferdinánd, 1806–1808.** Valahára, a hosszú sóhajrást és szorongó várakozást, ama mindenkit öröme hangoló hír váltotta föl, hogy az annyi fényes születésű, áldott jámborságu, nagy tudományu és finom miveltségű, kitűnő főpásztorok által nevezeteseztett váczai püspöki szék administratorául, a v. egyházmegye oly huzamos árvasága után, *Károly Ambrus Ferdinánd*,<sup>1)</sup> Magyar- és Csehország királyi és örökös hercege s Osztrákhon főhge neveztetett ki. Született 1785. nov. 2-kán *Mutiná*-ban, az atyai tartományban, a papi pályára lépén, a kis-rendeket élete 20-dik évében gr. *Hohenwart Zsigmond* hg.-érsek adta föl neki Bécsben. Áldozárrá 1807. nov. 5-én Váczott a püspöki lak kápolnájában, az egész káptalan jelenlétében szenteltetett föl; a püspöki fölszentelést pedig 1808. jul. 18-kán ugyancsak Bécsben, sz. József udvari kápolnájában, az egész cs. kir. család előtt báró *Fischer István* egri érsektől nyerte.<sup>2)</sup> — Ama nagyszerű ünnepélyességeket, melyekkel 1807. jan. 27-kén Budáról Vácra vezettetett és ott fogadtatott, az akkori lapok nagy örömmel hirdették. A v. egyházmegye területére lépén, Nógrád vgye nevében *Szabó Pál*, e vgye táblabírája, eszter-

<sup>1)</sup> A lögegylet ezen legrégibb okmánya a többi iratokkal együtt a fölvész-nél őriztetik. — <sup>2)</sup> Ezen kisváczai-utca a városi jegyzőkönyvben (1813. szept. 3. ülés 459. sz. a.) is előfordul. — <sup>3)</sup> Hogy Luther tévfelekezete kapósabb legyen, „evangelicus“-nak nevezte magát. — <sup>4)</sup> Azaz: „bevett, befogadott.“ — <sup>5)</sup> A szepesi prépostság történelmének jeles tollu írója. Ld. a „Magyar Állam“-ot 1881. okt. 29. Katona, Knautz stb. — <sup>6)</sup> Ez volt a v. püspöki szék leghuzamosb üressége. — <sup>7)</sup> A „De Este“ fejedelmi házból. — <sup>8)</sup> Ez volt az első egri érsek.

gomi sz. széki ülnök, a szécsényi kerület alesperese és varbói plébános által ékes latin beszéddel üdvözlötetett.<sup>1)</sup>

Midőn a fiatal főpap a vácsi püspöki széket dicsőitené, *gr. Althánn M. Frigyes* és *gr. Althánn M. Károly*, meg *gr. Forgách* volt v. főpásztoroknak addig a sz. Rókus-kápolna kriptájában feküdt tete-meit 1807. márcziusban<sup>2)</sup> a püspöki lakba szállíttatta, onnét pedig temetési gyászmenetben, melyen ő, a káptalannal s összes papságával jelen volt, a székesegyházba vitette át, annak sirboltjában takarítatván el. Majd 1808. jan. 6-kán I. Ferencz császárnak Mária Ludovica főhercegnővel házasságát áldotta meg, s ezen utóbbit a következő országgyűlésen megkoronázta.

Már 1808. jan. 25-kén, mint az ország primása és esztergomi ések üdvözlötetett, és azért a v. egyházmegyétől, melyet a leggyűnédebben szeretett,<sup>3)</sup> és káptalanának az ő örök emlékeül diszes megkülönböztető jelvényt is szerzett, márcz. 17-kén elbucsuzni kénytelen volt, a joghatóságot azonban csak a pápai megerősítő bulla megérkezése után, ápril 19-kén tette le Nagyszombatban a káptalan kezébe. De az ég ritkán engedi a földieket sokáig örvendeni a nagy-szerű tüneménynek! A fenyegető francia háboru veszélyei elhárítására nagy pénzösszeg fölládozásával sereget gyűjtven, midőn a beteg és sebesült katonáknak szeretetteljesen szolgálna, őket látogatná és vigasztalná, a kórjárvány ő rá is elragadt, és ennek folytán az Urban kimult, mint a szeretet áldozata, *Tatán*, 1809. szept. 2-kán, lévén ekkor még csak 23 éves és 10 hónapos! Földi maradványai Esztergomban sz. Ignác egyháza sirboltjából, 1850. aug. 27-kén, az ország hercegzprimásainak sirboltjába vitettek át. Az osztrák uralkodó-ház benne az ő gyönyörét, az ország oltalmát, a papság az ő tündöklő fénycsillagát és a religió az ő ékességét gyászolta!

## 2. §. IV. László Mihály és Paulai Ferencz.

82. **Kámánházy (IV.) László Mihály**, 1808—1817. Született *Zsolnán* 1753. ápril 8-kán, előkelő nemes nemzetségből; atyját Istvánnak, anyját Anna Máriának<sup>4)</sup> hiták. *Kámánházai Kámánházy István* volt a családnak uj alapítója, ki a törökök ellen viselt háborukban III. Károly király alatt<sup>5)</sup> magát kitüntetven, a család által elvesztett nemességre újból fölemeltetett. Lakott pedig ez *Zsolnán*,<sup>6)</sup> és itt maradtak a Kámánházy-ak mindaddig, mig *K. Sándor*<sup>7)</sup> Nyitra vgynek sok éven át nagyrabecsült főjegyzője, József császár idejében, elhagyva Zsolnát, Nyitrára költözött, részint párucai bir-

<sup>1)</sup> Megjelent Vázott nyomtatásban is. — <sup>2)</sup> Tertio Nonas Martii. — <sup>3)</sup> Midőn *Estei Károly Ambrus Ferdinánd*, mint kinevezett v. püspökségi admor Vácra először jöven, meglátogatta itt a papnövelvét is, így szólt a kispapokhoz: „*Habetis antistitem aetate et scientia vobis aequalem.*“ E kispapok utolsója volt a halálózásban *Hermánn József* v. nprépost, kitől azt e sorok írója hallotta. — <sup>4)</sup> Mint a keresztlevél mutatja. — <sup>5)</sup> Mint császár VI. — <sup>6)</sup> Trencsénmegyében. — <sup>7)</sup> Ez a püspöknek testvére volt.

tokának kezelése, részint testvérének Nyitrán lakta miatt. K. Sándornak neje volt *Zelenay Anna*,<sup>1)</sup> kiknek mindkét nemű számos gyermekeik voltak.<sup>2)</sup>

Azon sajátkezüleg aláírt folyamodványa, melyet 1801. nov. 12-kén avégre nyújtott be a tek. kir. ítélőtáblához, hogy az abban üresedésben levő főpapi állomásra teendő kijelölés alkalmával ő is fölvétessék ebbe, — meglehetősen tájékoz minket ezen főpásztor előbbi működésére nézve. Folyamodványának indokolása szerint ugyanis: Ő nemesi családból született; az alsó iskolákat Nyitrán végezvén, a nyitrai egyházmegyébe vétetett föl; az egyetemi tanpályát pedig Nagyszombatban megfutván, főnöke által már 21 éves korában a nyitrai Lyceumban tanárságra alkalmaztatott, mint alszerpap 1774. szept. 22-kén; szerpap lett 1775. jun. 5-kén s szept. 12-kén áldozárrá szenteltetett. Hol 5 éven át a növendékpapokat oly megelégedéssel oktatta, hogy előjárósága által a m. kir. kamarának a *sakacsáni megürült plébániai javadalomra* ő ajánlatott s azt meg is nyerte 1779. szept. 29-kén. Azon öt év alatt, melyeket ezen állásában töltött el, két ízben volt a nyitrai kanonokságra kijelölve; 1785-ben pedig Nyitra városában a plébánosi állás megüresedvén, az akkor behozott versenyzést oly sikerrel állotta ki, hogy ezen állomást ő nyerte meg 1785. febr. 9-kén.

E tisztséget is 5 évig viselte, és itt nemcsak mint helyettes alesperes, hanem mint a nemzeti, kath. elemi és zsidó iskolák igazgatója is működött és a szegények intézete fölállításánál oly buzgóságot fejtett ki, hogy azért neki az akkori m. kir. httótanács 1787. nov. 27-kén kelt és Nyitramegye közönségéhez bocsátott intézményében<sup>3)</sup> elismerését nyilvánította. A királyi kegy 1790. jun. 4-kén a nyitrai kanonokságra emelte őt, s 1797. febr. 8-kán a Bold. Szűz péterváradhegyi apátja lett. Mint kanonok egy éven tul papnöveldei kormányzó volt, utóbb káptalani dékán, majd gradnai főesperes, 1802-ben trencsényi, 1802. decz. 7-kén pedig székesegyházi is lett. Nyitramegye gyűlésein a közügyek jó és gyors elintézése s előmozdításában tevékeny részt vett; de kivált azon alkalommal, midőn a nyitrai fölkelő sereg egy része, nem akarván az ország határain kívül magát fölhasználtatni, s az ebből eredt mozgalmak folytán zászolóját és a vezért elhagyva, fegyveresen és felindulva tért vissza Nyitra városába, az e miatt megrémült város és közvidéke lakosságát fenyegető veszélyt csakis az ő rendkívüli tevékenységének sikerült szép szerével elhárítani, ki a felzudult fegyvereseket békére térítette.<sup>4)</sup>

<sup>1)</sup> Ezen nemzetség Trencsénmegyében maig is fön van. — <sup>2)</sup> A többi közt, a püspök testvérének, Sándornak fia volt: *Ferencz*, a v. püsp. uradalom főügyésze s neje: *Kőrösy Erzsébet*, Nógrádból, a kik Berkiben keltek egybe 1812. máj. 12-kén. Ezek fia volt: K. Béla, ki mint kir. táblai bíró halt meg Pesten 1881. okt. 12. Ettől több adatot kaptam püspök-nagybátyját illetőleg. K. Mária Erzsébet, mint volt Balázs Lajosné halt meg Vácztott 1871. máj. 20. stb. — <sup>3)</sup> Ez németül volt írva. — <sup>4)</sup> V. ö. Monumentum pietatis, 11 oldal, r. jegyzet.



E sikeres buzgalmát ő Fölsége is elismerte, mert e fölötti örömében nemcsak legmagasabb tetszését, de háláját is nyilvánította a m. kir. hittótanács által, mely is ezt vele 1801. évben hozzá különösen intézett iratában tudatta. Mindezen érdemeinek méltánylása indította aztán a tek. kir. ítélő-táblát arra, hogy őt 1801-ben a kir. táblai főpapi állásra<sup>1)</sup> kijelöltek közé fölvette. A minthogy aztán 1805. aug. 30-kán. 8,750. sz. a. kelt leiratában ő Fölsége által csakugyan ki is neveztetett kir. táblai főpapnak; de ezen magas tisztét rövid ideig teljesítette, mert *Vancsay János* püspök halálával a fmgu hét-személyes táblánál egy főpapi állás megüresedvén, ezt a nevezett fmgu tábla által kijelöltek közül ő nyerte el; mert ő Fölsége arra 1807. febr. 20-kán, az 1667. sz. a. leiratában őt nevezte ki, aug. 28-kán novii vál. püspöki ranggal, miután már előbb, 1806. aug. 1-én a nyitrai káptalan nagyprépostjává megválasztatott volna. Előbbi diszes állásában alig töltött még egy évet, midőn a fejedelmi kegy őt még magasabbra akarván emelni, váczai püspökké nevezte ki 1808. ápril 29-kén, s ilyené *Károly Ambrus Ferdinánd* esztergomi primás által fölszenteltetett.

Kitünő hitszónok volt, és mint ilyen skacsáni és nyitrai plébános korában, a főcsaládok érdemeiről gyászszertartások, üdvözlések, beiktatások s egyéb ünnepélyek alkalmával oly beszédeket mondott, melyek a szívet és lelket elragadák s neki nagy hirnevet szerzének. Az országgyűlésen, Pozsonyban, a főrendek táblájától azok érzelmeit, mint megbizott, nem egyszer ő adta elő s tudtul a karoknak és rendeknek, és pedig magyarul, a hallgatók viharos tapsai közt. Valahányszor a' vgye, vagy az egész ország nevében, ő Fölségeik üdvözlésére bizottságot kelle küldeni, mindig ő vitte a szónok vagy tolmács szerepét, mindenkinek legnagyobb meglepésére. A tudományokat nagyon szeretvén, a legszebb tehetségű ifjakat igyekezett az egyházi pályára fölvenni, úgy hogy a váczai egyházmegyének több bölcsészeti és hittudományi tudorai és számos e szakokbani borostyánosai lévén, annak tekintélyét nagyban emelték a főpásztor nem kis öröme. A terjedelmes váczai egyházmegye térképét nagy fáradsággal, utánlátással és költséggel 3000 példányban *Karacs* által kimetszette és igen csinosan elkészíttette, az ország nádorának ajánlva, és az egész országban elosztotta.

A székesegyházat igen szép és értékes sz. szolgálati ruhákkal ajándékozta meg; a püspöki lak kertjét bővítette, fák, virágokkal, dísznövényekkel s kényelmi épületekkel díszítette. A püspöki kerttől és a polgárok lakaitól áradások távoltartása végett, 1817. év előtt egy 77 öl hosszú, 3 láb széles és 2½ láb magas falat huzatott tetemes költséggel<sup>2)</sup> jó erős kövekből, melyet a közepén püspöki címerrel<sup>3)</sup> és ezen fölirattal látott el: „*Pro tutamine et ornamento La-*

<sup>1)</sup> Praelatus tabulae iudiciariae regiae. — <sup>2)</sup> V. ö. Monumentum pietatis t. jegyzet. — <sup>3)</sup> Ez köből van csinosan faragva.

*dislaus Kámánházy Episcopus Vacienſis.*<sup>1)</sup> Csak az a kár, hogy a Migazzi által nagy pénzáldozatokkal összegyűjtött becses római kőfaragványokból többeket<sup>2)</sup> közönséges kövek gyanánt, ama kerítésbe berakatta! Pedig a tudományokat kedvelte, ezekért sokat áldozott; a tanulókat különfélekep az előmenetelre buzdította és oktatóikat többféle kedvezések és jótéteményekkel lelkesítette és kitüntette. Több adatok bizonyítják, hogy az irodalomnak nagy barátja volt. Így *Mesz-lényi Molnár János*, a váci siketnéma-intézet ezen munkáját: „*Bevezetés a siketnéma oktatás-módra a szerint, a mint azt Párisban De L Epée apát előadta, a váci kir. magyar siketnémaintézetéről szóló tudósítással és egy rézmetszessel.*“ Pesten, 1812. 8-r. 306. Kámánházy püspök segedelmével adta ki. VII. Pius római pápa életét (*Tisztelet oltára*)<sup>3)</sup> saját költségén kinyomatta, s halhatatlan emlékü Katona István „*Historia Critica*“ czimű colossalis műve utolsó részének kiadását 200 frttal segítette.<sup>4)</sup> Nyitrai kanonok korában kiadta alkalmi beszédeit nyomtatásban. Szóval: elmondhatni méltán, hogy ő: buzgó és tisztán gondolkodó főpap volt, s a hazai írók ritka barátai s jótévőinek egyike,<sup>5)</sup> a tudományok lelkes előmozdítója.

A székesegyház sirboltjában maga és utódai részére nyughelyet készíttetett, ahova nemsokára el is temettetett. Amint betegeskedésének híre elterjedt a városban, a gymnasiumi ifjuság egész hónap-on át, az igazgató intézkedése folytán, naponként 5 *Miatyánkot* és *Üdvözlégy Máriá-t* imádkozott a sz. mise alatt, bensőleg esedezve, hogy a kegyes jótévőnek a jóságos Isten egészségét visszaadni méltóztatnék. *Bene Ferencz* és *Eckstein Ferencz* gyógyászati és sebészeti tudorok, s hires egyetemi tanárok e végre mindent elkövettek, de hiába; mert a belső rothadás, mely a tüdőt és májat is már félig fölemésztette, a lélegzetet elfojtván, minden törekvésöket meghiusította. Ugyanis 1817. febr. 4-én, hosszas betegeskedés után mellvízkórban e földön élni megszűnt. Előbb azonban, az egész káptalan, papság és a papnövendékek jelenlétében a végső szentségeket áhitatosan fölvette, melyeket *nieppenburgi gr. Bissingen Ernő*, fölszentelt jassi-i püspök, a v. káptalan nagyprépostja s a széköresség alatt általános helynök ő maga szolgáltatott ki neki. Egész véglehelleteig magánál volt, a közelgő halál őt meg nem zavarta; sőt inkább az Isten akarátáni teljes megnyugvással lévén, az ágyát környező papságot egy komoly beszédben egész a könyekig meghatotta s magát áhitatos imáik és emlékökbe ajánlotta. Megjegyzésre érdemes, hogy a négyes szám ezen főpásztor életében nagyon szerepelt, t. i. 1808. aug. 4-kén jött a váci egyházmegye kormányozására; nov. 4-kén igttattatott be; 1817. jan. 4-kén készült el az örökkévalóság útjára s végre febr. 4-én fizette le a halandóság adóját.

<sup>1)</sup> Azaz: védelem és diszitésül K. L. v. püspök. — <sup>2)</sup> Nagyobb részben ezeket a m. n. muzeumnak adományozta. — <sup>3)</sup> Ezt olaszból egy protestáns prédikátor tette magyarra. — <sup>4)</sup> E kötet Vázczott jött ki a sajtó alól. — <sup>5)</sup> Ld. Pauer i. m. a 469. l. és a M. Tud. Gyűjteményt, II. 174. lapon, 1817. évben.

A főntebb említett imát a hálás ifjuság és tanári kara az ő elhunytá után lelki nyugalmaért 8 napon át ismételte s ezen idő alatt a szeretett főpásztor tetemeihez özönlött a nép, ravatalánál a papsággal együtt áhitatosan imádkozván érette. Egész 8 napon át a város valamennyi harangjai délben és este felé szóltak nagy búsan. Eltakarítására, mely délelőtti 10 órakor vette kezdetét, a földő káptalan minden kitelhető készületet megtett. Mígos *Wurum József* székesfehérvári püspök 4 süveges pappal és sok más segédkezőkkel temette; a háznál a földő káptalan tagjai vették föl a testet, azután a plébánosok, végre a kispapok vitték. A gyászmenet megkerülvén a székesegyházat, a tetem annak közepén letéttetett s a halotti mise a szokott módon elvégeztetett, valamint az absolutiók is a koporsónál, mely aztán levitetett a sirboltba. A boldogult iránti tiszteletet azzal mutatták ki sokan, hogy a végtisztesség megadásán Pest, Nógrád és Hont vgykből is számosan jelentek meg, s ezek közt több protestáns prédikátorok is. Négy unokatestvére maradt, t. i. *Ferencz* püspök-uradalmi főügyész, kit a megboldogult hozott magával Nyitráról Vácra; *Sándor* Nyitramegye aljegyzője; *Miklós* és *János*, kik a haza reményeiül ekkor nagy gonddal neveltettek, és egy unokahuga *Katalin*, a kik és hő tisztelői, *Bokross Sal. Ferencz* k. r. áldozár és váczi gymnasiumi tanár által igen szép gyászskölteményben a kegyelet emlékét állították neki, mely 12 oldalra terjed s a váczi sajtó alól került ki *Gottlieb Antal* betűivel nyomatva. E költemény vége így hangzik:

Religio columen dolet, orba Parente Patronum  
Turba, fidelem flent Hungara Sceptra Virum.  
Exoriare, vices fatorum ignara sinistras  
Pyramis, aetherea non minus alta domo;  
Grata *Ladislai* meritis quam Patria, Princeps,  
Addere cum populo Religioque parat: —  
Quaesitas igitur Coeli regione coronas  
Prende, Pater, divis adnumerate choris:  
Nulla Tuum nostro delebunt pectore nomen  
Fata: Kámánházi fama perennis erit.

Ezen kitünő főpásztor halálára többen irtak még verseket, kik közül csak *Mericzay Antal* akkori kispapét említjük meg, melynek egy versszaka így hangzik:

Elragadt tőlünk a halál!  
Elnyelte a sir fényes nevedet,  
El minden fényedet,  
De nem azon érdemedet,  
Hogy emberbarát valál. —

A gyász-istenítisztelet alkalmával a híres *Fehér György* egyetemi könyvtár-főnök tartott jeles beszédet, a mely „*M. és F. J.*

*Kámánházy László váci püspök emlékezete*“ czim alatt Pesten, 1817. 4-r. nyomtatásban is megjelent. Életrajzát és érdemeit bőven és ékesen előadja báró Szepessy Ignác, utóbb pécsi püspök. — Végre záradékol fölhozzuk, hogy ezen áldott emlékü főpásztor az ő különös jótékonysága és bőkezűségeért dicsfényben ragyog. Ugyanis: Kegyes alapítványokra 2,779 frtot szentelt; a nemzeti muzeumnak évenként általa adni szokott fán, a Vázott építendő „*Ludovicaeum*“ -ra, évenként általa lefizetett 1000 frton,<sup>1)</sup> a vallásalap, a templomok föntartása, plébánosok jobb ellátására stb. általa a közpénztárba befizetett 40,000 frtokon kívül, az ország szükségeinek könnyítésére, segélyezés czimén 100,000 frtokat áldozott stb. Egy ily főpapról aztán méltán elmondhatni, hogy: „*Áldásban marad emlékezete.*“

2. §. Gr. Nádasdy P. Ferencz és Roskoványi Ágoston.

83. **Gr. Nádasdy Paulai Ferencz**, 1823—1845. Született 1785. márcz. 3-kán Budán;<sup>2)</sup> ájtatos lelkülete és mélyen vallásos érzete az egyházi pályára vonzotta őt. Mint révkomáromi káplán, 1808-ban a drégelypalánki plébániát nyerte el, s egyszersmint a középhonti kerület espereseül is működött. Innét 1816. okt. 4-kén az esztergomi főkáptalan tagjává neveztetett ki, majd Üdvöztőnkrol czimzett szekszárdi apát és bars megyei főesperes is lett. Aztán a nagyszombati legrégibb papnövelde kormányzóságából a pesti központi papnevelő-intézet igazgatójává emeltetett; utóbb a kir. itélőtábla főpapjává és 1823. febr. 28-kán a váci püspökségre mozdítatott elő, több évi széküresség után.<sup>3)</sup> A következő évi febr. 8-kán Rudnay Sándor primás és esztergomi érsek által püspökké szenteltetett, és 4 nap mulva, vagyis febr. 12-kén székét ünnepélyesen birtokába vette. — Ő szentelte különös kegyből pappá 1836. aug. 29-kén Dr. Majer István vál. püspököt<sup>4)</sup> az esztergomi főegyházmegye részére és czimére. — Szerette a tudósokat, szívesen társalgott velök s a papnövendékeket a nemzeti nyelv mivélésére s a honfiúi szellem föntartására lelkesítendő, így irt egy alkalommal a pesti egyházi-irodalmi magyar iskolának: „*Am kiki lássa, hogy a Magyar papság már bimbóiban is Honni Nyelvét szereti s a Nemzetiségi szempontokat maga elül soha el nem veszi! Am kiki lássa, hogy a Magyar Papság már bimbóiban is megadja a Hazának, a mi a Hazáé, az Istennek, a mi az Istené!*“

Miután a váci egyházmegyét kitünő tapintattal, igazi főpásztori szeretettel és kegyességgel kormányozta, több mint 22 évi érdemdu főpásztorkodása jutalmaul, a kalocsai érseki széket boldo-

<sup>1)</sup> Ezen intézet első szükségei fődözésére pedig 100 akó bort és 50 öl fát, mely adományok szintén becikkelyeztettek. — <sup>2)</sup> Megyesy szerint Bécsben. —

<sup>3)</sup> Majd 7 évig volt üres a v. püspöki szék Kámánházy főpásztor elhunytá után. —

<sup>4)</sup> Hazánk e nagy tudományu főpapja 1835-ben ünnepelte irói munkássága 50 évi jubileumát.

gita vele 1845-ben a fejedelmi kegy. Miután huzamos vácsi püspöksége idején több ezerekre menő jótékony alapítványokat tett,<sup>1)</sup> s ezek közt: a szerencsétlen sinlődők javára, az örültek háza fölállítására, tetemes áldozattal, 40,000 frton a vácsi u. n. „*Convictus-épület*“-et<sup>2)</sup> megvevé, mit 1836-ban az országosan egybegyült karok és rendek is hálásan elismertek és emlékül a 42. tvczikkbe igtattak, — 1845-ben a v. egyházmegye részére a következő nevezetes alapítványokat tette, mind váltópénzben:

a) A kegyur nélküli egyházak és paplakok föntartása és kijavítására 5000 forintokat. — b) A püspöki szabad adományozásu szegényebb, és főkép fiók-egyházak belső szükségéi fődözésére és nevezetesen sz. edények és öltönyökkel ellátásukra 5000 frtot. — c) Oly plébánosok fölsegítésére, a kik valamely szerencsétlenség által vagyokban tetemesen megfogyatkoztak, 5000 frtot; de e jótékony-ságban évenként csak egy egyén részesülend. — d) A szűkebb jövedelmű kápláni állomásokon működő, vagy huzamosb betegségben sinlődő és magukat dicséretesen kitüntető segédlelkészek sorsának némi enyhítésére 5000 frtot, mely összeg kamatait évenként három ily egyén élvezendi. — e) Az elaggott papok intézete pénzalapjának növelésére 5000 frtot oly kikötéssel, hogy kamatjaiból évenként három oly egyén nyerjen pótlékot, kiknek nyomasztó körülményeik vagy beteges állapotuk azt leginkább igénylik. — f) 8,845 frt. s 25 krt oly czélból, hogy ezen összeg kamatai kétharmadát a papnövelde előljárói egyenlő részletekben, a harmadikat pedig a pályavégzett növendékpapok nyerjék. — g) 2,500 frtot a nep. sz. János és Urnap ünnepeinek nyolczada alatt, a székesegyházban tartatni szokott és fogadott ajtatosság ünnepélyesebbítésére, jótékony-ságát azon kano-nok urakra árasztandja, kik az érintett ajtatosságokon személyesen megjelennek. — h) 5000 frtot egy ágyra a vácsi irgalmas-rendiek kórházában. — i) 6000 frtot egy növendék segedelmére a pesti vakok intézetében, és végre k) 5000 frtot egy növendék neveltetésére a siketnémák vácsi intézetében.

E két utolsó pont alatti alapítványnál, a kijelölési jogot, az alapító, holta után, a vácsi püspökre, ennek pedig nemlétében, az egész káptalani testületre, akarta állandóan átruházni; jótékony-ságában pedig csak a vácz-egyházmegyebeliek részesülhetnek, kik közt a püspöki uradalom tiszteinek és vácsi jobbágyainak gyermekei elsőbbséggel birnak mindenkor. Ezen alapítványoknál azonban még nem lelt határt a kegyes lelkü főpásztor bőkezűsége; kiterjeszté ő azt egyéb jótékony intézetekre is. Így a helybeli szegények intézetének pénzalapját 1000, a városi kórház tőkéjét pedig 200 frttal növelte; végre a buzgó főpásztor arról sem feledkezett meg, kihez őt püspöksége alatt a legszorosabb szellemi viszony és kötelék csa-

<sup>1)</sup> Igen utánlátó gazda volt s uradalmait szigorun ellenőrizte. — <sup>2)</sup> Ez a mostani m. királyi fegyház helyén emelkedett és a köznép azt maig is „*Konvik*“-nak nevezi.

tolá, t. i. szeplőtlen jegyeséről, a *váczi székesegyházról*, melynek emlékül egy violaszínű egyházi diszöltözéket, fehérnemű egyházi öltönyök beszerzésére meg 822 frt és 36 krt ajándékozott.<sup>1)</sup> E dicső főpásztor<sup>2)</sup> kedves emlékét is, míg csak állani fog a váci egyházmegye, áldani fogja ez mindenkor.

**84. Roskoványi (II.) Agoston**, 1851—1859. Született 1807. decz. 6-kán, Szennán, Ungmegyében, s hazánk legrégibb csalá dai egyikéből származik. Ugyanis a Roskoványi család a *Tekule* nemzetségből vált ki, melynek nyomaira a XIII. századbéli okmányokban akadunk. Pappá szenteltetett 1830. decz. 19-kén. Előbb az egri egyházmegyei hivatalban volt alkalmazva, majd az ottani papnöveldeben, és jó korán, mint jámbor és komoly egyházi férfiú az egri főkap-talanban az olvasó-kanonokságra emeltetett és egyszersmind sz. András apostol saár-monostori apátja is volt. 1851. évben pedig ápril 29-kén, huzamosb székiúr után<sup>3)</sup> a váci püspöki székre emeltetett,<sup>4)</sup> és 1851. nov. 30-kán püspökké szenteltetvén, főpásztori teendőit a legdicsteljesebb buzgalommal teljesítette. Emberbaráti érzelmeinek több jeles tanubizonyosságát adá; a nevelési ügy és tudományosság nagy-lelkü pártolóját tisztelte benne és mint kitűnő latin író is hir-nevesítette magát a szent egyházi irodalomban. Jeles gyümunkái<sup>5)</sup> minden plébániai könyvtárt díszítenek a váci és nyitrai egyház-megyé-kben. A pápa ő szentsége is a jámbor, sőt askéta-életű, tudós püspök nagyszerű irodalmi munkálkodása fontos eredményén szer-főlött megörülve, a többi közt így írt: „*Annál fogva örvendünk és igen kedvesen fogadjuk munkásságodat s az igazság terjesztésére irány-zott törekvésednek megérdemlett és bő jutalmát kívánjuk.*“<sup>6)</sup> A székes-egyháznak egy, az ő nevét viselő sok mázsás harangot öntetett, melynek erősen ünnepélyes hangja<sup>7)</sup> a város határán jóval túl is hallható.<sup>8)</sup> Jegyesét díszes sz. mise-ruhákkal látta el, és arról még Nyitráról is, hova a váci székről 1859. febr. 10-kén, több mint hét évi kitűnő főpásztori működése után áthelyeztetett, kegyesen gon-doskodott, küldvén a váci székesegyház kijavítására 5000 frtot.

Még mint váci püspökhöz érkezett a „*S. Congregatio Officii*“ leirata Rómából oly meghagyással, hogy a nemkatholikusok teme-tése alkalmával a harangozás<sup>9)</sup> és a zsidó-iskolák ügyeibe való be-folyás meg nem engedhető.<sup>10)</sup> Mint nyitrai püspök is megküldte ki-adott műveit egykori feledhetlen jegyesének, a v. egyházmegyé-nek.

<sup>1)</sup> V. ö. Religio és Nevelés 1845. I. 427. l. — <sup>2)</sup> Fölségesen szép, igazi fej-de lmi alak volt. — <sup>3)</sup> Hat évi székiúr után. — <sup>4)</sup> 1851. decz. 8-kán tartá a v. püs-pöki székre fényes beigtatását. — <sup>5)</sup> Ilyenek: *Monumenta Ecclesiae Cath. pro Independentia* stb.; *Primatus Romani Pontificis*; *Breviarium et Coelibatus duo gravissima Officia Clericorum*; *Beata Virgo Maria in suo conceptu Immaculata* stb. — Oly becses művek ezek mind, melyek különösen az egyházi könyvtárakban nélkülözhetlenek és azoknak díszét csak emelik. — <sup>6)</sup> Ld. a „*M. Allam*“-ot. 1876. máj. 6. sz. — <sup>7)</sup> Ez a köznép által rendszeren csak „*Roskoványi*“-nak neveztetik. — <sup>8)</sup> Huzása különösen történik több ember által. — <sup>9)</sup> V. ö. Monumenta Cath. Tom. X. 943. l. — <sup>10)</sup> Ld. u. o.



Minélfogva itteni közvetlen utódja, 1876. ápril 2-kán, a 780. sz. a. körlevelében a többi közt így irt: „Mindkét mű,<sup>1)</sup> tekintve tárgyát, méltán mondatik a lélek leghasznosabb táplájának, mely midőn a hitet táplálja, egyszersmind az elmét a leghasznosabb ismeretekkel gazdagítja. Azonfölül oly gonddal van szerkesztve, hogy a szakértő ítészek, az előbbi köteteket gondosan olvasva, a hasonló tárgyú könyvek közt e műveknél jelesebbeket soha sem lesznek képesek találni. . . . Ezen lekötélező figyelemért a földő alesperes urak iratilag mondjanak a nmlgos szerző urnak köszönetet.“

Igen, e nagy főpásztor, mint író is, halhatatlan nevet vívott ki magának a kath. tudományosság terén, gyűjteményes munkáival. Mint egy kitünő író mondja: „Tanulmányáról Afrika s mind a két India ép úgy, mint majdnem egész Európa egyházi s világi jogtudósai tettek már bizonyosságot. Egy ember élete alig elégséges tudományos munkáinak átkutatására. — Irodalmi művei egymagukban csinos kis könyvtárt képeznek.“ Teljes jegyzékek a következő: 1. *De primatu Romani Pontificis eiusque iuribus*. 1 kötet. (Hittudori értekezés) Augsburg, Bécs, Pest. 1834. — 2. *Ugyanaz*, 2-ik kiadás, Eger. 1841. — 3. *De Matrimonio in Ecclesia Catholica*. 2 kötetben. Augsburg, 1837—1840. — 4. *De Matrimoniis mixtis inter Catholicos et Protestantés*. 7 kötetben. (1—2 Pécs, 3—4 Pest, 6—7 Nyitra) 1842—1882. — 5. *Monumenta Catholica pro Independentia potestatis Ecclesiasticae ab Imperio civili*. 13 kötet. (1—2 Pécs, 3—9 Pest, 10—13 Nyitra) 1847—1879. — 6. *Coelibatus et Breviarium, duo gravissima Cliricorum Officia, e monumentis omnium saeculorum demonstrata*, 11 kötet. (1—5 Pest, 6—11 Nyitra) 1871—1881. — 7. *Romanus Pontifex tamquam Primas Ecclesiae et Princeps civilis*, 16 kötet, (1—5. Nyitra és Komárom, 6—16. Nyitra) 1867—1879. — 8. *Matrimonium in Ecclesia catholica, potestati ecclesiasticae subiectum*, 4 kötet (1—2 Pest, 3—4 Nyitra) 1870—1882. — 9. *Beata Virgo Maria in suo conceptu immaculata ex monumentis omnium saeculorum demonstrata*, 9 köt. (1—6. Bpest, 7—9 Nyitra) 1873—1881. — Eddig (1884.) megjelent irodalmi művei összesen 63 vaskos kötetet tesznek ki, egyenkint 700—1000, sőt 1200 oldállal, úgy hogy összes művei megközelítik az 50,000 lapszámot.

Ez a körülmény egymagában megmagyarázza ő nmlga ritka előszeretétét a visszavonultság, — a világ zajától, a fényes életpálya pompájától való tartózkodás iránt, s fogalmat ad ama képzeletet főül-muló vas-szorgalomról, mely csakis különös isteni kegyelem forrásából meritheté a kitartást, az élénk testi erőt, a melyben őt most is (1885) édes övéi örömmel üdvözölhetik. Említést érdemel itt, hogy ő nmlgnak magán-könyvtára 30—40,000 kötetre megy. — 1876. nov. 30-án ünnepelte püspökké szenteltetése 25. évi jubileumát, 1881. jan. 9-én aranymiséje s 1884. jun. 5-kén nyitrai püspöksége 25. évi jubileumát,

<sup>1)</sup> T. i. a Monumenta Cath. és Romanus Pontifex.

mely alkalmakkal s egyébkor valóban ritka, már majd két milliónyi, fejedelmi alapítványokat tett, melyek neki az emberiség forró háláját és a „*monumentum aere perennius*“-t biztosítják és „*Eleemosynas ipsius enarrabit omnis Ecclesia sanctorum.*“ Az apostoli király kegye őt roppant érdemeiért a v. b. t. tanácsosok sorába, majd meg a vaskoronarend nyomán grófi méltóságra emelte. A „*Magyar Állam*“ 1884. jan. 6. s 7. számaiban jó életrajza olvasható a Tárcazában utóbbi jubileuma alkalmából.

1885. nov. 30-kán ünnepélyességek tartattak Nyitrán ismét. E napon ugyanis 34 év előtt szenteltetett püspökké ő nmíga, kinek 26 évi nyitrai működését annyi áldás, oly sok elévülhetlen fényes érdem jelzi és dicsőíti, hogy nem csoda, ha püspökké szenteltetése évfordulóját, mint mindig, úgy ezen évben is a lehető legnagyobb ünnepélyességgel tarták meg, melyhez még más ünnepély is járult e napon. Ugyanis, minthogy a régi könyvtár a várostól távol volt, újabb művekben igen szerény és egyéb hátrányainál fogva is a helybeli papság által gyéren használtatott, ő nmíga e hiányon is segíteni akarván, egy új „*egyházmegyei könyvtár*“ alapítását határozta el; és miután, a könyvtár dísz és czélszerűség tekintetében korunk legfokozottabb igényeinek megfelelő felszerelése az 1879. év tavaszán teljesen elkészült, ugyanezen évi május hó 11-kén elrendelte, hogy: az előbbi székesegyházi könyvtár, a *Wurum* és *Palugyay* püspök, valamint a papnövelde könyvgyűjteményei az új könyvtárban elhelyeztessenek. A kegyes alapító a legközelebb lefolyt három évben mintegy 15,418 munkát adott át magánkönyvtárából, 18,636 kötetben beosztva és czimtarba véve és így e jeles könyvtár jelenleg összesen 23,892 műből áll 35,156 kötetben. A nagylelkű alapító a meglevő könyvtári alap gyarapítására, évenként 500 frtot utalványozott saját alapítványaiból. — Egyes szakok, pl. az egyházi jog némely alszakai (a római pápa, vatikáni zsinat, keresztény és polgári házasság, majdnem az összes nyelveken megjelent kisebb-nagyobb munkákkal oly teljes gyűjteményt képeznek, milyen Európának csak kevés könyvtárában található; hiszen az alapítónak mint világhírű egyházi írónak az alszakokba vágó művei önmagukban máris kis könyvtárt képeznek. E könyvtár megnyitási ünnepélye után, a könyvtári igazgató kanonok lakásán diszebed volt. (Ld. a „*Magyar Állam*“-ot, 1885. decz. 4.)

A még élő, istenes lelkű s tudós főpásztor nagyszerű alkotásaival a nyitrai egyházmegye történetében örökre nevezetessé tette magát.<sup>1)</sup>

### 3. §. Peitler Antal József.

85. E főpásztor 1859—1885-ig birta a váci püspöki széket. Született Pécsen 1808. márcz. 24-kén; az elemi iskolát s gymnasiumi

<sup>1)</sup> A papnövelde újjalakíttatta; az irgalmas nénikéket letelepítette; több mint 70 faluban a párbért megváltotta; a sátoztábor és főgymnasiumra sokat áldozott stb

tanulmányait is itt végezte. Középiskolai évei, élete legszenvedelmesebb, de egyszersmind legédesebb emlékei voltak rá nézve. A szegény szülők szorgalmas gyermeköket nem voltak képesek az anyagi gondok alól fölmenteni, és így az ifjunak, ki egész idejét édes-örömet fordította volna kizárólag önképzésére, napjai jó részében az önfeltartással kellett megküzdenie. Jutalma nem is maradt el. Megnyerte elöljárói rokonszenvét és ezzel biztosította jövőjét. Középiskolai éveiben egyházi pályára kívánt lépni; gymnasiumi tanulmányait befejezve, Pestre vette magát és itt a bölcsészeti folyamat kitűnő eredménytel végezte, s ily sikerrel a 4 évi theológiát is az egyházmegyei papnövelében.

Áldozárrá 23 éves korában, 1831. évben ápril 10-kén szenteltette föl, és előbb *Szebeny* községben, majd aztán Pécsváradon káplánkodott. A kedves külsejű és finom műveltségű áldozárt azonban báró *Szepešsy Ignác* püspök 1832-ben maga mellé vette és sz. széki jegyzővé, 1835-ben pedig titkárává nevezte ki. A püspöki udvarban való tartózkodás Peitlerre nézve nemcsak ritka kitüntetés, hanem egyszersmind kitűnő iskola is volt. Báró *Szepešsy Ignác* ugyanis minden tekintetben példányképe vala a valódi főpapnak. Életszentség és számos erények mintegy dicsfényt árasztottak a nagy főpásztor körül. E nagy férfiú oldala mellett töltött P. több évet és annak élete és példája mélyen és kitörülhetlenül lelkébe vésődött annyira, hogy egész életében megható kegyelettel emlékezett Szepešsyre; s ha róla beszélt, avagy ha csupán nevét hallotta is említeni, — soha sem volt képes viszszatartani könyeit. De különben maga a jámbor s nagy főpásztor is önmagához méltónak nyilvánítá egykori udvari papját, mert végrendeletében *legkedvesebb titkárának* nevezte őt és neki hagyományozta sz. beszédeit.

B. Szepešsy utódja *Scitovszky János* az udvarában talált titkárt szintén fölöttébb megkedvelte s 1842-ben sz. széki ülnökségre méltatta. Azután még gyorsabban emelkedett; ugyanis 1848-ban pécsi kanonok és egyszersmind plébánossá is emeltetett s 1851-ben Ferencz József cs. és apostoli király által a budai hittósághoz lön meghiva, hol az egyházi ügyek előadója <sup>1)</sup> volt. E minőségben költözködött föl Bécsbe és működött itt több ideig. Pedig e tisztelkedés egyike volt akkor a legnehezebbeknek, lévén hazánk alkotmánya felfüggesztve; a magyar nemzet az absolutismus lidércz nyomása alatt nyögött s ily válságos időben még az egyházi ügyek intézésére jelentékeny befolyást gyakorló referendáriusnak is fölöttébb nehéz vala eltalálnia a közép utat. Nagy feladat vala úgy működnie, hogy mind a kormánynak, mind a nemzetnek tetszését kiérdemelni tudja. És P. eltudta a középutat találni, derekasan megoldotta a nagy feladatot, — midőn a referendáriusi tisztelet, ezen igen fontos állást, akként töltötte be, hogy ellene panasz soha egy oldalról sem emelkedett.

<sup>1)</sup> *Referendarius.*

Ennek köszönheté a derék férfiú folytonos előmenetelét. Ugyanis nem sokára a tűnnyei apátság czimét és I. Ferencz József jeles rendje lovagkeresztjét nyerte el; majd 1855-ben ő szentségének házi főpapjává, végre 1859. febr. 15-kén, mint egyszersmind a pécsi székesegyház főesperese, a váczai egyházmegye főpásztorává neveztetett ki. Miután Rómában ápril 15-kén az apostoli szék által megerősítettet (praeconisáltatott), jun. 19-kén, az akkor már esztergomi érsekségre és primási méltóságra jutott *Scitovszky János* által Esztergomban püspökké szenteltetett, és főpásztori székét Váczon, július 17-kén nagy ünnepélylyel elfoglalta, egy ekkor nagy föltűnést keltett „*hazafias üdv-szója*”-ot bocsátván ki, melyet Pécsről, 1859. jul. 4-ről intézett egyházmegyéje hiveihez. 1872. nov. 12-kén v. belső titkos tanácsosi méltóságra is emelé őt a fejedelmi kegy. Fényes érdemeinél fogva az eskütételnél nov. 28-kán *gr. Andrássy Gyula* külügyminiszter, *gr. Crenneville* osztrák főkamrás-mester és báró *Hammer* udvari tanácsos voltak jelen.

Tudományos buzgalmának köszöni a magyar kath. papság néhai *b. Szepeßy Ignác* nagybecsű egyházi beszédeinek azon négy terjedelmes kötetét,<sup>1)</sup> melyeket nagy mügonddal összeállítva bír a magyar egyházi szószék, hol a dicsőült nagy szellem avatott tollú életírója<sup>2)</sup> nem csekélyebb emléket alkotott magának rajzolatával, mint ama sz. beszédek kiadásával, az apostoli szellemű főpapok mintaképének, — a nagy Szepeßynek. A ki ily nagy, igazán apostoli lelkű főpapot választott magának vezérszellemül, attól sokat remélt, de sokat is nyert az egyház és a kedves magyar haza. Lássuk csak az ő áldásdús működését!

Mindjárt püspöksége elején nem tartván meg azon arányt, melynek jövedelmei és kiadásai közt kellett volna mutatkozni, hanem csak atyai jó szíve sugallatát követve, iskolai és más jótékony czélokra anyagi erejét meghaladó összeget áldozott. Ide járult több év terméketlensége, névszerint az 1863-ki aszály és az 1866. évi fagy, valamint uradalmi akkori igazgatójának e téreni járatlansága és hűtlensége is. Nem csoda hát, hogy a különben oly kegyes főpásztor kiadásait önkényt megszorítá és néhány éven át oly jelentéktelen összegeket használt föl háza ellátására, hogy ily célra hazánkban akárhány alsóbb-rendű javadalmas többet fordított, csak hogy a terhek törlesztessenek és a hitelezők kielégíttessenek; s ez jó részben meg történt. Ha lettek volna még hiányok, ott áll azokkal szemben azon 5435 ft s 93 krnyi összeg, melyet e főpásztor a szőri és cselőtei pusztáknak elődjei elnézése folytán idegenek birtokává vált egyes részeinek megvevésére fordított; továbbá azon 20,000 ft, melyeket a Tiszaszabályozásra és gazdasági felszerelésekre sajátjából áldozott,

<sup>1)</sup> Pécs, 1839. I. és II. köt., 1840. III. és IV. köt. 8. r. — <sup>2)</sup> Ld. I. kötet elején I–XI., a II. köt. 11. Mint püspöki titkár hathatósan támogatta *b. Szepeßy* a magyar szentírás kiadásának nagy munkájában. Jelesen ő magyaritá e kiadás részére az *énekek énekét*.

ugy szintén a bordézsmá-váltásnak keresztülvitelére kiadott 7184 ft s 53 kr.<sup>1)</sup>

Állandó teherül évenként az u. n. „Két-ezeres alap“-ba, mely az egyházmegye szükségeinek fődözésére van rendelve, évenként 2100 ftot fizetett; a székesegyháznak, melynek tornyai nem rég javítottak ki 1700 ftnyi költséggel, s mely az istenitisztelet fényét megillető sz. öltözékekkel kellő számban rendelkezik, 1600 ftot; négy kanonokja fizetésére évenként 6300 ftot, és itt megemlítjük ő nmlga azon nagylelkűségét, hogy ezen négy kanonok évi járulékát, mely évek hosszú során át, azok nem csekély kárára egyenkint 1260 ftban fizettetett, az eredeti alapítványi öszszegre, 1757 ftra egészítette ki. Az egyházmegye templomai az ajtatos lelkü főpásztor gondoskodásának kiváló tárgyai voltak mindenkor. Alig hogy püspöki székét elfoglalta, székesegyházát 4 művészileg kiállított csillárral ajándékozta meg, mi a nemes lelkü adakozónak 4000 ftjába került. 1873. és 1874. években a székesegyház aranyozásai és oltárképei általa szépen kijavítottak. A sz. Ferenczrendiek váczí kolostorának jobb karba hozatalára is nem csekély öszszeget adott, és e szerény sorok íróját is irodalmi munkásságában nem egyszer lelkesítette s anyagi segélyvel is támogatta. *Tápió-Sz.-Mártonban*, karöltve a jeles nemzetgazdászsal, *Blaskovics Ernő* ő ngval, lehetővé tette, hogy ott rendes plébánia alapíttassék. A templomot jóformán e két nagylelkű jótévő teremté elő, mire a püspök maga 10000 ftot áldozott. És így *Barina Vendel*, egyik kitünő költőnk és írónk (Kuthen), mint akkor helyi plébános törekvései folytán létrejött templomot 1874. szept. 27-kén a püspök ő nmlga szentelte föl.

*Péczen* uj templom és iskola alapítására 4700 ftot adott. Az *ujpesti templom*, plébánoslak és iskola építéséhez 2250 fttal járult. *Szendehelyen*, birtokai egyikén, honnan pedig alig volt valami jövedelme, 24000 fttal uj templomot emelt. *Rékason* a templom és plébánia helyreállítási költségeinek tetemes részét, 1500 ftot, viselte. Az alföldi pusztákön elszórt kath. hivek gondozására saját költségén két sz. Ferenczrendi missionariust tartott, mely czimen évenként körülbelül 600 ftot adott ki.

*Igen nagyok a tanúgy javára hozott áldozatai is.* Püspöki birtokainak minden egyes helyén áldást osztó szerepet vitt; ugyanis: nem is említve a nagy mennyiségű földbirtokot, mit a leginkább általa foganatosított tagosítások alkalmával a kath. kántor-tanítóknak a törvény által megszabott járulékon fölül juttatott, csak azt hozzuk föl, hogy az ő meghagyásából *Nógrádon, Veresegyházán, Szadán, Mogyoródon, Kosdon és Vácson* a protestáns prédikátorok és tanítók számára, az ő mérnöke oly meszsze áreszté a törvényes illetéken tul a mérlánczot, hogy ezen helységek eklézsiáinak elüljárói, élőkön nagynevű

<sup>1)</sup> Öszszes kegyuri birtokain legnagyobb részt az ő püspöksége alatt történtek a földtagosítási munkálatok, a melyek tetemes költségeket okoztak.

protestáns kitünőségekkel az adományozó püspöknek nem csak iratilag és a legtekintélyesebb lapok hasábjain, hanem élő-szóval is köszönetet mondtak.

Az *orgoványi pusztán* a tanító állomását, ki azelőtt, amint szerét tehette, a nyomor elől más jövedelmesebb állomásra menekült, rendszeresíté; tette pedig ezt azon időben, midőn a már említett okoknál fogva, a magyar püspöki karnak legszegényebb tagja volt. *Vácson*, mivel a tanosztályok szaporítása folytán a káplánok a hit-elemzést a megkívántató mérvben nem végezhették, e tisztst más papokra is bízta és azok évi tiszteletdíjaul 300 ftot rendelt. Ugyanott a kegyes-rendiek nagy-gimnáziumánál két tnnár eltartására évenként 1200 ftot fizetett. A *csécei* iskolára 500, a *horpácsira* 400, a *tápió-sághira* 200, a *nagy-kátaira* 500, a *szenleire* 300, a *szödire* 500 s az *apostagira* 1200 ftot adott; az *ecsethi* és *berki* tanítói állomásokat áldozatkésztsége megmenté a végenyészettől. *Püspök-Hatvanán* uj tanítói állomást alapított, a *tótygyörki* tanítói állomás egészen, a *gombai* nagy részben neki köszönheti főnállását. Nem kevésbbé áldják a kegyes szívvü főpásztort a *legéndi*, *szokolai*, *huttai*, *gyömrői*, *kis-sz.-miklósi gyóni*, *domonyi* stb. tanítók, a kik kisebb-nagyobb segélyében részesültek évenként, és jelesen: a már elhunyt *Szentkereszthy Máté* domonyi, és *Merva Tamás* rákos-csabai tanítók egyedül neki köszönheték, hogy a tanítói pályán töltött hosszú évtizedek után a koldusbotot nem kelle kezökbe fogniok. Kitünő érdeme az 1883-ban létrehozott egyházmegyei tanító-egylet is, s örökre feledhetlen azon tette szintén, hogy ugyanezen tanévben a *paulai sz. Vinczeről nevezett apácák részére Vácson telepet létesített*, gondjaikra bizván a középvárosi leányosztályok vezetését s meghatározott számu elaggott férfi- és nő-szegények gondozását.

*Szegényebb sorsú papsága nyomorának enyhítésére is igen nagy áldozatokat tett.* Így a káplánok fizetésének javítására 2400, a plébánosokéra 800—1200 ftokat adott évenként. Egy papját az exekuczió vaskarjaiból 1500 ft lefizetésével kiszabadította. Püspöki megyéjének következő helyei mondtok neki, mint kebelökben rendszeresített lelkésztségek alapítójának forró köszönetet: *Jász-Kara-Jenő*, *Jász-Kerekgyháza*, *Tápió-Sz.-Márton*, *Aszód*, *Nagy-Kartal*, *Tisza-Várkony*, *Vacs* stb. — *Hazaíui s nemzetiségi tekintetben is méltó helyet foglal el a Bartakovicsok, Haynaldok s egyéb nagynevü főpásztorok diszes sorában.* Ugyanis a magyar tudományos akadémia tőkéjének gyarapítására 2000 ftot adott. Midőn ezen akadémia dísztermének számára szerzendő képekre nézve a kultusz-miniszter ő nmaga ugy intézkedett, hogy azokból egyet-egyet az ujonnan kinevezendő püspökök mindegyike állíttasson ki, a váczi püspök, ámbár a legrégebben kinevezett főpásztorok egyike volt, mégis egy ily kép kiállítási költségeit (1500 ft) a haza és művészet iránti szeretetből elvállalta.

A *Sz. László-Társulatnak*, melynek több évig buzgó elnöke volt, s gyűlésein emelkedett szellemü beszédeket szokott tartani s annak



javára is sokat áldozni, egy bukoviái magyar ifjú nevelésére 1868. év óta évenként 300 ftot adott s néhány éven át egy sz. ferenczrendi bosnyák növendék képezésére 100 ftot. — De legmaradandóbb emléket emelt magának azon diszes épület állításával, mely a püspöki palotával szemben már 8 év óta hirdeti e kitünő főpap tudományszeretetét, kinek magának is igen érdekes és gazdag könyvtára volt. Ezen könyvtári épületben, mely 40,000 ftjánál többbe került, egyesítette a megyei, káptalani, papnöveldei könyvtárakat s „*egyházmegyei könyvtár*“ czimen egész megyéjének használatára ajánlotta. A könyvtárnok és a szolga fizetésök nagyobb részét ő tőle kapták; az előbbinek 400, az utóbbinak 100 ftot adott évenként s a megélhetésre emennek elégséges élelmi czikkeket. Miért a vallás- és közoktatásügyi miniszter ő nmlga elismerését fejezte ki. (Hivatalos lap, 1878. febr. 22. sz.)

Hát azon jelentékeny pénzösszegeket ki győzné elszámolni, melyeket a *szegények könyveinek fölszárítására*, ugy szólván, naponként áldozott? Csak nem régen is 522 ftot fizetett a papnövelde pénztárába, mely összeggel egy szegény család tartozott ezen intézetnek s melyet az visszatéríteni képtelen volt. Hát azok neveit ki bírná elsorolni, kik csakugyan a nagyharangra irható kötelezvényekkel biztosíták őt a kikölcsonzótt pénz visszafizetéséről? — A kegyes főpásztor a *papi nyugdíj-alap javára* az imént elmúlt években is 1500 ftot készpénzben és 2000 ftot kötvényben áldozott, mely lekötött összeg után a 7% kamatot félévenként pontosan fizette. Minthogy ezen nyugdíj-alap nem elegendő a 10—14 deficiens nyugdíjazására, egy évtized óta magán-erszényéből folytonosan pótolta évi 100—100 és 200—200 fttal 5—6 deficiens nyugdíját. Atyai gondoskodásának és kezdeményezésének köszönhető, hogy az áldozatra kész vácz-megyei papság szeretet-filléreiből már egy oly segély-alapot létesített, melyből a sz. szolgálatra képtelenné vált papi egyének segélypótlékkal gyámolítandók lesznek.

De fűzzük még odább nagyszerű jótetteinek diszes sorozatát! Említsük-e, hogy mennyi szegény sorsú férfinak tette lehetővé a gymn. osztályok s hány leánykának a növeldek látogatását? vagy mi oly hiven jellemzi ő nmlga gyöngéd érzelmeit, felhozzuk-e, hogy mily nagy zavarba jött bizonyos jó lelkű egyén a rokonaitól átvállalt 1500 ft adósság miatt, ő nmlga, hogy őt szorongatott helyzetéből kimentse, ezen egész összeget a sajátjából törlesztette? És ismét: más szorult állapotban lévőnek lehetővé tévén, hogy a papnövelde alapítványából jelentékenyebb kölcsönt kaphasson, midőn értesült ő nmlga, hogy az illető nem csak évek óta eleget nem tett kötelezettségének, de még csak hollétét sem tudatja, ő nmlga minden további kutatás és késedelem nélkül megtérítette a papnöveldeknek a 222 ftnyi kamatot és a veszendőben lévő tőke törlesztését is magára vállalta. A vácz-i tűzoltó-egylet céljaira legott megalakulásakor 500 ftot volt kegyes adni. — A vácz-i *kath. legényelet* 1873. évben ő alapította

meg, alapul 300 ftot adományozván értékpapirban és évenként 100 ftnyi segélyt. Az egyleti helyiség bebutorozása s teljes fölszerelése is az ő költségén eszközöltetett, és ez szintén néhány száz frtra tehető. — A „*Monumenta Vaticana Hungariae*“ czimű okirattárra nem rég 600 ftot ajánlott meg; székesegyháza részére a főoltár elé 600 ft értékű diszes szőnyeget, több mise-inget, vállkendőket stb. ajánlódokozott. — A csekélyebb javadalmu plébánosok és káplánok közt az 1878. év elején 1200, a tanítók közt 200 ftot osztott ki.

A kispesti templomra egyelőre 100 ftot, az erzsébetfalvi iskolára 50, a szokolai iskola kijavítására 60 ftot ajánlódokozott; a leégett verőczei r. kath. iskolát saját költségén diszesen fölépíttette. Ugyan csak a verőczei plébániai épületeket nagyobbította, s ezek neki több mint 1000—1000 ftjába kerültek. — Az 1879. évben leégett nógrádi plébánia terjedelmes épületét, mint kegyur, tetemes költséggel diszesen helyreállította. A verőczei és kosdi plébánia-lakokban évszázadokon át hiányzott káplánszobákat fölépíttetvén, így e lakokat szépen kibővítette saját kegyuri pénzálldozatával. Továbbá: b. Eötvösnek Erzsiben emelendő szoborra 50, a pesti oltáregyletnek 30, a háromszékeknek 25, a pesti nőegyletnek 20, a váczai kath. legényegyletnek 25, az itteni gymnasium föntartására 300, a daruvári árvaházra 50, a toggenburgira 30 ftot adományozott. Ezeken kívül más egyházmegyebeli templomok, kolostorok és iskolákra sokszor 20—25 ftnyi segélyt nyújtott. — A pestmegyei árvák intézete alapjához 200 fttal járult, és a sz. jakabi ispánságból 100 mérő rozsot adott a központi árvaszék rendelkezése alá. — A bosnyák és herczegovinai sebesültek, a miskolczi és az egri vízkárosultak javára 1500 ftot adományozott 1878. évben.

*Mily tekintélyes összeget tesz ki csak azon sokszori segélyezés is, melyekkel az írókat megörvendeztette, műveiket kiadni segítetté vagy azokért megajándékozta s az irodalmat ilyképen előmozdította. Így egy fővárosi író, hogy hanyatló egészsége helyreállítását avatott orvosi kezekre bízassa, jelentékenyen segítetté. A váczai papnőveldei szép tudományu hittanár és hirneves egyházi írónk, Kazaly Imre édes anyja és két nővére javára, kik a szegedi árviz által tönkre jutottak, 100 ftnyi segélyt adott s a következő két évre is annyit ígért meg. — Kis-Tarcsa helység, mely Pesthez két órányira fekszik, a Gődöllőre vezető országút mellett, lakosainak száma 600 r. katolikus, nyelvre tótok, de beszélnek magyarul is, a kerepesi anyaegyház fiókja, templomot akarván építeni, ő nmlga 1862. évben az itteni birtokából 40 hold földet hasított ki e célra, olyképen, hogy a terület haszonbérbe adassék, a bejövendő haszonból 10 ft vonattassék le az iskolás gyermekek jutalmazására, a többi a jelzett célra tókesíttessék. Ezen 40 holdat ugyanannyi részletben maguk a lakosok vették bérbe jó áron, csakhogy minél előbb legyen templomjuk. Így a 40 hold 1862—1880. évig, tehát 18 év alatt 10,000 ftot jövedelmezett. A templom belfölszerelésére a lakosok 1135 frtot hoztak össze s az így kelet-*

kezett templomot maga a kegyes főpásztor szentelte föl 1880. okt. 3-án, ahol ugyanakkor bérmált is.

Elgondolhatni, hogy az adakozásban határt nem ismert főpásztor nemes szívével az urizálni szerető iparlovagok tolakodólag is visszaéltek, kérvényeikkel őt gyakran ostromolván, s tőle így is sok pénzt kicsikartak, mire évenként bizony sok ezer forint ment ki. — Bármily jelentékeny, szívet és lelket elragadó is a kegyes lelkű főpásztornak itt elsorolt, részletezett jótékonytsága, mégis bátran és méltán elmondhatni, *tízszor annyira ment évenként*, a mi nem a lapok hasábjain, hanem azon számtalanok szíveibe irattak be csak, kiknek könyeit hazaszerte, s azon túl is, 5, 10, 15, 20, 25, 30, 40, 45, 50, 55, 60 stb. forintnyi könyöradományokkal oly gyakran letörölte. Igen, minden itt felsoroltak csak igen szerény vázlatai ő nmlga oly nagyszerű jótékonyságának, a mely nemes tettek érdemét csak növeli a kegyes főpásztor ritka szerénysége, ki jótékonytsága gyakorlatában igazán apostoli férfiúhoz illően, követé az evangelium azon gyönyörű elvét: „*Ne tudja balkezed, mit jobbod mivel.*“ Tudva van ugyanis, hogy a kegyes lelkű püspök környezetének tiltva volt, humanitarius és culturalis czélokra adott tetemes áldozatait közzétenni, és főkép ezen körülménynek tulajdonithatni, hogy az áldott lelkű főpap nemes tettei nagyrészt ismeretlenek maradtak a nagy közönség előtt!

A hajlott kora daczára is tevékeny főpásztor a legédesebb örömmel szentelt föl több templomot. Így a többi közt 1880. szeptember 20-án nagy ünnepélyességgel szentelte föl a kis-kún-félegyházi új, kéttornyu templomot. Midőn alkalma volt többeknek adni föl az egyházi rend szentségét, e fontos ténykedést mindig a legbuzgóbb lelkülettel és sz. gyönyörrel végezte; az új felszentelteket megvendégelte és szívreható intelmekkel, buzdítások és utasításokkal látta el a lelkipásztori sz. hivatás lelkiismeretes teljesítésére. Midőn az országgyűlés alatt, míg hallása meg nem nehezült, Budapesten időzött, ott számos harangot, kelyheket s egyházi ruhákat szentelt; több esetben, más egyházmegyei templomok részére, s több püspök felszentelésében is ténykedett az ajtatos lelkű főpásztor. Noha aggkora miatt meglehetősen törődött, mégis a főbb ünnepeken szent buzgalommal végezte az ünnepélyes istentiszteletet s megható, áhitatos érzülettel volt jelen mindenkor a sz. menetekén. Jelenvolt az utolsó vatikáni zsinaton is.

Az idő folytán elhanyagolt és romladozásnak indult *Migazzi-nyaralót* 1878-ban tetemes költséggel szépen helyreállította s finom ízléssel bebutorozta. Ide szokott aztán a jó idők beálltával kirándulni, hol azok tartama alatt októberig is elidőzgetett a jó levegő élvezeteért. Itt naponként fiúi bizodalommal látogatták a kegyes szívű főpásztort a világi és kolostori papok, még pedig ő nmlga intézkedése folytán az ő saját hintóin rándulva ki, valamint mások is számosan hódoló tisztelettel keresték fel ott, a legnagyobb örömük és szerencsájüknék tartván a jó „*püspök atya*“ kedves körében lehetni

s lélekemelő társalgását élvezhetni. Főpásztori teendőit is buzgalommal végezte s egyáltalán azok semmi pontját sem hanyagolta el. Vasár- és ünnepnapon pedig átrándult környezetével együtt a plébániai istenitisztelekre Verőczére, az ottani hivek nagy örömére, kiknek hitbuzgó lelkipásztorát, ntdő *Kammerer Ferencz* urat mindig szívesen látta asztalánál. Mindenre kiterjedt figyelme; 1876. szept. hó vége felé a váczai papi nyugdíj-intézet magán-segély alapjának tárgyában három napig a papnöveldében igen eredménydús tanácskozmányt tartott, melyben a gondozó papság előkelőbbjei vettek részt. — Hogy a kegyes szívi főpásztor, noha körülbelül 26 évig viselte Váczon a püspöki tisztelet, e város javára, páratlan kegyességénél fogva, többet nem tett, ennek *Csiszár János*, a legutóbbi uradalmi kormányzó volt az oka, ki annyira elfecsérelte a jövedelmeket, hogy utóbb a püspöki uradalmakra kölcsönöket is vett föl, mignem a káptalan erről jelentést tett az illető szakminiszternek, a ki a kiderült vizsgálat után föl is függesztette őt állásától. Erre a káptalan a maga kebeléből *Virter Bertalan* kanonokot választotta uradalmi kormányzóul, s midőn ez néhány év múlva lemondott, utódja lett *Jung János* kanonok. E derék kormányzók lankadatlan buzgalmuk s fáradalmukkal annyira rendbe hozták a nagyon eladósodott püspöki vagyont, hogy egy év múlva feloldatni fog a zárlat.

Egyházmegyei értekezést 1883. évben is tartott, melynek főadata volt, a váczai egyházmegye régi statutumait átnézni és újabbakat alkotni. A régiek közt ugyanis voltak olyanok, melyek mostanság a kritikát már ki nem állták, például: az ujonnan betöltött plébániák jövedelmeinek az előd és utód közötti fölosztásáról szóló szabályok, a templomi pénztárak kezelésének módozatai stb. Ezeken kívül az értekező tanácskozott a káplánok fizetése fölemeléséről, a plébániai könyvtárak rendezéséről stb. Az előleges munkálatok megtételére egy bizottság volt kinevezve, mely 1883. febr. 15-kén kezdette meg működését. A bizottság munkálata hozzászólás végett minden egyes esperesi kerületbe megküldetett. Maga a congregatio szept. hónapban hivatott össze, s ugyanekkor tartatott meg az egyházmegyei nyugdíj-intézetnek a mult évben elmaradott közgyűlése is. Ugyancsak ő nmlga 1882-ben minden esperesi hivatalhoz leküldte az alakítandó kath. tanító-egylet alapszabályait, hogy ez ügyben a tanítók gyűlést tartván, észrevételeiket hozzá esperesi uton beküldjék. — A nemes eszmékért mindig kész volt áldozni, mit azzal is bizonyított, hogy a váczai 4 osztályu gymnasiumot, a város és vidéke nagy örömére, 30,000 ftnyi alapítvánnyal 6 osztályura emelte, és hogy az nem rég 8 osztályúvá, vagyis főgymnasiummá lön, ebben is szép érdeme van.

E jámbor, hitbuzgó és nagy főpásztor 1884. jun. 19-kén töltötte be püspöksége negyed-századát. 25 év nagy idő az ember életében, és azért igen sokan siettek e napon forró hálát adni az ég Urának ezen ritka szerencseért, hogy a kegyes főpásztornak püspökké szenteltetése 25. évfordulóját megélni engedte. A szerény főpap e napot teljes

csendben és magába vonulva szeretne volna eltölteni és azért a városból már kedden délután kedvelt nyaralójába, a Migazzi-kastélyba sietett. Az őszinte kegyelet azonban mindkét helyen nyilvános ünnepélyeket rendezett, melyek legelső mozzanata mégis az egyház központjából Rómából indult ki. Ugyanis a bécsi nuncziustól érkezett távsürgöny arról értesíté a a jubiláris főpásztort, hogy a pápa ő Szentsége által a legmagasabb kitüntetésül „*pápai trónállói*” s római grófi rangra emeltetett. Az alkonyat beálltával sűrű mozsár-lövések jelezték az ünnepély előestélyét; s míg a mozsarazás javában folyt: azalatt az Isten örök büntetését gunyoló vallástalanok által nem régiben „*pokol*”-nak elnevezett dunántuli vendéglő mellett tüzi-játék gyönyörködteté a folyam partjára gyült közönséget. Szép látványt nyújtottak a székesegyház két csonka-tornya tetején meggyújtott bengáli tüzek. Ha a főpásztor idehaza időz, bizonyára fényes fáklyás zene egészítette volna ki a tüzijátékot. Az ünnepély napján reggel 8 óra tájban a verőczei kath. hívek fönt említett derék plébánosuk vezérlete alatt, a szakadó eső daczára is, ünnepélyes sz. menetben vonultak a Migazzi-kastélyhoz; s midőn a jubiláris főpap a kápolnába menendő egyházi diszben a lépcsőzet aljára érkezett: fáklyés férfiak s fehérbe öltözött leánykák fogadták őt; ez utóbbiak virágot hintettek utjára, s a fiatalság fölfegyverkezve, vezényletre tisztelgett. Az egészen megtelt kápolnában a jubiláris főpap ünnepélyes sz. misét mondott, melynek diszt a jámbor népnek szép éneke s a kívülről folyton hangzó diszlövések nagyban emelték. Sz. mise után a kis leánykák két diszes koszorút nyújtottak át a mélyen meghatva volt főpásztornak.

Azután az ünneplő főpásztor a különféle küldöttségeket sorban fogadá, lévén ezek a következők: először is a székes-káptalan és egyházmegyei papság képviselői, t. i. *Virter Bertalan*, *Poroszkay Péter*, *Sponer József* kanonokok; *Janikovics Alajos* hatvani prépost, *Huszár Antal* abonyi apát-plébános, *Dr. Miltényi Gyula* és *Kazaly Imre* papnöveldei tanárok, *Kammerer Ferencz* verőczei plébános, ki a verőczei 24 tagu iskolaszéket vezeté, *Joó Sándor*, e községi jegyző, ki a község 24 tagból álló küldöttségével jött. *Panek Odön* vácsi kegyes- s *Karcsú Antal* Arzén szent Ferenczrendi házfőnök; *Bokor Klarencz* irg. rendi házfőnök és orvos; a honvéd-tisztikart *Palkovics őrnagy*, *Márton* és *Gaál* századosok képviselték; Pest és Nógrád megye küldöttségét, *Kemény Gusztáv*, *Joó Sándor*, *Balás Ferencz*, *Marx Endre* s *Tonelli Pál* s *Dr. Szivák Imre* vezette. — Vác város küldöttsége: *Dr. Csányi*, *Nikitits*, *Dr. Freysinger* s *Tragor Ignác*, *Réty Ignác* vezetése alatt tisztelgett. Ezen polgármester, mint vezető szónok a diszes album átnyújtását kísérő szavaiban kifejezé, hogy amint 25 év előtt a püspöki bevonuláskor ő vezeté a küldöttséget, s a város jó kívánatait tolmácsolá, ugy most is 25 év után neki jutott a szerencse a város nevében az ég áldását kérni a szeretett főpásztor fejére. — Ezek után jött a vácsi járásbiróság *Vörösmarty János*

és *Sárközy Zsigmond* képviselőjében; a siketnéma-intézet nevében: *Fekete Károly* igazgató; a fegyintézetében: *Perndl Ignác* gondnok; a váci önkényes tűzoltókéban *Krenedics Ferencz* és *Meiszner Ede*; a püspöki uradalom küldöttei: *Virter Bertalan* uradalmi igazgató, kanonok s czimz. püspökkel élükön, ki a tisztikar nevében diszes albumot nyújtott át; a küldöttség tagjai voltak: *Mayer József*, *Szivák Imre*, *Laukó Sándor*; a váci sajtót képviselte *Varázséji Gusztáv*, a „*Váci Közlöny*“ szerkesztője, ki a váci nyomda nevében egy diszes emléklapot nyújtott át a főpásztornak, melynek kiállítása díszére válik a váci nyomdának.

A fogadtatás befejeztével a küldöttségek megsejlemlték az emlékjándékokat. Ezek közül első helyen említendő a diszes *pásztorbot* vertt ezüstből, felső részének egyik oldalán a jó pásztor, a másikon a bold. Szűz szobraival, melyeket arany sugar körít, — továbbá a nagy püspöki gyűrű, melynek fejét 16 gyémántba foglalt hatalmas smaragd képezi. A *váczy-egyházmegyei papság diszes albuma*, melynek fehér chagrin bőrtábláján gazdag renaissance stylű áttört zománcozott és aranyozott bronz sarkak és körülfutó díszek ékeskednek. Az első lap négy oldalán aranyozott bronz-mondat-szalagon a négy jubiláris püspök neve: *Boleszláv 1211*; *Báthory Miklós 1506*; *gr. Migazzi Kristóf 1786*; és *Peitler Antal József 1884*. — Közepén a teljes püspöki ezimer látható ezüsttalapon gazdag zománczozással és aranyozással. A könyv hátsó lapjának közepén borostyán- és babérkoszorú közt egy paizson következő felirat: „1884. jun. 19.“ — Az album első lapja gazdag corvina-izlésű festéssel és betűkkel ékeskedik, mely után a *váczy-egyházmegyei papság 115 névaláírással* ellátott ezen fölrata olvasható:

„A *váci székeskáptalan és megyei papság hódolati felirata*, *Peitler Antal József* ö Nagyméltóságához, püspöksége huszonöt éves jubilaevuma alkalmából. Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Ur, Kegyelmes Atyánk! Az isteni Gondviselés, mely legbülcsebben intézi és kormányozza szent egyházunkat úgy egész terjedelmében, mint egyes részeiben, imádandó jóságát és kegyelmét áldjuk mi fiúi hódolattal alólírottak, a váci káptalan és az egyházmegye többi papsága e napon, melyen megengedte érnünk a jóságos Ég, hogy Nagyméltóságod püspökké szenteltetésének és váci püspökségének huszonötödik évfordulóját megünnepelhessük. Nagy napja ez kegyelmes Atyánk! ezen ősmagyar egyházmegyének, mert e szép megye kilencz százados életében ma virradt föl csak negyedszer e nap, midőn a főpásztor püspökségének negyedszázadát ünnepelheti. A 13-dik században *Boleszláv*, a leleszi prépostság alapítója; a nagy Mátyás király alatt a hirneves főpap *Báthory Miklós*, ki a tudomány és szép művészetek világszerte ismert kedvelője volt; egy század előtt pedig a nagy Migazzi ünnepelte püspökségének negyedszázados jubilaevumát. Ugy látszik, hogy mint szülejét szerető gyermeknek hosszu életet ígért az Ur, az egyházért szeretettel lángoló főpásztoroknak is hosszu kormányzást enged



a Gondviselés. — Valóban, ha maradandó emléket hagytak, a most nevezett főpapok kormányzásuk után, nem kevesebb emlék jelzi Excellentiád böles főpásztorkodását e negyedszázad alatt! Boleszláv leleszi prépostságával szemben létrehozott Excellentiád 12 önálló lelkésziséget, templomokat és iskolákat; s Báthory Miklós tudomány-pártolásánál, melyről már csak a történelem beszél, maradandóbb emlék lesz az egyesített s külön épületben elhelyezett könyvtár, mely az egyházmegyei muzeummal kibővítve hirdetni fogja századokig Excellentiád tudomány- és művészet-pártolását. A Migazzi Kristóf örgróf által emelt székesegyházi templomban is megörökitette Excellentiád emléket a páratlan szépségű négy csillárral; az általa létesített papneveldet s az ő nevét hordozó nyári lakot diszesebbé tette, mint valaha volt, sőt az elődei által lakott püspöki palotát is ellátta, a mi egyik legszebb díszé s ékessége, oly gouddal ápolt műkerttel, milyennel az előtt nem dicsekedett. Kiterjedt Excellentiád atyai gondoskodása mindenre, papjainak nyugintézetet létesített, hogy a jövő gondja ne terhelje őket; az egyházmegye iskolatanítóit egyletbe fűzte, hogy jövőjük iránt egyesült erővel intézkedjenek; a tanulóknak székhelyén főgymnasiumot, a leánynevelésnek pedig irányt adott Excellentiád, meghonosítva Váczon az apácák intézetét, hogy az egész megyében csak hamar elterjedjenek.

Áldásosztó kezét kiterjeszté Excellentiád székeskáptalanára is, amennyiben a püspöki asztalról nevezett kanonokok javadalmát gyarapította, s még fejedelmi bőkezűséggel tovább is gyarapítani tervezi; nem különben a szegény állomásokon fáradozó segéd-lelkészekre, kiknek állandó segélyezésére nagy összeget fordított; de kiterjeszté azt az egész egyházmegyére, az egyházkerületek alkalmasabb beosztása, az esperesek tekintélyének emelése, s az esperesi szemlék rendszerezése iránt hozott rendeleteivel, mely utóbbi intézménye a hitközségi autonomiának vetvén meg alapját, a világi elemnek érdekelttségét van hivatva felkelteni egyházi ügyeink iránt, s így csak évek múlva fogjuk érezni egész teljében annak jótékony hatását.

Böles huszonöt éves kormányzásának egyéb áldásairól nem is szólunk, hisz az egyházmegye 223 áldozára közül 126 Excellentiád áldott kezének feltevése által lett azzá, s így a mi jót miveltünk, közvetve Excellentiádnak tudható be érdemül. Ily dicső pálya huszonötödik évfordulójára lehet-e az egyházmegyének hű fia, kit az öröm hálaérzetre ne gyulasztana? — De mivel igaza van a költőnek, midőn így énekel: *„Nem érez az, ki érez, szavakkal mondhatót,”* ne vegye rossz néven, ha örömmilatkoztatunk a mai örömnünnep nagyságának nem megfelelő, de legyen meggyőződve, hogy hálás szeretet és fűni hódolat vezérelt bennünket.

Ezen őszinte érzelmektől áthatva kívánjuk e napon Nagyméltóságodnak, hogy a Mindenható még számos éven át éltesse és boldogítsa Egyházmegyéjének és a magyar hazának diszére és javára; hön imádkozunk az Egek Urához a zsoltárossal: *„Hallgasson meg Téged*

*az Úr és oltalmazzon meg Jákob Istene. Küldjön Neked segítséget a szent helyről és emlékezzék meg minden áldozatodról. Cselekedjék: Veled szived szerint és minden szándékodat teljesítse!*"

S midőn ezen imánk záradékaul szívünk mélyéből folytatjuk a szent lantossal: „*Uram hallgass meg minket e napon, melyen segítségül hívunk Téged!*“ azon alázatos kérelemmel járulunk Nagyméltóságod kegyes színe elé, hogy tartsa meg továbbra is e megye Clerusát főfőpásztori kegyeiben, esdje le e nagy napon reánk és a gondjainkra bízott népre püspöki áldásával a Megváltó szent kegyét, s fogadja kegyelmesen szerény hozományunkat, e pásztor-botot, mint a főpapi hatalom jelvényét, és e pásztor-gyűrűt, mely míg egy részt legalkalmasabban jelképezi Nagyméltóságodnak egyházmegyéjével történt szerencsés eljegyzését, másrészt záloga legyen az összetartó egységünknek, valamint fűi ragaszkodásunknak és Jubiláns Főpásztorunk iránti tántorithatlan hűségünknek; melylyel maradunk, — magunkat Főuri kegyeibe és atyai szeretetébe ajánlottan sokszoros kézsókunk mellett kitünő mély tisztelettel. — Vácson, 1884. évi június 19-én. Nagymélt. alázatos hálás fiai: a váczai káptalan és az egyházmegye többi papsága.“ (Következik az összes megyei papságnak saját-kezü aláírása.)

*Vác város diszalbuma* fehér chagrin bőrből, első lapjának közepén P. A. J. aranyozott bronz-monogrammal, az első és második lap renaissance ízlésű gazdag portálé-szerű festéssel, *Ruby Miroszlav* siketnéma-intézeti rajztanár műve. Az első lapon a püspök czimei, a másodikon: „*Főpásztori bölcs kormányzata negyedszázados évfordulójának örömnépén szeretettel teljes ragaszkodása és tisztelete jéleül Vác város közönsége 1884. jun. 19.*“ Réty polgármester, *Regele* jegyző. — *Az uradalmi tisztikar albuma* fehér chagrin bőrből, előlapjának közepén P. A. J. aranyozott bronz-monogrammal, szélein áttört aranyozott bronz-kereszttel; hátsó tábláján cserkoszoruban „1859. jun. 19. 1884.“ felirat. A könyv első lapja igen izléses festéssel készült s dicséretére válik festőjének, *Laukó Sándor* uradalmi erdőmesternek. A lap négy oldalán miniature képben látható a püspöki uradalom 4 pusztája: *Migazzi, Sz. Jakab, Galambos és Nógrád*, felül püspöki címer, oldalt gazdasági és erdészeti jelvények. A második és következő lapokon van a felirat és végül az uradalmi tisztikar aláírása. — *Mayer Sándor* váczai nyomdatulajdonos diszesen kiállított emléklapja is figyelemre méltó. — A *kath. legényegylet* szintén feliratban fejezé ki üdvkívánatait szeretett fővédnöke ünnepélyére. Ezen és a fenti többi feliratok kedves szövegét térszűke miatt nem közölhetjük.

Az ajándékok megismerlése után a kegyes főpásztor vendégei közé vegyült s leereszkedőleg beszélgetett velök, míg egy órák asztalhoz ült a társaság, melynél mintegy 40-en vettek részt. A gazdag ebéd vége felé *Poroszkay Péter* kanonok mondta az első felköszöntőt, az egyházmegye nevében kívánván áldást a szeretett főpásztor fejére; utána *Réty Ignác* polgármester éltette Vác város nevében a

jubiláris főpapot. Ebéd alatt a híres váczí zenész *Banda Márton* zenekara fűszerezé a jó kedvet s folytonos taraczk-durrogások tölték be a levegőt. Ebéd után a küldöttségek elbucsuzván a jubiláris főpásztortól, kocsikra ültek s Vácra jövet egyenesen a papnövendékek „*Pázmány-egylet*“-ének zárünnepélyére hajtottak, mely szintén a szeretett főpásztor jubiláris ünnepélyével özszeesőleg tartatott meg a szép számú vendégek többszöri tapsai közben s azok nagy öröme. Megjegyezzük itt, hogy a lélekemelő ünnepély napján Vácson d. e. 9 órakor a székesegyházban *Tanács János* kanonok fényes segédlettel ünnepélyes sz. misét és „*Te Deum*“-ot tartott, melyen a város minden rendű s rangu közönsége szép számmal volt képviselve.

Említés érdemel az is, hogy e kedves és ritka ünnepély alkalmából a „*Váczí Közlöny*“ rendkívüli és diszpéldányban lőn kiadva (VI. évfolyam 25. Rendkívüli szám. Vác, jun. 19. 1884.) Ennek egész tartalma az itt röviden előadott szép ünnepélyre vonatkozik. A már föntebb szóról-szóra közlött hódolati fölrat után következik *Kazaly Imre* tudós hittanár ur tollából folyt igen jó életrajza ő nmlgnak, melyet így zár be: „Büszke önérzettel pillanthatsz vissza a megtett útra, büszke önérzettel tekintheted élted lefolyását s 25 éves püspökségedet. Önérzetedben bizalommal tekinthetsz az ég magaslatára, — oly sokat s annyit tettél, hogy a magaslatra való jutást biztosítád magadnak. — Szerető Clerusod és hiveid buzgón óhajtkák: vándorolj még sokáig köztük. Él j sokáig, még igen sokáig! — Vándor-utad terhét megkönnyítendi eddigi bokros érdemeid tudata, — megédesítendik a szívek, melyek Érted dobognak, — s ahev- szeretet hatalma alatt Érted élnek! Érted halnak!“ — Aztán következik „*A jubileumi ünnepélyek*“ vázolása, melyet föntebb mi is jó részben adtunk az imént. Majd a „*Tárczá*“-ban közölvék: *Révész Istvántól* „*Hálakoszorú*“, a váczí növendék-papság Pázmány-Egylete nevében; — *Lévay Mihálytól* „*Üdvözet*“, a váczí növendék-papság nevében; — *Varázséji Bélától* „*Örömdal*.“ E fiatal költők ugyancsak kitettek magukért e költeményekben, melyek több más „*Lapok*“-ban is szívesen közöltettek. *Illés Elek* nagy-kátai alesperes és tápió-bicskei plébános „*Gratulatorium*“ czimű igen szép latin költeménynyel kedveskedett főpásztorának ezen ritka s kedves ünnepélyére, mely a „*Magyar Állam*“ ezen alkalomra megjelent diszpéldányának „*Tárczája*“-ban látott világot s nagy föltűnést keltett. — Ő nmlgnak ezen örömnünepe egész kis irodalmat szült.

A közszeretethen állott főpásztor azonban 1884. júliusban már erejét gyöngülni érezte. Őt hétig leskelődött a halál az áldott lelkű főpásztor ágya körül s a vas-idegzetű egyháznagy ugyanannyi ideig küzdött vele. *Dr. Argenti Döme*, a püspök házi-orvosa és *dr. Bakody* egyetemi tanár a tudomány minden fegyvereivel harczoltak életeért; de hasztalan, mikor a beteg öt hét óta jóformán táplálékot sem vehetett magához, s így csak saját anyagát emésztette. Utóbbi napokban nem igen tudott maga felől. Régi komornykját mindig unszolta

dr. Argentiért, kibén igen nagy bizodalma volt és kihez őt majd harmincz évi barátság kötötte; mely oly szoros volt, hogy a püspöknek ugy szólván nem is igen izlett az ebéd, ha Argenti nem füszerelte azt az ő pikáns kis historiáival. Azért is mindig ellene volt az orvosi konziliumnak, mondogatván: „Én megbízom Argentiban, mert ő jól megtanulta a maga mesterségét, aztán furcsa dolog volna, ha egy szabó a másiktól kérne tanácsot, hogyan kell szabni a ruhát.“ Daczára ezen nagy bizodalomnak, Argenti mégis mindig magával vitte dr. Pauer Béla honvéd-huszározó orvosát és együtt vizsgálták a magas beteget, kinek, mint azt már hetek óta jósolták, perczei meg voltak számlálva.

Jul. 24-kén reggel 9 óra felé az udvari papok sürgönyt menesztettek Bécsbe Vanutelli pápai nuncziusnak, hogy küldené meg a szent atya áldását, mivel a püspök már haldoklik, de e sürgönyre 6 óráig nem érkezett válasz Bécsből, tehát nagyon valószínű, hogy a távirat nem találta otthon a pápa követét. D. u. 4 órafelé fölmentek a püspöki palotába a városbeli világi és kolostori papság sz. menetileg indulva a székesegyházból. Az a nyájasan mosolygó arcz egészen be volt esve, azok az egykor bogárfényű szép sötét szemek csak olykor-olykor árulták el az életet, az egykor oly hatalmas alkatu testben. Mikor az „*Ordo commendationis animae*“ imát Neszedva István segéd-püspök az érzékenyen zokogó papsággal imádkozá, az áldott lelkű főpásztor már haldoklott. A könnyező papság még egyszer kívánta látni a szeretett főpásztort; Neszedva püspök és nagy-prépost a haldokló ágyához lépett, ki ugy látszik, még megismerte és áldását kérte mindnyájok számára. A haldokló püspök erre, pillanatnyira magához jövőn, kissé fölemelé kezét s megáldotta a jelenlevőket. Aztán megfordult s erős végvonaglás után 6 óra körül megszűnt élni. Halálát végegyöngülés okozta.

A székesegyházi káptalan azonnal ezen gyászhirot tette közzé: „A váci székesegyházi káptalan mélyen szomorodott szívvvel jelenti nagyméltóságu és főtdő Peitler Antal József váci megyés püspök, pápai trónálló főpap, valóságos belső titkos tanácsosnak, a Ferencz József-rend lovagjának élete 78-ik áldozársága 55. s püspöksége 27-ik évében több heti, Isten szent akaratjában megnyugvó, békétüréssel szenvedett betegség s a haldoklók szentségeinek ajtatos felvétele után folyó hó 24-én délutáni 6 órakor történt gyászos elhunytát. A boldogult hült tetemei folyó hó 27-kén reggeli 9 órakor fognak az engesztelő szent mise áldozatok bemutatása mellett a váci székesegyházi sirboltba örök nyugalomra letétetni. Az Ur kibén hinni, remélni, kit szeretni és szolgálni szívének legédesebb vigasza vala mindenkor, adja meg neki az örök világosságot!“

Az elhunyt püspök hült tetemeit 25-kén este felé szentelte be Neszedva fölsz. püspök s a testnek a koporsóba tétele után a káptalan az üvegfedeli érczkoporsó mellett végezte a halotti zsolozsmákat, s a ravatal mellett egész a temetésig kettesével föl váltva imád-

koztak a növendék-papok, szerzetesek s a papság. A ravatal a püspöki palota nagy termében volt fölállítva a *pesti temetkezési egyesület* (entreprise des pompes funébres) *emberei által*, s innen vitetett a koporsó a székesegyházba, hol a gyászmisék után a sirboltba helyeztetett el. — De lássuk a nagyszerű temetési pompát, melyhez hasonló még soha sem történt Váczon:

„Gyásznapi virradt fel városunkra jul. 27-én. A hön szeretett főpásztort, az angyali jószívű megyés püspököt, *Peitler Antal Józsefet*, kísértük e napon örök nyughelyére. Az épületeken kitűzött fekete lobogók a hivek igaz részvétéről tettek tanúságot. Az ég is gyászba borult, sűrű fellegekkel takarta be magát s meg-megeredő esőjével a kedves halottat siratni látszott. Az egész város ki volt vetkőzve szokott nyugalmából. A papság legnagyobb része eljött, hogy lerója a kegyelet adóját az elhunynak. A püspöki palota körül s a székesegyház terén már 8 óra tájban gyülekezett a közönség. Városunk valamennyi lakosa megjelent a temetésre, hogy elkísérje boldogult püspökét utolsó útjára.

„A püspöki rezidenczia komor színt öltött magára. Az épület homlokzatán nagy gyászlobogó lengett. A *budapesti Entreprise des pompes funébres* feketével huzta be a kapunál lévő csarnok falait, oszlopait s a lépcsőházat, mely a ravatalos terembe vezet, s ezen utóbbi szintén fekete posztóval volt bevonva. A lépcsőház párkányzatán s a ravatal körül déli növények és virágok díszlettek. A falak- és oszlopokon a püspöki czimer volt több helyütt kifüggesztve. A főbejáratnál a gyászba öltözött portás fogadta az érkezőket, a fölmenetelnél pedig egy tűzoltó-alparancsnok, két tűzoltó, egy rendőrbiztos és egy rendőr állottak. A gyászterem közepén volt fölállítva a díszes ravatal, három lépcső vezetett az érczkoporsóhoz, melyre a püspöki díszjelek voltak elhelyezve. A ravatal négy sarkán egy-egy hatalmas kandelaber vált ki a viaszgyertyák csoportjából magasra lobogó lángjaival. A koporsó lábánál koszorúk közt piros bársony-párnára helyezve csillogott az ametisz-köves püspöki kereszt, a gyémántos arany-gyűrű s a Ferencz József-rend I. osztályu keresztje.

„A ravatal körül a püspöki házi szegényei imáztak, olvasót tartva kezükben. A terem gyorsan népesült. Egymásután érkeztek a küldöttségek, a város és vidék notabilitásai, továbbá a helybeli és megyei papság. A palota előtt gyülekezett a polgárság, testületekkel, egyletekkel; itt képezett sorfalat a 6-ik honvéd-huszár-ezred 3. és 4-ik százada, *Dede György* százados vezénylete alatt. Ott volt: a váci uradalmi tisztikar, az egyesült kaszinó-kör, a honvéd-huszár-ezred tisztikara, a váci siketnémák intézetének tanári kara, a városi képviselő-testület, a lövész-egylet, a járásbíróság, a szolgabírói hivatal és a fegyrintézet tisztikara, a nőegylet, a veres-kereszt egylet fiókjának küldöttsége, a zsidó-hitközség előljárósága, az egyházmegyei jegyzői kar, a postahivatal, a takarékpénztár s az ipar- és kereskedelmi hitelintézet hivatal-kara stb.

„A gyászteremben egybegyültek közt voltak az elhunyt püspök rokonai közül a Málnai, Plauka és Krisztinkovich családok, Asztallerék, Szentkirályi Albert, dr. Szivák Imre, Bossányi László, Rostaházy Kálmán képviselők, Kalmár Endre a kegyesrendiek tartomány-főnöke, Horváth Pius k. r. áldozár, Erdős Aurél sz. Fer. r. kecskeméti kolostor főnöke, Kudelka Gellért a szónoki ily rendház főnöke s adminisztrátor, a budai s besnyői kapuczinus kolostorok főnökei egy-két társaikkal, Gosztonyi János és Latinovics Albin cs. kir. kamarások, Palkovics József alezredes, Trux Hugó kir. táblai bíró, Gervay Mihály miniszteri tanácsos és főposta-igazgató, dr. Argenti Döme kir. tanácsos, dr. Pauer Béla ezred-orvos, Petrovics József tankerületi főigazgató Nagyváradról, Bogisics Mihály budai prépost-plébános, Rónay Sándor mohácsi prépost-plébános, Hanny Gábor paksi esperes, Vörösmarthy János kir. járásbíró, Kemény Gusztáv szolgabíró, Biringer János posta-főnök, Schönpfün János vasuti állomás-főnök, Réty Ignác polgármester, Korpás Márton és ifj. Varázséji Gusztáv városi tanácsosok, Bogyó Pál kecskeméti apát-plébános, Janikovics Alajos hatvani prépost-plébános, Somhegyi József pápai-praelátus, főthi plébános, Agócs János félegyházi esperes-plébános, Gyurinka Antal czegeledi esperes-plébános stb.

A papság 9 órakor vonult be. Elüljöttek a növendék-papok, káplánok, plébánosok, azután az apátok, prépostok, a székesegyházi káptalan, végül Pauer János székesfehérvári megyés püspök teljes díszben infulával, mellette infula alatt segédkeztek Troll és Szeysfrite pécsi kanonokok. A teremben néma csend támadt, midőn a püspök megállott a koporsó lábánál és elkezdé az „*Oremus pro fidelibus defunctis*“-t. Oldala mellett állottak a pécsi káptalan küldöttei, mögöttök a kanonokok s a koporsó körül a megyei papság, a háttérben pedig 24 fehérbe öltözött leányka, myrthus-koszorúval fejükön, kik az apácák vezetése alatt sorakoztak. A beszentelés végeztével az egyházmegyei kántorok énekelték Engeszer négyesét „*A főpásztor halálára,*“ utána megzendült a gyászoló sokaság ajakán az „*Oh áldandó*“ szent ének, végül a „Dalkör“ énekelte el ez alkalomra készített szöveggel Bognár gyászénekét. Midőn az ének utolsó akkordjai „*Isten veled kedves halott . . . s oh sirjatok . . .*“ elhangzottak, megindult a gyászmenet a palotából.

Megnyitották a menetet az ipartársulatok gyászba vont zászlói és zászlószalag vivői, kik előre a püspöki palotától a székesegyházig fölállított sorban állottak társulataikkal. Legelől vitetett a földmivesek, a kath. legény-egylet zászlója, utána az általános ipartársulató, csizmadiák, cipészek, hentesek, magyar szabók, német szabók, ácsok, pintérek, molnárok, kis-vácsi temetkezési egylet, első általános betegsegélyező egylet, takácsok, szücsök, asztalosok, szürszabók, timárok és a dalkör zászlói. Ezek után mentek: a 24 fehér ruhába öltözött kis leány, a kegyesrendi ujoncznövendékek, a többi szerzetes rendiek, növendék papok, káplánok, plébánosok, apátok, prépostok,



kanonokok, a vidéki küldöttek és Pauer püspök, utána kivont karddal két hajdú, ezek nyomában a boldogult püspök komornyikja a piros bársony-párnával, melyre az érdemrend és a püspöki jelvények voltak elhelyezve. Ezután következtek a püspöki uradalom gazdaszerei, kik után az általános ipartársulat tagjai felváltva, lassu léptekben vitték a koporsót, majd a gyászoló rokonok után a tisztikar, a hivatalos személyek, a testületek és küldöttségek. A koszorúkkal terhelt két halottas kocsi zárta be a menetet.

A kertben a huszárok kivont karddal sorfalat képeztek. A székesegyház és a püspöki rezidenczia közötti téren óriási közönség szorongott. Az eső ekkor épen elállott, s a közönség levett kalappal széles utat nyitott a menetnek, mely alig pár percz alatt átért a székesegyházhoz. Itt, a lépcsőkön vártak az ipartársulatok zászlócai, gyászfátyollal borított zászlókkal. A székesegyház nagy hajója zsúfolásig tömve volt. A padsorokat jobbra nők foglalták el. A papság egész az oltárig haladt s félkörben helyezkedett el a koporsó körül, melyet a szentélyben tettek le. A gyertyavivők a zászlósokkal együtt a középut két oldalán foglaltak helyet. A menet alatt a „*Könyörülj Istenem*“ énekeltetett, míg a menet a templomba ért, itt a növendékpapok az énekesekkel a „*Miserere*“-t kezdték énekelni.

A gyászmisén a székesfehérvári püspök pontifikált fényes segédlettel. A requiem alatt minden oltárnál gyászmisék mondatnak. Mise után a „*Libera*“ tartatott, melynek végeztével a megyebeli papság vállaira vévén a koporsót, levitte a kriptába. Itt Pauer püspök még egyszer beszentelvén a hamvakat, a növendékpapok és az énekkar az „*O flebilis vitae sors*“ gyászzéneket zengedezte, mely után a koporsó a már ott nyugvó öt püspök (*Miháldi Splényi Ferencz 1795., gr. Althánn M. Frigyes 1734., gr. Althánn M. Károly 1755., gr. Forgách Pál 1759. s Kámánházy László 1817.*) közötti üregbe befalaztatott. — Ezzel a temetési szertartás véget ért, a papság újra felvonult a templomba, hol a második fömisét az ugynevezett „*gloriosum sacrum*“-ot *Neszveda István* fölsz. püspök és nagy-prépost mutatta be az Urnak. — Az egyházi zenét, mely a requiem és gloriosum alatt előadatott, a vácsi székesegyház boldogult karnagya *Ulrich Károly* irta. — Déli 1/2 1 órakor ért véget a gyászünnepe s a közönség széteszlott. — A temetési szertartás egész ideje alatt példás rend volt mindenütt, s daczára a kedvezőtlen esős időnek, dicséretet érdemlőleg folyt le a temetés, melynek vezetését mi sem zavarta meg. Miért legtöbb elismerést érdemelnek: *Korpás Márton* és ifj. *Varázséji Gusztáv* tanácsosok, kiket a városi polgármester a temetés rendezése és felügyeletével megbízott, továbbá *Meiszner Ede, Dr. Csányi János* és *Velzer János* tüzőltő alparancsnokok, kik a rend föntartásában buzgón segítettek.

A sok küldöttségi tagok és végtisztességi vendégek a püspöki palotában, papnöveldeben, egyes kanonok uraknál és a kolostorokban voltak ebéden s aztán elhagyták a várost. Fölemlítjük itt, miszerint a helyi kálvinhitű község az áldott lelkű főpásztor elhalálózása al-

kalmából meghuzatta a harangokat s a templom tornyára felvonatta a gyászlobogót. Ugy szintén, hogy a helyi lutherhitű község is, minden azon alkalommal, midőn a kath. templomokban az elhunyt főpásztor végtiszteletére harangoztak, szintén meghuzatta harangjait. Nem különben a zsidó-község is gyászlobogót tüzetett ki imaházára.

A kegyes s jámbor lelkű főpásztor halála alkalmából számos részvétirat érkezett a káptalanhoz, melyekből nyilvánosságra csak ezek jutottak: „Fájdalommal értesülve szeretett főpásztoruk elhunytáról, lelkem mélyéből kívánom, hogy a jó Isten az ő szíve szerinti főpásztorral vigasztalja meg a gyászoló megyét.“ Samassa, egri érsek. — „Fogadja a földő káptalan benső részvétem a veszteség alkalmából, mely a megyét érte.“ Schlauch, szatmári püspök. — „Érzékenyen vettem a tudósítást. Memento mori! A szelid lélek átköltözött az örökkévalóságba. Fogadja a földő káptalan részvétemet, a végtiszteleten szándékom jelen lenni.“ Pauer János, székesfehérvári püspök. — „Fogadják legbensőbb részvétemet azon veszteség miatt, mely Váczmegyét áldott jó püspöke halála által érte.“ Schopper, rozsnói püspök. — „Fogadják legbensőbb részvétem őszinte kijelentését azon nagy veszteség fölött, mely nagyságokat és az egyházmegyét érdemekben gazdag nmlgu főpásztoruknak e napokban történt elhunytá által oly érzékenyen sújtotta.“ Császká, szepesi püspök. — „Mély fájdalommal vettem az áldott jó váci megyés püspök elhunytának gyászos hírét, fogadja a földő káptalan őszinte részvétem nyilvánítását.“ Bonnaz, csanádi püspök. — „Tisztelem az elhunytat, őszintén osztozom gyászukban, a jó Isten vigasztalja meg mielőbb egy jó atyával a méltán kesergő egyházmegyét.“ Hidassy, szombathelyi püspök. — Ezeken kívül Haynald Lajos bibornok s kalocsai érsek, Roskoványi Ágoston nyitrai püspök, Szentmiklósi Károly bécsi érseki tanácsos levélben fejezték ki részvétüket. — „Megyés főpásztoruk elhunytá felett fogadják a magas kormány őszinte részvétét.“ Tisza Kálmán miniszter-elnök. — Gr. Szapáry főispán Réty Ignác polgármesterhez intézett sürgönyben tolmácsolta részvétét. — Földváry Mihály Pestmegye alispánja, a czeplédi római kath. egyház, a váci kálvinhitű község stb.

A ravatalra szebbnél szebb koszorúk voltak téve, melyeknek széles szalagjain, az aranybetűs feliratokon megtört a koporsót környező gyertyák és szövétnekek sárgás fénye. A koszorúkon a következő feliratok voltak olvashatók: „Nagyméltóságu Peitler Antal József váci megyés püspöknek Vác város közönsége hála jeléül 1885. jul. 27.“ — „A székes káptalan szeretett Főpásztorának.“ — „A m. kir. 6-ik honvéd-husár-ezred tiszti kara tisztelete jeléül.“ — „Az udvari papok elfeledhetlen atyjoknak.“ — „A központi papság szeretett Főpásztorának.“ — „Feledhetlen urának az uradalmi tisztikar.“ — „Dr. Szivák Imre s családja a nagy s nemes lelkű főpápnak.“ — „Clarisse és János.“ — „Asztaller Irmától.“ — „A váci kath. legény-egylet feledhetlen alapítójának és fővédnökének.“ — „Hála és rokoni szeretet. Basahidi és Málnai család.“ — „A váci nőegylet hála jeléül.“ — „Feledhetlen

tagjának a váczai egyesült kaszinó-kör." stb. — E haláleset szintén egy kis gyász-irodalmat eredményezett.

Ezen oly nagyszerű eltakarítási pompa mintegy 3000 ftba került. — A székes káptalan káptalani helynökké, vagyis az egyházmegye ideiglenes kormányzójává mlgos és földő *Neszedva István* felszentelt püspököt és nagy-prépostot választotta meg.

Általában elmondhatni, hogy egyházmegyéjét tapintattal, bölcsen s nagy buzgalommal kormányozta; papjainak s hiveinek közszeretettü atyja, a szegényeknek mindenkor kész gyámola, minden jónak, szépségnek és nemesnek pártolója, a tudományok maecenási buzgalmu előmozdítója volt. A legragyogóbb érdemek dicső férfiát tiszteljük a kath. egyház ezen lángbuzgalmu, áldott lelkű és nemes szívű főpapjában, a ki ilyenén önmaga erejéből küzdötte föl magát azon fényes polczra, melyen szeretve, tiszteltetve, közbecsülésben állott. Ernyedetlen szorgalom, a hon iránti lángoló szeretet s a jótékonyság szakadatlan láncolata képezik munkás élete gyöngyeit. Egyházmegyéjének nemcsak főpapja, de valóban körültekintő, gondos, édes atyja is volt ő. *Ilyen főpap kellett ezen egyházmegyének*, s midőn attól a halál elszakítá őt, ott az örök dicsőség honában adja meg neki a kegyes mennyei Atya fáradoimai bőséges jutalmát! Ezt kívánják az elhunytán kesergők ezrei!

E diszes püspöki sorozatból örömmel látjuk, hogy korunkig, amennyire a történelmi adatokból kideríteni lehetett, összesen 85 főpásztor ült a váczai tekintélyes, ősrégi püspöki széken. A kik közt *Károly Ambrus Ferdinánd* kir. herczeg ő föntségén kívül, 4 bibornok-áldozár (*gr. Vanchay István*, *gr. Althánn M. Frigyes*, *gr. Kolonich Zsigmond* és *gr. Migazzi Kristóf*); ugyanannyi sz. római birodalmi herczeg (*gr. Eszterházy Imre*, *gr. Kolonich Zsigmond*, *gr. Leslie Vilmos* és *gr. Migazzi Kristóf*); 7 esztergomi érsek és primás (*Marcell*, *Jób*, *I. Mátyás*, *gr. Vanchay István*, *Zalkán László*, *gr. Eszterházy Imre s de Este Károly Ambrus Ferdinánd* főhg.); ugyanazon érsekség két admtora (*Dudich Ágoston* és *Szuhay István*); két bécsi érsek (*gr. Kolonich Zsigmond* és *gr. Migazzi Kristóf*); 5 kalocsai érsek (*III. István*, *Pethe Márton*, *Szuhay István*, *Püsky János* és *Gubasóczy János*); egy karthágói érsek (*gr. Migazzi Kristóf*) és két bari-i érsek (*gr. Althánn M. F.* és *gr. Althánn M. K.*); többen pedig, mint kir. httók, udvari korlátnokok, v. b. t. és kir. tanácsosok, kamarások és egyéb magas méltósági polczokon tündöklöttek s a kik, mint ilyenek, az egyház, király s haza körül igen sok és fényes érdemeket gyűjtöttek magoknak.

E diszes püspöki névsorozat s röviden vázolt működésök hangosan hirdetik, miszerint Vác püspökei közt számosan vannak, kik a religió, egyház, fejedelem, a nemzet s általában az emberiség iránt tartozó kötelmeik lerovásában szép, nagy és emlékeztetre méltó tettekkel tüntették ki magokat, és századokon át fényes példákkal bi-

zonyíták be, hogy sz. István, első apostoli királyunk püspökségeket alapító intézkedése, a meszszelató politikai bölcsesség egyik legérettebb gyümölcse, mint a mely kedves magyar hazánk erkölcsi, szellemi jóléte, nemzeti polgárisodásunk kifejtésére, rendkívül üdvös befolyással vala. Nemcsak Vác, hanem Magyarország több jelentékeny városa is, ez intézkedésnek köszöni leginkább lételet, főnállását, a pusztulás romjaiból koronkénti, új erővel történt fölemelkedését, anyagi és szellemi fölvirágzását.

---

# TARTALOM.

## I. SZAKASZ.

**A vácsi egyházmegye történelme korunkig főbb mozzanataiban adva.**

### I. FEJEZET.

*A püspökség története és viszontagságai.*

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | Lap. |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|
| 1. §. A püspökség keletkezése és megadományozása . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                    | 3    |
| 2. §. A püspöki megye viszontagságai, kiterjedése és története 1541. évig . .                                                                                                                                                                                                                                                                 | 4    |
| 3. §. A vácsi egyházmegye sorsa a török-uralom alatt . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                | 5    |
| 4. §. Az egyházmegye története b. Pongrácz György püspök alatt . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                      | 6    |
| 5. §. A sz. benedeki papi gyülekezet története . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                      | 7    |
| 6. §. Az előbbi czikk folytatása . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | 10   |
| 7. §. A lekipásztorság mezején izzadók csekély anyagi jutalma . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                       | 12   |
| 8. §. Az Értesítvényt aláírók és meg nem jelentek . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                   | 13   |
| 9. §. A plébániák és plébánosok s a hívek állapotairól értesítés . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                    | 13   |
| I. A katolikus falvak számáról 13. — II. A lelkek száma és némely csodák 14. — III. A plébánosok és szabadalmazottak, azok élete, erkölce és ellátásukról 15. — IV. Az eretnek plébániák számáról 15. — V. A javadalmak és alapítványokról 16. — VI. A plébánosok, plébániák és templomok hiányairól 16. — VII. Ezen értesítvény bezárása 17. |      |

### II. FEJEZET.

*A vácsi egyházmegye gyarapodásának története.*

|                                                                                                                                                          |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 1. §. A helyreállítási s különféle alkotási mozzanatok . . . . .                                                                                         | 19 |
| 2. §. A kedvező országos viszonyok és állapotok . . . . .                                                                                                | 20 |
| 3. §. Dvornikovich vácsi püspök Értesítője . . . . .                                                                                                     | 20 |
| Pest-vármegyében 21. — A vácsi püspök ur falui 22. — Kis-Nógrád-vármegyében 23. — Záradék 23. — Az egyházi javakról 24. — A tizedekről 25. — Záradék 26. |    |
| 4. §. A helyreállítási alkotások folytatása a központban és künn . . . . .                                                                               | 26 |
| 5. §. Derűre ború. Új harci zivatarok . . . . .                                                                                                          | 27 |
| 6. §. További alkotások és szervezkedések . . . . .                                                                                                      | 29 |
| 7. §. Berkes püspöki helynök további működése . . . . .                                                                                                  | 30 |
| 8. §. Némely helységekre nézve támadt vitás kérdések . . . . .                                                                                           | 31 |

### III. FEJEZET.

*A plébániák jövedelmei és joghatósági viták.*

|                                                        |    |
|--------------------------------------------------------|----|
| 1. §. Az egyházmegye plébániáinak jövedelmei . . . . . | 33 |
| 2. §. A stoláris jövedelem a falukban . . . . .        | 33 |

|                                                                             |    |
|-----------------------------------------------------------------------------|----|
| 3. §. Gr. Althánn Mihály püspök az uralkodó ótalmába ajánlja megyéjét . . . | 29 |
| 4. §. Joghatósági vita és per bizonyos plébániákra nézve . . .              | 30 |

## IV. FEJEZET.

*A jezsuiták letelepítésének terve, jezsuita-missziók, templom-felszerelési hiányok, remetek kivetkőztetése, az egyházmegye területén alkalmazott, eltörölt szerzetesekből áldozó-papok*

|                                                                                          |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 1. §. A főpásztor Vácztól a jezsuitákat letelepíteni szándékozik . . .                   | 40 |
| 2. §. Jezsuita-missziók az egyházmegye területén . . .                                   | 41 |
| 3. §. A templomok felszerelési hiányai . . .                                             | 42 |
| 4. §. Az egyházmegye területén remetek kivetkőztetése . . .                              | 43 |
| 5. §. Az egyházmegye területén, eltörölt szerzetes-rendekből alkalmazott áldozárok . . . | 44 |

## V. FEJEZET.

*A kolostori bevallások esküje, a váci egyházmegye plébániáinak szabályozása, az ebbeni templom-szerelések szükségletei, az első váci egyházmegyei naptár, az apostoli lelkű főpásztorok buzgalmi gyümölcse.*

|                                                                                                       |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 1. §. A kolostori főnökök bevallási esküje a leltárokról nézve s a plébániák szabályozása . . .       | 50 |
| 2. §. Az első egyházmegyei naptár és az apostoli lelkű főpásztorok buzgó működésének gyümölcsei . . . | 51 |

## VI. FEJEZET.

*Kánoni látogatások, paphiány, országos bizottság, a teljes és üres püspöki székek.*

|                                                                                                            |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 1. §. A püspökök és megbízottaik által 1673—1842-ig tett kánoni látogatások . . .                          | 52 |
| 2. §. Paphiány 1780—1810. évig . . .                                                                       | 53 |
| 3. §. Az 1799 <sup>1</sup> / <sub>1</sub> és 1825 <sup>1</sup> / <sub>1</sub> évi országos bizottság . . . | 54 |
| 4. §. A betöltött és üres püspöki székek, 1800—1885. . .                                                   | 55 |

## VII. FEJEZET.

*A XIX. század említésre érdemesebb eseményei.*

|                                                                                                                                |    |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 1. §. Az egyházjavadalmi jövedelmek kamarai összeírása . . .                                                                   | 56 |
| 2. §. Az 1803 <sup>1</sup> / <sub>6</sub> -ki gyűlekezet és egyházmegyei szabványok . . .                                      | 57 |
| 3. §. Egyházmegyei közpénztár . . .                                                                                            | 58 |
| 4. §. A bankjegyek értékesítése 1811-ben . . .                                                                                 | 59 |
| 5. §. Széküresség alatti 1821-ben tartott váci egyházmegyei zsinat, mint az esztergomi 1822-ki nemzeti zsinat megelőzője . . . | 60 |
| 6. §. A pozsonyi nemzeti zsinat 1822. évben. (A váci püspöki székek üressége idején) . . .                                     | 61 |

## VIII. FEJEZET.

*A váci egyházmegyét ért különféle csapások és üldözések.*

|                                                                                                      |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 1. §. Az egész ország siralmas és nyomorú állapota, tehát a váci egyházmegye és káptalané is . . .   | 62 |
| 2. §. A koleravész pusztítása Vácson és az egyházmegyében . . .                                      | 63 |
| 3. §. A Duna és Tisza kiöntései (1838. és 1876.), tűzvészek, földrengések, tüntetések és egyéb . . . | 64 |



|                                                                                                    |            |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 4. §. A gondozó papság üldözése a vegyes-házasságok megtagadott áldása miatt 1842. évben . . . . . | Lap.<br>72 |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|

## IX. FEJEZET.

*Vác-egyházmegyei gyülekezet 1848. évben. (A püspöki székiüresség alatt.) — Szabadságharcz 1849-ben. (A püspöki székiüresség idején.) — A czeglédi gyűlde. — A dolgok alakja 1850–1861-ig, illetőleg 1867-ig. — Az esztergomi egyház-tartomány zsinata.*

|                                                                       |    |
|-----------------------------------------------------------------------|----|
| 1. §. Vác-egyházmegyei gyülekezet 1848. évben . . . . .               | 73 |
| 2. §. Szabadságharcz 1849-ben. A püspöki székiüresség alatt . . . . . | 79 |
| 3. §. A czeglédi gyűlde (Conciliabulum Czeglediense) . . . . .        | 81 |
| 4. §. A dolgok alakzata 1850–1861-ig, illetőleg 1867. évig . . . . .  | 82 |
| 5. §. Az esztergomi tartomány zsinata . . . . .                       | 83 |

## X. FEJEZET.

*Sz. István, sz. László társulatai, lelki gyakorlatok Vácson, kath. egyházi önkormányzat, a három könyvtár-egyesítése.*

|                                                                                                                                                                                     |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 1. §. Sz. István-Társulat (1848.) . . . . .                                                                                                                                         | 85 |
| 2. §. Sz. László-Társulat (1861.) . . . . .                                                                                                                                         | 86 |
| 3. §. Lelki gyakorlatok Vácson, (1852–1859.) . . . . .                                                                                                                              | 87 |
| 4. §. A kath. egyházi önkormányzat. (Autonomia) . . . . .                                                                                                                           | 87 |
| 5. §. A három könyvtár egyesítése . . . . .                                                                                                                                         | 89 |
| A) Peitler A. J. v. püspök adományozó okirata. — B) A tőő vácsi káptalan átengedő irata az egyesített könyvtár haszonvételére nézve. — C) A püspök jóváhagyása (Placetum) . . . . . | 93 |

## XI. FEJEZET.

*A püspöki Lyceum helyreállítása 1880<sup>1</sup>. évben. A gondozó papság új háborgatása 1881-ben. Népszerű missió Hatvanban. Az egyházmegyei elemi iskolák statisztikája 1883-ban.*

|                                                                           |     |
|---------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. §. A püspöki Lyceum helyreállítása 1880 <sup>1</sup> . évben . . . . . | 96  |
| 2. §. A gondozó papság új háborgatása 1881. évben . . . . .               | 98  |
| 3. §. Népszerű missió Hatvan mezővárosban . . . . .                       | 100 |
| 4. §. Az egyházmegyei elemi iskolák statisztikája 1883-ban . . . . .      | 100 |

## XII. FEJEZET.

*A vác-egyházmegyei papság érdemei a jótékonyság terén.*

|                                                                           |     |
|---------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. §. A vácsi kegyes szivű főpásztorok alapítványai . . . . .             | 102 |
| 2. §. A többi papság alapítványai az 1700. évtől az újabb időig . . . . . | 102 |
| 3. §. A vác-egyházmegyei papság adakozásai az újabb időkben . . . . .     | 104 |
| 4. §. Az előbbi tárgy folytatása . . . . .                                | 107 |

## II. SZAKASZ.

## Az egyházmegye történelmének folytatása.

## I. FEJEZET.

*A püspöki lak és első püspökök a tatárjárásig.*

|                                                             |     |
|-------------------------------------------------------------|-----|
| 1. §. A vácsi püspöki lakok története . . . . .             | 110 |
| 2. §. A vácsi egyházmegye püspökei a tatárjárásig . . . . . | 115 |

|                                                                    |             |
|--------------------------------------------------------------------|-------------|
| 3. §. A váci megyés püspökök a tatárjárástól II. Fülöpig . . . . . | Lap.<br>124 |
| 4. §. II. Fülöptől IV. Miklósig terjedő életrajzok . . . . .       | 139         |

## II. FEJEZET.

*A püspökök életrajzainak folytatása 1475—1622-ig.*

|                                                                                                     |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. §. IV. Miklós, II. János, I. Ferencz, II. László életiratai . . . . .                            | 143 |
| 2. §. III. János, III. István, IV. Miklós, Dudits Ágoston, Pétervárad Balázs és IV. János . . . . . | 148 |
| 3. §. Mossóczy Zachariás, Melegh Boldizsár, Pethe Márton és Szuhay István .                         | 156 |
| 4. §. I. György, III. Péter, I. Pál és II. Tamás . . . . .                                          | 161 |

## III. FEJEZET.

*A püspökök életrajzainak folytatása 1622—1681.*

|                                                                             |     |
|-----------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. §. VI. Miklós, VI. István, II. Pál, II. György és Gergely . . . . .      | 163 |
| 2. §. II. Mihály, III. László, V. János és III. Tamás . . . . .             | 167 |
| 3. II. Ferencz, III. Ferencz, III. György, VI. János és IV. Péter . . . . . | 176 |

## IV. FEJEZET.

*A püspöki életrajzok folytatása 1681—1762.*

|                                                                                |     |
|--------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. §. VII. János, VII. Miklós, IV. Mihály, Imre, Zsigmond, Vilmos és V. Mihály | 180 |
| 2. §. VI. Mihály Károly, Kristóf, III. Pál és Károly . . . . .                 | 206 |

## V. FEJEZET.

*A püspöki életiratok folytatása 1762—1885.*

|                                                                  |     |
|------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. §. Kristóf, Ferencz, Károly Ambrus Ferdinánd . . . . .        | 220 |
| 2. §. IV. László Mihály . . . . .                                | 233 |
| 3. §. Gr. Nádasdy Paulai Ferencz és Roskoványi Ágoston . . . . . | 238 |
| 4. §. Peitler Antal József . . . . .                             | 242 |